L. ANNÆI SENECÆ PHILOSOPHI

TOMVS SECVNDVS.

IN QVO

EPISTOLÆ,

ET

QUÆSTIONES NATVRALES.

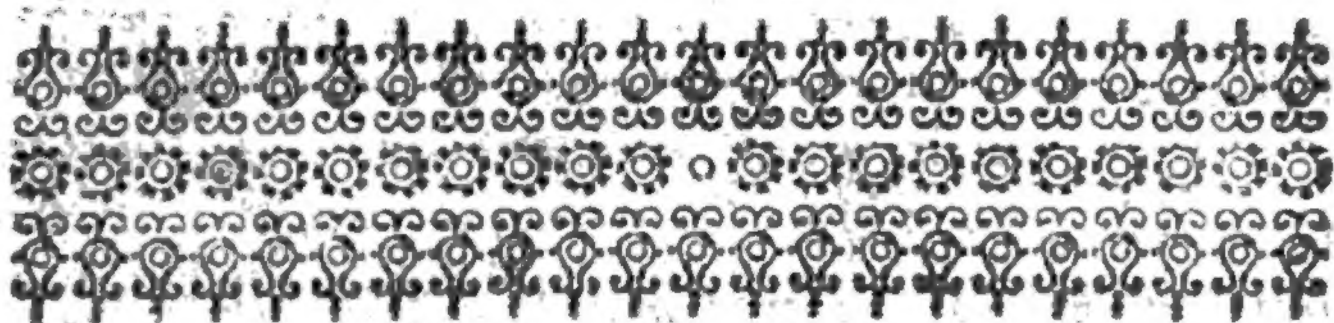

LIPSIÆ,

Apud THOMAM FRITSCH.

1702.

L. ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM EPISTOLÆ.

Argumentum EPISTOLÆ PRIMÆ.

Temporis æstimationem & vsum Lucilio commendat: non differri debere, non elabi, non male poni.

ITa fac, mi Lucili: vindica te tibi, *1)* & tempus quod adhuc aut auferebatur, *2)* aut surripiebatur, *3)* aut excidebat, *4)* collige & serua. Persuade tibi sic esse, vt scribo. quædam tempora eripiuntur nobis, quædam subducuntur, quædam effluunt. Turpissima tamen est jactura, quæ per negligentiam venit: & si volueris attendere, magna vitæ pars elabitur male agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud *5)* agentibus. Quem mihi dabis, qui aliquod pretium tempori ponat? qui diem æstimet? qui intelligat se quotidie mori? In hoc enim

1. *Vindica te tibi*] tibi viue, non aliis.
2. *Auferebatur*] a potentioribus per officia & cultum.
3. *Surripiebatur*] ab amicis, vel aliis rebus blande tempus nobis surripientibus.
4. *Excidebat*] negligentia, & bruto otio.
5. *Aliud*] aliud agunt qui occupati non vbi oporteat.

fallimur, quod mortem prospicimus, 6) magna pars eius iam præteriit. quidquid ætatis retro est, mors tenet. Fac ergo, mi Lucili, quod facere te scribis, omnes horas complectere: sic fiet, vt minus ex crastino pendeas, si hodierno manum inieceris. Dum differtur vita, 7) transcurrit. Omnia, Lucili, aliena sunt: tempus tantum nostrum est. In huius rei vnius fugacis ac lubricæ possessionem natura nos misit, ex qua expellit quicumque vult 8). Sed tanta stultitia mortalium est, vt quæ minima & vilissima sunt, certe reparabilia, imputari sibi, cum impetrauere, patiantur: nemo se iudicet quidquam debere, qui tempus accepit. cum interim hoc vnum est, quod ne gratus quidem potest reddere. Interrogabis fortasse, quid ego faciam, quî tibi ista præcipio? Fatebor ingenue: quod apud luxuriosum, sed diligentem, 9) euenit, ratio mihi constat impensæ. Non possum dicere, me nihil perdere: sed quid perdam, & quare, & quemadmodum, dicam: caussas paupertatis meæ reddam. Sic euenit mihi, quod plerisque non suo vitio ad inopiam redactis: omnes ignoscunt, nemo succurrit. Quid ergo est? non puto pauperem, cui, quantulumcumque superest, sat est. Tu tamen malo serves tua, & bono tempore vti incipias. Nam, vt visum est maioribus nostris: Sera parsimonia in fundo

6. *Prospicimus*] *prospicere* dicimur futura.

7. *Vita*] quæ scilicet vere sit vita. Huc pertinet illud poetæ:

Non est crede mihi sapientis dicere viuam.
Sera nimis vita est crastina, viue hodie.

Hinc idem L. II. Ep. 90. se *properare viuere* ait.

8. *Quicumque vult*] dum scilicet omnibus tempus nostrum facile indulgemus.

9. *Diligentem*] qui sibi ipsi tamen rebusque & impensis suis attendat.

est.

eſt. Non enim tantum minimum in imo, ſed peſſimum remanet.

EPIST. II.

Corporis quietem approbat, ſed & animi in vna aliqua re aut ſtudio. Damnat curioſulos, qui per varios auctores & ſcripta diſcurrunt: pauca bonaque potius legere, & iis immorari ſuadet. Excerpendum ſemper aliquid, & animo inſerendum: a ſuo exemplo, qui ſenſum tunc Epicuri egregium, de Paupertate.

ET ex his quæ mihi ſcribis, & ex his quæ audio, bonam ſpem de te concipio. non diſcurris, nec locorum mutationibus inquietaris. Ægri animi iſta iactatio eſt. Primum argumentum compoſitæ mentis exiſtimo, poſſe conſiſtere, & ſecum morari. Illud autem vide, ne iſta lectio multorum auctorum, & omnis generis voluminum, habeat aliquid vagum & inſtabile. Certis ingeniis immorari & innutriri oportet, ſi velis aliquid trahere, quod in animo fideliter ſedeat. Nuſquam eſt, qui vbique eſt. In peregrinatione vitam agentibus hoc evenit, vt multa hoſpitia habeant, nullas amicitias. Idem accidat neceſſe eſt iis qui nullius ſe ingenio familiariter applicant, ſed omnia curſim & properantes tranſmittunt. Non prodeſt cibus, nec corpori accedit, qui ſtatim ſumptus emittitur. Nihil æque ſanitatem impedit, quam remediorum crebra mutatio. Non venit vulnus ad cicatricem, in quo crebro medicamenta tentantur. Non conualeſcit planta quæ ſæpe transfertur. nihil tam vtile eſt, quod in tranſitu proſit. Diſtrahit animum librorum multitudo.

Ita-

Iraque cum legere non possis quantum habueris, 1) sat est habere quantum legas. Sed modo, inquis, hunc librum euoluere volo, modo illum. Fastidientis stomachi est, multa degustare: quæ vbi varia sunt & diuersa, coinquinant, non alunt. Probatos itaque semper lege: & si quando ad alios diuertere libuerit, ad priores redi. Aliquid quotidie aduersus paupertatem, aliquid aduersus mortem auxilii compara; nec minus aduersus cæteras pestes. Et cum multa percurreris, vnum excerpe, quod illo die concoquas. Hoc ipse quoque facio: ex pluribus quæ lego, aliquid apprehendo. Hodiernum hoc est, quod apud Epicurum nactus sum. soleo enim & in aliena castra transire, non tanquam transfuga, 2) sed tanquam explorator. 3) Honesta, inquit, res est, læta paupertas. Illa vero non est paupertas, si læta est. Cui enim cum paupertate bene conuenit, diues est. Non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est. Quid enim refert, quantum illi in arca, quantum in horreis iaceat, quantum pascat, aut fœneret, si alieno imminet, si non acquisita, sed acquirenda computat? Quis sit diuitiarum modus, quæris? Primus, habere quod necesse est, proximus, quod sat est.

1. *Itaque cum legere non possis quantum habueris*] sensus est: cum plures aliquis libros comparare atque habere possit, quam legere valeat, satis est comparare & habere quantum legere possis, nec opus est vt plures pompæ tantum inseruituri ac spectaculo comparentur.

2. *Tanquam transfuga*] quasi Stoicorum placita deserere cupiam.

3. *Explorator*] vt videam si quid boni aliis quoque in mentem venit.

EPIST.

EPIST. III.

Male & temere sæpe amicos dici, qui re non sunt. Si quis talis; omnia illi fidendum, & communicandum esse, tanquam alteri nobis. Timidi & subducti arguuntur; sed & creduli nimis atque aperti. Medium optimum.

Epistolas ad me perferendas tradidisti, vt scribis, amico tuo. Deinde admones me, ne omnia cum eo ad te pertinentia communicem, quia nec soleas ipse quidem hoc facere. Ita eadem epistola illum & dixisti amicum, & negasti. Itaque sic priore illo verbo quasi publico 1) vsus es, & sic illum amicum vocasti, quomodo omnes candidatos, bonos viros 2) dicimus; quomodo obuios, si nomen non succurrit, dominos salutamus. Hoc abierit 3). Sed si aliquem amicum existimas, cui non tantumdem credis quantum tibi, vehementer erras, & non satis nosti vim veræ amicitiæ. Tu vero omnia cum amico delibera, sed de ipso prius. Post amicitiam credendum est, ante amicitiam iudicandum. Isti vero præpostere officia permiscent, qui contra præcepta Theophrasti, cum amauerint, iudicant; & non amant, cum iudicauerint. Diu cogita, an tibi in amicitiam aliquis recipiendus sit: cum placuerit fieri, toto illum pectore admitte: tam audacter cum illo loquere, quam tecum. Tu quidem ita viue, vt nihil tibi committas,

1. *Quasi publico*] h. e. communi & vulgi vsu *amici* vocabulum adhibuisti.

2. *Bonos viros*] mos fuit vt qui in senatu candidatum produceret, *bonum virum* vel *optimum* appellaret.

3. *Hoc abierit*] leg. *hic abierit*, hoc sensu: non agam de τῷ δεῖνα. personam eius missam facio, nec quid in eum congruat expendo, nolo tecum agere in hypothesi, sed in thesi. *Gronov.*

nisi

nisi quod committere etiam inimico possis: sed quia interueniunt quædam, quæ consuetudo fecit arcana, cum amico omnes curas, omnes cogitationes tuas misce. Fidelem si putaueris, facies 6). Nam multi fallere docuerunt, dum timent falli: & aliis ius peccandi suspicando fecerunt. Quid est ergo, quare vlla verba coram amico meo retraham? quid est, quare me coram illo non putem solum? Quidam quæ tantum amicis committenda sunt, obuiis narrant, & in quaslibet aures, quidquid illos vrit, exonerant: quidam rursus etiam carissimorum conscientiam reformidant, &, si possent, ne sibi quidem credituri, interius premunt omne secretum. Neutrum faciendum est. vtrumque enim vitium est, & omnibus credere, & nulli: sed alterum honestius dixerim vitium, alterum tutius. Sic vtrosque reprehendas, & eos qui semper inquieti sunt, & eos qui semper quiescunt. Nam illa tumultu gaudens, non est industria, sed exagitatæ mentis concursatio: & hæc non est quies, quæ motum omnem molestiam indicat, sed dissolutio & languor. Itaque hoc quod apud Pomponium legi, animo tuo mandabitur. Quidam adeo in latebras refugerunt, vt putent in turbido esse quidquid in luce est. Inter se ista miscenda sunt, & quiescenti agendum, & agenti quiescendum est. Cum rerum natura delibera. illa dicet tibi, se & diem fecisse & noctem.

EPIST. IV.

Hortatur ad perseuerandum in Philosophia: a qua in serium & grauem, ac vere virum transscribatur. Ceteros, pueros esse: timere non timenda. Vt, Mortem inprimis. Atqui hanc finem malorum esse, & impetu

6. *Fidelem si putaueris facies*] nihil enim magis quam suspiciones fidem atque amicitiam soluit.

aut

aut desperatione multos contempsisse: cur non ratione? Vitam ergo non amandam, & cottidie cogitandum, quam ex variis leuibusque causis mors veniat. Emblema dein ex Epicuro, de veris Diuitiis.

PErseuera vt cœpisti, & quantum potes propera: quo diutius frui emendato animo & composito possis. Frueris quidem etiam dum emendas, etiam dum componis: alia tamen illa voluptas est, quæ percipitur ex contemplatione mentis ab omni labe puræ & splendidæ. Tenes vtique memoria, quantum senseris gaudium, cum prætexta posita, sumpsisti virilem togam, & in forum *1)* deductus es: maius exspecta, cum puerilem animum deposueris, & te in viros philosophia transcripserit. Adhuc enim non pueritia in nobis, sed, quod est grauius, puerilitas *2)* remanet: & hoc quidem peius est, quod auctoritatem habemus senum, vitia puerorum: nec puerorum tantum, sed infantium. Illi leuia, hi falsa formidant: nos vtraque. Proface modo, & intelliges, quædam ideo minus timenda, quia multum metus afferunt. Nullum magnum malum, quod extremum est Mors ad te venit. timenda erat, si tecum esse posset: necesse est, aut non perueniat, aut pertranseat. Difficile est, inquis, animum perducere ad contemptionem animæ. Non vides, quam ex friuolis caussis contemnatur? Alius ante amicæ fores laqueo pependit, alius se præcipitavit a tecto, ne dominum stomachantem diutius audiret; alius, ne reduceretur e fuga, ferrum adegit in viscera. Non putas virtutem hoc effecturam, quod

1. *In forum*] tirocinii die, quo parentes & amici solenniter eo deducebant auspicii caussa, & velut ad res nunc aptum. *Lips.*

2. *Puerilitas*] *pueritia* ætatis *puerilitas* vitii in moribus nomen est.

effecit nimia formido? Nulli potest secura vita contingere, qui de producenda nimis cogitat: qui inter magna bona multos consules 3) numerat. Hoc quotidie meditare, vt possis æquo animo vitam relinquere: quam multi sic complectuntur & tenent, quomodo qui aqua torrente rapiuntur, spinas & aspera. Plerique inter mortis metum, & vitæ tormenta, miseri fluctuant: & viuere nolunt, & mori nesciunt. Fac itaque tibi iucundam vitam, omnem pro illa solicitudinem deponendo. Nullum bonum iuuat habentem, nisi ad cuius amissionem præparatus est animus. Nullius autem rei facilior amissio est, quam quæ desiderari amissa non potest. Ergo aduersus omnia quæ accidere possunt etiam potentissimis, adhortare te & indura. De Pompeii capite pupillus & spado 4) tulere sententiam: de Crasso crudelis & insolens Parthus. Caius Cæsar iussit Lepidum Dexero tribuno præbere ceruicem: ipse Chæreæ præstitit. Neminem eo fortuna prouexit, vt non tantum illi minaretur, quantum permiserat. Noli huic tranquillitati confidere. momento mare euertitur: eodem die, vbi luserunt nauigia, sorbentur. Cogita posse latronem & hostem admouere iugulo tuo gladium: vt potestas maior absit, nemo non seruus habet in te vitæ necisque arbitrium. Ita dico, quisquis vitam suam contempsit, tuæ dominus est. recognosce exemplum eorum, qui domesticis insidiis perierunt, aut aperta vi, aut dolo: & intelliges, non pauciores seruorum ira cecidisse, quam regum. Quid ad te itaque, quam potens sit quem times, cum id propter quod times, nemo non

3. *Multos consules*] i. e. multos annos, qui consulum nominibus insigniri solebant.

4. *Pupillus & spado*] Ptolemæus Ægypti Rex qui sub tutela erat, & Pothinus Eunuchus regis & rerum potens.

possit?

possit? At si forte in manus hostium incideris, victor te duci iubebit, eo nempe quo duceris. 5) Quid te ipse decipis, & hoc nunc primum, quod olim patiebaris, intelligis? ita dico, ex quo natus es, duceris. Hæc & huiusmodi versanda in animo sunt, si volumus illam vltimam horam placidi expectare: cuius metus omnes alias inquietas facit. Sed vt epistolæ finem imponam, accipe quod hodierno die mihi placuit. & hoc quoque ex alienis hortulis sumptum est. Magnæ diuitiæ sunt, lege naturæ composita paupertas. Lex autem illa naturæ, scis quos nobis terminos statuit? Non esurire, non sitire, non algere. Vt famem sitimque depellas, non est necesse superbis assidere liminibus, nec supercilium graue, & contumeliosam 6) etiam humanitatem pati: non est necesse maria tentare, nec sequi castra. Parabile est quod natura desiderat, & appositum: ad superuacua sudatur. Illa sunt quæ togam 7) conterunt, quæ nos senescere sub tentorio cogunt, quæ in aliena littora impingunt. Ad manum est, quod satis est.

EPIST. V.

Arcet ab ostentatione Philosophia, & ne cultu notabilem aut victu se faciat. Non spernere vulgi omnia, sed modice adhibere, & citra vitium. Sordes abdicat: ad Naturæ legem nos vocat. Clausula est, ex Hecatone, de Spei & Metus coniunctione. Liberum ab altero esse, qui alteram posuit: obnoxium vtrique, qui vni.

5. *Duceris*] ab ipsa sc. natura quæ hominem te & mortalem genuit.

6. *Contumeliosam*] in ipsis enim conuiuiis & aliis occasionibus, vbi humanitas se exerere debebat, verbis & gestibus se gerunt superbe homines facultatibus & potentia tumidi.

7. *Togam*] in officiis scilicet ciuilibus, salutatione, deductione &c. *Lips.*

QUod pertinaciter ſtudes, & omnibus omiſſis, hoc vnum agis, vt te quotidie meliorem facias, & probo & gaudeo: nec tantum hortor, vt perſeueres, ſed etiam rogo. Illud autem te admoneo, ne eorum more qui non proficere, ſed conſpici cupiunt, facias aliqua, quæ in habitu tuo, aut genere vitæ notabilia ſint. Aſperum cultum, & intonſum caput, & negligentiorem barbam, & indictum argento odium, & cubile humi poſitum, & quidquid aliud ambitionem perverſa via 1) ſequitur, euita. Satis ipſum nomen philoſophiæ, etiam ſi modeſte tractetur, inuidioſum eſt. Quid ſi nos hominum conſuetudini cœperimus excerpere? Intus omnia diſſimilia ſint: frons noſtra populo conueniat. Non ſplendeat toga: ne ſordeat quidem: non habeamus argentum, in quod ſolidi auri cælatura 2) deſcenderit: ſed non putemus frugalitatis indicium auro argentoque caruiſſe. Id agamus, vt meliorem vitam ſequamur quam vulgus, non vt contrariam: alioqui quos emendari volumus, fugamus, & a nobis auertimus. Illud quoque efficimus, vt nihil imitari velint noſtri, dum timent ne imitanda ſint omnia. Hoc primum philoſophia promittit, ſenſum communem, humanitatem & congregationem: a qua profeſſione diſſimilitudo ſeparabit. Videamus ne iſta, per quæ admirationem parare volumus, ridicula & odioſa ſint. Nempe propoſitum noſtrum eſt, ſecundum naturam viuere. Hoc contra naturam eſt, torquere corpus ſuum, & faciles odiſſe munditias, & ſquallorem appetere, & cibis non tantum vilibus vti, ſed tetris & horridis. Quemadmodum delicatas res deſiderare, luxuriæ eſt: ita vſitatas & non magno parabiles fugere, dementiæ eſt. Frugalitatem exigit

1. *Peruerſa via*] i. e. contraria ei qua alii ad gloriam tendunt.

2. *Auri cælatura*] emblema S. latinis *inſerta*. *Lipſ.*

philo-

philosophia, non pœnam: potest autem esse non incompta frugalitas. Hic mihi modus placet. Temperetur vita inter bonos mores & publicos 3): suspiciant 4) omnes vitam nostram, sed & agnoscant. 5) Quid ergo? Eadem faciemus, quæ ceteri? nihil inter nos & illos intererit? plurimum. Dissimiles esse nos vulgo, sciat, qui inspexerit propius. qui domum intrauerit, nos potius miretur, quam supellectilem nostram. Magnus ille est, qui fictilibus sic vtitur, 6) quemadmodum argento: nec ille minor est, qui sic argento 7) vtitur, quemadmodum fictilibus. Infirmi animi est, pati non posse diuitias. Sed vt huius quoque diei lucellum tecum communicem, apud Hecatonem nostrum 8) inueni, cupiditatum finem, etiam ad timoris remedia proficere. Delines, inquit, timere, si sperare desieris. Dices, quomodo ista tam diuersa pariter sunt? ita est, mi Lucili: cum videantur dissidere, coniuncta sunt. Quemadmodum eadem catena & custodiam & militem 9) copulat: sic ista quæ tam dissimilia sunt, pariter incedunt. Spem

3. *Publicos*] communes, vulgo receptos, inter quos & bonos mores vita temperanda est.

4. *Suspiciant*] venerentur.

5. *Agnoscant*] vt humanum, nec supra hominem prorsus. *Lips.*

6. *Sic vtitur*] ita vt æque contentus viuat fictilibus ac argento.

7. *Sic argento*] vt scilicet propterea altiores spiritus non sumat quam si fictilibus vteretur.

8. *Nostrum*] i. e. stoicum.

9. *Custodiam & militem*] per custodiam intelligitur is qui custoditur captiuus, per militem is qui custodiæ eius erat præfectus. Erat autem hæc custodiæ militaris ratio, vt is qui in custodia esset catenam manui dextræ haberet alligatam, quæ eadem militis sinistram vinciret custodiæ eius præfecti. Satis aperte etiam Seneca de tranquill. L. 1. c. 10. vid. & Athenæum L. V. c. 11.

metus sequitur. Nec miror ista sic ire. vtrumque pendentis animi est, vtrumque futuri expectatione soliciti. Maxima autem vtriusque caussa est, quod non ad præsentia aptamur, sed cogitationes in longinqua præmittimus. Itaque prouidentia, maximum bonum conditionis humanæ, in malum versa est. Feræ pericula quæ vident, fugiunt; cum effugere, securæ sunt: nos & venturo torquemur & præterito. Multa bona nostra nobis nocent. timoris enim tormentum memoria reducit, prouidentia anticipat. Nemo tantum præsentibus miser est.

EPIST. VI.

Proficere se in Philosophia; & argumentum esse, quod vitia sua agnoscat. Velle se cum eo, vt vero amico, omnia communicare, quæ sint vtilia: idque proprium sapientis. Consuetudinem bonorum valde efficacem, & supra ipsa præcepta videri: quod exemplo Philosophorum aliquot docet.

INtelligo, Lucili, non emendari me tantum, sed transfigurari 1): nec hoc promitto iam aut spero, nihil in me superesse, quod mutandum sit. Quidni multa habeam quæ debeant corrigi, quæ extenuari, quæ attolli? Et hoc ipsum argumentum est in melius translati animi, quod vitia sua, quæ adhuc ignorabat, videt. Quibusdam ægris gratulatio fit, cum seipsi ægros esse senserunt. Cuperem itaque tecum communicare tam subitam mei mutationem: tunc amicitiæ nostræ certiorem fiduciam habere cœpissem: illius veræ, quam non spes, non timor, non vtilitatis suæ cura diuellit: illius, cum qua homines moriun-

1. *Transfigurari*] in alium habitum hominemque ire.

tur,

tur, & pro qua moriuntur. Multos tibi dabo, qui non amico, 2) sed amicitia 3) caruerunt. Hoc non potest accidere, cum animos in societatem honesta cupiendi par voluntas trahit. Quid ni non possit? Sciunt enim ipsos omnia habere communia, & quidem magis aduersa. Concipere animo non potes, quantum momenti afferre mihi singulos dies videam. Mitte, inquis, & nobis ista, quæ tam efficacia expertus es. Ego vero cupio ista omnia in te transfundere, & in hoc 4) gaudeo aliquid discere, vt doceam: nec me vlla res delectabit, licet eximia sit & salutaris, quam mihi vni sciturus sim. Si cum hac exceptione detur sapientia, vt illam inclusam teneam, nec enunciem, reiiciam. Nullius boni, sine socio, iucunda possessio est. Mittam itaque ipsos tibi libros: & ne multum operæ impendas, dum passim profutura sectaris, imponam notas, vt ad ea ipsa protinus, quæ probo & miror, accedas. Plus tamen tibi & viua vox & conuictus, quam oratio, proderit. in rem præsentem venias oportet. Primum quia homines amplius oculis quam auribus credunt: deinde quia longum iter est per præcepta, breue & efficax per exempla. Zenonem Cleanthes non expressisset, si eum tantummodo audisset. vitæ eius interfuit, secreta perspexit, obseruauit illum, an ex formula sua viueret. Plato & Aristoteles, & omnis in diuersum itura sapientium turba, plus ex moribus, quam ex verbis Socratis traxit. Metrodorum, & Hermachum, & Polyænum, magnos viros non schola Epicuri, sed contubernium fecit Nec in hoc te accerso tantum, vt proficias, sed vt prosis. plurimum enim alter alteri

2. *Amico*] vulgari, de quo Epist. 3. *Lips.*

3. *Amicitia*] fructu ipso qui ex amico capitur, dum castigat, monet, communicat. *Lips.*

4. *In hoc*] gaudeo aliquid discere in hoc, i. e. in hunc vsum & finem vt doceam.

conferemus. Interim quoniam diurnam tibi mercedulam debeo, quid me hodie apud Hecatonem delectauerit, dicam. Quæris, inquit, quid profecerim? Amicus esse mihi cœpi. Multum profecit. nunquam erit solus. Qui sibi amicus est, scito hunc amicum omnibus esse.

EPIST. VII.

Proficienti turbam vitandam, & vitia ab ea trahi: vitanda item spectacula, & maxime cruenta. Neque publice recitandum; aut differendum, apud dissimiles. Pluris sit, inquit, vnus alterque auditor bonus, aut etiam nullus.

Quid tibi vitandum præcipue existimes, quæris; turbam. Nondum enim tuto illi committeris. Ego certe confiteor imbecillitatem meam. Numquam mores quos extuli, refero. Aliquid ex eo quod composui, turbatur: aliquid ex his quæ fugaui, redit. Quod ægris euenit, quos longa imbecillitas vsque eo affecit, vt nunquam sine offensa proferantur, hoc accidit nobis, quorum animi ex longo morbo reficiuntur. Inimica est multorum conuersatio. Nemo non aliquod nobis vitium aut commendat, aut imprimit, aut nescientibus allinit. Vtique quo maior est populus cui commiscemur, hoc periculi plus est. Nihil vero est tam damnosum bonis moribus, quam in aliquo spectaculo desidere. Tunc enim per voluptatem facilius vitia surrepunt. Quid me existimas dicere? auarior redeo, ambitiosior, luxuriosior? imo vero crudelior & inhumanior, quia inter homines fui. Casu in meridianum 1) spectaculum incidi, lusus exspectans, & sales,

1. *Meridianum*] In arena duplex spectaculum, matutinum & meridianum. Ibi cum bestiis, nunc qui reliqui inter se depugnabant. *Lips.*

sales, & aliquid laxamenti, quo hominum oculi ab humano cruore acquiescant. Contra est, quidquid ante pugnatum est, misericordia fuit. Nunc omissis nugis, mera homicidia sunt: nihil habent quo tegantur: ad ictum totis corporibus expositi, nunquam frustra manum mittunt. Hoc plerique ordinariis 2) paribus & postulaticiis 3) præferunt. Quid ni præferant? non galea, non scuto repellitur ferrum. Quo munimenta? quo gladii artes? Omnia ista mortis moræ sunt. Mane leonibus & vrsis homines, meridie spectatoribus suis obiiciuntur. Interfectores interfecturis iubentur obiici, & victorem in aliam detinent cædem. exitus pugnantium mors est: ferro & igne res geritur. Hæc fiunt, dum vacat arena. Sed latrocinium fecit aliquis: quid ergo meruit? vt suspendatur. Occidit hominem. qui occidit, ille meruit vt hoc pateretur: tu quid meruisti miser, vt hoc spectes? Occide, vre, verbera. 4) Quare tam timide incurrit in ferrum? quare parum audacter occidit? quare parum libenter moritur? Plagis aguntur in vulnera, & mutuos ictus nudis & obuiis pectoribus excipiunt. Intermissum est spectaculum? interim iugulantur homines, ne nihil agatur. Age ne hoc quidem intelligitis, mala exempla 5) in eos redundare qui faciunt? Agite diis immortalibus gratias, quod eum docetis esse crude-

2. *Ordinariis*] qui legitimo tempore, loco & apparatu inducuntur, qui proprie & primo gladiatores sunt. At isti veluti vicarii quidam & subito suffecti minus artis aut pompæ habebant. *Lips.*

3. *Postulaticiis*] plus etiam quam ordinariis. Nam isti sepositi quidam, & velut principales erant: quos populo poscenti per gratiam indulgebant. *Id.*

4. *Occide, vre, verbera*] verba & affectus populi his & sequentibus exprimuntur.

5. *Mala exempla*] qui tam libenter occiditis, non timetis a potentioribus occidi.

lem, qui non poteſt diſcere. 6) Subducendus populo 7) eſt tener animus, & parum tenax recti: facile transitur ad plures. Socrati, Catoni, & Lælio excutere mentem ſuam diſſimilis multitudo potuiſſet: adeo nemo noſtrum, qui cum maxime concinnamus ingenium, ferre impetum vitiorum tam magno comitatu venientium poteſt. Vnum exemplum aut luxuriæ, aut auaritiæ, multum mali facit: conuictor delicatus paullatim eneruat & emollit: vicinus diues cupiditatem irritat: malignus comes quamuis candido & ſimplici, rubiginem ſuam affricuit: quid tu accidere his moribus credis, in quos publice 8) factus eſt impetus? Neceſſe eſt aut imiteris, aut oderis. Vtrumque autem deuitandum eſt: ne vel ſimilis malis fias, quia multi ſunt: neue inimicus multis, quia diſſimiles ſunt. Recede in teipſum quantum potes. cum his verſare, qui te meliorem facturi ſunt: illos admitte, quos tu potes facere meliores. Mutuo iſta fiunt, & homines dum docent, diſcunt. Non eſt ergo quod te gloria publicandi ingenii producat in medium, vt recitare iſtis velis, aut diſputare: quod facere te vellem, ſi haberes iſti populo idoneam mentem. Nemo eſt, qui intelligere te poſſit. Aliquis fortaſſe vnus aut alter incidet; & hic ipſe formandus tibi erit, inſtituendusque ad intellectum tui. Cui ergo, inquis, iſta didici? non eſt quod timeas ne operam perdideris, ſi tibi didiciſti. Sed ne mihi ſoli hodie didicerim, com-

6. *Qui non poteſt diſcere*] blande in Neronem dictum, qui tam ſit mitis & benignus, vt diſcere nequeat crudelitatem.

7. *Subducendus populo*] non multum inter vulgus, vitiis ſcilicet temeratum, verſandum.

8. *Publice*] ab omnibus, h. e. in quos recepta & vulgata vitia mali exempli vim exercuerint: *Hi mores* autem idem ſunt quod *homines horum morum*. Sic Liuius L. 10 in verbis Fabii Decium collegam poſcentis: *Cum moribus notis facilius ſe communicaturum conſilia. Gronov.*

mu-

municabo tecum quæ occurrerunt mihi egregie dicta circa eumdem fere sensum tria: ex quibus vnum hæc epistola in debitum soluet, duo in antecessum 9) accipe. Democritus ait: Vnus mihi pro populo est, & populus pro vno. Bene & ille quisquis fuit (ambigitur enim de auctore) cum quæreretur ab illo, quo tanta diligentia artis spectaret ad paucissimos peruenturæ? Satis sunt, inquit, mihi pauci, satis est vnus, satis est nullus. Egregie hoc tertium. Epicurus cum vni ex consortibus studiorum suorum scriberet: Hæc, inquit, ego non multis, sed tibi: satis enim magnum alter alteri theatrum sumus. Ista, mi Lucili, condenda in animum sunt, vt contemnas voluptatem, ex plurium assensione venientem. Multi te laudant. Ecquid habes cur placeas tibi, si is es quem multi intelligunt? introrsus bona tua spectent.

EPIST. VIII.

Pendet a priore epistola, & est velut obiectio. Quid? vitare me vis turbam, & populum? atqui Stoici tui docent rebus accedere, in rebus mori. Respondet, non otium se suadere, sed secessum. a suo exemplo: qui relictis aliis, Sapientiæ vacat, & præcepta eius scriptis propagat. Hoc operum maximum, & pulcherrimum esse. Denique inserta ab Epicuro, Libertatem veram a Philosophia dari.

TU me, inquis, vitare turbam iubes, secedere, & conscientia esse contentum: vbi illa præcepta vestra, quæ imperant in actu mori: Quid? ego tibi videor interim r) sedere? in hoc me recondidi, & fores clausi, vt prodesse pluribus possim. Nullus mihi

9. *In antecessum*] Si forte aliam epistolam præter consuetudinem meam sine istiusmodi dicto misero, ipsi imputanda.

r. *Interim*] dum scilicet me subduco turbæ. suum nimirum exemplum Lucilio ob oculos ponit.

hi per otium dies exit: partes noctium ſtudiis vindico: non vaco ſomno, ſed ſuccumbo, & oculos vigilia fatigatos, cadentesque, in opere detineo. Seceſſi non tantum ab hominibus, ſed etiam a rebus, & primum a meis. Poſterorum negotium ago: illis aliqua quæ poſſint prodeſſe, conſcribo: ſalutares admonitiones, velut medicamentorum vtilium compoſitiones, litteris mando, eſſe illas efficaces in meis vlceribus expertus: quæ etiamſi perſanata non ſunt, ſerpere deſierunt. Rectum iter, quod ſero cognoui, & laſſus errando, aliis monſtro. Clamo, Vitate quæcumque vulgo placent, quæ caſus attribuit: ad omne fortuitum bonum, ſuſpicioſi pauidique ſubſiſtite. Et fera, & piſcis 2) ſpe aliqua oblectante decipitur. Munera iſta fortunæ putatis? inſidiæ ſunt. Quisquis noſtrum tutam agere vitam volet, quantum plurimum poteſt, iſta viſcata 3) beneficia deuitet: in quibus hoc quoque miſerrimi fallimur, habere nos putamus, habemur. 4) In præcipitia curſus iſte deducit: huius eminentis vitæ exitus, cadere eſt. Deinde ne reſiſtere quidem licet, cum cœpit tranſuerſos agere felicitas. Aut ſaltem rectis, aut temet frueris. 5) * Qui

2. *Et fera & piſcis*] Homine igitur id indignum.

3. *Viſcata*] quæ qui tangit auis inſtar obhæret.

4. *Habemur*] cum ipſi domini & poſſeſſores horum nos credamus, ſerui euadimus & ab eis poſſidemur.

5. *Aut ſaltem rectis aut temet frueris*] Coniicio legendum eſſe: *aut ſtatum rectus aut temet tene. non vertet fortuna, ſi cernuet & allidet.* h. e. aut mane in loco & ordine nulla ſequens fortunæ blandimenta, aut ſi quid eorum appetieris hactenus capeſſe, vt ſis in poteſtate tua non illi te totum dedas. Ita fiet ſi quando illa mutabitur vt te non ſubruat, ſed ſe tibi impingat tantum & recellat, & tanquam fluctus ſcopulo illisa frangatur. Ceterum quod libri Senecæ *cernulat* habent: quemadmodum & gloſſæ veteres pro *cernuo*, *cernulum* contra analogiam eſt & veterum ſcribendi rationem. *cernuo* autem eſt cernuum me abiicio, præcipito. *Gronov.*

hoc

hoc faciunt, non euertit fortuna, sed cernulat & allidit. Hanc ergo sanam & salubrem formam vitæ tenere memento, vt corpori tantum indulgeas, quantum bonæ valetudini satis est. Durius tractandum est, ne animo male pareat: cibus famem sedet, potio sitim exstinguat, vestis arceat frigus, domus munimentum sit aduersus infesta corpori. Hanc vtrum cespes erexerit, an varius lapis gentis alienæ, nihil interest, scito hominem tam bene culmo, quam auro tegi. Contemne omnia, quæ superuacuus labor velut ornamentum ac decus ponit. Cogita in te, præter animum, nihil esse mirabile: cui magno nihil magnum est. Si hoc mecum, si hoc cum posteris loquor, non videor tibi plus prodesse, quam cum ad vadimonium aduocatus descenderem, aut tabulis testamenti annulum 6) imprimerem, aut in senatu candidato vocem & manum 7) commodarem? Mihi crede: qui nihil agere videntur, maiora agunt, humana diuinaque simul tractant. Sed iam finis faciendus est, & aliquid, vt institui, pro hac epistola dependendum. id de meo non fiet, adhuc Epicurum replicamus, 8) cuius hanc vocem hodierno die legi. Philosophiæ seruias oportet, vt tibi contingat vera libertas. Non differtur in diem, 9) qui se illi subiecit & tradidit. statim circumagitur. 10) hoc enim ipsum philosophiæ seruire, libertas est. Potest fieri, vt me interroges, quare ab Epicuro tam multa bene dicta referam potius quam

6. *Annulum*] vt testis.

7. *Vocem & manum*] voce enim & manu producebantur & quasi ostendebantur candidati.

8. *Replicamus*] vt fieri solet in euoluendis libris.

9. *In diem*] vt vulgo solet in seruis: qui non sunt liberi nisi post annorum seruitutem.

10. *Circumagitur*] Romano enim ritu serui manu capiti imposita in orbem vertebantur & sic manumittebantur.

nostrorum. quid est tamen, quare tu istas Epicuri voces putes esse, non publicas? Quam multa poëtæ dicunt, quæ a philosophis aut dicta sunt aut dicenda? Non attingam tragicos, aut togatas *11)* nostras: habent enim hæ quoque aliquid seueritatis, & sunt inter comœdias & tragœdias mediæ: quantum disertissimorum versuum inter mimos iacet? quam multa Publii, *12)* non excalceatis *13)*, sed cothurnatis dicenda sunt? Vnum eius versum, qui ad philosophiam pertinet, & ad hanc partem quæ modo fuit in manibus, referam, quo negat fortuita in nostris habenda.

Alienum est omne, quidquid optando venit.

Hunc versum a te dici non paullo melius, & adstrictius, memini:

Non est tuum, fortuna quod fecit tuum.

Illud etiamnum melius dictum a te non præteribo:

Dari bonum quod potuit, auferri potest.

Hoc non imputo in solutum, de tuo tibi.

EPIST. IX.

Item pars aut explicatio priorum. Sapientem non quærere homines, seipso contentum. Quid ergo? non etiam amicum? Imo, sed potest & sine eo esse: potest amittere, & amissum reparare. In eo ipso fructus & voluptas est, dum parat. An ergo sua caussa, vt Epicurei censent? Non, sed potius alterius cui prosit, pro quo periclitetur, pro quo moriatur.

11, Togatas] Comœdiæ togatæ sunt, quæ scriptæ sunt secundum ritus Romanorum, vt palliatæ dicebantur Græcorum, qvibus vestitus usitatus fuit pallium supra tunicam.

12. Publii] Publius Syrus celebris mimographus, cuius hodienum extant fragmenta in Pithoei aliorumque collectionibus.

13. Excalceatis] quod in mimis & comicis qui socco non cothurno vtebantur. *Lips.*

tur. Merces virtutis, ipsa est. Fusius deinde & subtilius, Quatenus se contentus, quatenus non sit: & in verbis distinctiuncula Stoicæ.

AN merito reprehendat in quadam epistola Epicurus eos, qui dicunt sapientem seipso esse contentum, & propter hoc amico non indigere, desideras scire. Hoc obiicitur Stilponi ab Epicuro, & his quibus summum bonum visum est animus impatiens. 1) In ambiguitatem incidendum est, si exprimere ἀπάθειαν vno verbo scite voluerimus, & impatientiam dicere. Poterit enim contrarium ei, quod significare volumus, intelligi. Nos enim eum volumus dicere, qui respuat omnis mali sensum: accipietur is, qui nullum possit ferre malum. Vide ergo, num satius sit, aut inuulnerabilem animum dicere, aut animum extra omnem patientiam positum. Hoc inter nos & illos interest. Noster sapiens vincit quidem incommodum omne, sed sentit: illorum, ne sentit quidem. Illud nobis cum illis commune est, sapientem seipso esse contentum: sed tamen & amicum habere vult, & contubernalem, quamuis sibi ipse sufficiat. Vide quam sit se contentus. aliquando sui parte contentus est, si illi manum aut morbus, aut hostis inciderit. Si quis oculum casus excusserit, reliquiæ illi suæ satisfacient: & erit imminuto corpore & amputato tam lætus, quam integro fuit. Quæ sibi desunt, non desiderat: sed non deesse mauult. Ita sapiens se contentus est, non vt velit esse sine amico, sed vt possit: & hoc quod dico possit, tale est. amissum æquo animo fert: sine amico quidem nunquam erit, in sua potestate habet, quam cito reparet. Quomodo si perdiderit Phidias statuam, protinus alteram faciet: sic & hic faciendarum amicitiarum arti-

1. *Impatiens*] h. e. ἀπαθὴς sine passionibus.

fex.

fex, substituet alium in locum amissi. Quæris quomodo amicum cito facturus sit? dicam, si illud mihi tecum conuenerit, vt statim tibi soluam quod debeo, & quantum ad hanc epistolam, paria faciamus. 2) Hecaton ait: Ego tibi monstrabo amatorium 3), sine medicamento, sine herba, sine vllius veneficæ carmine. Si vis amari, ama. Habet autem non tantum amicitiæ vsus, veteris & certæ, magnam voluptatem, sed etiam initium & comparatio nouæ. Quod interest inter metentem agricolam, & serentem: hoc inter eum qui parauit amicum, & qui parat. Attalus philosophus dicere solebat, Iucundius esse amicum facere, quam habere: quomodo artifici iucundius est pingere, quam pinxisse. Illa in opere suo occupata solicitudo, ingens oblectamentum habet in ipsa occupatione. Non æque delectatur, qui ab opere perfecto remouit manum. iam fructu artis suæ fruitur: ipsa fruebatur arte, cum pingeret. Fructuosior est adolescentia liberorum, sed infantia dulcior. Nunc ad propositum reuertamur. Sapiens etiam si contentus est se, tamen habere amicum vult: si ob nihil aliud, vt exerceat amicitiam, ne tam magna virtus 4) iaceat: non ad hoc quod Epicurus dicebat in hac ipsa epistola, vt habeat qui sibi ægro assideat, succurrat in vincula coniecto vel inopi: sed vt habeat aliquem, cui ipse ægro assideat, quem ipsum circumuentum hostili custodia liberet. Qui se spectat, & propter hoc ad amicitiam venit, male cogitat: quemadmodum cœpit, sic desinet. Parauit amicum aduersus vincula

2. *Paria faciamus*] vt neuter sit in alterius ære. Sibi enim in Epistolis inuicem quæ ad vitam emendandam pertinebant solebant perscribere.

3. *Amatorium*] philtrum.

4. *Tam magna virtus*] ita amicitiam vocat, quæ ne inexercita maneat h. e. iaceat sapientem amicos parere ait.

latu-

laturum opem: cum primum crepuerit catena, discedet. Hæ sunt amicitiæ, quas Temporarias populus appellat. Qui caussa vtilitatis assumptus est, tamdiu placebit, quamdiu vtilis fuerit. Hac re 5) florentes amicorum turba circumsedet: circa euersos ingens solitudo est: & inde amici fugiunt, vnde probantur. Hac re ista tot nefaria exempla sunt, aliorum metu relinquentium, aliorum metu prodentium. Necesse est initia inter se & exitus congruant. Qui amicus esse cœpit, quia expedit; placebit ei aliquod pretium contra amicitiam, si vllum in illa placet pretium præter ipsam. In quid amicum paro? vt habeam pro quo mori possim, vt habeam quem in exsilium sequar, cuius me morti opponam & impendam. Ista, quam tu describis, negotiatio est, non amicitia, quæ ad commodum accedit, quæ quid consecutura sit, spectat. Non dubie habet aliquid simile amicitiæ, affectus amantium: possis dicere, illum esse insanam amicitiam. numquid ergo quisquam amat lucri caussa? numquid ambitionis aut gloriæ? Ipse per se amor, omnium aliarum rerum negligens, animos in cupiditatem formæ, non sine spe mutuæ caritatis, accendit. Quid ergo? ex honestiori caussa coit turpis affectus? 6) Non agitur, inquis, nunc hoc, an amicitia propter se, an propter aliud sit expetenda. nam si propter seipsam expetenda est, potest ad illam accedere, qui seipso contentus est. Quomodo ergo ad illam accedit? quomodo ad rem pulcherrimam: non lucro captus, nec varietate fortunæ perterritus. Detrahit amicitiæ maiestatem suam, qui illam parat ad bonos casus. Se contentus est sapiens. Hoc, mi Lucili, perperam plerique interpretantur: sapientem vndique submo-

5. *Hac re*] ob hoc ipsum.

6. *Turpis affectus*] amor, quem honestiorem causam quam amicitiam habere absurdum putat.

vent, & intra cutem suam 7) cogunt. Distinguendum est autem, quid & quatenus vox ista promittat. Se contentus est sapiens, ad beate viuendum, non ad viuendum. Ad hoc enim multis illi rebus opus est; ad illud tantum animo sano, & erecto, & despiciente fortunam. Volo tibi Chrysippi quoque distinctionem indicare. Ait sapientem nulla re indigere, & tamen multis illi rebus opus esse: contra, stulto nulla re opus est, nulla enim re scit vti, sed omnibus eget. Sapienti & manibus, & oculis, & multis ad quotidianum vsum necessariis opus est, sed eget nulla re: egere enim, necessitatis est: nihil autem necesse sapienti est. Ergo quamuis seipso contentus sit, amicis illi opus est. hos cupit habere quam plurimos, non vt beate vivat: vivet enim etiam sine amicis beate. Summum bonum extrinsecus instrumenta non quærit, domi colitur: ex se totum est. incipit fortunæ esse subiectum, si quam partem sui foris quærit. Qualis tamen futura est vita sapientis, si sine amicis relinquatur in custodiam coniectus, vel in aliqua gente aliena destitutus, vel in nauigatione longa retentus, aut in desertum littus eiectus? qualis est Iouis, cum resoluto mundo, & diis in vnum confusis, paullisper cessante natura, acquiescit sibi, cogitationibus suis traditus. Tale quiddam sapiens facit. in se reconditur, secum est: quamdiu quidem illi licet suo arbitrio res suas ordinare, se contentus est: & ducit vxorem, se contentus est: & liberos tollit, se contentus est: & tamen non viuet, si fuerit sine homine victurus. Ad amicitiam fert illum nulla vtilitas sua, sed naturalis irritatio. nam vt aliarum

7. *Intra cutem suam*] Prouerbialis locutio: intra se. Sensus est: verum Sapientem submouent, nec genuinam eius descriptionem admittunt, cum sibi, qui sapere sibi videntur atque adeo suo modulo sapientiam metiuntur, eam non competere deprehendant.

nii-

nobis rerum innata dulcedo est, sic amicitiæ. Quomodo solitudo in odio est, sic in dulcedine appetitio societatis. Quomodo hominem homini natura conciliat, sic inest huic quoque rei stimulus, qui nos amicitiarum appetentes faciat. Nihilominus cum sit amicorum amantissimus, cum illos sibi comparet, sæpe præferat: omne intra se bonum terminabit, & dicet quod Stilpon ille dixit, Stilpon quem Epicuri epistola insequitur. Hic enim capta patria, amissis liberis, amissa vxore, cum ex incendio publico solus, & tamen beatus exiret, interroganti Demetrio, cui cognomen ab exitio vrbium Poliorcetes fuit, Num quid perdidisset? Omnia, inquit, bona mea mecum sunt. Ecce vir fortis ac strenuus, ipsam hostis sui victoriam vicit. Nihil, inquit, perdidi. dubitare illum coëgit, an vicisset. Omnia mea mecum sunt. Iustitia, virtus, temperantia, prudentia, hoc ipsum, nihil bonum putare quod eripi possit. Miramur animalia quædam, quæ per medios ignes sine noxa corporum transeunt: quanto hic mirabilior vir, qui per ferrum & ruinas & ignes, illæsus & indemnis euasit? Vides quanto facilius sit totam gentem, quam vnum virum vincere? Hæc vox illi est communis cum Stoico. æque & hic intacta bona per concrematas vrbes fert. Se enim ipso contentus est, hoc felicitatem suam fine designat. Ne existimes nos solos generosa verba iactare: & ipse Stilponis obiurgator Epicurus, similem illi vocem emisit, quam tu boni consule, etiamsi hunc diem iam expunxi. *8)* Si cui, inquit, sua non videntur amplissima, licet totius mundi dominus sit, tamen miser est. Vel si hoc modo tibi melius enunciari vi-

8. Iam expunxi] vt quo soluta iam sint quæ nobis debemus inuicem. respicit autem ad ista sub initium epistolæ: *dicam si illud mihi tecum conuenerit, vt statim tibi soluam quod debeo &c.*

 de-

detur: id enim agendum, vt non verbis seruiamus, sed sensibus: Miser est, qui se non beatissimum iudicat, licet imperet mundo. Vt scias autem hos sensus communes esse, natura scilicet dictante, apud poëtam comicum inuenies:

Non est beatus, esse se qui non putat.

Quid enim refert qualis status tuus sit, si tibi videtur malus? Quid ergo? inquis, si beatum se dixerit ille turpiter diues, & ille multorum dominus, sed plurium seruus: beatus sua sententia fiet? Non quid dicat, sed quid sentiat, refert: nec quid vno die sentiat, sed quid assidue. Non est autem quod verearis, ne ad indignum res tanta perueniat Nisi sapienti sua non placent. omnis stultitia laborat fastidio sui.

EPIST. X.

Solitudinem bonam, sed bonis aut progressis, esse: aliis aliam. Nam mali aut stulti maxime in ea peccant, remoto arbitro, & sibi relicti. Obiter præceptiuncula de Votis: & nihil concipere, nisi quod palam possis nuncupare.

SIc est, non muto sententiam. fuge multitudinem, fuge paucitatem, fuge etiam vnum. Non habeo cum quo te communicatum velim, & vide quo iudicium meum abeat: audeo te tibi credere. Crates, vt aiunt, huius ipsius Stilponis auditor, cuius mentionem priori epistola feci, cum vidisset adolescentulum secreto ambulantem, interrogauit, Quid illic solus faceret? Mecum, inquit, loquor. cui Crates: Caue, inquit, rogo, & diligenter attende, ne cum homine malo loquaris. Lugentem timentemque custodire solemus, ne solitudine malè vtatur: nemo est ex imprudentibus, qui relinqui sibi debeat. Tunc mala consilia agitant: tunc aut aliis, aut ipsis futura pericu-

cula ſtruunt. Tunc cupiditates improbas ordinant: tunc quidquid aut metu, aut pudore celabat, animus expromit: tunc audaciam acuit, libidinem irritat, iracundiam inſtigat. Denique, quod vnum ſolitudo habet commodum, nihil vlli committere, non timere indicem, perit ſtulto: ipſe ſe prodit. Vide itaque quid de te ſperem, imo quid ſpondeam mihi. ſpes enim incerti boni nomen eſt. non inuenio cum quo te malim eſſe, quam tecum. Repeto memoria, quam magno animo quædam verba proieceris, quanti roboris plena. gratulatus ſum protinus mihi, & dixi: Non a ſummis labris iſta venerunt: habent hæ voces fundamentum. iſte homo non eſt vnus e populo: ad ſalutem ſpectat. Sic loquere, ſic viue: vide ne te vlla res deprimat. Votorum tuorum veterum licet diis gratiam facias: *1*) alia de integro ſuſcipe: roga bonam mentem, bonam valetudinem animi, deinde corporis. Quid ni tu iſta vota ſæpe facias? audacter Deum roga, nil illum de alieno rogaturus. Sed vt more meo cum aliquo munuſculo epiſtolam mittam, verum eſt, quod apud Athenodorum inueni: Tunc ſcito te eſſe omnibus cupiditatibus ſolutum, cum eo perueneris, vt nihil Deum roges, niſi quod rogare poſſis palam. Nunc enim quanta dementia eſt hominum? turpiſſima vota diis inſuſurrant: ſi quis admouerit aurem, conticeſcent. & quod ſcire hominem nolunt, Deo narrant. Vide ergo ne hoc præcipi ſalubriter poſſit: Sic viue cum hominibus, tanquam Deus videat; ſic loquere cum Deo, tanquam homines audiant.

1. *Gratiam facias*] remittas, non exigas. Sic Seneca Ep. 20: *Hæc opta omnia alia vota Deo remiſſurus.*

EPIST. XI.

Bene sperare se de amico Lucilii, in quo plurimus pudor & rubor. Hunc aliquando a natura esse, nec vllis praeceptis excuti: ac sequi etiam sapientem. Comparere item in malis interdum, & mali notam. Monitum deinde salutare Epicuri: semper virum bonum repraesentare nobis, qui coërceat vt paedagogus. Velut illo praesente facere omnia, & loqui.

LOcutus est mecum amicus tuus bonae indolis: in quo quantum esset animi, quantum ingenii, quantum iam etiam profectus, sermo primus ostendit. Dedit enim nobis gustum, ad quem respondebit: non enim ex praeparato locutus est, sed subito deprehensus. Vbi se collegit, verecundiam, bonum in adolescente signum, vix potuit excutere: adeo illi ex alto suffusus est rubor. Hic 1) illum, quantum suspicor, etiam cum se confirmauerit, & omnibus vitiis exuerit, sapientem quoque sequetur. Nulla enim sapientia naturalia corporis aut animi vitia ponuntur: quidquid infixum & ingenitum est, lenitur arte, non vincitur. Quibusdam etiam constantissimis in conspectu populi sudor erumpit, non aliter quam fatigatis & aestuantibus solet: quibusdam tremunt genua dicturis: quorumdam dentes colliduntur, lingua titubat, labra concurrunt. Haec nec disciplina, nec vsus vnquam excutit; sed natura vim suam exercet, & illos vitii sui etiam robustissimos admonet. Inter haec & ruborem esse scio, qui grauissimis quoque viris subitus offunditur. Magis quidem in iuuenibus apparet, quibus & plus caloris est, & tenera frons: nihilominus veteranos & senes tangit. Quidam nunquam magis, quam cum erubuerint, timendi sunt: quasi omnem verecundiam effu-

1. *Hic*] rubor nimirum.

de-

derint. Sulla tunc erat violentissimus, cum faciem eius sanguis inuaserat. Nihil erat mollius ore Pompeii. 2) nunquam non coram pluribus erubuit: vtique in concionibus. Fabianum, cum in senatum testis esset inductus, erubuisse memini: & hic mire illum pudor decuit. Non accidit hoc ab infirmitate mentis, sed a nouitate rei: quæ inexercitatos etsi non concutit, mouet, naturali in hoc facilitate corporis pronos. Nam vt quidam boni sanguinis sunt, ita quidam incitati & mobilis, & cito in os prodeuntis. Hæc, vt dixi, nulla sapientia abigit: alioquin haberet rerum naturam sub imperio, si omnia eraderet vitia. Quæcumque attribuit conditio nascendi, & corporis temperatura, cum multum se diuque animus composuerit, hærebunt. Nihil horum vetari potest, non magis quam accersi. Artifices scenici, qui imitantur affectus, qui metum & trepidationem exprimunt, qui tristitiam repræsentant, hoc indicio imitantur verecundiam; deiiciunt vultum, verba submittunt, figunt in terram oculos & deprimunt, ruborem sibi exprimere non possunt. nec prohibetur hic, nec adducitur. Nihil aduersus hæc sapientia promittit, nihil proficit: sui iuris sunt, iniussa veniunt, iniussa discedunt. Iam clausulam epistola poscit: accipe, & quidem vtilem & salutarem, quam te affigere animo volo. Aliquis vir bonus nobis eligendus est, ac semper ante oculos habendus, vt sic tanquam illo spectante viuamus, & omnia tanquam illo vidente faciamus. Hoc, mi Lucili, Epicurus præcepit, custodem nobis & pædagogum dedit: nec immerito. Magna pars peccatorum tollitur, si peccaturis testis adsistat. Aliquem habeat animus, quem vereatur, cuius aucto-

2. *Pompeii*] de quo tamen Sallustius: *oris probi animo inverecundo. Lips.*

ritate etiam secretum suum sanctius facit. O felicem illum, qui non adspectus tantum, sed etiam cogitatus emendat! O felicem qui sic aliquem vereri potest, vt ad memoriam quoque eius se componat, atque ordinet! Qui sic aliquem vereri potest, cito erit verendus. Elige itaque Catonem: si hic videtur tibi nimis rigidus, elige remissioris animi virum Lælium: elige eum, cuius tibi placuit & vita, & oratio; & ipsius animum ante te ferens & vultus, illum semper tibi ostende, vel custodem, vel exemplum. Opus est, inquam, aliquo, ad quem mores nostri se ipsi exigant. Nisi ad regulam, praua non corriges.

EPIST. XII.

Facete de senectute sua narrat, & in villa se eius admonitum. Admonitum autem sine tristitia; nec tristem eam, imo iucundam esse, & vitiis minus opportunam. Omnem vitam breuem: sed qualemcumque, vsu faciendam nostram, & manum illi iniiciendam. Cottidie dicamus, & censeamus, Vixi.

QUocumque me verto, argumenta senectutis meæ video. Veneram in suburbanum meum, & querebar de impensis ædificii dilabentis: ait villicus, non esse negligentiæ suæ vitium: omnia se facere, sed villam veterem esse. Hæc villa inter manus meas creuit. Quid mihi futurum est, si iam putrida sunt ætatis meæ saxa? Iratus illi, proximam occasionem stomachandi arripio. Apparet, inquam, has platanos negligi. nullas habent frondes. quam nodosi sunt, & retorridi rami? quam tristes & squallidi trunci? Hoc non accideret, si quis has circumfoderet, si irrigaret. Iurat per Genium meum, se omnia facere, in nulla re cessare curam suam: sed illas vetulas esse.

Quod

Quod inter nos sit, 1) ego illas posueram, ego illarum primum videram folium. Conuersus ad ianuam: Quis est, inquam, iste decrepitus, & merito ad ostium admotus 2)? foras enim spectat. Vnde istunc nactus es? quid te delectauit, alienum mortuum tollere? At ille: Non cognoscis me? inquit: ego sum Felicio, cui solebas sigillaria 3) afferre: ego sum Philositi villici filius, deliciolum tuum. Profecto, inquam, iste delirat. Pupulus etiam deliciolum meum factus est. Prorsus potest fieri. dentes illi cum maxime cadunt. Debeo hoc suburbano meo, quod mihi senectus mea, quocumque aduerteram, apparuit. Complectamur illam, & amemus: plena est voluptatis, si illa scias vti. Gratissima sunt poma, cum fugiunt: pueritiæ maximus in exitu decor est: deditos vino potatio extrema delectat, illa quæ mergit, quæ ebrietati summam manum imponit. Quod in se iucundissimum omnis voluptas habet, in finem sui differt. Iucundissima est ætas deuexa iam, non tamen præceps: & illam quoque in extrema regula 4) stantem iudico habere suas voluptates: aut hoc ipsum succedit in locum voluptatum, nullis egere. Quam dulce est, cupiditates fatigasse ac reliquisse? Molestum est, inquis, mortem ante oculos habere. Primum ista tam iuueni ante oculos debet esse, quam

1. *Quod inter nos sit*] quod tibi in aurem dico. Gronouius tamen legendum putat: *Quidni veteres sint?*

2. *Ad ostium admotus*] Allusio ad ritum collocandi cadaueris, quod solet ad ostium deponi pedibus & facie foras versis. Itaque ludit & ait: Merito iste ianitor est & ostium seruat, nam mox ita locandus & efferendus est. *Lips.*

3. *Sigillaria*] munuscula Saturnaliorum tempore a maioribus donata minoribus, sic dicta quod sigillis olim constarent.

4. *Extrema regula*] interpretor *lineam extremam*, quæ in stadiis solita duci, cursui finis. *Lips.*

ſeni: non enim citamur ex cenſu 5) : deinde nemo tam ſenex eſt, vt improbe 6) vnum diem ſperet. Vnus autem dies, gradus eſt vitæ, tota ætas partibus conſtat, & orbes habet circumductos maiores minoribus. Eſt aliquis, qui omnes complectatur & cingat: hic pertinet a natali ad diem extremum. eſt alter, qui annos adoleſcentiæ excludit. eſt qui totam pueritiam ambitu ſuo adſtringit. eſt deinde ipſe annus, in ſe omnia continens tempora, quorum multiplicatione vita componitur. Menſis arctiore præcingitur circulo: anguſtiſſimum habet dies gyrum: ſed & hic ab initio ad exitum venit, ab ortu ad occaſum. Ideo Heraclitus, cui cognomen Scotinon fecit orationis obſcuritas: Vnus, inquit, dies par omni eſt. Hoc alius aliter accepit: dixit enim parem eſſe horis. nec mentitur. Nam ſi dies tempus eſt vigintiquatuor horarum, neceſſe eſt omnes inter ſe dies pares eſſe: quia nox habet, quod dies perdidit. Alius ait, parem eſſe vnum diem omnibus ſimilitudine: nihil enim habet longiſſimi temporis ſpatium, quod non in vno die inuenias, lucem & noctem; & alternas 7) mundi vices. Plura facit iſta, non alia, alias contractior, alias productior. Itaque ſic ordinandus eſt dies omnis, tanquam cogat agmen, & conſummet atque expleat vitam. Pacuuius qui Syriam

5. *Ex cenſu*] qualis citatio in militia & delectu obtinebat, vbi e tabulis cenſualibus in quibus iuniores ſenioresque notati citabantur. *Lipſ.*

6. *Improbe*] ſtulte, temere.

7. *Et alternas &c.*] Scribe: *& in alternas mundi vices plura facit iſta, non alia, contractior alias, alias productior.* Nempe dies ille XXIV horarum *plura facit iſta* plus lucis modo facit, modo plus noctis, *non alia* non aliud quam lucem & noctem, *contractior alias, alias productior*, ſcilicet alterutra harum *luce* vel *nocte* idque *in vices mundi alternas*, vt ita alternæ ſint mundi lucem & noctem mortalibus præbentis vices. *Gronov.*

vſu

vſu ſuam fecit, *8*) cum vino & illis funereis epulis ſibi parentauerat, *9*) ſic in cubiculum ferebatur a cœna, vt inter plauſus exoletorum hoc ad ſymphoniam canere tur: βεβίωται, βεβίωται. nullo non ſe die extulit. Hoc qvod ille ex mala conſcientia faciebat, nos ex bona faciamus, & in ſomnum ituri, læti, hilaresque dicamus,

Vixi, & , quem dederat curſum fortuna, peregi.

Craſtinum ſi adiecerit Deus, læti recipiamus. Ille beatiſſimus eſt & ſecurus ſui poſſeſſor, qui craſtinum ſine ſolicitudine exſpectat. Quisquis dixit, Vixi, quotidie ad lucrum ſurgit. Sed iam debeo epiſtolam includere. *10*) Sic, inquis, ſine vllo ad me peculio veniet? Noli timere: aliquid ſecum feret. quare aliquid dixi? multum. Quid enim hac voce præclarius, quam illi trado ad te perferendam? Malum eſt in neceſſitate viuere. ſed in neceſſitate viuere, neceſſitas nulla eſt. Quid ni nulla ſit? patent vndique ad libertatem viæ multæ, breues, faciles. Agamus Deo gratias, quod nemo in vita teneri poteſt. calcare ipſas neceſſitates licet. Epicurus, inquis, dixit: quid tibi cum alieno? Quod verum eſt, meum eſt. perſeuerabo Epicurum tibi ingerere: vt iſti qui in verba iurant, nec quid dicatur æſtimant, ſed a quo, ſciant, quæ optima ſunt, eſſe communia.

---

8. *Vſu ſuam fecit*] ob geſtum ibi diutius magiſtratum ſub Tiberio, cui hoc proprium continuare imperia. *Lipſ.*

9. *Parentauerat*] alluſum ad funebres epulas. ſic & Ep. 122. & de vita beata c. 2.

10. *Includere*] claudere, ſic enim compoſito pro ſimplici paſſim vtuntur. Sic ipſe Seneca de ira III, 19. *Qui imperauerit hos, in quos animaduerti iubebat, os inſerta ſpongia includi.* *Gronov.*

EPIST.

EPIST XIII.

Format pulchre aduersus fortuita & robur donat. Maxime autem, ne futurorum metu angamur: incerta ea esse, & posse non euenire. Spe igitur omnem metum temperandum. Deinde illud robustius: Fac & pracipe ventura: a Deo sunt, & in bonum.

MUltum tibi esse animi scio. nam etiam antequam instrueres te præceptis salutaribus, & dura vincentibus, satis aduersus fortunam placebas tibi: & multo magis, postquam cum illa conseruisti manum, viresque expertus es tuas. quæ nunquam certam dare fiduciam sui possunt, nisi cum multæ difficultates hinc & illinc apparuerint, aliquando vero & propius accesserint. Sic verus ille animus, & in alienum non venturus arbitrium, *1)* probatur: hæc eius obrussa *2)* est. Non potest athleta magnos spiritus ad certamen adferre, qui nunquam sugillatus est. *3)* Ille qui vidit sanguinem suum, cuius dentes crepuerunt sub pugno, ille qui supplantatus aduersarium toto tulit corpore, nec proiecit animum proiectus, qui quoties cecidit, contumacior resurrexit, cum magna spe descendit ad pugnam. Ergo, vt similitudinem istam prosequar, sæpe iam fortuna supra te fuit: nec tamen tradidisti te, sed subsiliisti, & acrior constitisti. multum enim adiicit sibi virtus lacessita. Tamen si tibi videtur, acci-

1. *In alienum non venturus arbitrium*] non pendens a fortuna, hoc est a rebus extra se positis & alienis, a quorum proinde arbitrio pax & felicitas eius non pendet.

2. *Obrussa*] monetæ verbum, auri per ignem examen & depurgationem notans.

3. *Sugillatus est*] Glossæ veteres *ὑπωπιασθεὶς sugillatus.* Iterumque: *sugillat πλήσσει, ὑπώπια ποιεῖ. percutit, vibices facit.* Nam *ὑπώπια* proprie sub oculis & in genis ἐκχυμώματα, quæ pugilibus crebra ab ictu. *Lips.*

pe

pe a me auxilia quibus munire te possis. Plura sunt, Lucili, quæ nos terrent, quam quæ premunt: & sæpius opinione, quam re laboramus. Non loquor tecum Stoica lingua, sed hac submissiore. Nos enim dicimus, omnia ista quæ gemitus mugitusque exprimunt, leuia esse, & contemnenda. Omittamus hæc magna verba, sed, dii boni, vera! illud tibi præcipio, ne sis miser ante tempus: cum illa quæ velut imminentia expauisti, fortasse nunquam ventura sint, certe nondum venerint. Quædam ergo nos magis torquent, quam debeant: quædam ante torquent, quam debeant: quædam torquent, cum omnino non debeant. Aut augemus dolorem, aut fingimus, aut præcipimus. *4)* Primum illud, quia res in controuersia est, & litem contestatam *5)* habemus, in præsentia differatur. Quod ego leue dixero, tu grauissimum esse contendes, scio alios inter flagella ridere, alios gemere sub colapho. Postea videbimus, vtrum ista suis viribus valeant, an imbecillitate nostra: illud præsta mihi, vt quoties circumsteterint, qui tibi te miserum esse persuadeant, non quid audias, sed quid sentias cogites. & cum patientia tua deliberes, ac te ipse interroges, qui tua optime nosti: Quid est quare isti me complorent? quid est quod trepident, quod contagium quoque mei timeant, quasi transilire calamitas possit? Est aliquid istic mali? an res ista magis infamis est quam mala? Ipse te interroga: Nunquid sine caussa crucior, & mœreo, & quod non est malum facio *6)*? Quomodo, inquis, intelligam, vana sint, an vera, quibus angor? Accipe huius rei regulam. Aut præsentibus torquemur,

4. *Præcipimus*] ante sentimus quam adsunt.

5. *Litem contestatam*] Nos Stoici cum Epicureis aliisque quibus dolor est malum: at nobis indifferens. *Lips.*

6. *Facio*] efficio opinione vt malum mihi sit, quod in se malum non est.

mur, aut futuris, aut vtrisque. De præsentibus, facile est iudicium. si corpus tuum liberum est, sanum est, nec vllus ex iniuria dolor est: videbimus quid futurum sit. hodie nihil negotii habet. At enim futurum est. Primum dispice, an certa argumenta sint venturi mali. plerumque enim suspicionibus laboramus, & illudit nobis illa, quæ conficere bellum solet, 7) fama: multo autem magis singulos conficit. Ita est, mi Lucili. cito accedimus opinioni, non coarguimus illa, quæ nos in metum adducunt: nec excutimus, sed trepidamus: & sic vertimus terga, quemadmodum illi, quos puluis motus fuga pecorum, exuit castris, aut quos aliqua fabula sine auctore sparsa conterruit. Nescio quomodo magis vana perturbant. vera enim modum suum habent: quidquid ex incerto venit, coniecturæ & licentiæ pauentis animi traditur. Nulli itaque tam perniciosi, tam irreuocabiles, quam lymphatici metus sunt. ceteri enim sine ratione, hi sine mente sunt. 8) Inquiramus itaque in rem diligenter. Verisimile est, aliquid futurum mali? non statim verum est. Quam multa non exspectata venerunt, quam multa exspectata nunquam comparuerunt? Etiam si futurum est, quid iuvat dolori suo occurrere? satis cito dolebis, cum venerit: interim tibi meliora promitte. Quid facies lucri? tempus. Multa interuenient, quibus vicinum periculum vel prope admotum, aut subsistat, aut desinat, aut in alienum caput transeat. Incendium ad fugam patuit: quosdam molliter ruina deposuit: ali-

7. *Conficere bellum solet*] Ad Liuii hæc verba dicas aspectum: *Fama bellum conficit, & parua momenta in spem metumque impellunt animos.*

8. *Ceteri enim sine ratione, hi sine mente sunt*] ceteri metus nullam sui caussam habent, suntque adeo sine ratione, at in lymphaticis illis plane etiam mens excutitur.

quari-

quando gladius ab ipſa ceruice reuocatus eſt: aliquis carnifici ſuo ſuperſtes fuit. Habet etiam mala fortuna leuitatem. fortaſſe erit, fortaſſe non erit: interim dum non eſt, meliora propone. Nonnunquam nullis apparentibus ſignis, quæ mali aliquid pronuncient, animus ſibi falſas imagines fingit, aut verbum aliquod dubiæ ſignificationis detorquet in peius, aut maiorem ſibi offenſam proponit alicuius quam eſt, & cogitat non quantum iratus ille ſit, ſed quantum liceat irato. Nulla autem cauſſa vitæ *9)* eſt, nullus miſeriarum modus, ſi timetur quantum poteſt. Hic prudentia proſit, hic robore animi euidentem quoque metum reſpue: ſi minus, vitio vitium repelle, ſpe metum tempera. Nihil tam certum eſt ex his quæ timentur, vt non certius ſit, & formidata ſubſidere, & ſperata decipere. Ergo & ſpem ac metum examina: & quoties incerta erunt omnia, tibi faue; crede quod mauis. ſi plures habebis ſententias *10)* metus; nihilominus in hanc partem potius inclina, & perturbare te deſine. Ac ſubinde hoc in animo volue, maiorem partem mortalium, cum illi nec ſit quidquam mali, nec pro certo futurum ſit, æſtuare ac diſcurrere. Nemo enim reſiſtit ſibi, cum cœperit impelli, nec timorem ſuum redigit ad verum. Nemo dicit, Vanus auctor eſt, vanus: aut finxit, aut credidit. Damus nos *11)* referentibus, expaueſcimus dubia pro certis, non ſeruamus modum rerum, ſtatim in timorem venit ſcrupulus. Pudet me ſic tecum loqui, & tam leuibus remediis te focillare. Alius dicat, Fortaſſe hoc non veniet: tu dic, Quid porro ſi veniet? videbimus vtrum veniet: fortaſ-

9. *Nulla cauſſa vitæ*] i.e. nulla vita. Veteris enim elegantiæ eſt *cauſſam rei* pro re ipſa ponere. Sic ap. Tibull. L. 3. Eleg. 2. Extrema *cauſſa Neæræ* pro ipſa Neæra ponitur.

10. *Sententias*] plura argumenta.

11. *Damus nos*] præbemus nos illis credulos.

ſe

ſe pro me veniet, & mors iſta vitam honeſtabit. Cicuta magnum Socratem fecit: Catoni gladium aſſertorem libertatis extorque, magnam partem detraxeris gloriæ. Nimium diu te cohortor, cum tibi admonitione magis, quam exhortatione opus ſit. Non in diuerſum te a natura tua ducimus: natus es ad iſta quæ dicimus. Eo magis bonum tuum auge, & exorna. Sed iam finem epiſtolæ faciam, ſi illi ſignum ſuum impreſſero: id eſt, aliquam magnificam vocem perferendam ad te mandauero. Inter cetera mala, hoc quoque habet ſtultitia proprium, ſemper incipit viuere. Conſidera quid vox iſta ſignificet, Lucili virorum optime: & intelliges quam fœda ſit hominum leuitas, quotidie noua vitæ fundamenta ponentium, nouas ſpes etiam in exitu *12* inchoantium. Circumſpice tecum ſingulos. occurrent tibi ſenes, qui ſe cummaxime ad ambitionem, ad peregrinationes, ad negotiandum parent. Quid eſt autem turpius, quam ſenex viuere incipiens? Non adiicerem auctorem huic voci, niſi eſſet ſecretior, nec inter vulgata Epicuri dicta, quæ mihi & laudare, & adoptare permiſi.

Epist. XIV.

Prudentiſſima epiſtola. Monet corporis vitæque curam habendam, ſed non nimiam. Timeri autem corpori tria, Paupertem, Morbos, Violentiam: maxime hanc vltimam, quæ a potentibus eſt, aut tyrannis. Vt non timeas, tria vitentur: Odium, Inuidia, Contemptus. Quomodo autem, Sapientia dicet: & breuiter ipſe.

Fateor inſitam eſſe nobis corporis noſtri caritatem: fateor nos huius gerere tutelam: non nego indul-

12. *In exitu*] vitæ ſcilicet.

gen-

gendum illi, seruiendum nego. Multis enim seruiet, qui corpori seruit, qui pro illo nimium timet, qui ad illud omnia refert. Sic gerere nos debemus, non tanquam propter corpus viuere debeamus, sed tanquam non possimus sine corpore. Huius nos nimius amor timoribus inquietat, solicitudinibus onerat, contumeliis obiicit. Honestum ei vile est, cui corpus nimis carum est. Agatur eius diligentissime cura: ita tamen, vt cum exiget ratio, cum dignitas, cum fides, mittendum in ignem sit. Nihilominus, quantum possumus, euitemus incommoda quoque, non tantum pericula: & in tutum nos reducamus, excogitantes subinde, quibus possint timenda depelli, quorum tria, ni fallor, genera sunt. Timetur inopia, timentur morbi, timentur quæ per vim potentioris eueniunt. Ex his omnibus nihil magis nos concutit, quam quod ex aliena potentia impendet. Magno enim strepitu & tumultu venit. Naturalia mala quæ retuli, inopiæ atque morbi, silentio subeunt, nec oculis nec auribus quidquam terroris incutiunt: ingens alterius mali pompa est; ferrum circa se & ignes habet, & catenas, & turbam ferarum, quam in viscera immittat humana. Cogita hoc loco carcerem & cruces, & eculeos, & vncum; & adactum, per medium hominem, qui per os emergat, stipitem; & distracta in diuersum actis curribus membra; illam tunicam, alimentis ignium & illitam & intextam; quidquid aliud, præter hæc, commenta 1) sæuitia est. Non est itaque mirum, si maximus huius rei timor est, cuius & varietas magna, & apparatus terribilis est. Nam quemadmodum plus agit tortor, quo plura instrumenta doloris exposuit (specie enim vincuntur, qui patientiæ restitissent:) ita ex his, quæ animos nostros subigunt &

1. *Commenta*] ab ingenio humano excogitata.

domant, plus proficiunt quæ habent quod ostendant. Illæ pestes non minus graues sunt, famem dico & sitim, & præcordiorum suppurationes, & febrem viscera ipsa torrentem: sed latent. nihil habent quod intentent, quod præferant: hæc, vt magna bella, adspectu paratuque vicerunt. Demus itaque operam, abstineamus offensis. Interdum populus est, quem timere debeamus; interdum, si ea ciuitatis disciplina est, vt plurima per senatum transigantur, gratiosi in eo viri; interdum singuli, quibus potestas populi, & in populum data est. Hos omnes amicos habere, operosum est: satis est inimicos non habere. Itaque sapiens nunquam potentium iras prouocabit: imo declinabit, non aliter quam in nauigando procellam. Cum peteres Siciliam, traiecisti fretum. temerarius gubernator contempsit austri minas: (ille est enim, qui Siculum pelagus exasperet, & in vertices cogat.) non sinistrum petit littus, sed id, quo propior Charybdis maria conuoluit. At ille cautior, peritos locorum rogat, qui æstus sit, quæ signa dent nubes, & longe ab illa regione verticibus infami cursum tenet. Idem facit sapiens: nocituram potentiam vitat, hoc primum cauens, ne vitare videatur. Pars enim securitatis & in hoc est, non ex professo eam petere: quia quæ quis fugit, damnat. Circumspiciendum nobis est ergo, quomodo a vulgo tuti esse possimus. Primum nihil idem concupiscamus. rixa est inter competitores: deinde nihil habeamus quod cum magno emolumento insidiantis eripi possit. quam minimum sit in corpore tuo spoliorum. Nemo ad humanum sanguinem propter ipsum venit, aut admodum pauci: plures computant, 2) quam oderunt. Nudum latro transmittit: etiam in obsessa via pauperi pax est. Tria dein-

2. *Computant*] lucrum ex eo facinore euenturum proponunt.

de

de ex præceptione veteri præstanda sunt, vt vitentur: Odium, Inuidia, Contemptus. Quomodo hoc fiat, sapientia sola monstrabit. Difficile enim temperamentum est, verendumque, ne in contemptum nos inuidiæ timor transferat: ne dum calcare nolumus videamur posse calcari. Multis timendi attulit caussas, timeri posse. Vndique nos reducamus: non minus contemni quam suspici nocet. Ad philosophiam ergo confugiendum est: hæ litteræ non dico apud bonos, sed apud mediocriter malos, infularum 3) loco sunt. Nam forensis eloquentia, & quæcumque alia populum mouent, aduersarium habent: hæc quieta, & sui negotii, contemni non potest: cui ab omnibus artibus, etiam apud pessimos honor est. Nunquam in tantum conualescet nequitia, nunquam sic contra virtutes coniurabitur, vt non philosophiæ nomen venerabile & sacrum maneat. Ceterum philosophia ipsa tranquille modesteque tractanda est. Quid ergo? inquis. videbitur tibi M. Cato modeste philosophari, qui bellum ciuile sententia sua reprimit? qui furentium principum armis medius interuenit? qui aliis Pompeium offendentibus, aliis Cæsarem, simul lacessit duos? Potest aliquis disputare, an illo tempore capessenda fuerit sapienti respublica. Quid tibi vis M. Cato? iam non agitur de libertate, olim pessundata est: quæritur vtrum Cæsar, an Pompeius possideat rempublicam. Quid tibi cum ista contentione? nullæ partes tuæ sunt: dominus eligitur. Quid tua, 4) vter vincat? potest melior vincere, 5) non potest non esse peior, qui vi-

3. *Infularum*] quas qui gestabant sacri erant & inuiolabiles.

4. *Quid tua*] subintellige refert.

5. *Potest melior vincere*] potest vincere is qui nunc melior esse videtur dum vincit, sed non poterit non esse peior esse tum cum vicerit. Nam victor animum reserabit, & successus malitiam eliciet adhuc repressam. *Lips.*

cerit. Vltimas partes attigi Catonis: ſed ne priores quidem anni fuerunt, qui ſapientem in illam rapinam reipublicæ admitterent. Quid aliud quam vociferatus eſt Cato, & miſit irritas voces, cum modo per populi leuatus manus, & obrutus ſputis, & portandus extra forum traheretur, modo e ſenatu in carcerem duceretur? Sed poſtea videbimus, an ſapienti opera perdenda ſit: interim ad hos te voco, qui a republica excluſi, ſeceſſerunt ad colendam vitam, & humano generi iura condenda, ſine vlla potentioris offenſa. Non conturbabit ſapiens publicos mores, nec populum in ſe vitæ nouitate conuertet. Quid ergo? vtique erit tutus, qui hoc propoſitum ſequetur? Promittere tibi hoc non magis poſſum, quam in homine temperante bonam valetudinem: & tamen facit temperantia bonam valetudinem. Perit aliqua nauis in portu: ſed tu quid accidere in medio maris credis? Quanto huic periculum paratius foret, multa agenti, molientique, cui ne otium quidem tutum eſt? Pereunt aliquando innocentes: quis negat? nocentes tamen ſæpius. Ars ei conſtat, qui per ornamenta 6) percuſſus eſt. Denique conſilium omnium rerum ſapiens, non exitum ſpectat. Initia in poteſtate noſtra ſunt: de euentu fortuna iudicat, cui de me ſententiam non do. At aliquid vexationis affert, aliquid aduerſi. non damnatur 7) latro, cum occidit. Nunc ad quotidianam ſtipem manum porrigis. aurea te ſtipe implebo. Et quia facta eſt auri mentio, accipe quemadmodum v-

6. *Ornamenta*] a gladiatoribus, quorum arma ſic dicta ſunt.

7. *Damnatur*] lege *damnat*. Fortuna inquit aliquid vexationis, aliquid aduerſi poteſt afferre, ſed non poteſt propterea facere peiorem quem vexauerit. Perinde vt latro poteſt occidere non poteſt damnare, ſeu efficere vt iure cæſus videatur qui latrocinio periit. *Grenov.*

ſus

ſus fructusque eius tibi eſſe gratior poſſit. Is maxime diuitiis fruitur, qui minime diuitiis indiget. Ede, inquis, auctorem. Vt ſcias quam benigni ſimus, propoſitum eſt aliena laudare: Epicuri eſt, aut Metrodori, aut alicuius ex illa officina. Et quid intereſt, quis dixerit? omnibus dixit. Qui eget diuitiis, timet pro illis: nemo autem ſolicito bono fruitur. Adiicere illis aliquid ſtudet, dum de incremento cogitat: oblitus eſt vſus, rationes accipit, forum conterit, kalendarium 8) verſat, fit ex domino procurator.

EPIST. XV.

Ad curam etiam corporis Exercitatio ſpectat: ſed hæc laborioſa, aut occupata non eſto. Facilis & breuis ſufficit: vt curſus, ſaltus, geſtatio, vocis intentio. Clauſula ab Epicuro, Ne vita in futurum feratur: præſentibus acquieſce.

MOs antiquis fuit, vſque ad meam ſeruatus ætatem, primis epiſtolæ verbis adiicere: Si vales, bene eſt. Recte & nos dicimus: Si philoſopharis, bene eſt. Valere enim hoc demum eſt: ſine hoc, æger eſt animus. Corpus quoque etiam ſi magnas habet vires, non aliter quam furioſi aut phrenetici, validum eſt. Ergo hanc valetudinem præcipue cura, deinde & illam ſecundam: quæ non magno tibi conſtabit, ſi volueris bene valere. Stulta eſt enim, mi Lucili, & minime conueniens litterato viro, occupatio exercendi lacertos, & dilatandi ceruicem, ac latera firmandi. Cum tibi feliciter ſagina 1) ceſſerit, & tori creuerint: nec vires vnquam opimi bouis, nec pondus

8. *Kalendarium*] librum pecuniæ fœnebris, quæ per kalendas exigebatur. *Lipſ.*

1. *Sagina*] nam athletæ certo victu vtebantur, corpori viribusque augendis. *Lipſ.*

æquabis. Adiice nunc, quod maiore corporis ſarcina animus eliditur, & minus agilis eſt. Itaque, quantum potes, circumſcribe corpus tuum, & animo locum laxa. multa ſequuntur incommoda huic deditos curæ. Primum exercitationes, quarum labor ſpiritum exhaurit, & inhabilem intentioni ac ſtudiis acrioribus reddit: deinde, copia ciborum, ſubtilitas animi impeditur. Accedunt peſſimæ notæ mancipia 2) in magiſterium recepta homines inter oleum & vinum occupati: quibus ad votum dies eſt actus, ſi bene deſudauerunt, ſi in locum eius quod effluxit, multum potionis altius ieiuno gutture regeſſerunt. Bibere & ſudare, vita cardiaci 3) eſt. Sunt exercitationes & faciles & breues, quæ corpus & ſine mora laxent, & tempori parcant: cuius præcipua ratio habenda eſt. Curſus, & cum aliquo pondere manus motæ, & ſaltus, vel ille qui corpus in altum leuat, vel ille qui in longum mittit, vel ille (vt ita dicam) ſaliaris, 4) aut (vt contumelioſius dicam) fullonius. Quodlibet ex his elige; vſu fit facile. Quidquid facies, cito redi a corpore ad animum, illum diebus ac noctibus exerce. labore modico alitur ille. Hanc exercitationem non frigus, non æſtus impedit, ne ſenectus quidem. Id bonum cura, quod vetuſtate fit melius. Neque ego te iubeo ſemper imminere libro, aut pugillaribus: dandum & aliquod interuallum animo: ita tamen vt non reſoluatur, ſed remittatur. Geſtatio 5)

2. *Mancipia*] intelligit Græculos magiſtros, vngendo & bibendo tempus terentes.

3. *Cardiaci*] καρδιαλγία eſt in ore ſtomachi vitium ab humore acri vellicante & rodente. huic medicina eſt ſudor & vinum.

4. *Saliaris*] Sublatis pedibus & alternantibus identidem repetitus quem Salii Sacerdotes in pompa & geſtatione Ancilium vſurpabant, eundemque fore fullones. *Lipſ.*

5. *Geſtatio*] in eſſedo.

& cor-

& corpus concutit, & ſtudio non officit: poſſis legere, poſſis dictare, poſſis loqui, poſſis audire: quorum nihil nec ambulatio quidem vetat fieri. Nec tu intentionem vocis contempſeris: quam veto te per gradus 6) & certos modos attollere, deinde deprimere. Quod ſi velis deinde quemadmodum ambules diſcere, 7) admittes iſtos, quos noua artificia docuit fames: erit, qui gradus tuos temperet, & buccas edentis obſeruet, & in tantum procedet, inquantum eius audaciam patientiæ credulitate 8) produxeris. Quid ergo? a clamore protinus & a ſumma contentione vox tua incipiet? Vſque adeo naturale eſt, paulatim incitari, vt litigantes quoque a ſermone incipiant, ad vociferationem tranſeant: nemo ſtatim Quiritium fidem implorat. Ergo vtcumque tibi impetus animi ſuaſerit, modo vehementius fac vitiis conuicium, modo lentius, prout vox quoque te hortabitur & latus. Modeſta, cum receperis illam reuocariſque, deſcendat, non decidat: moderatoris ſui temperamentum habeat, nec indocto & ruſtico more deſæuiat. Non enim id agitur, vt exerceatur vox, ſed vt exerceat. Detraxi tibi non puſillum negotium: mercedula, 9) & munus gratum, ad hæc beneficia accedet. Ecce inſigne præceptum. Stulti vita ingrata eſt, trepida eſt, tota in futurum fertur. Quis hæc, inquis, dicit? Idem qui ſupra. Quam tu nunc vitam dici exiſtimas

6.* *Gradus*] vt phonaſci. Sunt autem gradus in voce elatio & demiſſio. *Lipſ.*

7. *Diſcere*] deambulationem ſuaſerat, iam ironice ſi forte eam quoque ad artis præcepta componere placeat, non defore ait Græculos magiſtros, quos fames & panis lucrandi ſtudium noua docuerit artificia.

8. *Patientia credulitate*] quouſque tibi patientiam ferendi tam moleſta & moroſa imperia fore credet. *Gronov.*

9. *Mercedula*] inſignis aliqua ſententia pro more tecum communicanda.

ſtultam? Babæ & Ixionis? 10) Non ita eſt. noſtra dicitur: quos cæca cupiditas in nocitura, certe nunquam ſatiatura, præcipitat: quibus ſi quid ſatis eſſe poſſet, fuiſſet: qui non cogitamus quam iucundum ſit nihil poſcere, quam magnificum ſit plenum eſſe, nec ex fortuna pendere. Subinde itaque, Lucili, quam multa ſis conſecutus, recordare: cum adſpexeris quot te antecedant, cogita quot ſequantur. Si vis gratus eſſe aduerſus deos, & aduerſus vitam tuam, cogita quam multos anteceſſeris. Quid tibi cum ceteris? te ipſe anteceſſiſti. 11) finem conſtitue, quem tranſire ne poſſis quidem, ſi velis: diſcedent aliquando iſta inſidioſa bona, & ſperantibus meliora, quam aſſecutis. Si quid in illis eſſet ſolidi, aliquando & implerent: nunc haurientium ſitim concitant, imitantur ſpecioſos apparatus. Quod futuri temporis incerta ſors voluit, quare potius a fortuna impetrem, vt det, quam a me, ne petam? Quare autem petam, oblitus fragilitatis humanæ? Congeram? in quid? laborem? ecce hic vltimus dies vt non ſit, prope ab vltimo eſt.

EPIST. XVI.

Philoſophiam vitæ neceſſariam, ſed illam veram, eſſe, quæ in factis ſit, & profectu. Diſponi ab eo actiones & conſilia. Non obſtare, ſi Fatum ſit, aut Fortuna ſit: nam & illa docebit Deo parere, & Fortunam ac fortuita adſpernari. Clauſula item ab Epicuro: Secundum naturam qui viuit, diues: ſperne opinionem.

10. *Baba & Ixionis*] notæ illa ætate ſtoliditatis homines.
11. *Teipſe anteceſſiſti*] ex humili enim ſurrexiſti, e plebe eques factus & nunc Cæſaris Procurator. *Lipſ.*

LI-

Liquere tibi hoc scio, Lucili, neminem posse beate viuere, ne tolerabiliter quidem, sine sapientiæ studio: & beatam vitam perfecta sapientia effici, ceterum tolerabilem etiam inchoata. Sed hoc, quod liquet, firmandum, & altius quotidiana meditatione figendum est. Plus operis est in eo, vt proposita custodias, quam vt honesta proponas. Perseuerandum est, & assiduo studio robur addendum, donec bona mens sit, 1) quod bona voluntas est. Itaque tibi apud me pluribus verbis opus non est, aut affirmatis, aut tam longis: intelligo te multum profecisse. Quæ scribis, vnde veniant scio: non sunt ficta, nec colorata. Dicam tamen quid sentiam. iam de te spem habeo, nondum fiduciam. Tu quoque idem facias volo. non est quod tibi cito & facile credas: excute te, & varie scrutare, & obserua. Illud ante omnia vide, vtrum in philosophia, an in ipsa vita profeceris. Non est philosophia populare artificium, nec ostentationi paratum: non in verbis, sed in rebus est. Nec in hoc adhibetur, vt aliqua oblectatione consumatur dies, vt dematur otio nausea: animum format & fabricat, vitam disponit, actiones regit, agenda & omittenda demonstrat, sedet ad gubernaculum, & per ancipitia fluctuantium dirigit cursum. sine hac nemo securus est. Innumerabilia accidunt singulis horis, quæ consilium exigunt. quod ab hac petendum est. Dicet aliquis: Quid mihi prodest philosophia, si fatum est? 2) quid prodest, si Deus rector est? quid prodest, si casus imperat? 3) Nam & mutari certa non possunt, & ni-

1. *Bona mens sit*] quæ firma est & fiduciam sui habet: voluntas bona quidem Stoicis, sed mutabilis. Itaque bona mens est velle, scire, tenere bona. *Lips.*

2. *Si fatum est*] vt Stoici censebant.

3. *Si casus imperat*] quæ Epicureorum erat doctrina.

hil præparari poteſt aduerſus incerta: ſi aut conſilium meum Deus occupauit, decreuitque quid facerem, aut conſilio meo nil fortuna permittit. Quidquid eſt ex his, Lucili, vel ſi omnia hæc ſunt, philoſophandum eſt: ſiue nos inexorabili lege fata conſtringunt, ſiue arbiter Deus vniuerſi cuncta diſponat, ſiue caſus res humanas ſine ordine impellit & iactat, philoſophia nos tueri debet. Hæc adhortabitur, vt Deo libenter pareamus, vt fortunæ contumaciter reſiſtamus: hæc docebit, vt Deum ſequaris, feras caſum. Sed non eſt nunc in hanc diſputationem tranſeundum, quid ſit iuris noſtri, ſi prouidentia in imperio eſt, aut ſi fatorum ſeries illigatos trahit, aut ſi repentina, aut ſubita 3) dominantur: illo nunc reuertor, vt te moneam & exhorter, ne patiaris animum tuum delabi & refrigeſcere. Conſtitue illum, & contine, vt habitus fiat quod eſt impetus. Iam ab initio, ſi bene te noui, circumſpexiſti ecquid hæc epiſtola munuſculi attulerit? excute illam, & inuenies. Non eſt quod mireris animum meum: adhuc de alieno liberalis ſum. Quare autem alienum dixi? quidquid bene dictum eſt ab vllo, meum eſt. Sic quoque quod ab Epicuro dictum eſt: Si ad naturam viues, nunquam eris pauper: ſi ad opinionem, nunquam diues. Exiguum natura deſiderat, opinio immenſum. Congeratur in te, quidquid multi locupletes poſſederunt: vltra priuatum pecuniæ modum fortuna te prouehat, auro tegat, purpura veſtiat, & eo deliciarum opumque perducat, vt terram marmoribus abſcondas, & non tantum habere tibi liceat, ſed calcare diuitias: accedant ſtatuæ & picturæ, & quidquid ars ulla luxuriæ laborauit: maiora cupere ab his diſces. Naturalia deſideria finita ſunt: ex falſa opinione naſcentia, vbi deſinant,

3. *Si repentina aut ſubita*] h.e. caſus ſeu fortuna.

non

non habent. nullus enim terminus falso est. Via eunti aliquid extremum est: error immensus est. Retrahe te a vanis: & cum voles scire, quod petis, verum naturalem habeat, an cæcam cupiditatem, considera an possit alicubi consistere. Si longe progresso, semper aliquid longius restat; scito id naturale non esse.

EPIST. XVII.

Philosophiam autem non differendam, amplectendam omissis rebus. At pauper ero. Quid si hoc expetendum? expeditius philosophaberis. Iam Natura pauca desiderat: atque ea non deerunt Clausula, Cui paupertas grauis, etiam opes erunt: nam vitium est in animo.

PRoiice omnia ista, si sapis, imo vt sapias, & ad bonam mentem magno cursu; ac totis viribus, tende. Si quid est quo teneris, aut expedi, aut incide 1). Moratur, inquis, me res familiaris. sic illam disponere volo, vt sufficere nihil agenti possit: ne aut paupertas mihi oneri sit, aut ego alicui. Cum hæc dicis, non videris vim ac potentiam eius de quo cogitas boni nosse: & summam quidem rei peruides, quantum philosophia prosit; partes autem nondum satis subtiliter dispicis. necdum scis, quantum vbique nos adiuuet: quemadmodum & in maximis (vt Ciceronis vtar verbis) opituletur, & in minima descendat. Mihi crede, aduoca illam in consilium: suadebit tibi, ne ad calculos sedeas. Nempe hoc quæris, & hoc ista dilatione vis consequi, ne tibi paupertas timenda sit. Quid

1. *Expedi aut incide*] alludit ad nodum implicatum, qui vel explicandus sit expediendusque, vel rumpendus & incidendus.

si ap-

ſi appetenda eſt? multis ad philoſophandum obſtitere diuitiæ: paupertas expedita eſt, ſecura eſt. Cum claſſicum cecinit, ſcit non ſe peti: 2) cum aliqua conclamatio 3) eſt, quomodo exeat, non quid efferat, quærit. Si nauigandum eſt, non perſtrepunt portus, nec vnius comitatu inquieta ſunt littora; non circumſtat illam turba ſeruorum, ad quos paſcendos transmarinarum regionum eſt optanda fertilitas. Facile eſt paſcere paucos ventres, & bene inſtitutos, & nihil aliud deſiderantes, quam impleri. Paruo fames conſtat, magno faſtidium. Paupertas contenta eſt deſideriis inſtantibus ſatisfacere. Quid eſt ergo, quare tu hanc recuſes contubernalem, cuius mores ſanus diues imitatur? Si vis vacare animo, aut pauper ſis oportet, aut pauperi ſimilis. Non poteſt ſtudium ſalutare fieri ſine frugalitatis cura: frugalitas autem, paupertas voluntaria eſt. Tolle itaque iſtas excuſationes: Quantum ſat eſt, nondum habeo: ſi ad illam ſummam peruenero, tunc me totum philoſophiæ dabo. Atqui nihil prius quam hoc parandum eſt: quod tu differs, & poſt cetera paras, ab hoc incipiendum eſt. Parare, inquis, vnde viuam, volo. Simul & parare diſce 4). Si quid te vetat bene viuere, bene mori non vetat 5). Non eſt quod paupertas nos a philoſophia reuocet, ne egeſtas quidem: toleranda eſt enim ad hoc properantibus vel fames, quam tolerauere quidam in obſidionibus. Et quod aliud erat

---

2. *Non ſe peti*] paupertatem enim nemo bello petit.

3. *Conclamatio*] quæ exire iubeat, vt in igne, ruina, hoſte imminente.

4. *Diſce*] docet autem Philoſophia.

5. *Bene mori non vetat*] pone paupertatem vitam commodam tibi negare, non vetabit tamen bene mori; quod in poteſtate tua eſſe Philoſophia docet. Stoicis enim vitam abiicere ſi vellent licebat.

illi-

illius patientiæ præmium, quam in arbitrium non cadere victoris? quanto hoc maius est, quo promittitur perpetua libertas; nullius, nec hominis, nec Dei timor? Et quidem vel esurienti ad ista veniendum est. Perpessi sunt exercitus inopiam omnium rerum, vixerunt herbarum radicibus, & dictu fœdam tulerunt famem. hæc omnia passi sunt pro regno (quo magis mireris) alieno: dubitabit aliquis ferre paupertatem, vt animum furoribus liberet? Non est ergo prius acquirendum. licet ad philosophiam etiam sine viatico peruenire. Ita est, cum omnia habueris, tunc & sapientiam habere voles. Hæc erit vltimum vitæ instrumentum, & (vt ita dicam) additamentum. Tu vero, siue aliquid habes, iam philosophare: vnde enim scis, an iam nimis habeas? siue nihil, hoc prius quære, 6) quam quidquam. At necessaria deerunt. Primum deesse non poterunt, quia natura minimum petit: naturæ autem se sapiens accommodat. Sed si necessitates vltimæ inciderint, iamdudum exibit e vita, & molestus sibi esse desinet. Si vero exiguum fuerit & angustum, quo possit vita produci: id boni consulet, nec vltra necessaria solicitus aut anxius, ventri & scapulis suum reddet, & occupationes diuitum, concursationesque ad diuitias euntium, securus lætusque ridebit, ac dicet: Quid in longum ipse te differs? exspectabisne fœnoris quæstum, aut ex merce compendium, aut tabulas 7) beati senis, cum fieri possis statim diues? Repræsentat opes sapientia: quas cuicumque fecit superuacuas, dedit 8). Hæc ad alios pertinent:

6. *Hoc prius quære*] vt philosopheris.
7. *Tabulas*] testamentum.
8. *Quas cuicumque fecit superuacuas, dedit*] opes dedit & diuitem reddidit sapientia, quemcunque vt opibus non indigeat, iisque carere facile possit, instituit.

tu

tu locupletibus propior es. Sæculum muta, *g*) nimis habes. Ineſt omni ſæculo, quod ſat eſt. Poteram hoc loco epiſtolam claudere, niſi te male inſtituiſſem. Reges Parthos non poteſt quiſquam ſalutare ſine munere, tibi valedicere non licet gratis. quid iſtuc? ab Epicuro mutuum ſumam. Multis paraſſe diuitias, non finis miſeriarum fuit, ſed mutatio. Non hoc miror. non eſt enim in rebus vitium ſed in ipſo animo. Illud quod paupertatem grauem fecerat, & diuitias graves fecit. Quemadmodum nihil differt, vtrum ægrum in ligneo lecto, an in aureo colloces: quocumque illum tranſtuleris, morbum ſuum ſecum transfert, ſic nihil refert, vtrum animus æger in diuitiis, an in paupertate ponatur. malum ſuum, illum ſequitur.

E P I S T. XVIII.

Sapientem, in publica laſciuia, temperanter ſe gerere: & aut nihil aut parum ex moribus libare. Quomodocumque; vtile eſſe, certis diebus abſtinere, parcere, pauperes adſimilare. Præexercitatio eſt ad veram inopiam, ſi ea venit. Clauſula ab Epicuro: Ira inſaniæ aſſidet.

DEcember eſt menſis, *1*) cum maxime ciuitas deſudat. Ius luxuriæ publicæ datum eſt: ingenti apparatu ſonant omnia: tanquam quidquam inter Saturnalia interſit, & dies rerum agendarum. Adeo nihil intereſt, vt non videatur mihi erraſſe, qui dixit, olim menſem Decembrem fuiſſe, nunc annum. *2*) Si

g. Seculum muta] priora tempora reſpice, quibus ditiſſimi te opibus vix æquabant.

1. December eſt menſis] Saturnalia tunc, Sigillaria & ludi. *Lipſ.*

2. Nunc annum] per totum enim annum ſic viuere homines, ac ſi menſis December & Saturnalia eſſent.

te hic haberem, libenter tecum conferrem quid existimares esse faciendum, vtrum nihil ex quotidiana consuetudine mouendum, an, ne dissidere videremur cum publicis moribus, & hilarius cœnandum, & exuendam togam. 3) Nam quod fieri nisi in tumultu & tristi tempore ciuitatis non solebat, voluptatis caussa ac festorum dierum vestem mutauimus. Si te bene noui, arbitri partibus functus, nec per omnia nos similes esse pileatæ turbæ 4) voluisses, nec per omnia dissimiles: nisi forte his maxime diebus animo imperandum est, vt tunc voluptatibus solus abstineat, cum in illas omnis turba procubuit. Certissimum argumentum infirmitatis suæ capit, si ad blanda & in luxuriam trahentia nec it, nec abducitur. Hoc multo fortius est, ebrio ac vomitante populo, siccum ac sobrium esse. illud temperatius, non excerpere se, nec insigniri, nec misceri omnibus: & eadem, sed non eodem modo, facere. Licet enim sine luxuria agere festum diem. Ceterum adeo mihi placet tentare animi tui firmitatem, vt ex præcepto magnorum virorum tibi quoque præcipiam: interponas aliquot dies, quibus contentus minimo ac vilissimo cibo, dura atque horrida veste, dicas tibi: Hoc est quod timebatur? In ipsa securitate animus ad difficilia se præparet, & contra iniurias fortunæ inter beneficia firmetur. Miles in media pace decurrit 5) sine vllo hoste, vallum iacit, & superuacuo labore lassatur, vt sufficere necessario possit. Quem in ipsa re trepidare nolueris, ante rem exerce. Hoc secuti sunt, qui omnibus mensibus paupertatem imitati, prope ad inopiam accesse-

3. *Togam*] grauiorem habitum, & ludicris minus opportunum.

4. *Pileata turba*] pileos enim Saturnalibus sumebant.

5. *Decurrit*] in armis per aliquot milliaria.

runt,

runt, ne vnquam expauescerent, quod sæpe didicissent. Non est nunc quod existimes me ducere te ad modicas cœnas & pauperum cellas, 6) & quidquid aliud est, per quod luxuria diuitiarum tædio ludit. Grabatus ille verus sit, & sagum, & panis durus ac sordidus Hoc triduo & quatriduo fer, interdum pluribus diebus: vt non lusus sit, sed experimentum. Tunc mihi crede, Lucili, exsultabis, dupondio 7) satur, & intelliges ad saturitatem non opus esse fortuna: hoc enim quod necessitati sat est, debet etiam irata. Non est tamen quare tu multum tibi facere videaris: facies enim quod multa millia seruorum, multa millia pauperum faciunt. Illo nomine te suspice, quod facies non coactus. Tam facile erit tibi illud pati semper, quam aliquando experiri. Exerceamur ad palum. 8) & ne imparatos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. Securius diuites erimus, si sciemus quam non sit graue pauperes esse. Certos habebat dies ille magister voluptatis Epicurus, quibus maligne 9) famem exstingueret: visurus an aliquid deesset ex plena & consummata voluptate, vel quantum deesset, & an dignum, quod quis magno labore pensaret. hoc certe in his epistolis ait, quas scripsit, Charino magistratu, 10) ad Polyænum. Et quidem gloriatur, non toto asse se pasci: Metrodorum, qui nondum tantum profecerit, toto. In hoc tu victu saturitatem putas esse? Et voluptas est. Voluptas au-

6. *Cellas*] nimirum isto festo in seruili & angusta cella cœnasse dominos apparet.

7. *Dupondio*] duobus assibus.

8. *Ad palum*] vid. de hac exercitatione Vegetius L. I. c. 11. & ad eum Stevvechius.

9. *Maligne*] h. e. non plane ad satietatem cibo vteretur.

10. *Magistratu*] cum ille esset Ἄρχων, per Archontas enim Græci vt Romani per consules annos notabant.

tem,

tem, non illa leuis & fugax, & subinde reficienda, sed stabilis & certa. Non enim iucunda res est aqua & polenta, aut frustum hordeacei panis: sed summa voluptas est, posse capere etiam ex his voluptatem, & ad id se reduxisse, quod eripere nulla fortunæ iniquitas possit. Liberaliora sunt alimenta carceris: sepositos ad capitale supplicium, non tam anguste, qui occisurus est, pascit. Quanta est animi magnitudo, ad id sua sponte descendere, quod nec ad extrema quidem decretis *11)* timendum sit? hoc est præoccupare tela fortunæ. Incipe ergo, mi Lucili, sequi horum consuetudinem, & aliquos dies destina, quibus secedas a tuis rebus, minimoque te facias familiarem. Incipe cum paupertate habere commercium.

Aude, hospes, contemnere opes, & te quoque dignum
Finge Deo. - - -

Nemo alius est Deo dignus, quam qui opes contempsit. quarum possessione tibi non interdico: sed efficere volo, vt illas intrepide possideas. quod vno consequeris modo, si te etiam sine illis beate victurum persuaseris tibi; si illas tanquam exituras semper adspexeris. Sed iam incipiamus epistolam complicare. Prius, inquis, redde quod debes. Delegabo tibi Epicurum: ab illo fiet numeratio. Immodica ira gignit insaniam. Hoc quam verum sit, necesse est scias, cum habueris & seruum, & inimicum. In omnes personas hic exardescit affectus: tam ex amore nascitur, quam ex odio: *12)* non minus inter seria, quam inter lusus & iocos. Nec interest, ex quam magna

11. Decretis] destinatis, damnatis.
12. Tam ex amore nascitur quam ex odio] h.e. tam in eos quos amamus, quam in illos quos odio habemus ira excandescit.

caussa nascatur, sed in qualem perueniat animum. Sic ignis non refert quam magnus, sed quo incidat. nam etiam maximum solida non receperunt: rursus arida, & corripi facilia, scintillam quoque fouent vsque in incendium. Ita est, mi Lucili, ingentis iræ exitus, furor est: & ideo ira vitanda est, non moderationis caussa, sed sanitatis.

EPIST. XIX.

Omittendas aut abiiciendas occupationes, & otium captandum, sed otium, non latebras. Monet ab aula & splendore abire? quæ tumultus & fluctus suos habent. Clausula ab eodem magistro: Vide quibuscum mensa communices.

EXsulto quotiens epistolas tuas accipio. implent enim me bona spe: iam non promittunt de te, sed spondent. Ita fac, oro atque obsecro: quid enim habeo melius, quod amicum rogem, quam quod pro ipso rogaturus sum? si potes, subduc te istis occupationibus: si minus, eripe. 1). Satis multum temporis sparsimus, incipiamus in senectute vasa colligere. Numquid inuidiosum est? in freto 2) viximus, moriamur in portu. Neque ego suaserim tibi nomen ex otio petere, quod nec iactare debes, nec abscondere. Numquam enim vsque eo te abigam, generis humani furore damnato: 3) vt latebram tibi aliquam parari & obliuionem velim. id age, vt otium tuum non emineat, sed appareat. Deinde videbunt de isto, quibus integra sunt & prima consilia: an velint

1. *Eripe*] si subducere sensim te nequis, vi atque semel eripe.
2. *In freto*] vbi ob angustias maximi maris motus.
3. *Generis humani furore damnato*] vt Timon aliique Misanthropi fecerunt.

vi-

vitam per obſcurum transmittere. tibi liberum non eſt. In medium te protulit ingenii vigor, ſcriptorum elegantia, claræ & nobiles amicitiæ. Tanta notitia te inuaſit, vt 4) in extrema mergaris, ac penitus condaris, tamen priora te monſtrabunt. tenebras habere non potes: ſequetur priſtinæ lucis multum, quocumque fugeris. Quietem potes vindicare, ſine vllius odio, ſine deſiderio, aut morſu animi tui. Quid enim relinques, quod inuitus 5) relictum a te poſſis cogitare? clientes? quorum nemo te ipſum ſequitur, ſed aliquid ex te. Amicos? olim amicitia petebatur, nunc præda. Mutabunt teſtamenta deſtituti ſenes? migrabit ad aliud limen ſalutator? non poteſt paruo res magna conſtare 6). Æſtima vtrum te relinquere, an aliquid ex tuis malis. Vtinam tibi quidem ſeneſcere contigiſſet intra natalium tuorum modum, nec te in altum fortuna miſiſſet! Tulit te longe a conſpectu vitæ ſalubris rapida felicitas, prouincia & procuratio, & quidquid ab iſtis promittitur: maiora deinde officia te excipient, & ex aliis alia. Quis exitus erit? quid exſpectas, donec deſinas? habere, quod cupias? Nunquam erit tempus. Qualem dicimus eſſe ſeriem cauſſarum, ex quibus nectitur fatum, talem & cupiditatum: altera ex fine alterius naſcitur. In eam demiſſus es vitam, quæ nunquam tibi miſeriarum terminum ac ſeruitutis ipſa factura ſit. Subduc cer-

4. *Vt*] licet.

5. *Quod inuitus*] quod cum animi quadam ægritudine a te relictum recordetis, quod te reliquiſſe merito doleas.

6. *Non poteſt paruo res magna conſtare*] pone etiam magnam eſſe iacturam, ſi forte ſenex, a te ſolitudinem ſectante deſertus, teſtamentum propterea mutauerit, vel clientes, qui mane ſalutatum venire ſolebant, alios Patronos, quorum limina ſalutaturi adeant, ſibi delegerint; magnum tamen etiam eſt ſeipſo in ſolitudine frui, magna vero magnis redimere non ægre ferendum.

vicem iugo tritam. ſemel illam incidi, *7)* quam ſemper premi, ſatius eſt. Si te ad priuata retuleris, minora erunt omnia, ſed affatim implebunt: at nunc plurima & vndique ingeſta non ſatiant. Vtrum autem mauis, ex inopia ſaturitatem, an in copia famem? Et auida felicitas eſt, & alienæ auiditati expoſita. Quamdiu tibi ſatis nihil fuerit, ipſe aliis non eris *8)*. Quomodo, inquis, exibo? vtcumque. Cogita quam multa temere pro pecunia, quam multa laborioſe pro honore tentaueris: aliquid & pro otio audendum eſt, aut in iſta ſolicitudine procurationum, & deinde vrbanorum officiorum ſeneſcendum in tumultu, ac ſemper nouis fluctibus, quos effugere nulla modeſtia, nulla vitæ quiete contingit. Quid enim ad rem pertinet, an tu quieſcere velis? fortuna tua non vult. Quid ſi illi etiam nunc permiſeris creſcere? quantum ad ſucceſſum acceſſerit, accedet ad metum. Volo tibi hoc loco referre dictum Mæcenatis, vera in ipſo eculeo *9)* docuit. Ipſa enim altitudo attonat *10)* ſumma. Si quæris, in quo libro dixerit, in eo qui Prometheus inſcribitur. hoc voluit dicere, attonita habet ſumma. Eſt ergo tanti vlla potentia, vt ſit tibi tam ebrius ſermo *11)*? Ingenioſus vir ille fuit, magnum exemplum Romanæ eloquentiæ daturus, niſi illum eneruaſſet felicitas, imo caſtraſſet. Hic te exitus manet, niſi iam contrahas vela, niſi (quod ille ſero voluit) terram leges. Poteram tecum & hac Mæce-

7. *Incidi*] atque ita animam effundere.

8. *Ipſe aliis non eris*] ſubintellige *ſatis*. Non ſufficies aliis qui ſemper fortunis tuis inhiabunt.

9. *Eculeo*] ita vocat dignitatem & aulam & aſſidua in illis tormenta.

10. *Attonat*] percutit.

11. *Ebrius ſermo*] affectatus, calamiſtratus, quod vitium vt in aliis Mæcenatis ita in iſto quoque comparet.

natis

natis ſententia parem facere rationem: *12)* ſed monebis mihi controuerſiam, ſi te noui, nec voles quod debeo, niſi in aſpero *13)* & probo accipere. Vt ſe res habet, ab Epicuro verſura facienda eſt. Ante, inquit, circumſpiciendum eſt, cum quibus edas & bibas, quam quid edas & bibas. Nam ſine amico viſceratio, *14)* leonis ac lupi vita eſt. Hoc non continget tibi, niſi ſeceſſeris: alioquin habebis conuiuas, quos ex turba ſalutantium nomenclator digeſſerit. Errat autem qui amicum in atrio quærit, in conuiuio probat. Nullum habet maius malum occupatus homo, & bonis ſuis obſeſſus, quam quod amicos ſibi putat, quibus ipſe non eſt: quod beneficia ſua efficacia iudicat ad conciliandos amicos, cum quidam, quo plus debent, magis oderint. Leue æs alienum debitorem facit, graue inimicum. Quid ergo? beneficia non parant amicitias? parant, ſi accepturos licuit eligere; ſi collata, non ſparſa ſunt. Itaque dum incipis eſſe mentis tuæ, interim hoc conſilio ſapientum vtere, vt magis ad rem exiſtimes pertinere, quis, quam quid acceperit.

EPIST XX.

Philoſophiam in factis, non verbis eſſe: itaque ad illa eundum. Et conſtanter eundum. nam Sapientia, eſt conuenientia, & tenor vnus voluntatum, ac vita.

---

12. *Parem facere rationem*] exſoluere debitum, ſc. ſententiam in omnibus Epiſtolis quaſi ex debito cum Lucilio communicat.

13. *Aſpero*] Gloſſæ λευκὸν ἀνάργειον h. e. puri candidique argenti nummum *aſperum* interpretantur. Ita apud Nicetam *ἀσπρίζειν* eſt τὸ λευκαίνεσθαι. Et hodieque apud Turcas *aſpri* nummuli ex argento. *Lipſ.*

14. *Viſceratio*] epulum cum carne.

Paupertas etiam non timenda: & diuitiæ, si assint, non amandæ. Iterum monitio, pauperem certis diebus agere, & imitari.

SI vales, & te dignum putas qui aliquando fias tuus, gaudeo. mea enim gloria erit, si te istinc, vbi sine spe exeundi fluctuaris, extraxero. Illud autem, mi Lucili, te rogo atque hortor, vt philosophiam in præcordia ima dimittas, & experimentum tui profectus capias, non oratione, nec scripto: sed animi firmitate, & cupiditatum deminutione. Verba rebus proba. Aliud propositum est declamantibus, & assensionem coronæ captantibus, aliud his qui iuuenum & otiosorum aures disputatione varia aut volubili detinent. Facere docet philosophia, *1*) non dicere: & hoc exigit, vt ad legem suam quisque viuat, ne orationi vita dissentiat, vt ipsa inter se vita vnius, sine actionum dissensione, coloris sit. Maximum hoc est & officium sapientiæ, & indicium, vt verbis opera concordent, vt & ipse vbique par sibi idemque sit. Quis hoc præstabit? pauci, aliqui tamen. Est difficile hoc: nec dico sapientem semper vno iturum gradu, *2*) sed vna via. Obserua itaque, nunquid vestis tua domusque dissentiant: nunquid in te liberalis sis, in tuos sordidus: nunquid cœnes frugaliter, ædifices luxuriose. Vnam semel, ad quam viuas, regulam prende, & ad hanc omnem vitam tuam exæqua. Quidam se domi contrahunt, dilatant foris & extendunt. Vitium est hæc diuersitas, & signum vacillantis animi, ac nondum habentis tenorem suum. Etiamnum dicam vnde sit ista inconstantia, & dissimilitudo rerum

1. *Facere docet Philosophia*] h.e. ad praxin tota spectat, non verborum quærit delinimenta.

2. *Vno iturum gradu*] vna enim via alius tardius, alius celerius ingredi potest.

con-

consiliorumque. Nemo proponit sibi quid velit, nec si proposuit, perseuerat in eo, sed transilit: nec tantum mutat, sed redit, & in ea quæ deseruit ac damnauit, reuoluitur. Itaque vt relinquam definitiones sapientiæ veteres, & totum complectar humanæ vitæ modum, hac possum contentus esse: Quid est sapientia? Semper idem velle atque idem nolle. Licet illam exceptiunculam non adiicias, vt rectum sit quod velis. Non potest cuiquam semper idem placere, nisi rectum. Nesciunt ergo homines quid velint, nisi illo momento, quo volunt. in totum, nulli velle aut nolle decretum est. Variatur quotidie iudicium, & in contrarium vertitur: ac plerisque agitur vita per lusum. Preme ergo quod cœpisti: & fortasse perduceris aut ad summum, aut eo quod summum nondum esse solus intelligas. 3) Quid fiet, inquis, huic turbæ familiari? Turba ista cum a te pasci desierit, ipsa se pascet: aut quod tu beneficio tuo non potes scire, paupertatis scies. Illa veros certosque amicos retinebit: discedet quisquis non te, sed aliud sequebatur. Non est autem vel ob hoc vnum amanda paupertas, quod, a quibus ameris, ostendit? O quando ille veniet dies, quo nemo in honorem tuum mentiatur? Huc ergo cogitationes tuæ tendant, hoc cura, hoc opta, omnia alia vota Deo remissurus, vt contentus sis temet ipso & ex te nascentibus bonis. Quæ potest esse felicitas Deo propior? Redige te ad parua, ex quibus cadere non possis: idque vt libentius facias, ad hoc pertinebit tributum epistolæ huius, quod statim conferam. Inuideas licet: etiam nunc libenter pro me dependet Epicurus. Magnificentior (mihi crede) sermo tuus in grabato videbitur & in panno. non enim dicentur tantum illa, sed proba-

3. *Solus intelligas*] aliis omnibus, vtpote veræ sapientiæ summique eius fastigii ignaris, te summum attigisse opinantibus.

buntur. Ego certe aliter audio quæ dicit Demetrius 4) noſter, cum illum vidi nudum, quanto minus quam ſtramentis incubantem? non præceptor veri, ſed teſtis eſt. Quid ergo? non licet diuitias in ſinu poſitas contemnere? Quid ni liceat? & ille ingentis animi eſt, qui illas circumfuſas ſibi multum diuque miratus, quod ad ſe venerint, ridet, ſuasque audit magis eſſe quam ſentit. Multum eſt, non corrumpi diuitiarum contubernio. Magnus eſt ille qui in diuitiis pauper eſt: ſed ſecurior, qui caret diuitiis. Neſcio, inquis, quomodo iſte paupertatem laturus ſit, ſi in illam inciderit. Nec ego Epicuri angelus ſcio, 5) an pauper iſte contemturus ſit diuitias, ſi in illas inciderit. Itaque in vtroque mens æſtimanda eſt, inſpiciendumque, an ille paupertati indulgeat, an hic diuitiis non indulgeat. Alioquin leue argumentum eſt bonæ voluntatis grabatus, aut pannus, niſi apparuit aliquem illa non neceſſitate pati, ſed malle. Ceterum magnæ indolis eſt, ad iſta non properare tanquam ad meliora, ſed præparari tanquam ad facilia. Et ſunt, Lucili, facilia. cum vero multo ante meditatus acceſſeris, iucunda quoque. Ineſt enim illis, ſine qua nihil eſt iucundum, ſecuritas. Neceſſarium ergo iudico id, quod tibi ſcripſi magnos viros ſæpe feciſſe, aliquos dies interponere, quibus nos imaginaria paupertate exerceamus ad veram: quod eo magis faciendum eſt, quod deliciis permaduimus, & omnia dura ac difficilia iudicamus. Potius excitandus e ſomno, & vellicandus eſt animus, admonendusque naturam nobis minimum

4. *Demetrius*] Cynicus Senecæ ætate celebris, de cuius paupertate noſter de vit. Beat. c. 18. eum *aliter* ſe audire ait, quam alios ſcilicet Philoſophos, graues ſententia, vita molles.

5. *Nec ego Epicuri angelus ſcio*] Leg. Neſcio inquit Epicurus an pauper &c. *Lipſ.*

con-

constituisse Nemo nascitur diues. quisquis exit in lucem, iussus est lacte & panno esse contentus. ab his initiis nos regna non capiunt.

EPIST. XXI.

Verum splendorem a Philosophia, non ab honoribus aut titulis esse. Dare illam nomen mansurum & famam, habenti; & adhærenti quoque. Emblema ab Epicuro: Vt diuitias augeas, cupiditates minue.

CUm istis negotium tibi esse iudicas, de quibus scripseras? maximum negotium tecum habes: tu tibi molestus es. Quid velis, nescis: melius probas honesta, quam sequeris. vides vbi sit posita felicitas, sed ad illam peruenire non audes. Quid sit autem quod te impediat, quia parum ipse dispicis, dicam. Magna hæc esse existimas, quæ relicturus es: & cum proposuisti tibi illam securitatem, ad quam transiturus es, retinet te huius vitæ, a qua recessurus es fulgor, tanquam in sordida & obscura casurum. Erras, Lucili: ex hac vita ad illam ascenditur. Quod interest inter splendorem & lucem, cum hæc certam originem habeat ac suam, ille niteat alieno: hoc inter hanc vitam, & illam. Hæc, quia fulgore extrinsecus veniente percussa est, crassam illi statim vmbram faciet quisquis obstiterit: 1) illa suo lumine illustris est. Studia te tua clarum & nobilem efficient. Exemplum Epicuri referam. cum Idomeneo scriberet, & illum a vita speciosa ad fidelem stabilemque gloriam reuocaret, rigidæ tunc potentiæ ministrum, 2) & magna

1. *Quisquis obstiterit*] quisquis inter illam & id, a quo lumen ipsi aduenit, intercesserit.

2. *Rigidæ tunc potentiæ ministrum*] fuit enim Idomeneus vel Lysimachi, vel alterius tunc Regis minister. *Lips.*

tractantem: Si gloria, inquit, tangeris, notiorem te epistolæ meæ facient, quam omnia ista quæ colis, & propter quæ coleris. Nunquid ergo mentitus est? quis Idomenea nosset, nisi Epicurus illum suis litteris incidisset? Omnes illos megistanas 3) & satrapas, & regem ipsum, ex quo Idomenei titulus petebatur, obliuio alta suppressit. Nomen Attici perire Ciceronis epistolæ non sinunt. nihil illi profuisset gener Agrippa, & Tiberius progener, & Drusus Cæsar pronepos: inter tam magna nomina taceretur, nisi Cicero illum applicuisset. 4) Profunda supra nos altitudo temporis veniet, pauca ingenia caput exserent, & in idem quandoque silentium abitura obliuioni resistent, 5) ac se diu vindicabunt. Quod Epicurus amico suo potuit promittere, hoc tibi promitto, Lucili. Habebo apud posteros gratiam, possum mecum duratura nomina educere. 6) Virgilius noster duobus memoriam æternam promisit, & præstat:

Fortunati ambo, si quid mea carmina possunt,
Nulla dies vnquam memori vos eximet æuo:
Dum domus Æneæ Capitoli immobile saxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

Quoscumque in medium fortuna protulit, quicumque membra ac partes alienæ potentiæ fuerant, horum gratia viguit, domus frequentata est, dum ipsi steterunt: post ipsos cito memoria defecit. Ingenio-

3. *Megistanas*] conspicuos apud Regem interpretatur Suidas.

4. *Applicuisset*] sibi & famæ suæ iunxisset. *Lips.*

5. *Et in idem quandoque silentium abitura obliuioni resistent*] & ipsa quoque licet profunda silentii & obliuionis nocte aliquando submergenda, resistent tamen & perdurabunt aliquando contra obliuionem.

6. *Educere*] ex profunda silentii atque obliuionis nocte.

rum

rum crescit dignatio: nec ipsis tantum honor habetur, sed quidquid illorum memoriæ adhæsit, excipitur. Ne gratis Idomeneus in epistolam meam venerit, ipse eam de suo redimet. Ad hunc Epicurus illam nobilem sententiam scripsit, qua hortatur vt Pythoclea locupletem non publica, nec ancipiti via faciat. Si vis, inquit, Pythoclea diuitem facere, non pecuniæ adiiciendum, sed cupiditatibus detrahendum est. Et apertior ista sententia est, quam vt interpretanda sit, & disertior quam vt adiuuanda. Hoc vnum te admoneo, ne istud tantum existimes de diuitiis dictum: quocumque transtuleris, idem poterit. Si vis Pythoclea honestum facere, non honoribus adiiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Si vis Pythoclea esse in perpetua voluptate, non voluptatibus adiiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Si vis Pythoclea senem facere, & implere vitam, non annis adiiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Has voces non est quod Epicuri esse iudices; publicæ sunt. Quod fieri in senatu solet, faciendum ego in philosophia quoque existimo. cum censuit aliquis, quod ex parte mihi placeat: iubeo illum diuidere sententiam, & sequor: 7) Eo libentius Epicuri egregia dicta commemoro, vt istis, qui ad illa confugient, spe mala inducti, qui velamentum seipsos suorum vitiorum habituros existimant, probem,

7. *Iubeo illum diuidere sententiam & sequor*] quoties in senatu sententia sua duas pluresue res quis complectebatur, eæ si non omnes probarentur, postulabatur vt diuideret, i.e. vt de singulis rebus referretur, & sic diuisam sententiam sequi aliquis poterat, qui plures vna coniunctas sequi non potuisset. Sic igitur Seneca Epicuri sententias diuisas se probare & sequi ait, qui eum in omnibus & sententiis coniunctis probare nequeat, *Lips.*

quo-

quocumque ierint, honeste esse viuendum. 8) Cum adierint hos hortulos, & inscriptum hortulis, Hospes hic bene manebis, hic summum bonum voluptas est: paratus erit istius domicilii custos, hospitalis, humanus, & te polenta excipiet, & aquam quoque large ministrabit. & dicet: Ecquid bene acceptus es? Non irritant, inquam, hi hortuli famem, sed extinguunt: nec maiorem ipsis potionibus sitim faciunt, sed naturali & gratuito remedio sedant. In hac voluptate consenui. de his tecum desideriis loquor, quæ consolationem non recipiunt, quibus dandum est aliquid vt desinant. Nam de illis extraordinariis quæ licet differre, licet castigare & opprimere, hoc vnum commonefaciam; Ista voluptas naturalis est, non necessaria: huic nihil debes. si quid impendis, voluntarium est. Venter præcepta non audit, poscit, appellat. non est tamen molestus creditor, paruo dimittitur: si modo das illi quod debes, non quod potes.

EPIST. XXII.

Fortiter exeundum esse ab occupationibus, & soluendos laqueos aut rumpendos Sed tamen opportunitas & εὐκαιρία exspectetur: nec elabatur Spernit deinde & abiicit splendores istos Falsos. Tum ab Epicuro sententia: Omnes exire pueros e vita: id est, vera eius ignaros.

IAm intelligas educendum esse te ex istis occupationibus, speciosis & malis: sed quomodo id consequi possis, quæris. Quædam non nisi a præsente monstrantur. Non potest medicus per epistolas cibi, aut

8. *Quæcumque ierint honeste esse viuendum*] quamcumque Philosophorum sectam amplexi fuerint, in ea inuenire præcepta quæ honeste viuere iubeant.

bal-

balnei, tempus eligere: vena tangenda est. Vetus prouerbium est, Gladiatorem in arena capere consilium. Aliquid aduersarii vultus, aliquid manus mota, aliquid ipsa inclinatio corporis, intuentem monet. Quid fieri soleat, quid oporteat, in vniuersum & mandari potest, & scribi: tale consilium non tantum absentibus: sed etiam posteris datur. illud alterum quando fieri debeat, aut quemadmodum, ex longinquo nemo suadebit: cum rebus ipsis deliberandum est. Non tantum præsentis, sed vigilantis est, occasionem obseruare properantem. Itaque hanc circumspice: hanc si videris, prende: & toto impetu, totis viribus id age, vt te istis officiis exuas. Et quidem quam sententiam feram, attende. Censeo, aut ex ista vita tibi, aut e vita exeundum. 1) Sed illud idem existimo, leni eundum via: vt quod male implicuisti, soluas potius quam abrumpas. dummodo, si alia soluendi ratio non erit, vel abrumpas. Nemo tam timidus est, vt malit semper pendere, quam semel cadere. Interim, quod primum est, impedire te noli, contentus esto negotiis, in quæ descendisti, vel quod videri mauis, incidisti. Non est quod ad vlteriora nitaris, aut perdes excusationem; & apparebit te non incidisse. Ista enim quæ dici solent, falsa sunt: Non potui aliter. Quid si nollem? necesse erat. Nulli necesse est, felicitatem cursu sequi: est aliquid, etiam si non repugnare, subsistere, nec instare fortunæ ferenti. 2) Nunquid offenderis, si in consilium non venio tantum, sed aduoco? & quidem prudentissimos ...

1. *Aut ex ista vita tibi, aut e vita exeundum*] vel vitam istam negotiosam esse deserendam, vel plane vitam abiiciendam & morte commutandam esse, quod licere sibi in certis casibus Stoici credebant.

2. *Ferenti*] venti ad instar obsecundanti.

den-

dentiores quam ipse sum, ad quos soleo referre, si quid delibero. Epicuri epistolam ad hanc rem pertinentem legi, Idomeneo quæ scribitur. quem rogat, vt quantum potest fugiat & properet, antequam aliqua vis maior interueniat, & auferat libertatem recedendi. Idem tamen subiicit, nihil esse tentandum, nisi cum apte poterit tempestiueque tentari: sed cum illud tempus diu captatum venerit, exsiliendum ait. Dormitare de fuga cogitantem vetat, & sperat etiam ex difficillimis salutarem exitum: si nec properemus ante tempus, nec cessemus in tempore. Puto nunc & Stoicam sententiam quæris. non est quod quisquam illos apud te temeritatis infamet: cautiores quam fortiores sunt. Exspectas forsitan, vt tibi hæc dicantur? Turpe est cedere oneri: luctare cum officio, quod semel recepisti. Non est vir fortis & strenuus, qui laborem fugit: verum ibi crescit illi animus, ipsa rerum difficultate. Dicentur tibi ista, si operæpretium habebit perseuerantia, si nihil indignum bono viro faciendum patiendumue erit: alioquin sordido se & contumelioso labore non conteret, nec in negotiis erit negotii caussa. Ne illud quidem, quod existimas eum facturum, faciet, vt ambitiosis rebus implicitus, earum semper æstus ferat. Sed cum viderit breuia in quibus volutatur, incerta, ancipitia: repetet pedem, nec vertet terga, sed sensim recedet in tutum. Facile est autem, mi Lucili, occupationes euadere, si occupationum pretia contempseris. illa sunt, quæ nos morantur & detinent. Quid ergo? tam longas spes relinquam? ac ipsa messe discedam? nudum erit latus? incomitata lectica? atrium vacuum? Ab his ergo inuiti homines recedunt, & mercedem miseriarum amant, ipsas execrantur. Sic de ambitione, quomodo de amica queruntur: id est, si verum affectum eorum inspicias, non oderunt, sed liti-

litigant. 3) Excute istos, 4) qui quæ cupiere, deplorant, & de earum rerum loquuntur fuga, quibus carere non possunt: 5) videbis voluntariam esse illis in eo moram, quod ægre ferre ipsos & misere, loquuntur. Ita est, mi Lucili, paucos servitus, plures seruitutem tenent. Sed si deponere illam in animo est, & libertas bona fide placuit: in hoc autem vnum aduocationem 6) petis, vt sine perpetua solicitudine 7) id tibi facere contingat: quid ni te tota cohors Stoicorum probatura sit? Omnes Zenones & Chrysippi moderata, & honesta, & vera suadebunt. Sed si propter hoc tergiuersaris, vt circumspicias, quantum feras tecum, & quam magna pecunia instruas otium: nunquam exitum inuenies. Nemo cum sarcinis enatat. Emerge ad meliorem vitam, propitiis diis. sed non sic, quomodo istis propitii sunt, quibus bono ac benigno vultu mala magnifica tribuerunt: hoc vno excusati, quod ista quæ vrunt, quæ excruciant, optantibus data sunt. Iam imprimebam epistolæ signum: resoluenda est, vt cum solenni ad te munusculo veniat, & aliquam magnificam vocem secum ferat. & ecce occurrit mihi nescio vtrum verior, an eloquentior. cuius? inquis. Epicuri. adhuc enim alienas 8) sarcinas adorno. Nemo non ita exit e vita, tanquam modo intrauerit. Quemcumque vis, occupa, adolescentem, senem, medium: inuenies æque timidum mortis, æ-

3. *Litigant*] instar amantium, qui cum maxime queruntur & litigant, non oderunt tamen, sed maxime amant, se gerunt.

4. *Excute istos*] penitius examina.

5. *Quibus carere non possunt*] dum scilicet animum eis addixere nimis.

6. *Aduocationem*] i. e. moram, vid. ad Marciam c. 10.

7. *Vt sine perpetua solicitudine*] quæ sequeretur, nisi re bene deliberata & mature expensa vitæ genus mutares.

8. *Alienas*] rectius forte *alienis*. hoc sensu: aliunde petitis ornamentis sarcinas meas ornare quæro.

que

que inſcium vitæ. nemo quidquam habet facti. in futurum enim noſtra diſtulimus. Nihil me magis in iſta voce delectat, quam quod exprobratur ſenibus infantia. Nemo, inquit, aliter, quam quomodo natus eſt, exit e vita. Falſum eſt, peiores morimur, quam naſcimur. Noſtrum iſtud, non naturæ vitium eſt. illa de nobis conqueri debet, & dicere: Quid hoc eſt? ſine cupiditatibus vos genui, ſine timoribus, ſine ſuperſtitione, ſine perfidia, ceteriſque peſtibus: qualis intraſtis, exite. Percepit ſapientiam, ſi quis tam ſecurus moritur, quam naſcitur. Nunc vero trepidamus, cum periculum acceſſit: non animus nobis, non color conſtat: lacrimæ nihil profuturæ cadunt. Quid eſt turpius, quam in ipſo limine ſecuritatis eſſe ſolicitum? Cauſſa autem hæc eſt, quod inanes omnium bonorum ſumus, quorum in fine vitæ deſiderio laboramus. Non enim apud nos pars eius vlla ſubſedit. transmiſſa eſt, & effluxit. Nemo quam bene viuat, ſed quam diu, curat: cum omnibus poſſit contingere, vt bene viuant; vt diu, nulli.

EPIST. XXIII.

Monet verum gaudium quærere. quod illud? ſeuerum, & ex vero Bono natum. Reliqua fallacia & fugacia ſunt, hoc ſolidum, & firmum: quia in ſolido ſitum, & animo, optima noſtri parte. Vno verbo, poſitum eſt in Conſcientia. Epicuri deinde dictum: Turpe & moleſtum, vitam ſemper inchoare. & inconſtantes damnantur.

PUtas me tibi ſcripturum, quam humane nobiſcum hiems egerit, quæ & remiſſa fuit, & breuis: quam malignum ver ſit, quam præpoſterum frigus, & alias ine-

ineptias verba quærentium. Ego vero aliquid, quod & mihi & tibi prodesse possit, scribam. Quid autem id erit, nisi vt te exhorter ad bonam mentem? Huius fundamentum quod sit, quæris? ne gaudeas vanis. Fundamentum hoc esse dixi: culmen est. Ad summa peruenit, qui scit quo gaudeat, qui felicitatem suam in aliena potestate non posuit. Solicitus est, & incertus sui, quem spes aliqua proritat: licet ad manum sit, licet non ex difficili paratur, licet illum nunquam spe-rata deceperint. Hoc ante omnia fac, mi Lucili, disce gaudere. Existimas me nunc detrahere tibi multas voluptates, qui fortuita submoueo, qui spes, dulcissima oblectamenta, deuitandas existimo? imo contra. nolo tibi vnquam deesse lætitiam. volo illam tibi domi nasci: nascetur, si modo intra teipsum sit. Ceteræ hilaritates non implent pectus, sed frontem remittunt, leues sunt: nisi forte tu iudicas illum gaudere, qui ridet. Animus debet esse alacer & fidens, & super omnia erectus. Mihi crede, res seuera est verum gaudium. An tu existimas quemquam soluto vultu, &, vt isti delicati loquuntur, hilariculo mortem contemnere? paupertati domum aperire? voluptates tenere sub fræno? meditari dolorum patientiam? Hæc qui apud se versat, in magno gaudio est, sed parum blando. In huius gaudii possessione esse te volo. nunquam deficiet, cum semel vnde petatur inueneris. Leuium metallorum fructus in summo est: illa opulentissima sunt, quorum in alto latet vena, assidue plenius responsura fodienti. Hæc quibus delectatur vulgus, tenuem habent ac perfusoriam *1*)

1. Perfusoriam] non penetrantem, sed exterius aspergentem, ita perfusorie dicere, leniter & sine attentione aut cura est dicere.

voluptatem: & quodcumque inuecticium 2) gaudium est, fundamento caret. Hoc de quo loquor, ad quod te conor perducere, solidum est, quod plus pateat introrsus. Fac, oro te, Lucili carissime, quod vnum potest te præstare felicem. disiice & conculca ista, quæ extrinsecus splendent, quæ tibi promittuntur ab alio: ad verum bonum specta, & de tuo gaude. Quid est autem hoc? de te ipso, & tui optima parte. Corpusculum quoque, etiam si nihil fieri sine illo potest, magis necessariam rem crede, quam magnam. Vanas suggerit voluptates, breues, pœnitendas, ac nisi magna moderatione temperentur, in contrarium abituras. Ita dico, in præcipiti est voluptas, ad dolorem vergit, nisi modum teneat. modum autem tenere in eo difficile est, quod bonum esse credideris. Veri boni auiditas, tuta est. Quid sit istud, interrogas, aut vnde subeat? dicam. Ex bona conscientia, ex honestis consiliis, ex rectis actionibus, ex contemptu fortuitorum, ex placido vitæ & continuo tenore, vnam prementis viam. Nam illi qui ex aliis propositis in alia transiliunt, aut ne transiliunt quidem, sed casu quodam transmittuntur, 3) quomodo habere quidquam certum mansurumue possunt, suspensi & vagi? Pauci sunt, qui consilio se suaque disponant: ceteri eorum more quæ fluminibus innatant, non eunt, sed feruntur. Ex quibus alia lenior vnda detinuit, ac mollius vexit; alia vehementior rapuit; alia proxime ripam, cursu languescente deposuit; alia torrens impetus eiecit in mare. Ideo constituendum est, quid velimus, & in eo perseuerandum.

2. *Inuecticium*] aliunde quæsitum, extra nos positis rebus aduectum.

3. *Casu quodam transmittuntur*] prolabuntur & impetu quasi ruunt.

Hic

Hic est locus soluendi æris alieni. 4) Possum enim vocem tibi Epicuri tui reddere, & hanc epistolam liberare. Molestum est, semper vitam inchoare: aut si hoc modo magis sensus potest exprimi: Male viuunt qui semper viuere incipiunt. Quare, inquis? desiderat enim explanationem ista vox. Quia semper illis imperfecta vita est. non potest autem stare paratus ad mortem, qui modo incipit viuere. Id agendum est, vt satis vixerimus: nemo hoc putat, qui orditur cummaxime vitam. Non est quod existimes, paucos esse hos: propemodum omnes sunt. Quidam viuere 5) tunc incipiunt, cum desinendum est: 6) si hoc iudicas mirum, adiiciam quod magis admireris: quidam ante viuere defecerunt, 7) quam inciperent. 8)

EPIST. XXIV.

Epistola inter bonas, pulchrasque. Hortatur non timere ventura, etsi minentur: imo proponere ventura, & sic se formare, examinando aut eleuando. Quid enim omnes isti metus sunt? Vltimus eorum mors est: & ratione contemne. Magni viri fecerunt, e plebe & seruitiis fecerunt: cur tu non adspires? Deme personam rebus. quod times, dolor est: quem muliercula in puerperio tulit. Denique in hæc natus es, iactari, dolere, mori: agnosce sortem. Tamen (Epicuri præcepto) nec opta mortem, nec time.

4. *Hic est locus soluendi æris alieni*] sibi scilicet mutuo sententias præclaras perscribebant. Hic igitur Seneca se occasionem nancisci dicit debitum exsoluendi.

5. *Viuere*] h. e. vita recte vti incipiunt.

6. *Cum desinendum est*] cum hac vita est exeundum.

7. *Viuere defecerunt*] vita exierunt.

8. *Quam inciperent*] viuere, hoc est vita recte vti.

SOllicitum te esse scribis de iudicii euentu, quod tibi furor inimici denuntiat, & existimas me suasurum vt meliora tibi ipsi proponas, & acquiescas spei blandæ. Quid enim necesse est mala arcessere, & satis cito patienda cum venerint, præsumere, ac præsens tempus futuri metu perdere? Est sine dubio stultum, quia quandoque sis futurus miser, esse iam miserum: sed ego alia te ad securitatem via ducam. Si vis omnem solicitudinem exuere, quidquid vereris ne eueniat, euenturum vtique propone: & quodcumque illud est malum, tecum ipse metire, ac timorem tuum taxa. intelliges profecto, aut non magnum, aut non longum esse, quod metuis. nec diu exempla, quibus confirmeris, colligenda sunt: omnis illa ætas tulit. In quamcumque partem rerum, vel ciuilium, 1) vel externarum, memoriam miseris; occurrent tibi ingenia, aut profectus, aut impetus magni. Nunquid accidere tibi, si damneris, potest durius, quam vt mittaris in exsilium? vt ducaris in carcerem? nunquid vltra quidquam timendum est vlli, quam vt vratur? quam vt pereat? Singula ista constitue, & contemptores eorum cita, qui non quærendi, sed eligendi sunt. Damnationem suam Rutilius sic tulit, tanquam nihil illi molestum esset aliud, quam quod male iudicaretur. Exsilium Metellus fortiter tulit, Rutilius etiam libenter. alter, vt rediret, Reipub. præstitit 2): alter reditum suum Sullæ negauit, cui nihil tunc negabatur. In carcere Socrates disputauit, & exire (cum essent qui promitterent fugam) noluit: remansitque, vt duarum rerum grauissimarum hominibus metum demeret, mortis & carceris. Mucius ignibus manum imposuit. Acerbum est vri: quanto acerbius si id te fa-

1. *Ciuilium*] Romanarum.
2. *Reipubl. præstitit*] h. e. in gratiam Reipublicæ rediit.

ci-

ciente patiaris? Vides hominem non eruditum, nec vllis præceptis contra mortem aut dolorem subornatum, militari tantum robore instructum, pœnas a se irriti conatus exigentem. spectator distillantis in hostili foculo dextræ stetit, nec ante remouit nudis ossibus fluentem manum, quam ignis illi ab hoste subductus est. Facere aliquid in illis castris felicius potuit, nihil fortius. Vide quanto acrior sit ad occupanda pericula virtus, quam crudelitas ad irroganda. Facilius Porsena Mucio ignouit, quod voluerat occidere; quam sibi Mucius, quod non occiderit. Decantatæ, inquis, in omnibus scholis fabulæ istæ sunt. iam mihi, cum ad contemnendam mortem ventum fuerit, Catonem narrabis. Quid ni ego narrem, vltima illa nocte Platonis librum legentem, posito ad caput gladio? duo hæc in rebus extremis instrumenta prospexerat, alterum vt vellet mori, alterum vt posset. Compositis ergo rebus, vtcumque componi fractæ atque vltimæ poterant, id agendum existimauit, ne cui Catonem aut occidere liceret, aut seruare contingeret. & stricto gladio, quem vsque in illum diem ab omni cæde purum seruauerat: Nihil, inquit, egisti, fortuna, omnibus conatibus meis obstando. non pro mea adhuc, sed pro patriæ libertate pugnaui: nec agebam tanta pertinacia, vt liber, sed vt inter liberos viuerem: nunc quoniam deploratæ sunt res generis humani, Cato deducatur in tutum. Impressit deinde mortiferum corpori vulnus. quo obligato a medicis, cum minus sanguinis haberet, minus virium, animi idem, iam non tantum Cæsari, sed sibi iratus, nudas in vulnus manus egit, & generosum illum contemptoremque omnis potentiæ spiritum non emisit, sed eiecit. Non in hoc exempla hæc nunc congero, vt ingenium exerceam, sed vt te aduersus id quod maxime terribile videtur, exhorter. Facilius autem ex-

exhortabor, si ostendero, non tantum fortes viros hoc momentum efflandæ animæ contempsisse: sed quosdam ad alia ignauos, in hac re exæquasse animum fortissimorum. sicut illum Cn. Pompeii socerum Scipionem, qui contrario in Africam vento relatus, cum teneri nauem suam videret ab hostibus, ferro se transuerberauit, & quærentibus vbi Imperator esset: Imperator, inquit, bene se habet. Vox hæc illum parem maioribus fecit, & fatalem Scipionibus in Africa gloriam non est interrumpi passa. Multum fuit Carthaginem vincere, sed amplius mortem. Imperator, inquit, bene se habet. An aliter debebat Imperator, & quidem Catonis, 3) mori? Non reuoco te ad historias, nec ex omnibus sæculis contemptores mortis, qui sunt plurimi, colligo: respice ad hæc nostra tempora, de quorum languore ac deliciis querimur. omnis ordinis homines succurrent, omnis fortunæ, omnis ætatis, qui mala sua morte præciderunt. Mihi crede, Lucili, adeo mors timenda non est, vt beneficio eius nihil anteferendum sit. Securus itaque inimici minas audi: & quamuis conscientia tua tibi fiduciam faciat, tamen quia multa extra caussam valent, 4) & quod æquissimum est spera, & ad id te quod est iniquissimum, compara. Illud ante omnia memento, demere rebus tumultum, ac videre quid in quaque re sit: scies nihil esse in istis terribile, nisi ipsum timorem. Quod vides accidere pueris, hoc nobis quoque maiusculis pueris euenit. illi quos amant, quibus assueuerunt, cum quibus ludunt, si personatos vident, expauescunt: non hominibus tantum, sed &

3. *Catonis*] qui erat in exercitu, cui præerat Scipio iste legatus.

4. *Multa extra caussam valent*] gratia scilicet, opes, odium & alia quæ extra caussam sunt. & tamen efficiunt sæpe, vt caussa bona succumbat, vincat deterior.

re-

rebus persona demenda est, & reddenda facies sua. Quid mihi gladios & ignes ostendis, & turbam carnificum circa te frementem? Tolle istam pompam sub qua lates, & stultos territas. mors es, quam nuper seruus meus, quam ancilla contempsit. Quid tu rursus mihi flagella & eculeos magno apparatu explicas? quid singulis articulis singula machinamenta, quibus extorqueantur, aptata, & mille alia instrumenta excarnificandi particulatim hominis? Pone ista, quæ nos obstupefaciunt: iube conticescere gemitus & exclamationes, & vocum inter lacerationem elisarum acerbitatem. Nempe dolor est, quem podagricus ille contemnit, quem stomachicus ille in ipsis deliciis perfert, quem in puerperio puella perpetitur. Leuis est, si ferre possum: breuis est, si ferre non possum. Hæc in animo voluta, quæ sæpe audisti, sæpe dixisti: sed an vere audieris, an vere dixeris, effectu proba. hoc enim turpissimum est, quod nobis obiici solet, verba nos philosophiæ, non opera tractare. Quid tu? nunc primum tibi mortem imminere scisti, nunc exsilium, nunc dolorem? in hæc natus es. Quidquid fieri potest, quasi futurum cogitemus. Quod facere te moneo, scio certe fecisse. Nunc admoneo, vt animum tuum non mergas in istam solicitudinem. hebetabitur enim, & minus habebit vigoris, cum exsurgendum erit. Abduc illum a priuata caussa ad publicam: 5) dic mortale tibi & fragile corpusculum esse, cui non ex iniuria tantum aut ex potentioris viribus denuntiabitur dolor; ipsæ voluptates in tormenta vertuntur. Epulæ cruditatem afferunt, ebrietates neruorum torporem tremoremque: libidines pedum, manuum, articulorum omnium deprauationes. Pauper fiam? inter plures ero.

5. *Ad publicam*] ad ea quæ omnibus imminent, tibique adeo communes sunt cum omnibus calamitates.

Exsul fiam? ibi me natum putabo, quo mittar. Alligabor? quid enim? nunc solutus sum? ad hoc me natura graue corporis mei pondus adstrinxit. Moriar? hoc dicis, desinam ægrotare posse, desinam alligari posse, desinam mori posse. Non sum tam ineptus, vt Epicuream cantilenam hoc loco persequar, & dicam, vanos esse inferorum metus, nec Ixionem rota volui, nec saxum humero Sisyphi trudi in aduersum, nec vllius viscera & renasci posse quotidie, & carpi. 6) Nemo tam puer est, vt Cerberum timeat & tenebras, & larualem 7) habitum nudis ossibus cohærentium. Mors nos aut consumit, aut exuit. Emissis meliora restant, onere detracto: consumptis nihil restat bona pariter malaque submota sunt. Permitte mihi referre hoc loco tuum versum, si prius admonuero, vt te iudices non aliis scripsisse ista, sed etiam tibi. Turpe est aliud loqui, aliud sentire: quanto turpius, aliud scribere, aliud sentire? Memini te illum locum aliquando tractasse, non repente nos in mortem incidere, sed minutatim procedere. Quotidie morimur, quotidie enim demitur aliqua pars vitæ, & tunc quoque cum crescimus, vita decrescit. Infantiam amisimus, deinde pueritiam, deinde adolescentiam: vsque ad hesternum, quidquid transiit temporis, periit. hunc ipsum quem agimus diem, cum morte diuidimus. Quemadmodum clepsydram non extremum stillicidium exhaurit, sed quidquid ante defluxit: sic vltima hora, qua esse desinimus, non sola mortem facit, sed sola consummat. Tunc ad illam peruenimus, sed diu venimus. Hæc cum descripsisses, quo soles, ore, semper quidem magnus, nun-

6. *Renasci posse quotidie & carpi*] quod de Tytio Poetæ fabulantur, æternum a vulture ita lacerando.

7. *Laruale*m] qualis laruarum est & lamiarum.

quam

quam tamen acrior, quam vbi veritati commodas verba, dixisti;

Mors non vltima venit; qua rapit, vltima mors est. 8)

Malo te legas, quam epistolam meam. apparebit enim tibi, hanc quam timemus mortem extremam esse, non solam. Video quo spectes. quaeris quid huic epistolae infulserim, quod dictum alicuius animosum, quod praeceptum vtile? Ex hac ipsa materia quae in manibus fuit, mittetur aliquid. Obiurgat Epicurus non minus eos qui mortem concupiscunt, quam eos qui timent, & ait; Ridiculum est, currere ad mortem taedio vitae, cum genere vitae, vt currendum esset ad mortem, effeceris; Item alio loco dicit: Quid tam ridiculum, quam appetere mortem, cum vitam tibi inquietam feceris metu mortis? His adiicias & illud eiusdem notae licet, tantam hominum imprudentiam esse, imo dementiam, vt quidam timore mortis cogantur ad mortem. Quidquid horum tractaueris, confirmabis animum, vel ad mortis, vel ad vitae patientiam. In vtrumque monendi ac firmandi sumus: & ne nimis amemus vitam, & ne nimis oderimus. etiam cum ratio suadet finire, non temere, nec cum procursu capiendus est impetus. Vir fortis ac sapiens non fugere debet e vita, sed exire. Et ante omnia ille quoque vitetur affectus, qui multos occupauit, libido moriendi. Est enim, mi Lucili, vt ad alia, sic etiam ad moriendum inconsulta animi inclinatio: quae saepe generosos atque acerrimae indolis viros corripit, saepe ignauos iacentesque. illi contemnunt vitam, hi grauantur. Quosdam subit eadem faciendi

8. *Mors non vltima venit &c.*] falsum est inquit mortem vltimam rerum venire vel venisse: multis mortibus conficimur, & ad nos venit antequam rapiat: sed illa mors quae nos rapit & aufert ipsarum mortium est vltima. Sic Ep. 120. *Gronov.*

videndique satietas, & vitæ non odium, sed fastidium: in quod prolabimur, ipsa impellente philosophia, dum dicimus. Quousque eadem? Nempe expergiscar, dormiam, satiabor, esuriam, algebo, æstuabo: nullius rei finis est, sed in orbem nexa sunt omnia: fugiunt ac sequuntur. Diem nox premit, dies noctem: æstas in autumnum desinit, autumno hiems instat, quæ vere compescitur. omnia transeunt, vt reuertantur. nihil noui video, nihil novi facio. Fit aliquando & huius rei nausea. Multi sunt qui non acerbum iudicent viuere, sed superfluum.

EPIST. XXV.

Præscribit de duobus amicis, iuuene & sene, aliter atque aliter cum vtroque agendum: cum illo fortius; cum hoc remissius, ne desperet. Ipsum Lucilium hortatur ad mediocritatem aut pauperiem: deinde (Epicuri voce) vt sumat sibi Pædagogum. Fac omnia, tanquam aliquis spectet.

QUod ad duos amicos nostros pertinet, diuersa via eundum est. alterius enim vitia emendanda, alterius frangenda sunt. Vtar libertate tota: non amo illum, nisi offendero. Quid ergo? inquis. quadragenarium pupillum cogitas sub tutela tua continere? Respice ætatem eius iam duram & intractabilem non potest reformari. tenera finguntur. An profecturus sim nescio: malo successum mihi, quam fidem deesse. Nec desperaueris, etiam diutinos ægros posse sanari, si contra intemperantiam steteris, si multa inuitos & facere coëgeris & pati. Nec de altero quidem satis fiduciæ habeo: excepto eo, quod adhuc peccare erubescit, nutriendus est hic pudor: qui quamdiu in animo eius durauerit, aliquis erit bonæ spei locus.

eus. Cum hoc veterano parcius agendum puto, ne in desperationem sui veniat: nec vllum tempus aggrediendi melius fuit, quam hoc, dum interquiescit, 1) dum emendato similis est. Aliis hæc intermissio eius imposuit. mihi verba non dat: 2) exspecto cum magno fœnore vitia reditura, quæ nunc scio cessare, non deesse. Impendam huic rei dies: & vtrum possit aliquid agi, an non possit, experiar. Tu nobis te, vt facis, fortem præsta, & sarcinas contrahe. 3) Nihil ex his quæ habemus, necessarium est. Ad legem naturæ reuertamur: diuitiæ paratæ sunt. Aut gratuitum est quo egemus, aut vile. Panem & aquam natura desiderat, nemo ad hæc pauper est. intra quæ quisquis desiderium suum clusit, cum ipso Ioue de felicitate, contendat, vt ait Epicurus: cuius aliquam vocem huic epistolæ inuoluam. Sic fac, inquit, omnia, tamquam spectet Epicurus. Prodest sine dubio, custodem sibi imposuisse, & habere quem respicias, quem interesse cogitationibus tuis iudices. Hoc quidem longe magnificentius est, sic viuere tanquam sub alicuius boni viri, ac semper præsentis, oculis: sed ego etiam hoc contentus sum, vt sic facias quæcumque, facies, tanquam spectet aliquis. Omnia nobis mala solitudo persuadet. Cum iam profeceris tantum, vt sit tibi etiam tui reuerentia, licebit dimittas pædagogum: interim te aliquorum auctoritate custodi. Aut Cato ille sit, aut Scipio, aut Lælius, aut cuius interuentu perditi quoque homines vitia supprimerent; dum te efficis eum, coram quo peccare non audeas. Cum hæc effeceris, & aliqua cœperit apud te tui esse dignatio, incipiam tibi permittere quod idem suadet Epicurus. Tunc præcipue in te ipse secede, cum esse

1. *Interquiescit*] dum vacationem sibi a peccando indulget.
2. *Verba non dat*] nullam spem facit.
3. *Sarcinas contrahe*] ne te distrahas rerum multitudine.

coge-

cogeris in turba. Dissimilem te fieri multis oportet, dum tibi tutum non est a te recedere: 4) circumspice singulos. Nemo est cui non satius sit cum quolibet esse, quam secum. Tunc præcipue in te ipse secede, cum esse cogeris in turba, si bonus vir, si quietus, si temperans es: alioquin in turbam tibi a te recedendum est. Istic enim malo viro propius es.

EPIST. XXVI.

Senem se esse, & tamen vigere. Fortiter de morte loquitur: quæ sola, inquit, iudicat an aliquid sit facti. Reliqua, verba sunt: robur & virtus apparebit, cum animam ages. Ab Epicuro clausula: Disce mortem meditari.

MOdo dicebam tibi, in conspectu esse me senectutis: iam vereor, ne senectutem post me reliquerim. Aliud iam his annis, certe huic corpori vocabulum conuenit: quoniam quidem Senectus, lassæ ætatis, non fractæ nomen est. Inter decrepitos me numera, & extrema tangentes. Gratias tamen mihi apud te ago: non sentio in animo ætatis iniuriam, cum sentiam in corpore. tantum vitia, & vitiorum ministeria senuerunt. Viget animus, & gaudet non multum sibi esse cum corpore: magnam oneris partem sui posuit, exsultat, & mihi facit controuersiam de senectute. hunc ait esse florem suum. Credamus illi, bono suo vtatur. Ire in cogitationem iuuat, & dispicere, quid ex hac tranquillitate & modestia morum sapientiæ debeam, quid ætati: & diligenter excutere, quæ non possim facere, quæ nolim: possim ne aliquid, quod nolim. Nam si quid non possum, non posse me gaudeo. Quæ enim querela est, quod

4. *A te recedere*] Sensus indubitate poscit: *in te secedere*, quod mirum est non vidisse viros doctos.

incommodum, si quod debet desinere, defecit? Incommodum summum est, inquis, minui & deperire, &, vt proprie dicam, liquescere. Non enim subito impulsi ac prostrati sumus: carpimur. singuli dies aliquid subtrahunt viribus. Et quis exitus est melior, quam in finem suum, natura soluente, dilabi? Non quia aliquid mali est ictus, & e vita repentinus excessus: sed quia lenis hæc via est, subduci. Ego certe, velut appropinquet experimentum, & ille laturus sententiam de omnibus annis meis dies venerit, ita me obseruo & alloquor: Nihil est, inquam, adhuc, quod aut rebus aut verbis exhibuimus. leuia sunt ista & fallacia pignora animi, multisque inuoluta lenociniis: quid profecerim, morti crediturus sum. Non timide itaque componor ad illum diem, quo remotis strophis ac fucis, de me iudicaturus sum, vtrum loquar fortia, an sentiam: nunquid simulatio fuerit & mimus, quidquid contra fortunam iactaui verborum contumacium. Remoue existimationem hominum: dubia semper est, & in partem vtramque diuiditur. Remove studia totam vitam tractata: mors de te pronuntiatura est. Ita dico, disputationes & litterata colloquia, & ex præceptis sapientium verba collecta, & eruditus sermo, non ostendunt verum robur animi. est enim oratio etiam timidissimis audax. quid egeris, tunc apparebit, cum animam ages. Accipio conditionem, non reformido iudicium. Hæc mecum loquor: sed tecum quoque me locutum puta. * Iunior es? quid refert? non dinumerantur anni. Incertum est, quo te loco mors exspectet: itaque tu illam omni loco exspecta. Finire iam volebam, & manus spectabat ad clausulam: sed conficienda sunt sacra 1) & huic

1. *Conficienda sunt sacra*] solennia omnia peragenda velut in sacris, ad quæ spectat *sententia* ex more.

huic epistolæ viaticum dandum est. Puta me non dicere, vnde sumpturus sim mutuum: scis cuius arca vtar. Exspecta pusillum, & de domo fiet numeratio: interim commodabit Epicurus, qui ait: Meditare vtrum commodius sit, vel mortem transire ad nos, vel nos ad eam. Hic patet sensus. Egregia res est, mortem condiscere. Superuacuum forsitan putas id discere, quo semel vtendum est? hoc est ipsum, quare meditari debeamus. semper discendum est, quod an sciamus, experiri non possumus. Meditare mortem. Qui hoc dicit, meditari libertatem iubet. qui mori didicit, seruire dedidicit: supra omnem potentiam est, certe extra omnem. Quid ad illum carcer, & custodia, & claustra? liberum ostium habet. Vna est catena, quæ nos alligatos tenet, amor vitæ: qui vt non est abiiciendus, ita minuendus est: vt, si quando res exiget, nihil nos detineat, nec impediat, quo minus parati simus, quod quandoque faciendum est, statim facere.

EPIST. XXVII.

Monet, & excusat. Quid enim? ipse iam bonus, iam sanus? Non sum, inquit: sed inter ægros, de communi malo, & remedio, tecum differo. Voluptates nocent, aut falso iuuant: Virtus sola solidum gaudium parit. Sed hanc tu adsume & habe: per alium non potes. Historiola de Caluisio faceta. Epicuri dictum, Diuitiæ sunt, naturalis paupertas.

TU me, inquis, mones iam enim te ipse 1) monuisti, iam correxisti? Ideo aliorum emendationi vacas? Non sum tam improbus, vt curationes æger obeam: sed tanquam in eodem valetudinario iaceam, de

1. *Iam enim teipse*] Lucilium ironice sese perstricturum Seneca metuit, qui æger aliis mederi velit.

com-

communi malo tecum colloquor, remedia communico. Sic itaque me audi, tanquam mecum loquar. in secretum te meum admitto;& te adhibito, mecum exigo. 2)Clamo mihi ipse, Numera annos tuos: & pudebit eadem velle, quæ volueras puer, eadem parare. Hoc denique tibi citra diem mortis præsta: moriantur ante te vitia Dimitte istas voluptates turbidas, magno luendas. non venturæ tantum, sed præteritæ nocent. Quemadmodum scelera etiam si non sunt deprehensa cum fierent, solicitudo non cum ipsis abit: ita improbarum voluptatum, etiam post ipsas, pœnitentia est. Non sunt solidæ, non sunt fideles. etiam si non nocent, fugiunt. Aliquod potius bonum mansurum circumspice. nullum autem est, nisi quod animus ex se sibi inuenit. Sola virtus præstat gaudium perpetuum, securum: etiam si quid obstat, nubium modo interuenit, quæ infra 3) feruntur, nec vnquam diem vincunt. Quando ad hoc gaudium peruenire continget? non quidem cessatur adhuc, sed non festinatur. 4) Multum restat operis, in quod ipse necesse est vigiliam, ipse laborem tuum impendas, si effici cupis. Delegationem 5) res ista non recipit. Aliud litterarum genus adiutorium admittit. Calvisius Sabinus memoria nostra fuit diues: & patrimonium habebat libertini, 6) & ingenium. 7)

2. *Exigo*] expostulo.

3. *Infra*] Solem scilicet.

4. *Sed non festinatur*] *sed festinetur* legit Gronov. Ipse scilicet secum exigit Seneca, deinde votum interponit, quando ad hoc gaudium perueniam? Sane non cesso. Sed non satis est, festinare debeo, non tantum non cessare.

5. *Delegationem*] a re nummaria, Aes hoc alienum alteri non delegabis soluendum, a te facienda numeratio. *Lips.*

6. *Libertini*] qui sub Principibus honoribus opibusque affluebant.

7. *Ingenium*] i,e. humile & ex seruili aliquid trahens.

Nun-

Nunquam vidi hominem beatum indecentius. 8) Huic memoria tam mala erat, vt illi modo nomen Vlyssis excideret, modo Achillis, modo Priami: quos tam bene nouerat, 9) quam pædagogos nostros nouimus. Nemo vetulus nomenclator, qui nomina non reddit, sed imponit, tam perperam tribus, quam ille Troianos & Achiuos persalutabat. Nihilominus eruditus volebat videri. Hanc itaque compendiariam excogitauit magna summa emit seruos, vnum qui Homerum teneret, alterum qui Hesiodum: nouem præterea Lyricis singulos assignauit. Magno emisse illum non est quod mireris. non inuenerat: faciendos locauit Postquam hæc familia illi comparata est, cœpit conuiuas suos inquietare. Habebat ad pedes hos, 10) a quibus subinde cum peteret versus, quod referret, sæpe in medio versu excidebat. Suasit illi Satellius Quadratus stultorum diuitum arrosor & quod sequitur, arrisor & quod duobus his adiunctum est, derisor, vt Grammaticos haberet analectas. 11) Cum dixisset Sabinus, centenis millibus sibi constare singulos seruos: Minoris, inquit, totidem scrinia emisses. Ille tamen in ea opinione erat, vt putaret se scire, quod quisquam in domo sua sciret. Idem Satellius illum hortari cœpit, vt luctaretur, hominem ægrum, pallidum, gracilem. Cum Sabinus respondisset, Et quomodo pos-

8. *Beatum indecentius*] quem minus deceret fortuna secunda.

9. *Quos tam bene nouerat*] omittit illud cum commate *nouerat* Gronov. optimo sensu, nomina scilicet ille non poterat retinere eorum, quos tam bene quam Pædagogos nostros nos ceteri nouimus.

10. *Ad pedes hos*] inter accumbendum enim, vt mos erat veteribus, serui ad pedes stabant.

11. *Analectas*] qui reliqua eius quæ velut ab ore exciderent colligerent.

ſum? vix viuo. Noli, obſecro te, inquit, iſtud dicere. non vides quam multos ſeruos valentiſſimos habeas? Bona mens nec commodatur, nec emitur: & puto, ſi venalis eſſet, non haberet emptorem. at mala quotidie emitur. Sed accipe iam quod debeo, & vale. Diuitiæ ſunt, ad legem naturæ compoſita paupertas. Hoc ſæpe dicit Epicurus, aliter atque aliter. Sed nunquam nimis dicitur, quod nunquam ſatis diſcitur. Quibuſdam remedia monſtranda, quibusdam inculcanda ſunt.

EPIST. XXVIII.

Loca mutata, animum non mutant. ipſe te debes. Tolle internam ægrimoniam, omnis locus bonus iucunduſque erit. Eligam tamen, ſi poſſum, quietiſſimum & minus turbis aut vitiis opportunum. Clauſula: Peccata tua noſce, iam es ſaluus.

HOc tibi ſoli putas accidiſſe, & admiraris quaſi rem nouam: quod peregrinatione tam longa, & tot locorum varietatibus, non diſcuſſiſti triſtitiam grauitatemque mentis. Animum debes mutare, non cælum Licet vaſtum traieceris mare, licet (vt ait Virgilius noſter) terræque vrbesque recedant: ſequentur te, quocumque perueneris, vitia. Hoc idem cuidam querenti Socrates ait: Quid miraris, nihil tibi peregrinationes prodeſſe, cum te circumferas? Premit te eadem cauſſa quæ expulit. Quid terrarum iuuare nouitas poteſt? quid cognitio vrbium, aut locorum? in irritum cedit iſta iactatio. Quæris quare te fuga iſta non adiuuet? tecum fugis. Onus animi deponendum eſt: non ante tibi vllus placebit locus. Talem nunc eſſe habitum tuum cogita, qualem Virgilius

noster vatis inducit, iam concitatæ & instigatæ, multumque habentis in se spiritus non sui: *1)*

Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse Deum. - - -

Vadis huc & illuc, vt excutias insidens pondus: quod ipsa iactatione incommodius fit. sicut in naui onera immota minus vrgent: inæqualiter conuoluta, citius eam partem in quam incubuere demergunt. Quidquid facis, contra te facis, & motu ipso noces tibi. ægrum enim concutis. At cum istud exemeris malum, omnis mutatio loci iucunda fiet. In vltimas expellaris terras licebit, in quolibet barbariæ angulo colloceris: hospitalis tibi illa qualiscumque sedes erit. Magis quis veneris, quam quo, interest: & ideo nulli loco addicere debemus animum. Cum hac persuasione viuendum est: Non sum vni angulo natus: patria mea totus hic est mundus. Quod si liqueret tibi, non admirareris, nil adiuuari te regionum varietatibus, in quas subinde priorum tædio migras. Prima enim quæque placuisset, si omnem tuam crederes. Non peregrinaris, sed erras & ageris, ac locum ex loco mutas: cum illud quod quæris, Bene viuere, omni loco positum sit. Num quid tam turbidum fieri potest, quam forum? ibi quoque licet quiete viuere, si necesse sit. Sed si liceat disponere se, conspectum quoque & viciniam fori procul fugiam. nam vt loca grauia, *2)* etiam firmissimam valetudinem tentant: ita bonæ quoque menti, necdum adhuc perfectæ, & conualescenti, sunt aliqua parum salubria. Dissentio ab his qui in fluctus medios eunt, & tumultuosam probantes vitam, quotidie cum difficultatibus rerum, magno animo colluctantur. Sapiens fe-

1. *Non sui*] sed eius quam concepit ipsa mente nostra.
2. *Grauia*] in quibus grauis aer.

res

ret ista, non eleget: & malet in pace esse, quam in pugna. Non enim multum prodest vitia sua proiecisse, si cum alienis rixandum est. Triginta, inquis, tyranni Socratem circumsteterunt, nec potuerunt animum eius infringere. Quid interest, quot domini sint? seruitus vna est. Hanc qui contempsit, in quantalibet turba dominantium liber est. Tempus est desinere, sed si prius portorium soluero. Initium est salutis, notitia peccati. Egregie mihi hoc dixisse videtur Epicurus. Nam qui peccare se nescit, corrigi non vult. deprehendas te oportet, antequam emendes. Quidam vitiis gloriantur. Tu existimas aliquid de remedio cogitare, qui mala sua virtutum loco numerant? Ideo quantum potes, te ipse coargue, inquire in te: accusatoris primum partibus fungere, deinde iudicis, nouissime deprecatoris: aliquando te offende.

EPIST. XXIX.

Marcellinum difficilem corrigi. Adspernatur enim, & illudit: tamen non deseram, & fortasse vel sic peruincam. Sententia Epicuri, Ne stude populo placere: id est, multis.

DE Marcellino nostro quaeris, & vis scire quid agat. Raro ad nos venit, nulla alia ex caussa, quam quia audire verum timet: a quo periculo iam abest. nulli enim nisi audituro dicendum est. Ideo de Diogene, nec minus de aliis Cynicis, qui libertate promiscua vsi sunt, & obuios quosque monuerunt, dubitari solet, an hoc facere debuerint. Quid enim si quis surdos obiurget, aut natura morboue mutos? Quare, inquis, verbis parcam 1)? gratuita

1. *Verbis parcam*] quae scilicet non magni mihi constant.

 sunt.

ſunt. Non poſſum ſcire 2) an ei profuturus ſim, quem admoneo: illud ſcio, alicui me profuturum, ſi multos admonuero. Spargenda eſt manus: non poteſt fieri, vt non aliquando ſuccedat, multa tentanti. Hoc, mi Lucili, non exiſtimo faciendum magno viro. diluitur eius auctoritas, nec habet apud eos ſatis ponderis, quos poſſet minus obſolefacta corrigere. Sagittarius non aliquando ferire debet, ſed aliquando deerrare Non eſt ars, quæ ad effectum caſu venit. Sapientia ars eſt. certum petat: eligat profecturos: ab his quos deſperauit, recedat: non tamen cito relinquat, ſed in ipſa deſperatione extrema remedia tentet. Marcellinum noſtrum ego nondum deſpero. etiamnum ſeruari poteſt: ſed ſi cito illi manus porrigitur. Eſt quidem periculum, ne porrigentem trahat. magna in illo ingenii vis eſt; ſed iam tendentis in prauum. Nihilominus adibo hoc periculum, & audebo illi mala ſua oſtendere. Faciet quod ſolet, aduocabit illas facetias, quæ riſum euocare lugentibus poſſunt: & in ſe primum, deinde in nos iocabitur: omnia quæ dicturus ſum, occupabit. Scrutabitur ſcholas noſtras, & obiiciet philoſophis congiaria, amicas, gulam: oſtendet mihi alium in adulterio, alium in popina, alium in aula: oſtendet mihi lepidum philoſophum Ariſtonem, qui in geſtatione 3) differebat. hoc enim ad edendas operas tempus acceperat. De cuius ſecta cum quæreretur, Scaurus ait: Vtique Peripateticus non eſt. 4) De eodem cum conſuleretur Iulius Græcinus, vir egregius, quid ſentiret: Non poſſum, inquit, tibi dicere. neſcio enim

2. *Non poſſum ſcire*] noua obiectio.

3. *Geſtatione*] in eſſedo, quod delicatorum eſt.

4. *Peripateticus non eſt*] quoniam non ambulabat ſed ſedebat.

quid

quid de gradu faciat 5) tanquam de essedario interrogaretur. Hos mihi circulatores, qui philosophiam honestius neglexissent, quam vendunt, in faciem ingereret. Constitui tamen contumelias perpeti moueat ille mihi risum: ego fortasse illi lacrimas mouebo: aut, si ridere perseuerabit, gaudebo, tanquam in malis, quod illi genus insaniæ hilare contigerit Sed non est illa hilaritas longa. obserua, videbis eosdem intra exiguum tempus acerrime ridere, & acerrime rabere. *6)* Propositum est aggredi illum, & ostendere quanto pluris fuerit, cum multis 7) minoris videretur. Vitia eius, etiam si non excidero, inhibebo. non desinent, sed intermittent, fortasse autem & desinent, si intermittendi consuetudinem fecerint. Non est hoc ipsum fastidiendum. quoniam quidem grauiter affectis, sanitatis loco est bona remissio. Dum me illi paro, tu interim qui potes, qui intelligis vnde quo euaseris, & ex eo suspicaris, quousque sis euasurus, compone mores tuos, attolle animum, aduersus formidata consiste, numerare eos noli, qui tibi metum faciunt. Nonne videatur stultus, si quis multitudinem timeat eo loco, per quem transitus singulis est? æque ad tuam mortem multis aditus non est, licet illam multi minentur. Sic istud natura disposuit. spiritum tibi tam vnus eripiet, quam vnus dedit. Si pudorem

5. *Quid de gradu faciat*] Essedarii pedites pugnabant, de curru subito delapsi, nescio igitur (ad essedum eius alludens) cuiusmodi hic essedarius, quem nunquam de gradu & incessu pugnantem vidi. *Lips.*

6. *Rabere*] rabie agi.

7. *Multis*] vulgo. olim nimirum cum sapientiæ deditus esset.

haberes, vltimam mihi pensionem 8) remisisses. Sed ne ego quidem me sordide geram in fine 9) æris alieni, & tibi quod debeo impingam. Nunquam volui populo placere. nam quæ ego scio, non probat populus; quæ probat populus, ego nescio. Quis hoc? inquis. Tanqum nescias cui imperem. 10) Epicurus. Sed idem hoc omnes tibi ex omni domo conclamabunt, Peripatetici, Academici, Stoici, Cynici. Quis enim placere potest populo, cui placet virtus? malis artibus popularis fauor quæritur: similem te illis facias oportet. non probabunt, nisi agnouerint. Multo autem ad rem magis pertinet, qualis tibi videaris, quam qualis aliis. Conciliari nisi turpi ratione amor turpium non potest. Quid ergo illa laudata, & omnibus præferenda artibus rebusque philosophia præstabit? scilicet vt malis tibi placere, quam populo: vt æstimes iudicia, non numeres: vt sine metu deorum hominumque viuas: vt aut vincas mala, aut finias. Ceterum si te videro celebrem secundis vocibus vulgi, si intrante te clamor, plausus, & pantomimica ornamenta obstrepuerint, si tota ciuitate feminæ te puerique laudauerint: quid ni ego tui miserear, cum sciam quæ via ad istum fauorem ferat?

EPIST. XXX.

Morti parari nos debere, & robur in eam sumere, ab exemplo Aufidii Bassi: qui senex libenter audit de ea,

8. *Vltimam pensionem*] nim. per libros Epistolas diuisit. & hæc cum vltima forte fuerit libri, vltimam pensionem dicit. sententiam vltimam pensionis instar soluendam. Vel quod potius duco; hac Epistola sententiis aliorum ex instituto allegandis finem facit.

9. *In fine*] vbi iam pæne exsolutum & omne quod debeo.

10. *Imperem*] qui mihi ad manus ad vitæ vsus præsto sit.

& loquitur, & rationibus adstruit, non timendam. Obiter istæ aliqua.

BAssum Aufidium, virum optimum, vidi quassum, *1)* ætati obluctantem. Sed iam plus illum degrauat, quam quod possit attolli. Magno senectus & vniuerso pondere incubuit. Scis illum semper infirmi corporis & exhausti fuisse: diu illud continuit, & vt verius dicam, concinnauit, subito defecit. Quemadmodum in naue quæ sentinam trahit, vni rimæ aut alteri obsistitur: vbi plurimis locis laxari cœpit & cedere, succurri non potest nauigio dehiscenti: ita in senili corpore aliquatenus imbecillitas sustineri & fulciri potest. vbi tanquam in putri ædificio omnis iunctura diducitur. & dum alia excipitur, alia discinditur: circumspiciendum est, quomodo exeas. Bassus tamen noster alacer animo est. hoc philosophia præstat: in quocumque corporis habitu fortem, in conspectu mortis hilarem lætumque, nec deficientem, quamuis deficiatur. Magnus gubernator & scisso nauigat velo, & si exarmauit, *2)* tamen reliquias nauigii aptat ad cursum. Hoc facit Bassus noster: & eo animo vultuque finem suum spectat, quo alienum spectare, nimis securi putares. Magna res est hæc, Lucili, & diu discenda, cum aduentat hora illa ineuitabilis, æquo animo abire. Alia genera mortis, spei mixta sunt. Desinit morbus, incendium exstinguitur, ruina quos videbatur oppressura deposuit: *3)* mare quos hauserat, eadem vi qua sorbebat, eiecit incolumes; gladium miles ab ipsa perituri ceruice reuocauit: nihil habet quod speret, quem senectus ducit ad mortem. huic vni intercedi non potest. Nullo

1. *Quassum*] deficientem, allusum ad Bassi nomen.
2. *Exarmauit.*] passiue accipiendum.
3. *Deposuit*] manu quasi sine noxa collocauit. *Lips.*

genere homines mollius moriuntur, ſed nec diutius. Baſſus noſter videtur mihi proſequi ſe, 4) & componere, & viuere tanquam ſuperſtes ſibi, & ſapienter ferre deſiderium ſui. Nam de morte multa loquitur, & id agit ſedulo, vt nobis perſuadeat, ſi quid incommodi aut metus in hoc negotio eſt, morientis vitium eſſe, non mortis: nec magis in ipſa quidquam eſſe moleſtiæ, quam poſt ipſam. Tam demens autem eſt qui timet quod non eſt paſſurus, quam qui timet quod non eſt ſenſurus. An quisquam hoc futurum credit, vt per quam nihil ſentitur, ea ſentiatur? Ergo, inquit, mors adeo extra omne malum eſt, vt ſit extra omnem malorum metum. Hæc ego ſcio & ſæpe dicta, & ſæpe dicenda. ſed neque cum legerem, æque mihi profuerunt: neque cum audirem, his dicentibus, qui negabant timenda a quorum metu aberant. Hic vero plurimum apud me auctoritatis habuit, cum loqueretur de morte vicina. Dicam enim quid ſentiam. Puto etiam fortiorem eum eſſe, qui in ipſa morte eſt, quam qui circa mortem. Mors enim admota, etiam imperitis animum dedit non vitandi ineuitabilia. Sic gladiator tota pugna timidiſſimus iugulum aduerſario præſtat, & errantem gladium ſibi attemperat. At illa quæ in propinquo eſt, vtique ventura, deſiderat lentam animi firmitatem: quæ eſt rarior, nec poteſt niſi a ſapiente præſtari. Libentiſſime itaque illum audiebam, quaſi ferentem de morte ſententiam, & qualis eſſet eius natura, velut propius inſpecta, indicantem. Plus, vt puto, fidei haberet apud te, plus ponderis, ſi quis reuixiſſet, & in morte nihil mali eſſe narraret expertus. Acceſſus mortis quam perturbationem afferat, optime hi tibi dicent, qui ſecundum illam ſteterunt, qui venientem,

4. *Proſequi ſe*] tanquam in funere.

& vi-

& viderunt,& receperunt. Inter hos Bassum licet numeres, qui nos decipi noluit. is ait, tam stultum esse, qui mortem timeat, quam qui senectutem. Nam quemadmodum senectus adolescentiam sequitur, ita mors senectutem. Viuere noluit, qui mori non vult. Vita enim cum exceptione mortis data est: ad hanc itur. quam ideo timere dementis est; quia certa exspectantur, dubia metuuntur. Mors necessitatem habet, æquam & inuictam. Quis queri potest, in ea conditione se esse, in qua nemo non est? prima enim pars æquitatis, est æqualitas. Sed nunc superuacuum est, naturæ caussam agere: quæ non aliam voluit legem nostram esse, quam suam. quidquid composuit, resoluit: & quidquid resoluit, componit iterum. Iam vero si cui contigit, vt illum senectus leniter emitteret, non repente auulsum vitæ, sed minutatim subductum, næ ille gratias agere diis omnibus debet, quod satiatus ad requiem homini necessariam, lasso gratam, perductus est. Vides quosdam optantes mortem, & quidem magis quam rogari solet vita. Nescio vtros existimem maiorem nobis animum dare: qui deposcunt mortem, an qui hilares eam quietique opperiuntur. quoniam illud ex rabie interdum, ac repentina indignatione fit: hæc ex iudicio certo tranquillitas est. Venit aliquis ad mortem iratus morti: venientem 5) nemo hilaris excipit, nisi qui se ad illam diu composuerat. Fateor ergo, ad hominem mihi carum, ex pluribus me caussis frequentius venisse, vt scirem an illum toties eumdem inuenirem: numquid cum corporis viribus minueretur animi vigor. qui sic crescebat illi, quomodo manifestior notari solet agitatorum lætitia,

5. *Venientem*] sc. mortem.

cum ſeptimo ſpatio *6)* palmæ appropinquant. Dicebat quidem ille Epicuri præceptis obſequens, primum ſperare ſe, nullum dolorem eſſe in illo extremo anhelitu: ſi tamen eſſet, habere aliquantulum in ipſa breuitate ſolatii. Nullum enim dolorem longum eſſe, qui magnus eſt. Ceterum ſuccurſurum ſibi etiam in ipſa diſtractione animæ corporisque, ſi cum cruciatu id fieret, poſt illum dolorem ſe dolere non poſſe. Non dubitare autem ſe, quin ſenilis anima in primis labris eſſet, nec magna vi diſtraheretur a corpore. Ignis qui valentem materiam occupauit, aqua, & interdum ruina exſtinguendus eſt: ille qui alimentis deficitur, ſua ſponte ſubſidit. Libenter hæc, mi Lucili, audio, non tanquam noua, ſed tanquam in rem præſentem perductus. Quid ergo? non multos ſpectaui abrumpentes vitam? ego vero vidi: ſed plus momenti apud me habent, qui ad mortem veniunt ſine odio vitæ; & admittunt illam, non attrahunt. Illud quidem aiebat tormentum noſtra nos ſentire opera, quod tunc trepidamus, cum prope a nobis eſſe credimus mortem. A quo enim non eſt, *7)* parata omnibus locis, omnibusque momentis? Sed conſideremus, inquit, tunc cum aliqua cauſſa moriendi videtur accedere, quanto aliæ propiores ſint quæ non timentur. Hoſtis alicui mortem minabatur: hanc cruditas occupauit. Si diſtinguere voluerimus cauſſas metus noſtri, inueniemus alias eſſe, alias videri. Non mortem timemus, ſed cogitationem mortis: ab ipſa enim ſemper tantumdem abſumus. Ita ſi timenda mors eſt, ſemper timenda eſt quod enim tempus morti exemptum eſt? Sed vereri debeo, ne tam longas epiſtolas, peius quam mortem, oderis: itaque fi-

6. *Septimo ſpatio*] notum in circo toties cucurriſſe & metam ambiuiſſe, adeoque ſeptimo ſpatio iam palmam victoriæ præmium exſpectabant.

7. *A quo enim non eſt*] ſubintellige *prope*.

nem

nem facio. Tu tamen mortem, vt nunquam timeas, ſemper cogita.

EPIST. XXXI.

Et vota, & iudicia vulgi, ſpernendum: ad verum bonum eundum eſt. id autem, Scientia rerum, per quam vera & falſa noſcas; peritura & manſura. Exemplis illuſtrat.

AGnoſco Lucilium meum, incipit quem promiſerat exhibere. ſequere illum impetum animi, quod ad optima quæque, calcatis popularibus bonis, ibas. Non deſidero maiorem melioremque te fieri, quam moliebaris. Fundamenta tua multum loci occupauerunt. 1) tantum effice, quantum conatus es: & illa quæ tecum in animo tuliſti, tracta. Ad ſummam, ſapiens eris, ſi clauſeris aures. quibus ceram parum eſt obdere. firmiori ſpiſſamento opus eſt, quam vſum in ſociis Vlyſſem ferunt. Illa vox quæ timebatur, 2) erat blanda, non tamen publica: at hæc quæ timenda eſt, non ex vno ſcopulo, ſed ex omni terrarum parte circumſonat. Præteruehere itaque, non vnum locum inſidioſa voluptate ſuſpectum, ſed omnes vrbes: ſurdum te amantisſimis tui præſta. Bono animo male precantur. & ſi vis eſſe felix, deos ora, ne quid tibi ex his quæ optantur eueniat. Non ſunt iſta bona, quæ in te iſti volunt congeri: vnum bonum eſt, quod beatæ vitæ cauſſa & firmamentum eſt, ſibi fidere. 3) Hoc autem contingere non poteſt,

1. *Multum loci occupauerunt*] ampliſſima ſunt, egregiamque adeo molem ſuperſtruendam pollicentur.
2. *Quæ timebatur*] ab Vlyſſe.
3. *Sibi fidere*] a ſe pendere, externa omnia contemtui habere. *Lipſ.*

nisi contemptus est labor, & in eorum numero habitus, quæ neque bona sunt, neque mala. Fieri enim non potest, vt vna res modo mala sit, modo bona: modo leuis & perferenda, modo expauescenda. Labor bonum non est. quid ergo est bonum? laboris contemptio. Itaque in vanum operosos culpauerim. rursus ad honesta nitentes, quanto magis incubuerint, minusque sibi vinci ac strigare 4) permiserint, admirabor & clamabo, Tanto melior: surge & respira: & cliuum istum vno, si potes, spiritu exsupera. Generosos animos labor nutrit. Non est ergo quod ex illo veteri voto parentum tuorum eligas, quid contingere tibi velis, quid optes: & in totum, iam per maxima acto viro turpe est, etiamnum deos fatigare. Quid votis opus est? fac te ipse felicem. facies autem, si intellexeris bona esse, quibus admixta est virtus: turpia, quibus malitia coniuncta est. Quemadmodum sine mixtura lucis nihil splendidum est: nihil atrum, nisi quod tenebras habet, aut aliquid in se traxit obscuri: quemadmodum sine adiutorio ignis, nihil calidum est, nihil sine aëre frigidum: ita honesta & turpia, virtutis & malitiæ societas efficit. Quid ergo est bonum? rerum scientia. Quid malum est? rerum imperitia. Ille prudens atque artifex, pro tempore, quæque repellet aut eliget. Sed nec quæ repellit timet, nec miratur quæ eligit: si modo magnus illi & inuictus animus est. Submitti te ac deprimi veto. laborem si non recuses, parum est: posce. Quis ergo, inquis, labor friuolus & superuacuus est? in quem humiles caussæ vocauerint, non est malus, non magis quam ille qui pulchris rebus impenditur: quoniam animi est ipsa tolerantia, quæ se ad dura & aspera hortatur, & dicit: Quid cessas? non est

4. *Strigare*] militare verbum, de equis, qui in striga castrorum consistunt, & quiescunt. *Lips.*

viri,

viri, timere sudorem. Huc & illud accedat, vt perfecta virtus sit, æqualitas ac tenor vitæ per omnia consonans sibi: quod non potest esse, nisi rerum scientia contingat, & ars, per quam diuina & humana noscantur. Hoc est summum bonum: quod si occupas, incipis deorum esse socius, non supplex. Quomodo, inquis, isto peruenitur? non per Peninum Graiumue montem, nec per deserta Candauiæ: nec Syrtes tibi, nec Scylla aut Charybdis, adeundæ sunt: quæ tamen omnia transisti procuratiunculæ pretio. 1) Tutum iter est, iucundum est, ad quod natura te instruxit. Dedit tibi illa, quæ si non deserueris, par Deo surges. Parem autem Deo pecunia non faciet: Deus nihil habet. Prætexta non faciet: Deus nudus est. Fama non faciet, nec ostentatio tui, & in populos nominis dimissa notitia, nemo nouit Deum. multi de illo male existimant, & impune. Non turba seruorum, lecticam tuam per itinera vrbana ac peregrina portantium: Deus ille maximus potentissimusque ipse vehit omnia. Ne forma quidem & vires beatum te facere possunt: nihil horum non patitur vetustatem. Quærendum est ergo quod non fiat in dies deterius, cui non possit obstari. Quid hoc est? animus: sed hic rectus, bonus, magnus. Quid aliud voces hunc, quam Deum in humano corpore hospitantem? Hic animus tam in equitem Romanum, quam in libertinum, quam in seruum, potest cadere. Quid est eques Romanus, aut libertinus, aut seruus? Nomina ex ambitione, aut ex iniuria nata. Subsilire in cælum ex angulo licet: exsurge modo, & te quoque dignum Finge Deo. Finges autem non auro, non argento: non potest ex hac materia imago Deo exprimi similis. Cogita illos, cum propitii essent, 2) fictiles fuisse.

1. *Procuratiunculæ pretio*] procurator Prouinciæ factus.
2. *Cum propitii essent*] vetere Imperio & paupertate. *Lips.*

EPIST.

EPIST. XXXII.

Laudat Lucilii solitudinem, & subductionem. Porro hortatur, nequis tempus eripiat, illud tam breue & fugax. Contemnat etiam vulgaria vota.

INquiro in te, & ab omnibus sciscitor, qui ex ista regione veniunt, quid agas, vbi & cum quibus moreris. Verba dare non potes. *1)* tecum sum. Sic viue, tamquam quid facias auditurus sim: imo tanquam visurus. Quæris, quid me maxime ex his quæ de te audio, delectet? quod nihil audio: quod plerique, ex his quos interrogo, nesciunt quid agas. Hoc est salutare, non conuersari dissimilibus, & diuersa cupientibus. Habeo quidem fiduciam non posse te torqueri, mansurumque in proposito, etiam si solicitantium turba circumeat. Quid ergo est? non timeo ne mutent te, timeo ne impediant. Multum autem nocent etiam qui morantur, vtique in tanta breuitate vitæ: quam breuiorem inconstantia facimus, aliud eius subinde atque aliud facientes initium. Diducimus illam in particulas ac lancinamus. Propera ergo, Lucili carissime, & cogita, quantum celeritati additurus fueris, si a tergo hostis instaret, si equitem aduentare suspicareris, ac fugientium premere vestigia. Fit hoc, premeris: accelera, & euade. perduc te in tutum, & subinde considera, quam pulchra res sit consummare vitam ante mortem, deinde exspectare securum reliquam temporis sui partem: in possessione beatæ vitæ positum: quæ beatior non fit, si longior. O quando videbis illud tempus, quo scies tempus ad te non pertinere, quo tranquillus placidusque eris, & crastini negligens, & in summa tui satietate! Vis scire, quid sit quod faciat

1. *Verba dare non potes*] non verbis potes fucum facere.

homi-

homines auidos futuri? Nemo sibi contigit. 1) Optauerunt vtique tibi alia parentes tui: sed ego contra, omnium eorum contemptum opto, quorum illi copiam. Vota illorum multos compilant, vt te locupletent. quidquid ad te transferunt, alicui detrahendum est. Opto tibi tui facultatem, vt vagis cogitationibus agitata mens, tandem resistat, & certa sit: vt placeat sibi, & intellectis veris bonis, quæ simul intellecta sunt, possidentur, ætatis adiectione non egeat. Ille demum necessitates supergressus est, & exauctoratus ac liber, qui viuit vita peracta. 2)

EPIST. XXXIII.

Negat sententias aut ebrias e Stoicis excerpendas. Primum, quia omnia plena talibus & densa sunt: deinde quia turpe, cum auctore semper loqui. Nostra faciamus, & vita præferamus.

DEsideras his quoque epistolis, sicut prioribus, adscribi aliquas voces nostrorum procerum. Non fuerunt circa flosculos occupati: totus contextus illorum virilis est. inæqualitatem scias esse, vbi quæ eminent, notabilia sunt. Non est admirationi vna arbor, vbi in eamdem altitudinem tota silua surrexit. Eiusmodi vocibus referta sunt carmina: refertæ historiæ. Itaque nolo Epicuri illas esse existimes: publicæ sunt, & maxime nostræ. Sed in illo magis annotantur, quia raræ interueniunt, quia insperatæ, quia mirum est aliquid fortiter dici ab homine mollitiam professo. Ita enim plerique iudicant. apud me vero

1. *Sibi contigit*] apud se est & secum contentus. *Lips.*
2. *Vita peracta*] h. e. fine qui vitæ propositus est, & felicitate vera, quæ vita vera est, impetrata.

Epi-

Epist. XXXII.

Laudat Lucilii solitudinem, & subductionem. Porro hortatur, nequis tempus eripiat, illud tam breue & fugax. Contemnat etiam vulgaria vota.

INquiro in te, & ab omnibus sciscitor, qui ex ista regione veniunt, quid agas, vbi & cum quibus moreris. Verba dare non potes. *1)* tecum sum. Sic viue, tamquam quid facias auditurus sim: imo tanquam visurus. Quæris, quid me maxime ex his quæ de te audio, delectet? quod nihil audio: quod plerique, ex his quos interrogo, nesciunt quid agas. Hoc est salutare, non conuersari dissimilibus, & diuersa cupientibus. Habeo quidem fiduciam non posse te torqueri, mansurumque in proposito, etiam si solicitantium turba circumeat. Quid ergo est? non timeo ne mutent te, timeo ne impediant. Multum autem nocent etiam qui morantur, vtique in tanta breuitate vitæ: quam breuiorem inconstantia facimus, aliud eius subinde atque aliud facientes initium. Diducimus illam in particulas ac lancinamus. Propera ergo, Lucili carissime, & cogita, quantum celeritati additurus fueris, si a tergo hostis instaret, si equitem aduentare suspicareris, ac fugientium premere vestigia. Fit hoc, premeris: accelera, & euade. perduc te in tutum, & subinde considera, quam pulchra res sit consummare vitam ante mortem, deinde exspectare securum reliquam temporis sui partem: in possessione beatæ vitæ positum: quæ beatior non fit, si longior. O quando videbis illud tempus, quo scies tempus ad te non pertinere, quo tranquillus placidusque eris, & crastini negligens, & in summa tui satietate! Vis scire, quid sit quod faciat

1. *Verba dare non potes*] non verbis potes fucum facere.

homi-

homines auidos futuri? Nemo sibi contigit. 1) Optauerunt vtique tibi alia parentes tui: sed ego contra, omnium eorum contemptum opto, quorum illi copiam. Vota illorum multos compilant, vt te locupletent. quidquid ad te transferunt, alicui detrahendum est. Opto tibi tui facultatem, vt vagis cogitationibus agitata mens, tandem resistat, & certa sit: vt placeat sibi, & intellectis veris bonis, quæ simul intellecta sunt, possidentur, ætatis adiectione non egeat. Ille demum necessitates supergressus est, & exauctoratus ac liber, qui viuit vita peracta. 2)

EPIST. XXXIII.

Negat sententias aut ebrias e Stoicis excerpendas. Primum, quia omnia plena talibus & densa sunt: deinde quia turpe, cum auctore semper loqui. Nostra faciamus, & vita præferamus.

DEsideras his quoque epistolis, sicut prioribus, adscribi aliquas voces nostrorum procerum. Non fuerunt circa flosculos occupati: totus contextus illorum virilis est. inæqualitatem scias esse, vbi quæ eminent, notabilia sunt. Non est admirationi vna arbor, vbi in eamdem altitudinem tota silua surrexit. Eiusmodi vocibus referta sunt carmina: refertæ historiæ. Itaque nolo Epicuri illas esse existimes: publicæ sunt, & maxime nostræ. Sed in illo magis annotantur, quia raræ interueniunt, quia insperatæ, quia mirum est aliquid fortiter dici ab homine mollitiam professo. Ita enim plerique iudicant. apud me vero

1. *Sibi contigit*] apud se est & secum contentus. *Lips.*
2. *Vita peracta*] h. e. fine qui vitæ propositus est, & felicitate vera, quæ vita vera est, impetrata.

Epi-

Epicurus eſt & fortis, licet manuleatus 1) ſit. Fortitudo, & induſtria, & ad bellum prompta mens, tam in Perſas quam in alte cinctos cadit. 2) Non eſt ergo quod exigas excerpta, & repetita: continuum eſt apud noſtros, quidquid apud alios excerpitur. Non habemus itaque iſta odorifera, nec emtorem decipimus, nihil inuenturum cum intrauerit, præter illa quæ in fronte ſuſpenſa ſunt. Ipſis permittimus, vnde velint ſumere exemplaria. Puta nos velle ſingulares ſententias ex turba ſeparare: cui illas adſignabimus? Zenoni, an Cleanthi, an Chryſippo, an Panætio, an Poſidonio? Non ſumus ſub rege: ſibi quisque ſe vindicat. apud iſtos quidquid dicit Hermachus, quidquid Metrodorus, ad vnum refertur. Omnia quæ quiſquam in illo contubernio locutus eſt, vnius ductu & auſpiciis dicta ſunt. Non poſſumus, inquam, licet tentemus, educere aliquid ex tanta rerum æqualium multitudine.

Pauperis eſt numerare pecus.

Quocumque miſeris oculum, id tibi occurrit quod eminere poſſet, niſi inter paria legeretur. Quare depone iſtam ſpem, poſſe te ſummatim deguſtare ingenia maximorum virorum: tota tibi inſpicienda ſunt, tota tractanda. Res geritur, & per lineamenta ſua ingenii opus nectitur, ex quo nihil ſubduci ſine ruina poteſt. Nec recuſo, quo minus ſingula membra, dummodo in ipſo homine, conſideres. Non eſt formoſa, cuius crus laudatur aut brachium, ſed illa cuius vniuerſa facies 3) admirationem ſingulis partibus abſtulit. Si tamen exegeris; non tam mendice tecum agam, ſed

1. *Manuleatus*] tunicæ manicatæ mulierum & mollium fuerunt, viri nudis incedebant brachiis.

2. *Tam in Perſas quam in alte cinctos*] illi enim veſte longa vtebantur, alte cincti erant milites Romani.

3. *Facies*] corporis forma.

ple-

plena manu fiet. Ingens eorum turba est passim iacentium: sumenda erunt, non colligenda. Non enim excidunt, sed fluunt perpetua, & inter se contexta sunt. Nec dubito, quin multum conferant rudibus adhuc, & extrinsecus auscultantibus. Facilius enim singula insidunt circumscripta, & carminis modo inclusa. Ideo pueris & sententias ediscendas damus, & has quas Græci Chrias vocant: quia complecti eas puerilis animus potest: quia plus adhuc non capit certi profectus. Viro captare flosculos turpe est, & fulcire se notissimis & paucissimis vocibus, & memoria stare. Sibi iam innitatur. dicat ista, non teneat. Turpe est enim seni, aut prospicienti senectutem, ex commentario sapere. Hoc Zeno dixit. tu quid? Hoc Cleanthes. tu quid? quousque sub alio moueris? & impera, & dic, quod memoriæ tradatur: aliquid & de tuo profer. Omnes itaque istos nunquam auctores, semper interpretes, sub aliena vmbra latentes, nihil habere existimo generosi, nunquam ausos aliquando facere, quod diu didicerant. Memoriam in alienis exercuerunt. Aliud autem est, meminisse: aliud, scire. Meminisse, est rem commissam memoriæ custodire: at contra scire, est & sua facere quæque, nec ab exemplari pendere, & toties ad magistrum respicere. Hoc dicit Zeno, hoc Cleanthes. Aliquid intersit inter te, & librum. 4) quousque disces? iam, & præcipe. Quid est, quare audiam, quod legere possum? Multum, inquit, viua vox facit. non quidem hæc, quæ alienis verbis commodatur, & actuarii vice fungitur. Adiice nunc, quod isti qui nunquam tutelæ suæ fiunt, primum in ea re sequuntur priores, in qua nemo non a priore desciuit: deinde in ea re sequuntur, quæ adhuc quæritur. nunquam autem inuenietur, si

4. *Et librum*] qui refert tantum aliunde profecta, nihil proficiens ipse.

contenti fuerimus inuentis. Præterea qui alium ſequitur, nihil inuenit, imo nec quærit. Quid ergo? non ibo per priorum veſtigia? ego vero vtar via veteri: ſed ſi propiorem planioremque inuenero, hanc muniam. Qui ante nos iſta mouerunt, non domini noſtri, ſed duces ſunt. Patet omnibus veritas, nondum eſt occupata: multum ex illa etiam futuris relictum eſt.

EPIST. XXXIV.

Gaudere ſe in profectu Lucilii, quia ab ipſo eſt: & ipſe eum formauit. Hortatur porro pergere, & ad ſummum.

CReſco & exſulto, & diſcuſſa ſenectute recaleſco, quoties ex his quæ agis & ſcribis, intelligo quantum te ipſe (nam turbam olim reliqueras) ſupergrederis. Si agricolam arbor ad fructum perducta delectat, ſi paſtor ex fœtu gregis ſui capit voluptatem, ſi alumnum ſuum nemo aliter intuetur quam vt adoleſcentiam illius ſuam iudicet: quid euenire credis his, qui ingenia educauerunt, & quæ tenera formauerunt, adulta ſubito vident? Aſſero te mihi. meum opus es. Ego cum vidiſſem indolem tuam, inieci manum, exhortatus ſum, addidi ſtimulos, nec lente ire paſſus ſum, ſed ſubinde incitaui: & nunc idem facio. Sed iam currentem hortor, & inuicem hortantem. Quid, aliud, inquis, adhuc volo? 1) in hoc plurimum eſt. Non ſic quomodo principia totius operis dimidium occu-

1. *Quid, aliud, inquis, adhuc volo?* Lipſ. diſtinguit: *Quid aliud, inquis, adhuc? volo.* Senſus: quid eſt quod moneas porro o Seneca? Reſpondet Seneca volo monere, habes quod moneam.

pare

pare dicuntur, ita res animo constat: pars magna bonitatis est, velle fieri bonum. Scis quem dicam bonum? perfectum, absolutum, quem malum facere nulla vis, nulla necessitas possit. Hunc in te prospicio, si perseueraueris & incubueris, & id egeris, vt omnia facta dictaque tua inter se congruant ac respondeant sibi, & vna forma percussa sint. Non est huiusmodi animus in recto, cuius acta discordant.

EPIST. XXXV.

Amicum illum sibi optat, id est virum bonum. aliter enim amicus nemo est, etiamsi amat. Hoc ergo faciat, & inprimis discat conuenienter viuere, id est, constanter, id est, sapienter.

CUm te obnixe rogo vt studeas, meum negotium ago. habere amicum volo: quod contingere mihi (nisi pergas excolere te, vt cœpisti) non potest. Nunc enim amas me, amicus non es. Quid ergo? hæc inter se diuersa sunt? imo dissimilia. Qui amicus est, amat: qui amat, non vtique amicus est. Itaque amicitia semper prodest: amor etiam aliquando nocet. Si nihil aliud, ob hoc profice, vt amare discas. Festina ergo, dum mihi proficis, ne istuc alteri didiceris. Ego quidem percipio iam fructum, cum mihi fingo, vno nos animo futuros, & quidquid ætati meæ vigoris abscessit, id ad me ex tua, quamquam non multum abest, rediturum: sed tamen re quoque ipsa lætus esse volo. Venit ad nos ex his quos amamus, etiam absentibus, gaudium: sed id leue & euanidum. Conspectus, & præsentia, & conuersatio aliquid habet viuæ voluptatis: vtique si non tantum quem velis, sed qualem velis, videas. Affer itaque te mihi ingens munus: & quo magis instes, cogita me senem esse, te mortalem. Propera ad me, sed ad te prius. profice, & an-

& ante omnia hoc cura, vt constes tibi. Quoties experiri voles, an aliquid actum sit, obserua an eadem velis hodie quæ heri. Mutatio voluntatis indicat animum natare, aliubi atque aliubi apparere, prout tulit ventus. Non vagatur, quod est fixum & fundatum. Istud sapienti perfecto contingit, aliquatenus & proficienti prouectoque. Quid ergo interest? hic commouetur quidem, non tamen transit, sed suo loco nutat: ille nec commouetur quidem.

EPIST. XXXVI.

Laudat quemdam qui otio se admouit, a republica amouit: & vt contemnat vulgi voces. Pergat bonus esse, aut magis fieri; pergat & mortem aspernari, idque ratione.

AMicum tuum hortare, vt istos magno animo contemnat, qui illum obiurgant, quod vmbram & otium petierit, quod dignitatem suam destituerit; & cum plus consequi posset, prætulerit quietem omnibus. Quam vtiliter negotium suum gesserit, quotidie illis ostendet. Hi quibus inuidetur, non desinent transire. 1) alii elidentur, alii cadent. Res est inquieta, felicitas: ipsa se exagitat, mouet cerebrum, non vno genere. Alios in aliud irritat: hos in potentiam, illos in luxuriam: hos inflat, illos mollit, & totos resoluit. At bene aliquis illam fert: sic, quomodo vinum. Itaque non est quod tibi isti persuadeant, eum esse felicem, qui a multis obsidetur. sic ad illum, quemadmodum ad lacum, concurritur: quem qui exhauriunt, & turbant. Nugatorium & inertem vocant. Scis quosdam peruerse loqui, & significare contraria. Felicem vocabant. quid ergo? erat? Ne

1. *Transire*] ab vno proposito in aliud, vitam mutantes.

illud

illud quidem curo, quod quibusdam nimis horridi animi videtur & tetrici. Ariston aiebat, malle se adolescentem tristem, quam hilarem & amabilem turbæ. Vinum enim fieri bonum, quod recens durum & asperum visum est: non pati ætatem, quod in dolio 2) placuit. Sine eum tristem appellent, & inimicum processibus suis. bene se dabit in vetustate ipsa tristitia: perseueret modo colere virtutem, perbibere liberalia studia, non illa quibus perfundi satis est, sed hæc quibus tingendus est animus. hoc est discendi tempus. Quid ergo? aliquod est, quo non sit discendum? minime. sed quemadmodum omnibus annis studere honestum est: ita non omnibus institui. Turpis & ridicula res est, elementarius senex. Iuueni parandum, seni vtendum est. Facies ergo rem vtilissimam tibi, si illum quam optimum feceris. Hæc aiunt beneficia esse expetenda tribuendaque, non dubie primæ sortis, quæ tam prodest dare quam accipere. Denique nihil illi iam liberi est: spopondit. minus autem turpe est creditori, quam spei bonæ decoquere. Ad illud æs alienum soluendum, opus est negotianti nauigatione prospera, agrum colenti vbertate eius quam colit terræ, & cæli fauore: ille quod debet, sola potest voluntate persoluere. In mores fortuna ius non habet. Hos disponat: vt quam tranquillissimus ille animus ad perfectum veniat, qui nec ablatum sibi quidquam sentit, nec adiectum, sed in eodem habitu est, quomodocumque res cedunt. Cui siue aggeruntur vulgaria bona, supra res suas eminet: siue aliquid ex istis vel omnia casus excussit, minor non fit. Si in Parthia natus esset, arcum infans statim tenderet: si in Germania, protinus puer tenerum ha-

2. *In dolio*] vinum enim nouum veteres doliis continebant, defæcatum amphoris & cadis.

ſtile vibraret: ſi auorum noſtrorum temporibus fuiſſet, equitare, & hoſtem cominus percutere didiciſſet. Hæc ſingulis diſciplina gentis ſuæ ſuadet, & imperat. Quid ergo huic meditandum eſt? quod adverſus omnia tela, quod aduerſus omne hoſtium genus bene facit, mortem contemnere: quæ quin habeat in ſe aliquid terribile, vt & animos noſtros (quos in amorem ſui natura formauit) offendat, nemo dubitat: nec enim opus eſſet in id comparari & acui, in quod inſtinctu quodam voluntario iremus, ſicut feruntur omnes ad conſeruationem ſui. Nemo diſcit, vt, ſi neceſſe fuerit, æquo animo in roſa iaceat: ſed in hoc duratur, vt tormentis non ſubmittat fidem: vt, ſi neceſſe fuerit, ſtans etiam aliquando ſaucius, pro vallo peruigilet, & ne pilo quidem incumbat. quia ſolet obrepere interim ſomnus in aliquod adminiculum reclinatis. Mors nullum habet incommodum. Eſſe enim debet aliquid, 1) cuius ſit incommodum. Quod ſi tanta cupiditas longioris æui te tenet, cogita nihil eorum quæ ab oculis abeunt, & in rerum naturam, ex qua prodierunt, ac mox proceſſura ſunt, reconduntur, conſumi. Deſinunt iſta, non pereunt. Et mors, quam pertimeſcimus ac recuſamus, intermittit vitam, non eripit. veniet iterum, qui nos in lucem reponat dies, quem multi recuſarent, niſi oblitos reduceret. Sed poſtea diligentius docebo, omnia quæ videntur perire, mutari. Æquo animo debet rediturus exire. Obſerua orbem rerum in ſe remeantium: videbis in hoc mundo nihil exſtingui, ſed vicibus deſcendere, ac ſurgere. Æſtas abit, ſed alter annus illam adducit: hiems cecidit, referent illam ſui menſes: ſolem nox obruit, ſed ipſam ſtatim dies abiget. Stellarum iſte decurſus, quidquid præterie-

1. *Eſſe debet aliquid*] poſt mortem vero non ſumus.

rit,

rit, repetit: pars cæli leuatur assidue, pars mergitur. Denique finem faciam, si hoc vnum adiecero, nec infantes, nec pueros, nec mente lapsos, timere mortem: & esse turpissimum, si eam securitatem nobis ratio non præstat, ad quam stultitia perducit.

EPIST. XXXVII.

Perseuerandum in via & militia Sapientiæ esse. Ab hac salutem, felicitatem, libertatem pendere. Perveniri, & vinci, Ratione duce.

QUod maximum vinculum est ad bonam mentem, promisisti virum bonum. Sacramento rogatus es. Deridebit, si quis tibi dixerit, mollem esse militiam & facilem. nolo te decipi. Eadem honestissimi huius, & illius turpissimi auctoramenti, 1) verba sunt, vri, vinciri, ferroque necari. Ab illis qui manus arenæ locant, & edunt ac bibunt, quæ per sanguinem reddant, cauetur vt ista vel inuiti patiantur: a te, vt volens libensque patiaris. Illis licet arma submittere, misericordiam populi tentare: tu neque submittes, nec vitam rogabis. recto tibi inuictoque moriendum est. Quid porro prodest, paucos dies aut annos lucrifacere? sine missione 2) nascimur. Quomodo ergo, inquis, me expediam? effugere non potes necessitates: potes vincere. Fit via: & hanc tibi viam dabit philosophia. ad hanc te confer, si vis saluus esse, si securus, si beatus: denique si vis esse, quod est maximum, liber. Hoc contingere aliter non potest. Humilis res est stultitia, abiecta, sordida, seruilis, multis affectibus & sæuissimis subiecta. Hos tam-

1. *Auctoramenti*] gladiatorii.
2. *Sine missione*] a gladiatoribus sumtum, qui interdum mittebantur, vt non ad mortem esset pugnandum.

graues dominos, interdum alternis imperantes, interdum pariter, dimittit a te sapientia; quæ sola libertas est. Vna ad hanc fert via, & quidem recta. non aberrabis: vade certo gradu. Si vis tibi omnia subiicere, te subiice rationi. multos reges, si ratio te rexerit. Ab illa disces, quid & quemadmodum aggredi debeas: non incides rebus. Neminem mihi dabis, qui sciat quomodo quod vult cœperit velle non consilio adductus vllo, sed impetu impactus est. Non minus sæpe fortuna in nos incurrit, quam nos in illam. Turpe est non ire, sed ferri: & subito, in medio turbine rerum stupentem, quærere; Huc ego quemadmodum veni?

EPIST. XXXVIII.

Præcepta vtilia ad Sapientiam, magis quam Dissertationes sæpe esse. Illa irrepere in animum, & seminis modo fructificare & diffundi.

MErito exigis, vt hoc inter nos epistolarum commercium frequentemus. Plurimum proficit sermo, qui minutatim irrepit animo. Disputationes præparatæ, & effusæ audiente populo, plus habent strepitus minus familiaritatis. Philosophia bonum consilium est: consilium nemo clare dat. Aliquando vtendum est & illis, vt ita dicam, concionibus; vbi qui dubitat, impellendus est: vbi vero non hoc agendum est, vt velit discere, sed vt discat, ad hæc submissiora verba veniendum est. Facilius intrant, sed & hærent. nec enim multis opus est, sed efficacibus. Seminis modo spargenda sunt. quod quamvis sit exiguum, cum occupauit idoneum locum, vires suas explicat, & ex minimo in maximos auctus diffunditur. Idem facit oratio. non late patet, si aspicias: in opere crescit.

Pau-

Pauca sunt quæ dicuntur: sed si illa animus bene exceperit, conualescunt & exsurgunt. Eadem est, inquam, præceptorum conditio, quæ seminum. multum efficiunt, & si angusta sunt, tantum, vt dixi, idonea mens rapiat illa, & in se trahat. Multa inuicem & ipsa generabit, & plus reddet, quam acceperit.

EPIST. XXXIX.

Varie, & varios, in philosophia scripsisse: excitari nos debere, & ardorem capere ab exemplo. Naturam eo ducere, qua ad excelsa vocat: in quibus non est plebeia Felicitas: non item voluptas, quia aut fragilia sunt, aut nocent.

COmmentarios 1) quos desideras, diligenter ornatos, & in angustum coactos, ego vero componam: sed vide ne plus profectura sit oratio ordinaria, quam hæc quæ nunc vulgo Breuiarium dicitur, olim cum Latine loqueremur, Summarium vocabatur. Illa res discenti magis necessaria est: hæc scienti. illa enim docet, hæc admonet. Sed vtriusque rei tibi copiam faciam. Tu a me, non est quod illum aut illum 2) exigas. qui notorem 3) dat, ignotus 4) est. Scribam ego quod vis: sed meo more. Interim multos habes, quorum scripta nescio an satis ordinent. 5) Sume in manus indicem philosophorum: hæc ipsa res expergisci coget, si videris quam multi tibi laborauerint; concupisces & ipse ex illis vnus esse. Habet

1. *Commentarios*] Philosophicos, sed breues & summam Philosophiæ continentes.
2. *Illum aut illum*] autorem, quem commendem & allegem.
3. *Notorem*] cognitorem, testem.
4. *Ignotus*] nullius autoritatis.
5. *Ordinent*] ordinata sint.

enim hoc optimum in se generosus animus, quod concitatur ad honesta. Neminem excelsi ingenii virum humilia delectant & sordida: magnarum rerum species ad se vocat & extollit. Quemadmodum flamma surgit in rectum, iacere ac deprimi non potest, non magis quam quiescere: ita noster animus in motu est, eo mobilior & actuosior, quo vehementior fuerit. Sed felix qui ad meliora hunc impetum dedit! ponet se extra ius ditionemque fortunae. secunda temperabit, adversa comminuet, & aliis admiranda despiciet. Magni animi est, magna contemnere, ac mediocria malle, quam nimia. illa enim vtilia vitaliaque sunt: at haec, eo quod superfluunt, nocent. Sic segetem nimia sternit vbertas: sic rami onere franguntur: sic ad maturitatem non peruenit nimia fecunditas. Idem animis quoque euenit, quos immoderata felicitas rumpit: qua non tantum in aliorum iniuriam, sed etiam in suam vtuntur. Quis hostis in quemquam tam contumeliosus fuit, quam in quosdam voluptates suae sunt? quorum impotentiae atque insanae libidini ob hoc vnum possis ignoscere, quod quae fecere, patiuntur. r) Nec immerito hic illos furor vexat. necesse est in immensum exeat cupiditas, quae naturalem modum transiliit. Illa enim habet suum finem: inania, & ex libidine orta, sine termino sunt. Necessaria metitur vtilitas. supervacua quo redigis? Voluptatibus itaque se mergunt, quibus in consuetudinem adductis carere non possunt, & ob hoc miserrimi sunt, quod eo perueniunt, vt illis quae superuacua fuerant, facta sint necessaria, seruiunt itaque voluptatibus, non fruuntur: & mala sua, quod malorum vltimum est, amant. Tunc autem consummata est infelicitas, vbi turpia

r. *Patiuntur*] i. e. ex passione & affectus imperio profectum est quod fecere.

non

non solum delectant, sed etiam placent: & desinit esse remedio locus, vbi, quæ fuerant vitia, mores sunt.

EPIST. XL.

Hortatur scribere, quia ibi imago mentis. tum de Serapione, prompti & profusi sermonis: quod negat Philosophum decere. Grauis & tarda oratio magis intrat & descendit.

QUod frequenter mihi scribis, gratias ago. nam quo vno modo potes, te mihi ostendis. Numquam epistolam tuam accipio, vt non protinus vna simus. Si imagines nobis amicorum absentium iucundæ sunt, quæ memoriam renouant, & desiderium absentiæ falso atque inani solatio leuant: quanto iucundiores sunt litteræ, quæ vera amici absentis vestigia, veras notas afferunt? Nam quod in conspectu dulcissimum est, id amici manus epistolæ impressa præstat, agnoscere. 1) Audisse te scribis, Serapionem philosophum, cum istuc applicuisset, solere magno cursu verba conuoluere, quæ non effundit vna, sed premit & vrget. plura enim veniunt, quam quibus vox vna sufficiat. Hoc non probo in philosopho, cuius pronuntiatio quoque, sicut vita, debet esse composita: nihil autem ordinatum est, quod præcipitatur & properat. Itaque oratio illa apud Homerum concitata, & sine intermissione in morem niuis superueniens, oratori data est: at lenis & melle dulcior seni profluit. Sic itaque habe, istam vim dicendi rapidam atque abundantem, aptiorem esse circulanti, 2) quam

1. *Agnoscere*] Epistola quoque id præstat quod conspectus, facit vt agnoscatur amicus animus.

2. *Circulanti*] circulos facienti. circulatori.

agen-

agenti rem magnam ac feriam, docentique. æque, ſtillare illam nolo, quam currere. nec extendat aures, nec obruat. Nam illa quoque inopia & exilitas, minus intentum auditorem habet, tædio interruptæ tarditatis: facilius tamen inſidit quod exſpectatur, quam quod præteruolat. Denique tradere homines diſcipulis præcepta dicuntur: non traditur, quod fugit. Adiice nunc, quod quæ veritati operam dat oratio, incompoſita debet eſſe & ſimplex. Hæc popularis nihil habet veri. mouere vult turbam, & inconſultas aures impetu rapere: tractandam 3) ſe non præbet; aufertur. Quomodo autem regere poteſt, quæ regi non poteſt? Quid quod hæc oratio, quæ ſanandis mentibus adhibetur, deſcendere in nos debet? remedia non proſunt, niſi immorentur. Multum præterea habet inanitatis, & vani: plus ſonat, quam valet. Lenienda ſunt quæ me exterrent, compeſcenda quæ irritant, diſcutienda quæ fallunt: inhibenda luxuria, corripienda auaritia. Quid horum raptim poteſt fieri? quis medicus ægros in tranſitu curat? Quid, quod ne voluptatem quidem vllam habet talis verborum ſine delectu ruentium ſtrepitus? ſed vt pleraque quæ fieri poſſe non crederes, cognouiſſe ſatis eſt: ſic iſtos, qui verba exercuerunt, abunde eſt ſemel audiſſe. Quid enim quis diſcere, quid imitari velit? quid de eorum animo iudices, quorum oratio perturbata & immiſſa 4) eſt, nec poteſt reprimi? Quemadmodum per procliue currentium, non vbi viſum eſt, gradus ſiſtitur, ſed incitato corporis pondere ſe rapit, ac longius quam voluit effertur: ſic iſta dicendi celeritas nec in ſua poteſtate eſt, nec ſatis decora philoſophiæ. quæ ponere debet verba, non proiicere, & pedetentim pro-

3. *Tractandam*] conſiderandam.

4. *Immiſſa*] vt equi immitti ſolent.

cedere.

cedere. Quid ergo? non aliquando & insurget? Quidni? sed salua dignitate morum: quam violenta ista & nimia vis exuit. Habeat vires magnas, moderatas tamen: perennis sit vnda, non torrens. Vix oratori permiserim talem dicendi velocitatem, irreuocabilem, ac sine lege vadentem. Quemadmodum enim iudex subsequi poterit, aliquando etiam imperitus ac rudis, tum quoque, cum illum aut ostentatio abstulerit, aut affectus impetus sui tantum festinet atque ingerat, quantum aures pati possunt. 5) Recte ergo facies, si non videris istos, qui quantum dicant, non quemadmodum, quærunt: & ipse malueris aliquando si necesse est, vel iuxta P. Vinicium 6) dicere, qui, cum quæreretur, quomodo diceret, Asellius ait, Tractim. Nam Geminus Varius ait: Quomodo istum disertum dicatis, nescio: tria verba non potest iungere. Quid ni malis tu sic dicere, quomodo Vinicius? Aliquis tam insulsus interuenerit, quam qui illi singula verba vellenti, tanquam dictaret, non diceret, ait: Dic, vel nunquam dicas. Nam Q. Haterii cursum suis temporibus oratoris celeberrimi, longe abesse ab homine sano volo. Nunquam dubitauit, nunquam intermisit: 7) semel incipiebat, semel desinebat. Quædam tamen & nationibus puto magis aut minus conuenire. In Græcis hanc licentiam tuleris: nos etiam cum scribimus, interpungere consueuimus. Cicero quoque noster, a quo Romana eloquentia exstitit, gradarius 8) fuit. Romanus sermo magis se circumspicit, & æstimat, & præbet æstimandum.

5. *Pati possunt*] rectius: *pati non possunt. Lips.*
6. *Vel iuxta P. Vinicium*] *velut P. Vinicius*, legit Lipsius.
7. *Nunquam dubitauit &c.*] h. e. nunquam pronunciatione dubitationem expressit, quod intermittendo & suspendendo paulisper sermonem fieri solet.
8. *Gradarius*] non cursu sed gradu iuit.

dum. Fabianus vir egregius & vita & scientia, & quod post ista est, eloquentia quoque, disputabat expedite magis, quam concitate: vt posses dicere, facilitatem esse illam, non celeritatem. Hanc ego in viro sapiente recipio. non exigo, vt oratio eius sine impedimento exeat: proferatur tamen malo, quam profluat. Eo autem magis te deterreo ab isto morbo, quod non potest tibi ista res contingere aliter, quam si te pudere desierit. perfrices frontem oportet, & ipse te non audias. Multa enim inobseruatus ille cursus feret quæ reprehendere velis. Non potest, inquam, tibi contingere res ista, salua verecundia. Præterea excercitatione opus est quotidiana, & a rebus studium transferendum est ad verba. Hæc autem etiam si aderunt, & poterunt sine vllo tuo labore decurrere, tamen temperanda sunt. nam quemadmodum sapienti viro incessus modestior conuenit; ita oratio pressa, non audax. Summa ergo summarum hæc erit: tardiloquum te esse iubeo.

EPIST. XLI.

O pulchram, altamque epistolam! Deum in nobis habitare, & bonum virum sine eo nullum esse. Colamus ipsum, & animum, qui ab illo descendit. In eo propria nostra bona sunt: alia omnia aliena. Bonum autem, recta Ratio.

FAcis rem optimam, & tibi salutarem, si, vt scribis, perseueras ire ad bonam mentem: quam stultum est optare, cum possis a te impetrare. Non sunt ad cælum eleuandæ manus, nec exorandus æditu us, vt nos ad aures simulacri, quasi magis exaudiri possimus, admittat: prope est a te Deus, tecum est, intus est. Ita dico, Lucili, sacer intra nos spiritus sedet, malorum bonorumque nostrorum obseruator & custos: hic prout a nobis

nobis tractatus est, ita nos ipse tractat. Bonus vir sine Deo nemo est. An potest aliquis supra fortunam, nisi ab illo adiutus, exsurgere? ille dat consilia magnifica, & erecta. In vnoquoque virorum bonorum (Quis Deus incertum est) habitat Deus. Si tibi occurrit vetustis arboribus & solitam altitudinem egressis frequens lucus, & conspectum cæli densitate ramorum aliorum alios protegentium submouens: illa proceritas siluæ, & secretum loci, & admiratio vmbræ, in aperto tam densæ atque continuæ, fidem tibi numinis facit. Et siquis specus saxis penitus exesis montem suspenderit, non manu factus, sed naturalibus caussis in tantam laxitatem excauatus: animum tuum quadam religionis suspicione percutiet. Magnorum fluminum capita veneramur: subita & ex abdito vasti amnis eruptio aras habet. coluntur aquarum calentium fontes: & stagna quædam, vel opacitas vel immensa altitudo sacrauit. Si hominem videris interritum periculis, intactum cupiditatibus, inter aduersa felicem, in mediis tempestatibus placidum, ex superiore loco homines videntem, ex æquo deos, non subibit te veneratio eius? non dices: ista res maior est altiorque, quam vt credi similis huic, in quo est, corpusculo possit? Vis istuc diuina descendit. animum excellentem, moderatum, omnia tanquam minora transeuntem, quidquid timemus optamusque ridentem, cælestis potentia agitat. non potest res tanta sine adminiculo numinis stare. Itaque maiore sui parte illic est, vnde descendit. Quemadmodum radii solis contingunt quidem terram, sed ibi sunt vnde mittuntur: sic animus magnus & sacer, & in hoc demissus vt propius diuina nossemus, conuersatur quidem nobiscum, sed hæret origini suæ. Illinc pendet: illuc spectat ac nititur: nostris tanquam melior interest. Quis est ergo hic? animus qui nullo

bono

bono nisi suo nititur. Quid enim est stultius, quam in homine aliena laudare? quid eo dementius, qui ea miratur, quæ in alium protinus transferri possint? Non faciunt meliorem equum aurei fræni. Aliter leo aurata iuba demittitur; 1) dum contractatur, & ad patientiam recipiendi ornamenta cogitur fatigatus: aliter incultus, integri spiritus. Hic scilicet impetu acer, qualem illum esse natura voluit, speciosus ex horrido, 2) cuius hic decor est, non sine timore adspici, præfertur illi languido, & bracteato. Nemo gloriari nisi suo debet. Vitem laudamus, si fructu palmites onerat, si ipsa ad terram, pondere eorum quæ tulit, adminicula 3) deducit. Num quis huic illam præferet vitem, cui aureæ uuæ, aurea folia dependent? Propria virtus est in vite, fertilitas: in homine quoque id laudandum est, quod ipsius est. Familiam formosam habet, & domum pulchram: multum serit, multum fœnerat. nihil horum in ipso est, sed circa ipsum. Lauda in ipso, quod nec eripi potest, nec dari: quod proprium est hominis. Quæris quid sit? animus, & ratio in animo perfecta. Rationale enim animal est homo consummatur itaque eius bonum, si id adimpleuit cui nascitur. Quid est autem quod ab illo ratio hæc exigit? rem facillimam. secundum naturam suam viuere: sed hanc difficilem facit communis insania. In vitia alter alterum trudimus. quomodo autem ad salutem reuocari possunt, quos nemo retinet, populus impellit?

1. *Demittitur*] quia subiicit se & animos deprimit. ornandus. Ita Lipsius. Ego puto illud demittitur esse referendum ad arenam. & de leonibus qui ad spectaculum in illam demittuntur sermonem esse.

2. *Speciosus ex horrido*] cui hoc ipsum quod horridus est speciem & formam conciliat.

3. *Adminicula*] palos & fulcra quibus adhæret.

EPIST.

EPIST. XLII.

Non cito credendum de viro bono: rem magnam esse. Quosdam praeferre, aut simulare; malos futuros, si sit occasio. Exemplo cuiusdam docet. Tum non laborandum in externis, quae incommoda, aut falsa commoda, habent.

IAm tibi iste persuasit, se virum bonum esse. Atqui vir bonus tam cito nec fieri potest, nec intelligi. Scis quem nunc virum bonum dicam? huius secundae notae: *1*) nam ille alter fortasse, tanquam phoenix, semel anno quingentesimo nascitur: nec est mirum, ex interuallo magna generari. Mediocria & in turbam nascentia, saepe fortuna producit: eximia vero, ipsa raritate commendat. Sed iste multum adhuc abest ab eo, quod profitetur; & si sciret quid esset vir bonus, nondum se esse crederet: fortasse etiam fieri posse desperaret. At male existimat de malis. *2*) Hoc etiam mali faciunt. nec vlla maior poena nequitiae est, quam quod sibi ac suis displicet. At odit eos qui subita & magna potentia impotenter vtuntur. Idem faciet, cum idem potuerit. multorum, quia imbecilla sunt, latent vitia: non minus ausura, cum illis vires suae placuerint, quam illa quae iam felicitas aperuit. Instrumenta illis explicandae nequitiae desunt. Sic tuto serpens etiam pestifera tractatur, cum riget frigore. non desunt tunc illi venena, sed torpent. Multorum crudelitas, & ambitio, & luxuria, vt paria pessimis audeat, fortunae fauore deficitur. eadem velle eos, cognosces: da posse, quantum

1. *Secunda nota*] proficientem & nondum in summo constitutum, non illum perfectum, & ad amussim factum.

2. *At male &c.*] obiectio est quam sibi facit Seneca, quod ille tamen malos improbat, id quod bonorum esse videtur.

volunt. Meministi, cum quemdam affirmares esse in tua potestate, dixisse me, volaticum esse ac leuem, & te non pedem eius tenere, sed pennam. Mentitus sum: pluma tenebatur, 3) quam remisit & fugit. Scis quos postea exhibuerit tibi ludos, quam multa in caput suum casura tentauerit. Non videbat, se per aliorum pericula in suum ruere: non cogitabat, quam onerosa essent quæ petebat, etiam si superuacua non essent. Hoc itaque in his quæ affectamus, ad quæ labore magno contendimus, inspicere debemus, aut nihil in illis commodi esse, aut plus incommodi. Quædam superuacua sunt, quædam tanti non sunt. Sed hæc non prouidemus: & gratuita nobis videntur, quæ carissime constant. Ex eo licet stupor noster appareat, quod ea sola putamus emi, pro quibus pecuniam soluimus: & gratuita vocamus, pro quibus nos ipsos impendimus. Quæ emere nollemus, si domus nobis nostra pro illis esset danda, si amœnum aliquod fructuosumue prædium: ad ea paratissimi sumus peruenire cum solicitudine, cum periculo, cum iactura pudoris, & libertatis, & temporis. Adeo nihil est cuique se vilius. Idem itaque in omnibus consiliis rebusque faciamus, quod solemus facere, quoties ad institorem alicuius mercis accessimus: videamus, hoc quod concupiscimus, quanti deferatur. Sæpe maximum pretium est, pro quo nullum datur. Multa possum tibi ostendere, quæ acquisita acceptaque, libertatem nobis extorserunt; nostri essemus, si ista nostra non essent. Hæc ergo tecum ipse versa, non solum vbi de incremento agetur, sed etiam vbi de iactura. Hoc periturum est? nempe aduenticium fuit. tam facile sine isto viues, quam vixisti. Si diu illud habuisti, perdis postquam satiatus es: si non diu, perdis antequam assuescas. Pecu-

3. *Pluma tenebatur*] argute nam pluma etiam minus quam penna est. *Lips.*

niam minorem habebis? nempe & molestiam. gratiam minorem? nempe & inuidiam. Circumspice ista, quæ nos agunt in insaniam, quæ cum plurimis lacrymis amittimus: scies non damnum in his molestum esse, sed opinionem damni. Nemo illa perisse sentit, sed cogitat. Qui se habet, nihil perdidit. sed quoto cuique habere se contigit?

EPIST. XLIII.

Non latere, quæ faciat: rumorem omnia perferre. Ergo viue, inquit, vt in publico. Quid si etiam lateas? animus tuus scit & videt.

QUomodo hoc ad me peruenerit, quæris: quis mihi id te cogitare narrauerit, quod tu nulli narraueras. Is qui scit plurimum, rumor. Quid ergo, inquis, tantus sum, vt possim excitare rumorem? non est quod te ad hunc locum respiciens metiaris: ad istum respice, in quo moraris. Quidquid inter vicina eminet, magnum est illic, vbi eminet. Nam magnitudo non habet certum modum: comparatio illum aut tollit, aut deprimit. Nauis quæ in flumine magna est, in mari paruula est: gubernaculum quod naui alteri magnum, alteri exiguum est. Tu nunc in prouincia, licet contemnas ipse te, magnus es: quid agas, quemadmodum cœnes, quemadmodum dormias, quæritur, scitur. Eo tibi diligentius viuendum est. Tunc autem felicem te esse iudica, cum poteris in publico viuere, cum te parietes tui tegent, non abscondent: quos plerumque circumdatos nobis iudicamus, non vt tutius viuamus, sed vt peccemus occultius. Rem dicam, ex qua mores æstimes nostros, vix quemquam inuenies, qui possit aperto ostio viuere. Ianitores conscientia nostra, non superbia opposuit. Sic viuimus, vt deprehendi sit, [illegible]to

 adspici,

adſpici. Quid autem prodeſt recondere ſe, & oculos hominum aureſque vitare? Bona conſcientia turbam aduocat, mala etiam in ſolitudine anxia atque ſolicita eſt. Si honeſta ſunt, quæ facis, omnes ſciant: ſi turpia, quid refert neminem ſcire, cum tu ſcias? O te miſerum, ſi contemnis hunc teſtem.

EPIST. XLIV.

Pulchra epiſtola. Nemo ſe a ſtirpe contemnat, ſi ad Sapientiam, id eſt Virtutem, venit. Hac ſola nobilitat.

ITerum tu mihi te puſillum facis, & dicis, malignius tecum egiſſe naturam prius, deinde fortunam? cum poſſis te eximere vulgo, & ad felicitatem omnium maximam emergere. Si quid aliud eſt in philoſophia boni, hoc eſt, quod ſtemma non inſpicit. Omnes ſi ad primam originem reuocentur, a diis ſunt. Eques Romanus es, & ad hunc ordinem tua te perduxit induſtria: at mehercules multis quatuordecim 1) ſunt clauſi. Non omnes curia admittit: caſtra quoque, quos ad laborem & periculum recipiunt, faſtidioſe legunt. Bona mens omnibus patet: omnes ad hoc ſumus nobiles. nec reiicit quemquam philoſophia, nec eligit: omnibus lucet. Patricius Socrates non fuit: Cleanthes aquam traxit, & rigando hortulo locauit manus: Platonem non accepit nobilem philoſophia, ſed fecit. Quid eſt quare deſperes his te poſſe fieri parem? omnes hi maiores tui ſunt, ſi te illis geris dignum. Geres autem, ſi hoc protinus tibi perſuaſeris, a nullo te nobilitate ſuperari. Omnibus nobis totidem ante nos ſunt. nullius non origo vltra memoriam iacet. Plato ait: Neminem regem non ex

1. *Quatuordecim*] gradus in theatris proprii equitibus.

ſeruis

seruis esse oriundum, neminem non seruum ex regibus. Omnia ista longa varietas miscuit, & sursum deorsum fortuna versauit. Quis ergo generosus? ad virtutem bene a natura compositus. Hoc vnum est intuendum, alioqui si ad vetera reuocas, nemo non inde est, ante quod nihil est. A primo mundi ortu, vsque in hoc tempus, perduxit nos ex splendidis sordidisque alternata series. Non facit nobilem atrium plenum fumosis imaginibus. nemo in nostram gloriam vixit: nec quod ante nos fuit, nostrum est. Animus facit nobilem: cui ex quacumque conditione supra fortunam licet surgere. Puta itaque te non esse equitem Romanum, sed libertinum: potes hoc consequi, vt solus sis liber inter ingenuos. Quomodo? inquis. si mala bonaque non populo auctore distinxeris. Intuendum est, non vnde veniant, sed quo eant. Si quid est quod beatam vitam potest facere, id bonum est suo iure: deprauari enim in malum non potest. Quid est ergo, in quo erratur? cum omnes beatam vitam optent, quod instrumenta eius pro ipsa habent, & illam dum petunt, fugiunt. Nam cum summa beatæ vitæ sit solida securitas, & eius inconcussa fiducia, solicitudinis colligunt caussas, & per insidiosum iter vitæ non tantum ferunt sarcinas, sed trahunt. Ita longius ab effectu eius quod petunt, semper abscedunt, & quo plus operæ impendunt, hoc se magis impediunt, & feruntur retro. Quod euenit in labyrintho properantibus, ipsa illos velocitas implicat.

EPIST. XLV.

Non multis libris, sed bonis, ad Sapientiam opus. Veteres superflua quædam, aut arguta, frustra scripsisse. Tum contra cauillos, & vocum captiones. Res, res, & earum discrimina quærenda. Quis Beatus, & quod vere bonum?

Librorum iſtic inopiam eſſe quereris. Non refert quam multos, ſed quam bonos habeas. lectio certa prodeſt; varia delectat. Qui quo deſtinauit, peruenire vult, vnam ſequatur viam, non per multas vagetur. non ire iſtud, ſed errare eſt. Vellem, inquis, magis libros mihi quam conſilium dares. Ego vero quoſcumque habeo, mittere paratus ſum, & totum horreum excutere: me quoque iſto ſi poſſem, transferrem, & niſi [illegible]ature te finem officii ſperarem impetraturum, hanc ſenilem expeditionem indixiſſem mihi: nec me Charybdis, & Scylla, & fabuloſum iſtud fretum deterrere potuiſſent. Tranſnataſſem iſta, non ſolum traieciſſem, dummodo te complecti poſſem, & præſens æſtimare quantum animo creuiſſes. Ceterum quod libros meos tibi mitti deſideras, non magis ideo me diſertum puto, quam formoſum putarem, ſi imaginem meam peteres. Indulgentiæ ſcio iſtud eſſe, non iudicii: & ſi modo iudicii eſt, indulgentia tibi impoſuit. Sed qualeſcumque ſunt, tu illos ſic lege, tanquam verum quæram adhuc, non ſciam, & contumaciter quæram. Non enim me cuiquam emancipaui, nullius nomen fero: multum magnorum virorum iudicio credo, aliquid & meo vindico. Nam illi quoque non inuenta, 1) ſed quærenda nobis reliquerunt: & inueniſſent forſitan neceſſaria, niſi & ſuperflua quæſiſſent. Multum illis temporis verborum cauillatio eripuit, & captioſæ diſputationes, quæ acumen irritum exercent. Nectimus nodos, & ambiguam ſignificationem verbis illigamus; deinde diſſoluimus. Tantum nobis vacat? iam viuere, iam mori ſcimus? Tota illo mente pergendum eſt, vbi prouideri debet, ne res nos, non verba, decipiant. Quid mihi vocum ſi-

1. *Illi quoque non inuenta*] vt inuenta quædam nobis reliquerunt, ſed & nondum inuenta adeoque inuenienda.

mili-

militudines diſtinguis, quibus nemo vnquam niſi dum diſputat, captus eſt? res fallunt. illas diſcerne. Pro bonis mala amplectimur: optamus contra id quod optauimus: pugnant vota noſtra cum votis, conſilia cum conſiliis. Adulatio quam ſimilis eſt amicitiæ? Non imitatur tantum illam, ſed vincit, & præterit: 2) apertis & propitiis auribus recipitur, & in præcordia ima deſcendit, eo ipſo gratioſa, quo lædit. Doce, quemadmodum hanc ſimilitudinem dignoſcere poſſim. venit ad me pro amico blandus inimicus: vitia nobis ſub virtutum nomine obrepunt: temeritas ſub titulo fortitudinis latet; moderatio vocatur ignauia: pro cauto timidus accipitur. In his magno periculo erratur: his certas notas imprime. Ceterum qui interrogatur, an cornua habeat, non eſt tam ſtultus, vt frontem ſuam tentet: nec rurſus tam ineptus aut hebes, vt non habere ſe neſciat, quod tu illi ſubtiliſſima collectione 3) perſuaſeris. Sic iſta ſine noxa decipiunt, quomodo præſtigiatorum acetabula & calculi, in quibus fallacia ipſa delectat. Effice, vt quomodo fiat intelligam: perdidi vſum. 4) Idem de iſtis captionibus dico: quo enim nomine potius ſophiſmata appellem? nec ignoranti nocent, nec ſcientem iuuant. Si vis vtique verborum ambiguitates diducere; hoc nos doce, beatum non eum eſſe, quem vulgus appellat, ad quem pecunia magna confluxit: ſed illum, cui bonum omne in animo eſt, erectum, & excelſum, & mirabilia calcantem, qui neminem videt, cum

2. *Præterit*] anteit, verborum lenociniis, & ſimulata humanitate.

3. *Subtiliſſima collectione*] per celebrem Syllogiſmum, quem *κερατίνην* vocabant: quod non amiſiſti habes, Cornua non amiſiſti, E. cornua habes.

4. *Perdidi vſum*] qui erat vt delectarer, notis autem non delector amplius.

quo se commutatum velit: qui hominem ea sola parte æstimat, qua homo est: qui natura magistra vtitur, ad illius leges componitur, sic viuit, quomodo illa præscripsit: cui bona sua nulla vis excutit: qui mala in bonum vertit, certus iudicii, inconcussus, intrepidus: quem aliqua vis mouet, nulla perturbat: quem fortuna, cum in eum quod habuit telum nocentissimum vi maxima intorsit, pungit, non vulnerat, & hoc raro. Nam cetera eius tela, quibus genus humanum debellatur, grandinis more dissultant: quæ incussa tectis, sine vllo habitatoris incommodo crepitat, ac soluitur. Quid me detines in eo, quem tu ipse Pseudomenon 5) appellas, de quo tantum librorum compositum est? Ecce tota mihi vita mentitur: hanc ad verum, si acutus es, redige. Necessaria iudicat, quorum magna pars superuacua est: etiam quæ non est superuacua, nihil in se momenti habet in hoc, vt possit fortunatum beatumque præstare. Non enim statim bonum est, si quid necessarium est. Ac proiicimus bonum, si hoc nomen pani aut polentæ damus, & ceteris sine quibus vita non ducitur. Quod bonum est, vtique necessarium est: quod autem necessarium est, non statim bonum est: quoniam quædam necessaria sunt, eadem vilissima. Nemo vsque eo dignitatem boni ignorat, vt illud ad hæc in diem vtilia demittat. Quid ergo? non eo potius curam transferes, vt ostendas omnibus, magno temporis impendio quæri superuacua: & multos transisse vitam, dum vitæ instrumenta conquirunt? Recognosce singulos, considera vniuersos: nullius

5. *Pseudomenon*] *mentientem:* Sophismatis genus, ita procedens: Epimenides ait omnes Cretenses esse mendaces, & ipse Cretensis est, Ergo & ipse mendax, igitur non ei credendum. Sunt ergo Cretenses veraces, & illis credendum, Epimenides vero etiam Cretensis, Ergo & ei credendum. Credendum igitur Epimenidi & non credendum.

non

non vita ſpectat in craſtinum. Quid in hoc ſit mali, quæris? infinitum. non enim viuunt, ſed victuri ſunt: omnia differunt. Etiam ſi attenderemus, tamen nos vita præcurreret: nunc vero cunctantes quaſi aliena 1) tranſcurrit, & vltimo die finitur, omni perit. Sed ne epiſtolæ modum excedam, quæ non debet ſiniſtram manum legentis 2) implere: in alium diem hanc litem cum dialecticis differam, nimium ſubtilibus, & hoc ſolum curantibus, non & hoc. 3)

EPIST. XLVI.

De libro Lucilii iudicat, & laudat.

Librum tuum quem mihi promiſeras, accepi, & tanquam lecturus ex commodo 1) adaperui, ac tantum deguſtare volui. Deinde blanditus eſt ipſe, vt procederem longius, qui quam diſertus fuerit, ex hoc intelligas licet. breuis mihi viſus eſt, cum eſſet nec mei, nec tui corporis, 2) ſed qui primo adſpectu aut T Liuii, aut Epicuri poſſet videri. tanta autem dulcedine me tenuit & traxit, vt illum ſine vlla dilatione

1. *Quaſi aliena*] tanquam ad nos haud pertineat.

2. *Siniſtram manum legentis*] ſi enim in nimis magnum volumen excreſcit epiſtola, vna manu teneri non poteſt.

3. *Hoc ſolum curantibus, non & hoc*] curantibus Dialecticas ſubtilitates tanquam ἔργον eſſent, id eſt *hoc* non tanquam acceſſorium, id eſt *& hoc*. *Lipſ.*

1. *Ex commodo*] vbi commodum eſſet.

2. *Nec mei nec tui corporis*] Veteres in euoluendis chartarum voluminibus partem, quam necdum legebant, ſed erant lecturi, mento ſubiiciebant; quod lectum eſſet, ac cum maxime legeretur, vtraque manu in oris comprehendebant ita, vt lecta rurſus complicata, quæ vero legerentur explicita & plana haberent. Itaque volumen tam grande ac ſpiſſum, vt commode ſic a ſe vel Lucilio teneri non poſſet, vocat nec ſui nec Lucilii corporis. *Grenov.*

perlegerem. Sol me inuitabat, 3) fames admonebat, nubes minabantur 4): tamen exhausi totum. Non tantum delectatus, sed gauisus sum. Quid ingenii iste habuit? quid animi? dicerem, quid impetus? si interquieuisset, si interuallo surrexisset. Nunc non fuit impetus, sed tenor, compositio virilis & sancta. Nihilominus interueniebat dulce illud, & loco lene. Grandis & rectus es. hoc te volo tenere, sic ire. Fecit aliquid & materia. ideo eligenda est fertilis, quæ capiat ingenium, quæ excitet. De libro tuo plura scribam, cum illum retractauero: nunc vero parum mihi sedet iudicium, tanquam audierim illa, non legerim. Sine me & inquirere. Non est quod verearis, verum audies. O te hominem felicem, quod nihil habes, propter quod quisquam tibi tam longe 5) mentiatur! nisi quod etiam vbi caussa sublata est, mentimur & consuetudinis caussa.

EPIST. XLVII.

Familiariter cum seruis agendum, viuendumque. Peccatum in eo sui aui, ex fastu & fastidio. Iudicio tamen, liberius aut seuerius, hos illosque (pro indole & virtute cuiusque) habendos.

LIbenter ex his qui a te veniunt cognoui, familiariter te cum seruis tuis viuere. hoc prudentiam tuam, hoc eruditionem decet. Serui sunt? imo ho-

3. *Sol me inuitabat*] vt posito libro inambularem, ac me insolarem vngeremque. *Lips.*

4. *Nubes minabantur*] quæ suadebant corpus exercere ante pluuiam. *Lips.*

5. *Tam longe*] prout nimirum & in Prouincia posito, non erat cur quispiam Romæ, vbi nihil poterat Lucilius, ei adularetur.

mi-

mines. Serui sunt? imo contubernales. Serui sunt? imo humiles amici. Serui sunt? imo conserui, si cogitaueris tantumdem in vtrosque licere fortunæ. Itaque rideo istos qui turpe existimant cum seruo suo cœnare: quare? nisi quia superbissima consuetudo cœnanti domino stantium seruorum turbam circumdedit. Est ille plus quam capit, & ingenti auiditate onerat distentum ventrem, ac desuetum iam ventris officio, vt maiore opera omnia egerat, quam ingessit: at infelicibus seruis mouere labra, ne in hoc quidem, vt loquantur, licet. virga murmur omne compescitur: & ne fortuita quidem verberibus excepta sunt, *1*) tussis, sternutamentum, singultus: magno malo vlla voce interpellatum silentium luitur: nocte tota ieiuni, mutique perstant. Sic fit, vt isti de domino loquantur, quibus coram domino loqui non licet. At illi quibus non tantum coram dominis, sed cum ipsis erat sermo, quorum os non consuebatur, parati erant pro domino porrigere ceruicem, periculum imminens in caput suum auertere. In conuiuiis loquebantur, sed in tormentis tacebant. Deinde eiusdem arrogantiæ prouerbium iactatur: Totidem esse hostes, quot seruos. Non habemus illos hostes, sed facimus. Alia interim crudelia & inhumana prætereo, quod nec tanquam hominibus quidem, sed tanquam iumentis abutimur: quod cum ad cœnandum discubuimus, alius sputa detergit, alius reliquias temulentorum subditus colligit, alius pretiosas aues scindit: pectus & clunes, certis ductibus circumferens eruditam manum, in frusta excutit. Infelix qui huic vni rei viuit, vt altilia decenter secet. nisi quod miserior est, qui hoc voluptatis caussa docet, quam qui necessitatis discit. Alius vini minister in muliebrem modum ornatus, cum æ-

1. *Excepta sunt*] impunita dimittuntur.

tate

tate luctatur. Non potest effugere pueritiam, sed retrahitur. iamque militari habitu glaber, destrictis pilis, aut penitus euulsis, tota nocte peruigilat: quam inter ebrietatem domini ac libidinem diuidit, & in cubiculo vir, 2) & in conuiuio puer est. Alius cui conuiuarum censura permissa est, perstat infelix, & exspectat, quos adulatio, & intemperantia aut gulæ, aut linguæ, reuocet in crastinum 3). Adiice obsonatores, quibus dominici palati notitia subtilis est: qui sciunt, cuius rei illum sapor excitet, cuius delectet adspectus, cuius nouitate nauseabundus erigi possit, quid iam ipsa satietate fastidiat, quid illo die esuriat. Cum his cœnare non sustinet, & maiestatis suæ diminutionem putat, ad eamdem mensam cum seruo suo accedere. Dii melius, quod ex istis dominos habent. Stare ante limen Callisti dominum suum vidi, & eum qui illi impegerat titulum, 4) qui inter reiicula mancipia produxerat, 5) aliis intrantibus excludi. Retulit illi gratiam seruus, ille in primam decuriam coniectus, 6) in qua vocem præco experitur, & ipse illum inuicem apologauit, 7) & ipse non iudicauit domo sua dignum. Dominus Callistum vendidit: sed domino quam multa Callistus? Vis tu cogitare istum

2. *In cubiculo vir*] in vtramque enim venerem talibus pueris vtebantur.

3. *Reuocet in crastinum*] grati enim erant hospiti guloso conuiuæ, qui & ipsi tales essent, & dicacitate valerent, ideoque ad proximum quoduis conuiuium rursum inuitabantur.

4. *Impegerat titulum*] qui titulo vt moris erat ad pectus illi affixo, vænalem eum produxerat.

5. *Inter reiicula mancipia produxerat*] qui titulo non multum laudatum vænum exposuerat.

6. *In primam decuriam &c.*] sic enim per decurias dispositos vendebant seruos, in quarum prima vilissimi prostabant, quos vt venderet multum voce vtendum erat præconi.

7. *Apologauit*] a Græco ἀπολέγειν reiecit. *Lips.*

quem

quem seruum tuum vocas, ex iisdem seminibus ortum, eodem frui cælo, æque spirare, æque viuere, æque mori? Tam tu illum ingenuum videre potes, quam ille te seruum. Mariana clade quam multos splendidissime natos, senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit? alium ex illis pastorem, alium custodem casæ fecit. Contemne nunc eius fortunæ hominem, in quam transire, dum contemnis, potes. Nolo in ingentem me locum immittere, & de vsu seruorum disputare, in quos superbissimi, crudelissimi, & contumeliosissimi sumus. Hæc tamen præcepti mei summa est: Sic cum inferiore viuas, quemadmodum tecum superiorem velles viuere. Quoties in mentem venerit, quantum tibi in seruum liceat: veniat in mentem, tantumdem in te domino tuo licere. At ego, inquis, nullum habeo dominum. Bona ætas est: 8) forsitan habebis. nescis qua ætate Hecuba seruire cœperit, qua Crœsus, qua Darii mater, qua Plato, qua Diogenes? Viue cum seruo clementer, comiter quoque & in sermonem admitte, & in consilium, & in conuictum. Hoc loco acclamabit mihi tota manus delicatorum: Nihil hac re humilius, nihil turpius. Hos ego eosdem deprehendam, alienorum seruorum osculantes manum. Ne illud quidem videtis, quam omnem inuidiam maiores nostri dominis, omnem contumeliam seruis detraxerint? Dominum, patremfamiliæ appellauerunt: seruos (quod etiam in mimis adhuc durat) familiares. Instituerunt diem festum, quo non solum cum seruis domini vescerentur, sed quo vtique honores illis in domo gerere, ius dicere permiserunt, & domum pusillam rempublicam esse iudicauerunt. Quid ergo? omnes seruos admo-

8. *Bona ætas est*] potes adhuc antequam finias vitam Domino subiici, potest adhuc per ætatem tuam id fieri.

vebo

vebo mensæ meæ? non magis quam omnes liberos. Erras, si existimas me quosdam quasi sordidioris operæ reiecturum, vt puta illum mulionem, & illum bubulcum: non ministeriis illos æstimabo, sed moribus. Sibi quisque dat mores: ministeria casus assignat. Quidam cœnent tecum, quia digni sunt; quidam, vt sint. Si quid enim in illis ex sordida conuersatione seruile est, honestiorum conuictus excutiet. Non est, mi Lucili, quod amicum tantum in foro & in curia quæras: si diligenter attenderis, & domi inuenies. Sæpe bona materia cessat sine artifice. tenta, & experire. Quemadmodum stultus est, qui equum empturus, non ipsum inspicit, sed stratum eius ac frænos: sic stultissimus est, qui hominem aut ex veste, aut ex conditione, quæ vestis modo nobis circumdata est, æstimat. Seruus est? sed fortasse liber animo. Seruus est? hoc illi nocebit? ostende quis non sit. Alius libidini seruit, alius auaritiæ, alius ambitioni; omnes timori. Dabo consularem, aniculæ seruientem; dabo ancillulæ diuitem: ostendam nobilissimos iuuenes mancipia Pantomimorum. Nulla seruitus turpior est, quam voluntaria. Quare non est quod fastidiosi te deterreant, quo minus seruis tuis hilarem te præstes, & non superbe superiorem. Colant potius te, quam timeant. Dicet nunc aliquis, me vocare ad pileum seruos, & dominos de fastigio suo deiicere: quod dixi, colant potius dominum, quam timeant. Ita ne, inquit, prorsus colant tanquam clientes, tanquam salutatores? Hoc qui dixerit, obliuiscetur, id dominis parum esse, quod Deo satis est, qui colitur & amatur. Non potest amor cum timore misceri. Rectissime ergo te facere iudico, quod timeri a seruis tuis non vis, quod verborum castigatione vteris. Verberibus muta admonentur. non quidquid nos offendit, & lædit. Sed ad rabiem cogunt venire deliciæ, vt quid-

quidquid non ex voluntate respondit, iram prouecet. Regum nobis induimus animos. nam illi quoque obliti & virium suarum, & imbecillitatis alienæ, sic excandescunt, sic sæuiunt, quasi iniuriam acceperint: a cuius rei periculo illos fortunæ suæ magnitudo tutissimos præstat. Nec hoc ignorant, sed occasionem nocendi captant, querendo. acceperunt iniuriam, vt facerent. Diutius te morari nolo. non est enim tibi exhortatione opus. Hoc habent inter cetera boni mores, placent sibi, & permanent. leuis est malitia, sæpe mutatur: non in melius, sed in aliud.

EPIST. XLVIII.

Amicis eadem expedire, & alterum alteri vtilem esse. Tum contra captiunculas, & spinosas ineptias. Quid facitis? quid luditis? de vita agitur: succurre, & forma. De fortuna: contra eam da arma.

AD epistolam quam mihi ex itinere misisti, tam longam, quam ipsum iter fuit, postea rescribam. Seducere me debeo, & quid suadeam, circumspicere. Nam tu quoque qui consulis, diu an consuleres cogitasti: quanto magis hoc mihi faciendum est, cum longiore mora opus sit, vt soluas quæstionem, quam vt proponas? Vtique cum aliud tibi expediat, aliud mihi: iterum ego tanquam Epicurus 1) loquor. Mihi vero idem expedit, quod tibi: aut non sum amicus, nisi quidquid agitur ad te pertinens, meum est. Consortium rerum omnium inter nos facit amicitia: nec secundi quidquam singulis est, nec aduersi. in commune viuitur. Nec potest quisquam beate degere, qui se tantum intuetur, qui omnia ad v-

1. *Tanquam Epicurus*] qui amicitias voluptate & vtilitate metitur.

tilitates suas conuertit: alteri viuas oportet, si vis tibi viuere. Hæc societas diligenter & sancte obseruanda est, quæ nos omnes omnibus miscet, & iudicat aliquod esse commune ius generis humani. plurimum ad illam quoque (de qua loquebar) interiorem societatem amicitiæ colendam proficit. Omnia enim cum amico communia habebit, qui multa cum homine. Hoc, Lucili virorum optime, mihi ab istis subtilibus præcipi malo, quid amico præstare debeam, quid homini, quam quot modis Amicus dicatur, & Homo quam multa significet. In diuersum ecce sapientia & stultitia discedunt. cui accedo? in vtram ire partem iubes? Illi 2) homo pro amico est, huic 3) amicus non est pro homine: ille amicum sibi parat, hic se amico. Tu mihi verba distorques, & syllabas digeris Scilicet nisi interrogationes vaferrimas struxero, & conclusione falsa a vero nascens mendacium adstrinxero, non potero a fugiendis petenda secernere. Pudet me. in re tam seria senes ludimus. Mus syllaba est: mus autem caseum rodit: syllaba ergo caseum rodit. Puta nunc me istud non posse soluere: quod mihi ex ista sententia periculum imminet? quod incommodum? Sine dubio verendum est, ne quando in muscipula syllabas capiam, aut ne quando, si negligentior fuero, caseum liber comedat. Nisi forte acutior est illa collectio: Mus syllaba est: syllaba autem caseum non rodit: mus ergo caseum non rodit. O pueriles ineptias! in hoc supercilia subduximus? in hoc barbam demisimus? hoc est quod tristes docemus & pallidi? Vis scire, quid philosophia promittat generi humano? consilium. Alium mors vocat, alium paupertas vrit, alium diuitiæ vel alienæ torquent, vel suæ: ille malam for-

2. *Illi*] Stoico.
3. *Huic*] Epicuro.

tunam horret, hic se felicitati suæ subducere cupit: hunc homines male habent, illum dii. Quid mihi lusoria ista proponis? non est iocandi locus. ad miseros aduocatus es. Opem te laturum naufragis, captis, ægris, egentibus, intentæ securi subjectum præstantibus caput, pollicitus es: quo diverteris? quid agis? hic cum quo ludis, timet. Succurre, quisquis eloquentior es, pereuntium pœnis. Omnes vndique ad te manus tendunt, perditæ vitæ, perituræque auxilium aliquod implorant, in te spes opesque sunt. Rogant vt ex tanta illos volutatione extrahas, vt disiectis & errantibus clarum veritatis lumen ostendas. Dic quid natura necessarium fecerit, quid superuacuum, quam faciles leges posuerit; quam iucunda sit vita, quam expedita, illas sequentibus; quam acerba & implicita eorum, qui opinioni plus quam naturæ crediderunt. Quid istorum cupiditates demit? quid temperat? Vtinam tantum non prodessent! nocent. Hoc tibi, cum voles, manifestissimum faciam, & comminui & debilitari generosam indolem, in istas argutias coniectam. Pudet dicere, contra fortunam militaturis quæ porrigant tela, quemadmodum illos subornent. Hac ad summum bonum itur? per istud philosophiæ sunt nigræ, & turpes, infamesque, etiam ad album sedentibus,4) exceptiones. Quid enim aliud agitis, cum eum quem interrogatis, scientes in fraudem inducitis, quam vt formula cecidisse videatur? Sedquemadmodum illum prætor, sic hos philosophia in integrum restituit. Quid disceditis ab ingentibus promissis, & grandia locuti, effecturos vos, vt non magis auri fulgor, quam gladii, perstringat

4. *Ad album sedentibus*] Leguleiis, qui ad album, in quo prætoris edicta scripta erant, sedebant.

oculos meos, vt ingenti constantia, & quod omnes optant, & quod omnes timent calcem, 5) ad Grammaticorum elementa descenditis? Quid dictis? sic itur ad astra? hoc enim est quod philosophia mihi promittit, vt parem Deo faciat: ad hoc inuitatus sum, ad hoc veni, fidem præsta. Quantum potes ergo, mi Lucili, reduc te ab istis exceptionibus & præscriptionibus philosophorum. Aperta decent & simplicia bonitatem. Etiam si multum superesset ætatis, parce dispensandum erat, vt sufficeret necessariis: nunc quæ dementia est, superuacua discere in tanta temporis egestate?

EPIST. XLIX.

Pompeiorum adspectu, memoriam sibi Lucilii renouatam. De breuitate & cursu Temporis: nihil longum aut vetus in eo esse. Obiter contra Dialecticos: & totum id genus prospiciendos tantum.

EST quidem, mi Lucili, supinus & negligens, qui in amici memoriam ab aliqua regione admonitus reducitur: tamen repositum in animo nostro desiderium loca interdum familiaria euocant, nec exstinctam memoriam reddunt, sed quiescentem irritant. sicut dolorem lugentium, etiam si mitigatus est tempore, aut seruuli familiaris admissio, aut vestis, aut domus renouat. Ecce Campania, & maxime Neapolis, ad Pompeiorum tuorum 1) conspectum, incredibile est, quam recens desiderium tui fecerit. Totus mihi in oculis es, cum maxime a te discedo: video lacrimas combibentem, & affectibus tuis inter

5. *Vt quod omnes optant, & quod omnes timent calcem*] vt bona quæ alii optant, mala quæ timent alii contemnam.
1. *Pompeiorum tuorum*] villam in Pompeiano habebat.

ipsam

ipsam coërcitionem exeuntibus non satis resistentem, modo amisisse te videor. 2) Quid enim non modo est, si recorderis? modo apud Sotionem philosophum puer sedi, modo caussas agere cœpi, modo desii velle agere, modo desii posse. Infinita est velocitas temporis, quæ magis apparet respicientibus. Nam ad præsentia intentos fallit: adeo præcipitis fugæ transitus leuis est. Caussam huius rei quæris? quidquid temporis transiit, eodem loco est: pariter aspicitur, vna iacet: omnia inde in profundum cadunt. & alioquin non possunt longa interualla esse in ea re, quæ tota breuis est. Punctum est quod viuimus, & adhuc puncto minus: sed hoc minimum specie quadam longioris spatii natura diuisit. Aliud ex hoc infantiam fecit, aliud pueritiam, aliud adolescentiam, aliud inclinationem quamdam ab adolescentia ad senectutem, aliud ipsam senectutem. In quam angusto, quot gradus posuit? Modo te prosecutus sum: & tamen hoc modo, 3) ætatis nostræ bona portio est: cuius breuitatem aliquando futuram cogitemus. Non solebat mihi tam velox tempus videri. nunc incredibilis cursus apparet; siue quia admoueri lineas 4) sentio, siue quia attendere cœpi & computare damnum meum. Eo magis vtique indignor, aliquos ex hoc tempore (quod sufficere nec ad necessaria quidem potest, etiam si custoditum diligentissime fuerit) in superuacua maiorem partem erogare. Negat Cicero, si duplice-

2. *Modo amisisse te videor*] ille locus nimirum renouat Senecæ memoriam isto in loco triste sibi vale dicentis Lucilii, cum in Siciliam abiret, ad Pompeianum eum vsque comitante Seneca.

3. *Hoc modo*] tempus hoc, quod breue adeo dico, ex quo ab inuicem diuulsi sumus.

4. *Admoueri lineas*] vt in stadio, vbi curritur ad lineam; duplex enim ibi linea, & a qua & ad quam currebant.

tur sibi ætas, habiturum se tempus quo legat Lyricos, eodem modo Dialecticos. Tristius inepti sunt. illi ex professo lasciuiunt: hi agere se ipsos aliquid existimant. Nec ego nego prospicienda ista: sed prospicienda tantum, & a limine salutanda, in hoc vnum, ne verba nobis dentur, & aliquid esse in illis magni ac secreti boni iudicemus. Quid te torques & maceras in ea quæstione, quam subtilius est contempsisse, quam soluere? Securi est, & ex commodo *5)* migrantis, minuta conquirere. Cum hostis instat a tergo, & mouere iussus est miles, excutit necessitas quidquid pax otiosa collegerat. Non vacat mihi verba dubie cadentia consectari, & vafritiam in illis meam experiri.

Adspice qui coëant populi, quæ mœnia clausis
Ferrum acuant portis.

Magno mihi animo strepitus iste belli circumsonantis exaudiendus est. Demens omnibus merito viderer, si, cum saxa in munimentum murorum senes fæminæque congererent; cum iuuentus intra portas armata signum eruptionis exspectaret, aut posceret; cum hostilia in portis tela vibrarent, & ipsum solum suffossionibus & cuniculis tremeret; sederem otiosus, & eiusmodi quæstiunculas ponens: Quod non perdidisti, habes: cornua autem non perdidisti: cornua ergo habes: aliaque ad exemplum huius acutæ delirationis concinnata. Atqui æque licet demens tibi videar, si istis impendero operam. & nunc obsideor. Tunc tamen periculum mihi obsesso externum immineret, murus me ab hoste secerneret: nunc mortifera mecum sunt. Non vaco ad istas ineptias. ingens negotium in manibus est. Quid agam? mors me sequitur, fugit vita: aduersus hæc me doce aliquid. effice ne ego

5. *Ex commodo*] vt commodum ipsi visum fuerit.

mor-

mortem fugiam, vita me non effugiat. Exhortare aduerſus difficilia, de æquanimitate: aduerſus ineuitabilia, anguſtias temporis mei laxa: doce non eſſe poſitum bonum vitæ in ſpatio eius, ſed in vſu: poſſe fieri, imo ſæpiſſime fieri, vt qui diu vixit, parum vixerit. Dic mihi dormituro, Potes non expergiſci: dic experrecto, Potes non dormire amplius. Dic exeunti, Potes non reverti: dic redeunti, Potes non exire. Erras, ſi in navigatione tantum, exiſtimas minimum eſſe, quo à morte vita diducitur: in omni loco æque tenue interuallum eſt. Non vbique ſe mors tam prope oſtendit: vbique tam prope eſt. Has tenebras diſcute: & facilius ea trades, ad quæ præparatus ſum. Dociles natura nos edidit, & rationem dedit imperfectam, ſed quæ perfici poſſet. De iuſtitia mihi, de pietate diſputa, de frugalitate, de pudicitia, vtraque, & illa cui alieni corporis abſtinentia eſt, & hac cui ſui cura. Si me nolueris per deuia ducere, facilius ad id quo tendo, perueniam. Nam (vt ille ait Tragicus 6) Veritatis ſimplex oratio eſt. Ideoque illam implicare non oportet. nec enim quidquam minus conuenit, quam ſubdola iſta calliditas, animis conantibus magna.

EPIST. L.

Cæcos nos in vitiis eſſe, aut velamenta iis quærere. Agnoſcenda autem, & remedia quærenda. Vnde alioqui animi ſanitas? quæ etiam contingere vel inveteratis vitiis poteſt: quia ille facilis eſt flecti, & Natura ad bonum volat.

EPiſtolam tuam accepi poſt multos menſes, quam miſeras. ſuperuacuum itaque putaui, ab eo qui

6. *Tragicus*] Euripides in Phœniſſis: Ἁπλοῦς ὁ μῦθος τῆς ἀληθείας ἔφυ. *Lipſ.*

afferebat, quid ageres, quærere. Valde enim bonæ memoriæ eſt, ſi meminit: & tamen ſpero te ſic iam viuere, vt vbicumque eris, ſciam quid agas. Quid enim aliud agas, quam vt meliorem te ipſe quotidie facias, vt aliquid ex erroribus ponas, vt intelligas tua vitia eſſe, quæ putas rerum? Quædam enim locis & temporibus adſcribimus: at illa, quocumque tranſierimus, ſecutura ſunt. Harpaſten, vxoris meæ fatuam, ſcis hereditarium onus 1) in domo mea remanſiſſe. Ipſe enim auerſiſſimus ab iſtis prodigiis ſum. ſi quando fatuo delectari volo, non eſt mihi longe quærendus: me rideo. Hæc fatua ſubito deſiit videre. Incredibilem tibi narro rem, ſed veram, neſcit eſſe ſe cæcam; ſubinde pædagogum ſuum rogat, vt migret: 2) ait domum tenebroſam eſſe. Hoc quod in illa ridemus, omnibus nobis accidere, liqueat tibi. Nemo ſe auarum eſſe intelligit, nemo cupidum. Cæci tamen ducem quærunt: nos ſine duce erramus. & dicimus: Non ego ambitioſus ſum, ſed nemo aliter Romæ poteſt viuere. Non ego ſumptuoſus ſum, ſed vrbs ipſa magnas impenſas exigit. Non eſt meum vitium quod iracundus ſum, quod nondum conſtitui certum genus vitæ: adoleſcentia hæc facit. Quid nos decipimus? non eſt extrinſecus malum noſtrum: intra nos eſt, in viſceribus ipſis ſedet. Et ideo difficulter ad ſanitatem peruenimus, quia nos ægrotare neſcimus. Si curari cœperimus, quando tot morbos, tantaſue ægritudines diſcutiemus? Nunc vero ne quærimus quidem medicum: qui minus negotii haberet, ſi adhiberetur ad recens vitium. ſequerentur teneri & rudes animi, recta monſtrantem. nemo difficulter

1. *Hereditarium onus*] hæreditate inter alias famulas acceptam adeoque alendam.

2. *Migret*] relinquat hanc domum.

ad naturam reducitur, nisi qui ab illa defecit. Erubescimus discere bonam mentem. at mehercules, turpe est magistrum huius rei quaerere. Illud desperandum est, posse nobis casu tantum bonum influere: laborandum est: &, vt verum dicam, ne labor quidem magnus est: si modo, vt dixi, ante animum nostrum formare incipimus, & recorrigere, quam indurescat prauitas eius. Sed nec indurata despero. Nihil est quod non expugnet pertinax opera; & intenta ac diligens cura. Robora in rectum, quamuis flexa, reuocabis: curuatas trabes calor explicat; & aliter natae, in id finguntur, quod vsus noster exigit: quanto facilius animus accipit formam, flexibilis, & omni humore obsequentior? quid enim aliud est animus, quam quodammodo se habens spiritus? vides autem tanto spiritum esse faciliorem omni alia materia, quanto tenuior est. Illud, mi Lucili, non est quod te impediat, quo minus de nobis bene speres, quod malitia iam nos tenet, quod diu in possessione nostri est. Ad neminem ante bona mens venit, quam mala. omnes praeoccupati sumus, virtutes discere, vitia dediscere, sed eo maiore animo ad emendationem nostri debemus accedere, quod semel traditi nobis boni perpetua possessio est. Non dediscitur virtus. Contraria enim mala in alieno haerent: ideo expelli & exturbari possunt: fideliter sedent, quae in locum suum veniunt. Virtus secundum naturam est: vitia inimica & infesta sunt. Sed quemadmodum virtutes receptae exire non possunt, facilisque earum tutela est: ita initium ad illas eundi arduum. quia hoc primum imbecillae mentis atque aegrae est formidare inexperta. Itaque cogenda est mens, vt incipiat. Deinde non est acerba medicina: protinus enim delectat, dum sanat. Aliorum remediorum post sanitatem voluptas est: philosophia pariter & salutaris & dulcis est.

EPIST. LI.

De Ætna aliquid, vberius de Baiis: & hac occasione, in molles & luxui deditos. Hunc pellendum, & militandum esse: in quos? in voluptatem; in dolorem, alia. Hoc agentem, bonum in locis seriis sanctisque agere; vitare lasciua, aut peramœna.

QUomodo quisque potest, 1) mi Lucili: tu istic habes Ætnam, illum nobilissimum Siciliæ montem: quem quare dixerit Messalla vnicum, siue Valgius, (apud vtrumque enim legi) non reperio. cum plurima loca euomant ignem, non tantum edita, quod crebrius euenit, videlicet quia ignis in altissimum effertur, sed etiam iacentia. Nos vtcumque possumus, contenti sumus Baiis. quas postero die quam attigeram, reliqui. locum ob hoc deuitandum, cum habeat quasdam naturales dotes, quia sibi illum celebrandum luxuria desumpsit. Quid ergo? vlli loco indicendum est odium? minime. sed quemadmodum aliqua vestis sapienti ac probo viro magis conuenit quam alia, nec vllum colorem ille odit, sed aliquem putat parum aptum esse frugalitatem professo: sic regio quoque est, quam sapiens vir, aut ad sapientiam tendens, declinet, tanquam alienam bonis moribus. Itaque de secessu cogitans, nunquam Canopum 2) eliget, quamuis neminem Canopus esse frugi vetet. Ne Baias quidem, diuersorium vitiorum esse cœperunt. Illic sibi plurimum luxuria permittit: illic, tanquam aliqua licentia debeatur loco, magis

1. *Quomodo quisque potest*] Vnusquisque fruatur & contentus sit eis quæ habet, & quæ in potestate eius sunt.

2. *Canopum*] XII milliaribus ab Alexandria in Ægypto distantem, quem religionis specie delicati multum frequentabant. Est in Prouerbio *Canopea luxuria. Lips.*

solui-

ſoluitur. Non tantum corpori, ſed etiam moribus ſalubrem locum eligere debemus. Quemadmodum inter tortores habitare nolim, ſic nec inter popinas quidem. Videre ebrios per littora errantes, & commiſſationes nauigantium, & ſymphoniarum cantibus perſtrepentes lacus, & alia, quæ velut ſoluta legibus luxuria non tantum peccat, ſed publicat, quid neceſſe eſt? Id agere debemus, vt irritamenta vitiorum quam longiſſime profugiamus. Indurandus eſt animus, & a blandimentis voluptatum procul abſtrahendus. Vna Hannibalem hiberna ſoluerunt: & indomitum illum niuibus atque Alpibus virum eneruauerunt fomenta Campaniæ. Armis vicit, vitiis victus eſt. Nobis quoque militandum eſt: & quidem genere militiæ, quo nunquam quies, nunquam otium datur. Debellandæ ſunt in primis voluptates: quæ (vt vides) ſæua quoque ad ſe ingenia rapuerunt. Si quis ſibi propoſuerit, quantum operis aggreſſus ſit, ſciet nihil delicate, nihil molliter eſſe faciendum. Quid mihi cum iſtis calentibus ſtagnis? quid cum ſudatoriis, in quæ ſiccus vapor corpora exhauſturus 3) includitur? Omnis ſudor per laborem exeat. Si faceremus, quod fecit Hannibal, vt interrupto curſu rerum, omiſſoque bello, fouendis corporibus operam daremus: nemo non intempeſtiuam deſidiam, victori quoque, nedum vincenti, periculoſam, merito reprehenderet. Minus nobis, quam illis Punica ſigna ſequentibus, licet: plus periculi reſtat cedentibus, plus operis etiam perſeuerantibus. Fortuna mecum bella gerit: non ſum imperata facturus. iugum non recipio: imo quod maiore virtute faciendum eſt, excutio: non eſt emolliendus animus. Si voluptati

3. *Corpora exhauſturus*] noſter Ep. 104: *Decoquere corpus atque exinanire ſudoribus, inutile ſimul delicatumque credimus.*

cessero, cedendum est dolori, cedendum labori, cedendum est paupertati: idem sibi in me iuris esse volet & ambitio, & ira: inter tot affectus distrahar, imo discerpar. Libertas proposita est: ad hoc præmium laboratur. Quæ sit libertas, quæris? nulli rei seruire, nulli necessitati, nullis casibus: fortunam in æquum deducere 4) quo die intellexero illam plus posse, nil poterit. 5) Ego illam feram, cum in manu mors sit? H s cogitationibus intentum, loca seria sanctaque eligere oportet. Effeminat animos amœnitas nimia: nec dubie aliqvid ad corrumpendum vigorem potest regio. Quamlibet viam iumenta patiuntur, quorum durata in aspero vngula est: in molli palustrique pascuo saginata, cito subteruntur. Et fortior miles ex confragoso venit: segnis est vrbanus & verna. Nullum laborem recusant manus, quæ ad arma ab aratro transferuntur: in primo deficit puluere ille vnctus & nitidus. Seuerior loci disciplina firmat ingenium, aptumque magnis conatibus reddit. Literni honestius Scipio, quam Baiis exsulabat. ruina eius non est tam molliter collocanda. Illi quoque, ad quos primos fortuna Romani populi publicas opes transtulit, C. Marius, & C. Pompeius, & Cæsar, exstruxerunt quidem villas in regione Baiana, sed illas imposuerunt summis iugis montium. Videbatur hoc magis militare, ex edito speculari late longeque subiecta. Adspice quam positionem elegerunt, quibus ædificia excitauerunt locis, & qualia: scias non villas esse, sed castra. Habitaturum tu putas vnquam fuisse in Vtica 6) Catonem, vt præternauigantes adulteras dinumera-

4. *In æquum deducere*] ne supra me stet, mihique imperet. *Lips.*

5. *Nil poterit*] vbi enim superior fuerit, ei me subducam, ex hac vita exeundo.

6. *In Vtica*] locum corruptum esse certum est. *In acta* legit *Gronov.* *Actas* vero littora amœna vocabant.

ret,

ret,& adspiceret tot genera cymbarum variis coloribus picta,& fluitantem toto lacu rosam,vt audiret canentium nocturna conuitia? nonne manere ille intra vallum maluisset, quod in vnam noctem manu sua duxisset? Quidni malit, quisquis vir est, somnum suum classico, quam symphonia rumpi? Sed satis diu cum Baiis litigauimus, nunquam satis cum vitiis: quæ oro te, mi Lucili, persequere sine modo, sine fine, nam illis quoque nec finis est, nec modus. Proiice quæcumque cor tuum laniant: quæ si aliter extrahi nequirent, cor ipsum cum illis reuellendum erat. Voluptates præcipue exturba, & inuisissimas habe, latronum more, quos Philetas Ægyptii vocant. in hoc nos amplectuntur, 7) vt strangulent.

EPIST. LII.

Vacillare nos in rectis opus esse adiutorio, & directione. Alios autem aliis facilius duci formarique, vt natura est. Sed vt formeris, elige e priscis, & e præsentibus. fuge tamen verbosos, ambitiosos, plausum captantes.

QVid est hoc, Lucili, quod nos alio tendentes, alio trahit, & eo vnde recedere cupimus, impellit? quid colluctatur cum animo nostro, nec permittit nobis quidquam semel velle? Fluctuamus inter varia consilia, nihil libere volumus, nihil absolute, nihil semper. Stultitia, inquis, est: cui nihil constat, nihil diu placet. Sed quomodo, aut quando nos ab illa reuellemus? Nemo per se satis valet, vt emergat: oportet manum aliquis porrigat, aliquis educat. Quosdam ait Epicurus ad veritatem sine vlli-

7. *Amplectuntur*] ad vocem Philetas alludit; φιλεῖν enim osculari est & amplecti.

us adiutorio, ex his se, 1) fecisse sibi ipsos viam hos maxime laudat, quibus ex se impetus fuit, qui se ipsi protulerunt: quosdam indigere ope aliena, non ituros, si nemo præcesserit, sed bene secuturos. ex his Metrodorum ait esse. Egregium hoc quoque, sed secundæ sortis ingenium. Nos ex illa prima nota non sumus: bene nobiscum agitur, si in hanc secundam recipimur. Nec hunc quidem contempseris hominem, qui alieno beneficio esse saluus potest: & hoc multum est, velle seruari. Præter hæc adhuc inuenies aliud genus hominum, ne ipsum quidem fastidiendum, eorum qui cogi ad rectum compellique possunt: quibus non duce tantum opus sit, sed adiutore, &, vt ita dicam, coactore. Hic tertius color est. Si quæris huius exemplar, Hermachum ait Epicurus talem fuisse. Itaque alteri magis gratulatur, alterum magis suspicit. 2) Quamuis enim ad eundem finem vterque peruenerit; tamen maior est laus, idem effecisse in difficiliore materia. Puta enim duo ædificia excitata esse, ambo paria, æque excelsa, æque magnifica: alterum dura area accepit, illic protinus opus creuit: alterius fundamenta lassarunt, in mollem ac fluidam demissa humum: multumque laboris exhaustum est, dum peruenitur ad solidum. Apparet in altero, quidquid factum est: alterius, magna pars & difficilior latet. Quædam ingenia facilia & expedita: quædam manu 3) (quod aiunt) facienda sunt, & in fundamentis suis occupanda. Itaque ego illum feliciorem dixerim, qui

1. *Ex his se*] ad veritatem sine vllius adiutorio sibi viam quosdam fecisse Epicurus, atque ex horum numero seipsum quoque esse ait.

2. *Alteri magis gratulatur, alterum magis suspicit*] magis gratulatur Metrodoro benignam naturam sortito, suspicit Hermachum, duram quam acceperat naturam vincentem. *Lips.*

3. *Manu*] opere & labore.

nihil

nihil negotii secum habuit: hunc quidem de se melius meruisse, qui malignitatem naturæ suæ vicit, & ad sapientiam se non perduxit, sed extraxit 4). Hoc durum & laboriosum ingenium nobis datum, scias licet: imus per obstantia. Itaque pugnemus, aliquorum inuocemus auxilium. Quem, inquis, inuocabo? hunc, aut illum? Tu vero etiam ad priores revertere, qui vacant. adiuuare nos possunt, non tantum qui sunt, sed & qui fuerunt. Ex iis autem qui sunt, eligamus non eos, qui verba magna celeritate præcipitant, & communes locos voluunt, & in priuato circulantur: sed eos qui vita docent, qui cum dixerint quid faciendum sit, probant faciendo: qui docent quid vitandum sit, nec vnquam in eo quod fugiendum dixerint, deprehenduntur. Eum elige adiutorem, quem magis admireris cum videris, quam cum audieris. Nec ideo te prohibuerim hos quoque audire, quibus consuetudo est admittere populum, ac disserere; si modo hoc proposito in turbam prodeunt, vt meliores fiant, faciantque meliores: si non ambitionis hoc caussa exercent. Quid enim turpius philosophia captante clamores? Numquid æger laudat medicum secantem? Tacete, fauete, & præbete vos curationi. etiam si exclamaueritis, non aliter audiam, quam si ad tactum vitiorum vestrorum ingemiscatis. Testari vultis attendere vos, mouerique rerum magnitudine? sane liceat. vt quidem iudicetis, & feratis de meliore suffragium, quid ni non permittam? Apud Pythagoram discipulis quinque annis tacendum erat. numquid ergo existimas, statim illis & loqui & laudare licuisse? Quanta autem dementia eius est, quem clamores imperitorum hilarem ex auditorio dimittunt? Quid lætaris, quod hominibus iis

4. *Extraxit*] vi quadam adhibita.

lau-

laudaris, quos non potes ipse laudare? Differebat populo Fabianus: sed audiebatur modeste. Erumpebat interdum magnus clamor laudantium: sed quem magnitudo rerum euocauerat, non sonus inoffensæ ac molliter lapsæ orationis. Interest aliquid inter clamorem theatri, & scholæ. est aliqua & laudandi licentia. Omnia rerum omnium, si obseruentur, indicia sunt: & argumentum morum ex minimis quoque licet capere. Impudicum & incessus ostendit, & manus mota, & vnum interdum responsum, & relatus ad caput digitus, 5) & flexus oculorum. Improbum risus, insanum vultus habitusque demonstrat. Illa enim in apertum per notas exeunt. Qualis quisque sit, scies, si quemadmodum laudetur, adspexeris. Hinc atque illinc philosopho manus auditor intentat, & super ipsum caput mirantium turba consistit. non laudatur ille nunc, si intelligas, sed conclamatur. Relinquantur istæ voces illis artibus, quæ propositum habent placere populo: philosophia adoretur. Permittendum erit aliquando iuuenibus, sequi impetum animi. tunc autem hoc ex impetu facient, cum silentium sibi imperare non poterunt. Talis laudatio aliquid exhortationis affert ipsis audientibus, & animos adolescentium exstimulat. Ad rem commoveantur, non ad verba composita. alioqui nocet illis eloquentia, si non rerum cupiditatem facit, sed sui. Differam hoc in præsenti. desiderat enim propriam & longam exsecutionem, quemadmodum populo disserendum, quid sibi apud populum permittendum sit, quid populo apud se. Damnum quidem fecisse philosophiam, non erit dubium, postquam

5. *Relatus ad caput digitus*] Hoc argumento Pompeium mollitiei accusabat Caluus, vid. & Iuuenalis Sat 9. *Lips.*

pro-

prostituta *6)* est: sed potest in penetralibus suis ostendi, si modo non institorem, *7)* sed antistitem nacta est.

EPIST. LIII.

Nauigationem suam describit, & iactationem in mari. Per occasionem, in vita nos iactari, sed vitia sua paucos scire, aut fateri. Philosophia docebit, excitabit: demum nos, pares Deo faciet.

QVid non potest mihi persuaderi, cui persuasum est vt nauigarem? Solui mari languido. erat sine dubio cælum graue sordidis nubibus, quæ fere aut in aquam, aut in ventum resoluuntur: sed putaui tam pauca millia a Parthenope tua *1)* vsque Puteolos surripi posse, quamuis dubio & impendente cælo. Itaque quo celerius euaderem, protinus per altum ad Nesida *2)* direxi, præcisurus omnes sinus. *3)* Cum iam eo processissem, vt mea nihil interesset, *4)* vtrum irem, an redirem: primum æqualitas *5)* illa, quæ me corruperat, (*6* periit. nondum erat tempestas, sed iam inclinatio maris, ac subinde crebrior fluctus. Cœpi gubernatorem rogare, vt me in aliquo littore exponeret. Aiebat ille, aspera esse & importuosa,

6. *Prostituta*] in publicum placendi caussa producta.
7. *Institorem*] qui venalem eam habet.
1. *Tua*] forte quia patria.
2. *Nesida*] Insula Campaniæ inter Pausilypum & Puteolos.
3. *Præcisurus omnes sinus*] curuatura omni sinuum omissa recta Nesida tendens.
4. *Vt mea nihil interesset &c.*] i. e. cum mediam viam iam confecissem.
5. *Æqualitas*] cœli & maris tempestate nondum turbati, licet eam subobscure minantis.
6. *Corruperat*] ad iter suscipiendum induxerat.

nec quidquam se æque in tempestate timere, quam terram. Peius autem vexabar, quam vt periculum mihi succurreret. Nausea enim me, segnis hæc, & sine exitu, torquebat: quæ bilem mouet, nec effundit. Institi itaque gubernatori, & illum vellet nollet coëgi petere littus. Cuius vt viciniam attigimus, non exspecto vt quidquam ex præceptis Virgilii fiat,

Obuertant pelago proras, - - - -

aut anchora de prora iaciatur: sed memor artificii mei veteris, mitto me in mare, quomodo psychrolutam 7) decet, gausapatus. 8) Quæ putas me passum, dum per aspera erepo, dum viam quæro, dum facio? Intellexi, non immerito nautis terram timeri. Incredibilia sunt, quæ tulerim: cum me ferre non possem. Illud scito, Vlyssem non fuisse tam irato mari natum, vt vbique naufragia faceret. nauseator erat. at ego quocumque nauigare debuero, vicesimo anno perueniam. 9) Vt primum stomachum (scis non cum mari nauseam effugere) collegi, vt corpus vnctione recreaui, occepi mecum cogitare, quanta nos vitiorum nostrorum sequeretur obliuio etiam corporalium, quæ subinde admonent sui, nedum illorum quæ eo magis latent, quo maiora sunt. Leuis aliquem motiuncula decipit: 10) sed cum creuerit, & vera febris exarserit, etiam duro & perpessitio 11) confessionem accepit. Pedes dolent, articuli punctiunculas sentiunt: adhuc dissimulamus, & aut talum extorsisse nos dicimus, aut in exercitatione ali-

7. *Psychrolutam*] lauatorem in frigido.

8. *Gausapatus*] gausapæ nautis quoque vsus, ad manus ergo erat, qua in mare se proiecturus obuelaretur.

9. *Vicesimo anno perueniam*] infelicior ergo Vlysse qui decem annis errores absoluit.

10. *Decipit*] vt non sentiat morbum.

11. *Perpessitio*] etiam ei qui maxime ferendo dolori par est confessionem exprimit.

qua

qua laborasse. Dubio & incipiente morbo, quæritur nomen: qui talaria cœpit intendere, 12) & vtrosque pedes dextros fecit, 13) necesse est podagram fateri. Contra euenit in iis morbis, quibus afficiuntur animi: quo quis peius se habet, minus sentit Non est quod mireris, Lucili carissime. Nam qui leuiter dormit, & species secundum quietem capit, aliquando dormire se dormiens cogitat: grauis sopor etiam somnia exstinguit, animumque altius mergit, quam vt vti vllo intellectu sinat. Quare vitia sua nemo confitetur? quia etiam nunc in ill s est. Somnium narrare, vigilantis est: & vitia sua confiteri, sanitatis indicium est Expergiscamus ergo, vt errores nostros coarguere possimus. sola autem nos philosophia excitabit, sola somnum excutiet grauem. Illi te totum dedica: dignus illa es; illa te digna est. ite in complexum alter alterius: omnibus aliis rebus te nega, fortiter, aperte. Non est quod precario philosopheris. Si æger esses, curam intermisisses rei familiaris, & forensia tibi negotia excidissent: nec quemquam tanti putares, cui aduocatus in remissione 14) descenderes: toto animo id ageres, vt quam primum morbo liberareris. Quid ergo? non & nunc idem facies? Omnia impedimenta dimitte, & vaca bonæ menti. nemo ad illam peruenit occupatus. Exercet philosophia regnum suum: dat tempus, non accipit. Non est res subcisiua: ordinaria est, domina est: adest, & iubet. Alexander cuidam ciuitati, partem agrorum, & dimidium rerum omnium, promittenti: eo, inquit, proposito veni in Asiam, non vt id acciperem quod dedissetis; sed vt id haberetis, quod

12. *Talaria cœpit intendere*] talaria partes circa talos sunt, quæ intenduntur, hoc est tumoribus augentur, quos podagra gignit. *Lips.*

13. *Dextros fecit*] forte legendum: *distorserit. Lips.*

14. *In remissione*] dum remittit febris.

reliquissem. Itidem philosophia rebus omnibus: Non sum id tempus acceptura, quod vobis superfuerit: sed id habebitis, quod ipsa erogauero. Totam huc conuerte mentem, huic asside, hanc cole: ingens interuallum inter te & ceteros fiat. Omnes mortales multo antecedes, non multo te dii antecedent. Quid inter te & illos interfuturum sit, quæris? diutius erunt. At mehercule magni artificis est, clausisse totum in exiguo. 15) Tantum sapienti sua, quantum Deo omnis ætas patet. Est aliquid, quo sapiens antecedat Deum. ille naturæ beneficio non timet, suo sapiens: ecce res magna, habere imbecillitatem hominis, securitatem Dei. Incredibilis vis philosophiæ est, ad omnem fortuitam vim retundendam. Nullum telum in corpore eius sedet: munita est solidaque, quædam defatigat, & velut leuia tela laxo sinu 16) eludit, quædam discutit, & in eum vsque qui miserat respuit.

EPIST. LIV.

Suspirio se laborasse: atque ita de morte cogitasse. non timendam, quia idem post eam, quod antequam eramus, erit. Præparemur.

LOngum mihi commeatum 1) dederat mala valetudo: repente me inuasit. Quo genere? inquis. prorsus merito interrogas: adeo nullum mihi ignotum est. Vni tamen morbo quasi assignatus sum: quem quare Græco nomine appellem, nescio. satis enim a-

15. *Clausisse totum in exiguo*] quod facit qui vitam breuem, exiguam recte collocat.

16. *Laxo sinu*] vestitu laxiore quo tela leuia eluduntur.

1. *Commeatum*] militare vocabulum, veniam commeandi priuatæ rei aut valetudinis caussa militi datam notat, dicit itaque diu se a morbo dimissum fuisse.

pte dici suspirium 2) potest. Breuis autem valde, & procellæ similis, impetus est: intra horam fere desinit. Quis enim diu exspirat? Omnia corporis aut incommoda, aut pericula, per me transierunt: nullum mihi videtur molestius. Quid ni? aliud enim quidquid est, ægrotare est: hoc est animam agere. 3) Itaque medici, hanc meditationem mortis 4) vocant. Facit aliquando spiritus ille, quod sæpe conatus est 5) Hilarem me putas hæc tibi scribere, quia effugi? si hoc fine, quasi bona valetudine delector: tam ridicule facio, quam ille, quisquis se vicisse putat, cum vadimonium distulit. Ego vero & in ipsa suffocatione non desii cogitationibus lætis ac fortibus acquiescere. Quid hoc est? inquam. tam sæpe mors experitur me? faciat. at ego illam diu expertus sum. Quando, inquis? antequam nascerer. Mors est non esse id quod ante fuit. sed quale sit, iam scio: hoc erit post me, quod ante me fuit. Si quid in hac re tormenti est, necesse est, & fuisse antequam prodiremus in lucem: atqui nullam sensimus tunc vexationem. Rogo, non stultissimum dicas, si quis existimet lucernæ peius esse, cum exstincta est, quam antequam accenderetur? nos quoque & accendimur, & exstinguimur: medio illo tempore aliquid patimur. Vtrimque vero alta securitas

2. *Suspirium*] anhelitus difficultas, ὀρθόπνοιαν Græci vocant. *Mercurial.*

3. *Animam agere*] respirationis enim difficultate laborans, dum spirat celerius, spiritumque, qui idem & anima dicitur, ducit concitatius, animam quasi agit.

4. *Meditationem mortis*] exercitationem: morientes enim efflant spiritum, quem reciprocantes in isto morbo se quasi exercent & componunt ad eum efflundum.

5. *Facit aliquando Spiritus ille, quod sæpe conatus est*] h. e. exit denique, qui in morbo isto quasi conatus exire ægre retentus est.

est. In hoc enim, mi Lucili, nisi fallor, erramus, quod mortem iudicamus sequi: cum illa & præcesserit, & secutura sit. Quidquid ante nos fuit, mors est. Quid enim refert, vtrum non incipias, an desinas? vtriusque rei hic est effectus, non esse. His & huiusmodi exhortationibus tacitis scilicet (nam verbis locus non erat) alloqui me non desii: deinde paullatim suspirium illud, quod esse iam anhelitus cœperat, interualla maiora fecit, & retardatum est, ac remansit. Nec adhuc, quamuis desierit, ex natura fluit spiritus. 6) sentio hæsitationem quandam eius, & moram. Quomodo volet, dum modo non ex animo suspirem. 7) hoc tibi de me recipe: non trepidabo ad extrema: iam præparatus sum: nihil cogito de die. Illum lauda & imitare, quem non piget mori, cum iuuat viuere. Quæ enim virtus est, cum eiiciaris, exire? tamen est & hic virtus. Eiicior quidem, sed tanquam exeam. Et ideo nunquam eiicitur sapiens: quia eiici, est inde expelli, vnde inuitus recedas. Nihil inuitus facit sapiens. necessitatem effugit: quia vult quod ipsa coactura est.

Epist. LV.

De Vatia villa, & de ipso Vatia: tum de bono maloque otio. Item amicos animo adesse posse, & debere.

A Gestatione cum maxime venio, non minus fatigatus, quam si tantum ambulassem, quantum sedi. labor est enim, & diu ferri: ac nescio an eo maior, quia contra naturam est: quæ pedes dedit, vt per nos ambularemus; oculos, vt per nos videremus. De-

6. *Ex natura fluit spiritus*] non est respiratio qualis hominis sani & in naturali statu constituti esse solet.

7. *Non ex animo suspirem*] modo mens valeat, & indolentia sua, nihil suspirans, fruatur.

bilitatem nobis indixere deliciæ: & quod diu noluimus, posse desiuimus. Mihi tamen necessarium erat concutere corpus, vt siue bilis insederat faucibus, discuteretur; siue ipse ex aliqua caussa spiritus densior erat, extenuaret illum iactatio. quam profuisse mihi sensi. Ideo diutius vehi perseueraui, inuitante ipso littore, quod inter Cumas & Seruilii Vatiæ villam curuatur, & hinc mari, illinc lacu, velut angustum iter clauditur. Erat enim a recenti tempestate spissius. *1)* Fluctus autem illud (vt scis) frequens & concitatus exæquat: longior tranquillitas soluit, cum arenis, quæ humore alligantur, succus abscessit. Ex consuetudine tamen mea circumspicere cœpi, an aliquid illic inuenirem, quod mihi bono posset esse: & direxi oculos in villam, quæ aliquando Vatiæ fuit. In hac ille prætorius diues, nulla alia re quam otio notus, consenuit, & ob hoc vnum felix habebatur. Nam quoties aliquos amicitia Asinii Galli, *2)* quoties Seiani *3)* odium, deinde amor merserat, (æque enim offendisse illum, quam amasse, periculosum fuit) exclamabant homines: O Vatia, solus scis viuere. At ille latere sciebat, non viuere. multum autem interest, vtrum vita tua otiosa sit, an ignaua. Nunquam aliter hanc villam Vatia viuo præteribam, quam vt dicerem: Vatia hic situs est. *4)* Sed adeo, mi Lucili, philosophia sacrum quiddam est, & venerabile, vt etiam si quid illi simile est, mendacio placeat. Otiosum enim ho-

1. *Spissius*] firmius, aquæ enim arenas ligauerant; & viam spissam firmamque magis fecerant.

2. *Asinii Galli*] cui infensus Tiberius, eumque fame enecauit. Tacit. Annal. 6.

3. *Seiani*] qui nihil non apud Tiberium poterat initio, deinde inuisus ei redditus, fortunæ suæ contagio omnes amicos suos infecit.

4. *Hic situs est*] quod mortuorum tumulis inscribi solet.

minem, seductum 5) existimat vulgus, & securum, & se contentum, sibique viuentem: quorum nihil vlli contingere, nisi sapienti, potest. Ille quidem nulla re sollicitus scit sibi viuere: ille enim (quod est primum) scit viuere. Nam qui res & homines fugit, quem cupiditatum suarum infelicitas relegauit, qui alios feliciores videre non potuit, qui velut timidum atque iners animal, metu oblituit, ille sibi non viuit; sed (quod est turpissimum) ventri, somno, libidini. Non continuo sibi viuit, qui nemini. Adeo tamen magna res est constantia, & in proposito suo perseuerantia, vt habeat auctoritatem inertia quoque pertinax. De ipsa villa nihil possum tibi certi scribere; frontem enim eius tantum noui, & exposita: quæ ostendit etiam transeuntibus. Speluncæ sunt duæ magni operis: laxo atrio pares, manufactæ: 6) quarum altera solem non recipit; altera vsque in occidentem tenet. Platanona 7) medius riuus, & a mari & ab Acherusio lacu receptus, Euripi modo diuidit, alendis piscibus (etiam si assiduo exhauritur) sufficiens. Sed illi, cum mare patet, parcitur: cum tempestas piscatoribus dedit ferias, manus ad parata porrigitur. Hoc tamen est commodissimum in villa, quod Baias trans parietem 8) habet: incommodis illarum caret, voluptatibus fruitur. Has laudes eius ipse noui: esse villam totius anni credo. Occurrit enim Fauonio, & illum adeo excipit, vt Baiis neget. Non stulte videtur elegisse hunc locum Vatia, in quem otium suum pigrum iam & senile conferret. Sed non multum ad tranquillitatem locus confert: animus est, qui com-

5. *Seductum*] a turba seiunctum.
6. *Manufactæ*] magni operis, non natione.
7. *Platanona*] syluam ex platanis.
8. *Trans parietem*] qui villam cingit.

men-

mendat omnia. Vidi ego in villa hilari & amœna mœstos, vidi in media solitudine occupatis similes. Quare non est quod existimes, ideo parum bene compositum esse te, quod in Campania non es. quare autem non es? hucusque cogitationes tuas mitte. Conversari cum amicis absentibus licet: & quidem quoties velis, quamdiu velis magis hac voluptate, quæ maxima est, fruimur, dum absumus. Præsentia enim nos delicatos facit: & quia aliquando vna loquimur, ambulamus; cum consedemus, cum diducti sumus, nihil de his quos modo vidimus, cogitamus. & ideo æquo animo ferre debemus absentiam, quia nemo non multum etiam præsentibus abest. Pone hic primum noctes separatas: deinde occupationes vtrinque diuersas: deinde studia secreta, suburbanas profectiones: videbis non multum esse, quod nobis peregrinatio eripiat. Amicus animo possidendus est. hic autem nunquam abest: quemcumque vult, quotidie videt. Itaque mecum stude, mecum cœna, mecum ambula. In angusto viueremus, si quidquam esset cogitationibus clausum. Video te, mi Lucili, cum maxime, audio: adeo tecum sum, vt dubitem, an incipiam non epistolas, sed codicillos 9) tibi scribere.

EPIST. LVI.

Mentem compositam, vacare sibi & studiis, etiam in turba. Suo exemplo docet. Magis optandum internum silentium, & pacem. Inertia porro, mala, & ea cupidinum mater.

9. *Codicillos*] mitti solitos ad præsentes.

EPIST. LI.

De Ætna aliquid, vberius de Baiis: & hac occasione, in molles & luxui deditos. Hunc pellendum, & militandum esse: in quos? in voluptatem, in dolorem, alia. Hoc agentem, bonum in locis seriis sanctisque agere; vitare lasciua, aut peramœna.

QUomodo quisque potest, 1) mi Lucili: tu istic habes Ætnam, illum nobilissimum Siciliæ montem: quem quare dixerit Messalla vnicum, siue Valgius, (apud vtrumque enim legi) non reperio. cum plurima loca euomant ignem, non tantum edita, quod crebrius euenit, videlicet quia ignis in altissimum effertur, sed etiam iacentia. Nos vtcumque possumus, contenti sumus Baiis. quas postero die quam attigeram, reliqui. locum ob hoc deuitandum, cum habeat quasdam naturales dotes, quia sibi illum celebrandum luxuria desumpsit. Quid ergo? vlli loco indicendum est odium? minime. sed quemadmodum aliqua vestis sapienti ac probo viro magis conuenit quam alia, nec vllum colorem ille odit, sed aliquem putat parum aptum esse frugalitatem professo: sic regio quoque est, quam sapiens vir, aut ad sapientiam tendens, declinet, tanquam alienam bonis moribus. Itaque de secessu cogitans, nunquam Canopum 2) eliget, quamuis neminem Canopus esse frugi vetet. Ne Baias quidem, diuersorium vitiorum esse cœperunt. Illic sibi plurimum luxuria permittit: illic, tanquam aliqua licentia debeatur loco, magis

1. *Quomodo quisque potest*] Vnusquisque fruatur & contentus sit eis quæ habet, & quæ in potestate eius sunt.

2. *Canopum*] XII milliaribus ab Alexandria in Ægypto distantem, quem religionis specie delicati multum frequentabant. Est in Prouerbio *Canopea luxuria. Lips.*

solui-

ſoluitur. Non tantum corpori, ſed etiam morbus ſalubrem locum eligere debemus. Quemadmodum inter tortores habitare nolim, ſic nec inter popinas quidem. Videre ebrios per littora errantes, & commiſſationes nauigantium, & ſymphoniarum cantibus perſtrepentes lacus, & alia, quæ velut ſoluta legibus luxuria non tantum peccat, ſed publicat, quid neceſſe eſt? Id agere debemus, vt irritamenta vitiorum quam longiſſime profugiamus. Indurandus eſt animus, & a blandimentis voluptatum procul abſtrahendus. Vna Hannibalem hiberna ſoluerunt: & indomitum illum niuibus atque Alpibus virum eneruauerunt fomenta Campaniæ. Armis vicit, vitiis victus eſt. Nobis quoque militandum eſt: & quidem genere militiæ, quo nunquam quies, nunquam otium datur. Debellandæ ſunt in primis voluptates: quæ (vt vides) ſæua quoque ad ſe ingenia rapuerunt. Si quis ſibi propoſuerit, quantum operis aggreſſus ſit, ſciet nihil delicate, nihil molliter eſſe faciendum. Quid mihi cum iſtis calentibus ſtagnis? quid cum ſudatoriis, in quæ ſiccus vapor corpora exhauſturus 3) includitur? Omnis ſudor per laborem exeat. Si faceremus, quod fecit Hannibal, vt interrupto curſu rerum, omiſſoque bello, fouendis corporibus operam daremus: nemo non intempeſtiuam deſidiam, victori quoque, nedum vincenti, periculoſam, merito reprehenderet. Minus nobis, quam illis Punica ſigna ſequentibus, licet: plus periculi reſtat cedentibus, plus operis etiam perſeuerantibus. Fortuna mecum bella gerit: non ſum imperata facturus. iugum non recipio: imo quod maiore virtute faciendum eſt, excutio: non eſt emolliendus animus. Si voluptati

3. *Corpora exhauſturus*] noſter Ep. 104: *Decoquere corpus atque exinanire ſudoribus, inutile ſimul delicatumque credimus.*

cessero, cedendum est dolori, cedendum labori, cedendum est paupertati: idem sibi in me iuris esse volet & ambitio, & ira: inter tot affectus distrahar, imo discerpar. Libertas proposita est: ad hoc præmium laboratur. Quæ sit libertas, quæris? nulli rei seruire, nulli necessitati, nullis casibus: fortunam in æquum deducere. 4) quo die intellexero illam plus posse, nil poterit. 5) Ego illam feram, cum in manu mors sit? H s cogitationibus intentum, loca seria sanctaque eligere oportet. Effeminat animos amœnitas nimia: nec dubie aliqvid ad corrumpendum vigorem potest regio. Quamlibet viam iumenta patiuntur, quorum durata in aspero vngula est: in molli palustrique pascuo saginata, citò subteruntur. Et fortior miles ex confragoso venit: segnis est vrbanus & verna. Nullum laborem recusant manus, quæ ad arma ab aratro transferuntur: in primo deficit puluere ille vnctus & nitidus. Seuerior loci disciplina firmat ingenium, aptumque magnis conatibus reddit. Literni honestius Scipio, quam Baiis exsulabat. ruina eius non est tam molliter collocanda. Illi quoque, ad quos primos fortuna Romani populi publicas opes transtulit, C. Marius, & C. Pompeius, & Cæsar, exstruxerunt quidem villas in regione Baiana, sed illas imposuerunt summis iugis montium. Videbatur hoc magis militare, ex edito speculari late longeque subiecta. Adspice quam positionem elegerunt, quibus ædificia excitauerunt locis, & qualia: scias non villas esse, sed castra. Habitaturum tu putas vnquam fuisse in Vtica 6) Catonem, vt præternauigantes adulteras dinumera-

4. *In æquum deducere*] ne supra me stet, mihique imperet. *Lips.*

5. *Nil poterit*] vbi enim superior fuerit, ei me subducam, ex hac vita exeundo.

6. *In Vtica*]. locum corruptum esse certum est. *In acta* legit *Gronov.* *Actas* vero littora amœna vocabant.

ret,

ret,& adſpiceret tot genera cymbarum variis coloribus picta,& fluitantem toto lacu roſam,vt audiret canentium nocturna conuitia? nonne manere ille intra vallum maluiſſet, quod in vnam noctem manu ſua duxiſſet? Quid ni malit, quisquis vir eſt, ſomnum ſuum claſſico, quam ſymphonia rumpi? Sed ſatis diu cum Baiis litigauimus, nunquam ſatis cum vitiis: quæ oro te, mi Lucili, perſequere ſine modo, ſine fine, nam illis quoque nec finis eſt, nec modus. Proiice quæcumque cor tuum laniant: quæ ſi aliter extrahi nequirent, cor ipſum cum illis reuellendum erat. Voluptates præcipue exturba, & inuiſiſſimas habe, latronum more, quos Philetas Ægyptii vocant, in hoc nos amplectuntur, 7) vt ſtrangulent.

EPIST. LII.

Vacillare nos in rectis opus eſſe adiutorio, & directione. Alios autem aliis facilius duci formarique, vt natura eſt. Sed vt formeris, elige e priſcis, & e præſentibus. fuge tamen verboſos, ambitioſos, plauſum captantes.

QVid eſt hoc, Lucili, quod nos alio tendentes, alio trahit, & eo vnde recedere cupimus, impellit? quid colluctatur cum animo noſtro, nec permittit nobis quidquam ſemel velle? Fluctuamus inter varia conſilia, nihil libere volumus, nihil abſolute, nihil ſemper. Stultitia, inquis, eſt: cui nihil conſtat, nihil diu placet. Sed quomodo, aut quando nos ab illa reuellemus? Nemo per ſe ſatis valet, vt emergat: oportet manum aliquis porrigat, aliquis educat. Quoſdam ait Epicurus ad veritatem ſine vlli-

7. *Amplectuntur*] ad vocem Philetas alludit; φιλεῖν enim oſculari eſt & amplecti.

us

us adiutorio,ex his se,1) fecisse sibi ipsos viam hos maxime laudat, quibus ex se impetus fuit, qui se ipsi protulerunt. quosdam indigere ope aliena, non ituros, si nemo præcesserit, sed bene secuturos. ex his Metrodorum ait esse. Egregium hoc quoque, sed secundæ sortis ingenium. Nos ex illa prima nota non sumus: bene nobiscum agitur, si in hanc secundam recipimur. Nec hunc quidem contempseris hominem, qui alieno beneficio esse salvus potest: & hoc multum est, velle seruari. Præter hæc adhuc inuenies aliud genus hominum, ne ipsum quidem fastidiendum, eorum qui cogi ad rectum compellique possunt: quibus non duce tantum opus sit, sed adiutore, &, vt ita dicam, coactore. Hic tertius color est. Si quæris huius exemplar, Hermachum ait Epicurus talem fuisse. Itaque alteri magis gratulatur, alterum magis suspicit. 2) Quamuis enim ad eundem finem vterque peruenerit; tamen maior est laus, idem effecisse in difficiliore materia. Puta enim duo ædificia excitata esse, ambo paria, æque excelsa, æque magnifica: alterum dura area accepit, illic protinus opus creuit: alterius fundamenta lassarunt, in mollem ac fluidam demissa humum: multumque laboris exhaustum est, dum pervenitur ad solidum. Apparet in altero, quidquid factum est: alterius, magna pars & difficilior latet. Quædam ingenia facilia & expedita: quædam manu 3) (quod aiunt) facienda sunt, & in fundamentis suis occupanda. Itaque ego illum feliciorem dixerim, qui

1. *Ex his se*] ad veritatem sine vllius adiutorio sibi viam quosdam fecisse Epicurus; atque ex horum numero seipsum quoque esse ait.

2. *Alteri magis gratulatur, alterum magis suspicit*]. magis gratulatur Metrodoro benignam naturam sortito, suspicit Hermachum, duram quam acceperat naturam vincentem. *Lips.*

3. *Manu*] opere & labore.

nihil

nihil negotii secum habuit: hunc quidem de se melius meruisse, qui malignitatem naturæ suæ vicit, & ad sapientiam se non perduxit, sed extraxit 4). Hoc durum & laboriosum ingenium nobis datum, scias licet: imus per obstantia. Itaque pugnemus, aliquorum inuocemus auxilium. Quem, inquis, inuocabo? hunc, aut illum? Tu vero etiam ad priores reuertere, qui vacant. adiuuare nos possunt, non tantum qui sunt, sed & qui fuerunt. Ex iis autem qui sunt, eligamus non eos, qui verba magna celeritate præcipitant, & communes locos voluunt, & in priuato circulantur: sed eos qui vita docent, qui cum dixerint quid faciendum sit, probant faciendo: qui docent quid vitandum sit, nec vnquam in eo quod fugiendum dixerint, deprehenduntur. Eum elige adiutorem, quem magis admireris cum videris, quam cum audieris. Nec ideo te prohibuerim hos quoque audire, quibus consuetudo est admittere populum, ac disserere: si modo hoc proposito in turbam prodeunt, vt meliores fiant, faciantque meliores: si non ambitionis hoc caussa exercent. Quid enim turpius philosophia captante clamores? Numquid æger laudat medicum secantem? Tacete, fauete, & præbete vos curationi. etiam si exclamaueritis, non aliter audiam, quam si ad tactum vitiorum vestrorum ingemiscatis. Testari vultis attendere vos, mouerique rerum magnitudine? sane liceat. vt quidem iudicetis, & feratis de meliore suffragium, quid ni non permittam? Apud Pythagoram discipulis quinque annis tacendum erat. numquid ergo existimas, statim illis & loqui & laudare licuisse? Quanta autem dementia eius est, quem clamores imperitorum hilarem ex auditorio dimittunt? Quid lætaris, quod hominibus iis

4. *Extraxit*] vi quadam adhibita.

lau-

laudaris, quos non potes ipse laudare? Differebat populo Fabianus: sed audiebatur modeste. Erumpebat interdum magnus clamor laudantium: sed quem magnitudo rerum euocauerat, non sonus inoffensæ ac molliter lapsæ orationis. Intersit aliquid inter clamorem theatri, & scholæ. est aliqua & laudandi licentia. Omnia rerum omnium, si obseruentur, indicia sunt: & argumentum morum ex minimis quoque licet capere. Impudicum & incessus ostendit, & manus mota, & vnum interdum responsum, & relatus ad caput digitus, 5) & flexus oculorum. Improbum risus, insanum vultus habitusque demonstrat. Illa enim in apertum per notas exeunt. Qualis quisque sit, scies, si quemadmodum laudetur, adspexeris. Hinc atque illinc philosopho manus auditor intentat, & super ipsum caput mirantium turba consistit. non laudatur ille nunc, si intelligas, sed conclamatur. Relinquantur istæ voces illis artibus, quæ propositum habent placere populo: philosophia adoretur. Permittendum erit aliquando iuuenibus, sequi impetum animi. tunc autem hoc ex impetu facient, cum silentium sibi imperare non poterunt. Talis laudatio aliquid exhortationis affert ipsis audientibus, & animos adolescentium exstimulat. Ad rem commoveantur, non ad verba composita. alioqui nocet illis eloquentia, si non rerum cupiditatem facit, sed sui. Differam hoc in præsenti. desiderat enim propriam & longam exsecutionem, quemadmodum populo disserendum, quid sibi apud populum permittendum sit, quid populo apud se. Damnum quidem fecisse philosophiam, non erit dubium, postquam

5. *Relatus ad caput digitus*] Hoc argumento Pompeium mollitiei accusabat Caluus, vid. & Iuuenalis Sat 9. *Lips.*

pro-

prostituta 6) est: sed potest in penetralibus suis ostendi, si modo non institorem, 7) sed antistitem nacta est.

EPIST. LIII.

Nauigationem suam describit, & iactationem in mari. Per occasionem, in vita nos iactari, sed vitia sua paucos scire, aut fateri. Philosophia docebit, excitabit: demum nos, pares Deo faciet.

QVid non potest mihi persuaderi, cui persuasum est vt nauigarem? Solui mari languido. erat sine dubio cælum graue sordidis nubibus, quæ fere aut in aquam, aut in ventum resoluuntur: sed putaui tam pauca millia a Parthenope tua 1) vsque Puteolos surripi posse, quamuis dubio & impendente cælo. Itaque quo celerius euaderem, protinus per altum ad Nesida 2) direxi, præcisurus omnes sinus. 3) Cum iam eo processissem, vt mea nihil interesset, 4) vtrum irem, an redirem: primum æqualitas 5) illa, quæ me corruperat, (6 periit. nondum erat tempestas, sed iam inclinatio maris, ac subinde crebrior fluctus. Cœpi gubernatorem rogare, vt me in aliquo littore exponeret. Aiebat ille, aspera esse & importuosa,

6. *Prostituta*] in publicum placendi caussa producta.
7. *Institorem*] qui venalem eam habet.
1. *Tua*] forte quia patria.
2. *Nesida*] Insula Campaniæ inter Pausilypum & Puteolos.
3. *Præcisurus omnes sinus*] curuatura omni sinuum omissa recta Nesida tendens.
4. *Vt mea nihil interesset &c.*] i. e. cum mediam viam iam confecissem.
5. *Æqualitas*] cœli & maris tempestate nondum turbati, licet eam subobscure minantis.
6. *Corruperat*] ad iter suscipiendum induxerat.

nec

qua laborasse. Dubio & incipiente morbo, quæritur nomen: qui talaria cœpit intendere, 12) & vtrosque pedes dextros fecit, 13) necesse est podagram fateri. Contra euenit in iis morbis, quibus afficiuntur animi: quo quis peius se habet, minus sentit Non est quod mireris, Lucili carissime. Nam qui leuiter dormit, & species secundum quietem capit, aliquando dormire se dormiens cogitat: grauis sopor etiam somnia exstinguit, animumque altius mergit, quam vt vti vllo intellectu sinat. Quare vitia sua nemo confitetur? quia etiam nunc in ill s est. Somnium narrare, vigilantis est; & vitia sua confiteri, sanitatis indicium est Experg scamus ergo, vt errores nostros coarguere possimus. sola autem nos philosophia excitabit, sola somnum excutiet grauem. Illi te totum dedica: dignus illa es; illa te digna est. ite in complexum alter alterius: omnibus aliis rebus te nega, fortiter, aperte. Non est quod precario philosopheris. Si æger esses, curam intermisisses rei familiaris, & forensia tibi negotia excidissent: nec quemquam tanti putares, cui aduocatus in remissione 14) descenderes: toto animo id ageres, vt quam primum morbo liberareris. Quid ergo? non & nunc idem facies? Omnia impedimenta dimitte, & vaca bonæ menti. nemo ad illam peruenit occupatus. Exercet philosophia regnum suum: dat tempus, non accipit. Non est res subcisiua: ordinaria est, domina est: adest, & iubet. Alexander cuidam ciuitati, partem agrorum, & dimidium rerum omnium, promittenti: eo, inquit, proposito veni in Asiam, non vt id acciperem quod dedissetis; sed vt id haberetis, quod

12. *Talaria cœpit intendere*] talaria partes circa talos sunt, quæ intenduntur, hoc est tumoribus augentur, quos podagra gignit. *Lips.*

13. *Dextros fecit*] forte legendum: *distorserit. Lips.*

14. *In remissione*] dum remittit febris.

reliquissem. Itidem philosophia rebus omnibus: Non sum id tempus acceptura, quod vobis superfuerit: sed id habebitis, quod ipsa erogauero. Totam huc conuerte mentem, huic asside, hanc cole: ingens interuallum inter te & ceteros fiat. Omnes mortales multo antecedes, non multo te dii antecedent. Quid inter te & illos interfuturum sit, quæris? diutius erunt. At mehercule magni artificis est, clausisse totum in exiguo. 15) Tantum sapienti sua, quantum Deo omnis ætas patet. Est aliquid, quo sapiens antecedat Deum. ille naturæ beneficio non timet, suo sapiens: ecce res magna, habere imbecillitatem hominis, securitatem Dei. Incredibilis vis philosophiæ est, ad omnem fortuitam vim retundendam. Nullum telum in corpore eius sedet: munita est solidaque. quædam defatigat, & velut leuia tela laxo sinu 16) eludit, quædam discutit, & in eum vsque qui miserat respuit.

EPIST. LIV.

Suspirio se laborasse: atque ita de morte cogitasse. non timendam, quia idem post eam, quod antequam eramus, erit. Præparemur.

LOngum mihi commeatum 1) dederat mala valetudo: repente me inuasit. Quo genere? inquis. prorsus merito interrogas: adeo nullum mihi ignotum est. Vni tamen morbo quasi assignatus sum: quem quare Græco nomine appellem, nescio. satis enim a-

15. *Clausisse totum in exiguo*] quod facit qui vitam breuem, exiguam recte collocat.

16. *Laxo sinu*] vestitu laxiore quo tela leuia eluduntur.

1. *Commeatum*] militare vocabulum, veniam commeandi priuatæ rei aut valetudinis caussa militi datam notat. dicit itaque diu se a morbo dimissum fuisse.

pte

pte dici ſuſpirium 2) poteſt. Breuis autem valde, & procellæ ſimilis, impetus eſt: intra horam fere deſinit. Quis enim diu exſpirat? Omnia corporis aut incommoda, aut pericula, per me tranſierunt: nullum mihi videtur moleſtius. Quid ni? aliud enim quidquid eſt, ægrotare eſt: hoc eſt animam agere. 3) Itaque medici, hanc meditationem mortis 4) vocant. Facit aliquando ſpiritus ille, quod ſæpe conatus eſt 5) Hilarem me putas hæc tibi ſcribere, quia effugi? ſi hoc fine, quaſi bona valetudine delector: tam ridicule facio, quam ille, quisquis ſe viciſſe putat, cum vadimonium diſtulit. Ego vero & in ipſa ſuffocatione non deſii cogitationibus lætis ac fortibus acquieſcere. Quid hoc eſt? inquam. tam ſæpe mors experitur me? faciat. at ego illam diu expertus ſum. Quando, inquis? antequam naſcerer. Mors eſt non eſſe id quod ante fuit. ſed quale ſit, iam ſcio: hoc erit poſt me, quod ante me fuit. Si quid in hac re tormenti eſt, neceſſe eſt, & fuiſſe antequam prodiremus in lucem: atqui nullam ſenſimus tunc vexationem. Rogo, non ſtultiſſimum dicas, ſi quis exiſtimet lucernæ peius eſſe, cum exſtincta eſt, quam antequam accenderetur? nos quoque & accendimur, & exſtinguimur: medio illo tempore aliquid patimur. Vtrimque vero alta ſecuritas

2. *Suſpirium*] anhelitus difficultas, ὀρθόπνοιαν Græci vocant. *Mercurial.*

3. *Animam agere*] reſpirationis enim difficultate laborans, dum ſpirat celerius, ſpiritumque, qui idem & anima dicitur, ducit concitatius, animam quaſi agit.

4. *Meditationem mortis*] exercitationem: morientes enim efflant ſpiritum, quem reciprocantes in iſto morbo ſe quaſi exercent & componunt ad eum efflandum.

5. *Facit aliquando ſpiritus ille, quod ſæpe conatus eſt*] h. e. exit denique, qui in morbo iſto quaſi conatus exire ægre retentus eſt.

est. In hoc enim, mi Lucili, nisi fallor, erramus, quod mortem iudicamus sequi: cum illa & præcesserit, & secutura sit. Quidquid ante nos fuit, mors est. Quid enim refert, vtrum non incipias, an desinas? vtriusque rei hic est effectus, non esse. His & huiusmodi exhortationibus tacitis scilicet (nam verbis locus non erat) alloqui me non desii: deinde paullatim suspirium illud, quod esse iam anhelitus cœperat, interualla maiora fecit, & retardatum est, ac remansit. Nec adhuc, quamuis desierit, ex natura fluit spiritus. 6) sentio hæsitationem quandam eius, & moram. Quomodo volet, dum modo non ex animo suspirem. 7) hoc tibi de me recipe: non trepidabo ad extrema: iam præparatus sum: nihil cogito de die. Illum lauda & imitare, quem non piget mori, cum iuuat viuere. Quæ enim virtus est, cum eiiciaris, exire? tamen est & hic virtus. Eiicior quidem, sed tanquam exeam. Et ideo nunquam eiicitur sapiens: quia eiici, est inde expelli, vnde inuitus recedas. Nihil inuitus facit sapiens. necessitatem effugit: quia vult quod ipsa coactura est.

Epist. LV.

De Vatiæ villa, & de ipso Vatia: tum de bono maloque otio. Item amicos animo adesse posse, & debere.

A Gestatione cum maxime venio, non minus fatigatus, quam si tantum ambulassem, quantum sedi. labor est enim, & diu ferri: ac nescio an eo maior, quia contra naturam est: quæ pedes dedit, vt per nos ambularemus; oculos, vt per nos videremus. Debili-

6. *Ex natura fluit spiritus*] non est respiratio qualis hominis sani & in naturali statu constituti esse solet.

7. *Non ex animo suspirem*] modo mens valeat, & indolentia sua, nihil suspirans, fruatur.

bilitatem nobis indixere deliciæ: & quod diu noluimus, posse desiuimus. Mihi tamen necessarium erat concutere corpus, vt siue bilis insederat faucibus, discuteretur; siue ipse ex aliqua caussa spiritus densior erat, extenuaret illum iactatio. quam profuisse mihi sensi. Ideo diutius vehi perseueraui, inuitante ipso littore, quod inter Cumas & Seruilii Vatiæ villam curuatur, & hinc mari, illinc lacu, velut angustum iter clauditur. Erat enim a recenti tempestate spissius. *1)* Fluctus autem illud (vt scis) frequens & concitatus exæquat: longior tranquillitas soluit, cum arenis, quæ humore alligantur, succus abscessit. Ex consuetudine tamen mea circumspicere cœpi, an aliquid illic inuenirem, quod mihi bono posset esse: & direxi oculos in villam, quæ aliquando Vatiæ fuit. In hac ille prætorius diues, nulla alia re quam otio notus, consenuit, & ob hoc vnum felix habebatur. Nam quoties aliquos amicitia Asinii Galli, *2)* quoties Seiani *3)* odium, deinde amor merserat, (æque enim offendisse illum, quam amasse, periculosum fuit) exclamabant homines: O Vatia, solus scis viuere. At ille latere sciebat, non viuere. multum autem interest, vtrum vita tua otiosa sit, an ignaua. Nunquam aliter hanc villam Vatia viuo præteribam, quam vt dicerem: Vatia hic situs est. *4)* Sed adeo, mi Lucili, philosophia sacrum quiddam est, & venerabile, vt etiam si quid illi simile est, mendacio placeat. Otiosum enim ho-

1. *Spissius*] firmius, aquæ enim arenas ligauerant, & viam spissam firmamque magis fecerant.

2. *Asinii Galli*] cui infensus Tiberius, eumque fame enecauit. Tacit. Annal. 6.

3. *Seiani*] qui nihil non apud Tiberium poterat initio, deinde inuisus ei redditus, fortunæ suæ contagio omnes amicos suos infecit.

4. *Hic situs est*] quod mortuorum tumulis inscribi solet.

mendat omnia. Vidi ego in villa hilari & amœna mœstos, vidi in media solitudine occupatis similes. Quare non est quod existimes, ideo parum bene compositum esse te, quod in Campania non es. quare autem non es? hucusque cogitationes tuas mitte. Conversari cum amicis absentibus licet: & quidem quoties velis, quamdiu velis magis hac voluptate, quæ maxima est, fruimur, dum absumus. Præsentia enim nos delicatos facit: & quia aliquando vna loquimur, ambulamus; cum consedemus, cum diducti sumus, nihil de his quos modo vidimus, cogitamus. & ideo æquo animo ferre debemus absentiam, quia nemo non multum etiam præsentibus abest. Pone hic primum noctes separatas: deinde occupationes vtrinque diuersas: deinde studia secreta, suburbanas profectiones: videbis non multum esse, quod nobis peregrinatio eripiat. Amicus animo possidendus est. hic autem nunquam abest: quemcumque vult, quotidie videt. Itaque mecum stude, mecum cœna, mecum ambula. In angusto viueremus, si quidquam esset cogitationibus clausum. Video te, mi Lucili, cum maxime, audio: adeo tecum sum, vt dubitem, an incipiam non epistolas, sed codicillos 9) tibi scribere.

EPIST. LVI.

Mentem compositam, vacare sibi & studiis, etiam in turba. Suo exemplo docet. Magis optandum internum silentium, & pacem. Inertia porro, mala, & ea cupidinum mater.

9. *Codicillos*] mitti solitos ad præsentes.

PEream, si est tam necessarium, quam videtur, silentium in studia seposito. 1) Ecce varius clamor vndique me circumsonat: supra ipsum balneum habito. 2) Propone nunc tibi omnia genera vocum, quæ in odium possunt aures adducere: cum fortiores exercentur, & manus plumbo graues 3) iactant, cum aut laborant, aut laborantem imitantur, gemitus audio: quoties retentum spiritum remiserunt, sibilos, & acerbissimas respirationes: cum in alipten inertem, & hac plebeia vnctione contentum incidi, audio crepitum illisæ manus humeris: quæ prout plana peruenit, aut concaua, ita sonum mutat. Si vero pilicrepus 4) superuenerit, & numerare cœperit pilas 5), actum est. Adiice nunc scordalum, 6) & furem deprehensum, & illum cui vox sua in balneo placet. 7) Adiice nunc eos, qui in piscinam cum ingenti impulsæ aquæ sono saliunt. Præter istos, quorum si nihil aliud, rectæ voces sunt, alipilum 8) cogita, tenuem & stridulam vocem, quo sit notabilior, subinde exprimentem, nec vnquam tacentem, nisi dum vellit alas, & alium pro se clamare cogit. Iam libarii 9) varias exclamationes, & botularium, & crustularium, 10) & omnes popinarum institores, mercem

1. *In studia seposito*] ei qui se studiis dicat & quasi seponit.
2. *Supra balneum habito*] Baiis in diuersorio.
3. *Manus plumbo graues*] Halteres vocabant quos manibus iactabant, ad robur exercendum, sudorem item prouocandum, item quandoque ad librandum sese inter saltandum.
4. *Pilicrepus*] pilæ nimirum quibus ludebatur, crepebant.
5. *Numerare cœperit pilas*] i. e. pilarum sine casu iactus.
6. *Scordalum*] h. e. hominem in vino lingua liberiorem.
7. *In balneo placet*] ibi enim cantillabant & recitabant.
8. *Alipilum*] qui pilos ex alis euellit.
9. *Libarii*] qui liba vendit.
10. *Botularium & crustularium*] ille est qui botulos ex ouis & nucleis, vel etiam ex cepa & porro confectos, hic qui frustula panis bene cocti & leuiter melliti vendit.

sua

ſua quadam & inſignita modulatione vendentes. O te, inquis, ferreum, aut ſurdum, cui mens inter clamores tam varios, tam diſſonos, conſtat! cum Chryſippum noſtrum aſſidua ſalutatio perducat ad mortem. At mehercules, ego iſtum fremitum non magis curo, quam fluctum aut deiectum aquæ. Quamvis audiam cuidam genti hanc vnam fuiſſe cauſſam, vrbem ſuam transferendi, quia fragorem Nili cadentis ferre non potuit. Magis mihi vox *11)* auocare videtur, quam crepitus. Illa enim animum abducit, hic tantum aures implet, ac verberat. In iis quæ me ſine auocatione circumſtrepunt, eſſedas transcurrentes pono, & fabrum inquilinum, & ferrarium vicinum, aut hunc qui ad metam ſudantem *12)* tabulas experitur & tibias, *13)* nec cantat, ſed exclamat. Etiam moleſtior eſt mihi ſonus, qui intermittitur ſubinde, quam qui continuatur. Sed iam me ſic ad omnia iſta duraui, vt audire vel pauſarium *14)* poſſim, voce acerbiſſima remigibus modos dantem. Animum enim cogo ſibi intentum eſſe, nec auocari ad externa, omnia licet foris reſonent; dum intus nihil tumultus ſit, dum inter ſe non rixentur cupiditas & timor, dum auaritia luxuriaque non diſſideant, nec altera alteram vexet. Nam quid prodeſt totius regionis ſilentium, ſi affectus fremunt?

Omnia noctis erant, placida compoſta quiete.

Falſum eſt. nulla placida quies eſt, niſi quam ratio

11. *Vox*] articulata, & ſenſum habens.

12. *Metam ſudantem*] loci nomen.

13. *Tabulas experitur & tibias*] f. legendum: *fabula ſe experitur & tibia*, h. e. experimentum ſui capit in ſabula ad tibiam agenda. *Lipſ.*

14. *Pauſarium*] qui pergendi & pauſandi modum remigibus dat. *Lipſ.*

composuit. nox exhibet molestiam, non tollit, & solicitudines mutat. Nam dormientium quoque insomnia tam turbulenta sunt, quam dies. Illa tranquillitas vera est, in quam bona mens explicatur. Adspice illum, cui somnus laxæ domus silentio quæritur: cuius aures ne quis agitet sonus, omnis seruorum turba conticuit, & suspensum, accedentium propius, vestigium ponitur. Huc nempe versatur atque illuc, somnum inter ægritudines leuem captans: quæ non audit, audisse se queritur. Quid in caussa putas esse? animus illi obstrepit: hic placandus est, huius compescenda est seditio: quem non est quod existimes placidum, si iacet corpus. Interdum quies inquieta est. Et ideo ad rerum actus excitandi, ac tractatione bonarum artium occupandi sumus, quoties nos male habet inertia sui impatiens. Magni imperatores cum male parere militem vident, aliquo labore compescunt, & expeditionibus detinent. nunquam vacat lasciuire districtis: nihilque tam certum est quam otii vitia negotio discuti. Sæpe videmur tædio rerum ciuilium, & infelicis atque ingratæ stationis pœnitentia, secessisse: tamen in illa latebra, in quam nos timor & lassitudo coniecit, interdum recrudescit ambitio. Non enim excisa desiit, sed fatigata, aut etiam obirata, rebus parum sibi cedentibus. Idem de luxuria dico, quæ videtur aliquando cessisse: deinde frugalitatem professos sollicitat, atque in media parsimonia voluptates non damnatas, sed relictas petit: & quidem eo vehementius, quo occultius. Omnia enim vitia in aperto leuiora sunt: morbi quoque tunc ad sanitatem inclinant, cum ex abdito erumpunt, ac vim suam proferunt. Et auaritiam itaque, & ambitionem, & cetera mala mentis humanæ, tunc perniciosissima scias esse, cum simulata sanitate subsidunt. Otiosi videmur, & non sumus. Nam si bona

fide

fide sumus, si receptui cecinimus, si speciosa contempsimus, vt paullo ante dicebam, nulla res nos auocabit, nullus hominum auiumque concentus interrumpet cogitationes bonas, solidasque & iam certas. Leue illud ingenium, nec se adhuc reduxit introrsus, quod ad vocem & accidentia erigitur. Habet intus aliquid solicitudinis, & concepti pavoris, quod illum curiosum facit, vt ait Virgilius noster:

Et me, quem dudum non vlla iniecta mouebant
Tela, nec aduerso glomerati ex agmine Graii,
Nunc omnes terrent auræ, sonus excitat omnis
Suspensum, & pariter comitique onerique timentem.

Prior ille sapiens est, quem non tela vibrantia, non arietata inter se arma agminis densi, non vrbis impulsæ fragor territat: hic alter imperitus est, rebus suis timet, ad omnem crepitum expauescens, quem vnaquælibet vox pro fremitu accepta deiecit, quem motus leuissimi exanimant. Timidum illum sarcinæ faciunt. Quemcumque ex istis felicibus elegeris, multa trahentibus, multa portantibus, videbis illum comitique onerique timentem. Tunc ergo te scito esse compositum, cum ad te nullus clamor pertinebit: cum te nulla vox tibi excutiet: non si blandietur, non si minabitur, non si inani sono varia circumstrepet. Quid ergo? non aliquando commodius est, carere conuicio? * fateor. Itaque ego ex hoc loco migrabo: ** experiri & exercere me volui. Quid necesse est diutius torqueri: cum tam facile remedium V-

* *Conuicio*] propriissimo significatu *conuicium* tumultus est & clamor inordinatus.

** *Ex hoc loco migrabo*] Baias & diuersorium, vbi ista turba me exercuit, relinquam.

lysses

lyſſes ſociis etiam aduerſus Sirenas dederit, & inuenerit?

EPIST. LVII.

De Crypta Neapolitana, & ibi horrore. tum primos motus in poteſtate non eſſe. Aliquid de animi tenuitate, & celeritate.

CUm Baiis deberem Neapolim repetere, facile credidi tempeſtatem eſſe, ne iterum nauem experirer. 1) ſed tantum luti tota via fuit, vt poſſem videri nihilominus nauigaſſe. Totum athletarum fatum 2) mihi illo die perpetiendum fuit. a ceromate nos haphe excepit, in Crypta Neapolitana. Nihil illo carcere longius, nihil illis faucibus obſcurius; quæ nobis præſtant, non vt per tenebras videamus, ſed vt ipſas. Ceterum etiam ſi locus haberet lucem, puluis auferret, in aperto quoque res grauis & moleſta: quid illic, vbi in ſe volutatur, & cum ſine vllo ſpiramento ſit incluſus, in ipſos a quibus excitatus eſt recidit? Duo incommoda inter ſe contraria ſimul pertulimus, eadem via, eodem die, & luto & puluere laborauimus. Aliquid tamen mihi illa obſcuritas, quod cogitarem, dedit. ſenſi quemdam ictum animi, & ſine metu mutationem, quam inſolitæ rei nouitas ſimul ac fœditas fecerat. Non de me nunc tecum loquor, qui multum ab homine tolerabili, ne-dum a perfecto abſum,

1. *Facile credidi tempeſtatem eſſe ne iterum nauem experirer*] cum nauigatio inuiſa mihi eſſet reddita itinere Ep. LIII deſcripta, facile mihi ipſi perſuaſi tempeſtatem imminere, vt ne animo breuior via & alia commoda naue ire perſuaderet.

2. *Totum athletarum fatum*] quorum eſt *ceromate* perfundi, & *haphe* deinde inſpergi. Mihi ſimile: qui in via prima luto & liquore velut craſſo ceromate delibutus ſum: deinde in crypta arenis & puluere, vt *haphe* perſperſus. *Lipſ.*

ſed de illo in quem ius fortuna perdidit: huius quoque ferietur animus, mutabitur color. Quædam enim, mi Lucili, nulla virtus effugere poteſt: admonet illam natura mortalitatis ſuæ. Itaque & vultum adducet ad triſtitiam, & inhorreſcet ad ſubita, & caligabit, ſi vaſtam altitudinem in crepidine eius conſtitutus deſpexerit. Non eſt hic timor, ſed naturalis affectio inexpugnabilis rationi. Itaque fortes quidam, & paratiſſimi fundere ſuum ſanguinem, alienum videre non poſſunt: quidam ad vulneris noui, quidam ad veteris & purulenti tractationem inſpectionemque concidunt, & linquuntur animo: alii gladium facilius recipiunt, quam vident. Senſi ergo (vt dicebam) quamdam non quidem perturbationem, ſed mutationem: rurſus, ad primum conſpectum redditæ lucis, alacritas incogitata rediit & iniuſſa. Illud deinde mecum loqui cœpi, quam inepte quædam magis ac minus timeremus, cum omnium idem finis eſſet. Quid enim intereſt, vtrum ſupra aliquem vigiliarium 3) ruat, an mons? nil inuenies. Erunt tamen qui hanc ruinam magis timeant, quamvis vtraque mortifera æque ſit. Adeo non effectus, ſed efficientia timor ſpectat. Nunc me putas de Stoicis dicere, qui exiſtimant animam hominis magno pondere extriti permeare non poſſe, & ſtatim ſpargi, quia non fuerit illi exitus liber: ego vero non facio. qui hoc dicunt, videntur mihi errare. Quemadmodum flamma non poteſt opprimi: nam circa id diffugit, quo vrgetur: quemadmodum aër verbere aut ictu non læditur, nec ſcinditur quidem, ſed circa id cui ceſſit refunditur: ſic animus qui ex tenuiſſimo conſtat,

3. *Vigiliarium*] locus & ſpecula in qua vigiles. Niſi forte *nubilarium* legendum, quod tectum leue & temere contextum notat, in quod prima meſſis ſecundum aream congeritur. *Gronov.*

depre-

deprehendi non poteſt, nec intra corpus affligi: ſed beneficio ſubtilitatis ſuæ, per ipſa quibus premitur, erumpit. Quomodo fulmini, etiam cum latiſſime percuſſit ac fulſit, per exiguum foramen eſt reditus: ſic animo, qui adhuc tenuior eſt igne, per omne corpus fuga eſt. Itaque de illo quærendum eſt, an poſſit immortalis eſſe? hoc quidem certum habe, ſi ſuperſtes eſt corpori, propter hoc 4) illum nullo genere poſſe perire, propter quod non perit: quoniam nulla immortalitas cum exceptione eſt, nec quidquam noxium æterno eſt.

EPIST. LVIII.

Verba quædam nupera, deſita nunc eſſe. tranſit ad Phyſica, & quotuplex τὸ ὂν, ex Platone. Aptat ad Ethica, & nihil hic idem, aut firmum, eſſe. Tum ſubtilitates, quem vſum habere poſſint? & hunc ex omni re captandum. Adnectit de ſenectute, & morte: neutram optandam, & recuſandam.

QVanta verborum nobis paupertas, imo egeſtas ſit, nunquam magis quam hodierno die intellexi. Mille res inciderunt, cum forte de Platone loqueremur, quæ nomina deſiderarent, nec haberent: quædam vero cum habuiſſent, faſtidio noſtro perdidiſſent. Quis autem ferat in egeſtate faſtidium? Hunc quem Græci œſtrum vocant, pecora peragentem, & totis ſaltibus diſſipantem, aſilum noſtri vocabant. hoc Virgilio licet credas:

4. *Si ſuperſtes eſt corpori, propter hoc &c.*] Gronouius reſtituit: *Si ſuperſtes eſt corpori, perire illum nullo genere poſſe, propter quod non perit.* Senſus hic eſt: Inanis eſt quæſtio: vtrum animus magno pondere oppreſſi hominis intereat, niſi prius mortalem animum eſſe fuerit probatum. Si mortalis enim eſt, propter eandem cauſſam nullo genere poteſt perire, propter quam immortalis eſt.

Et

Et lucum Silari iuxta ilicibusque virentem
Plurimus Alburnum volitans, cui nomen asilo
Romanum est, œstrum Graci vertere vocantes,
Asper, acerba sonans, quo tota exterrita siluis
Diffugiunt armenta. - - - -

Puto intelligi istud verbum interisse. Ne te longe differam, quædam simplicia in vsu erant, sicut cernere ferro inter se dicebantur. Idem Virgilius hoc probabit tibi:

- - - - Stupet ipse Latinus,
Ingentis, genitos diuersis partibus orbis,
Inter se coiisse viros, & cernere ferro.

quod nunc decernere dicimus: simplicis illius verbi vsus amissus est. Dicebant antiqui, si iusso, id est, si iussero. Hoc nolo mihi credas: sed fide Virgilio:

Cetera, qua iusso, mecum manus inferat arma.

Non id ago nunc hac diligentia, vt ostendam quantum tempus apud grammaticum perdiderim: sed vt ex hoc intelligas, quantum apud Ennium & Attium, verborum situs occupauerit: cum apud hunc quoque, qui quotidie excutitur, aliqua nobis subducta sint. Quid, inquis, sibi ista vult præparatio? quo spectat? Non celabo te, cupio, si fieri potest propitiis auribus tuis, Essentiam dicere: sin minus, dicam & iratis. Ciceronem auctorem huius verbi habeo, puto locupletem. si recentiorem quæris; Fabianum, disertum & elegantem, orationis, etiam ad nostrum fastidium, nitidæ. Quid enim fiet, mi Lucili? quomodo dicetur οὐσία res necessaria, naturam continens, fundamentum omnium? Rogo itaque permittas mihi hoc verbo vti: nihilominus dabo operam, vt ius a te datum parcissi-

me

me exerceam: fortasse contentus ero mihi licere. Quid proderit facilitas tua, cum ecce id nullo modo Latine exprimere possim, propter quod linguæ nostræ conuicium feci? Magis damnabis angustias Romanas si scieris vnam syllabam esse, quam mutare non possim. Quæ hæc sit, quæris? τὸ ὄν. Duri tibi videbor ingenii, in medio positum, posse sic transferri, vt dicam, Quod est. Sed multum interesse video. cogor verbum pro vocabulo ponere: sed id si necesse est, ponam. Quod est, sex modis hoc a Platone dici, amicus noster homo eruditissimus hodierno die dicebat. Omnes tibi exponam, si ante indicauero, esse aliquod genus, esse & speciem. Nunc enim primum illud genus quærimus, ex quo ceteræ species suspensæ sunt, à quo nascitur omnis diuisio, quo vniuersa comprehensa sunt. Inuenietur autem, si cœperimus singula retro legere. sic enim perducemur ad primum. Homo species est, vt Aristoteles ait: equus species est, canis species. ergo commune aliquod quærendum est his omnibus vinculum, quod illa complectatur, & sub se habeat. Hoc quid est? animal. Ergo genus esse cœpit omnium horum quæ modo retuli, hominis, equi, canis, animal. Sed sunt quædam, quæ animam habent, nec sunt animalia. placet enim satis & arbustis animam inesse. itaque & viuere illa, & mori dicimus. Ergo animantia superiorem tenebunt locum, quia animalia in hac forma sunt, & sata. Quædam anima carent, vt saxa. itaque aliquid erit animantibus antiquius, scilicet corpus. hoc sic diuidam, vt dicam, corpora omnia aut animata esse, aut inanimantia. Etiamnum est aliquid superius, quam corpus. Dicimus enim quædam corporalia esse, quædam incorporalia. Quid ergo erit ex quo hæc diducantur? illud cui nomen modo parum proprium imposuimus, Quod est. Sic enim in species secabitur, vt dicamus: Quod est,

est, aut corporale est, aut incorporale. Hoc ergo genus est primum & antiquissimum, &, vt ita dicam, generale: cetera genera quidem sunt, sed specialia, tanquamhomo genus est. Habet enim in se nationum species, Græcos, Romanos, Parthos; colorum, albos, nigros, flauos: habet singulos, Catonem, Ciceronem, Lucretium. Itaque qua multa continet, in genus cadit: qua sub alio est, in speciem. Illud genus, Quod est, generale, supra se nihil habet. Initium rerum est: omnia sub illo sunt. Stoici volunt superponere huic etiam aliud genus magis principale: de quo statim dicam, si prius illud genus, de quo locutus sum, merito primum poni docuero, cum sit rerum omnium capax. Quod est, in has species diuido, vt sint corporalia, aut incorporalia. Nihil tertium est. Corpus quomodo diuido? vt dicam, aut animantia sunt, aut in animantia. Rursus animantia quemadmodum diuido? vt dicam, quædam animum habent, quædam tantum animam aut sic: quædam impetum habent, incedunt, transeunt: quædam solo affixa, radicibus aluntur & crescunt. Rursus animalia in quas species seco? aut mortalia sunt, aut immortalia. Primum genus Stoicis quibusdam videtur, Quid: sed quare videatur, subiiciam. In rerum (inquiunt) natura quædam sunt, quædam non sunt. Et hæc autem quæ non sunt, rerum natura complectitur, quæ animo succurrunt, tanquam Centauri, Gigantes, & quidquid aliud falsa cogitatione formatum, habere aliquam imaginem cœpit, quamuis non habeat substantiam. Nunc ad id quod tibi promisi, reuertor, quomodo quæcumque sunt, in sex modos Plato partiatur. Primum illud Quod est, nec visu, nec tactu, nec vllo sensu comprehenditur: cogitabile est, quod generaliter est: tanquam homo generalis sub oculos non venit, sed specialis venit, vt Cicero & Cato. A-

nimal non videtur, sed cogitatur: videtur autem species eius, equus, & canis. Secundum ex his quæ sunt, ponit Plato, quod eminet & exsuperat omnia. Hoc ait per excellentiam esse. vt poëta communiter dicitur. omnibus enim versus facientibus hoc nomen est. sed iam apud Græcos in vnius notam cessit. Homerum intelligas, cum audieris poëtam. Quid ergo hoc est? Deus, scilicet maior ac potentior cunctis. Tertium genus est eorum, quæ proprie sunt: innumerabilia hæc sunt, sed extra nostrum posita conspectum. Quæ sunt, interrogas? propria Platonis supellex est. Ideas vocat, ex quibus omnia, quæcumque videmus, fiunt: & ad quas cuncta formantur. Hæ immortales, immutabiles, inviolabiles sunt. Quid sit idea, id est, quid Platoni esse videatur, audi. Idea est eorum, quæ natura fiunt, exemplar æternum. Adiiciam definitioni interpretationem, quo tibi res apertior fiat. Volo imaginem tuam facere. exemplar picturæ te habeo, ex quo capit aliquem habitum mens, quem operi suo imponat. Ita illa quæ me docet & instruit facies, a qua petitur imitatio, idea est. Talia ergo exemplaria infinita habet natura rerum, hominum, piscium, arborum: ad quæ, quodcumque fieri ab illa debet, exprimitur. Quartum locum habet εἶδος. Quid sit hoc εἶδος, attendas oportet: & Platoni imputes, non mihi, hanc rerum difficultatem. nulla est autem sine difficultate subtilitas. Paullo ante pictoris imagine vtebar. ille cum reddere Virgilium coloribus vellet, ipsum intuebatur: Idea erat Virgilii facies, futuri operis exemplar: ex hac quod artifex trahit, & operi suo imposuit, εἶδος est. Quid intersit, quæris? alterum exemplar est, alterum forma ab exemplari sumpta, & operi imposita. alteram artifex imitatur, alteram facit. Habet aliquam faciem statua: hæc est idos. habet aliquam faciem exemplar ipsum, quod intuens opifex, statuam figurauit: hæc idea

idea est. Etiamnum aliam desideras distinctionem? Idos in opere est: Idea extra opus: nec tantum extra opus est, sed ante opus. Quintum genus est eorum, quæ communiter sunt. hæc incipiunt ad nos pertinere: hic sunt omnia, homines, pecora, res. Sextum genus eorum est, quæ quasi sunt, tanquam inane, tanquam tempus. Quæcumque videmus ac tangimus, Plato in illis non numerat, quæ esse proprie putat. Fluunt enim, & in assidua diminutione atque adiectione sunt. Nemo nostrum idem est in senectute, qui fuit iuuenis. nemo est mane, qui fuit pridie. Corpora nostra rapiuntur fluminum more. quidquid vides, currit cum tempore, nihil ex his quæ videmus, manet. Ego ipse dum loquor mutari ista, mutatus sum. Hoc est quod ait Heraclitus: In idem flumen bis non descendimus. Manet idem fluminis nomen, aqua transmissa est. Hoc in amne manifestius est, quam in homine. sed nos quoque non minus velox cursus præteruehit: & ideo admiror dementiam nostram, quod tantopere amamus rem fugacissimam, corpus, timemusque ne quando moriamur: cum omne momentum, mors prioris habitus sit. Vis tu non timere, ne semel fiat quod quotidie fit? De homine dixi, fluida materia & caduca, & omnibus obnoxia casibus: mundus quoque, æterna res & inuicta, mutatur, nec idem manet. Quamuis enim omnia in se habeat quæ habuit, aliter habet quam habuit, ordinem mutat. Quid, inquis, ista subtilitas mihi proderit? Si me interrogas, nihil. Sed quemadmodum ille cælator oculos diu intentos ac fatigatos remittit atque auocat, &, vt dici solet, pascit: sic nos animum aliquando debemus relaxare, & quibusdam oblectamentis reficere. sed ipsa oblectamenta opera sint: ex his quoque, si obseruaueris, sumes quod possit fieri salutare. Hoc ego, mi Lucili,

ſoleo facere: ex omni natione, 1) etiam ſi a philoſophia longiſſime auerſa eſt, eruere aliquid conor, & vtile efficere. Quid de iſtis capiam, quæ modo tractauimus, remotis a reformatione morum? quomodo meliorem me facere Ideæ Platonicæ poſſunt? quid ex iſtis traham, quod cupiditates meas comprimat? Vel hoc ipſum, quod omnia iſta quæ ſenſibus ſeruiunt, quæ nos accendunt & irritant, negat Plato ex iis eſſe quæ vere ſint. Igitur iſta imaginaria ſunt, & ad tempus aliquam faciem ferunt: nihil horum ſtabile, nec ſolidum eſt. & nos tamen cupimus tanquam aut ſemper futura, aut ſemper habituri. Imbecilli fluidique per interualla conſiſtimus: mittamus animum ad illa, quæ æterna ſunt. miremur in ſublimi volitantes rerum omnium formas: Deumque inter illa verſantem, & hoc prouidentem, quemadmodum quæ immortalia facere non potuit, quia materia prohibebat, defendat a morte, ac ratione vitium corporis vincat. Manent enim cuncta, non quia æterna ſunt, ſed quia defenduntur cura regentis. Immortalia tutore non egent. hæc conſeruat artifex, fragilitatem materiæ vi ſua vincens. Contemnamus omnia, quæ adeo pretioſa non ſunt, vt an ſint omnino, dubium ſit. Illud ſimul cogitemus, ſi mundum ipſum non minus mortalem, quam nos ſumus, prouidentia periculis eximit, poſſe tamen aliquatenus noſtra quoque prouidentia longiorem prorogari huic corpuſculo moram, ſi voluptates, quibus pars maior perit, potuerimus regere & coërcere. Plato ipſe ad ſenectutem ſe diligentia pertulit. Erat quidem corpus validum ac forte ſortitus, & illi nomen latitudo pectoris fecerat: ſed nauigationes ac pericula multum detraxerunt viri-

1. *Natione*] ex omni Philoſophorum ſecta. Niſi f. legendum *oratione*.

bus;

bus; parsimonia tamen, & earum quæ auiditatem euocant modus, & diligens sui tutela, perduxit illum ad senectutem, multis prohibentibus caussis. Nam hoc scis, puto, Platoni diligentiæ suæ beneficio contigisse, quod natali suo decessit, 2) & annum vnum atque octogesimum impleuit, sine vlla deductione. 3) Ideo Magi, qui forte Athenis erant, immolauerunt defuncto, amplioris fuisse sortis quam humanæ rati, quia consummasset perfectissimum numerum, quem nouem nouies multiplicata componunt. Non dubito, quin paratus esset paucos dies ex ista summa, & sacrificium, remittere. Potest frugalitas producere senectutem: quam vt non puto concupiscendam, ita ne recusandam quidem. Iucundum est, esse secum quam diutissime, cum quis se dignum quo frueretur, effecit. Itaque de isto feremus sententiam, an oporteat fastidire senectutis extrema, & finem non oppetiri, sed manu facere. Prope est a timente, qui fatum segnis exspectat: sicut ille vltra modum deditus vino est, qui amphoram exsiccat, & fæcem quoque exsorbet. De hoc tamen quæremus, pars summa vitæ, vtrum fæx vitæ hæc sit, an liquidissimum ac purissimum quiddam: si modo mens sine iniuria est, & integri sensus animum iuuant, nec defectum & præmortuum corpus est. Plurimum enim refert, vitam aliquis extendat, an mortem. 4) At si inutile ministeriis est corpus, quid ni oporteat educere animum laborantem? & fortasse paullo ante quam debet, faci-

2. *Natali suo decessit*] ipso natali suo obiit qui erat septimus dies mensis Thargelionis, quousque iam antea languidus & morti vicinus, diligentia tamen sua mortem extraxit.

3. *Sine vlla deductione*] iusto calculo, vt nulla dies deesset.

4. *An mortem*] defectum scilicet ac præmortuum corpus mortem vocat.

endum est, ne cum fieri debeat, facere non possis: & cum maius periculum sit male viuendi, quam cito moriendi, stultus est qui non exigui temporis mercede, magnæ rei aleam redimit. Paucos longissima senectus ad mortem sine iniuria pertulit. multis iners vita sine vsu iacuit sui. Quanto deinde crudelius iudicas, aliquid ex vita perdidisse, quamuis finienda? 5) Noli me inuitus audire, tanquam ad te iam pertineat ista sententia: sed quid dicam æstima. Non relinquam senectutem, si me totum mihi reseruabit: totum autem ab illa parte meliore. At si cœperit concutere mentem, si partes eius conuellere, si mihi non vitam reliquerit, sed animam: prosiliam ex ædificio putrido ac ruenti. Morbum morte non fugiam, dumtaxat sanabilem, nec officientem animo: non afferam mihi manus propter dolorem. sic mori, vinci est. Hunc tamen si sciero perpetuo mihi esse patiendum: exibo non propter ipsum, sed quia impedimento mihi futurus est ad omne, propter quod viuitur. Imbecillus est & ignauus, qui propter dolorem moritur: stultus, qui doloris caussa viuit. Sed in longum exeo est præterea materia quæ ducere diem possit. Et quomodo finem vitæ imponere poterit, qui epistulæ non potest? Vale ergo: quod libentius quam mortis moras 6) lecturus es.

5. *Paucos longissima &c.*] ista sunt quæ aduersarius obiiceret, pauci sunt qui non defectum ac præmortuum corpus diu antequam morerentur habuerint, illis igitur omnibus ex vita exeundum. Multis omnis vita nil prodest, sed iners transigitur, eosne igitur omnes emigrare iubebimus? quid quod crudele sit aliquid ex vita perdere. His deinde respondet Seneca.

6. *Mortis moras*] hoc est rationes quæ mortem nobis ipsis inferendam dissuadent, quales hactenus Seneca attulerat.

EPIST.

EPIST. LIX.

Voluptatis & Gaudii discrimen: atque hoc honestum verbum esse. Laudat deinde stilum Lucilii, & philosopho verba item non negligenda; amandas etiam parabolas atque imagines. Serio autem, non obiter philosophandum esse: nec nobis ipsis cito placendum, qua adulatio nos perdit.

MAgnam ex epiſtola tua percepi voluptatem. permitte enim mihi vti verbis publicis 1); nec illa ad ſignificationem Stoicam reuoca. Vitium eſſe voluptatem credimus Sit ſane: ponere tamen illam 2) ſolemus, ad demonſtrandam animi hilarem affectionem Scio, inquam, & voluptatem (ſi ad noſtrum album 3) verba dirigimus) rem infamem eſſe, & gaudium niſi ſapienti non contingere. Eſt enim animi elatio, ſuis bonis viribuſque fidentis. vulgo tamen ſic loquimur, vt dicamus, magnum gaudium nos ex illius conſulatu, aut ex nuptiis, aut ex partu vxoris percepiſſe: quæ adeo non ſunt gaudia, vt ſæpe initia futuræ triſtitiæ ſint. Gaudio autem iunctum eſt, non deſinere, nec in contraria verti. Itaque cum dicit Virgilius noſter: Et mala mentis Gaudia; diſerte quidem dicit, ſed parum proprie: nullum enim malum gaudium eſt. Voluptatibus hoc nomen impoſuit, & quod voluit, expreſſit: ſignificauit enim homines, malo ſuo lætos. tamen ego non immerito dixeram, cepiſſe me magnam ex epiſtola tua voluptatem. quamuis enim iuſta cauſſa imperitus homo gaudeat, tamen affe-

1. *Verbis publicis*] communi ſermone receptis.
2. *Ponere illam*] vti hac voce ſolemus.
3. *Ad noſtrum album*] i. e. Stoicum: vt in noſtro foro & tribunali ſuper iis arbitramur. album enim eſt in quo ſcribebantur Prætorum decreta.

ctum eius impotentem, & in diuerſa ſtatim inclinaturum, voluptatem voco, opinione falſi boni motam, immoderatam & immodicam. Sed vt ad propoſitum reuertar, audi quid me in epiſtola tua delectauerit. habes verba in poteſtate: non effert te oratio, nec longius quam deſtinaſti, trahit. Multi ſunt, qui ad id quod non propoſuerant ſcribere, alicuius verbi decore placentis vocentur. quod tibi non euenit. preſſa ſunt omnia, & rei aptata. Loqueris quantum vis, & plus ſignificas quam loqueris. Hoc maioris rei indicium eſt. apparet, animum quoque nihil habere ſuperuacui, nihil tumidi. Inuenio tamen translationes verborum, vt non temerarias, ita quæ periculum ſui fecerint. 1) Inuenio imagines: quibus ſi quis nos vti vetat, & poëtis illas ſolis iudicat eſſe conceſſas, neminem mihi videtur ex antiquis legiſſe, apud quos nondum captabatur plauſibilis oratio. Illi qui ſimpliciter, & demonſtrandæ rei cauſſa eloquebantur, parabolis referti ſunt: quas exiſtimo neceſſarias, non ex eadem cauſſa qua poëtis, ſed vt imbecillitatis noſtræ adminicula ſint, & vt diſcentem & audientem in rem præſentem adducant. Sextium ecce cummaxime lego, virum acrem, Græcis verbis, Romanis moribus philoſophantem. movit me imago ab illo poſita: ire quadrato agmine exercitum, vbi hoſtis ab omni parte ſuſpectus eſt, pugnæ paratum. Idem, inquit, ſapiens facere debet: omnes virtutes ſuas vndique expandat, vt vbicumque infeſti aliquid oritur, illic parata præſidia ſint, & ad nutum regentis ſine tumultu reſpondeant. Quod in exercitibus his quos imperatores magni ordinant, fieri videmus, vt imperium ducis ſimul omnes copiæ ſentiant, ſic diſpoſitæ, vt ſi-

1. *Quæ periculum ſui fecerint*] h. e. nouas, & cum aliqua tamen audacia prolatas.

gnum

gnum ab vno datum, peditem ſimul equitemque percurrat: hoc aliquanto magis neceſſarium eſſe nobis, Sextius ait. Illi enim ſæpe hoſtem timuere ſine cauſſa; tutiſſimumque illis iter, quod ſuſpectiſſimum fuit: nil ſtultitia pacatum habet. tam ſuperne illi metus eſt, quam infra. vtrumque trepidat latus. Sequuntur pericula & occurrunt, ad omnia pauet: imparata eſt, & ipſis terretur auxiliis. Sapiens autem, ad omnem incurſum munitus & intentus, non ſi paupertas, non ſi luctus, non ſi ignominia, non ſi dolor impetum faciat, pedem referet. Interritus & contra illa ibit, & inter illa. Nos multa alligant, multa debilitant: diu in iſtis vitiis iacuimus. elui difficile eſt. non enim inquinati ſumus, ſed infecti. Ne ab alia imagine ad aliam tranſeamus, hoc quæram, quod mecum ſæpe diſpicio, quid ita nos ſtultitia tam pertinaciter teneat. Primo quia non fortiter illam repellimus, nec toto ad ſalutem impetu nitimur: deinde, quia illa quæ a ſapientibus viris reperta ſunt, non ſatis credimus, nec apertis pectoribus haurimus, leuiterque tam magnæ rei inſiſtimus. Quemadmodum autem poteſt aliquis, quantum ſatis ſit, aduerſus vitia diſcere, qui quantum a vitiis vacat, diſcit? 2) Nemo noſtrum in altum deſcendit. ſumma tantum decerpſimus: & exiguum temporis impendiſſe philoſophiæ, ſatis abundeque occupatis fuit. Illud præcipue impedit, quod cito nobis placemus: ſi inuenimus qui nos bonos viros dicat, qui prudentes, qui ſanctos, agnoſcimus. 3) Nec ſumus modica laudatione contenti: quidquid in nos adulatio ſine pudore congeſſit,

2. *Qui quantum a vitiis vacat diſcit*] qui eas tantum horas, quas vitiorum exercitium vacuas ipſi relinquit, adeoque ſubſeciuas diſcendo tantum impendit.

3. *Agnoſcimus*] aſſenſum præbemus, nosque tales eſſe putamus.

tanquam debitum prendimus: optimos nos esse, sapientissimos affirmantibus assentimur, cum sciamus illos sæpe mentiri. Adeoque indulgemus nobis, vt laudari velimus in id, cui contraria cummaxime facimus. Mitissimum ille se in ipsis suppliciis audit, in rapinis liberalissimum, in ebrietatibus ac libidinibus temperatissimum. Sequitur itaque, vt ideo mutari nolimus, quia nos optimos esse credimus. Alexander cum iam in India vagaretur,& gentes, ne finitimis quidem satis notas, bello vastaret, in obsidione cuiusdam vrbis, dum circuit muros, & dum imbecillissima mœnium quærit, sagitta ictus, diu persedere, & incepta agere perseuerauit. Deinde cum, represso sanguine, sicci vulneris dolor cresceret, & crus equo suspensum paulatim obtorpuisset, coactus absistere, Omnes, inquit, iurant me Iouis esse filium, sed vulnus hoc hominem esse me clamat. Idem nos faciamus: cum pro sua quemque portione adulatio infatuat, dicamus: Vos quidem me dicitis prudentem esse: ego autem video quam multa inutilia concupiscam, nocitura optem. ne hoc quidem intelligo, quod animalibus satietas monstrat, quis cibo debeat esse, quis potioni modus: quantum capiam, adhuc nescio. Iam docebo, quemadmodum intelligas te non esse sapientem? Sapiens ille est plenus gaudio, hilaris & placidus, inconcussus, cum diis ex pari viuit. Nunc ipse te consule: si nunquam mœstus es, nulla spes animum tuum futuri exspectatione sollicitat, si per dies noctesque par & æqualis animi tenor erecti & placentis sibi est: peruenisti ad humani boni summam. Sed si appetis voluptates, & vndique, & omnes: scito tantum tibi ex sapientia, quantum ex gaudio, deesse. Ad hoc cupis peruenire, sed erras, qui inter diuitias illuc venturum esse te speras. Inter honores gaudium, id est, inter solicitudines quæris? ista quæ sic petis, tanquam

quam datura lætitiam ac voluptatem, caussæ dolorum sunt. Omnes, inquam, illi tendunt ad gaudium: sed vnde stabile magnumque consequantur, ignorant. Ille ex conuiuiis & luxuria: ille ex ambitione, & circumfusa clientium turba: ille ex amica: alius ex studiorum liberalium vana ostentatione, & nihil sanantibus litteris. Omnes istos oblectamenta fallacia & breuia decipiunt: sicut ebrietas, quæ vnius horæ hilarem insaniam, longi temporis tædio pensat. sicut plausus & acclamationis secundæ fauor, qui magna solicitudine & partus est & expiandus. Hoc ergo cogita, hunc esse sapientiæ effectum, gaudii æqualitatem. Talis est sapientis animus, qualis mundi status super Lunam. semper illic serenum est. Habes ergo, quare velis sapiens esse: quia nunquam sine gaudio est. Gaudium hoc non nascitur, nisi ex virtutum conscientia. Non potest gaudere, nisi fortis, nisi iustus, nisi temperans. Quid ergo, inquis? stulti ac mali non gaudent? Non magis, quam prædam nacti leones. Cum fatigauerunt se vino & libidinibus, cum illos nox inter vina defecit, cum voluptates angusto corpori vltra quam capiebat ingestæ supputare cœperunt, tunc exclamant miseri Virgilianum illum versum:

Namque vt supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nosti.

Omnem luxuriosi noctem inter falsa gaudia, & quidem tanquam supremam, agunt. Illud gaudium, quod deos deorumque æmulos sequitur, non interrumpitur, non desinit: desineret, si sumptum esset aliunde: quia non est alieni muneris, nec arbitrii quidem alieni. Quod non dedit fortuna, non eripit.

EPIST. LX.

Vota vulgi spernenda. Naturam audiendam esse.

Que-

QUeror, litigo, irascor. Etiamnum optas qu tibi optauit nutrix tua, aut pædagogus, aut m ter? Nondum intelligis, quantum mali optauerint quam inimica nobis sunt vota nostrorum! eo quid inimiciora, quo cessere felicius. Iam non admir si omnia nos a prima pueritia mala sequuntur: in exsecrationes parentum creuimus. Exaudiant qu que diu nostram pro votis vocem gratuitam. 1) Qu usque poscemus aliquid deos, quasi nondum ipsi al nos possimus? Quam diu sationibus implebimus m gnarum vrbium campos? 2) quam diu nobis popul metet? quam diu vnius mensæ frumentum multa vigia, & quidem non ex vno mari, subuehent? Ta rus paucissimorum iugerum pascuis impletur: vna va elephantis pluribus sufficit: homo & terra pascit & mari. Quid ergo? tam insatiabilem nobis natu aluum dedit, cum tam modica corpora dedisset, vastissimorum edacissimorumque animalium auidit tem vinceremus? minime. Quantulum est enin quod naturæ datur? paruo illa dimittitur. Non fam nobis ventris nostri magno constat, sed ambitio. Hos itaque (vt ait Sallustius) ventri obedientes anim lium loco numeremus, non hominum: quosdam ve ne animalium quidem, sed mortuorum. Viuit is, qui vtitur: qui vero latitant & torpent, sic in domo sunt, ta quam in conditiuo. Horum licet in limine ipso nom marmori inscribas, 4) mortem suam antecesserun

1. *Exaudiant quoque diu nostram pro votis vocem gratuitam* Interrogatiue accipiendum puto. an exaudiant etiam diu in nes nostras voces, quas pro votis ipsis reddimus Dii?

2. *Magnarum vrbium campos*] qui magnis vrbibus posse *sufficere*.

3. *Ambitio*] cupiditas delicatis tantum cibis inhians.

4. *Horum licet in limine &c.*] nil prohibet quo minus horu nomen limini, vt mortuorum sepulcro inscribatur.

EPIS

EPIST. LXI.

Emendari & immutari studeamus. mortem cogitemus, vt semper imminentem, & vtique venturam.

DEsinamus quod voluimus velle. Ego certe id ago senex, non eadem velle, quæ puer volui. In hoc vnum eunt dies; in hoc noctes: hoc opus meum est, hæc cogitatio; imponere veteribus malis finem: Id ago, vt mihi instar totius vitæ, sit dies. Nec mehercules tanquam vltimum rapio, *1)* sed sic illum adspicio, tanquam esse vel vltimus possit. Hoc animo tibi hanc epistolam scribo, tanquam cum maxime scribentem mors euocatura sit. Paratus exire sum, & ideo fruor vita: quia quam diu futurum hoc sit, non nimis pendeo. Ante senectutem curaui, vt bene viuerem: in senectute, vt bene moriar. Bene autem mori, est libenter mori. Da operam, ne quid vnquam inuitus facias quidquid necesse est, futurum est. Repugnanti, non volenti necessitas est: in volente necessitas non est. Ita dico, qui imperia libens excipit, partem acerbissimam seruitutis effugit, facere quod nolit. Non qui iussus aliquid facit, miser est: sed qui inuitus facit. Itaque sic animum componamus, vt quidquid res exiget, id velimus: & in primis finem nostri sine tristitia cogitemus. ante ad mortem; quam ad vitam, præparandi sumus. Satis instructa vita est: sed nos instrumentorum eius auidi sumus. Deesse nobis aliquid videtur, & semper videbitur. Vt satis vixerimus, nec anni nec dies facient, sed animus. Vixi, Lucili carissime, quantum satis erat: mortem plenus *2)* exspecto.

---

1. *Non tanquam vltimum rapio*] non ita eo auide ac si vltimus sit vtor.

2. *Plenus*] exsatiatus.

EPIST.

EPIST. LXII.

Homines aut negotia non obstare Bonæ menti. Laus Demetrii.

MEntiuntur, qui sibi obstare ad studia liberalia turbam negotiorum videri volunt: simulant occupationes, & augent, & ipsi se occupant. Vaco, mi Lucili, vaco: & vbicumque sum, meus sum. Rebus enim non me trado, sed commodo: nec consector perdendi temporis caussas: quocumque constiti loco, ibi cogitationes meas tracto, & aliquid in animo salutare verso. Cum me amicis dedi, non tamen mihi abduco: nec cum illis moror, quibus me tempus aliquod congregauit, aut caussa ex officio nata ciuili, sed cum optimo quoque sum: ad illos, in quocumque loco, in quocumque sæculo fuerint, animum meum mitto. Demetrium, virorum optimum, mecum circumfero, & relictis conchyliatis, 1) cum illo seminudo loquor, illum admiror. Quid ni admirer? vidi nihil ei deesse. Contemnere omnia aliquis potest: omnia habere nemo potest. Breuissima ad diuitias, per contemptum diuitiarum, via est. Demetrius autem noster sic viuit, non tanquam contempserit omnia, sed tanquam aliis habenda permiserit.

EPIST. LXIII.

Consolatoria super morte amici, sapiens & perpulcra.

GRauiter fers decessisse Flaccum, amicum tuum: plus tamen æquo dolere te nolo. Illud, ut non

1. *Conchyliatis*] qui in laceruis purpureis incedunt.

dole-

doleas, vix audebo exigere: & esse melius scio. Sed cui ista firmitas animi continget, nisi iam multum supra fortunam elato? Illum quoque ista res vellicabit, sed tantum vellicabit. Nobis autem ignosci potest, prolapsis ad lacrimas: si non nimiæ decurrerent, si ipsi illas repressimus. Nec sicci sint oculi amisso amico, nec fluant; lacrimandum est, non plorandum. Duram tibi legem videor ponere? cum poëtarum Græcorum maximus, ius flendi dederit in vnum dumtaxat diem: 1) cum dixerit, etiam Nioben de cibo cogitasse. 2) Quæris vnde sint lamentationes, vnde immodici fletus? per lacrimas argumenta desiderii quærimus: & dolorem non sequimur, sed ostendimus. Nemo tristis sibi est. 3) O infelicem stultitiam! est aliqua & doloris ambitio. Quid ergo? inquis. obliuiscar amici? Breuem illi apud te memoriam promittis, si cum dolore mansura est. Iam istam frontem ad risum quælibet fortuita res transferet. Non differo in longius tempus, quo desiderium omne mulcetur, quo etiam acerrimi luctus residunt: cum primum te obseruare desieris, imago ista tristitiæ discedet. Nunc ipse custodis dolorem tuum, sed custodienti quoque elabitur: eoque citius, quo est acrior, desinit. Id agamus, vt iucunda fiat nobis amissorum recordatio. nemo libenter ad id redit, quod non sine tormento cogitaturus est. Si tamen istud fieri necesse est, vt cum aliquo nobis morsu, amissorum quos amauimus nomen occurrat: hic quoque morsus habet suam vo-

---

1. *In vnum duntaxat diem*] Habes ap. Homerum Il. τ. vbi Vlysses ad Achillem lacrymis diffluentem:

Ἀλλὰ χρὴ τὸν μὲν καταθάπτειν ὅς κε θάνῃσι
Νηλέα θυμὸν ἔχοντας, ἐπ' ἤματι δακρύσαντας.

2. *Etiam Nioben de cibo cogitasse*] Id. Hom. Il. vlt.

3. *Nemo tristis sibi est*] Sed aliis quibus ostendere tristitiam cupit.

luptatem. Nam, vt dicere solebat Attalus noster; Sic amicorum defunctorum memoria iucunda est, quomodo poma quædam sunt suauiter aspera, quomodo in vino nimis veteri ipsa nos amaritudo delectat: cum vero interuenit spatium, omne quod angebat exstinguitur, & pura ad nos voluptas venit. Si illi credimus, amicos incolumes cogitare, melle ac placenta frui est: eorum qui fuerunt retractatio, non sine acerbitate quadam iuuat. Quis autem negauerit, hæc acria quoque, & habentia austeritatis aliquid, stomachum excitare? Ego non idem sentio. mihi amicorum defunctorum cogitatio, dulcis ac blanda est. habui enim illos, tanquam amissurus: amisi, tanquam habeam. Fac ergo, mi Lucili, quod tuam æquitatem decet. Desine beneficium Fortunæ male interpretari. abstulit, sed dedit. Ideo amicis auide fruamur, quia quamdiu contingere hoc possit, incertum est. Cogitemus quam sæpe illos reliquerimus, in aliquam peregrinationem longinquam exituri: quam sæpe eodem morantes loco, non viderimus: intelligemus, plus nos temporis perdidisse in viuis. Feras autem hos, qui cum negligentissime amicos habeant, miserrime lugent: nec amant quemquam, nisi cum perdiderunt? Ideoque tunc effusius mœrent, quia verentur, ne dubium sit an amauerint: sera iudicia affectus sui quærunt. Si alios habemus amicos, male de his & meremur, & existimamus: quia parum valent in vnius elati solatium. si non habemus, maiorem ipsi nobis iniuriam fecimus, quam a fortuna accepimus. Illa vnum abstulit: nos quemcumque non fecimus. Deinde ne vnum quidem amauit, qui plus quam vnum amare non potuit. Si quis despoliatus, amissa vnica tunica, complorare se malit, quam circumspicere, quomodo frigus effugiat, & aliquid inueniat quo tegat scapulas, nonne tibi videatur stultissimus? Quem ama-

amabas, extulisti: quære, quem ames. Satius est amicum reparare, quam flere. Scio quidem pertritum iam hoc esse, quod adiecturus sum: non tamen ideo prætermittam, quia ab omnibus dictum est. Finem dolendi etiam qui consilio non fecerat, tempore inuenit: turpissimum autem est in homine prudente remedium mœroris, lassitudo mœrendi. Malo relinquas dolorem, quam ab illo relinquaris. quamprimum id facere desiste, quod etiamsi voles, diu facere non poteris. Annum fæminis ad lugendum constituére maiores, non vt tam diu lugerent, sed ne diutius: viris nullum legitimum tempus est, quia nullum honestum. Quam tamen mihi ex illis mulierculis dabis, vix retractis a rogo, vix a cadauere reuulsis, cui lacrimæ in totum mensem durauerint? Nulla res citius in odium venit, quam dolor: qui recens, consolatorem inuenit, & aliquos ad se adducit: inueteratus vero deridetur. nec immerito: aut enim simulatus, aut stultus est. Hæc tibi scribo, is qui Annæum Serenum, carissimum mihi, tam immodice fleui, vt (quod minime velim) inter exempla sim eorum quos dolor vicit. hodie tamen factum meum damno, & intelligo maximam mihi caussam sic lugendi fuisse, quod nunquam cogitaueram, mori eum ante me posse. Hoc vnum mihi occurrebat, minorem esse, & multo minorem: tanquam ordinem fata seruarent. Itaque assidue cogitemus, tam de nostra, quam omnium quos diligimus, mortalitate. Tunc ego dicere debui: Minor est Serenus meus: quid ad rem pertinet? post me mori debet, sed ante me potest quia non feci, imparatum subito fortuna percussit. Nunc cogito, omnia & mortalia esse, & incerta lege mortalia. Hodie fieri potest quidquid vnquam potest. Cogitemus ergo, Lucili carissime, cito nos eo peruenturos, quo illum peruenisse mœremus. Et for-

taſſe (ſi modo ſapientum vera fama eſt, recipitque nos locus aliquis) quem putamus periſſe, præmiſſus eſt.

EPIST. LXIV.

Q. Sextii laudatio, & ipſius deinde Sapientiæ. Veteres eius auctores venerandos, & nos tamen poſſe adiicere.

FUiſti heri nobiſcum. Potes queri, ſi heri tantum: ideo adieci, nobiſcum: 1) mecum enim ſemper es. Interuenerant quidam amici, propter quos maior fumus fieret: non hic qui erumpere ex lautorum culinis, & terrere vigiles 2) ſolet: ſed hic modicus, qui hoſpites veniſſe ſignificaret. Varius nobis ſermo fuit, vt in conuiuio, nullam rem vſque ad exitum adducens, ſed aliunde alio tranſiliens. Lectus eſt deinde liber Q. Sextii patris, magni, ſi quid mihi credis, viri, & licet negent, Stoici. Quantum in illo, dii boni, vigoris eſt, quantum animi! hoc non in omnibus philoſophis inuenies. Quorumdam ſcripta clarum habent tantum nomen: 3) cetera exſanguia ſunt. Inſtituunt, diſputant, cauillantur: non faciunt animum, quia non habent. Cum legeris Sextium, dices: Viuit, viget, liber eſt, ſupra hominem eſt, dimittit me plenum ingentis fiduciæ. In quacumque poſitione mentis ſim, cum lego hunc, (fatebor tibi) libet omnes caſus prouocare, libet exclamare: Quid ceſſas fortuna? congredere, paratum vides. Illius animum induo, qui quærit vbi ſe experiatur, vbi virtutem ſuam oſtendat,

1. *Nobiscum*] non mecum, cum reliquis enim non tanta ipſi intercedebat amicitia, vt ſemper cum eis ſicut cum Seneca eſſe credi poſſet.

2. *Vigiles*] qui incendia curabant,

3. *Nomen*] titulum.

Spu-

Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum aut fuluum descendere monte leonem.

Libet aliquid habere quod vincam, cuius patientia exercear. Nam hoc quoque egregium Sextius habet, quod & ostendet tibi beatæ vitæ magnitudinem, & desperationem eius non faciet. Scies illam esse in excelso, sed volenti penetrabilem. hoc quidem virtus tibi ipsa præstabit, vt illam admireris, & tamen speres. Mihi certe temporis multum auferre solet contemplatio ipsa sapientiæ. non aliter illam intueor obstupefactus, quam ipsum interim mundum, quem sæpe tanquam spectator nouus video. Veneror itaque inuenta sapientiæ, inuentoresque: adire tanquam multorum hereditatem iuuat. Mihi ista acquisita, mihi laborata sunt. Sed agamus bonum patremfamiliæ: faciamus ampliora, quæ accepimus. maior ista hereditas a me ad posteros transeat. Multum adhuc restat operis, multumque restabit: nec vlli nato post mille sæcula præcludetur occasio aliquid adhuc adiiciendi. Sed etiam si omnia a veteribus inuenta sunt: hoc semper nouum erit, vsus, & inuentorum ab aliis scientia & dispositio. Puta relicta nobis medicamenta, quibus sanarentur oculi. non opus est mihi alia quærere; hæc tantum morbis & temporibus aptanda sunt. Hoc asperitas oculorum conleuatur. hoc palpebrarum crassitudo tenuatur. hoc vis subita & humor auertitur. hoc acuitur visus. Teras ista oportet, & eligas tempus, adhibeas singulis modum. Animi remedia inuenta sunt ab antiquis: quomodo autem admoueantur, aut quando, nostri operis est quærere. Multum egerunt qui ante nos fuerunt, sed non peregerunt: suspiciendi tamen sunt, & ritu deorum colendi. Quid ni ego magnorum virorum & imagines habeam, incitamen-

ta animi, & natales celebrem? Quid ni illos honoris caussa semper appellem? Quam venerationem præceptoribus meis debeo, eandem illis præceptoribus generis humani, a quibus tanti boni initia fluxerunt. Si consulem videro aut prætorem, omnia quibus honor haberi honori *1)* solet, faciam: equo desiliam, caput adaperiam, semita cedam. Quid ergo? Marcum Catonem vtrumque, & Lælium Sapientem, & Socratem cum Platone, & Zenonem, Cleanthemque, in animum meum sine dignatione summa recipiam? Ego vero illos veneror, & tantis nominibus semper assurgo.

EPIST. LXV.

Physiologica tractat, de Caussa & Materia. Quatenus vtilia sint docet: si cum modo tractentur, & bono fine, id est vitæ. Attolli per hæc animum ad Deum, & Honestum.

HEsternum diem diuisi cum mala valetudine. antemeridianum illa sibi vindicauit: postmeridiano mihi cessit. Itaque lectione primum tentaui animum. deinde cum hanc recepisset, plus illi imperare ausus sum, imo permittere. Aliquid scripsi, & quidem intentius, quam soleo, dum cum materia difficili contendo, & vinci nolo: donec interuenerunt amici, qui mihi vim afferrent, & tanquam ægrum intemperantem coërcerent. In locum stili sermo successit. ex quo eam partem ad te perferam, quæ in lite est. te arbitrum adegimus *1)*? plus negotii habes quam existimas. Triplex caussa est. Dicunt, vt scis, Stoici nostri, duo esse in rerum natura, ex quibus omnia fiant: caussam

1. *Honori*] officio & dignitati qua Prætor refulget.
1. *Adegimus*] *f. addiximus.*

& ma-

& materiam. Materia iacet iners, res ad omnia parata, cessatura, si nemo moueat. Caussa autem, id est, ratio, materiam format, & quocumque vult versat, ex illa varia opera produc t. Esse debet ergo vnde aliquid fiat, deinde a quo fiat: hoc caussa est, illud materia. Omnis ars imitatio est naturæ: itaque quod de vniuerso dicebam, ad hæc transfer, quæ ab homine facienda sunt. Statua & materiam habuit, quæ pateretur artificium: & artificem, qui materiæ daret faciem. Ergo in statua materia æs fuit, caussa artifex. Eadem conditio rerum omnium est. ex eo constant quod fit, & ex eo quod facit Stoicis placet vnam caussam esse, id quod facit Caussam Aristoteles putat tribus modis dici. Prima, inquit, caussa est ipsa materia, sine qua nihil potest effici. Secunda opifex. Tertia forma, quæ vnicuique operi imponitur, tanquam statuæ. nam hanc Aristoteles Idos vocat. Quarta quoque, inquit, his accedit, propositum totius operis. Quid sit hoc, aperiam Æs prima statuæ caussa est: nunquam enim facta esset, nisi fuisset id, ex quo ea funderetur, duceretur ue. Secunda caussa artifex est: non potuisset enim æs illud in habitum statuæ figurari, nisi accessissent peritæ manus. Tertia caussa est forma: neque enim statua ista Doryphoros aut Diadumenos vocaretur, n si hæc illi esset impressa facies. Quarta caussa est faciendi propositum: nam nisi hoc fuisset, facta non esset. Quid est propositum? quod inuitauit artificem, quod ille secutus fecit. Vel pecunia est hoc, si venditurus fabricauit: vel gloria, si laborauit in nomen: vel religio, si donum templo parauit. Ergo & hæc caussa est, propter quam fit. An non putas inter caussas facti operis numerandum, quo remoto factum non esset? His quintam Plato adiicit, exemplar, quam ipse ideam vocat: hoc est enim ad quod respiciens artifex, id

quod destinabat, efficit. Nihil autem ad rem pertinet, vtrum foris habeat exemplar, ad quod referat oculos; an intus, quod sibi ipse concepit & posuit. Hæc exemplaria rerum omnium Deus intra se habet, numerosque vniuersorum quæ agenda sunt, & modos mente complexus est. plenus his figuris est, quas Plato ideas appellat, immortales, immutabiles, infatigabiles. Itaque homines quidem pereunt: ipsa autem humanitas ad quam homo effingitur, permanet; & hominibus laborantibus, intereuntibus, illa nil patitur. Quinque ergo caussæ sunt, vt Plato dicit: Id ex quo 1), id a quo, 2) id quo, 3) id ad quod, 4) id propter quod. 5) nouissime id quod ex his est. 6) Tanquam in statua (quia de hac loqui cœpimus) id ex quo, æs est: Id a quo, artifex est: Id quo, forma est, quæ aptatur illi: Id ad quod, exemplar est, quod imitatur is qui facit: Id propter quod, facientis propositum est. Id quod ex istis est, ipsa statua. Hæc omnia mundus quoque (vt ait Plato) habet. Faciens, hic Deus est: Ex quo fit, hæc materia est: Forma, hic est habitus, & ordo mundi quem videmus: exemplar, scilicet ad quod Deus hanc magnitudinem operis pulcherrimi fecit: Propositum, propter quod fecit. Quæris, quid sit propositum Deo? Bonitas. ita certe Plato ait. Quæ Deo faciendi mundum caussa fuit? bonus est, bono nulla cuiusquam boni inuidia est. Fecit itaque quam optimum potuit. Fer ergo iudex sententiam, & pronuncia, quis tibi verisimillimum videatur dicere, non quis verum dicat. id enim tam

1. *Ex quo*] materia.
2. *A quo*] causa efficiens.
3. *Quo*] forma, qua vel per quam res est.
4. *Ad quod*] idea siue exemplar.
5. *Propter quod*] caussa finalis.
6. *Id quod ex his est*] effectus.

ſupra nos eſt, quam ipſa veritas. Hæc quæ ab Ariſtotele & Platone ponitur turba cauſſarum, aut nimium multa, aut nimium pauca comprehendit. Nam ſi quodcumque remoto quid effici non poteſt, id cauſſam iudicant eſſe faciendi, pauca dixerunt. Ponant inter cauſſas tempus. nihil ſine tempore poteſt fieri. Ponant locum. ſi non fuerit vbi fiat aliquid, ne fiet quidem. Ponant motum. nil ſine hoc nec fit nec perit: nulla ſine motu ars, nulla mutatio eſt. Sed nos nunc primam & generalem cauſſam quærimus. hæc ſimplex eſſe debet. nam & materia ſimplex eſt. Quærimus, quid ſit cauſſa: Ratio faciens, id eſt, Deus. Ita enim quæ nunc retuli, non ſunt multæ & ſingulæ cauſſæ, ſed ex vna pendent ex ea quæ facit. Formam dicis cauſſam eſſe: hanc imponit artifex operi. pars eſt, non cauſſa. Exemplar quoque non eſt cauſſa, ſed inſtrumentum cauſſæ neceſſarium. Sic neceſſarium eſt exemplar artifici, quomodo ſcalprum, quomodo lima. ſine his procedere ars non poteſt. non partes tamen hæc artis, aut cauſſæ ſunt. Propoſitum, inquit, artificis, propter quod ad faciendum aliquid accedit, cauſſa eſt. vt ſit cauſſa, non eſt efficiens cauſſa, ſed ſuperueniens. Hæ autem innumerabiles ſunt: nos de cauſſa quærimus generali. Illud vero non pro ſolita ipſis ſubtilitate dixerunt, totum mundum & conſummatum opus, cauſſam eſſe. multum enim intereſt inter opus, & cauſſam operis. Aut fer ſententiam: aut (quod facilius in eiuſmodi rebus eſt) nega tibi liquere, & nos reuerti iube. Quid te, inquis, delectat tempus inter iſta conterere, quæ tibi nullum affectum eripiunt, nullam cupiditatem abigunt? Ego quidem priora illa ago ac tracto, quibus pacatur animus, & me prius ſcrutor: deinde hunc mundum. Ne hoc quidem tempus, vt exiſtimas, perdo. Iſta enim omnia ſi non concidantur, nec in hanc ſubtilitatem inutilem diſtrahantur, attollunt & leuant animum, qui graui ſarcina

cina preſſus, explicari cupit, & reuerti ad illa quorum fuit. Nam corpus hoc, animi pondus ac pœna eſt: premente illo vrgetur, in vinculis eſt, niſi acceſſit philoſophia: & illum reſpirare rerum naturæ ſpectaculo iuſſit, & a terrenis dimiſit ad diuina. Hæc libertas eius eſt, hæc euagatio: ſubducit interim ſe cuſtodiæ in qua tenetur, & cælo reficitur. Quemadmodum artifices ex alicuius rei ſubtilioris intentione, *7)* quæ oculos defatigat, ſi malignum & precarium lumen habent, *8)* in publicum prodeunt, & in aliqua regione ad populi otium dedicata oculos libera luce delectant: ſic animus in hoc triſti & obſcuro domicilio cluſus, quoties poteſt, apertum petit, & in rerum naturæ contemplatione requieſcit. Sapiens aſſectatorque ſapientiæ adhæret quidem in corpore ſuo, ſed optima ſui parte abeſt, & cogitationes ſuas ad ſublimia intendit, & velut ſacramento rogatus, hoc quod viuit, ſtipendium putat: & ita formatus eſt, vt illi nec amor vitæ, nec odium ſit, patiturque mortalia, quamuis ſciat ampliora ſupereſſe. Interdices mihi inſpectione rerum naturæ, ac toto abductum rediges in partem? Ego non quæram, quæ ſint initia vniuerſorum, quis rerum formator, quis omnia in vna maſſa & materia inerti conuoluta diſcreuerit? Non quæram, quis ſit artifex huius mundi? qua ratione tanta magnitudo in legem & ordinem venerit? quis ſparſa collegerit, confuſa diſtinxerit, in vna deformitate *9)* latentibus faciem *10)* diuiſerit? vnde lux tanta funda-

7. *Intentione*] ex intenſa in opus aliquod ſubtilius opera.

8. *Malignum & precarium lumen habent*] quod fieri ſolet oculo in rebus minutis, vel colore radiante infectis nimis diu occupato.

9. *Deformitate*] chao.

10. *Faciem*] formam & cultum.

tur?

tur? ignis sit, an aliquid igne lucidius? Ego ista non quæram? ego nesciam vnde descenderim? semel hæc mihi videnda sint, an sæpe nascendum 11)? quo hinc iturus sim? quæ sedes exspectet animam, solutam legibus seruitutis humanæ? Vetas me cælo interesse, id est, iubes me viuere capite demisso? Maior sum, & ad maiora genitus, quam vt mancipium sim mei corporis: quod equidem non aliter adspicio, quam vinculum aliquod libertati meæ circumdatum. Hoc itaque oppono fortunæ, in quo resistat; 12) nec per illud ad me vllum transire vulnus sino: Quidquid in me potest iniuriam pati, hoc est: in hoc obnoxio domicilio animus liber habitat. nunquam me caro ista compellet ad metum, nunquam ad indignam bono simulationem, nunquam in honorem huius corpusculi mentiar. Cum visum fuerit, distraham cum illo societatem: & nunc tamen dum hæremus, non erimus æquis partibus socii: animus ad se omne ius ducet. Contemptus corporis sui, certa libertas est. Vt ad propositum reuertar, huic libertati multum conferet & illa, de qua modo loquebamur, inspectio. Nempe vniuersa ex materia & ex Deo constant: Deus ista temperat, quæ circumfusa rectorem sequuntur, & ducem. Potentius autem ac pretiosius est quod facit, qui est Deus, quam materia patiens Dei. Quem in hoc mundo locum Deus obtinet, hunc in homine animus: quod est illic materia, id nobis corpus est. Seruiant ergo deteriora melioribus: fortes simus aduersus fortuita: non contremiscamus iniurias, non vulnera, non vincula, non egestatem. Mors quidem est aut finis aut

11. *An sæpe nascendum*] an non dispiciam semelne hic mihi viuendum sit, an repetitis vicibus, quod Stoicum & Pythagoricum de παλιγγενεσίας dogma volebat.

12. *In quo resistat*] subsistat, in corpus enim tantum, non in animum fortunæ arbitrium est.

transitus. nec desinere timeo; idem est enim quod non cœpisse: nec transire; quia nusquam tam anguste ero.

Epist. LXVI.

Claranum senem, sed alacrem esse: eumdem corpore deformem, animo honestum. Non refert de casa, in qua is habitet. Discrimen Bonorum Stoicis: & omnia paria esse. Quid ergo? idem Gaudium, & Patientia? idem, quod ad Virtutem: non ad Materiam. Externa etiam, non dare Boni augmentum. Hæc diffuse, distincte, pulcre. O legamus, & aptemus!

CLaranum condiscipulum meum vidi, post multos annos, non puto exspectas vt adiiciam, senem: sed mehercules viridem animo ac vigentem, & cum corpusculo suo colluctantem. Inique enim se natura gessit, & talem animum male collocauit: aut fortasse voluit hoc ipsum nobis ostendere, posse ingenium fortissimum ac beatissimum sub qualibet cute latere. Vicit tamen omnia impedimenta: & ad cetera contemnenda a contemptu sui venit. Errare mihi visus est qui dixit:

Gratior est pulcro veniens e corpore virtus.

nullo enim honestamento eget: ipsa & magnum sui decus est, & corpus suum consecrat. *1*) Certe Claranum nostrum cœpi intueri, formosus mihi videtur, & tam rectus corpore, quam est animo. Potest ex casa vir magnus exire: potest & ex deformi humilique corpusculo formosus animus ac magnus. Quosdam itaque videtur mihi in hoc natura tales generare, vt approbet virtutem omni loco nasci. Si posset per se

1. *Consecrat*] velut intus habitantis Dei templum.

nudos

nudos edere animos, fecisset. nunc quod amplius est, facit: quosdam enim edit corporibus impeditos, sed nihilominus perrumpentes obstantia. Claranus mihi videtur in exemplar editus: vt scire possemus, non deformitate corporis fœdari animum; sed pulcritudine animi corpus ornari. Quamuis autem paucissimos vna fecerimus dies, tamen multi nobis sermones fuerunt, quos subinde egeram, 2) & ad te mittam. Hoc primo die quæsitum est, quomodo possint paria bona esse, si triplex eorum conditio est. Quædam (vt nostris videtur) prima bona sunt: tanquam gaudium, pax, salus patriæ. Quædam secunda, in materia infelici expressa: tanquam tormentorum patientia, & in morbo graui temperantia. Illa bona directo optamus nobis: hæc, si necesse fuerit. Sunt adhuc tertia: tanquam modestus incessus, & compositus, ac probus vultus, & conueniens prudenti viro gestus. Quomodo ista inter se paria esse possunt: cum alia optanda sint, alia auersanda? Si volumus ista distinguere, ad primum reuertamur, & consideremus id quale sit. Animus intuens vera, peritus fugiendorum ac petendorum, non ex opinione, sed ex natura pretia rebus imponens, toti se inferens mundo, & in omnes eius actus contemplationem suam mittens, cogitationibus actionibusque intentus, ex æquo magnus ac vehemens, asperis blandisque pariter inuictus, neutri se fortunæ submittens, supra omnia quæ contingunt acciduntque eminens, pulcherrimus, ordinatissimus, cum decore, cum viribus sanus ac siccus, 3) imperturbatus, intrepidus, quem nulla vis frangat, quem nec attollant fortuita, nec deprimant. Talis animus virtus est, hæc eius facies, si sub vnum veniat

2. *Egeram*] proferam.

3. *Siccus*] firmus & sibi constans, notum de ξηρᾷ ψυχῇ quid dixerit Heraclitus.

adspe-

adſpectum, & ſemel tota ſe oſtendat. Ceterum multæ eius ſpecies ſunt, quæ pro vitæ varietate & pro actionibus explicantur: nec minor fit aut maior ipſa. Decreſcere enim ſummum bonum non poteſt, nec virtuti ire retro licet: ſed in alias atque alias qualitates conuertitur, ad rerum quas actura eſt habitum figurata Quidquid attigit, in ſimilitudinem ſui adducit & tingit: actiones, amicitias, interdum domos totas, quas intrauit diſpoſuitque, condecorat: quidquid tractauit, id amabile, conſpicuum, mirabile facit. Itaque vis eius & magnitudo vltra non poteſt ſurgere, quando incrementum maximo non eſt. Nihil inuenies rectius recto, non magis quam verius vero, quam temperato temperatius. omnis in modo eſt virtus: modus certa menſura eſt. Conſtantia non habet quo procedat, non magis quam fiducia, aut veritas, aut fides. Quid accedere perfecto poteſt? nihil. aut perfectum non erat, cui acceſſit: ergo ne virtuti quidem, cui ſi quid adiici poteſt, defuit. Honeſtum quoque nullam acceſſionem recipit: honeſtum eſt enim propter illa quæ retuli. Quid porro decorum, & iuſtum, & legitimum? non eiuſdem eſſe formæ putas, certis terminis comprehenſum? Creſcere poſſe, imperfectæ rei ſignum eſt: bonum omne in eaſdem cadit leges: iuncta eſt priuata & publica vtilitas, tam mehercules, quam inſeparabile eſt, laudandum petendumque. Ergo virtutes inter ſe pares ſunt, & opera virtutum, & omnes homines quibus illa contigere. Satorum vero animaliumque virtutes, cum mortales ſint, fragiles, caducæque, & incertæ, exſiliunt reſiduntque: & ideo non eodem pretio æſtimantur. Vna inducitur humanis virtutibus regula: vna enim eſt ratio recta, ſimplexque. Nihil eſt diuino diuinius, cæleſti cæleſtius. Mortalia eminent, cadunt, deteruntur, creſcunt, exhauriuntur, implentur: itaque illis in tam incerta ſorte inæqualitas eſt: diui-

diuinorum vna natura eſt. Ratio autem nihil aliud eſt, quam in corpus humanum pars diuini ſpiritus merſa. Si ratio diuina eſt, nullum autem bonum ſine ratione eſt, bonum omne diuinum eſt. nullum porro inter diuina diſcrimen eſt, ergo nec inter bona. Paria itaque ſunt inter ſe gaudium, & fortis atque obſtinata tormentorum perpeſſio. in vtroque enim eadem eſt animi magnitudo: in altero remiſſa, & laxa; in altero pugnax, & intenta. Quid? tu non putas, parem eſſe virtutem eius qui fortiter hoſtium mœnia expugnat, & eius qui obſidionem patientiſſime ſuſtinet? Et magnus Scipio, qui Numantiam claudit & comprimit, cogitque inuictas manus in exitium ipſas ſui verti: & magnus ille obſeſſorum animus, qui ſcit nihil eſſe clauſum, cui mors aperta eſt, & in complexu libertatis exſpirat. Æque reliqua quoque inter ſe paria ſunt, tranquillitas, ſimplicitas, liberalitas, conſtantia, æquanimitas, tolerantia: omnibus enim iſtis vna virtus ſubeſt, quæ animum rectum & indeclinabilem præſtat. Quid ergo? nihil intereſt inter gaudium, & dolorum inflexibilem patientiam? nihil, qvantum ad ipſas virtutes: plurimum, quantum ad illa, in quibus virtus vtraque oſtenditur. In altero namque naturalis animi remiſſio ac laxitas: in altero, contra naturam dolor. Itaque media ſunt hæc, quæ plurimum interualli recipiunt. Virtus in vtraque par eſt: virtutem materia non mutat: nec peiorem facit dura & difficilis, nec meliorem hilaris & læta. Neceſſe eſt ergo æqualia ſint bona vtraque: quia nec hic poteſt ſe melius in hoc gaudio gerere, nec ille melius in illis cruciatibus. duo vero, quibus nihil fieri melius poteſt, paria ſunt. Nam ſi quæ extra virtutem poſita ſunt, aut minuere illam, aut augere poſſunt; deſinit vnum bonum eſſe, quod honeſtum eſt. Si hoc conceſſeris, omne honeſtum perit. Quare? dicam: quia nihil honeſtum

eſt,

est, quod ab inuito, quod a coacto fit. omne honestum voluntarium est. Admisce illi pigritiam, querelam, tergiuersationem, metum: quod habet in se optimum, perdidit, sibi placere. Non potest honestum esse, quod non est liberum. nam quod timet, seruit. Honestum omne securum est, tranquillum est: si recusat aliquid, si complorat, si malum iudicat, perturbationem recipit, & in magna discordia volutatur. Hinc enim species recti vocat, illinc suspicio mali retrahit. Itaque qui honeste aliquid facturus est, quidquid opponitur, id etiam si incommodum putat, malum non putat: velut libens faciet. Omne honestum iniussum, incoactumque est, sincerum, & nullo malo mixtum. Scio quid mihi hoc loco responderi possit. Hoc nobis persuadere conaris, nihil interesse, vtrum aliquis in gaudio sit, an in equuleo iaceat, & tortorem suum lasset. Poteram respondere quod Epicurus ait, Sapientem, si in Phalaridis tauro peruratur, exclamaturum: Dulce est, & ad me nil pertinet. Quid miraris, si ego paria bona dico, vnius in conuiuio iacentis, alterius inter tormenta fortissime stantis: cum (quod incredibilius est) dicat Epicurus, dulce esse torqueri? Et hic respondeo, plurimum interesse inter gaudium & dolorem. Si quæratur electio, alterum petam, alterum vitabo. illud secundum naturam est, hoc contra. Quamdiu sic æstimantur, magno inter se dissident spatio: cum ad virtutem ventum est, vtraque par est, & quæ per læta procedit, & quæ per tristia. Nullum habent momentum vexatio & dolor, & quidquid aliud incommodi est: virtute enim obruitur. Quemadmodum minuta lumina claritas solis obscurat: sic dolores, molestias, iniurias, virtus magnitudine sua elidit, atque opprimit; & quocumque affulsit, ibi quidquid sine illa apparet, extinguitur: nec magis vllam portionem habent in-

com-

commoda, cum in virtutem inciderint, quam in mari nimbus. Hoc ſcias ita eſſe, ad omne pulcrum vir bonus ſine vlla cunctatione procurret. ſtet illic licet carnifex, ſtet tortor atque ignis, perſeuerabit: nec quid paſſurus, ſed quid facturus ſit, adſpiciet: & ſe honeſtæ rei tanquam bono viro credet. vtilem illam ſibi iudicabit, tutam, proſperam. Eumdem ergo locum habebit apud illum honeſta res, ſed triſtis atque aſpera, quem vir bonus, pauper, aut exſul, ac pallidus. Agedum pone ex alia parte virum bonum, diuitiis abundantem, ex altera nihil habentem, ſed in ſe omnia: vterque æque bonus vir erit, etiam ſi fortuna diſpari vtetur. Idem (vt dixi) in rebus iudicium eſt, quod in hominibus. æque laudabilis eſt virtus in corpore valido ac libero poſita, qvam in morbido ac vincto. Ergo tua quoque virtus non magis laudabilis, ſi corpus illæſum tibi & integrum fortuna præſtiterit, quam ſi ex aliqua parte mutilatum. alioqui hoc erit, ex ſeruorum habitu dominum æſtimare. Omnia enim iſta, in quæ dominium caſus exercet, ſerua ſunt, pecunia, & corpus, & honores: imbecilla, fluida, mortalia, poſſeſſionis incertæ. Illa rurſus libera & inuicta opera virtutis. quæ non ideo magis appetenda ſunt, ſi benignius a fortuna tractantur; nec minus, ſi aliqua rerum iniquitate premuntur. Quod amicitia in hominibus eſt, hoc in rebus appetitio eſt. Non, puto, magis amares virum bonum locupletem, quam pauperem: nec robuſtum & lacertoſum, quam gracilem, & languidi corporis: ego ne rem quidem magis appetes hilarem ac pacatam, quam diſtractam & operoſam. Et ſi hoc eſt, magis diliges ex duobus æque bonis viris, nitidum & vnctum, quam puluerulentum & horrentem. deinde hucuſque peruenies, vt magis diligas integrum omnibus membris & illæſum, quam debilem aut luſcum. Paulatim faſtidium tuum

illo

illo vſque procedet, vt ex duobus æque iuſtis ac prudentibus, comatum & criſpulum malis, quam recalvaſtrum. Vbi par eſt in vtroqve virtus, non comparet aliarum rerum inæqualitas: omnia enim alia non partes, ſed acceſſiones ſunt. Nam quis tam iniquam cenſuram inter ſuos agit, vt filium ſanum quam ægrum magis diligat? procerumue & excelſum, quam breuem & modicum? Fœtus ſuos non diſtinguunt feræ, & ſe in alimentum pariter omnium ſternunt. 1) aues ex æquo partiuntur cibos. Vlyſſes ad Ithacæ ſuæ ſaxa ſic properat, quemadmodum Agamemnon ad Mycenarum nobiles muros. Nemo enim patriam, quia magna eſt, amat, ſed quia ſua. Quorſum hæc pertinent? vt ſcias, virtutem omnia opera ſua, velut fœtus ſuos, iiſdem oculis intueri, æque indulgere omnibus: & quidem impenſius, laborantibus. Quoniam quidem etiam parentum amor, magis in ea quorum miſeretur, inclinatur. Virtus quoque opera ſua quæ videt affici & premi, non magis amat, ſed parentum bonorum more, magis complectitur ac fouet. Quare non eſt vllum bonum altero maius? quia non eſt quidquam apto aptius, quia plano nihil eſt planius. Non potes dicere, Hoc magis par eſt alicui 2) quam illud: ergo nec honeſto honeſtius quidquam eſt. Quod ſi par omnium virtutum natura eſt, tria genera bonorum in æquo ſunt. Ita dico, in æquo eſt moderate gaudere, & moderate dolere: Lætitia illa non vincit hanc animi firmitatem, ſub tortore gemitus deuorantem. Illa bona optabilia ſunt, hæc mirabilia. vtraque nihilominus paria: quia quidquid incommodi eſt, velamento maioris boni tegitur. Quiſquis hæc imparia iudicat, ab ipſis virtutibus auertit oculos, & exteriora circumſpicit.

1. *Sternunt*] vbera prębituræ.
2. *Hoc magis par eſt alicui*] hoc bonum magis alicui conuenit.

Bona

Bona vera idem pendunt, idem patent: 3) falsa multum habent vani. Itaque speciosa & magna contra visentibus, cum ad pondus reuocata sunt, fallunt. Ita est, mi Lucili, quidquid vera ratio commendat, solidum & æternum est, firmat animum, attollitque, semper futurum in excelso: illa quæ temere laudantur, & vulgi sententia bona sunt, inflant inanibus lætos. Rursus ea quæ timentur tanquam mala, iniiciunt formidinem mentibus, & illas non aliter, quam animalia species periculi, agitant. Vtraque res ergo sine caussa animum & diffundit, & mordet: nec illa gaudio, nec hæc metu digna est: sola ratio immutabilis & iudicii tenax est. non enim seruit, sed imperat sensibus. Ratio rationi par est, sicut rectum recto: ergo & virtus, quæ non aliud est quam recta ratio. Omnes virtutes rationes rectæ sunt: si rectæ sunt, & pares sunt. Qualis ratio est, tales & actiones sunt: ergo omnes pares sunt. Nam cum similes rationi sint, similes & inter se sunt: pares autem actiones inter se esse dico, qua rectæ sunt, & honestæ. Ceterum magna habebunt discrimina, variante materia: quæ modo latior est, modo angustior; modo illustris, modo ignobilis; modo ad multos pertinens, modo ad paucos. In omnibus tamen istis, id quod optimum est, par est. tanquam viri boni, omnes pares sunt, qua boni sunt. sed habent differentias ætatis: alius senior, alius iunior. habent corporis: alius formosus, alius deformis est. habent fortunæ: ille diues, hic pauper est: ille gratiosus, potens, vrbibus notus & populis; ignotus hic plerisque, & obscurus. Sed per illud quod boni sunt, pares sunt. De bonis ac malis sensus non iudicat: quid vtile, scit; quid in-

3. *Idem patent*] non imponunt specie, sed idem pendunt & sunt, quod esse videntur.

utiſe, ignorat. Non poteſt ferre ſententiam, niſi in rem præſentem perductus eſt: nec futuri prouidus eſt, nec præteriti memor: quid ſit conſequens neſcit. Ex hoc autem rerum ordo ſerieſque contexitur, & vnitas vitæ in perfectum itura. Ratio ergo arbitra eſt bonorum ac malorum: aliena & externa pro vilibus habet: & ea quæ neque bona ſunt, neque mala, acceſſiones minimas ac leuiſſimas iudicat. omne illi bonum in animo eſt. Ceterum quædam prima exiſtimat, ad quæ ex propoſito venit, tanquam victoriam, bonos liberos, patriæ ſalutem: quædam ſecunda, quæ non apparent niſi in rebus aduerſis: tanquam æquo animo pati morbum magnum, exſilium: quædam media, quæ nihilo magis ſecundum naturam ſunt, quam contra naturam: tanquam prudenter ambulare, compoſite ſedere. Non enim minus ſecundum naturam eſt, ſedere, quam aut ſtare, aut ambulare. Duo illa ſuperiora diuerſa ſunt. prima enim ſecundum naturam ſunt, gaudere liberorum pietate, patriæ incolumitate: ſecunda contra naturam ſunt, fortiter obſtare tormentis, & ſitim perpeti, morbo vrente præcordia. Quid ergo? aliquid contra naturam bonum eſt? minime. ſed illud aliquando contra naturam eſt, in quo bonum illud exſiſtit. vulnerari enim, & ſubiecto igne tabeſcere, & aduerſa valetudine affligi, contra naturam eſt: ſed inter iſta ſeruare animum infatigabilem, ſecundum naturam eſt. Et vt, quod volo, exprimam breuiter, materia boni aliquando contra naturam: at bonum, nunquam. quoniam bonum ſine ratione nullum eſt: ſequitur autem ratio naturam. Quid eſt ergo ratio? naturæ imitatio. Quid eſt ſummum hominis bonum? ex naturæ voluntate ſe gerere. Non eſt, inquit, dubium, quin felicior pax ſit nunquam laceſſita, quam multo reparata ſanguine. Non eſt dubium, inquit, quin felicior ſit inconcuſſa valetudo, quam

quam ex grauibus morbis & extrema minitantibus in tutum vi quadam & patientia educta. Eodem modo non erit dubium, quin maius bonum sit gaudium, quam obnoxius animus ad perpetiendos cruciatus vulnerum aut ignium. Minime: illa enim quæ fortuita sunt, plurimum discriminis recipiunt: æstimantur enim vtilitate sumentium. Bonorum vnum propositum est, consentire naturæ. hoc in omnibus par est. Cum alicuius in senatu sententiam sequimur, non potest dici: Ille magis assentitur, quam ille: ab omnibus in eamdem sententiam itur. idem de virtutibus dico: omnes naturæ assentiuntur. idem de bonis dico: omnia naturæ assentiuntur. Alter adolescens decessit, alter senex, aliquis præter hos infans, cui nihil amplius contigit, quam prospicere vitam: omnes hi æque fuere mortales, etiam si mors aliorum longius vitam passa est procedere, aliorum in medio flore præcidit, aliorum interrupit principia. Alius inter cœnandum solutus est, alterius continuata mors somno est, aliquem concubitus exstinxit. his oppone ferro transfossos, aut exanimatos serpentum morsu, aut fractos ruina, aut per longam neruorum contractionem extortos minutatim: aliquorum melior dici, aliquorum peior potest exitus: mors quidem omnium par est. per quæ venit diuersa sunt; id in quod desinunt, vnum est. mors nulla maior aut minor est: habet enim eumdem in omnibus modum, finisse vitam. Idem tibi de bonis dico. hoc bonum inter meras voluptates est, hoc inter tristia & acerba; illud fortunæ indulgentiam rexit, hoc violentiam domuit; vtrumque æque bonum est, quamuis illud plana emolliuerit, hoc aspera. Idem finis omnium est. bona sunt, laudanda sunt, virtutem rationemque comitantur: virtus æquat inter se, quidquid agnoscit. Nec est quod hoc inter nostra placita mireris. apud Epicurum duo bona sunt, ex quibus summum illud bea-

tumque componitur: vt corpus ſine dolore ſit, animus ſine perturbatione. Hæc bona non creſcunt, ſi plena ſunt. quo enim creſcet, quod plenum eſt? Dolore corpus caret: quid ad hanc accedere indolentiam poteſt? Animus conſtat ſibi, & placidus eſt: quid accedere ad hanc tranquillitatem poteſt? Quemadmodum ſerenitas cæli non recipit maiorem adhuc claritatem, in ſinceriſſimum nitorem repurgata: ſic hominis, corpus animumque curantis, & bonum ſuum ex vtroque nectentis, perfectus eſt ſtatus, & ſummam voti ſui inuenit, ſi nec æſtus animo eſt, nec dolor corpori. Si qua extra blandimenta contingunt, non augent ſummum bonum, ſed, vt ita dicam, condiunt & oblectant: abſolutum enim illud humanæ naturæ bonum, corporis & animi pace contentum eſt. Dabo apud Epicurum tibi etiamnum ſimillimam huic noſtræ diuiſionem bonorum. Alia enim ſunt apud illum, quæ malit contingere ſibi: vt corporis quietem, ab omni incommodo liberam, & animi remiſſionem, bonorum ſuorum contemplatione gaudentis. Alia ſunt, quæ quamuis nolit accidere, nihilominus & laudat & comprobat: tanquam illam, quam paulo ante dicebam, malæ valetudinis, & dolorum grauiſſimorum perpeſſionem. in qua Epicurus fuit illo ſummo ac fortunatiſſimo die ſuo: ait enim ſe veſicæ & exulcerati ventris tormenta tolerare, vlteriorem doloris acceſſionem non recipientia: eſſe nihilominus ſibi illum beatum diem; beatum autem agere, niſi qui eſt in ſummo bono, non poteſt. Ergo & apud Epicurum ſunt hæc bona, quæ malles non experiri: ſed quia ita res tulit, & amplexanda & laudanda & exæquanda ſummis ſunt. Non poteſt dici, hoc non eſſe par maximis bonum, quod beatæ vitæ clauſulam impoſuit, cui Epicurus extrema voce gratias egit. Permitte mihi, mi Lucili virorum optime, aliquid audacius dicere. ſi vlla bona maiora

iora eſſe aliis poſſent: hæc ego quæ triſtia videntur, mollibus illis & delicatis prætuliſſem. Maius eſt enim perfringere difficilia, quam læta moderari. Eadem ratione fit, ſcio, vt aliquis felicitatem bene, & calamitatem fortiter ferat. Æque fortis eſſe poteſt, qui pro vallo ſecurus excubuit, nullis hoſtibus caſtra tentantibus: & qui ſucciſis poplitibus in genua ſe excepit, nec arma dimiſit. Macte virtute eſto, ſanguinolentis & ex acie redeuntibus dicitur. Itaque hæc magis laudauerim bona exercitata & fortia, & cum fortuna rixata. Ego dubitem, quin magis laudem truncam illam & retorridam manum Mucii, quam cuiuslibet fortiſſimi manum? Stetit hoſtium flammarumque contemptor, & manum ſuam in hoſtili foculo diſtillantem ſpectauit, donec Porſenna, cuius pœnæ fauebat, gloriæ inuidit: & ignem inuito eripi iuſſit. Hoc bonum quidni inter prima numerem: tantoque maius putem, quam illa ſecura & intentata fortunæ, 4) quanto rarius eſt hoſtem amiſſa manu viciſſe, quam armata? Quid ergo? inquis. hoc bonum tibi optabis? Quid ni? hoc enim, niſi qui poteſt & optare, non poteſt facere. An potius optem, vt malaciſſandos 5) articulos exoletis meis porrigam? vt muliercula, aut aliquis in mulierculam ex viro verſus, digitulos meos ducat? Quid ni ego feliciorem putem Mucium, qui ſic tractauit ignem, quaſi illam manum tractatori 6) præſtitiſſet? In integrum reſtituit, quid-

4. *Intentata fortunæ*] quæ fortuna non tentauit atque laceſſiuit.

5. *Malaciſſandos*] μαλακίζειν eſt emollire.

6. *Tractatori*] ita dicti quos in prioribus lineis deſcripſit, qui manu artifice membra, & plurimum manus digitosque ducebant & leniter tractabant. Martialis l. 3

Percurrit agili corpus arte tractatrix.

deſcribit pulcre Clearchus apud Athenæum L. 6. & Ioh. Sariſberienſis L. 3. Polycratici c. 13. *Lipſ.*

quid errauerat. confecit bellum inermis ac mancus, & illa manu trunca reges duos vicit. *7)*

EPIST. LXVII.

Post Præfatiunculam Quæstio, An omne bonum optabile? Ait, esse: etiam cuius materia in malis. Vt, fortiter uri, ægrotare, flagellari. Non ipsa vstio, morbus, flagella; sed illud, fortiter & patienter, inquit, est optabile. Deinde, Virtutes nexas esse: & vti vna, omnes. Sunt & hæc pulcra, fortia, germani Stoici.

VT a communibus initium facia[illegible]er aperire se cœpit: sed iam inclinatum i[illegible], quo tempore calere debebat, intepuit: [illegible] fides est. sæpe enim in hiemem reuoluitur. [illegible]is sci[illegible]quam dubium adhuc sit? nondum me committo frigidæ: *1)* adhuc rigorem eius infringo Hoc est, inquis, nec calidum, nec frigidum pati. Ita est, mi Lucili. iam ætas mea contenta est suo frigore: vix med[illegible] regelatur æstate. Itaque maior pars in vestimentis degitur. Ago gratias senectuti, quod me lectulo affixit Quid ni gratias illi hoc nomine agam? quidquid debebam nolle, non possum. *2)* Cum libellis mihi plurimus sermo est. si quando interueniunt epistolæ tuæ, tecum esse mihi videor: & sic afficior animo, tanquam tibi non rescribam, sed respondeam. Itaque & de hoc quod quæris, quasi colloquar tecum: quale sit, vna scrutabimur. Quæris an omne bonum optabile sit. Si bonum est, inquis, fortiter torqueri, & magno animo vri,

7. *Reges duos vicit*] Tarquinium exsulem, & Porsennam quos ab obsidione remouit. *Lips.*

1. *Frigidæ*] aquæ.

2. *Non possum*] h.e. peccatum me deseruit, nec adeo multus labor in luctu cum eo.

& pa-

& patienter ægrotare, ſequitur vt iſta optabilia ſint. nihil autem video ex iſtis voto dignum. Neminem certe adhuc ſcio eo nomine votum ſoluiſſe, quod flagellis cæſus eſſet, aut podagra diſtortus, aut equuleo longior factus. Diſtingue, mi Lucili, iſta: & intelliges eſſe in his aliquid optandum. Tormenta abeſſe a me velim: ſed ſi ſuſtinenda fuerint, vt me in illis fortiter, honeſte, animoſe geram, optabo. Quidni ego malim non incidere bellum? ſed ſi inciderit, vt vulnera, vt famem, & omnia quæ bellorum neceſſitas fert, generoſe feram, optabo. Non ſum tam demens, vt ægrotare cupiam: ſed ſi ægrotandum fuerit, vt nihil intemperanter, nihil effeminate faciam, optabo. Ita non incommoda optabilia ſunt, ſed virtus qua perferuntur incommoda. Quidam ex noſtris exiſtimant, omnino aſperorum fortem tolerantiam non eſſe optabilem, ſed nec abominandam quidem: quia voto purum bonum peti debet, & tranquillum, & extra moleſtiam poſitum. Ego diſſentio. Quare? primum quia fieri non poteſt, vt aliqua res bona quidem ſit, ſed optabilis non ſit: deinde ſi virtus optabilis eſt, nullum autem ſine virtute bonum, & omne bonum optabile. Deinde etiam, ſi tormentorum fortis patientia optabilis non eſt: etiamnum interrogo, Nonne fortitudo optabilis eſt? atqui pericula contemnit & prouocat. Pulcherrima pars eius, maximeque mirabilis illa eſt, non cedere ignibus, obuiam ire vulneribus: interdum tela ne vitare quidem, ſed pectore excipere. Si fortitudo optabilis eſt; & tormenta patienter ferre optabile eſt. hoc enim, fortitudinis pars eſt: ſed ſepara iſta, vt dixi, nihil erit quod tibi faciat errorem. Non enim pati tormenta optabile eſt, ſed pati fortiter. Illud opto fortiter, quod eſt virtus. Quis tamen vnquam hoc ſibi optavit? Quædam vota aperta & profeſſa ſunt, cum parti-

ticulatim fiunt: quædam latent, cum vno voto multa comprehensa sunt. Tanquam opto mihi vitam honestam: vita autem honesta actionibus variis constat. In hac est Reguli arca, 3) Catonis scissum manu sua vulnus, Rutilii exsilium, calix venenatus qui Socratem transtulit e carcere in cælum. Ita cum optaui mihi vitam honestam, & hæc optaui, sine quibus interdum honesta non potest esse.

- - - - O terque quaterque beati,
Queis ante ora patrum, Troia sub mœnibus altis
Contigit oppetere!

Quid interest, optes hoc alicui, an optabile fuisse fatearis? Decius se pro Rep. deuouit, & in medios hostes incitato equo mortem petens irruit. Alter post hunc paternæ virtutis æmulus, conceptis solennibus, 4) ac iam familiaribus 5) verbis, in aciem confertissimam incurrit, de hoc solicitus tantum vt litaret, 6) optabilem rem putans bonam mortem. Dubitas ergo, an optimum sit memorabilem mori, & in aliquo opere virtutis? Cum aliquis tormenta fortiter patitur, omnibus virtutibus 7) vtitur fortasse, cum vna in promptu sit, & maxime appareat, patientia ceterum illic est fortitudo: cuius patientia & perpessio, & tolerantia, rami sunt. illic est prudentia, sine qua nullum initur consilium: quæ suadet, quod effugere non possis, quam fortissime ferre. illic est constantia: quæ deiici loco non potest, & propositum nulla vi ex-

3. *Reguli arca*] in qua clauis confixus fortiter stetit.
4. *Solennibus*] formula enim solenni se deuouebant præeunte pontifice.
5. *Iam familiaribus*] vtpote a patre etiam conceptis, atque adeo huic familiæ quasi propriis.
6. *Litare*] Deos seipsum sacrificans propitiaret.
7. *Omnibus virtutibus*] omnes enim inter se coniunctæ sunt.

tor-

torquente dimittit. illic est indiuiduus ille comitatus virtutum. Quidquid honeste fit, vna virtus facit, sed de consilii sententia: *8)* quod autem ab omnibus virtutibus comprobatur, etiam si ab vna fieri videtur, optabile est. Quid? tu existimas ea tantum optabilia esse, quæ per voluptatem & otium veniunt? quæ excipiuntur foribus ornatis *9)*? Sunt quædam tristes voluptates, sunt quædam vota, quæ non gratulantium cœtu, sed adorantium venerantiumque celebrantur. Ita tu non putas Regulum optasse, vt ad Pœnos perueniret? Indue magni viri animum, & ab opinionibus vulgi secede paulisper: cape quantam debes virtutis pulcherrimæ ac magnificentissimæ speciem, quæ nobis non sertis, sed sudore & sanguine colenda est. Adspice M. Catonem, sacro illi pectori purissimas manus admouentem, & vulnera parum demissa laxantem. Vtrum illi tandem dicturus es. Vellem quæ velles: *10)* &, Moleste fero? an, Feliciter, quod agis? *11)* Hoc loco mihi Demetrius noster occurrit, qui vitam securam, & sine vllis fortunæ incursionibus mare mortuum vocat. Nihil habere ad quod exciteris, ad quod te concites, cuius denuntiatione, & incursu firmitatem animi tui tentes: sed in otio inconcusso iacere: non est tranquillitas; malacia est. *12)* Attalus Stoicus dicere solebat: Malo me fortuna in castris suis, quam in deliciis habeat. torqueor, sed fortiter: bene est. occidor, sed fortiter: bene est. Apud Epicurum dicet, Et dulce

---

8. *De consilii sententia*] Ex forensi formula, nam prætor aut quæstor pronunciat de consilii sententia. *Lips.*

9. *Foribus ornatis*] Hoc dicit, quod in omni publica priuataque lætitia receptum ianuam ornari lauru & lucernis.

10. *Vellem quæ velles*] h. e. vellem vt lætiora & quæ velles tibi euenirent, quod in luctu dicere solemus.

11. *Feliciter quod agis*] formula gratulandi in re læta.

12. *Malacia est*] quæ in mari dicitur, cum sine motu torpet.

est. Ego tam honestæ rei ac seueræ nunquam molle nomen imponam. Vror, sed inuictus. Quid ni optabile sit, non quod vrit me ignis, sed quod non vincit? Nihil est virtute præstantius, nihil pulcrius; & bonum est, & optabile, quidquid ex huius geritur imperio.

EPIST. LXVIII.

Suadet otium, sed cum Philosophia iunctum. Idipsum non iactandum esse. Et in eo de se, apud se, agendum: id est, vt in vitia inquiramus, emendemus. Denique hoc otium, super aliorum negotia esse: quod magnæ reip. seruit.

Consilio tuo accedo: absconde te in otio, sed & otium tuum absconde. Hoc te facturum, Stoicorum etiam si non præcepto, at exemplo licet scias: sed ex præcepto quoque facies: id tibi, cum voles, approbabo. Nec ad omnem Remp. mittimus, nec semper, 1) nec sine vllo fine. 2) Præterea, cum sapienti Remp. ipso dignam dedimus, id est, mundum: non est extra Remp. etiamsi secesserit. imo fortasse relicto vno angulo, in maiora atque ampliora transit, & cælo impositus, intelligit, cum sellam aut tribunal ascenderat, 3) quam humili loco sederit. Depono hoc apud te: nunquam plus agere sapientem, quam cum in conspectum eius diuina atque humana venerunt. Nunc ad illud reuertor, quod suadere tibi cœperam, vt otium tuum ignotum sit. Non est quod inscribas 4) tibi philosophiam. atque etiam aliud, proposito tuo

1. *Nec semper*] ita vt nihil aliud agat.
2. *Nec sine vllo fine*] Pausa & quies in senectute esto. *Lips.*
3. *Cum sellam aut tribunal ascenderat*] in magistratibus.
4. *Quod inscribas*] vt titulum præ te feras, & professionem philosophiæ ostentes.

no-

nomen impone: valetudinem, & imbecillitatem vocato, & desidiam. Gloriari otio, iners ambitio est. Animalia quædam, ne inueniri possint, vestigia sua circa cubile ipsum confundunt: idem tibi faciendum est, alioqui non deerunt qui persequantur. Multi aperta transeunt, condita & obstrusa rimantur. furem signata sollicitant. vile videtur, quidquid patet: aperta effractarius præterit. Hos mores habet populus, hos imperitissimus quisque: in secreta irrumpere cupit. Optimum itaque est, non iactare otium suum. iactandi autem genus est, nimis latere, & a conspectu hominum secedere. Ille Tarentum se abdidit, ille Neapoli inclusus est: ille multis annis non transit domus suæ limen. Conuocat turbam, quisquis otio suo aliquam fabulam imposuit. 5) Cum secesseris, non est agendum hoc, vt de te homines loquantur, sed vt ipse tecum loquaris. Quid autem tecum loquaris? quod homines de aliis libentissime faciunt, de te apud te male existima. Assuesce & dicere verum, & audire. Id autem maxime tracta, quod in te esse infirmissimum senties. Nota habet quisque sui corporis vitia. itaque alius vomitu leuat stomachum, alius frequenti cibo fulcit, alius interposito ieiunio corpus exhaurit & purgat. Hi quorum pedes dolor repetit, aut vino aut balneo abstinent: in cetera negligentes, huic, a quo sæpe infestantur, occurrunt. Sic in animo nostro sunt quasi caussariæ partes 6), quibus adhibenda curatio est. Quid in otio facio? vlcus meum curo. Si ostenderem tibi pedem turgidum, liuidam manum, aut contracti cruris aridos neruos, permitteres mihi vno loco iacere, & fouere morbum meum: maius

5. *Fabulam imposuit*] vt in hominum ore esset effecit.

6. *Caussaria partes*] caussarii in militia, qui caussam commeatus aut vacationis militiam allegant, inde *caussarii* pro ægris & affectis.

ma-

malum eſt; hoc, quod non poſſum tibi oſtendere. In pectore collectio & vomica eſt. Nolo laudes, nolo dicas: O magnum virum! contempſit omnia, & damnatis humanæ vitæ furoribus fugit. Nihil damnaui, niſi me: non eſt, quod proficiendi cauſſa venire ad me velis. Erras, qui hinc aliquid auxilii ſperas non medicus, ſed æger hic habitat. Malo illa, cum diſceſſeris, dicas: ego iſtum beatum hominem putabam, & eruditum: erexeram aures. deſtitutus ſum, nihil vidi, nihil audiui, quod concupiſcerem, ad quod reuerterer. Si hoc ſentis, ſi hoc loqueris, aliquid profectum eſt. Malo ignoſcas otio meo, quam inuideas. Otium, inquis, Seneca, mihi commendas? ad Epicureas voces dilaberis. Otium tibi commendo, in quo maiora agas & pulcriora, quam quæ reliquiſti. Pulſare ſuperbas potentiorum fores, digerere in litteram 7) ſenes orbos, plurimum in foro poſſe, inuidioſa potentia ac breuis eſt, &, ſi verum æſtimes, ſordida. Ille me gratia forenſi longe antecedit. ille ſtipendiis militaribus & quæſita per hoc dignitate. 8) ille clientum turba. huius turbæ par eſſe non poſſum, huius gratiæ. Tanti eſt 9) ab hominibus vinci, dum a me fortuna vincatur. Vtinam quidem hoc propoſitum ſequi olim fuiſſet animus tibi! vtinam de vita beata non in conſpectu mortis ageremus! ſed nunc quoque non moremur Multa enim, quæ ſuperuacua eſſe & inimica, credituri fuimus rationi, nunc experientiæ credimus. Quod facere ſolent qui ſerius exeunt, & volunt tempus celeritate reparare, calcar addamus.

7. *Digerere in litteram*] catalogum conficere ſalutandi cauſſa, vt officiis hæreditatem captares.

8. *Quæſita per hoc dignitate*] nam qui primum pilum duxerant equites fiebant, & qui tribunatu militum functi Senatores. Supra ep. 47. *Lipſ.*

9. *Tanti eſt*] cum geſtu proferendum, nihili eſt.

hæc

hæc ætas optime facit ad hæc ſtudia: iam deſpumauit, iam vitia primo feruore adoleſcentiæ indomita laſſavit: non multum ſupereſt, vt exſtinguat. Et quando inquis, tibi proderit iſtud, quod in exitu diſcis, aut in quam rem? in hanc, vt exeam melior. Non eſt tamen quod exiſtimes, vllam ætatem aptiorem eſſe ad bonam mentem, quam quæ ſe multis experimentis, longa ac frequenti rerum patientia domuit: quæ ad ſalutaria, mitigatis affectibus, venit. Hoc eſt huius boni tempus. quiſquis ſenex ad ſapientiam peruenit, annis peruenit. *10)*

EPIST. LXIX.

Loca non mutanda, ſed magis quieſcendum corpore vt & animus poſſit. Hunc in ſalutari ſtudio defigendum, & quæ auocent, vitanda.

MUltare te loca, & in alium de alio tranſilire, nolo. Primum, quia tam frequens migratio, inſtabilis animi eſt. coaleſcere otio non potes, niſi deſinas circumſpicere & errare. Vt animum poſſis continere, prius corporis tui fugam ſiſte. Deinde, plurimum remedia continuata proficiunt. interrumpenda non eſt quies, & vitæ prioris obliuio. Sine dediſcere oculos tuos: ſine aures aſſueſcere ſanioribus verbis. quoties proceſſeris, in ipſo tranſitu al qua quæ renouent cupiditates tuas, tibi occurrent. Quemadmodum ei, qui amorem exurere conatur, euitanda eſt omnis admonitio dilecti corporis: nihil enim facilius quam amor recrudeſcit: ita qui deponere vult deſideria rerum omnium, quarum cupiditate flagravit, & oculos & aures ab his quæ reliquit, auertat. Ci-

10. Annis peruenit] i. e. beneficio annorum, cum beneficio rationis peruenire ad eam potuiſſet.

to rebellat affectus quocumque se verterit, pretium aliquod præsens occupationis suæ adspiciet. Nullum sine auctoramento *1*) malum est. Auaritia pecuniam promittit: luxuria multas ac varias voluptates: ambitio purpuram & plausum, & ex hoc potentiam, & quidquid potentia potest. Mercede te vitia solicitant: hic tibi gratis viuendum est. Vix effici toto sæculo potest, vt vitia tam longa licentia tumida subigantur, & iugum accipiant: nedum, si tam breue tempus interuallo discindimus. Vnam quamlibet rem vix ad perfectum adducit assidua vigilia & intentio. Si me quidem velis audire, hoc meditare. exerce te, vt mortem & excipias, & si ita res suadebit, arcessas. interest nihil, an illa ad nos veniat, an ad illam nos. Illud imperitissimi cuiusque verbum, falsum esse ipse tibi persuade: Bella res est, mori sua morte. *2*) Illud præterea tecum licet cogites: Nemo nisi suo die *3*) moritur. Nihil perdis ex tuo tempore. nam quod relinquis, alienum est.

EPIST. LXX.

Pompeiis se fuisse, & præteriti temporis admonitu sensisse eius fugam. Mortem instare, portum nempe iactationum. neque timendam, neque appetendam, aut sumendam: nisi interdum. & quando? cum ratio, non impetus suadebit. Pluria & perpulcra in hunc sensum.

POst longum interuallum Pompeios tuos *1*) vidi. in conspectum adolescentiæ meæ reductus sum. quid-

1. *Sine auctoramento*] sine mercede & pretio.
2. *Sua morte*] hoc est quam naturæ necessitas imponat, quæque adeo veniat non arcessita.
3. *Suo die*] ineuitabili necessitate sibi destinato.
1. *Pompeios tuos*] villam cui nomen *Pompeii*.

quid

quid illic iuuenis feceram, videbar mihi facere adhuc posse, & paulo ante fecisse. Prænauigamus, mi Lucili, vitam: & quemadmodum in mari, vt ait Virgilius noster,

--- *Terræque vrbesque recedunt* :

sic in hoc cursu rapidissimi temporis, primum pueritiam abscondimus, deinde adolescentiam, deinde quidquid est illud inter iuuenem & senem medium, in vtriusque confinio positum, deinde ipsius senectutis optimos annos. nouissime incipit ostendi publicus finis 2) generis humani. Scopulum esse illum putamus, dementissimi? portus est, aliquando petendus, nunquam recusandus. In quem si quis intra primos annos delatus est, non magis queri debet, quam qui cito nauigauit. Alium enim, vt scis, venti segnes ludunt ac detinent, & tranquillitatis lentissimo tædio lassant: alium pertinax flatus celerrime perfert. Idem euenire nobis puta. alios vita velocissime adduxit, quo veniendum erat etiam cunctantibus: alios macerauit & coxit. quæ, vt scis, non semper retinenda est. Non enim viuere bonum est, sed bene viuere. Itaque sapiens viuit, quantum debet, non quantum potest. Videbit vbi victurus sit, cum quibus, quomodo, quid acturus. cogitat semper, qualis vita, non quanta sit. Si multa occurrunt molesta, & tranquillitatem turbantia, emittit se: nec hoc tantum in necessitate vltima facit, sed cum primum illi cœperit suspecta esse fortuna, diligenter circumspicit, nunquid illo die desinendum sit. Nihil existimat sua referre, faciat finem, an accipiat: tardius fiat, an citius. non tanquam de magno detrimento ti-

2. *Publicus finis*] h. e. communis, mors scilicet.

met.

met. Nemo multum ex stillicidio 3) potest perdere. Citius mori, vel tardius, ad rem non pertinet: bene mori, aut male, ad rem pertinet bene autem mori, est effugere male viuendi periculum. Itaque effeminatissimam vocem illius Rhodii 4) existimo, qui cum in caueam coniectus esset a tyranno, & tanquam ferum aliquod animal aleretur, suadenti cuidam vt abstineret cibo: Omnia, inquit, homini, dum viuit, speranda sunt. Vt sit hoc verum, non omni pretio vita emenda est. Quædam, licet magna licet certa sint, tamen ad illa turpi infirmitatis confessione non veniam. Ego cogitem, in eo qui viuit, omnia posse fortunam, potius quam cogitem in eo qui scit mori, nihil posse fortunam? Aliquando tamen, etiam si certa mors instabit, & destinatum sibi supplicium sciet, non commodabit pœnæ suæ manum Stultitia est, timore mortis mori. venit qui occidat. Exspecta. quid occupas? quare suscipis alienæ crudelitatis procurationem? vtrum inuides 5) carnifici tuo, an parcis? 6) Socrates potuit abstinentia finire vitam, & inedia potius quam veneno mori. triginta tamen dies in carcere, & in exspectatione mortis exegit: non hoc animo, tanquam omnia fieri possent, tanquam multas spes tam longum tempus reciperet, sed vt præberet se legibus, vt fruendum amicis extremum Socratem daret. Quid erat stultius, quam mortem contemnere, venenum timere? Scribonia grauis femina, amita Drusi Libonis fuit, adolescentis tam stolidi,

3. *Ex stillicidio*] vtpote ex quo aqua guttatim defluat, ideoque non multum perit licet breuiori tempore stillet. Sic cum vita comparatum, non multum perdimus, vtcunque breuis vita cito fluere desinat.

4. *Rhodii*] Telesphori, qui a Lysimacho in caueam coniectus est. vid. de Ira L. 3. c. 17.

5. *Inuides*] ne te interfecisse gloriæ sibi ducat.

6. *Parcis*] ne interficiendi molestiam subeat.

quam

quam nobilis, maiora sperantis, quam aut illo sæculo quisquam sperare poterat, aut ipse vllo. 7) cum æger a senatu in lectica relatus esset, non sane frequentibus exsequiis 8), (omnes enim necessarii deseruerant impie, iam non reum, sed funus) habere cœpit consilium, vtrum conscisceret sibi mortem, an exspectaret. Cui Scribonia: Quid te, inquit, delectat alienum 9) negotium agere? Non persuasit. manus sibi attulit, nec sine caussa. Non post diem tertium aut quartum inimici moriturus arbitrio, si viuit, alienum negotium agit. 10) Non possis itaque de re in vniuersum pronuntiare, cum mortem vis externa denuntiat, occupanda sit, an exspectanda. Multa enim sunt, quæ in vtramque partem trahere possunt. Si altera mors cum tormento, altera simplex & facilis est, quid ni huic iniicienda sit manus? Quemadmodum nauim eligam nauigaturus, & domum habitaturus, ita mortem vtique qua sum exiturus e vita. Præterea, quemadmodum non vtique melior est longior vita, sic peior vtique mors longior. In nulla re magis, quam in morte, morem animo gerere debemus. exeat qua impetum cepit: siue ferrum appetit, siue laqueum, siue aliquam potionem venas occupantem, pergat, & vincula seruitutis abrumpat. Vi-

7. *Aut ipse vllo*] tam erat stolidus, vt quæcunque etiam ingruerent tempora, nihil magni ipsi promitti posset, res nouas tamen moliebatur, propterea accusatus, v. Tacit. Ann. II.

8. *Exsequiis*] ita vocat eius deductionem; deducere enim Patronos solebant & comitari sui clientes, quoniam mortuo homo fatuus non erat absimilis.

9. *Alienum*] carnificis nempe.

10. *Alienum negotium agit*] dum nimirum agit vitam, quæ non eius iam amplius est, quippe alterius potestati obnoxia. Nimirum vt Stoicus non omnino Domitii factum Seneca improbat.

tam & aliis approbare quisque debet. mortem sibi. optima est, quæ placet. Stulte hæc cogitantur: Aliquis dicet me parum fortiter fecisse, aliquis nimis temere, aliquis fuisse aliquod genus mortis animosius. Vis tu cogitare *11)* id in manibus esse consilium, ad quod fama non pertinet *12)*? hoc vnum intuere, vt te fortunæ quam celerrime eripias. Alioqui aderunt qui de facto tuo male existiment. Inuenies etiam professos sapientiam, qui vim afferendam vitæ suæ negent, & nefas iudicent ipsum interemptorem sui fieri. exspectandum esse exitum, quem natura decrevit. Hoc qui dicit, non videt se libertatis viam claudere. Nil melius æterna lex fecit, quam quod vnum introitum nobis ad vitam dedit, exitus multos. Ego exspectem vel morbi crudelitatem, vel hominis, cum possim per media exire tormenta, & aduersa discutere? Hoc est vnum, cur de vita non possimus queri: neminem tenet. Bono loco res humanæ sunt, quod nemo nisi vitio suo miser est. Placet? viue. non placet? licet eo reuerti vnde venisti. Vt dolorem capitis leuares, sanguinem sæpe emisisti: ad extenuandum corpus vena percutitur: non opus est vasto vulnere diuidere præcordia. scalpello aperitur ad illam magnam libertatem via: & puncto *13)* securitas constat. Quid ergo est, quod nos facit pigros, inertesque? Nemo nostrum cogitat, quandoque sibi ex hoc domicilio exeundum. Sic veteres inquilinos indulgentia loci & consuetudo, etiam inter iniurias, detinet. Vis aduersus hoc corpus liber esse? tanquam migraturus habita: propone tibi, quandoque hoc

11. *Vis tu cogitare*] h.e. annon subit animum? an non cogitas?

12. *Fama non pertinet*] quid enim ad mutuum fama?

13. *Puncto*] propriissime: si vnica enim vice te pungas, anima abit.

con-

contubernio carendum. fortior eris ad necessitatem exeundi. Sed quemadmodum suus finis veniet in mentem, omnia sine fine concupiscentibus? Nullius rei meditatio tam necessaria est. Alia enim exercentur fortasse in superuacuum, aduersus paupertatem præparatus est animus? permansere diuitiæ. ad contemptum nos doloris armauimus? nunquam a nobis exiget huius virtutis experimentum integri ac sani felicitas corporis vt fortiter amissorum desideria pateremur, præcepimus nobis? omnes quos amabamus, superstites fortuna seruauit. Huius vnius rei *14)* vsum qui exigat dies, veniet. Non est quod existimes, magnis tantum viris hoc robur fuisse, quo seruitutis humanæ claustra perrumperent. non est quod iudices, hoc fieri nisi a Catone non posse, qui quam ferro non emiserat animam, manu extraxit cum vilissimæ sortis homines ingenti impetu in tutum euaserint, cumque commodo mori non licuisset, nec ad arbitrium suum instrumenta mortis eligere: obuia quæque rapuerunt, & quæ natura non erant noxia, vi sua tela fecerunt. Nuper in ludo bestiariorum, vnus e Germanis, cum ad matutina spectacula *15)* pararetur, secessit ad exonerandum corpus. nullum aliud illi dabatur sine custode secretum. ibi lignum id, quod ad emundanda obscœna adhærente spongia positum est, totum in gulam farsit, & vi præclusis faucibus spiritum elisit. Hoc fuit morti contumeliam facere. ita prorsus. Parum munde, & parum decenter. Quid est stultius, quam fastidiose mori? O virum fortem! ô dignum, cui fati daretur electio! quam fortiter ille gladio vsus esset! quam animose in pro-

14. *Huius vnius rei*] exercitationis illius qua mori discimus.

15. *Matutina spectacula*] vide supra Ep. 7.

fundam se altitudinem maris, aut abscissæ rupis, immisisset! Vndique destitutus inuenit, quemadmodum & mortem sibi deberet, & telum: vt scias ad moriendum nihil aliud in mora esse, quam velle. Existimetur de facto hominis acerrimi, vt cuique visum erit, dum hoc constet, præferendam esse spurcissimam mortem seruituti mundissimæ. Quoniam cœpi sordidis exemplis vti, perseuerabo. plus enim a se quisque exiget, si viderit hanc rem etiam a contemptissimis posse contemni. Catones, Scipionesque, & alios, quos audire cum admiratione consueuimus, supra imitationem positos putamus: iam ego istam virtutem habere tam multa exempla in ludo bestiario, qvam in ducibus belli ciuilis ostendam. Cum adueheretur nuper inter custodias quidam ad matutinum spectaculum missus, tanquam somno premente nutaret, caput vsque eo demisit, donec radiis *16)* insereret, & tamdiu se in sedili suo tenuit, donec ceruicem circumactu rotæ frangeret. eodem vehiculo quo ad pœnam ferebatur, pœnam effugit. Nihil obstat, erumpere & exire cupienti. In aperto nos natura custodit. *17)* Cui permittit necessitas sua, circumspiciat exitum mollem. cui ad manum plura sunt, per quæ sese afferat, is delectum agat, & qua potissimum liberetur consideret: cui difficilis occasio est, is proximam quamque pro optima arripiat, sit licet inaudita, sit noua. Non deerit ad mortem ingenium, cui non defuerit animus. Vides quemadmodum extrema quoque mancipia, vbi illis stimulos adegit dolor, excitentur, & intentissimas custodias fallant? Ille vir magnus est, qui mortem

16. *Radiis*] rotæ nimirum.

17. *In aperto nos natura custodit*] quasi dicat liberi sumus, & natura in aperto non in clauso nos habet. *Lips.*

sibi

ſibi non tantum imperauit, ſed inuenit. *18)* Ex eodem tibi munere *19)* plura exempla promiſi. Secundo *20)* Naumachiæ ſpectaculo, vnus e barbaris lanceam, quam in aduerſarios acceperat, *21)* totam iugulo ſuo immerſit. Quare, inquit, non omne tormentum, omne ludibrium iam dudum effugio? quare ego mortem armatus *22)* exſpecto? Tanto hoc ſpecioſius ſpectaculum fuit, quanto honeſtius mori diſcunt homines, quam occidere. *23)* Quid ergo? quod animi perditi noxioſique *24)* habebunt, non habebunt illi, quos aduerſus hos caſus inſtruxit longa meditatio, & magiſtra rerum omnium ratio? Illa nos docet, fati varios eſſe acceſſus, finem eumdem. nihil autem intereſſe, vnde incipiat quod venit. Eadem illa ratio monet, vt, ſi licet, moriaris ſine dolore: ſin autem non potes, fac quemadmodum potes, & quidquid obuenerit ad vim adferendam tibi, inuadas. Iniurioſum eſt rapto viuere: at contra pulcherrimum, mori rapto.

EPIST. LXXI.

Summum Bonum in oculis habendum, eo ſingula conſilia vel actiones referendas. Quod igitur illud? Vnum honeſtum. Adulterant, qui Externa miſcent: quia

18. *Sed inuenit*] ſi ſerio enim ſibi mortem imperauerit, facile inueniet; ſi non inuenit, non imperauit ſerio, adeoque magnus non eſt.

19. *Munere*] ſpectaculis, quæ munera ſunt.

20. *Secundo*] bis enim Nero hoc ſpectaculum edidit.

21. *In aduerſarios acceperat*] acceperat vt ea in aduerſarios vteretur.

22. *Armatus*] cum arma quibus eam arceſſere poſſint ad manum ſint.

23. *Quam occidere*] hoc enim vulgo in ſpectaculis diſcunt.

24. *Animi perditi noxioſique*] quales ſunt beſtiariorum illorum, & gladiatorum abiectiſſimi hominum generis.

in solo animo haeret. Deinde, Bona paria esse: & Contemptum a claritate non differre, si vtrumque ex Honesto. Catonem dat exemplum, & (ô pulcre!) dilatat. Mortem honestam a vita tali, non item differre: contra Academicos, qui gradus faciunt Beatitatis. Non esse, nec illam, nec Honestum intendi. Itaque in eculeo, Beatissimo esse licere. Itane? non pallebit, tremet, dolebit? Imo (a natura enim ista:) sed haec omnia animi robore vincet. Nec tamen statim omnes. discrimina sunt inter Sapientes, aut Studiosos. Lege sodes, attende, mirare.

SUbinde me de rebus singulis consulis, oblitus vasto nos mari diuidi. cum magna pars consilii sit in tempore, necesse est euenire, vt de quibusdam rebus tunc ad te perferatur sententia mea, cum iam contraria potior est. Consilia enim rebus aptantur: res nostrae feruntur, imo voluuntur. Ergo consilium sub die nasci debet: & hoc quoque tardum est nimis: sub manu, quod aiunt, sub manu nascatur. Quemadmodum autem inueniatur, ostendam. Quoties quid fugiendum sit, aut quid petendum, voles scire: ad summum bonum, & propositum totius vitae respice. Illi enim consentire debet quidquid agimus. non disponet singula, 1) nisi cui iam vitae suae summa proposita est. Nemo, quamuis paratos habeat colores, similitudinem reddet, nisi iam constet quid velit pingere. Ideo peccamus, quia de partibus vitae omnes deliberamus, de tota nemo deliberat. Scire debet quid petat ille, qui sagittam vult mittere: & tunc dirigere, & moderari manu telum. errant consilia nostra, quia non habent quo dirigantur. Ignoranti quem portum petat, nul-

1. *Non disponet singula*] non recte vtetur singularibus rebus.

lus suus ventus est. 2) Necesse est multum in vita nostra casus possit, quia viuimus casu. Quibusdam autem euenit, vt quædam scire se nesciant. quemadmodum quærimus sæpe eos, cum quibus stamus: ita plerumque finem summi boni ignoramus appositum. nec multis verbis, nec circuitu longo, quid sit summum bonum colliges: digito, vt ita dicam, demonstrandum est, nec in multa spargendum. Quid enim ad rem pertinet, in particulas illud diducere? cum possis dicere, Summum bonum est, quod honestum est: & quod magis admireris, Vnum bonum est, quod honestum est: cetera falsa & adulterina bona sunt. Hæc si persuaseris tibi, & virtutem adamaueris, (amare enim parum est) quidquid illa contigerit, id tibi, qualecumque aliis videbitur, faustum felixque erit: & torqueri, si modo iacueris ipso torquente securior: & ægrotare, si non maledixeris fortunæ, si non cesseris morbo. Omnia denique quæ ceteris videntur mala, & mansuescent, & in bonum abibunt, & super illa eminueris. Hoc liqueat, nihil esse bonum, nisi honestum: & omnia incommoda suo iure bona vocabuntur, quæ modo virtus honestauerit. Multis videmur 3) maiora promittere, quam recipit humana conditio. non immerito. ad corpus enim respiciunt. reuertantur ad animum: iam hominem Deo metientur. Erige te, Lucili virorum optime, & relinque istum ludum litterarium philosophorum, 4) qui rem magnificentissimam ad syllabas vocant, qui animum minuta docendo demittunt & con-

2. *Suus ventus est*] suus, h. e. ipsi secundus, quoque ipse vti possit.

3. *Videmur*] nos, Stoici, ex quorum sententia hactenus disputatum est.

4. *Ludum litterarium Philosophorum*] scholam Philosophorum litteras & verba non res docentem.

terunt: fies ſimilis illis, qui inuenerunt iſta, non qui docent, & id agunt vt philoſophia potius difficilis, quam magna 5) videatur. Sequere illos, ſi quid apud te habeo auctoritatis. Socrates, qui totam philoſophiam reuocauit ad mores, & hanc ſummam dixit eſſe ſapientiam, bona malaque diſtinguere: Vt ſis beatus, inquit, & te alicui ſtultum videri ſine. Quisquis volet, tibi contumeliam faciat, & iniuriam: tu tamen nihil patieris, ſi modo tecum erit virtus. Si vis, inquit, beatus eſſe, ſi fide bona vir bonus, ſine contemnat te aliquis. Hoc nemo præſtabit, niſi qui omnia bona exæquauerit: quia nec bonum ſine honeſto eſt, & honeſtum in omnibus par eſt. Quid ergo? nihil intereſt inter præturam Catonis, & repulſam? nihil intereſt vtrum Pharſalica acie Cato vincatur, an vincat? hoc eius bonum, quo victis partibus non poteſt vinci, par erat illi bono, quo victor rediret in patriam, & componeret pacem? Quidni par ſit? eadem enim virtute & mala fortuna vincitur, & ordinatur bona. virtus autem non poteſt maior aut minor fieri. Vnius ſtaturæ eſt. Sed Cn. Pompeius amittit exercitum: ſed illud pulcherrimum reip. prætextum, 6) optimates, & prima acies Pompeianarum partium, ſenatus ferens arma, vno prælio profligabuntur: & tam magni ruina imperii, in totum diſſiliet orbem. aliqua pars eius in Ægypto, aliqua in Africa, aliqua in Hiſpania cadet. ne hoc quidem miſe-

5. *Potius difficilis quam magna*] *difficilem* vt eruditi videantur videri malunt. quam *magnam*, h. e. quæ magnos hominibus animos addat.

6. *Prætextum*] h. e. ornamentum, qui ſignificatus ex eo eſt quod *prætextu* magiſtratus ornabantur, vt docet ad Scriptores H. A. Salmaſius.

ræ

ræ reip. continget, ſemel ruere. 7) Omnia licet fiant. Iubam in regno ſuo, non locorum notitia adiuuet, non popularium pro rege ſuo virtus obſtinatiſſima: Vticenſium quoque fides malis fracta deficiat, & Scipionem in Africa nominis ſui fortuna deſtituat: olim prouiſum eſt, ne quid Cato detrimenti capiat. Victus eſt tamen. Et hoc numera inter repulſas Catonis. tam magno animo feret, aliquid ſibi ad victoriam, quam ad præturam obſtitiſſe. Quo die repulſus eſt, luſit: qua nocte periturus fuit, legit. eodem loco habuit, prætura & vita excidere. omnia quæ acciderent, ferenda eſſe perſuaſerat ſibi. Quid ni ille mutationem Reip. forti & æquo pateretur animo? Quid enim mutationis periculo exceptum? non terra, non cælum, non totus hic rerum omnium contextus, quamuis Deo agente ducatur. non ſemper tenebit hunc ordinem: ſed illum ex hoc curſu aliquis dies deiiciet. Certis eunt cuncta temporibus: naſci debent, creſcere, exſtingui. Quæcumque vides ſupra nos currere, & hæc quibus innixi atque impoſiti ſumus veluti ſolidiſſimis, carpentur ac deſinent. nulli non ſenectus ſua eſt. inæqualibus iſta ſpatiis 8) eodem natura dimittit. quidquid eſt, non erit; nec peribit, ſed reſoluetur. Nobis ſolui, perire eſt. 9) Proxima enim intuemur: ad vlteriora non proſpicit mens hebes, & quæ ſe corpori addixerit: alioqui fortius finem ſui ſuorumque pateretur, ſi ſperaret omnia illa ſic in vitam mortemque per vices ire, & compoſita diſſolui,

7. *Semel ruere*] nam quoties in hac vel illa terrarum parte Pompeiani ſuccumbunt, ruit, adeoque non ſemel ſed ſæpius ruit Reſpublica.

8. *Inæqualibus iſta ſpatiis*] hoc eſt citius unum, ſero magis alterum.

9. *Nobis ſolui, perire eſt*] hoc eſt noſtra illa eſt falſa opinio, perire quæ ſoluuntur.

dissoluta componi; in hoc opere æternam artem cuncta temperantis Dei verti. Itaque Cato cum æuum animo percurrerit, dicet: Omne humanum genus, quodque est, quodque erit, morte damnatum est. omnes quæ vsquam rerum potiuntur vrbes, quæque alienorum imperiorum magna sunt decora, vbi fuerint, aliquando quæretur, & vario exitii genere tollentur. alias destruent bella, alias desidia, paxque ad inertiam versa consumet, & magnis opibus exitiosa res luxus. Omnes hos fertiles campos repentina maris inundatio abscondet, aut in subitam cauernam considentis soli lapsus abducet. Quid est ergo, quare indigner, aut doleam, si exiguo momento publica fata præcedo? magnus animus Deo pareat: & quidquid lex vniuersi iubet, sine cunctatione patiatur. Aut in meliorem emittitur vitam, lucidius tranquilliusque inter diuina mansurus: aut certe sine vllo futurus incommodo, naturæ suæ remiscebitur, & reuertetur in totum. Non est ergo M. Catonis maius bonum honesta vita, quam mors honesta: quoniam non intenditur virtus. 10) Idem esse dicebat Socrates veritatem & virtutem: 11) quomodo illa non crescit, sic nec virtus quidem. habet numeros suos, plena est. Non est itaque quod mireris paria esse bona, & quæ ex proposito sumenda sunt, & quæ subita res 12) tulit. nam si hanc inæqualitatem receperis, vt fortiter torqueri in minoribus bonis numeres, numerabis etiam in malis: & infelicem Socratem dices in carcere, infelicem Catonem vulnera sua animosius quam fecerat, retractantem:

10. *Non intenditur virtus*] non maior est virtus inter viuendum honeste, quam est si fortiter moriaris.

11. *Veritatem & virtutem*] Eo sensu quod virtus sit scientia, omni autem scientia veritas. *Lips.*

12. *Subita res*] casus.

cala-

calamitosissimum omnium Regulum, fidei pœnas etiam hostibus seruatæ pendentem. Atqui nemo hoc dicere, ne ex mollissimis quidem, ausus est. negant enim illum esse beatum, sed tamen negant miserum. Academici veteres beatum quidem esse etiam inter hos cruciatus fatentur, sed non ad perfectum, nec ad plenum: qood nullo modo potest recipi. Nisi beatus est, in summo bono non est. Quod summum bonum est, supra se gradum non habet: si modo illi virtus inest, si illam aduersa non minuunt, si manet etiam comminuto corpore incolumis. manet autem. Virtutem enim intelligo animosam & excelsam: quam incitat, quidquid infestat. Hunc animum quem sæpe induunt generosæ indolis iuuenes, quos alicuius honestæ rei pulcritudo percussit, vt omnia fortuita contemnant, profecto sapientia infundet, & tradet: persuadebit vnum bonum esse quod honestum. Hoc nec remitti nec intendi posse, non magis quam regulam, qua rectum probari solet. quam si flectes, quidquid ex illa mutaueris, iniuria est recti 1) Idem ergo de virtute dicemus: & hæc recta est. flexuram non recipit. rigidari 2) quidem, amplius intendi non potest. Hæc de omnibus rebus iudicat, de hac nulla. Si rectior ipsa non potest fieri, nec quæ ab illa quidem fiunt, alia aliis rectiora sunt. huic enim necesse est respondeant. ita paria sunt. Quid ergo? inquis. Iacere in conuiuio, & torqueri, paria sunt? Hoc mirum videtur tibi? illud licet magis admireris. Iacere in conuiuio, malum est: torqueri in equuleo, bonum

1. *Iniuria est recti*] non *minus recta* euadit regula mutata, sed plane *non recta*, adeoque non intendi vel remitti rectitudo potest.

2. *Rigidari*] obfirmari, indurari. Vt regula ex metallo confecta crebro mallei ictu rigidior non rectior fieri potest. *Gruterus.*

est:

est: si illud turpiter, hoc honeste fit. bona ista aut mala non efficit materia, sed virtus. hæc vbicumque apparuit, omnia eiusdem mensuræ ac pretii sunt. In oculos nunc mihi manus intentat ille, qui omnium animum æstimat ex suo, quod dicam paria bona esse aduersa fortiter portantis, & prospera honeste iudicantis: quod dicam paria bona esse eius qui triumphat, & eius qui ante currum vehitur, inuictus animo. Non putant enim fieri, quidquid facere non possunt: ex infirmitate sua de virtute ferunt sententiam. Quid miraris, si vri, vulnerari, occidi, alligari iuvat, aliquando etiam libet? Luxurioso frugalitas pœna est, pigro supplicii loco labor est, delicatus miseretur industrii, desidioso studere torqueri est. Eodem modo hæc, ad quæ omnes imbecilli sumus, dura atque intoleranda credimus, obliti quam multis tormentum sit vino carere, aut prima luce excitari. Non ista difficilia sunt natura, sed nos fluidi & enerues. Magno animo de rebus magnis iudicandum est: alioqui videbitur illarum vitium esse quod nostrum est. Sic quædam rectissima, cum in aquam demissa sunt, speciem curui præfractique visentibus reddunt. Non tantum quid videas, sed quemadmodum, refert. animus noster ad vera perspicienda caligat. Da mihi adolescentem incorruptum, & ingenio vegetum, dicet fortunatiorem sibi videri, qui omnia rerum aduersarum onera rigida ceruice sustollit, qui supra fortunam exstat. Non mirum est, in tranquillitate non concuti: illud mirare, ibi extolli aliquem, vbi omnes deprimuntur; ibi stare, vbi omnes iacent. Quid est in tormentis, quid est in aliis quæ aduersa appellamus, mali? hoc, vt opinor, succidere mentem, & incurvari, & succumbere: quorum nihil sapienti viro potest euenire. Stat rectus sub quolibet pondere. nulla illum res minorem facit, nihil illi eorum quæ feren-

renda ſunt, diſplicet. Nam quidquid cadere in hominem poteſt, in ſe cecidiſſe non queritur. vires ſuas nouit: ſcit ſe eſſe oneri ferendo. Non educo ſapientem ex hominum numero, nec dolores ab illo, ſicut ab aliqua rupe nullum ſenſum admittente ſubmoueo. memini ex duabus partibus illum eſſe compoſitum. Altera eſt irrationalis. hæc mordetur, vritur, dolet: altera rationalis. hæc inconcuſſas opiniones habet, intrepida eſt,& indomita. In hac poſitum eſt ſummum illud hominis bonum. quod antequam impleatur, incerta mentis volutatio eſt: cum vero perfectum eſt, immota illa ſtabilitas eſt. Itaque inchoatus, 3) ad ſumma procedens, cultorque virtutis, etiamſi appropinquat perfecto bono, ſed ei nondum ſummam manum impoſuit, ibi interim ceſſabit, & remittet aliquid ex intentione mentis. nondum enim incerta tranſgreſſus eſt, etiam nunc verſatur in lubrico. beatus vero, & virtutis exactæ, tunc ſe maxime amat, cum fortiſſime expertus eſt: & metuenda ceteris, ſi alicuius honeſti officii pretia ſunt, non tantum fert, ſed amplexatur. multoque audire mauult, Tanto melior, quam felicior. Venio nunc illo, quo me vocat exſpectatio tua. Ne extra rerum naturam vagari virtus noſtra videatur, & tremet ſapiens, & dolebit, & expalleſcet: hi enim omnes corporis ſenſus ſunt. Vbi ergo eſt origo calamitatis? vbi illud malum verum eſt: illic ſcilicet, ſi iſta animum detrahunt, ſi ad confeſſionem ſeruitutis adducunt, ſi illi pœnitentiam ſui 4) faciunt. Sapiens quidem vincit virtute fortunam. At multi profeſſi ſapientiam, leuiſſimis nonnunquam minis exterriti ſunt. Hoc loco noſtrum vitium eſt, qui quod di-

3. *Inchoatus*] opponitur τετελειωμένῳ ſ. perfecto.
4. *Pœnitentiam ſui*] h. e. decretorum ſuorum, ſicut Bruto morituro, qui virtutem accuſat. *Lipſ.*

cítur

citur de ſapiente, exigimus & a proficiente. Suadeo adhuc mihi iſta quæ laudo, nondum perſuadeo: etiamſi perſuaſiſſem, nondum tam parata haberem, aut tam exercitata, vt ad omnes caſus procurrerent. Quemadmodum lana quoſdam colores ſemel ducit, quoſdam niſi ſæpius macerata & recocta non perbibit: ſic alias diſciplinas ingenia cum accepere, protinus præſtant: hæc niſi alte deſcendit, & diu ſedit, animum non colorauit, ſed infecit, nihil ex his quæ promiſerat, præſtat. Cito hoc poteſt tradi, & paucissimis verbis, vnum bonum eſſe virtutem: nullum certe ſine virtute: & ipſam virtutem in parte noſtri meliore, id eſt, rationali poſitam. Quid erit hæc virtus? iudicium verum, & immotum: ab hoc enim impetus veniet mentis, ab hoc omnis ſpecies, quæ impetum mouet, redigetur ad liquidum. 5) Huic iudicio conſentaneum erit, omnia quæ virtute contacta ſunt, & bona iudicare, & inter ſe paria. Corporum autem bona corporibus quidem bona ſunt, ſed in totum non ſunt bona. His pretium quidem erit aliquod, ceterum dignitas non erit: magnis inter ſe interuallis diſtabunt, alia maiora, alia minora erunt. Et in ipſis ſapientiam ſectantibus magna diſcrimina eſſe, fateamur neceſſe eſt. alius iam in tantum profecit, vt contra fortunam audeat attollere oculos, ſed non pertinaciter: cedunt enim nimio ſplendore præſtricti. alius in tantum, vt poſſit cum illa conferre vultum. ſi iam peruenit ad ſummum, & fiduciæ plenus eſt. Imperfecta neceſſe eſt labent, & modo prodant 6), modo ſublabantur, aut ſuccidant. Sublabentur autem,

5. *Redigetur ad liquidum*] vt ita impellere fortiter, ſicut dura & ſolida faciunt, nequeat.

6. *Prodant*] f. legendum *procedant*. Sic in ſequente epiſtola eum qui imperfectus adhuc eſt *procedentis ſapientiæ virum* appellat, eumque opponit ei cuius conſummata ſit ſapientia.

niſi

nisi ire & niti perseuerauerint: si quidquam ex studio & fideli intentione laxauerint, retro eundum est. Nemo profectum ibi inuenit, vbi reliquerat. Instemus itaque, & perseueremus. plus quam profligauimus, restat: sed magna pars est profectus, velle proficere. Huius rei conscius mihi sum: volo, & tota mente volo. Te quoque instinctum esse, & magno ad pulcherrima properare impetu video. Properemus. ita demum vita beneficium erit: alioqui mora est, & quidem turpis inter fœda versantibus. Id agamus, vt nostrum omne tempus sit. non erit autem, nisi prius nos nostri esse cœperimus. Quando continget contemnere vtramque fortunam? quando continget omnibus oppressis affectibus, & sub arbitrium adductis, hanc vocem emittere? Vici. Quem vicerim, quæris? Non Persas, nec extrema Medorum, nec si quid vltr Dahas bellicosum iacet: sed auaritiam, sed ambitionem, sed metum mortis, qui victores gentium vicit.

EPIST. LXXII.

Differt petitionem Lucilii. ex occasione, differri a nobis Boni studium: male. huic vni, omissis aliis, vacandum est. Nihil incidere, quod impediat, Sapienti quidem: aliqua Proficienti. Discrimen inter vtrosque. Externa nec addere, nec demere Sapienti, semper se contento.

QVod quæris a me, liquebat mihi; si remeditari possem: sed diu non retentaui memoriam meam. Itaque non facile me sequitur. quod euenit libris situ cohærentibus *1*), hoc euenisse mihi sentio:

1. Situ cohærentibus] quod facile in illis voluminibus. *Lips.*

ex.

explicandus 2) est animus, & quæcumque apud illum deposita sunt, subinde excuti debent, vt parata sint quoties vsus exegerit. Ergo hoc in præsentia differamus: multum enim operæ, multum diligentiæ poscit. Cum primum longiorem eodem loco sperauero moram, tunc istud in manus sumam. Quædam enim sunt, quæ posis & in cisio scribere: quædam lectum, & otium, & secretum desiderant. nihilominus his quoque occupatis diebus agatur aliquid, & quidem totis. nunquam enim non succedent occupationes nouæ. serimus illas: itaque ex vna exeunt plures: deinde ipsi nobis dilationem damus. Cum hoc peregero, toto animo incumbam: & si hanc rem molestam composuero, studio me dabo. Non cum vacaueris, philosophandum est: omnia alia negligenda, vt huic assideamus, cui nullum tempus satis magnum est, etiam si a pueritia vsque ad longissimos humani æui terminos vita protenditur. Non multum refert, vtrum omittas philosophiam, an intermittas. non enim vbi interrupta est manet, sed eorum more, quæ intenta dissiliunt, vsque ad initia sua recurrit, quod a continuatione discessit. Resistendum est occupationibus: nec explicandæ, sed submouendæ sunt. tempus quidem nullum est parum idoneum studio salutari. Atqui multi inter illa non student, propter quæ studendum. Incidet aliquid quod impediat? non equidem eum, cuius animus in omni negotio lætus atque alacer est. Imperfectis adhuc interscinditur lætitia: sapienti vero contexitur gaudium, nulla rumpitur caussa, nulla fortuna: semper & vbique tranquillum est. Non enim ex alieno pendet, nec fauorem fortunæ, aut hominis exspectat: domestica illi fe-

2. *Explicandus*] adhuc alludit ad volumina ista, quæ conuoluta proprie explicari dicuntur.

licі-

licitas eſt. exiret ex animo, ſi intraret. *3)* ibi naſcitur. Aliquando extrinſecus, quo admoneatur mortalitatis, interuenit: ſed id leue, & quod ſummam cutem ſtringat. Aliquo, inquam, incommodo afflatur: maximum eius illud bonum, eſt fixum. Ita dico, extrinſecus aliqua ſunt incommoda, velut in corpore interdum robuſto ſolidoque, eruptiones quædam puſtularum, & vlcuſcula: nullum in alto malum eſt. Hoc inquam, intereſt inter conſummatæ ſapientiæ virum, & alium procedentis, *4)* quod inter ſanum, & ex morbo graui ac diutino emergentem, cui ſanitatis loco eſt, levior acceſſio. *5)* Hic, niſi attendit, ſubinde grauatur, & in eadem reuoluitur. Sapiens recidere non poteſt, ne incidere qvidem amplius. Corpori enim ad tempus bona valetudo eſt: quam medicus etiam ſi reddidit, non præſtat. ſæpe ad eumdem quem aduocauerat, *6)* excitatur: *7)* animus ſemel in totum ſanatur. Dicam quomodo intelligas ſanum. ſi ſe ipſe contentus eſt, ſi confidit ſibi; ſi ſcit, omnia vota mortalium, omnia beneficia quæ dantur petunturque, nullum in beata vita habere momentum. Nam cui quid accedere poteſt, id imperfectum eſt: cui quid abſcedere poteſt, id imperpetuum eſt. cuius perpetua futura lætitia eſt, is ſuo gaudeat. Omnia autem quibus vulgus inhiat, vltro citroque

3. *Exiret ex animo, ſi intraret*] ſi *intraret*, hoc eſt externa eſſet, exiret ex animo ſapientis, ab ipſo exalare iuſſa, cum non ſit viri ſapientis animum externis bonis occupare, ſed ſuam intra ſeſe felicitatem quærere.

4. *Procedentis*] quem inchoatum ſupra Ep. 71 vocabat, *procedentis ſapientiæ* virum hic vocat, vt qui ſummum nondum attigerit adeoque *procedere* & vltra niti debeat.

5. *Leuior acceſſio*] morbi ſcilicet, quam paroxyſmum appellant Medicorum filii.

6. *Aduocauerat*] legendum: *auocauerat* ſc. a præſenti dolore & morbo. niſi malis: *adiuuerat*. *Grouov.*

7. *Excitatur*] reuocatur.

fluunt. Nihil dat fortuna mancipio: sed hæc quoque fortuita tunc delectant, cum illa ratio temperavit ac miscuit. hæc est etiam quæ externa commendet, quorum auidus vsus ingratus est. Solebat Attalus hac imagine vti: Vidisti aliquando canem missa a domino frusta panis aut carnis aperto ore captantem? quidquid excepit, protinus integrum deuorat, & semper ad spem futuri hiat. Idem euenit nobis. quidquid exspectantibus fortuna proiecit, id sine vlla voluptate demittimus, statim ad rapinam alterius erecti & attenti. Hoc sapienti non euenit: plenus est. etiam si quid obuenit, secure excipit, ac reponit. lætitia fruitur maxima, continua, sua. Habet aliquis bonam voluptatem, habet profectum, sed cui multum desit a summo? hic deprimitur alternis, & extollitur, ac modo in cælum alleuatur, modo defertur ad terram. Imperitis ac rudibus, nullus præcipitationis finis est: in Epicureum illud chaos decidunt inane, sine termino. Adhuc est genus tertium eorum qui sapientiæ alludunt: quam non quidem contigerunt, in conspectu tamen, & vt ita dicam, sub ictu habent 8): hi non concutiuntur; ne defluunt quidem: nondum in sicco, iam in portu sunt. Ergo cum tam magna sint inter summos imosque discrimina, cum medios quoque sequatur fructus suus, sequatur ingens periculum ad deteriora redeundi: non debemus occupationibus indulgere. excludendæ sunt: si semel intrauerint, in locum suum alias substituent. Principiis illarum obstemus. melius non incipient, quam desinent.

8. *Sub ictu habent*] a sagittariis ductum, qui emissuri telum ad scopum, nondum emisere tamen, adeoque sub ictu eum quasi habent. *Lips.*

EPIST.

EPIST. LXXIII.

Philosophos non esse contumaces. Parere magis, & amare Principes, quam illos ambitiosos, aut Palatinos. Nam isti appetunt, inuident, semper inquieti, & saepe irati. Illi autem amant, quia in quiete sub iis sunt; & tales sunt, id est, bonarum mercium pleni. Imputant etiam hoc beneficium, etsi pluribus contingat. Hortatur deinde assurgere ad Virtutem, id est, Deum. Nam Sapientem (Stoica superbia) vel illi parem.

ERrare mihi videntur, qui existimant, philosophiae fideliter deditos, contumaces esse ac refractarios, & contemptores magistratuum ac regum, eorumue per quos publica administrantur. E contrario enim, nulli aduersus illos gratiores sunt: nec immerito. nullis enim plus praestant, quam quibus frui tranquillo otio licet. Itaque hi, quibus ad propositum bene viuendi aditum confert 1) securitas publica, necesse est auctorem huius boni, vt parentem colant: multo quidem magis, quam illi inquieti, & in medio positi; 2) qui multa principibus debent, sed multa & imputant: 3) quibus nunquam tam plene occurrere vlla liberalitas potest, vt cupiditates illorum quae crescunt, dum implentur, exsatiet. Quisquis autem de accipiendo cogitat, oblitus accepti est. nec vllum habet malum cupiditas maius, quam quod ingrata est.

1. *Quibus ad propositum bene viuendi aditum confert*] ex Cod. Erfurtensi: *quibus altum otium ad propositum bene viuendi confert*, restituit *Gronov.*

2. *In medio positi*] non seducti & a turba remoti. *Lips.*

3. *Multa & imputant*] officia Principibus praestantes, quibus bene mereri de iis se putant,

Adiice nunc, quod nemo eorum qui in republica versantur, quos vincat, ſed a quibus vincatur, adſpicit: & illis non tam iucundum eſt, multos poſt ſe videre, quam graue, aliquem ante ſe. Habet hoc vitium omnis ambitio: non reſpicit. 4) Nec ambitio tantum inſtabilis eſt, verum cupiditas omnis: quia incipit ſemper a fine. 5) At ille vir ſincerus ac purus, qui reliquit & curiam, & forum, & omnem adminiſtrationem reip. vt ad ampliora ſecederet, diligit eos per quos hoc ei facere tuto licet, ſolusque illis gratuitum 6) teſtimonium reddit, & magnam rem neſcientibus 7) debet. Quemadmodum præceptores ſuos veneratur ac ſuſpicit, quorum beneficio illis ſe vitiis exuit: ſic & his, ſub quorum tutela poſitus exercet artes bonas. Verum alios quoque rex viribus ſuis protegit. quis negat? Sed quemadmodum Neptuno plus debere ſe iudicat, ex his qui eadem tranquillitate vſi ſunt, qui plura & pretioſiora illo mari vexit: & animoſius a mercatore, quam a vectore ſoluitur votum: & ex ipſis mercatoribus effuſius gratus eſt, qui odores ac purpuras & auro penſanda portabat, quam qui viliſſima quæque & ſaburræ loco futura congeſſerat: ſic huius pacis beneficium ad omnes pertinentis, altius ad eos peruenit, qui illa bene vtuntur. multi enim ſunt ex his togatis, quibus pax operoſior 8) bello eſt. An idem exiſtimas pro pace debere eos, qui illam ebrietati aut libidini impendunt, aut aliis vitiis, quæ vel bello

4. *Reſpicit*] ad eos qui ſequuntur & inferiores ſunt, ſed proſpicit ad eos qui præcedunt.

5. *Incipit ſemper a fine*] finis vnius eſt initium alterius. Hoc cupitum habeo, aliud cupio, & fit ſeries infinita. *Lipſ.*

6. *Gratuitum*] mercede & beneficiis non emtum. *Lipſ.*

7. *Neſcientibus*] quia nec ſciunt Principes aut intendunt illi ſe hoc præſtare. *Lipſ.*

8. *Operoſior*] ob ambitiones nimirum, lites forenſes &c.

rum-

rumpenda ſunt? niſi forte tam iniquum putas eſſe ſapientem, vt nihil viritim ſe debere pro communibus bonis iudicet. Soli lunæque plurimum debeo: & non vni mihi oriuntur. anno, temperantique annum Deo, priuatim obligatus ſum: quamuis nihil 9) in meum honorem deſcripta ſint. Stulta auaritia mortalium poſſeſſionem proprietatemque diſcernit, nec quidquam ſuum credit eſſe, quod publicum eſt: at ille ſapiens nihil iudicat ſuum magis, quam cuius illi cum humano genere conſortium eſt. Nec enim eſſent iſta communia, niſi pars illorum pertineret ad ſingulos. ſocium efficit, etiam quod ex minima portione commune eſt. Adiice nunc, quod magna & vera bona non ſic diuiduntur, vt exiguum in ſingulos cadat: ad vnumquemque tota perueniunt. Ex congiario tantum ferunt homines, quantum in capita promiſſum eſt: epulum & viſceratio, & ſi quid aliud capitur manu, diſcedit in partes: at hæc indiuidua bona, pax, & libertas, tam omnium tota, quam ſingulorum ſunt. Cogitat itaque ſapiens, per quem ſibi horum vſus fructuſque contingat, per quem non ad arma illum, nec ad ſeruandas vigilias, nec ad tuenda mœnia, & multiplex belli tributum publica neceſſitas vocet: agitque gubernatori ſuo gratias. Hoc docet philoſophia præcipue, bene debere beneficia, bene ſoluere. interdum autem ſolutio eſt ipſa confeſſio. Confitebitur ergo multum ſe debere ei, cuius adminiſtratione ac prouidentia contingit illi pingue otium, & arbitrium ſui temporis, & imperturbata publicis occupationibus quies.

O Melibœe, Deus nobis hæc otia fecit.
Namque erit ille mihi ſemper Deus. - - -

9. *Nihil*] idem quod non.

Si illa quoque otia multum auctori suo debent, quorum munus hoc maximum est:

Ille meas errare boues (vt cernis) & ipsum
Ludere quæ vellem, calamo permisit agresti:

quanti æstimamus hoc otium, quod inter deos agitur, quod deos facit? Ita dico, Lucili, & te in cælum compendiario voco. Solebat Sextius dicere, Iouem plus non posse quam bonum virum. Plura Iupiter habet, quæ præstet hominibus: sed inter duos bonos non est melior, qui locupletior. non magis, quam inter duos, quibus par scientia regendi gubernaculum est, meliorem dixeris, cui maius speciosiusque nauigium est. Iupiter quo antecedit virum bonum? diutius bonus est. Sapiens nihilo se minoris æstimat, quod virtutes eius spatio breuiore clauduntur. Quemadmodum ex duobus sapientibus, qui senior decessit, non est beatior eo, cuius intra pauciores annos terminata virtus est: sic Deus non vincit sapientem felicitate, etiam si vincit ætate. non est virtus maior, quæ longior. Iupiter omnia habet: sed nempe aliis tradidit habenda. ad ipsum hic vnus vsus pertinet, quod vtendi etiam omnibus caussa est: sapiens tam æquo animo omnia apud alios videt, contemnitque quam Iupiter & hoc se magis suspicit, quod Iupiter vti illis non potest, sapiens non vult. Credamus itaque Sextio, monstranti pulcherrimum iter, & clamanti, Hac itur ad astra: hac, secundum frugalitatem; hac, secundum temperantiam; hac, secundum fortitudinem. Non sunt dii fastidiosi, non inuidi: admittunt, & ascendentibus manum porrigunt. Miraris hominem ad deos ire? Deus ad homines venit, imo (quod propius est) in homines venit. Nulla sine Deo mens bona est. Semina in corporibus humanis diuina dispersa sunt, quæ si bonus cultor excipit, simi-

milia origini prodeunt, & paria his ex quibus orta sunt surgunt: si malus, non aliter quam humus sterilis ac palustris, necat, ac deinde curat 2) purgamenta pro frugibus.

Epist. LXXIV.

O pulcra, ô honesta Epistola! & de ipso Honesto. Unum illud re Bonum esse: cetera, opinione. Qui tuto, qui securo volet viuere, sic sentiat. Quid etiam? scutum in omnia fortuita promptum habeat: Deum sequi. Obiectiunculis quibusdam deinde respondet: postremo, vitam beatam, ut circulum esse; in paruo, in magno, perfectam: nihil addi, nihil detrahi ab Externis. Iterandum est, ô pulcra, ô honesta! qui mentem talem habes, fruere.

EPistola tua delectauit me, & marcentem excitauit: memoriam quoque meam, 1) quæ iam mihi segnis ac lenta est, euocauit. Quid ni tu, mi Lucili, maximum putes instrumentum beatæ vitæ hanc persuasionem, vnum bonum esse, quod honestum est? Qui omne bonum honesto circumscripsit, intra se felix est. nam qui alia bona iudicat, in fortunæ venit potestatem, alieni arbitrii fit. Hic amissis liberis mœstus, hic solicitus ægris, hic turpibus & aliquam passis infamiam tristis. illum videbis alienæ vxoris amore cruciari, illum suæ. Non deerit, quem repulsa distorqueat: erunt, quos honor ipse vexet. Illa vero maxima est ex omni mortalium populo turba miserorum, quam ex-

2. *Curat*] alii *creat*. Sed & *curat* ferri potest. Cum enim bonus cultor curare fruges debeat; iste curam purgamentis impendit, i. e. paleas & stipulas habet pro frugibus. *Lips.*

1. *Memoriam quoque meam*] Ergo illud fuit, quod supra Ep.72 quærebatur, & negabat se memoriam retentasse. *Lips.*

ſpectatio mortis exagitat, vndique impendens. nihil enim eſt, vnde non ſubeat. Itaque vt in hoſtili regione verſantibus, huc & illuc circumſpiciendum eſt, & ad omnem ſtrepitum circumagenda ceruix: niſi hic timor e pectore eiectus eſt, palpitantibus præcordiis viuitur. Occurrent acti in exſilium, & euoluti bonis: occurrent (quod genus egeſtatis grauiſſimum eſt) in diuitiis inopes: 2) occurrent naufragi, ſimiliaue naufragis paſſi, quos aut popularis ira, aut inuidia, pernicioſum optimis telum, inopinantes ſecuroſque disiecit, procellæ more, quæ in ipſa sereni fiducia ſolet emergere; aut fulminis ſubiti, ad cuius ictum etiam vicina tremuerunt. Nam vt illic quiſquis ab igne propior ſtetit, percuſſo ſimilis obſtupuit: ſic in his per aliquam vim accidentibus, vnum calamitas opprimit, ceteros metus: paremque paſſis 3) triſtitiam facit, pati poſſe. Omnium animos mala aliena ac repentina ſollicitant. Quemadmodum aues, etiam inanis fundæ ſonus territat: ita nos non ad ictum tantum exagitamur, ſed ad crepitum. Non poteſt ergo quisquam beatus eſſe, qui huic ſe opinioni credidit. non enim beatum eſt, niſi quod intrepidum. inter ſuſpecta male viuitur. Quiſquis ſe multum fortuitis dedit, ingentem ſibi materiam perturbationis & inexplicabilem fecit: vna hæc via eſt ad tuta vadenti, & externa diſpicere, & honeſto contentum eſſe. Nam qui aliquid virtute melius putat, aut vllum præter illam bonum; ad hæc quæ a fortuna ſparguntur, ſinum expandit, & ſolicitus miſſilia eius exſpectat. 4)

2. *In diuitiis inopes*] auari.

3. *Paremque paſſis*] parem ei quam paſſi ſentiunt.

4. *Miſſilia eius exſpectat*] a ludis ſumtum, in quibus teſſerulæ ſpargi donorum indices, aut ipſa etiam dona ſolebant. Quia ex alto mittebantur in forte capientes *miſſilia* dicta. *Lipſ.*

Hanc

Hanc imaginem animo tuo propone, ludos facere fortunam, & in hunc mortalium cœtum honores, diuitias, gratiam excutere: quorum alia inter diripientium manus ſciſſa ſunt, alia infida ſocietate diuiſa, alia magno detrimento eorum, in quos deuenerant, prenſa. ex quibus quædam aliud agentibus inciderunt, quædam quia nimis captabantur, amiſſa, & dum auide rapiuntur, excuſſa ſunt. Nulli vero, etiam cui rapina feliciter ceſſit, gaudium rapti durauit in poſterum. Itaque prudentiſſimus quiſque, cum primum induci videt munuſcula, a theatro fugit, & ſcit magno parua conſtare. Nemo manum conſerit cum recedente, nemo exeuntem ferit: circa præmium rixa eſt. Idem in his euenit, quæ fortuna deſuper iactat. æſtuamus miſeri, diſtringimur, multas habere cupimus manus: modo in hunc, modo in illum reſpicimus: nimis tarde nobis mitti videntur, quæ cupiditates noſtras irritant, ad paucos peruentura, exſpectata omnibus. Ire obuiam cadentibus cupimus: gaudemus ſi quid inuaſimus: inuidentque alii, quos ſpes vana deluſit. vilem prædam magno aliquo incommodo luimus, aut inde 5) fallimur. Secedamus itaque ab iſtis ludis, & demus raptoribus locum. Illi ſpectent bona iſta pendentia, & ipſi magis pendeant. Quicumque beatus eſſe conſtituit, vnum eſſe bonum putet, quod honeſtum eſt. Nam ſi vllum aliud exiſtimat, primum male de prouidentia iudicat: quia multa incommoda iuſtis viris accidunt: & quia quidquid nobis dedit, breue eſt & exiguum, ſi compares mundi totius æuo. Ex hac deploratione naſcitur, vt ingrati diuinorum interpretes ſimus. querimur, quod non ſemper, & quod pauca nobis, & incerta, & abitura contingant. Inde eſt quod nec viuere, nec

5. *Aut inde*] legendum: *undique. Lipſ.*

mori volumus. vitæ nos odium tenet, timor mortis. Nutat omne consilium, nec implere nos vlla felicitas potest. Caussa autem est, quod non peruenimus ad illud bonum immensum & insuperabile, vbi necesse est resistat voluntas nostra, quia vltra summum non est locus. Quæris, quare virtus nullo egeat? præsentibus gaudet, non concupiscit absentia: nihil non illi magnum est, quia satis. Ab hoc discede iudicio: non pietas constabit, non fides: multa vtramque præstare cupienti patienda sunt, ex his quæ mala appellantur: multa impendenda sunt ex his, quibus indulgemus tanquam bonis. Perit fortitudo, quæ periculum facere debet sui: perit magnanimitas, quæ non potest eminere, nisi omnia velut minuta contempserit, quæ pro maximis vulgus optat: perit gratia, & relatio gratiæ æstimatur labor, si quidquam pretiosius fide nouimus, si non optima spectamus. Sed vt illa prætercam, aut ista bona non sunt quæ vocantur, aut homo felicior Deo est. quoniam quidem quæ parata nobis sunt, non habet in vsu Deus: nec enim libido ad illum, nec epularum lautitia, nec opes, nec quidquam ex his hominem inescantibus, & vili voluptate ducentibus, pertinet. Ergo aut, quod incredibile est, bona Deo desunt; aut hoc ipsum argumentum est, bona non esse quæ Deo desunt. Adiice, quod multa quæ bona videri volunt, animalibus quam homini pleniora contingant. Illa cibo auidius vtuntur: Venere non æque fatigantur: virium illis maior est & æquabilior firmitas. sequitur vt multo feliciora sint homine. Nam sine nequitia, sine fraudibus degunt; fruuntur voluptatibus, quas & magis capiunt, & ex facili, sine vllo pudoris aut pœnitentiæ metu. Considera tu itaque, an id bonum vocandum sit, quo Deus ab homine vincitur. Summum bonum in animo constituamus. obsolescit, si ab optima nostri parte ad pessi-

peſſimam tranſit, & transfertur ad ſenſus, qui agiliores ſunt animalibus mutis. Non eſt ſumma felicitatis noſtræ in carne ponenda. Bona illa ſunt vera, quæ ratio dat: ſolida ac ſempiterna quæ cadere non poſſunt, nec decreſcere quidem aut minui. cetera opinione bona ſunt: & nomen quidem habent commune cum veris, proprietas in illis boni non eſt. Itaque commoda vocentur, & (vt noſtra lingua *6*) loquar) producta *7*): ceterum ſciamus mancipia noſtra eſſe, non partes; & ſint apud nos, ſed ita vt meminerimus extra nos eſſe. Etiam ſi apud nos ſint, inter ſubiecta & humilia numerentur, propter quæ nemo ſe attollere debeat. quid enim ſtultius, quam aliquem eo ſibi placere, quod ipſe non fecit? Omnia iſta nobis accedant, non hæreant: vt ſi abducantur, ſine vlla noſtri laceratione diſcedant. Vtamur illis, non gloriemur: & vtamur parce, tanquam depoſitis apud nos, & abituris. Quisquis illa ſine ratione poſſedit, non diu tenuit. ipſa enim felicitas ſe niſi temperat, premit: ſi fugaciſſimis bonis credidit, cito deſeritur; & vt non deſeratur, affligitur. *8*) Paucis deponere felicitatem molliter licuit: ceteri, cum his inter quæ eminuere, labuntur, & illos degravant ipſa quæ extulerant. Ideo adhibebitur prudentia, quæ modum illis ac parſimoniam imponat. quo-

6. *Noſtra lingua*] h. e. Stoicorum.

7. *Producta*] προηγμένα quæ Cic. etiam L. 3 de finib. *producta* itemque *promota* vocat. diuiſit autem Zeno ea quæ neque bona neque mala ſunt in προηγμένα *producta*, h. e. præpoſita quæ aliquis mallet habere quam non habere, qualia ſunt ingenium, ſanitas &c. ἀποπροηγμένα h. e. *reiecta*, quæ aliquis *amota* a ſe potius cuperet, qualia ſunt ſtupor mortis, & *media* ſiue neutra, quale v. g. digiti motus.

8. *Affligitur*] ſi non deſerant, ipſa tamen in malum ei vertuntur.

niam

niam quidem licentia 9) opes suas præcipitat, atque vrget: nec vnquam immodica durarunt, nisi illa moderatrix ratio compescuit. Hoc multarum tibi vrbium ostendet euentus, quarum in ipso flore luxuriosa imperia ceciderunt, & quidquid virtute erat partum, intemperantia corruit. Aduersus hos casus muniendi sumus. nullus autem contra fortunam inexpugnabilis murus est: intus instruamur. Si illa pars tuta est, pulsari homo potest, capi non potest. Quod sit hoc instrumentum, scire desideras? nihil indignetur sibi accidere, sciatque, illa ipsa quibus lædi videtur, ad conseruationem vniuersi pertinere, & ex his esse, quæ cursum mundi officiumque consummant. Placeat homini, quidquid Deo placuit: ob hoc seipsum suaque miretur, quod non potest vinci, quod mala ipsa sub se tenet, quod ratione, qua valentius nihil est, casum doloremque & iniuriam subigit. Ama rationem: huius te amor contra durissima armabit. Catulorum amor in venabula impingit feras, quas feritas & inconsultus impetus præstat indomitas: iuuenilia nonnunquam ingenia cupido gloriæ in contemptum tam ferri, quam ignium, misit: species quosdam, atque vmbra virtutis, in mortem voluntariam trudit. quanto his omnibus fortior ratio est, quanto constantior, tanto vehementior per metus ipsos & pericula exibit. Nihil agitis, inquit, quod negatis vllum esse aliud ab honesto bonum non faciet vos hæc munitio tutos a fortuna, & immunes. Dicitis enim, inter bona esse liberos pios, & bene moratam patriam, & parentes bonos. horum pericula non potestis spectare securi; perturbabit vos obsidio patriæ, liberorum mors, parentum seruitus. Quid aduersus hos pro nobis responderi soleat, po-

9. *Licentia*] sine modo crescendi.

nam:

nam: deinde tunc adiiciam, quid præterea respondendum putem. Alia conditio est in his, quæ ablata in locum suum aliquid incommodi substituunt: tanquam bona valetudo vitiata, in malam transfertur: acies oculorum exstincta, cæcitate nos afficit: non tantum velocitas perit poplitibus incisis, sed debilitas pro illa subit. Hoc periculum non est in his, quæ paullo ante retulimus. quare? si amicum bonum amisi, non est mihi pro illo perfidia patienda: nec si bonos liberos extuli, in illorum locum impietas succedit. Deinde non amicorum ille, aut liberorum interitus, sed corporum est. Bonum autem vno modo perit, si in malum transit, quod natura non patitur: quia omnis virtus & opus omne virtutis incorruptum manet. Deinde, etiam si amici perierunt, et am si probati respondentesque voto patris liberi: est quod illorum expleat locum. Quid sit, quæris? quod illos bonos fecerat, virtus. Hæc nihil vacare patitur loci: totum animum tenet, desiderium omnium tollit: sola satis est. Omnium enim bonorum vis & origo in ipsa est. Quid refert, an aqua decurrens intercipiatur atque abeat, si fons ex quo fluxerat, saluus est? Non dices vitam iustiorem saluis liberis, quam amissis, nec ordinatiorem, nec prudentiorem, nec honestiorem: ergo nec meliorem quidem. Non facit collectio amicorum sapientiorem, non facit stultiorem detractio? ergo nec beatiorem, aut miseriorem. quamdiu salua fuerit virtus, non senties quid abscesserit. Quid ergo? non est beatior & amicorum & liberorum turba succinctus? Quid ni non sit? Summum enim bonum nec infringitur, nec augetur: in suo modo permanet: vtcumque fortuna se gessit, siue illi senectus longa contigit, siue citra senectutem finitus est, eadem mensura summi boni est, quamuis ætatis diuersa sit. Vtrum maiorem an minorem circulum

culum ſcribas, ad ſpatium eius pertinet, non ad formam. licet alter diu manſerit, alterum ſtatim obduxeris, & in eum in quo ſcriptus eſt puluerem 10) ſolveris, in eadem vterque forma fuit. Quod rectum eſt, nec magnitudine æſtimatur, nec numero, nec tempore: non magis produci, quam contrahi poteſt. Honeſtam vitam ex centum annorum numero in quantum voles corripe, & in vnum diem coge: æque honeſta eſt. modo latius virtus funditur, regna, vrbes, prouincias temperat, fert leges, colit amicitias, inter propinquos liberosque diſpenſat officia: modo arcto fine circumdatur paupertatis, exſilii, orbitatis: non tamen minor eſt, ſi ex altiore faſtigio in privatum, ex regio in humilem ſubducitur, ex publico & ſpatioſo iure in anguſtias domus, vel anguli coit. Æque magna eſt, etiam ſi in ſe receſsit, vndique excluſa. nihilominus enim magni ſpiritus eſt & erecti, exactæ prudentiæ, indeclinabilis iuſtitiæ. Ergo æque beata eſt: beatum enim illud in vno loco poſitum eſt, in ipſa mente, ſtabile, grande, tranquillum: quod ſine ſcientia diuinorum humanorumque non poteſt effici. Sequitur illud, quod me reſponſurum eſſe dicebam: Non affligitur ſapiens liberorum amisſione, non amicorum. eodem enim animo fert illorum mortem, quo ſuam exſpectat. non magis hanc timet, quam illam dolet. Virtus enim conuenientia conſtat: omnia opera eius cum ipſa concordant, & congruunt: hæc concordia perit, ſi animus, quem excelſum oportet eſſe, luctu aut deſiderio ſubmittitur. Inhoneſta eſt omnis trepidatio & ſolicitudo, & in vllo actu pigritia. Honeſtum enim ſecurum & expeditum eſt, interritum eſt, in procinctu ſtat. Quid ergo?

10. *Puluerem*] Mathematici veteres radio in puluere ſcribebant, vnde Ciceroni l. 2 de nat. Deorum *puluis eruditus* mathematicas diſciplinas notat,

go? non aliquid perturbationi ſimile patietur? non & color eius mutabitur, & vultus agitabitur, & artus refrigeſcent? & quidquid aliud, non ex imperio animi, ſed inconſulto quodam naturæ impetu geritur? Fateor: ſed permanebit illi perſuaſio eadem: nihil illorum malum eſſe, nec dignum, ad quod mens ſana deficiat. Omnia quæ facienda erunt, audacter facit & prompte. Hoc enim ſtultitiæ proprium quis non dixerit, ignaue & contumaciter facere quæ facit, & alio corpus impellere, alio animum, diſtrahique inter diuerſiſſimos motus? Iam propter illa ipſa, quibus extollit ſe miraturque, contempta eſt, & ne illa quidem quibus gloriatur, libenter facit. Si vero aliquod timetur malum, eo perinde, dum exſpectatur, quaſi veniſſet vrgetur: & quidquid ne patiatur timet, iam metu patitur. Quemadmodum in corporibus futuri languoris ſigna præcurrunt: quædam enim ſegnitia neruis ineſt, & ſine labore vllo laſſitudo 11) & oſcitatio & horror membra percurrens: ſic infirmus animus, multo ante quam opprimatur malis, quatitur. præſumit illa, & ante tempus cadit. Quid dementius autem, quam angi futuris, nec ſe tormento referuare, ſed accerſere ſibi miſerias, & admouere: quas optimum eſt differre, ſi diſcutere non poſſis? Vis ſcire, futuro neminem debere torqueri? quicumque audierit poſt quinquageſimum annum ſibi patienda ſupplicia, non perturbatur, niſi ſi medium ſpatium tranſilierit, & ſe in illam ſæculo 12) poſt futuram ſolicitudinem immiſerit. Eodem modo fit, vt animos libenter ægros, & captantes cauſſas doloris, vetera atque obliterata con-

11. *Sine labore vllo laſſitudo*] h. e. quæ non ex labore adeoque ex morbo ſit.

12. *Sæculo*] ergo ſæculum hic pro anno trigeſimo circiter, ſi vera lectio de *quinquageſimo* anno. *Lipſ.*

tri-

triſtent. & quæ præterierunt, & quæ futura ſunt, abſunt: neutra ſentimus. non eſt autem, niſi ex eo quod ſentias, dolor.

EPIST. LXXV.

Philoſophiam verba non captare, nec tamen ingenio aut eloquio renunciare. Præcipuum eſt, ſit vita vt ſermo. Deinde, tentemus progredi: quoniam per gradus aſcenditur, & ſunt tres Proficientium claſſes.

MInus tibi accuratas a me epiſtolas mitti quereris. quis enim accurate loquitur, niſi qui vult putide loqui? Qualis ſermo meus eſſet, ſi vna ſederemus, aut ambularemus; illaboratus & facilis: tales eſſe Epiſtolas meas volo, quæ nihil habeant accerſitum, nec fictum. Si fieri poſſet, quid ſentiam oſtendere quam loqui mallem. Etiam ſi diſputarem, nec ſupploderem pedem, nec manum iactarem, nec attollerem vocem: ſed iſta oratoribus reliquiſſem, contentus ſenſus meos ad te pertuliſſe, quos nec exornaſſem, nec abieciſſem. 1) hoc vnum plane tibi approbare vellem, omnia me illa ſentire quæ dicerem: nec tantum ſentire, ſed amare. Aliter homines amicam, aliter liberos oſculantur: tamen in hoc quoque amplexu tam ſancto & moderato, ſatis apparet affectus. Non mehercules ieiuna eſſe & arida volo, quæ de rebus tam magnis dicentur: neque enim philoſophia ingenio renuntiat: multum tamen operæ impendi verbis non oportet. Hæc ſit propoſiti noſtri ſumma: quod ſentimus, loquamur; quod loquimur, ſentiamus. Concordet ſermo cum vita. ille promiſſum ſuum impleuit, qui & cum videas illum, & cum audias, idem eſt. Videbimus qualis

1. *Abieciſſem*] triuiali dicendi genere depreſſiſſem.

ſit,

ſit, quantus: vnus ſit. 2) Non delectent verba noſtra, ſed proſint. Si tamen contingere eloquentia non ſolicito poteſt, aut ſi parata eſt, aut paruo conſtat, aſſit, & res pulcherrimas proſequatur. Sit talis, vt res potius quam ſe oſtendat. Aliæ artes, ad ingenium totæ pertinent: hic animi negotium agitur. Non quærit æger medicum eloquentem, ſed ſanantem: ſed ſi ita competit, vt idem ille qui ſanare poteſt, compte de his quæ facienda ſunt diſſerat, boni conſulet: non tamen erit, quare gratuletur ſibi, quod inciderit in medicum etiam diſertum. hoc enim tale eſt, quale ſi peritus gubernator etiam formoſus eſt. Quid aures meas ſcalpis? quid oblectas? aliud agitur. vrendus, ſecandus, abſtinendus ſum. 3) Ad hæc adhibitus es: curare debes morbum veterem, grauem, publicum. Tantum negotii habes, quantum in peſtilentia medicus: circa verba occupatus es? iamdudum gaude, ſi ſufficis rebus. Quando multa diſces? quando quæ didiceris affiges tibi, ita vt excidere non poſſint? quando illa experieris? Non enim vt cetera memoriæ tradidiſſe ſatis eſt: in opere tentanda ſunt. Non eſt beatus qui ſcit illa, ſed qui facit. Quid ergo? infra illum nulli gradus ſunt? ſtatim ab ſapientia præceps eſt? Non exiſtimo. Nam qui proficit, in numero quidem ſtultorum eſt, magno tamen interuallo ab illis diducitur: inter ipſos quoque proficientes ſunt magna diſcrimina. In tres claſſes (vt quibusdam placet) diuiduntur: primi ſunt qui ſapientiam nondum habent, ſed iam in vicinia eius conſtiterunt. tamen etiam quod prope eſt, extra eſt. Qui ſint hi, quæris? qui omnes iam affectus ac vitia poſuerunt: quæ erant comple-

2. *Vnus ſit*] conuenientia ſit in vita.

3. *Abſtinendus ſum*] prohibendus a cibis noxiis, & diæta præſcribenda.

ctenda, didicerunt: sed illis adhuc inexperta fiducia est. bonum suum nondum in vsu habent. Iam tamen in illa quæ fugerunt, recidere non possunt: iam ibi sunt, vnde non est retro lapsus: sed hoc illis de se nondum liquet, & quod in quadam epistola scripsisse me memini, scire se nesciunt. Iam contigit illis bono suo frui, nondum confidere. Quidam hoc proficientium genus, de quo locutus sum, ita complectuntur, vt illos dicant iam effugisse morbos animi, affectus nondum, & adhuc in lubrico stare: quia nemo sit extra periculum malitiæ, nisi qui totam eam excussit. nemo autem illam excussit, nisi qui pro illa sapientiam assumpsit. Quid inter morbos animi intersit & affectus, sæpe iam dixi: nunc quoque te admonebo. Morbi sunt inueterata vitia, & dura: vt auaritia, vt ambitio nimia: postquam hæc animum implicuerunt, & perpetua esse mala eius cœperunt. Vt breuiter finiam, morbus est iudicium in prauo pertinax, tanquam valde expetenda sint, quæ leuiter expetenda sunt. vel, si mauis, ita finiamus: nimis imminere leuiter petendis, vel ex toto non petendis, aut in magno pretio habere in aliquo habenda, vel in nullo. Affectus, sunt motus animi improbabiles, 4) subiti & concitati: qui frequentes neglectique, fecere morbum. sicut distillatio vna, nec adhuc in morem adducta tussim facit; assidua & vetus, phthisin. Itaque qui plurimum profecere, extra morbos sunt: affectus adhuc sentiunt, perfecto proximi. Secundum genus est eorum, qui & maxima animi mala & affectus deposuerunt, sed ita vt non sit illis securitatis suæ certa possessio: possunt enim in eadem relabi. Tertium illud genus extra multa & magna vitia est, sed non extra omnia. effugit auaritiam; sed iram ad-

4. *Improbabiles*] qui probandi non sint.

huc

huc sentit. iam non sollicitatur libidine; sed habet etiamnum ambitionem. iam non concupiscit; sed adhuc timet. & in ipso metu ad quædam satis firmus est, quibusdam cedit: mortem contemnit, dolorem reformidat. De hoc loco aliquid cogitemus: bene nobiscum agetur, si in hunc admittimur numerum. Magna felicitate naturæ, magnaque & assidua intentione studii, secundus occupatur gradus: sed nec hic quidem contemnendus est color tertius. Cogita quantum circa te videas malorum: adspice, quam nullum sit nefas sine exemplo, quantum quotidie nequitia proficiat, quantum publice priuatimque peccetur: intelliges satis nos consequi, si inter pessimos non sumus. Ego vero, inquis, spero me posse & amplioris ordinis fieri. Optarim hoc nobis magis, quam promiserim. præoccupati sumus: ad virtutem contendimus, inter vitia districti: pudet dicere, honesta colimus, quantum vacat. At quam grande præmium nos exspectat, si occupationes nostras, & mala tenacissima, abrumpimus? Non cupiditas nos, non timor pellet: inagitati terroribus, incorrupti voluptatibus, nec mortem horrebimus, nec deos: sciemus mortem malum non esse, deos malos non esse. Tam imbecillum est, quod nocet, quam cui nocetur: optima vi noxia carent. Exspectant nos, si ex hac aliquando fæce in illud euadimus sublime & excelsum, tranquillitas animi, & expulsis erroribus absoluta libertas. Quæris, quæ sit ista? non homines timere, non deos: nec turpia velle, nec nimia: in seipsum habere maximam potestatem. Inæstimabile bonum est, suum fieri.

EPIST. LXXVI.

Philosophum se audire, & scholam adire. Conqueritur de hominum incuria vel ignauia, qui alia discunt, philosophari negligunt. Ne tu sic, ô Luci-

li. propera, & Bonum disce. quod Bonum? Vnum illud, Honestum. Et iterum argumentis euincit, tale esse; alia non esse. Laudabilis & sapiens Epistola.

INimicitias mihi denuntias, si quidquam ex his quæ quotidie facio, ignoraueris. Vide quam simpliciter tecum viuam: hoc quoque tibi committam. Philosophum audio, & quidem quintum iam diem habeo, ex quo in scholam eo, & ab octaua disputantem audio. Bona inquis, ætate 1) Quid ni bona? quid autem stultius, quam quia diu non didiceris, non discere? Quid ergo? idem faciam, quod trossuli 2) & iuuenes? Bene mecum agitur, si hoc vnum senectutem meam dedecet. Omnis ætatis homines hæc schola admittit: in hac senescamus, hanc vt iuuenes sequamur. In theatrum senex ibo, & in circum deferar, & nullum par sine me depugnabit. Ad philosophum ire erubescam? Tam diu discendum est, quam diu nescias, &, si prouerbio credimus, quam diu viuas. Nec vlli hoc rei magis conuenit, quam huic: tam diu discendum est quemadmodum viuas, quam diu viuis. Ego tamen hic aliquid & doceo. Quæris quid doceam? etiam seni esse discendum. Pudet autem me generis humani, quoties scholam intraui. Præter ipsum theatrum Neapolitanorum (vt scis) transeundum est, Metronactis petentibus domum. Illud quidem farctum 3) est: & hoc ingenti studio, quis sit pithaules 4)

1. *Bona, inquis, ætate*] Ironice. Iam Senex enim Seneca hæc agebat.

2. *Trossuli*, equites: qui cum maximam partem essent iuuenes, pro iuuenibus etiam vox sumitur.

3. *Farctum*] plenum, stipatum.

4. *Pithaules*] qui doliolo s. cado canit, nam & id genus inflatur modulate sicut vtris, quem inflantes *os caula* Græcis, Latinis *vtricularii* sunt *Lips.*

bo-

bonus, iudicatur: habet tibicen quoque Græcus & præco 5) concursum. At in illo loco, in quo vir bonus quæritur, in quo vir bonus discitur, paucissimi sedent: & hi plerisque videntur nil boni negotii habere, quod agant: inepti & inertes vocantur. Mihi contingat iste derisus. æquo animo audienda sunt imperitorum conuicia: & ad honesta vadenti contemnendus est iste contemptus. Perge, Lucili, & propera, ne tibi accidat quod mihi, vt senex discas: imo ideo magis propera, quoniam id nunc aggressus es, quod perdiscere vix senex possis. Quantum, inquis, proficiam? quantum tentaueris. Quid exspectas? nulli sapere casu obtigit. Pecunia veniet vltro, honor offeretur, gratia ac dignitas fortasse ingerentur tibi: virtus in te non incidet; ne leui quidem opera aut paruo labore cognoscitur: sed est tanti laborare, omnia bona semel occupaturo. 6) Vnum enim est bonum, quod honestum: in illis nihil inuenies veri, nihil certi, quæcumque famæ placent. Quare hoc vnum sit bonum, quod honestum? dicam, quoniam me parum exsecutum priore epistola iudicas, magisque hanc rem tibi laudatam quam probatam putas. Et vt in arctum, quæ dicta sunt, contraham: omnia suo bono constant. vitem fertilitas commendat, sapor vinum, velocitas ceruum. Quare fortia dorso iumenta sint, quæris? quia eorum hic vnus est vsus, sarcinam ferre. In cane sagacitas prima est, si inuestigare debet feras: cursus, si consequi: audacia, si mordere & inuadere. Id in quoque optimum est cui nascitur, quo censetur. In homine optimum quid est? Ratio: hac an-

5. *Præco*] publice laudes eorum qui in musicis certaminibus vicerant decantans.

6. *Omnia bona semel occupaturo*] vtpote quæ vna virtute contineantur.

recedit animalia, deos sequitur. Ratio ergo perfecta, proprium hominis bonum est: cetera illi cum animalibus satisque communia sunt. Valet? & leones. formosus est? & pauones. velox est? & equi. non dico, in his omnibus vincitur. Non quæro quid in se maximum habeat, sed quid suum. Corpus habet? & arbores. habet impetum & motum voluntarium? & bestiæ, & vermes. habet vocem? sed quanto clariorem canes, acutiorem aquilæ, grauiorem tauri, dulciorem mobilioremque luscinii? Quid in homine proprium? Ratio. hæc recta & consummata, felicitatem hominis impleuit. Ergo si omnis res, cum bonum suum perfecit, laudabilis est, & ad finem naturæ suæ peruenit, homini autem suum bonum ratio est; si hanc perfecit, laudabilis est, & finem naturæ suæ attigit. hæc ratio perfecta, virtus vocatur, eademque honestum est. Id itaque vnum bonum est in homine, quod vnum hominis est. nunc enim non quærimus quid sit bonum, sed quod sit hominis bonum. Si nullum aliud est hominis, quam ratio: hæc erit vnum eius bonum, sed pensandum cum omnibus Si sit aliquis malus, puto improbabitur; si bonus, puto probabitur. Id ergo in homine proprium solumque est, quo & probatur, & improbatur. Non dubitas, an hoc sit bonum: dubitas, an solum bonum sit. Si quis omnia alia habeat, valetudinem, diuitias, imagines multas, 7) frequens atrium, 8) sed malus ex confesso sit: improbabis illum. Item si quis nihil quidem illorum quæ retuli, habeat, deficiatur pecunia, clientum turba, nobilitate, & auorum proauorumque serie, sed ex confesso bonus sit: probabis illum. Ergo hoc vnum est

7. *Imagines multas*] h. e. nobilitatem antiquam, cuius signum erat & argumentum multæ maiorum imagines in atriis asseruari, & funeribus præferri solitæ.

8. *Frequens atrium*] imaginibus huiusmodi refertum.

bo-

bonum hominis: quod qui habet, etiam si aliis destituitur, laudandus est: qui non habet, in omnium aliorum copia damnatur ac reiicitur. Quæ conditio rerum, eadem & hominum est. Nauis bona dicitur, non quæ pretiosis coloribus picta est, nec cui argenteum aut aureum rostrum est, nec cuius tutela 9) ebore cælata est, nec quæ fiscis ac opibus regiis pressa est: sed stabilis, & firma, & iuncturis aquam excludentibus spissa, ad ferendum incursum maris solida, gubernaculo parens, velox, & non sentiens ventum. Gladium bonum dices, non cui deauratus est baltheus, nec cui vagina gemmis distinguitur: sed cui & ad secandum subtilis acies, & mucro munimentum omne rupturus. Regula non quam formosa, sed quam recta sit, quæritur. Eo quodque laudatur, cui comparatur, 10) quod illi proprium est. Ergo in homine quoque nihil ad rem pertinet, quantum aret, quantum fœneret, a quam multis salutetur, quam pretioso incumbat lecto, quam pellucido poculo bibat, sed quam bonus sit: bonus autem est, si ratio explicita & recta est, & ad naturæ voluntatem accommodata. Hæc vocatur virtus: hoc est honestum, & vnicum hominis bonum. Nam cum sola ratio perficiat hominem, sola ratio perfecta beatum facit. hoc autem vnum hominis bonum est, quo vno beatus efficitur. Dicimus & illa bona esse, quæ a virtute profecta contactaque 11) sunt, id est, opera eius omnia. Sed ideo vnum ipsa bonum est, quia nullum sine illa est. Si omne in animo bonum est; quidquid illum confirmat, extollit, amplificat,

9. *Tutela*] locus in prora vbi tutelares dii.
10. *Cui comparatur*] quod habet id quod illi proprium est.
11. *Contactaque*] *contagium* de rebus malis & noxiis alias dicitur.

bonum eſt: validiorem autem animum, excelſiorem, & ampliorem, facit virtus. nam cetera quæ cupiditates noſtras irritant, deprimunt quoque animum & labefaciunt: & cum videntur attollere, inflant, ac multa vanitate deludunt. Ergo vnum id bonum eſt, quo melior animus efficitur. Omnes actiones totius vitæ, honeſti ac turpis reſpectu, temperantur: ad hæc, faciendi & non faciendi, ratio dirigitur. Quid ſit hoc, dicam. Vir bonus quod honeſte ſe facturum putauerit, faciet, etiam ſi laborioſum erit: faciet, etiam ſi damnoſum erit: faciet, etiam ſi periculoſum erit. rurſus quod turpe erit, non faciet, etiam ſi pecuniam affert, etiam ſi voluptatem, etiam ſi potentiam. Ab honeſto nulla re deterrebitur, ad turpia nulla ſpe inuitabitur. Ergo ſi honeſtum vtique ſecuturus eſt, turpe itaque vitaturus: & in omni actu vitæ ſpectaturus hæc duo: nullum aliud bonum quam honeſtum, nec aliud malum quam turpe. Si vna indeprauata virtus eſt, & ſola permanet tenoris ſui, vnum eſt bonum, virtus: cui iam accidere ne ſit bonum, non poteſt. Mutationis periculum effugit ſapientia. Sapientiã non eripitur, ſapientia in ſtultitiam non reuoluitur. Dixi, ſi forte meminiſti, concupita vulgo, & formidata, inconſulto impetu *12*) pleroſque calcaſſe. inventus eſt qui flammis imponeret manum: *13*) cuius riſum *22*) non interrumperet tortor: qui in funere liberorum lacrimam non mitteret: qui morti intrepidus occurreret. amor, ira, cupiditas, pericula depopoſcerunt. Quod ſi hoc poteſt breuis obſtinatio animi, aliquo ſtimulo excitata: quanto magis virtus quæ non ex impetu, nec ſubito, ſed æqualiter valet;

12. *Inconſulto impetu*] non deliberato animo, & veræ virtutis ſtimulis excitato.

13. *Flammis imponeret manum*] Mutius Scæuola.

14. *Cuius riſum*] ſeruus qui in vindictam Domini Aſdrubalem interfecerat. *Lipſ.*

cui

cui perpetuum robur est? Sequitur, vt quæ ab incon-sultis sæpe contemnuntur, a sapientibus semper, ea nec bona sint, nec mala. Vnum ergo bonum ipsa virtus est, quæ inter hanc fortunam & illam *15)* superba incedit, cum magno vtriusque contemptu. Si hanc opinionem receperis, aliquid bonum esse præter honestum, nulla non virtus laborabit. nulla enim obtineri poterit, si quidquam extra se respexerit. Quod si est, rationi repugnat, ex qua virtutes sunt; & veritati, quæ sine ratione non est. quæcumque autem opinio veritati repugnat, falsa est. Virum bonum, concedas necesse est, summæ pietatis erga deos esse: itaque quidquid illi acciderit, æquo animo sustinebit. sciet enim id accidisse lege diuina, qua vniuersa procedunt. Quod si est, vnum illi bonum erit, quod honestum: in hoc enim positum est & parere diis, nec excandescere ad subita, nec deplorare sortem suam, sed patienter excipere fatum, & facere imperata. Si enim vllum aliud est bonum quam honestum, sequetur nos auiditas vitæ, auiditas rerum vitam instruentium: quod est intolerabile, infinitum, vagum. Solum ergo bonum est honestum, cui modus est. Diximus, hominum futuram feliciorem vitam quam deorum, si ea bona sunt, quorum nullus diis vsus est, tanquam pecunia & honores. Adiice nunc, quod si modo solutæ corporibus animæ manent, felicior illis status restat, quam est dum mersantur in corpore. Atqui si ista bona sunt, quibus per corpora vtimur, emissis erit peius: quod contra fidem est, feliciores esse liberis, & in vniuersum datis, *16)* clausas & obsessas. Illud quoque dixeram, si bona sunt ea quæ tam homini contingunt quam mutis animalibus, & muta anima-

15. Hanc fortunam & illam] secundam & aduersam.
16. Et in vniuersum datis] dimissis in vniuersum.

lia beatam vitam actura: quod fieri nullo modo potest. Omnia pro honesto patienda sunt: quod non erat faciendum, si esset vllum aliud bonum quam honestum. Hæc quamuis latius exsecutus essem priore epistola, constrinxi, & breuiter percurri. Nunquam autem vera tibi opinio talis videbitur, nisi animum alleues & teipsum interroges: si res exegerit, vt pro patria moriaris, & salutem omnium ciuium tua redimas, an porrecturus sis ceruicem, non tantum patienter, sed etiam libenter? si hoc facturus es, nullum aliud bonum est. Omnia relinquis, vt hoc habeas. Vide, quanta vis honesti sit? Pro rep. morieris etiamsi statim facturus hoc eris 17), cum scieris tibi esse faciendum. interdum ex re pulcherrima magnum gaudium etiam tempore breui ac exiguo capitur: & quamuis fructus operis peracti nullus ad defunctum exemptumque rebus humanis pertineat, ipsa tamen contemplatio futuri operis iuuat: & vir fortis & iustus, cum mortis suæ pretia ante se posuit, libertatem patriæ, salutem omnium pro quibus dependit animam, in summa voluptate est, & periculo suo fruitur. Sed ille quoque, cui etiam hoc gaudium eripitur, quod tractatio operis 18) maximum & vltimum præstat, nihil cunctatus desiliet in mortem, facere recte pieque contentus. Oppone etiam nunc illi multa, quæ dehortentur. Dic, Factum tuum matura sequetur obliuio, & parum grata existimatio ciuium: respondebit tibi, Ista omnia extra opus meum sunt. ego ipsum contemplor: hoc esse honestum scio. Itaque quocumque ducit ac vocat, venio. Hoc ergo vnum bonum est, quod non tantum perfectus animus, sed genero-

17. *Etiamsi statim facturus hoc eris*] h. e. etiam sine alio fructu diutinæ cogitationis, tantum vt officio satisfacias. *Lips.*

18. *Tractatio operis*] contemplatio operis futuri, quam iuuare antea dixerat.

nero-

nerosus quoque & indolis bonæ sentit: cætera leuia sunt, mutabilia. Itaque solicite possidentur, etiam si fauente fortuna in vnum congesta sunt: dominis suis incumbunt grauia, & illos semper premunt, aliquando & elidunt. Nemo ex istis, quos purpuratos vides, felix est, non magis, quam ex illis quibus sceptrum & chlamydem in scena fabulæ assignant. cum præsente populo elati incesserunt, & cothurnati simul exierunt, excalceantur, & ad staturam suam redeunt, *19)* Nemo istorum, quos diuitiæ honoresque in altiore fastigio ponunt, magnus est. Quare ergo magnus videtur? Cum basi illum sua metiris. Non est magnus pumilio, licet in monte constiterit: colossus magnitudinem suam seruabit, etiam si steterit in puteo. Hoc laboramus errore: sic nobis imponitur: quod neminem æstimamus eo quod est, sed adiicimus illi & ea, quibus adornatus est. Atqui cum voles veram hominis æstimationem inire, & scire qualis sit, nudum inspice. ponat patrimonium, ponat honores, & alia fortunæ mendacia: corpus ipsum exuat: animum intuere, qualis quantusque sit, alieno an suo magnus. si erectis oculis gladios micantes videt, & si scit sua nihil interesse vtrum anima per os, an per iugulum, exeat, beatum voca. si, cum illi denuntiata sunt corporis tormenta, & quæ casu veniunt, & quæ potentioris iniuria, si vincula & exsilia, & vanas humanarum formidines mentium, securus audit, & dicit,

- - - - Non vlla laborum,
O virgo, noua mi facies inopinaue surgit:
Omnia præcepi, atque animo mecum ipse peregi.

---

19. *Staturam suam redeunt*] cothurnis nimirum exutis, qui staturam auxerant.

Tu hodie ista denuntias, ego semper denuntiaui mihi, & hominem paraui ad humana. præcogitati mali mollis ictus venit. At stultis & fortunæ credentibus, omnis videtur noua rerum & inopinata facies. magna autem pars est apud imperitos mali, nouitas. Hoc vt scias, ea quæ putauerunt aspera, cum assueuere, patiuntur. Ideo sapiens assuescit futuris malis: & quæ alii diu patiendo leuia faciunt, hic leuia facit diu cogitando. Audimus aliquando voces imperitorum, dicentium: Nesciebam hoc mihi restare. sapiens scit sibi omnia restare: quidquid factum est, dicit; Sciebam.

Epist. LXXVII.

Et hac inter bonas, vtilesque. Narrat obiter de Alexandrinis nauibus: aliis accurrentibus, se neglexisse. Quanti enim ista, aut quamdiu? Senex sum, abeo. Et aliquando sponte abeundum, vt fecit Marcellinus. Tum contra metum mortis: rationesque huius temnenda.

SVbito hodie nobis Alexandrinæ naues apparuerunt, quæ præmitti solent & nuntiare secuturæ classis *1*) aduentum. tabellarias *2*) vocant. Gratus illarum Campaniæ adspectus est. omnis in pilis *3*) Puteolorum turba consistit, & ex ipso genere velorum Alexandrinas, quamuis in magna turba nauium, intelligit. Solis enim licet supparum *4*) intendere, quod

1. Classis] frumentariæ scilicet ab Augusto institutæ.

2. Tabellarias] quoniam quasi nuncii erant aduentantis classis. *Lips.*

3. Pilis] saxeis molibus quas Augustus portui formando ibi iecit. *Lips.*

4. Supparum] velum summo malo appensum, quod in venti fauentia nautæ expandebant.

in alto omnes habent naues. Nulla enim res æque adiuuat cursum, quam summa pars veli: illinc maxime nauis vrgetur. Itaque quoties ventus increbuit, maiorque est quam expedit, antenna submittitur. minus habet virium flatus ex humili. Cum intrauere Capreas & promontorium, ex quo

Alta procelloso speculatur vertice Pallas, 5)

ceteræ velo iubentur esse contentæ: supparum Alexandrinarum insigne est. In hoc omnium discursu properantium ad litus, magnam ex pigritia mea sensi voluptatem, quod epistolas meorum accepturus, non properaui scire, quis illic esset rerum mearum status, quid afferrent. Olim iam nec perit quidquam mihi, nec acquiritur. Hoc, etiam si senex non essem, fuerat sentiendum: nunc vero multo magis quia quantulumcumque haberem, tamen plus iam mihi superesset viatici, quam viæ: præsertim cum eam viam simus ingressi, quam peragere non est necesse. 6) Iter imperfectum erit, si in media parte, aut citra petitum locum steteris: vita non est imperfecta, si honesta est. Vbicumque desines, si bene desinis, tota est. Sæpe autem & fortiter desinendum est, & non ex maximis caussis. nam nec hæ maximæ sunt, quæ nos tenent. Tullius Marcellinus, quem optime noueras, adolescens quietus & cito senex, morbo, & non insanabili correptus, sed longo & molesto & multa imperante, cœpit deliberare de morte. conuocauit complures amicos, vnusquisque, aut quia timidus erat,

5. *Pallas*] in promontorio enim templum Mineruæ, cui etiam ibi libabant.

6. *Peragere non sit necesse*] cum ex Stoicorum sententia liceat seipsum ex vita emittere.

id

id illi ſuadebat, quod ſibi ſuaſiſſet: aut quia adulator & blandus, id conſilium dabat, quod deliberanti gratius fore ſuſpicabatur. Amicus noſter Stoicus, homo egregius, &, vt verbis illum quibus laudari dignus eſt, laudem, vir fortis ac ſtrenuus, videtur mihi optime illum cohortatus. Sic enim cœpit: Noli, mi Marcelline, torqueri, tanquam de re magna deliberes. Non eſt res magna, viuere, omnes ſerui tui viuunt, omnia animalia. magnum eſt, honeſte mori, prudenter, fortiter. Cogita quamdiu iam idem facias. Cibus, ſomnus, libido: per hunc circulum curritur. Mori velle non tantum prudens & fortis, aut miſer, ſed etiam faſtidioſus *7)* poteſt. Non opus erat ſuaſore illi, ſed adiutore. ſerui parere nolebant. Primum detraxit illis metum, & indicauit, tunc familiam periculum adire, *8)* cum incertum eſſet, an mors domini voluntaria fuiſſet: alioquin tam mali exempli eſſe occidere hominem, quam prohibere. Deinde ipſum Marcellinum admonuit, non eſſe inhumanum, quemadmodum cœna peracta reliquiæ circumſtantibus diuiduntur, ſic peracta vita aliquid porrigi his, qui totius vitæ miniſtri fuiſſent. Erat Marcellinus facilis animi, & liberalis, etiam cum de ſuo fieret. Minutas itaque ſummulas diſtribuit flentibus ſeruis, & illos vltro conſolatus eſt. Non fuit illi opus ferro, non ſanguine: triduo abſtinuit, & in ipſo cubiculo poni tabernaculum *9)* iuſſit. Solium *10)* deinde illatum eſt, in quo diu iacuit, & calida ſubinde ſuffuſa, paulatim defecit: vt aiebat, non ſine quadam voluptate.

7. *Faſtidioſus*] & delicatus.

8. *Familiam periculum adire*] familia ſerui ſunt, qui ex SC. Silaniano tenebantur domino interfecto. *Lipſ.*

9. *Tabernaculum*] tentorium aliquod inſtar balneoli quo ſolium & ipſe tegerentur. *Lipſ.*

10. *Solium*] balnearium vas ſiue cupa ad lauandum. *Lipſ.*

quam

quam afferre solet lenis dissolutio, non inexperta nobis, quos aliquando liquit animus. In fabellam excessi, non ingratam tibi: exitum enim amici tui cognosces, non difficilem, nec miserum. Quamuis enim mortem sibi consciuerit, tamen mollissime excessit, & vitæ elapsus est. Sed ne inutilis quidem hæc fabella fuerit. Sæpe enim talia exempla necessitas exigit. Sæpe debemus mori; *11)* nec volumus: morimur; *12)* nec volumus. Nemo tam imperitus est, vt nesciat, sibi quandoque moriendum: tamen cum prope accesserit, tergiuersatur, tremit, plorat. Nonne tibi videbitur stultissimus omnium, qui fleuerit quod ante annos mille non vixerat? æque stultus est, qui flet, quod post annos mille non viuet. Hæc paria sunt: non eris, nec fuisti. Vtrumque tempus alienum est. In hoc punctum coniectus es: quod vt extendas, quousque extendes? Quid fles? quid optas? perdis operam.

Desine fata Deum flecti sperare precando:

rata & fixa sunt, atque magna & æterna necessitate ducuntur. Eo ibis, quo omnia eunt. Quid tibi nouum est? ad hanc legem natus es: hoc patri tuo accidit, hoc matri, hoc maioribus, hoc omnibus ante te, hoc omnibus post te. Series inuicta, & nulla mutabilis ope, illigat ac trahit cuncta. Quantus te populus moriturorum sequetur, quantus comitabitur? Fortior, vt opinor, esses, si multa millia tibi commorerentur. atqui multa millia hominum & animalium hoc ipso momento, quo tu mori dubitas, animam variis generibus emittunt. Tu autem non putabas te aliquando peruenturum ad id, ad quod semper ibas?

11. *Debemus mori*] officium exigit vt moriamur.
12. *Morimur*] ex necessitate naturæ.

nul-

nullum ſine exitu iter eſt. Exempla nunc magnorum virorum me tibi iudicas relaturum? puerorum referam. Lacon ille memoriæ traditur impubes adhuc, qui captus clamabat, Non ſeruiam, ſua illa Dorica lingua: & verbis fidem impoſuit. Vt primum iuſſus eſt fungi ſeruili & contumelioſo miniſterio: afferre enim vas obſcœnum iubebatur: illiſum parieti caput rupit. Tam prope libertas eſt: & ſeruit aliquis? Ita non ſic perire filium tuum malles, quam per inertiam ſenem fieri? Quid ergo eſt, cur perturberis, ſi mori fortiter etiam puerile eſt? Puta te nolle ſequi, duceris. Fac tui iuris, quod alieni eſt. Non ſumes pueri ſpiritum, vt dicas, Non ſeruio? Infelix, ſeruis hominibus, ſeruis rebus, ſeruis vitæ. Nam vita, ſi moriendi virtus abeſt, ſeruitus eſt. Ecquid habes propter quod exſpectes? Voluptates quæ te morantur ac retinent, conſumpſiſti: nulla tibi noua eſt: nulla non iam odioſa ipſa ſatietate. quis ſit vini, quis mulſi ſapor, ſcis: nihil intereſt, centum per veſicam tuam, an mille amphoræ tranſeant. ſaccus es. *13)* quid ſapiat oſtreum, quid mullus, optime noſti. nihil tibi luxuria tua in futuros annos intactum reſeruauit. Atqui hæc ſunt, a quibus inuitus diuelleris. Quid eſt aliud quod tibi eripi doleas? Amicos & patriam? tanti enim illam putas, vt tardius cœnes? *14)* ſolem quoque, *15)* ſi poſſes, exſtingueres. Quid enim vnquam feciſti luce dignum? confitere, non curiæ te, non fori, non ipſius naturæ rerum deſiderio, tardiorem ad moriendum fieri. Inuitus relinquis

13. *Saccus es*] reſpicit ad vini caſtrationem quæ ſacco fiebat. *Lipſ.*

14. *Vt tardius cœnes*] ob quos vix cœnam differres.

15. *Solem quoque &c.*[vt ſcilicet ad cœnam aduolare poſſis.

ma-

macellum, in quo nihil reliquisti. *16)* Mortem times: at quomodo illam media oblectatione *17)* contemnis? Viuere vis: scis enim. *18)* Mori times: quid porro ista vita? non mors est? Cæsar, cum illum transeuntem per Latinam viam, vnus ex custodiarum agmine, demissa vsque in pectus vetere barba, rogaret mortem: Nunc enim, inquit, viuis? *19)* Hoc istis respondendum est, quibus succursura *20)* mors est: Mori times, nunc enim viuis? Sed ego, inquit, vivere volo, qui multa honeste facio. inuitus relinquo officia vitæ, quibus fideliter & cum industria fungor. Quid? tu nescis vnum esse ex vitæ officiis, & mori? Nullum officium relinquis. non enim certus numerus, quem debebas explere, finitur. Nulla vita est non breuis. nam si ad naturam rerum respexeris, etiam Nestoris & Statiliæ breuis est: quæ inscribi monumento suo iussit, annis se nonaginta nouem vixisse. Vides aniculam gloriari senectute longa. quis illam ferre potuisset, si contigisset centesimum implere? Quomodo fabula, sic vita: non quam diu, sed quam bene acta sit, refert. Nihil ad rem pertinet, quo loco desinas. quocumque voles, desine: tantum bonam clausulam impone.

16. *In quo nihil reliquisti*] in quo omnia coëmisti, omnibus eius bonis te ingurgitasti.

17. *Media oblectatione*] vel in venere vel in gula, quorum vtrumque mortem accelerat.

18. *Scis enim*] quid sit vita, mortem & quæ eam sequuntur ignorans.

19. *Viuis?*] qui scilicet senio confectus cadauer potius quam homo sis.

20. *Succursura*] vtpote qua liberandi sint a vitiis.

Epist. LXXVIII.

De morbis suis, etiam in iuuentute: & quid sit iis leuandis? Honesta, inquit, studia, itemque amici: sed remediorum remedium, contemptus mortis. Eo vocat Lucilium; & contra Dolorem plura differit, alta, animosa, vera.

VExari te destillationibus crebris ac febriculis, quæ longas destillationes & in consuetudinem adductas sequuntur, eo molestius mihi est, quia expertus sum hoc genus valetudinis: quod inter initia contempsi. Poterat adhuc adolescentia iniurias ferre, & se aduersus morbos contumaciter gerere: deinde succubui, & eo perductus sum, vt ipse destillarem. 1) Ad summam maciem deductus, sæpe impetum cepi abrumpendæ vitæ: patris me indulgentissimi senectus retinuit. Cogitaui enim, non quam fortiter ego mori possem, sed quam ille fortiter desiderare non posset. 2) Itaque imperaui mihi vt viuerem. aliquando enim & viuere, fortiter facere est. Quæ mihi tunc fuerint solatio, dicam: si prius hoc dixero, hæc ipsa quibus acquiescebam, medicinæ vim habuisse. In remedium cedunt honesta solatia: & quidquid animum erexit, etiam corpori prodest. Studia mihi nostra saluti fuerunt. Philosophiæ acceptum fero quod surrexi, quod conualui: illi vitam debeo, & nihil illi minus debeo. Multum mihi contulerunt ad bonam valetudinem amici, quorum adhortationibus, vigiliis, sermonibus alleuabar. Nihil æque, Lucili virorum optime, ægrum reficit atque adiuuat, quam amicorum affectus: nihil æque exspectationem mor-

1. *Destillarem*] liquescerem & consumerer.
2. *Non posset*] quippe qui Philosophus non esset.

tis

tis ac metum surripit. Non iudicabam me, cum illos superstites relinquerem, mori: putabam, inquam, me victurum, non cum illis, sed per illos: non effundere spiritum mihi videbar, sed tradere. Hæc mihi dederunt voluntatem adiuuandi me, & patiendi omne tormentum. alioqui miserrimum est, cum animum moriendi proieceris, non habere viuendi. Ad hæc ergo remedia te confer. Medicus tibi quantum ambules, quantum exercearis, monstrabit: ne indulgeas otio, ad quod vergit iners valetudo: vt legas clarius, & spiritum, cuius iter & receptaculum laborat, exerceas: vt nauiges, & viscera molli iactatione concutias: quibus cibis vtaris: vinum quando virium caussa aduoces, quando intermittas, ne irritet & exasperet tussim. Ego tibi illud præcipio, quod non tantum huius morbi, sed totius vitæ remedium est: contemne mortem Nihil triste est cum huius metum effugimus. Tria hæc in omni morbo grauia sunt, metus mortis, dolor corporis, intermissio voluptatum. De morte satis dictum est. hoc vnum dicam, non morbi hunc esse, sed naturæ metum. multorum mortem distulit morbus: & saluti illis fuit, videri perire Morieris, non quia ægrotas, sed quia viuis. Ista te res & sanatum manet. cum conualueris, non mortem, sed valetudinem effugies. Ad illud nunc proprium incommodum reuertamur. magnos cruciatus habet morbus: sed hos tolerabiles interualla faciunt. Nam summi doloris intentio invenit finem. Nemo potest valde dolere, & diu. sic nos amantissima nostri natura disposuit, vt dolorem aut tolerabilem, aut breuem faceret. Maximi dolores consistunt in macerrimis corporis partibus: nerui, articulique, & quidquid aliud exile est, acerrime sæuit, cum in arcto vitia concepit. Sed cito hæ partes obstupescunt, & ipso dolore sensum doloris amittunt: siue quia spiritus naturali prohibitus cursu, & muta-

tus in peius, vim ſuam qua viget, admonetque nos, perdit: ſiue quia corruptus humor, cum deſiit habere quo confluat, ipſe ſe elidit, & his quæ nimis implevit, excutit ſenſum. Sic podagra & chiragra, & omnis vertebrarum dolor neruorumque, interquieſcit, cum illa quæ torquebat hebetauit: omnium iſtorum prima verminatio *3)* vexat, impetus mora exſtinguitur, & finis dolendi eſt, obtorpuiſſe. Dentium, oculorum, aurium dolor ob hoc ipſum acutiſſimus eſt, quod inter anguſta corporis naſcitur: non minus mehercule, quam capitis ipſius. Sed quo incitatior eſt, eo citius in alienationem ſtuporemque conuertitur. Hoc itaque ſolatium vaſti doloris eſt, quod neceſſe eſt deſinas illum ſentire, ſi nimis ſenſeris. Illud autem eſt, quod imperitos in vexatione corporis male habet: non aſſueuerunt animo eſſe contenti: multum illis cum corpore fuit. Ideo vir magnus ac prudens animum diducit a corpore, & multum cum meliore & diuina parte verſatur: cum hac querula ac fragili, quantum neceſſe eſt. Sed moleſtum eſt, inquis, carere aſſuetis voluptatibus, abſtinere cibo, ſitire, eſurire. Hæc prima abſtinentia grauia ſunt: deinde cupiditas relangueſcit, ipſis per quæ cupimus fatigatis, ac deficientibus. Inde moroſus eſt ſtomachus: inde quorum fuit auiditas, odium eſt: deſideria ipſa moriuntur. Non eſt autem acerbum carere eo, quod cupere deſieris. Adiice, quod nullus non intermittitur dolor, aut certe remittitur. Adiice, quod licet & cauere venturum, & obſiſtere imminenti remediis. Nullus enim non ſigna præmittit, vtique qui ex ſolito reuertitur. Tolerabilis eſt morbi patientia, ſi contempſeris id quod extremum minatur. Noli ma-

3. *Verminatio*] morſicatio prima, & velut pruritus doloris, *Lipſ.*

la

la tua facere tibi ipsi grauiora, & te querelis onerares leuis dolor est, si nihil illi opinio adiecerit. Contra, si exhortari te cœperis, ac dicere, Nihil est, aut certe, exiguum est; duremus, iam desinet: leuem illum, dum putas, facies. Omnia ex opinione suspensa sunt. non ambitio tantum ad illam respicit, & luxuria, & auaritia: ad opinionem dolemus. Tam miser est quisque, quam credit. Detrahendas præteritorum dolorum conquestiones puto, & illa verba: Nulli vnquam fuit peius. Quos cruciatus, quanta mala pertuli? nemo me surrecturum putauit. Quoties deploratus sum a meis, quoties a medicis relictus? In equuleum impositi non sic distrahuntur. Etiamsi sunt vera ista, transierunt. Quid iuuat præteritos dolores retractare, & miserum esse, quia fueris? Quid, quod nemo non multum malis suis adiicit, & sibi ipse mentitur? Deinde quod acerbum fuit, retulisse iucundum est naturale est, mali sui fine gaudere. Circumcidenda ergo duo sunt, & futuri timor, & veteris incommodi memoria: hoc ad me iam non pertinet, illud nondum. In ipsis positus difficultatibus dicat:

- - - *Forsan & hæc olim meminisse iuuabit.*

Toto contra illum pugnet animo. vincetur, si cesserit: vincet, si se contra dolorem suum intenderit. Nunc hoc plerique faciunt, attrahunt in se ruinam, cui obstandum est. istud quod premit, quod impendet, quod vrget, si subducere te cœperis, sequetur & grauius incumbet: si contra steteris, & obniti volueris, repelletur. Athletæ quantum plagarum ore, quantum toto corpore excipiunt? ferunt tamen omne tormentum gloriæ cupiditate: nec tantum quia pugnant,

gnant, iſta patiuntur, ſed vt pugnent. 4) exercitatio ipſa tormentum eſt. Nos quoque euincamus omnia, quorum præmium non corona, nec palma eſt, nec tubicen 5) prædicationi nominis noſtri ſilentium faciens. ſed virtus, & firmitas animi, & pax in ceterum parta, ſi ſemel in aliquo certamine debellata fortuna eſt. Dolorem grauem ſentio. Quid? ergo non ſentis, ſi illum muliebriter tuleris? Quemadmodum pernicioſior eſt hoſtis fugientibus, ſic omne fortuitum incommodum magis inſtat cedenti & auerſo. Sed graue eſt quid? nos ad hoc fortes ſumus, vt leuia portemus? Vtrum vis longum eſſe morbum, an concitatum & breuem? Si longus eſt, habet intercapedinem, dat refectioni locum: multum temporis donat, neceſſe eſt vt exſurgat, & deſinat. Breuis morbus ac præceps alterutrum faciet: aut exſtinguetur, aut exſtinguet. Quid autem intereſt, non ſit, an non ſim? in vtroque finis dolendi eſt Illud quoque proderit, ad alias cogitationes auertere animum, & a dolore diſcedere. Cogita, quid honeſte, quid fortiter feceris: bonas partes tecum ipſe tracta: memoriam in ea quæ maxime miratus es, ſparge. tunc tibi fortiſſimus quisque, & victor doloris, occurrat Ille, qui dum varices exſecandas præberet, legere librum perſeuerauit. Ille, qui non deſiit ridere, 6) cum hoc ipſum 7) irati tortores omnia inſtrumenta crudelitatis experirentur. Non vincetur dolor ratione, qui victus eſt riſu? Quidquid vis, nunc licet dicas, deſtillationes, & vim continuæ tuſſis egerentem viſcerum

4. *Sed vt pugnent*] dum ſcilicet ſe exercent vt pugnæ idonei ſint.

5. *Tubicen*] qui præcinebat, antequam præco publica voce victorem renuntiaret.

6. *Non deſiit ridere*] Asdrubalis ſeruus. vid. Ep. 76.

7. *Hoc ipſum*] ob hoc ipſum.

par-

partes, & febrem præcordia ipsa torrentem, & sitim, & artus in diuersum articulis exeuntibus tortos: plus est flamma, & equuleus, & lamina, & vulneribus ipsis intumescentibus, quod illa renouaret & altius vrgeret impressum. inter hæc tamen aliquis non gemuit: parum est. non rogauit: parum est. non respondit: parum est. risit, & quidem ex animo: vis tu post hoc dolorem deridere? Sed nihil, inquit, agere sinit morbus, qui me omnibus abduxit officiis. Corpus tuum valetudo tenet, non animum. Itaque cursoris moratur pedes, sutoris ac fabri manus impediet. Si animus tibi esse in vsu solet; suadebis, docebis, audies, disces, quæres, recordaberis. Quid porro? nihil agere te credis, si temperans æger sis? ostendes morbum posse superari, vel certe sustineri. Est, mihi crede, virtuti etiam in lectulo locus. Non tantum arma & acies dant argumenta alacris animi, indomitique terroribus: & in vestimentis vir fortis apparet. Habes quod agas. bene luctare cum morbo: si nihil te coëgerit, si nihil exorauerit, insigne prodis exemplum. O quam magna erat gloriæ materia, si spectaremur ægri! ipse te specta. ipse te lauda. Præterea duo sunt genera voluptatum. corporales morbus inhibet, non tamen tollit, imo, si verum æstimes, incitat. magis iuuat bibere sitientem: gratior est esurienti cibus. Quidquid ex abstinentia contingit, auidius excipitur. Illas vero animi voluptates, quæ maiores certioresque sunt, nemo medicus ægro negat: has quisquis sequitur, & bene intelligit, omnia sensuum blandimenta contemnit. O infelicem ægrum! quare? quia non vino niuem diluit: quia non rigorem potionis suæ, quam capaci scypho miscuit, renouat fracta insuper glacie: quia non ostrea illi Lucrina in ipsa mensa aperiuntur: quia non circa cœnationem eius tumultus coquorum est, ipsos cum obso-

niis focos transferentium. hoc enim iam luxuria commenta eſt. Ne quis intepeſcat cibus, ne quid palato iam calloſo parum ferueat, cœnam culina proſequitur. O infelicem ægrum! edet quantum concoquat. non iacebit in conſpectu aper, vt vilis caro, a menſa relegatus, nec in repoſitorio eius pectora auium, (totas enim videre faſtidium eſt) congeſta ponentur. Quid tibi mali factum eſt? cœnabis tanquam æger: imo aliquando tanquam ſanus. Sed omnia iſta facile perferemus, ſorbitionem, aquam calidam & quidquid aliud intolerabile videtur delicatis & luxu fluentibus, magisque animo quam corpore morbidis: tantum mortem deſinamus horrere. Deſinemus autem, ſi fines bonorum ac malorum cognouerimus: ita demum nec vita tædio erit, nec mors timori. Vitam enim occupare ſatietas ſui non poteſt tot res varias magnas, diuinas percenſentem: in odium illam ſui adducere ſolet iners otium. Rerum naturam peragranti, nunquam in faſtidium veritas veniet: falſa ſatiabunt. Rurſus, ſi mors accedit & vocat, licet immatura ſit, licet mediam præcidat ætatem, perceptus longiſſime fructus eſt. cognita eſt illi ex magna parte natura, ſcit tempore honeſta non creſcere. His neceſſe eſt videri omnem vitam breuem, qui illam voluptatibus vanis, & ideo infinitis, metiuntur. His te cogitationibus recrea, & interim epiſtolis noſtris vacando: veniet aliquod tempus, quod nos iterum iungat ac miſceat. quantum libet ſit illud, longum faciet ſcientia vtendi. Nam, vt Poſidonius ait, vnus dies hominum eruditorum plus patet, quam imperiti longiſſima ætas. Interim hoc tene, hoc morde, 8) aduerſis non ſuccumbere, lætis non credere, omnem fortunæ licentiam in ocu-

8. *Morde*] translatum ab animalibus qui mordent quod firmiter tenent.

lis

lis habere: tanquam quidquid poteſt facere, factura ſit. Quidquid exſpectatum eſt diu, leuius accedit.

EPIST. LXX X.

De Charybdi aliquid, Scylla, & Ætna. Tum, Sapientes inter ſe pares eſſe: & ad Sapientiam hortatur, etiamſi gloria non comitetur. Atqui comitabitur, vel poſt vitam. Bona.

EXſpecto epiſtolas tuas, quibus mihi indices, circumitus Siciliæ totius quid tibi noui oſtenderit, & omnia de ipſa Charybdi certiora. Nam Scyllam ſaxum eſſe, & quidem non terribile nauigantibus, optime ſcio: Charybdis an reſpondeat fabulis, perſcribi mihi deſidero. Et ſi forte obſeruaueris (dignum eſt autem, vt obſerues) fac nos certiores, vtrum vno tantum vento 1) agatur in vortices, an omnis tempeſtas æque mare illud contorqueat & an verum ſit, quidquid illo freti turbine arreptum eſt, per multa millia trahi conditum, & circa Tauromenitanum litus emergere. Si hæc mihi perſcripſeris, tunc tibi audebo mandare, vt in honorem meum Ætnam quoque aſcendas: quam conſumi, & ſenſim ſubſidere, ex hoc colligunt, quod aliquanto longius nauigantibus ſolebat oſtendi. Poteſt hoc accidere, non quia montis altitudo deſedit, ſed quia ignis euanuit, & minus vehemens ac largus effertur: ob eamdem cauſam, fumo quoque per diem ſegniore. Neutrum autem incredibile eſt, nec montem qui deuoretur quotidie minui, nec ignem non manere eumdem: qui non ipſe ex ſe eſt, ſed in aliqua inferna valle conceptus exæſtuat, &

1. *Vno tantum vento*] auſtro nimirum, vt aiunt.

alibi pascitur: in ipso monte non alimentum habet, sed viam. In Lycia regio notissima est, Ephestion 2) incolæ vocant, perforatum pluribus locis solum, quod sine vllo nascentium damno ignis innoxius circuit. Læta itaque regio est, & herbida, nil flammis adurentibus, sed tantum vi remissa ac languida refulgentibus. Sed reseruemus ista, tunc quæsituri, cum tu mihi scripseris, quantum ab ipso ore montis niues absint, quas ne æstas quidem soluit: adeo tutæ sunt ab igne vicino. Non est autem, quod istam curam imputes mihi: morbo 3) enim tuo daturus eras, etiam si nemo mandaret tibi, donec Ætnam describas 4) in tuo carmine, & hunc solennem omnibus Poëtis locum attingas, quem quo minus Ouidius tractaret, nihil obstitit, quod iam Virgilius impleuerat: ne Seuerum quidem Cornelium vterque deterruit. Omnibus præterea feliciter hic locus se dedit: & qui præcesserant, non præripuisse mihi videntur quæ dici poterant, sed aperuisse. Sed multum interest, vtrum ad consumptam materiam, an ad subactam accedas: crescit in dies, & inuenturis inuenta non obstant. Præterea, conditio optima est vltimi. Parata verba inuenit, quæ aliter instructa nouam faciem habent: nec illis manus iniicit, tanquam alienis: sunt enim publica. Iurisconsulti negant, quidquam publicum vsucapi. Aut ego te non noui, aut Ætna tibi saliuam mouet. Iam cupis grande aliquid, & par prioribus scribere. Plus enim sperare modestia tibi tua non permittit: quæ tanta in te

2. *Ephestion*] ἡφαίστιον, Vulcanium latine diceres.

3. *Morbo*] sic Poeticam titillationem vocat.

4. *Etiam si nemo mandaret tibi, donec Ætnam describas*] distingue & lege etiamsi nemo mandaret. *Quid tibi do ne Ætnam describas &c.* vt nempe Seneca indicet Lucilium sponte sua, tanta Aetnam describendi libidine teneri, vt nullo pretio inde auocari possit. *Gronov.*

est,

eſt, vt videaris mihi retracturus ingenii tui vires, ſi vincendi periculum ſit tanta tibi priorum reuerentia eſt. Inter cetera, hoc habet boni ſapientia: nemo ab altero poteſt vinci, niſi dum aſcenditur dum ad ſummum perueneris, paria ſunt: non eſt incremento locus, ſtatur. Nunquid ſol magnitudini ſuæ adiicit? nunquid luna vltra quam ſolet procedit? maria non creſcunt: mundus eumdem habitum ac modum ſeruat. Extollere ſe, quæ iuſtam magnitudinem impleuere, non poſſunt. Quicumque fuerint ſapientes, pares erunt & æquales: habebit vnusquiſque ex his proprias dotes: alius erit affabilior, alius expeditior, alius promptior in eloquendo, alius facundior: illud de quo agitur, quod beatum facit, æquale erit in omnibus. An Ætna tua posſit ſublabi, & in ſe ruere, an hoc excelſum cacumen & conſpicuum per vaſti maris ſpatia detrahat asſidua vis ignium, neſcio: virtutem non flamma, non ruina inferius adducet. Hæc vna maieſtas deprimi neſcit, nec proferri vltra, nec referri poteſt. Sic huius, vt cæleſtium, ſtata magnitudo eſt. Ad hanc nos conemur educere. iam multum operis effectum eſt, imo ſi verum fateri volo, non multum. Nec enim bonitas eſt, pesſimis eſſe meliorem. Quis oculis glorietur, qui ſuſpicentur diem, quibus ſol per caliginem ſplendet? licet contentus interim ſit effugiſſe tenebras, adhuc non fruitur bono lucis. Tunc animus noſter habebit quod gratuletur ſibi, cum emiſſus his tenebris, in quibus volutatur, non tenui viſu clara proſpexit, ſed totum diem admiſerit, & redditus cælo ſuo fuerit, cum receperit locum, quem occupauit ſorte naſcendi. Surſum vocant illum initia ſua. Erit autem illic, etiam antequam hac cuſtodia exſoluatur, cum vitia disiecerit, puruſque ac leuis in cogitationes diuinas emicuerit. Hoc nos oportet agere, Lucili carisſime, in hoc ire,

im-

impetu toto, licet pauci sciant, licet nemo videat. Gloria, vmbra virtutis est: etiam inuitos comitabitur. Sed quemadmodum aliquando vmbra antecedit, aliquando sequitur: ita gloria aliquando ante nos est, visendamque se præbet, aliquando in auerso est, maiorque quo serior, vbi inuidia secesfit. Quamdiu videbatur furere Democritus? vix recepit Socratem fama 5). Quamdiu Catonem ciuitas ignorauit? respuit: nec intellexit, nisi cum perdidit. Rutilii innocentia ac virtus lateret, nisi accepisset iniuriam: dum violatur, effulsit. Nunquid non sorti suæ gratias egit, & exsilium suum complexus est? De his loquor, quos illustrauit fortuna, dum vexat: quam multorum profectus in notitiam euasere, post ipsos? quam multos fama non excepit, sed eruit? Vides Epicurum, quantopere non tantum eruditiores, sed hæc quoque imperitorum turba miretur. Hic ignotus ipsis Athenis fuit, circa quas delituerat. Multis itaque iam annis Metrodoro suo superstes, in quadam epistola, cum amicitiam suam & Metrodori, grata commemoratione cecinisset, hoc nouissime adiecit, Nihil sibi & Metrodoro inter bona tanta nocuisse, quod ipsos illa nobilis Græcia non ignotos solum habuisset, sed pene inauditos. Numquid ergo non postea, quam esse desierat, inuentus est? numquid non opinio eius emicuit? Hoc Metrodorus quoque in quadam epistola confitetur, se & Epicurum non satis eminuisse: sed post, se & Epicurum, magnum paratumque nomen habituros, apud eos qui voluissent per eadem ire vestigia. Nulla virtus latet; & latuisse, non ipsius est damnum. Veniet qui conditam, & sæculi sui malignitate compressam, dies publicet. Paucis

5. *Recepit Socratem fama*] quem proiecerat inuidia ciuium.

natus

natus est, qui populum ætatis suæ cogitat. Multa annorum millia, multa populorum superuenient: ad illa respice. etiam si omnibus tecum viuentibus silentium liuor indixerit, venient qui sine offensa, sine gratia iudicent. Si quod est pretium virtutis ex fama, nec hoc interit. Ad nos quidem nihil pertinebit posterorum sermo: tamen etiam non sentientes colet, ac frequentabit. Nulli non virtus, & viuo, & mortuo, retulit gratiam: si modo illam bona secutus est fide, si se non exornauit & pinxit, sed idem fuit, siue ex denuntiato videbatur, *6)* siue imparatus ac subito. Nihil simulatio proficit. paucis imponit leuiter extrinsecus inducta facies: veritas in omnem partem sui semper eadem est. Quæ decipiunt, nihil habent solidi. Tenue est mendacium: perlucet, si diligenter inspexeris.

EPIST. LXXX.

Vulgus ad spectaculum & ad stadium, sese ad studium & animum iuisse. Hunc colendum, non corpus: & facile id esse, si Bona velis. Ad libertatem eundum; quod fit spretis calcatisque cupidinibus. In eo veram felicitatem, non externo splendore esse.

HOdierno die non tantum meo beneficio mihi vaco, sed spectaculi, quod omnes molestos ad sphæromachiam *1)* auocauit. Nemo irrumpit, nemo cogitationem meam impedit: quæ hac ipsa fiducia procedit audacius. Non crepuit subinde ostium,

6. *Ex denuntiato videbatur*] qui mos hodieque inter magnates, præmittere & nunciare aduentum.

1. *Sphæromachiam*] pilarem lusum intelligere videtur, sed quænam istius spectaculi sit solennitas, viri docti se non capere fatentur.

non

non alleuabatur velum: licebit vni vadere, 2) quod magis necessarium est per se eunti, 3) & suam sequenti viam. Non ergo sequor priores? facio. sed permitto mihi & inuenire aliquid, & mutare, & relinquere. Non seruio illis, sed assentior. magnum tamen verbum dixi, qui mihi silentium promittebam, & sine interpellatione secretum: ecce ingens clamor ex stadio profertur, & me non excutit mihi, sed in huius ipsius rei contentionem 4) transfert. Cogito mecum, quam multi corpora exerceant, quam ingenia pauci: quantus ad spectaculum non fidele & lusorium fiat concursus, quanta sit circa artes bonas solitudo: quam imbecilli animo sint, quorum lacertos humerosque miramur. Illud maxime reuoluo mecum. si corpus perduci exercitatione ad hanc patientiam potest, qua & pugnos pariter & calces non vnius hominis ferat, qua solem ardentissimum in feruentissimo puluere sustinens aliquis, & sanguine suo madens diem ducat: quanto facilius animus corroborari possit, vt fortunæ ictus inuictus excipiat, vt proiectus, vt conculcatus exsurgat? Corpus enim multis eget rebus, vt valeat: animus ex se crescit, se ipse alit, se exercet. Illi multo cibo, multa potione opus est, multo oleo, longa denique opera: tibi continget virtus sine apparatu, sine impensa. Quidquid facere te potest bonum, tecum est. Quid tibi opus est vt sis bonus? velle. Quid autem melius potes velle, quam eripere te huic seruituti, quæ omnes premit, quam mancipia quoque conditionis extremæ, & in his sor-

2. *Vni vadere*] soli incedere.

3. *Per se eunti*] h. e. aliorum autoritates non sequenti, quique adeo propria meditatione opus habeat.

4. *Contentionem*] vt contendam hoc certamen cum studio meliore. *Lips.*

dibus

dibus nata, omni modo exuere conantur? Peculium suum, 5) quod comparauerunt, ventre fraudato, pro capite numerant: tu non concupisces quanticumque ad libertatem peruenire, qui te putas in illa natum? Quid ad arcam tuam respicis? emi non potest. Itaque in tabellas 6) vanum conicitur nomen libertatis: quam nec qui emerunt habent, nec qui vendiderunt. Tibi des oportet istud bonum, a te petas. Libera te primum metu mortis: illa nobis primum iugum imponit: deinde metu paupertatis. Si vis scire quam nihil in illa mali sit, compara inter se pauperum & diuitum vultus. Sæpius pauper & fidelius 7) ridet: nulla solicitudo in alto 8) est: etiam si qua incidit cura, velut nubes leuis transit. Horum qui felices vocantur, hilaritas ficta est, aut grauis & suppurata tristitia: & quidem grauior, quia interdum non licet palam esse miseros: sed inter ærumnas cor ipsum exedentes, necesse est agere felicem. Sæpius hoc exemplo mihi vtendum est: nec enim vllo efficacius exprimitur hic humanæ vitæ mimus, qui nobis partes has, quas male agamus, assignat. Ille qui in scena elatus incedit, & hæc resupinus dicit,

En impero Argis; regna mihi liquit Pelops,
Qua Ponto ab Helles atque ab Ionio mari
Vrgetur Isthmos:

seruus est, quinque modios accipit, 9) & quinque

5. *Peculium suum*] redimere se aere suo serui solebant. *Lips.*

6. *Tabellas*] manumissionis quæ fidei caussa dabantur. *Lips.*

7. *Fidelius*] sincerius, non simulato risu.

8. *In alto*] & profundo & imô pectore.

9. *Quinque modios accipit*] dimensum & cibarium seruile in menses. *Lips.*

de-

denarios. Ille qui superbus, atque impotens, & fiducia virium tumidus ait,

Quod nisi quieris Menelae, hac dextra occides:

diurnum *10)* accipit, in centunculo dormit. Idem de istis licet omnibus dicas, quos supra capita hominum, supraque turbam delicatos lectica suspendit: omnium istorum personata felicitas est. Contemnes illos, si despoliaueris. Equum empturus, solui iubes stratum, detrahis vestimenta venalibus, ne qua vitia corporis lateant: hominem inuolutum æstimas? Mangones, quidquid est quod displiceat, aliquo lenocinio abscondunt. Itaque ementibus ornamenta ipsa suspecta sunt: siue crus alligatum, siue brachium adspiceres, nudari iuberes, & ipsum tibi corpus ostendi. Vides illum Scythiæ Sarmatiæue regem, insigni capitis decorum? si vis illum æstimare, totumque scire qualis sit, fasciam *11)* solue. multum mali sub illa latet. Quid de aliis loquor? si perpendere te voles, sepone pecuniam, domum, dignitatem: intus te ipse considera. Nunc qualis sis, aliis credis.

EPIST. LXXXI.

De homine ingrato exordium: tum quæstio, An grati esse debeamus aduersus eum, qui ante iuuit, post nocuit? Subtiliter & diffuse hoc disputat, & varie distinguit.

QVereris incidisse te in hominem ingratum. Si hoc nunc primum, age aut fortunæ, aut dili-

10. Diurnum] denarium & mercedulam. *Lips.*
11. Fasciam] diadema.

gen-

gentiæ tuæ gratias. Sed nihil facere hoc loco diligentia poteſt, niſi te malignum. Nam ſi hoc periculum vitare volueris, non dabis beneficia: ita, ne apud alium pereant, apud te peribunt. Non reſpondeant potius, quam non dentur: & poſt malam ſegetem ſerendum eſt. Sæpe quidquid perierat aſſidua felicis ſoli ſterilitate, vnius anni reſtituit vbertas. Eſt tanti, vt gratum inuenias, experiri & ingratos. Nemo habet tam certam in beneficiis manum, vt non ſæpe fallatur: aberrent, vt aliquando hæreant. *1)* Poſt naufragium maria tentantur: fœneratorem non fugat a foro decoctor. Cito inerti otio vita torpebit, ſi relinquendum eſt quidquid offendit. Te vero benigniorem hæc ipſa res faciat. nam cuius rei euentus incertus eſt, id, vt aliquando procedat, ſæpe tentandum eſt. Sed de iſto ſatis multa in iis libris locuti ſumus, qui de Beneficiis inſcribuntur: illud magis quærendum videtur, quod non ſatis (vt exiſtimo) explicatum eſt: An is qui profuit nobis, ſi poſtea nocuit, paria fecerit, *2)* & nos debito ſoluerit? Adiice ſi vis & illud: Multo plus poſtea nocuit, quam ante profuerat. Si rectam illam rigidi iudicis ſententiam quæris, alterum ab altero abſoluet, & dicet: Quamvis iniuria præponderet, tamen beneficiis donetur, quod ex iniuria ſupereſt. Plus nocuit? ſed prius profuit. itaque habeatur & temporis ratio. Iam illa manifeſtiora ſunt quam vt admoneri debeas, quærendum eſſe, quam libenter profuerit, quam inuitus nocuerit: quoniam animo & beneficia & iniuriæ conſtant. Nolui beneficium dare. vi-

1. *Aberrent vt aliquando hæreant*] Accepta translatio a telis miſſilibus, præcipue igniferis, quæ tum hæſiſſe dicuntur, cum fixa ſunt, & quo mittuntur comprehenderunt. *Gronov.*

2. *Paria fecerit*] compenſationi locum fecerit.

ctus sum aut verecundia, aut instantis pertinacia, aut spe. Eo animo quidque debetur, quo datur: nec quantum sit, sed a quali profectum voluntate, perpenditur. Nunc coniectura tollatur. Et illud beneficium fuit, & hoc quod modum beneficii prioris excessit, iniuria est. Vir bonus vtrosque calculos sic ponit, vt se ipse circumscribat 3): beneficio adiicit, iniuriæ demit. Ille alter remissior iudex, quem esse me malo, iniuriæ obliuisci debebit, officii meminisse. Hoc certe, inquit, iustitiæ conuenit, suum cuique reddere; beneficio gratiam, iniuriæ talionem, aut certe malam gratiam. Verum erit istud, cum alius iniuriam fecerit, alius beneficium dederit. nam si idem est, beneficio vis iniuriæ exstinguitur. Nam cui, etiam si merita non antecessissent, oportebat ignosci, post beneficia lædenti plus quam venia debetur. Non pono vtrique par pretium: pluris æstimo beneficium, quam iniuriam. Non omnes debere sciunt grati beneficium. Potest etiam imprudens, & rudis, & vnus e turba, vtique dum prope est ab accepto, reddere beneficium, & pensare: ignorat autem quantum debeat. Vni sapienti notum est, quanti res quæque taxanda sit. Nam ille, de quo loquebar modo, stultus, etiam si bonæ voluntatis est, aut minus quam debet, aut tempore, aut quo non debet loco, reddit: id quod referendum est, effundit atque abiicit. Mira in quibusdam rebus verborum proprietas est: & consuetudo sermonis antiqui quædam efficacissimis, & officia docentibus, notis signat. Sic certe solemus loqui: Ille illi gratiam retulit. Referre, est vltro quod debeas afferre. Non dicimus, Gratiam reddidit. Reddunt enim, & qui reposcuntur, & qui inuiti, & qui

3. *Circumscribat*] decipiat se, & vltro fallat. *Lips.*

vbi

vbi libet, & qui per alium. Non dicimus, Reposuit beneficium, aut soluit: nullum enim nobis placuit, quod æri alieno conuenit, verbum. Referre, est ad eum, a quo acceperis, ferre. Hæc vox significat voluntariam relationem. Qui retulit, ipse se appellavit. Sapiens omnia examinabit secum, quantum acceperit, a quo, quando, vbi, quemadmodum. Itaque negamus, quemquam scire gratiam referre, nisi sapientem. non magis quam beneficium dare quisquam scit, nisi sapiens: hic scilicet, qui magis dato gaudet, quam alius accepto. Hoc aliquis inter illa numerat, quæ videmur inopinata omnibus dicere: παράδοξα Græci vocant: & ait, Nemo ergo scit præter sapientem referre gratiam? ergo nec qvod debet creditori suo, reponere quisquam scit alius? nec cum emit aliquam rem, pretium venditori persoluere? Sed ne nobis fiat inuidia. scito idem dicere Epicurum. Metrodorus certe ait, Solum sapientem referre gratiam scire. Deinde idem admiratur, cum dicimus, Solus sapiens scit amare, solus sapiens amicus est. Atqui & amoris & amicitiæ pars est, referre gratiam: imo hoc magis vulgare est, & in plures cadit, quam vera amicitia. Deinde idem admiratur, quod dicimus fidem nisi in sapiente non esse: tanquam non ipse idem dicat. An tibi videtur fidem habere, qui referre gratiam nescit? Desinant itaque infamare nos, tanquam incredibilia iactantes: & sciant apud sapientem esse ipsa honesta, apud vulgum simulacra rerum honestarum & effigies. Nemo referre gratiam scit, nisi sapiens. Stultus quoque vtcumque scit, & quemadmodum potest, referat: scientia illi potius, quam voluntas desit. Velle non discitur. Sapiens inter se omnia comparabit. maius eius opus, aut minus fit (quamuis idem sit) tempore, loco, caussa. Sæpe enim hoc non potuere divitiæ in domum infusæ, quod opportune dati mille

denarii. Multum enim intereſt, donaueris, an ſuccurreris: ſeruauerit illum tua liberalitas, an inſtruxerit. Sæpe quod datur, exiguum eſt: quod ſequitur ex eo, magnum. Quantum autem exiſtimas intereſſe, vtrum aliquis de arca, 4) quod præſtaret, ſumpſerit, an beneficium acceperit, vt daret? Sed ne in eadem, quæ ſatis ſcrutati ſumus, reuoluamur; in hac comparatione beneficii & iniuriæ, vir bonus iudicabit quidem quod erit æquiſſimum: ſed beneficio fauebit, in hanc erit partem procliuior. Plurimum autem momenti perſona ſolet afferre in rebus eiuſmodi. Dediſti mihi beneficium in ſeruo, iniuriam feciſti in patre: ſeruaſti mihi filium, ſed patrem abſtuliſti. Alia deinceps, per quæ procedit omnis collatio, proſequetur: & ſi puſillum erit quod interſit, diſſimulabit. Etiam ſi multum fuerit, ſi id donari ſalua pietate ac fide poterit, remittet: id eſt, ſi ad ipſum tota pertinebit iniuria. Summa rei hæc eſt facilis erit in commutando: patietur plus imputari ſibi 5) inuitus beneficium per compenſationem iniuriæ ſoluet: in hanc partem inclinabit, huc verget, vt cupiat debere gratiam, cupiat referre. Errat enim, ſi quis beneficium libentius accipit, quam reddit. Quanto hilarior eſt qui ſoluit, quam qui mutuatur; tanto debet lætior eſſe, qui ſe maximo ære alieno accepti beneficii exonerat, quam qui accipiens cum maxime obligatur. Nam in hoc quoque falluntur ingrati, quod creditori quidem, præter ſortem, extra ordinem 6) numerant: beneficiorum autem vſum eſſe gratuitum putant.

4. *De arca*] ſenſus eſt: Quid cenſes intereſſe, vtrum aliquis domo & ab arca paratam pecuniam ſumſerit, an vt poſſet benefacere beneficium acceperit? id eſt ipſe mutuum ſumtum alteri dederit? *Lipſ.*

5. *Plus imputari ſibi*] plus ſibi deberi.

6. *Extra ordinem*] vſuras ſcilicet.

Et

Et illa crescunt mora: tantoque plus soluendum est, quanto tardius. Ingratus est, qui beneficium reddit sine vsura. Itaque huius quoque rei habebitur ratio, cum conferentur accepta & expensa. Omnia facienda sunt, vt quam gratissimi simus. nostrum enim in hoc bonum. quemadmodum iustitia non est, vt vulgo creditur, ad alios pertinens; maxima pars eius in se redit. Nemo non cum alteri prodest, sibi profuit. Non eo nomine dico, quod volet adiuuare adiutus, protegere defensus, quod bonum exemplum circuitu ad facientem reuertitur: sicut mala exempla recidunt in auctores, nec vlla miseratio contingit his, qui patiuntur iniurias, quas posse fieri, faciendo docuerunt: sed quod virtutum omnium pretium in ipsis est. Non enim exercentur ad præmium: recte facti fecisse merces est. Gratus sum. non vt alius mihi libentius præstet, priori irritatus exemplo: sed vt rem iucundissimam ac pulcherrimam faciam. Gratus sum. non quia expedit, sed quia iuuat. 7) Hoc vt scias ita esse, si gratum esse non licebit, nisi vt videar ingratus, si reddere beneficium non aliter quam per speciem iniuriæ potero; æquissimo animo ad honestum consilium, per mediam infamiam, tendam. Nemo mihi videtur pluris æstimare virtutem, nemo illi magis esse deuotus, quam qui boni viri famam perdidit, ne conscientiam perderet. Itaque, vt dixi, maiore tuo, quam alterius bono, gratus es. Illi enim vulgaris & quotidiana res contigit, recipere quod dederat: tibi magna, & ex beatissimo animi statu profecta, gratum fuisse. Nam si malitia miseros facit, virtus beatos, gratum autem esse virtus est: rem vsitatam reddidisti, inæstimabilem consecutus es, conscientiam

7. *Iuuat*] delectat.

grati: quæ nisi in animum diuinum, fortunat
8) non peruenit. In contrarium autem hu
ctum, summa infelicitas vrget. Nemo, si i
est, non miser erit: non differo illum, stati
est. 9) Itaque ingrati esse vitemus, non alien
sed nostra. Minimum ex nequitia leuissimun
alios redundat: quod pessimum ex illa est, &
dicam) spississimum, 10) domi remanet, &
habentem. quemadmodum Attalus noster di
lebat, Malitia ipsa maximam partem veneni
Illud venenum, quod serpentes in alienam pe
proferunt, sine sua continent, non est huic
hoc, habentibus pessimum est. Torquet ing
& macerat: odit quæ accepit, quia redditurus
extenuat: iniurias vero dilatat atque auget.
autem eo miserius, cui beneficia excidunt,
iniuriæ? At contra sapientia exornat omne b
um, ac sibi ipsa commendat, & se assidua ei
memoratione delectat. Malis vna voluptas
hæc breuis, dum accipiunt beneficia: ex quib
enti longum gaudium manet, ac perenne.
nim illum accipere, sed accepisse delectat: q
mortale est, & assiduum. Illa contemnit, qu
sus est: nec obliuiscitur per negligentiam, sed
Non vertit omnia in peius: sed nec quærit cu
tet casum, & peccata hominum ad fortunam
refert. Non calumniatur verba, nec vultus
quid accidit, benigne interpretando leuat: ne
sæ potius, quam beneficii meminit. Quant
test, in priore ac meliore se memoria detin

8. *Fortunatumque*] beatum.
9. *Statim miser est*] hoc ipso quod ingratus est.
10. *Spississimum*] ad liquida respicitur, in quibus
h. e. fæces *inspissata* subsidunt.

mutat animum aduersus bene meritos, nisi multum malefacta præcedant, *11)* & manifestum etiam conniuenti discrimen est: tunc quoque in hoc duntaxat, *12)* vt talis sit post maiorem iniuriam, qualis ante beneficium. Nam cum beneficio par est iniuria, aliquid in animo beneuolentiæ remanet. Quemadmodum reus sententiis paribus absoluitur, & semper quidquid dubium est, humanitas inclinat in melius: sic animus sapientis, vbi paria maleficiis merita sunt, desinet quidem debere, sed non desinet velle debere: & hoc facit, quod qui post tabulas nouas *13)* soluunt. Nemo autem gratus esse potest, nisi contempserit ista, propter quæ vulgus insanit. Si referre vis gratiam; & in exsilium eundum est, & effundendus sanguis, & suscipienda egestas, & ipsa innocentia sæpe maculanda, indignisque obiicienda rumoribus. Non paruo sibi constat homo gratus. Nihil carius æstimamus, quam beneficium, quamdiu petimus: nihil vilius, cum accepimus. Quæris quid sit, quod obliuionem acceptorum nobis faciat? cupiditas accipiendorum. cogitamus non quid impetratum, sed quid impetrandum sit. Abstrahunt a recto diuitiæ, honores, potentia, & cetera, quæ opinione nostra cara sunt, pretio suo vilia. Nescimus æstimare res: de quibus non cum fama, sed cum rerum natura deliberandum est. Nihil habent ista magnificum, quo mentes in se nostras trahant, præter hoc, quod mirari illa consueuimus. Non enim quia concupiscenda sunt, laudantur; sed concupiscuntur, quia laudata

11. *Præcedant*] superent bene facta.

12. *Tunc quoque in hoc duntaxat*] & vel sic etiam in hoc animum mutat, vel ita eum mutat, vt odio tamen non prosequatur, sed obligatione tantum se solutum existimet.

13. *Tabulas nouas*] quibus æs alienum remittitur.

ſunt: & cum ſingulorum error publicum fecer
ſingulorum errorem facit publicus. 15) Sed
admodum illa credimus, ſic & in hoc fidei pop
damus, nihil eſſe grato animo honeſtius.
hoc vrbes, omnes etiam ex barbaris regionibu
tes conclamabunt: in hoc bonis malisque con
Erunt qui voluptates laudent, erunt qui labo
lint: erunt qui dolorem maximum malum dic
runt qui ne malum quidem appellent: diuitias
ad ſummum bonum admittet, alius illas dicet
næ malo vitæ repertas: nihil eſſe eo locupleti
quod donet fortuna non inuenit. In tanta iudi
diuerſitate, referendam bene merentibus g
omnes vno tibi, quod aiunt, ore affirmabunt
tam diſcors turba conſentiet, cum interim
pro beneficiis reddimus. Et prima cauſſa e
quis ingratus ſit, ſi ſatis gratus eſſe non potu
perductus eſt furor, vt periculoſiſſima res ſit
ficia in aliquem magna conferre. nam quia pu
pe, non reddere; non vult eſſe, cui reddat
be, quod accepiſti: non repeto, non exig
fuiſſe tutum ſit. Nullum eſt odium perni
quam ex beneficii violati pudore.

EPIST. LXXXII.

Contra delicias, & mollem vitam: itemque o
gnauum. ſtudiis id dedicandum eſſe: & pra
Philoſophia, quæ muniat contra metus, &
na omnia mala, contra ipſam mortem.
in hanc nos argutiis aut Sophiſmatis armar

14. *Cum ſingulorum error publicum fecerit*] dum
nim laudarunt, omnibus laudata iſta fuerunt.

15. *Singulorum errorem facit publicus*] h. e. publi
tio facit vt ſinguli appetant.

biter contra facientes. Mortem per se indifferentem esse: sed talem, aut talem, honestam; & contra. Iterumque contra cauillatores. Bona.

DEsii iam de te esse solicitus. Quem, inquis, deorum sponsorem accepisti? eum scilicet qui neminem fallit, animum, recti ac boni amatorem. In tuto pars tui melior est. potest fortuna tibi iniuriam facere: quod ad rem magis pertinet, non timeo ne tu facias tibi. I, qua cœpisti: & in isto te vitæ habitu compone, placide, non molliter. Male tibi esse malo, quam molliter. Hoc sic excipe, quemadmodum a populo solet dici, *1)* dure, aspere, laboriose. Audire solemus sic quorumdam vitam laudari, quibus inuidetur: Molliter viuit. hoc dicunt, mollis est. Paullatim enim effeminatur animus, atque in similitudinem otii sui & pigritiæ, in qua iacet, soluitur. Quid ergo? viro non vel obrigescere satius est? Deinde delicati timent mortem, cui vitam suam fecere similem. Multum interest inter otium, & conditiuum. *2)* Quid ergo, inquis, non satius est vel sic iacere, quam istis officiorum verticibus volutari? Vtraque res lethalis est, & contractio, & torpor. Puto, æque qui in odoribus iacet, mortuus est, quam qui rapitur vnco *3)* Otium sine litteris mors est, & hominis viui sepultura. Quid denique prodest secessisse, tanquam non trans maria nos solicitudinem

1. *Quemadmodum a populo solet dici*] qui metam dicit vitam asperam & laboriosam.

2. *Conditiuum*] conditorium, sepulchrum. sic supra Ep 60.

3. *Vnco*] trahebantur in carcerem. Iuuenalis Sat. X imo & morte affecti vnco per vias publicas trahebantur, vt ex Ovidio in Ibin, Propertio L. 4. Eleg. I. & aliis patet. ad hoc posterius respici puto: nam otiosi & in odoribus iacentis vitam mortem esse dicit.

caussæ persequantur? Quæ latebra est, in qu
intret metus mortis? quæ tam munita, & in al
ducta vitæ quies, quam non dolor territet? Qu
te abdideris, mala humana circumstrepent. N
tra sunt, quæ circumeunt nos, quo aut fall
vrgeant: multa intus, quæ etiam in media
ne exæstuant. Philosophia circumdanda e
pugnabilis murus, quem fortuna multis mac
cessitum non traxit. 4) In insuperabili loco sta
qui externa deseruit, & arce se sua vindicat:
lum omne telum cadit. Non habet, vt puta
tuna longas manus: neminem occupat, nis
tem sibi. Itaque quantum possumus, ab ill
mus: quod sola præstabit sui naturæque cogn
quo iturus sit, vnde ortus: quod illi bonu
malum sit: quid deuitet: quæ sit illa ratio, q
tenda ac fugienda discernat, qua cupiditatum
scit insania, timorum sævitia compescitur. Hæ
putant ipsos etiam sine philosophia repressiss
cum securos aliquis casus expertus est, exprim
confessio. Magna verba excidunt, 6) cum tor
poposcit manum, cum mors propius accessit.
re: Facile prouocabas mala absentia: ecce dol
tolerabilem esse dicebas: ecce mors, quam con
ta animose locutus es: sonant flagella, gladius

Nunc animis opus, Ænea, nunc pectore fi

Faciet autem illud firmum assidua meditatio
verba exercueris, sed animum: si contra m
præparaueris: aduersus quam non exhortabi
attollet, qui cauillationibus tibi persuadere

4. *Traxit*] euertit, deiecit. *Lips.*
5. *Represisse*] f. rectius *reppperisse*. *Lips.*
6. *Excidunt*] deficiunt.

rit, mortem malum non esse. Libet enim, Lucili virorum optime, ridere ineptias Græcas, quas nondum, quamuis mirer, 7) excussi. Zeno noster hac collectione vtitur: nullum malum gloriosum est: mors autem gloriosa est: mors ergo non est malum. Profecisti. 8) liberatus sum metu: post hæc, non dubitabo porrigere ceruicem. Non vis seuerius loqui, nec morituro risum mouere? Non mehercule facile tibi dixerim, vtrum ineptior fuerit, qui se hac interrogatione indicauit mortis metum exstinguere: an qui hoc tanquam ad rem pertineret, conatus est soluere. Nam & ipse interrogationem contrariam opposuit, ex eo natam, quod mortem inter Indifferentia ponimus, quæ ἀδιάφορα Græci vocant. Nihil, inquit, indifferens gloriosum est: mors autem gloriosum est: ergo mors non indifferens. Hæc interrogatio vides vbi obrepat: 9) mors non est gloriosa, sed fortiter mori gloriosum est: & cum dicit, Indifferens nihil gloriosum est: concedo tibi ita, vt dicam, nihil gloriosum esse, nisi circa Indifferentia: tanquam 10) indifferentia esse dico, id est, nec bona nec mala, morbum, dolorem, paupertatem, exsilium, mortem: nihil horum per se gloriosum est, nihil tamen sine his. Laudatur enim non paupertas, sed is quem non submittit, nec incuruat: laudatur non exsilium, sed qui hoc non doluit: laudatur non dolor, sed ille quem nihil coëgit dolor. Nemo mortem laudat, sed eum cui mors ante abstulit animum, 11) quam conturbauit. Omnia ista per se

7. *Quamuis mirer*] frustra hunc locum Lipsius mihi sollicitare videtur. Sensus est, quas nondum excussi, licet eas me non excussisse ipse mirer.

8. *Profecisti &c.*] Ironice.

9. *Vbi obrepat*] latenter imponat. *Lips.*

10. *Tanquam*] hic notat idem quod *verbi gratia.*

11. *Abstulit animum*] vitam ademit.

non

non ſunt honeſta, nec glorioſa: ſed quidqu ex illis adiit, tractauitque, honeſtum & glo facit. Illa in medio poſita ſunt : intereſt, vt litia illis an virtus manum admouerit. Mors la, quæ in Catone glorioſa eſt, in Bruto ſta pis eſt & erubeſcenda. Hic eſt enim Brutus, periturus mortis moras quæreret, ad exorn ventrem ſeceſſit, & euocatus ad mortem, præbere ceruicem: Præbebo, inquit, ita viu dementia eſt fugere, cum retro ire non po bebo, inquit, ita viuam. pene adiecit, vel tonio. *12)* O hominem dignum, qui vitæ d *13)* Sed, vt cœperam dicere, vides ipſam mo malum eſſe, nec bonum: Cato illa honeſti eſt, turpiſſime Brutus. Omnis res, quod n it decus, virtute addita ſumit. Cubiculum dicimus: hoc idem obſcuriſſimum eſt nocte lucem infundit, nox eripit. Sic iſtis quæ a differentia ac media dicuntur, diuitiis, viri mæ, honoribus, regno: & contra, morti malæ valetudini, doloribus, quæque alia a aut magis pertimuimus: aut malitia, aut vi boni vel mali nomen. Maſſa per ſe nec ca frigida eſt. in fornacem coniecta concaluit: remiſſa refrixit. Mors honeſta eſt, per il honeſtum eſt: id eſt virtus, & animus ext temnens. Eſt & horum, Lucili, quæ appell

12. *Vel ſub Antonio*] Nimirum illud *ita viuam* rum vitæ amorem indicabat, quem magis indecer illud additum *vel ſub Antonio.* Eius enim tanta e tas & animi impotentia, vt nemo ſanus vitam ſub i morti anteponere debuerit.

13. *Vita dederetur*] vt ſeruus miſeræ & qualis ſu eſſet vitæ addiceretur.

dia, grande discrimen. Non enim sic mors indifferens est, quomodo vtrum capillos pares habeas, necne: mors inter illa est, quae mala quidem non sunt, tamen habent mali speciem. Sui amor est, & permanendi conseruandique se insita voluntas, atque aspernatio dissolutionis: quia videtur multa nobis bona eripere, & nos ex hac cui assueuimus rerum copia educere. Illa quoque res morti nos alienat, quod haec iam nouimus: illa ad quae transituri sumus, nescimus qualia sint, & horremus ignota. Naturalis praeterea tenebrarum metus est, in quas adductura mors creditur. Itaque etiamsi indifferens mors, non tamen inter ea est quae facile negligi possint: magna exercitatione durandus est animus, vt conspectum eius accessumque patiatur. Mors contemni debet magis, quam solet. multa enim de illa credimus: multorum ingeniis certatum est, ad augendam eius infamiam. Descriptus est carcer infernus, & perpetua nocte oppressa regio, in qua ingens ianitor Orci,

Ossa super recubans antro semesa cruento,
Aeternum latrans exsangues territat umbras.

Sed etiam cum persuaseris istas fabulas esse, nec quidquam defunctis superesse quod timeant, subit alius metus. Aeque enim timent, ne apud inferos sint, quam ne nusquam. His aduersantibus quae nobis offudit longa persuasio, fortiter pati mortem, quidni gloriosum sit, & inter maxima opera mentis humanae? quae nunquam ad virtutem exsurget, si mortem malum esse crediderit: exsurget, si putabit indifferens esse. Non recipit rerum natura, vt aliquis magno animo accedat ad id quod malum iudicat: pigre veniet, & cunctanter: non est autem gloriosum, quod

quod ab inuito & tergiuersante fit. nihil fac
quia necesse est. Adiice nunc, quod nihil
fit, nisi cui totus animus incubuit atque a
nulla parte sui repugnauit. Vbi autem ad m
ceditur, aut peiorum metu, aut spe bono
quæ peruenire tanti sit, deuorata vnius mal
tia; dissident inter se iudicia facientis.
quod iubeat proposita perficere: illinc, qu
hat, & ab re suspecta ac periculosa fuget
in diuersa distrahitur. Si hoc est, perit
Virtus enim concordi animo decreta peragit:
met quod facit.

Tu ne cede malis, sed contra audentior it
Qua tua te Fortuna sinet.

Non ibis audentior, si mala illa esse crediderī
mendum hoc e pectore est: alioquin hæsitab
tum moratura suspicio: *14*) trudetur in id, *1*
inuadendum est. Nostri quidem videri vo
nonis interrogationem *16*) veram esse, falla
tem alteram & falsam, quæ illi opponitu
non redigo ista ad legem Dialecticam, &
artificii veternosissimi nodos: totum gen
exturbandum iudico, quo circumscribi se qu
rogatur, existimat, & ad confessionem pe
aliud respondet, aliud putat. Pro veritate sir
agendum est: contra metum fortius. Hæc i

14. Hæsitabit impetum moratura suspicio] h. e.
losus impetum & alacritatem suspicione moratur
tabit.

15. Trudetur] vi quadam adigetur ad faciendum
sponte sua facere debebat.

16. Zenonis interrogationem] de qua supra. quærel
Zeno, an malum est gloriosum? & hoc negato inde i
mortem ergo malum non esse, quæ gloriosa sit.

voluuntur ab illis, soluere malim & expandere, 17) vt persuadeam, non vt imponam. In aciem educturus exercitum, pro coniugibus ac liberis mortem obiturum, quomodo exhortabitur? Do tibi Fabios, totum Reip. bellum in vnam transferentes domum. Laconas tibi ostendo, in ipsis Thermopylarum angustiis positos. nec victoriam sperant, nec reditum. ille locus illis sepulcrum futurus est. Quemadmodum exhortaris, vt totius gentis ruinam, obiectis corporibus excipiant, & vita potius quam loco cedant? Dices, Quod malum est, gloriosum non est: mors gloriosa est: mors ergo non malum? O efficacem concionem! Quis post hanc dubitet se infestis ingerere mucronibus, & stans mori? At ille Leonidas quam fortiter illos allocutus est? Sic, inquit, commilitones prandete, tanquam apud inferos cœnaturi. Non in ore creuit cibus, non hæsit in faucibus, non elapsus est manibus: alacres illi & ad prandium promiserunt, & ad cœnam. Quid dux ille Romanus, qui ad occupandum locum milites missos, cum per ingentem hostium exercitum ituri essent, sic allocutus est? Ire commilitones illo necesse est, vnde redire non est necesse. Vides quam simplex & imperiosa virtus sit. Quem mortalium circumscriptiones vestræ fortiorem facere, quem erectiorem possunt? Frangunt animum. qui nunquam minus contrahendus est, & in minuta ac spinosa cogendus, quam cum aliquid grande componitur. Non trecentis, sed omnibus mortalibus mortis timor detrahi debet. quomodo illos docebis malum non esse? quomodo opiniones totius æui, quibus protinus infantia imbuitur, euinces? quod auxilium inue-

17. *Expandere*] ita illud *voluuntur* quoque intelligitur. Dialectici enim contrahunt & conuoluunt, Rhetores expandunt. *Lips.*

nies?

nies? Quid dices imbecillitati humanæ? quo inflammati in media pericula irruant? one hunc timendi consensum, quibus inge obnixam contra te persuasionem humani ge tes? verba mihi captiosa componis, & in unculas nectis. Magnis telis magna portet tur. Serpentem illam in Africa sæuam, & legionibus bello ipso terribiliorem, frust fundisque petierunt. Ne pilo quidem vu erat, cum ingens magnitudo pro vastitate solida, ferrum, & quidquid humanæ torsera reiiceret. molaribus demum fracta saxis e versus mortem tu tam minuta iacularis? s nem excipis? Acuta sunt ista quæ dicis, acut üs arista. 18) quædam inutilia & ineff subtilitas reddit.

Epist. LXXXIII.

Viuendum, vt coram Deo inspectore & arbi iungit de sua tunc vita, temperantia, v Iterum (vt priore epistola) contra μικρο qui minutis sermonibus aut cauillis Sapien vant. Docet ab ipso Zenone, contra E differente. Atqui fortius clariusque & exemplum præbet, & vitium illu Bona.

Singulos dies tibi meos, & quidem totos iubes. Bene de me iudicas, si nihil esse tas, quod abscondam. Sic certe viuendum quam in conspectu viuamus: sic cogitand quam aliquis in pectus intimum inspicere

18. *Arista*] qua tamen frustra vulnerare aliquem

potest. Quid enim prodest ab homine aliquid esse secretum? nihil Deo clusum est. Interest animis nostris, & cogitationibus mediis interuenit. Sic, interuenit, dico? tanquam aliquando discedat. 1) Faciam ergo quod iubes, & quid agam, & quo ordine, libenter tibi scribam. obseruabo me protinus: & quod est vtilissimum, diem meum recognoscam. Hoc nos pessimos facit, quod nemo vitam suam respicit. Quid facturi simus, cogitamus, & id raro: quid fecerimus non cogitamus, & id raro: quid fecerimus, non cogitamus. atqui consilium futuri ex præterito venit. Hodiernus dies solidus est. nemo ex illo quidquam mihi eripuit: totus inter stratum lectionemque diuisus est. Minimum exercitationi corporis datum: & hoc nomine ago gratias senectuti. non magno mihi constat: cum me moui, lassus sum. Hic autem exercitationis, etiam fortissimis, finis est. Progymnastas 2) meos quæris? vnus mihi sufficit Earinus, puer (vt scis) amabilis: sed mutabitur. Iam aliquem teneriorem quæro. Hic quidem ait, nos eamdem crisim habere, quia vtrique dentes cadant 3): sed iam vix illum assequor currentem, & intra paucissimos dies non potero. vide quid exercitatio quotidiana proficiat. Cito magnum interuallum fit, inter duos itinere diuerso euntes. eodem tempore ille ascendit, ego descendo: nec ignoras, quanto ex his velocius alterum fiat. Mentitus sum. iam enim ætas nostra non descendit, sed cadit. Quomodo tamen hodiernum

1. *Tanquam aliquando discedat*] corrigit & explicat vocem paullo incautius positam. vox *interuenire* enim significare videtur cum aliquando *discedere*.

2. *Progymnastas*] Habebant priuatim illos, velut præexercitores, qui docebant & ducebant. *Lips.*

3. *Vtrique dentes cadant*] nam senibus æque ac pueris dentes cadunt.

certamen nobis cesserit, quæris? quod raro
bus euenit, hieran fecimus. 4) Ab hac f
ne magis, quam exercitatione, in frigi
scendi. hoc apud me vocatur parum c
Ille tantus Psychrolutes 6), qui Kalendi
riis in Euripum 7) saltabam, qui anno n
quemadmodum legere, scribere, dicere
sic auspicabar in Virginem 9) desilire, p
ad Tiberim transtuli castra. deinde ad hoc sol
quod cum fortissimus sum, & omnia bona fi
sol temperat. non multum mihi ad balneum
11) Panis deinde siccus, 12) & sine mensa pr
13) post quod non sunt lauandæ manus. Do
nimum. consuetudinem meam nosti: breui
mno vtor, & quasi interiungo. Satis est mi
lare desiisse. aliquando dormisse me scio, a
suspicor. Ecce Circensium obstrepit clamo

4. *Hieran fecimus*] hiera est ἱερὸς στέφανος sa
vincentes nimirum coronam reportabant, ambigua
diis illa consecrabatur, adeoque *Hiera* illa euadeb
proinde *faciebant* non reportabant. Rem illustri P
ex L. I firmat *Lips.*

5. *Parum calda*] plane frigidam enim ferre non p
nium Senecæ.

6. *Psychrolutes*] qui frigida lauatur.

7. *Euripum*] notat fossas & incilia cum aquis, q
tis & prætoriis ex more erant. *Lips.*

8. *Anno novo*] moris erat vt Kl. Ianuar. quisqu
opificia sua auspicii caussa delibaret.

9. *Virginem*] aquam quæ Romæ influebat omniu
simam *virginem* appellatam.

10. *Solium*] aqua si non ab igne, a sole tempera
mitior erat aquis Tiberinis, quemadmodum hæ ac
nis frigore cedebant.

11. *Ad balneum superest*] quo gloriatur in omn
se abstinuisse Ep. 108. *Lips.*

12. *Siccus*] sine obsonio. *Id.*

13. *Sine mensa prandium*] quod de manu sumebat st

aliqua & vniuersa voce feriuntur aures meæ, nec cogitationem meam excutiunt, nec interrumpunt quidem. Fremitum patientissime fero: multæ voces, & in vnum confusæ, pro fluctu mihi sunt, aut vento siluam verberante, & ceteris sine intellectu sonantibus. Quid ergo est? nunc cui animum adiecerim, dicam. Superest ex hesterno mihi cogitatio, quid sibi voluerint prudentissimi viri, qui rerum maximarum probationes leuissimas & perplexas fecerunt: quæ vt sint veræ, mendacio tamen similes sunt. Vult nos ab ebrietate deterrere Zeno, vir maximus, huius sectæ fortissimæ ac sanctissimæ conditor. Audi ergo quemadmodum colligat, virum bonum non futurum ebrium. Ebrio secretum sermonem nemo committit: viro autem bono committit: ergo vir bonus ebrius non erit. Quemadmodum opposita interrogatione simili derideatur, attende. Satis enim est, vnam ponere ex multis. Dormienti nemo secretum sermonem committit: viro bono autem committit: ergo vir bonus non dormit. Quo vno modo potest, Posidonius Zenonis nostri caussam agit: sed ne sic quidem, vt existimo, agi potest. Ait enim, ebrium duobus modis dici: altero, cum aliquis vino grauis est, & impos sui: altero, si solet ebrius fieri, & huic obnoxius vitio est. Nunc a Zenone dici, qui soleat fieri ebrius, non qui sit. Huic autem neminem commissurum arcana, quæ per vinum eloqui possit. quod est falsum. Prima enim illa interrogatio complectitur eum qui est ebrius, non eum qui futurus est. Plurimum enim interesse concedes inter ebrium & ebriosum. potest & qui ebrius est, tunc primum esse, nec habere hoc vitium: & qui ebriosus est, sæpe extra ebrietatem esse. Itaque id intelligo, quod significari verbo isto solet: præsertim cum ab homine diligentiam professo ponatur, & verba examinante. Adiice

nunc, quod si hoc intellexit Zeno, & nos i
voluit, ambiguitate verbi quæsiuit locur
quod faciendum non est, vbi veritas quærit
sane hoc senserit: quod sequitur, falsum e
soleat ebrius fieri, non committi sermonem
Cogita enim quam multis militibus, non s
briis, & imperator, & tribunus, & centuri
da mandauerit. De illa C. Cæsaris cæde, i
qui superato Pompeio rempublicam ten
creditum est Tullio Cimbro, quam C. Cassio
us tota vita aquam bibit: Tullius Cimber &
rat in vino, & scordalus. *15)* In hanc rem ic
ipse: Ego, inquit, quemquam feram, *16*
num ferre non possum? Sibi quisque nunc
eos, quibus scit, & vinum male credi, & s
bene. Vnum tamen exemplum, quod occ
hi, referam, ne intercidat. Instruenda est
ta exemplis illustribus. non semper confug
vetera. L. Piso, vrbis custos, ebrius, ex q
factus est, fuit, *17)* maiorem partem noctis
vio exigebat: vsque in horam sextam fere do
hoc erat eius matutinum. Officium tame
quo tutela vrbis continebatur, diligentissin
nistrauit. Huic & diuus Augustus dedit secr
data, cum illum præponeret Thraciæ, quam p
it: & Tiberius proficiscens in Campaniam
multa in vrbe & suspecta relinqueret & inuis
quia illi bene cesserat Pisonis ebrietas, postea
fecit vrbis præfectum, virum grauem, mod
sed mersum vino, & madentem: adeo, vt e
aliquando, in quem e conuiuio venerat, opp

14. *Scordalus*] vid. Ep. 56.

15. *Quem quam feram*] supra me Dominum.

16. *Ebrius, ex quo semel factus est, fuit*] cum se
ebrius, semper erat, non desistebat. *Lips.*

excitabili somno, tolleretur. Huic tamen Tiberius multa sua manu scripsit, quæ committenda ne ministris quidem suis iudicabat. Nullum Cosso aut priuatum secretum, aut publicum elapsum est. *18)* Itaque declamationes istas de medio remoueamus. Non est animus in sua potestate, ebrietate deuinctus. Quemadmodum musto dolia ipsa rumpuntur, & omne quod in imo iacet, in summam partem vis caloris eiectat: sic vino exæstuante, quidquid in imo iacet abditum, effertur, & prodit in medium. Onerati mero, quemadmodum non continent cibum, vino redundante, ita ne secretum quidem: quod suum alienumque est, pariter effundunt. Sed quamuis hoc soleat accidere, ita & illud solet, vt cum his quos scimus libentius bibere, de rebus necessariis deliberemus. Falsum est ergo hoc, quod patrocinii loco ponitur, ei qui soleat ebrius fieri, non dari tacitum. *19)* Quanto satius est, aperte accusare ebrietatem, & vitia eius exponere? quæ etiam tolerabilis homo vitauerit, nedum perfectus ac sapiens. cui satis est sitim exstinguere: qui etiam si quando orta est hilaritas, aliena caussa producta longius, tamen citra ebrietatem resistit. Nam de illo videbimus, an sapientis animus nimio vino turbetur, & faciat ebriis solita. Interim si hoc colligere vis, virum bonum non debere ebrium fieri, cur syllogismis agis? dic quam turpe sit plus sibi ingerere, quam capiat, & stomachi sui non nosse mensuram: quam multa ebrii faciant, quibus sobrii erubescant: nihil aliud esse ebrietatem, quam voluntariam insaniam. Extende in plures dies illum ebrii habitum: nunquid de furore dubitabis? nunc quoque non est minor, sed breuior. Refer Alexandri Macedonis

17. *Elapsum est*] nullum prodidit.
18. *Non dari tacitum*] non mandari secretum, *Lips.*

exemplum, qui Clitum cariſſimum ſibi & mum inter epulas transfodit: & intellecto mori voluit, certe meruit. Omne vitium e incendit, & detegit: obſtantem malis cona recundiam remouet. Plures enim pudore di, quam bona voluntate, prohibitis abſt bi poſſedit animum nimia vis vini, quidquid tebat, emergit. Non facit ebrietas vitia, trahit. tunc libidinoſus ne cubiculum quide ctat, ſed cupiditatibus ſuis quantum petierin latione permittit: tunc impudicus morbum tur ac publicat: tunc petulans non linguam, num continet. Creſcit inſolenti ſuperbia, tas ſæuo, malignitas liuido: omne vit um prodit. Adiice illam ignorationem ſui, & parum explanata verba, incertos oculos dum errantem, vertiginem capitis, tec mobilia, velut al quo turbine circumag tam domum: ſtomachi tormenta, cum efferu rum, ac viſcera ipſa diſtendit. Tunc tamen que tolerabile eſt, dum illi vis ſua eſt: quid mno vitiatur, & quæ ebrietas fuit, cruditas f Cogita quas clades ediderit publica ebrietas. cerrimas gentes bellicoſasque, hoſtibus tradi multorum annorum pertinaci bello defenſa patefecit: hæc contumaciſſimos, & iugum tes, in alienum egit arbitrium: hæc inuictos ro domuit. Alexandrum, cuius modo feci men tot itinera, tot prælia, tot hiemes, per quas, vi porum locorumque difficultate, tranſierat, t na ex ignoto cadentia, tot maria tutum dim

19. *Publica ebrietas*] quæ ad plures ſimul, vel a caſtra, vrbiumque præſidia peruenit.

intemperantia bibendi, & ille Herculaneus 20) ac fatalis scyphus condidit. Quæ gloria est, capere multum? Cum penes te palma fuerit, & propinationes tuas strati somno ac vomitantes recusauerint, cum superstes toti conuiuio fueris, cum omnes viceris virtute magnifica, & nemo tam vini capax fuerit; vinceris a dolio. M. Antonium, magnum virum & ingenii nobilis, quæ alia res perdidit, & in externos mores ac vitia non Romana traiecit, quam ebrietas, nec minor vino Cleopatræ amor? Hæc illum res hostem reipublicæ, hæc hostibus suis imparem reddidit, hæc crudelem fecit, cum capita principum ciuitatis cœnanti referrentur, cum inter apparatissimas epulas luxusque regales ora ac manus proscriptorum recognosceret, cum vino grauis, sitiret tamen sanguinem. Intolerabile erat, quod ebrius faciebat, etiam si sobrius faceret: quanto intolerabilius, quod hæc in ipsa ebrietate faciebat? Fere vinolentiam crudelitas sequitur. violatur enim exasperaturque sanitas mentis. Quemadmodum difficiles faciunt oculos diutini morbi, etiam ad minimam radii solis offensionem: ita ebrietates continuæ efferant animos. Nam cum sæpe apud se non sint, consuetudo insaniæ durat, ac vitia, vino concepta, etiam sine illo valent. Dic ergo, quare sapiens non debeat ebrius fieri. Deformitatem rei & importunitatem ostende rebus, non verbis: quod facillimum est. Proba istas, quæ voluptates vocantur, vbi transcenderint modum, pœnas esse. Nam si illud argumentaberis, sapientem multo vino inebriari, & retinere rectum tenorem, etiam si te-

20. *Herculaneus*] Boeotios primum magnos quosdam argenteos scyphos fecisse, quos Herculaneos vocent, quia Hercules ille Bœotius sit vsus, autor est Athenæus L. XI. tali vero exhausto Alexandrum in morbum sibi fatalem incidisse testatur Plutarch, in Alexandri vita.

mulentus sit: licet colligas, nec veneno poto
rum, nec sopore sumpto dormiturum, nec
accepto quidquid in visceribus hærebit, ei
deiecturumque. 21) Sed si tentantur pedes, li
constat: quid est, quare illum existimes in
brium esse, in parte ebrium?

EPIST. LXXXIV.

Stilum lectionemque alternanda esse. Lect in succum vnum vertenda, & nostra Denique adhortatio ad Sapientiam. Bon monita.

ITinera ista quæ segnitiam mihi excutiunt, tudini meæ prodesse iudico, & studiis. letudinem adiuuent, vides: cum pigrum me gligentem corporis, litterarum amor facia opera 1) exerceor. Studiis quare prosint, A lectionibus non recessi. Sunt autem, vt necessariæ. primum, ne sim me vno contentu vt cum ab aliis quæsita cognouero, tum & de iudicem, & cogitem de inueniendis. Alit genium: & studio fatigatum, non sine studi reficit. Nec scribere tantum, nec tantum le bemus: altera res contristabit, & vires exha stilo dico: altera soluet ac diluet. Inuicem commutandum est, & alterum altero tempe vt quidquid lectione collectum est, stilus r corpus. Apes (vt aiunt) debemus imitari gantur, & flores ad mel faciendum idoneos

21. *Eiecturum deiecturumque*] *eiecturum* supra, infra.

1. *Aliena opera*] equorum qui in essedo vehunt vorum in sella. *Lips.*

deinde quidquid attulere, disponunt, ac per fauos digerunt: & , vt Virgilius noster ait,

- - - liquentia mella
Stipant, & dulci distendunt nectare cellas.

De illis non satis constat, vtrum succum ex floribus ducant, qui protinus mel sit: an quæ collegerunt, in hunc saporem mixtura quadam, & proprietate spiritus sui, mutent. Quibusdam enim placet, non faciendi mellis scientiam esse illis, sed colligendi. Aiunt inveniri apud Indos mel in arundinum foliis, quod aut ros illius cæli, aut ipsius arundinis humor dulcis & pinguior gignat. In nostris quoque herbis vim eamdem, sed minus manifestam & notabilem poni: quam persequatur & contrahat animal huic rei genitum. Quidam existimant, conditura & dispositione in hanc qualitatem verti, quæ ex tenerrimis virentium florentiumque decerpserint: non sine quodam, vt ita dicam, fermento: quo in vnum diuersa coalescunt. Sed ne aliud, quam de quo agitur, abducar, nos quoque has apes debemus imitari, & quæcumque ex diversa lectione congessimus, separare. melius enim distincta seruantur. Deinde adhibita ingenii nostri cura & facultate, in vnum saporem varia illa libamenta confundere: vt etiam si apparuerit vnde sumptum sit, aliud tamen esse, quam vnde sumptum est, appareat. quod in corpore nostro videmus, sine vlla opera nostra, facere naturam. Alimenta quæ accepimus, quamdiu in sua qualitate perdurant, & solida innatant stomacho, onera sunt: at cum ex eo quod erant, mutata sunt, tunc demum in vires & in sanguinem transeunt. Idem in his, quibus aluntur ingenia, præstemus: vt quæcumque hausimus, non patiamur integra esse, ne aliena sint. Concoquamus illa: alio-

quin in memoriam ibunt, non in ingeniu
tiamur illis fideliter, & noſtra faciamus,
quiddam fiat ex multis: ſicut vnus numeru
gulis, cum minores ſummas & diſſidentes
vna comprehendit. Hoc faciat animus
mnia quibus eſt adiutus, abſcondat: ipſu
oſtendat, quod effecit. Etiamſi alicuius
parebit ſimilitudo, quem admiratio tibi al
ſimilem eſſe te volo quomodo filium, non
imaginem. Imago, res mortua eſt. C
non intelligetur cuius imiteris orationem?
gumentationem? cuius ſententias? Puto ali
ne intelligi quidem poſſe, ſi magni viri. n
mnibus, quæ ex quoque velut exemplar
formam ſuam impreſſit, vt in vnitatem illa
tant. Non vides quam multorum vocibus ch
ſtet? vnus tamen ex omnibus ſonus redditur. a
acuta eſt, aliqua grauis, aliqua media. acce
feminæ, interponuntur tibiæ: ſingulorum i
voces, omnium apparent. De choro dico,
teres philoſophi 3) nouerant. In commiſſi

2. *Puto aliquando*] totum locum ita reſtituit G
Puto aliquando ne intelligi quidem poſſe imaginem v
nim omnibus, quæ ex ſuo velut exemplaria ſtruxit
ſui impreſſit, vt in veritatem illam competant. Re
propoſitam quæſtionem repetendo ſimilitudinem,
vſus: imitatorem auctori eſſe debere ſimilem vt Pa
non vt faciei imaginem. Miraris velle me, ne ni
reat cuius orationem exprimas: cum ne imagines
nines exprimant tam perfecte, vt ſtatim cuius ſint
tur: & tamen nondum eo vſque progredi te velim
imago exprimas. *Struxiſſe ex ſuo exemplaria* dici
ſe pluribus imaginibus exprimendum præbuit. *Ver*
imagini ſolet opponi. *Gronov.*

3. *Philoſophi*] ſ. cum Lipſio legendum, *Philodi.*

4. *Commiſſionibus*] commiſſiones ludorum dici
tum. *Lipſ.* nos diceremus *concerts*: nam de muſicis h

noſtris plus cantorum eſt, quam in theatris olim ſpectatorum fuit. cum omnes vias 5) ordo canentium impleuit, & cauea æneatoribus 6) cincta eſt, & ex pulpito omne tibiarum genus organorumque conſonuit, fit concentus ex diſſonis. Talem animum eſſe noſtrum volo, vt multæ in illo artes, multa præcepta ſint, multarum ætatum exempla, ſed in vnum conſpirata. Quomodo, inquis, hoc effici poterit? aſſidua intentione: ſi nihil egerimus, niſi ratione ſuadente. hanc ſi audire volueris, dicet tibi: Relinque iſta iamdudum, ad quæ diſcurritur. relinque diuitias, aut periculum poſſidentium, aut onus. relinque corporis atque animi voluptates: molliunt & eneruant. relinque ambitum: tumida res eſt, vana, ventoſa. nullum habet terminum. tam ſolicita eſt ne quem ante ſe videat, quam ne poſt ſe alium. laborat inuidia, & quidem duplici. Vides autem quam miſer ſit, ſi is, cui inuidetur, & inuidet? Intueris illas potentium domos, illa tumultuoſa, rixa ſalutantium, limina? multum habent contumeliarum, vt intres: plus, cum intraveris. Præteri iſtos gradus diuitum, & magno aggeſtu ſuſpenſa 7) veſtibula. non in prærupto tantum iſtic ſtabis, ſed in lubrico. Huc potius te ad ſapientiam dirige, tranquilliſſimasque res, & ſimul ampliſſimas, pete. Quæcumque videntur eminere in rebus humanis, quamuis puſilla ſint, & comparatione humillimorum exſtent, per difficiles tamen & arduos tramites adeuntur. Confragoſa in faſtigium dignitatis via eſt. At ſi conſcendere hunc verticem libet,

5. *Vias*] Theatrorum. nam viæ inter cuneos & præcinctiones. *Lipſ.*

6. *Æneatoribus*] ſunt qui tuba ſignum commisſionis in omnibus ludis dabant.

7. *Magno aggeſtu ſuſpenſa*] nimirum & ſtructuræ arte & tibicinibus ſuſpenduntur ædificia. *Gronov.*

cui

cui se fortuna submisit: omnia quidem sub t
excelsissimis habentur, adspicies, sed tan
ad summa per planum.

EPIST. LXXXV.

Sophismata improbat, & a seriis studiis
Exempla quædam dat, sed ad vtilia tradu
tra Peripateticos, Sapientem vacare affe
re. Deinde, Beatam vitam sibi sufficere:
qualem esse, seu longam, seu breuem. Non
minui ab externis, etsi mala, aut damna
& Sapientem omnibus bene vti. Bona,
pistola.

PEperceram tibi, & quidquid nodosi adh
rat, præterieram: contentus quasi gustu
re eorum, quæ a nostris dicuntur, vt probe
ad explendam beatam vitam sola satis effica
me, quidquid est interrogationum aut nostra
ad traductionem 1) nostram excogitataru
prehendere: quod si facere voluero, non eri
sed liber. Illud toties testor, hoc me argum
genere non delectari. pudet in aciem descen
diis hominibusque susceptam, subula arm
Qui prudens est, & temperans est: qui t
est, & constans: qui constans est, & impe
est: qui imperturbatus est, sine tristitia est
tristitia est, beatus est: ergo prudens, be
& prudentia ad beatam vitam satis est. H

1. *Traductionem*] hoc nomine intelligit aliorum
phorum sententias, quibus *conuellebant & traducebo*
rum placita.

2. *Subula armatum*] tenui isto argutiarum stoica
Sic supra ep. 82 *subula leonem excipit. Lips.*

ctioni hoc modo Peripateticorum quidam respondent. vt imperturbatum, & constantem, & sine tristitia, sic interpretentur, tanquam imperturbatus dicatur, qui raro perturbatur & modice, non qui nunquam. Item sine tristitia eum dici aiunt, qui non est obnoxius tristitiæ, nec frequens, nimiusue in hoc vitio. Illud enim humanam naturam negare, alicuius animum immunem esse tristitia: sapientem non vinci mœrore, ceterum tangi: & cetera in hunc modum sectæ suæ respondentia. Non hi tollunt affectus, sed temperant: quantulum autem sapienti damus, si imbecillimis fortior est, & mœstissimis lætior, & effrænatissimis moderatior, & humillimis maior? Quid si miretur velocitatem suam Ladas, 3) ad claudos debilesque respiciens?

Illa vel intactæ segetis per summa volaret
Gramina, nec cursu teneras læsisset aristas,
Vel mare per medium, fluctu suspensa tumenti,
Ferret iter, celeres nec tingueret æquore plantas.

Hæc est pernicitas per se æstimata, non quæ tardissimorum collatione laudatur. Quid si sanum voces, leuiter febricitantem? non est bona valetudo, mediocritas morbi. Sic, inquit, sapiens imperturbatus dicitur, quomodo apyrina 4) dicuntur, non quibus nulla inest duritia granorum, sed quibus minor. Falsum est. Non enim diminutionem malorum in bono viro intelligo, sed vacationem. nulla debent esse, non parua. Nam si vlla sint, crescent, & interim impedient. Quomodo oculos maior & per-

3. *Ladas*] celebris cursor.

4. *Apyrina*] malorum punicorum genus, quibus lignosus nucleus abest, & candidior natura, & blandiores sunt acini. Plin. XIII, 19.

secta

fecta suffusio excæcat, sic modica turba
aliquos affectus sapienti, impar illis erit rat
lut torrente quodam auferetur: præsertim cu
vnum, sed vniuersum affectuum cœtum reli
quo colluctetur. Plus poteſt quamuis m
turba, quam poſſet vnius magni violenti
pecuniæ cupiditatem, ſed modicam: habe
nem, ſed non concitatam: habet iracundia
cabilem: habet inconſtantiam, ſed minus
mobilem: habet libidinem, non inſaniam
cum illo ageretur, qui vnum vitium integ
ret, quam cum eo qui leuiora quidem, ſ
Deinde nihil intereſt, quam magnus ſi
quantuſcumque eſt, parere neſcit, conſiliu
cipit. Quemadmodum rationi nullum a
temperat, non ferum, non domeſticum
natura enim illorum eſt ſurda ſuadenti:
quuntur, non audiunt affectus, quantul
ſint. Tigres, leoneſque nunquam ferit
unt, aliquando ſubmittunt: & cum mini
ctaueris, exaſperatur toruitas mitigata.
bona fide vitia manſueſcunt. Deinde ſi ra
cit, ne incipient quidem affectus. ſi inuita
cœperint, inuita perſeuerabunt. Facilius
initia illorum prohibere, quam impetum r
ſa eſt itaque iſta mediocritas & inutilis, e
loco habenda, quo, ſi quis diceret, modi
endum, modice ægrotandum. Sola virtu
non recipiunt animi mala, temperamentu
us ſuſtuleris illa, quam rexeris. Nunqui
eſt, quin vitia mentis humanæ inueterata, &
morbos vocamus, immoderata ſint: vt au
crudelitas, vt impotentia, vt impietas? er
derati ſunt & affectus: ab his enim ad illa
Deinde ſi das aliquid iuris triſtitiæ, timori,

ti, ceterisque motibus prauis, non erunt in noſtra poteſtate. Quare? quia extra nos ſunt, quibus irritantur. Itaque creſcunt, prout magnas habuerint minoresue cauſſas, quibus concitentur. maior erit timor, ſi plus, quo exterreatur, aut propius adſpexerit: acrior cupiditas, quo illam amplioris rei ſpes euocauerit. Si in noſtra poteſtate non eſt, an ſint affectus; ne illud quidem eſt, quanti ſint: ſi ipſis permiſiſti incipere, cum cauſſis ſuis creſcent, tantique erunt, quanti fient. Adiice nunc, quod iſta, quantumuis exigua ſint, in maius excedunt. nunquam perniciosa ſeruant modum. Quamuis leuia initia morborum, ſerpunt: & ægra corpora, minima interdum mergit acceſſio. Illud vero cuius dementiæ eſt credere, quarum rerum extra noſtrum arbitrium poſita principia ſunt, earum noſtri eſſe arbitrii terminos? Quomodo ad id finiendum ſatis valeo, ad quod prohibendum parum valui? cum facilius ſit excludere, quam admiſſa comprimere. Quidam ita diſtinxerunt, vt dicerent: Temperans ac prudens poſitione quidem mentis, & habitu tranquillus eſt, euentu non eſt. nam quantum ad habitum mentis ſuæ, non perturbatur, nec contriſtatur, nec timet: ſed multæ extrinſecus cauſſæ incidunt, quæ illi perturbationem afferant. Tale eſt quod volunt dicere: Iracundum quidem illum non eſſe, iraſci tamen aliquando: & timidum quidem non eſſe, timere tamen aliquando: id eſt, vitio timoris carere, affectu non carere. Quod ſi recipitur, vſu frequenti timor tranſit in vitium: & ira in animum admiſſa, habitum illum ira carentis animi retexit. Præterea, ſi non contemnit venientes extrinſecus cauſſas, & aliquid timet; cum fortiter eundum erit aduerſus tela, ignes, pro patria, legibus, libertate; cunctanter exibit, & animo recedente. Non cadit autem in ſapientem hæc diuerſitas mentis.

Il-

Illud præterea iudico obseruandum, ne di
paratim probanda sunt, misceamus. Per
colligitur, vnum bonum esse quod hones
se rursus, ad vitam beatam satis esse virtut
num bonum est, quod honestum, omnes
ad beate viuendum sufficere virtutem:
non remittetur, si beatum sola virtus facit,
num esse quod honestum est. Xenocrates
pus putant beatum vel sola virtute fieri poss
men vnum bonum esse quod honestum est.
quoque iudicat, cum virtutem habeat, bea
sed ipsam virtutem non satis esse ad beata
quia beatum efficiat voluptas, quæ ex vi
non ipsa virtus. Inepta distinctio. Iden
gat, vnquam virtutem esse sine voluptate
iuncta semper est, atque inseparabilis, &
est: habet enim secum voluptatem, sine qu
etiam cum sola est. Illud autem absurdum
dicitur beatum quidem futurum vel sola v
non futurum autem perfecte beatum: quod
modum fieri possit, non reperio. Beata eni
num in se perfectum habet, inexsuperabil
est, perfecte beata est. Si deorum vita n
maius aut melius: beata autem vita diuina
habet, in quod amplius possit attolli. Pr
beata vita nullius est indigens, omnis beata
fecta est, eademque est & beata & beatissima
dubitas, quin beata vita summum bonum si
summum bonum habet, summe beata est.
admodum summum, adiectionem non reci
enim supra summum erit?) ita ne beata qui
quæ sine summo bono non est. Quod si ali

5. *Vel sola virtute*] quod supra Xenocratem
pum statuere dixit.

gis beatum induxeris, & multo magis innumerabilia discrimina summi boni facies: cum summum bonum intelligam, quod supra se gradum non habet. Si est aliquis minus beatus quam alius, sequitur, vt hic alterius vitam beatioris magis concupiscat, quam suam. beatus autem nihil suæ præfert. Vtrumlibet ex his incredibile est: aut aliquid beato restare, quod esse quam quod est malit: aut id illum non malle, quod illo melius est. Vtique enim quo prudentior est, hoc magis se ad id quod est optimum, extendet, & id omni modo consequi cupiet. Quomodo autem beatus est, qui cupere etiamnum potest, imo qui debet? Dicam quid sit, ex quo veniat hic error. Nesciunt beatam vitam vnam esse. in optimo illam statu ponit qualitas sua, non magnitudo. Itaque in æquo est longa & breuis, diffusa & angustior; in multa loca, multasque partes distributa, & in vnum coacta. Qui illam numero æstimat, & mensura, & partibus, iam illi quod habet eximium, eripit. Quid autem est in beata vita eximium? quod plena est. Finis, vt puta, edendi bibendique satietas est: hic plus edit, ille minus: quid refert? vterque iam satur est. hic plus bibit, ille minus: quid refert? vterque non sitit. Hic pluribus annis vixit, hic paucioribus: nihil interest si tam illum multi anni beatum fecerunt, quam hunc pauci. Ille quem tu minus beatum vocas, non est beatus: non potest nomen imminui. Qui fortis est, sine timore est: qui sine timore est, sine tristitia est: qui sine tristitia est, beatus est. Nostrorum hæc interrogatio est. Aduersus hanc sic respondere conantur, falsam nos rem, & controuersiosam a) pro confessa vindicare, eum qui fortis est, sine timore esse. Quid ergo? inquit. fortis imminentia mala non time-

a. *Controuersiosam*] Vox Liuio quoque vsurpata L. 3. extra

bit? istud dementis alienatique, non fortis
le vero, inquit, moderatissime timet, sed i
extra metum non est. Qui hæc dicunt, ru
dem reuoluuntur, vt illis virtutum loco sint
vitia. Nam qui timet quidem, sed rarius
non caret malitia, sed leuiore vexatur. At
mentem puto, qui mala imminentia non ex
Verum est quod dicit, si mala sunt: sed si sci
la non esse, & vnam tantum turpitudinem r
dicat; debebit secure pericula adspicere, &
menda contemnere. aut si stulti & amentis
non timere: quo quis prudentior est, hoc tin
gis. Vt vobis, inquit, videtur, præbebi
culis fortis. Minime. non timebit illa, se
cautio illum decet, timor non decet. Q
inquis. mortem, vincula, ignes, alia tela
non timebit? Non: scit enim illa non esse
videri: omnia ista humanæ vitæ formidin
Describe captiuitatem, verbera, catenas, e
& membrorum lacerationes, vel per mor
per iniuriam: & quidquid aliud attuleris, in
phaticos metus numerat. Ista timidis time
An id existimas malum, ad quod aliquando
sponte veniendum est? Quæris, quid sit malu
re his quæ mala vocantur, & illis libertatem
dere, pro qua cuncta patienda sunt. Peri
nisi illa contemnimus, quæ nobis iugum in
Non dubitarent quid conueniret forti viro,
quid esset fortitudo. Non est enim inconsu
ritas, nec periculorum amor, nec formid
appetitio: scientia est distinguendi quid sit n
quid non sit. Diligentissima in tutela sui
est, & eadem patientissima eorum, quibus
cies malorum est. Quid ergo, si ferrum i
ceruicibus viri fortis, si pars subinde alia at

suffoditur, si viscera sua in sinu suo vidit, si ex intervallo, quo magis tormenta sentiat, repetitur, & per adsiccata viscera 3) recens dimittitur sanguis, non timere istum tu dices, non dolere? Iste vero dolet: sensum enim hominis nulla exuit virtus: sed non timet. inuictus ex alto dolores suos spectat. Quæris quis tunc animus illi sit? Qui ægrum amicum adhortantibus. Quod malum est, nocet: quod nocet, deteriorem facit: dolor & paupertas deteriorem non faciunt: ergo mala non sunt. Falsum est, inquit, quod proponitur: non enim si quid nocet, etiam deteriorem facit. Tempestas & procella nocet gubernatori, non tamen illum deteriorem facit. Quidam Stoici ita adversus hoc respondent: Deteriorem fieri gubernatorem tempestate ac procella, quia non possit id quod proposuit efficere, nec tenere cursum suum: deteriorem illum in arte sua non fieri, in opere fieri. Quibus Peripateticus: Ergo, inquit, & sapientem deteriorem faciet paupertas & dolor, & quidquid aliud tale fuerit: virtutem enim illi non eripiet, sed opera eius impediet. Hoc recte diceretur, nisi dissimilis esset gubernatoris conditio, & sapientis. Huic enim propositum est in vita agenda, non vtique quod tentat, efficere, sed omnia recte facere: gubernatori propositum est, vtique nauem in portum perducere. Artes ministræ sunt: præstare debent, quod promittunt: sapientia domina rectrixque est. Artes seruiunt vitæ, sapientia imperat. Ego aliter respondendum iudico, nec artem gubernatoris deteriorem vlla tempestate fieri, nec ipsam administrationem artis. Gubernator tibi non felicitatem promisit, sed vtilem operam,

3. *Viscera*] lege *vulnera* cum Gronouio. idem est quod ante dixit *repeti per interualla*. Per interualla enim repetitur, cuius vulnus adsiccatum & obligatum, refricatur, ita vt denuo sanguis inde proliciatur.

& nauis regendæ ſcientiam. hæc eò magis apparet
illi magis aliqua fortuita vis obſtitit. Qui hoc p
dicere, Neptune, nunquam hanc nauem, ni
ctam, arti ſatisfecit. tempeſtas non opus gub
toris impedit, ſed ſucceſſum. Quid ergo? ir
non nocet gubernatori ea res quæ illum tenere
tum vetat? quæ conatus eius irritos efficit? qu
refert illum, aut detinet, & exarmat? Non tan
gubernatori, ſed tanquam nauiganti nocet.
quin gubernatoris artem adeo non impedit, vt
dat. tranquillo enim, vt aiunt, quilibet guber
eſt. Nauigio iſta obſunt, non rectori eius, qu
ctor eſt. Duas perſonas habet gubernator: al
communem cum omnibus qvi eandem conſcend
nauem, qua ipſe quoque vector eſt: alteram prop
qua gubernator eſt. tempeſtas tanquam vectori
non tanquam gubernatori. Deinde gubernator
alienum bonum eſt, ad eos quos vehit, pertinet
modo medici ars ad eos, quos curat: ſapientia
mune bonum eſt, & eorum cum quibus viu
proprium ipſius. Itaque gubernatori fortaſſe
tur, cuius miniſterium aliis promiſſum tempe
impeditur: ſapienti non nocetur a paupertate,
dolore, non ab aliis tempeſtatibus vitæ. Non
prohibentur opera eius omnia, ſed tantum ad
pertinentia: ipſe ſemper in actu eſt, non in ef
4) tunc maximus, cum illi fortuna ſe oppoſuit
ipſius ſapientiæ negotium agit, quam diximus &
num bonum eſſe, & ſuum. Præterea, ne aliis qu
tunc prodeſſe prohibetur, cum illum aliquæ nec
tes premunt. Propter paupertatem prohibetu
cere, quemadmodum tractanda reſpublica ſit:

4. *In actu eſt, non in effectu*] agit ſemper, licet actiones
fectus externus non ſemper ſequatur.

lud docet, quemadmodum tractanda sit paupertas; per totam vitam opus eius extenditur. Id nulla fortuna, nulla res, actus sapientis excludit. Id enim ipsum agit, quo alia agere prohibetur. 5) Ad vtrosque casus aptus est: bonorum rector, & malorum victor. Sic, inquam, se exercuit, vt virtutem tam in secundis quam in aduersis exhibeat: nec materiam eius, sed ipsam intueatur. Itaque nec paupertas illum, nec dolor, nec quidquam aliud quod imperitos auertit & præcipites agit, prohibet. Tu illum premi putas malis? vtitur. Non ex ebore tantum Phidias sciebat facere simulacra, faciebat ex ære: si marmor illi, si adhuc viliorem materiam obulisses, fecisset quale ex illa fieri optimum posset. Sic sapiens virtutem, si licebit, in diuitiis explicabit; si minus, in paupertate: si poterit, in patria; si minus, in exsilio: si poterit, imperator; si minus, miles: si poterit, integer; si minus, debilis. quamcumque fortunam acceperit, aliquid ex illa memorabile efficiet. Certi sunt domitores ferarum, qui sæuissima animalia & ad occursum exterrentia hominem, docent pati iugum: nec asperitatem excussisse contenti, vsque in contubernium mitigant. Leonibus magister manum insertat, osculatur tigrim suus custos, elephantem minimus Æthiops iubet subsidere in genua, & ambulare per funem. Sic sapiens est artifex domandi mala. Dolor, egestas, ignominia, carcer, exsilium, & vbicumque horrenda, cum ad hunc pervenere, mansueta sunt.

5. *Id agit, quo alia agere prohibetur*] hoc ipsum eum occupat, & in hoc se exercet, suamque sapientiam ostendit, quod eum quo minus alia agat impedit. V. c. paupertas impedit quo minus aliquis agat quæ ad rempublicam gerendam spectant: hoc ipsum ergo agit quo prohibetur, paupertatem nimirum fortiter fert.

EPIST. LXXXVI.

De villa Africani; ædificio & balneo, nec polit… lauto. Contra luxum sui æui. In extrem… leis serendis, occasione villæ.

IN ipsa Scipionis Africani villa iacens hæc tib… adoratis manibus eius & arca 1) quam sepulc… se tanti viri suspicor. 2) animum quidem eius in… ex quo erat rediisse persuadeo mihi: non quia… exercitus duxit, (hos enim & Cambyses furiosu… rore feliciter vsus habuit) sed ob egregiam mo… nem pietatemque, magis in illo admirabilem… reliquit patriam, quam cum defendit Aut Sci… mæ deesse debebat, aut Romæ libertas. 3) Nihi… volo derogare legibus, nihil institutis. æquu… omnes ciues ius sit: vtere sine me beneficio n… patria. caussa tibi libertatis fui, ero & ar… gum. 5) Exeo, si plus quam tibi expedit,… Quid ni ego admirer hanc magnitudinem ani… in exsilium voluntarium secessit, & ciuitatem… rauit? Eo perducta res erat, vt aut libertas S…

1. *Arca*] mos gentis Corneliæ, cineres & vrna… qui erant illius gentis loculis lapideis conditos asseru… nius L. 7. *In gente Cornelia nemo ante Syllam dicta… ditur crematus. Lips.*

2. *Suspicor*] nam dubium erat an ibi conditus e… vius L. 38. *Africanum alii Romæ alii Literni & m… sepultum tradunt, Utrobique monumenta ostenduntur.… Lips.*

3. *Romæ libertas*] præsens enim grauis libertati R… ob opes & gratiam. *Id.*

4. *Beneficio meo*] nam libertatem Romanam hacte… tra hostes eius defenderat.

5. *Argumentum*] docebo quam nil nisi æquale… possis ferre. *Lips.*

aut Scipio libertati faceret iniuriam. neutrum fas erat. Itaque dedit locum legibus, & se Liternum recepit, tam suum exsilium reip. imputaturus, quam Hannibalis. Vidi villam structam lapide quadrato, murum circumdatum siluæ, turres quoque in propugnaculum villæ vtrimque subrectas. Cisternam ædificiis ac viridibus subditam, quæ sufficere in vsum vel exercitus posset. Balneolum angustum, tenebricosum ex consuetudine antiqua. non videbatur maioribus nostris caldum, nisi obscurum. Magna ergo me voluptas subit, contemplantem mores Scipionis ac nostros. In hoc angulo ille Carthaginis horror, cui Roma debet, quod tantum semel capta est, 6) abluebat corpus laboribus rusticis fessum: exercebat enim opere se, terramque (vt mos fuit priscis) ipse subigebat. Sub hoc ille tecto tam sordido stetit, hoc illum pauimentum tam vile sustinuit. At nunc quis est, qui sic lauari sustineat? pauper sibi videtur ac sordidus, nisi parietes magnis & pretiosis orbibus 7) refulserunt; nisi Alexandrina marmora Numidicis crustis 8) distincta sunt; nisi illis vndique operosa & in picturæ modum 9) variata circumlitio prætexitur; nisi vitro absconditur 10) camera; nisi Tha-

6. *Quod tantum semel capta est*] a Gallis, secunda vice ab Annibale capienda, nisi Scipio fuisset.

7. *Orbibus*] nam crustas aut segmenta marmorum varie figurabant, in ouum, in quadram, in quadratum. *Lips.*

8. *Numidicis crustis*] vid. Plin. L. 35. c. 1. Neroniano scilicet æuo inuentum, vt varii generis colorisque crustis parietes distinguerentur.

9. *In picturæ modum*] Musiuum opus intelligit, quo solent ambire quadras aut orbes, & velut marginare. Ideo addit: *circumlitionem prætexi*. Vera autem pictura etiam in Musiuis, i. e. variæ rerum formæ. *Lips.*

10. *Vitro absconditur*] ipso pauimento, parietibus, fastigio vitro obtectis.

fius lapis, quondam rarum in aliquo ſpectacul
plo, piſcinas noſtras circumdedit; in quas r
datione corpora exinanita *11)* demittimu
quam argentea epiſtomia fuderunt. Et adh
ias fiſtulas loquor: quid cum ad balnea liber
peruenero? quantum ſtatuarum, quantum c
rum eſt nihil ſuſtinentium, ſed in ornament
tarum, impenſæ cauſſa? *12)* quantum aqua
gradus cum fragore labentium? Eo delicia
venimus, vt niſi gemmas calcare nolimus.
balneo Scipionis minimæ ſunt, rimæ magis
neſtræ, muro lapideo exſectæ, vt ſine iniuri
menti, lumen admitterent. At nunc blattari
cant balnea, ſi qua non ita aptata ſunt, vt to
ſolem feneſtris amplisſimis recipiant; niſi &
ſimul & colorantur; *14)* niſi ex ſolio agros
proſpiciunt. Itaque quæ concurſum & ad
nem habuerant cum dedicarentur, *15)* hæc
quorum numerum reiiciuntur, cum aliquid
xuria commenta eſt, quo ipſa ſe obrueret.
& pauca erant balnea, nec vllo cultu exornat
enim ornaretur res quadrantaria, *16)* & in v
oblectamentum, reperta? Non ſuffundebatu

---

11. Multa ſudatione corpora exinanita] nam poſt ſi
neum ſive Laconicum, quidam in piſcinas ſiue frig
ſcendebant. *Lipſ.* Sic & Ep. 108. *ſudoribus exinanir*

12. Impenſæ cauſſa] non vllius vſus, ſed opum oſ
rum gratia.

13. Blattaria] a blattis, quæ loca obſcuriora ſecta

14. Colorantur] inſolantur, quod poſt unctionen
eo fieri ſolebat, in admittentibus autem vbique di
is non minus ac in aprico fieri poterat. *Lipſ.*

15. Dedicarentur] de publicis balneis loquitur
ter dedicari ſolitis. *Id.*

16. Quadrantaria] merces balneatorum quadran

nec recens ſemper velut ex calido fonte currebat: nec referre credebant, in quam perlucida ſordes deponerent. Sed, dii boni, quam iuuabat illa balnea intrare obſcura, & gregali tectorio 17) inducta quæ ſcires Catonem tibi ædilem, 18) aut Fabium Maximum, aut ex Corneliis aliquem manu ſua temperaſſe? Nam hoc quoque nobilisſimi ædiles fungebantur officio, intrandi ea loca quæ populum receptabant, exigendique munditias, & vtilem ac ſalubrem temperaturam: non hanc, quæ nuper inuenta eſt, ſimilis incendio. 19) adeo quidem vt conuictum in aliquo ſcelere ſeruum, viuum lauari oporteat. Nihil mihi videtur iam intereſſe, ardeat balneum, an caleat Quantæ nunc aliqui ruſticitatis damnant Scipionem, quod non in caldarium ſuum latis ſpecularibus diem admiſerat? quod non in multa luce decoquebatur, & exſpectabat, vt in balneo concoqueret? O hominem calamitoſum! neſciit viuere! Non ſaccata aqua 20) lauabatur, ſed ſæpe turbida, & cum plueret vehementius, pene lutulenta. Nec multum eius intererat, an ſic lauaretur: veniebat enim, vt ſudorem illic ablueret, non vt vnguentum Quas nunc quorumdam futuras voces credis? Non inuideo Scipioni: vere in exſilio vixit, qui ſic lauabatur. Imo ſi ſcias, non quotidie lauabatur. Nam, vt aiunt qui priſcos mores vrbis tradiderunt brachia & crura quotidie ablue-

17. *Gregali tectorio*] h. e. vulgari ex calce, non marmore & cruſtis. *Lipſ.*

18. *Ædilem*] ad ædiles enim pertinebat balneorum cura.

19. *Similis incendio*] Senecæ enim temporibus multus in balneis calor ad ſudorem exprimendum, olim non ita. vid. & Plutarch. quæſt. Conuiv. 8 c. 9.

20. *Saccata aqua*] a delicatis enim, ne turbida interueniret, excepta ſacco aut centunculo in canalibus aqua fuit. *Lipſ.*

bant, quæ ſcilicet ſordes opere collegerant:
toti nundinis 21) lauabantur. Hoc loco d
quis, liquet mihi immundiſſimos fuiſſe. Q
tas illos oluiſſe? militiam, laborem, virum
quam munda balnea inuenta ſunt, ſpurciore
Deſcripturus infamem & nimiis notabilem
Horatius Flaccus, quid ait?

Paſtillos 22) Rufillus olet. - - -

Dares nunc Rufillum, perinde eſſet, ac ſi hirc
ret, & Gorgonii loco eſſet, quem idem Hora
ſillo oppoſuit. Parum eſt ſumere vnguentum
die terque renouetur, ne euaneſcat in corpore
quod iidem odore tamquam ſuo gloriantur?
tibi nimium triſtia videbuntur, villæ imputal
qua didici ab Ægialo diligentisſimo patrefa
enim nunc huius agri poſſeſſor eſt) quamuis
buſtum poſſe transferri. Hoc nobis ſenibus
neceſſarium eſt, quorum nemo non oliuetu
ponit. Quod vidi illum arborum trimum 2
quadrimum faſtidienti fructus autumno depo
quoque proteget illa, quæ

Tarda venit, ſeris factura nepotibus umbra

vt ait Virgilius noſter: qui non quid verisſi
quid decentisſime diceretur, adſpexit; nec
las docere voluit, ſed legentes delectare. N

21. *Nundinis*] cum in vrbem venirent.

22. *Paſtillos*] medicamenta quibus ſudores tollunt
tur hircoſi. *Lipſ.*

23. *Quod vidi illum arborum trimum*] Sic intellige
liuetum arborum trimarum aut quadrimarum, vidi illu
lum iterum pangere, transferre & *deponere*. *Gronov*

omnia alia transeam) hoc quod hodie mihi necesse fuit reprehendere, adscribam:

Vere fabis satio est, tunc te quoque medica putres
Accipiunt sulci, & milio venit annua cura.

An vno tempore ista ponenda sint: & an vtriusque verna sit satio, hinc æstimes licet. Iunius mensis est, quo tibi scribo, iam procliuus in Iulium. Eodem die vidi fabam metentes, milium serentes. Ad oliuetum reuertor, quod vidi duobus modis depositum: Magnarum arborum truncos circumcisis ramis, & ad vnum redactis pedem, cum scapo suo transtulit, amputatis radicibus, relicto tantum capite ipso, ex quo illæ pependerant. Hoc fimo tinctum 24) in scrobem demisit: deinde terram non aggessit tantum, sed calcauit & pressit. Negat quidquam esse hac (vt ait) spissatione efficacius. videlicet frigus excludit & ventum minus præterea mouetur: & ab hoc nascentes radices prodire patitur, ac solum apprehendere, quas necesse est teneras adhuc, & precario hærentes, leuis quoque reuellat agitatio. parum autem arboris, antequam obruat, radit. ex omni enim materia quæ nudata est, vt ait, exeunt radices nouæ. Non plures autem super terram eminere debet truncus, quam tres aut quatuor pedes: statim enim ab imo vestietur: nec magna pars, quemadmodum in oliuetis veteribus, arida & retorrida erit. Alter ponendi modus hic fuit. Ramos fortes, nec corticis duri, quales esse nouellarum arborum solent, eodem genere deposuit. Hi paullo tardius surgunt: sed cum tamquam a planta processerint, nihil habens in se aut

24. *Tinctum*] *Gronov. tactum.* Sic Plinius sæpe hac voce vtitur.

hor-

horridum, aut triste. Illud etiam nunc vid
ex arbusto suo annosam transferri: huius cap
ta quoque (si fieri potest) colligenda sunt, c
beralius sternenda vitis, vt etiam ex corpor
scat. Et vidi non tantum mense Februario
sed etiam Martio exacto tenent & complexæ
suas vlmos. omnes autem istas arbores, quæ
dicam) grandiscapiæ 25) sunt, ait aqua ad
cisternina: quæ si prodest, habemus pluuiar
stra potestate. Plura te docere non cogito:
admodum Ægialus noster me sibi aduersariur
rauit, sic ego parem te mihi.

EPIST. LXXXVII.

Frugalitas Senecæ, & externorum contemp monitio ad alios, vt sic velint, faciantqu sertatiunculæ deinde, quibus approbat Fo bonis non esse: dumtaxat Commoda dici

NAufragium, antequam nauem ascendere quomodo acciderit, non adiicio, ne & h inter Stoica paradoxa ponendum: quorum esse falsum, nec tam mirabile quam prima fa tur, cum volueris approbabo, imo etiam si Interim hoc me iter docuit, quam multa ha superuacua, & quam facile iudicio possemus re, quæ si quando necessitas abstulit, non ablata. Cum paucissimis seruis, quos vnun vehiculum potuit, sine vllis rebus, nisi quæ nostro continebantur, ego & Maximus meus iam beatissimum agimus. Culcita in terra ia

25. *Grandiscapia*] Græcis μακρόκαυλοι dicunt
26. *Aduersarium*] æmulum industriæ & supera tem. *Lips.*

in culcita. Ex duabus penulis, altera ſtragulum, altera opertorium facta eſt. De prandio nihil detrahi potuit. paratum fuit non magis hora 1), nuſquam ſine caricis, nuſquam ſine pugillaribus. Illæ, 2) ſi panem habeo, pro pulmentario ſunt: ſi non, pro pane. quotidie mihi annum nouum 3) faciunt, quem ego fauſtum & felicem reddo bonis cogitationibus, & animi magnitudine: qui numquam maior eſt, quam vbi aliena ſepoſuit: & fecit ſibi pacem, nihil timendo: fecit ſibi diuitias, nihil concupiſcendo. Vehiculum in quod impoſitus ſum, ruſticum eſt. Mulæ viuere ſe ambulando teſtantur, mulio excalceatus non propter æſtatem. 4) Vix a me obtineo, vt hoc vehiculum velim videri meum. Durat adhuc peruerſa recti verecundia. quoties in aliquem comitatum lautiorem incidimus, inuitus erubeſco: quod argumentum eſt, iſta, quæ probo, quæ laudo, nondum habere certam fidem & immobilem. Qui ſordido vehiculo erubeſcit, pretioſo gloriatur. Parum adhuc profeci, nondum audeo frugalitatem palam ferre, etiam nunc curo opiniones viatorum. Contra totius generis humani opiniones mittenda vox erat: Inſanitis, erratis, ſtupetis ad ſuperuacua, neminem æſtimatis ſuo. Cum ad patrimonium ventum eſt, diligentiſſimi computatores, ſic rationem ponitis ſingulorum, quibus aut pecuniam credituri eſtis, aut beneficia: (nam hæc quoque iam expenſa fertis.) late poſſidet, ſed multum debet: habet domum formoſam, ſed alienis nummis paratam: familiam nemo cito ſpecioſiorem producet,

1. *Non magis hora*] apparatus prandii vix horam abſumſit.

2. *Illa*] caricæ nimirum. Plinius XV, 19. *Ficus panis ſimul & obſonii vicem ſiccatæ implent.*

3. *Annum nouum*] hæc dulcia enim nouo anno quaſi omen dare & mittere inuicem ſolebant. *Lipſ.*

4. *Non propter æſtatem*] ſed egeſtatem.

ſed nominibus non reſpondet. Si creditoribus ſolverit, nihil illi ſupererit. Idem in reliquis quoque facere debebatis, excutere quantum proprii quisque habeat. Diuitem illum putas, quia aurea ſupellex etiam in via eum ſequitur, quia in omnibus prouinciis arat, quia magnus kalendarii liber 5) voluitur, quia tantum ſuburbani agri poſſidet, quantum inuidioſe in deſertis Apuliæ poſſideret: cum omnia dixeris, pauper eſt. quare? quia debet. quantum? inquis. omnia: niſi forte iudices intereſſe, vtrum aliquis ab homine, an a fortuna mutuum ſumpſerit. Quid ad rem pertinent mulæ ſaginatæ, vnius omnes coloris? Quid iſta vehicula cælata?

- - - inſtrati oſtro alipedes, pictisque tapetis.
Aurea pectoribus demiſſa monilia pendent.
Tecti auro, fuluum mandunt ſub dentibus aurum.

Iſta nec dominum meliorem poſſunt facere, nec mulam. M. Cato Cenſorius (quem tam reip. hercule profuit naſci quam Scipionem: alter enim cum hoſtibus noſtris bellum, alter cum moribus geſſit) canterio 6) vehebatur, & hippoperis quidem impoſitis, vt ſecum vtilia portaret. O quam cuperem illi nunc occurrere aliquem ex his troſſulis 7) in via diuitibus, 8) curſores & Numidas, & multum ante ſe pulueris agentem! Hic ſine dubio cultior comitatiorque quam M. Cato videretur: hic, inter illos appa-

5. *Kalendarii liber*] i. e. fænebris pecuniæ liber. nam kalendis vſuræ cedebant & petebantur. Itaque nomina & pecunia per kalendas in tali codice ſcribebantur, *Lipſ.*

6. *Canterio*] equo ſecto.

7. *Troſſulis*] ſupra Ep. 76.

8. *In via diuitibus*] in itinere quoque opes oſtentantibus.

ratus

ratus delicatos qui cum maxime dubitat, vtrum se ad gladium locet, an ad cultrum. 9) O quantum erat sæculi decus, imperatorem triumphalem, censorium (& quod super omnia hæc est) Catonem, vno caballo esse contentum, & ne toto quidem. 10) Partem enim sarcinæ, ab vtroque latere dependentes, occupabant. Ita non omnibus obesis mannis, 11) & asturconibus, & tollutariis præferres vnicum illum equum, ab ipso Catone defrictum? Video non futurum finem in ista materia vllum, nisi quem mihi ipse fecero. Hic itaque conticescam, quantum ad ista: quæ sine dubio talia diuinauit futura, qualia nunc sunt, qui primus appellauit impedimenta. Nunc volo paucissimas adhuc interrogationes nostrorum tibi reddere, ad virtutem pertinentes, quam satisfacere vitæ beatæ contendimus. Quod bonum est, bonos facit. nam & in arte musica quod bonum est, facit musicum. fortuita bonum non faciunt: ergo non sunt bona. Aduersus hoc sic respondent Peripatetici, vt quod primum proponimus, falsum esse dicant. Ab eo, inquiunt, quod est bonum, non vtique fiunt boni. In musica est aliquod bonum, tanquam tibia, aut chorda, aut organum aliquod aptatum ad vsus canendi: nihil tamen horum facit musicum. Hic respondebimus. Non intelligitis, quomodo posuerimus, quod bonum est musico. Non enim id dicimus, quod instruit musicum, 12) sed quod facit: tu

9. *Vtrum se ad gladium locet, an ad cultrum*] qui ære alieno oppressus, & desperabundus inter medios istos apparatus secum deliberat, quomodo operam suam locare arenæ velit, an gladiatorem quorum gladius, an venatorem quorum culter est se facere velit.

10. *Et ne toto quidem*] nam partem eius sarcinæ sibi deposcebant, vt ex sequentibus patet.

11. *Mannis*] paruis equis.

12. *Quod instruit musicum*] quod instrumentum eius est.

ad

ad supellectilem artis, non ad artem venis. Si quid autem in ipsa arte musica bonum est, id vtique musicum faciet. Etiamnum facere id planius volo. Bonum in arte musica duobus modis dicitur: altero, quo effectus musici adiuuatur: altero, quo ars. Ad effectum pertinent instrumenta, tibiæ, & organa, & chordæ: ad artem ipsam non pertinent. Est enim artifex etiam sine istis: vti forsitan non potest arte. Hoc non est æque duplex in homine. idem enim bonum & hominis, & vitæ. Quod contemptissimo cuique contingere ac turpissimo potest, bonum non est: opes autem & lenoni, & lanistæ contingunt: ergo non sunt bona. Falsum est, inquiunt, quod proponitur. Nam & in grammatica, & in arte medendi, aut gubernandi, videmus bona humillimis quibusque contingere. Sed istæ artes non sunt magnitudinem animi professæ, non consurgunt in altum, nec fortuita fastidiunt. Virtus extollit hominem, & supra cara mortalibus collocat: nec ea quæ bona, nec ea quæ mala vocantur, aut cupit nimis, aut expauescit. Chelidon, vnus ex Cleopatræ mollibus, patrimonium grande possedit. Nuper Natalis, tam improbæ linguæ quam impuræ, in cuius ore feminæ purgabantur, 13) & multorum heres fuit, & multos habuit heredes. Quid ergo? vtrum illum pecunia purum effecit, an ipse pecuniam impurauit? quæ sic in quosdam homines, quomodo denarius in cloacam cadit. Virtus super ista consistit, suo ære 14) censetur: nihil ex istis quolibet incurrentibus bonum iudicat. Medicina, & gubernatio, non interdicit sibi ac suis

13. *Fœminæ purgabantur*] fuit quod ille Scaurus, de Benef. L. 4. c. 31. *Lips.*

14. *Suo ære*] proprio non aduentitio pretio. *Id.*

ad-

admirationem 15) talium rerum. Qui non est vir bonus, potest nihilominus medicus esse: potest gubernator, potest grammaticus, tam mehercules quam coquus. Cui contigit habere non qualibet, hunc non quemlibet dixeris. Qualia quisque habet, talis est. Fiscus tanti est, quantum habet: imo in accessionem eius venit quod habet. 16) Quis pleno sacculo vllum pretium ponit, nisi quod pecuniæ in eo conditæ numerus effecit? Idem euenit magnorum dominis patrimoniorum: accessiones illorum & appendices sunt. Quare ergo sapiens magnus est? quia magnum animum habet. Verum est ergo, quod contemptissimo cuique contingit, bonum non esse. Itaque indolentiam nunquam bonam dicam. habet illam cicada habet pulex. Ne quietem quidem, & molestia vacare, bonum dicam quid est otiosius verme? Quæris, quæ res sapientem faciat? quæ Deum. 17) Des oportet illi aliquid diuinum, aliquid cæleste, magnificum. Non in omnes bonum cadit, nec quemlibet possessorem patitur. Vide,

Et quid quæque ferat regio, & quid quæque recuset.
Hic segetes, illic veniunt felicius vuæ:
Arborei fœtus alibi, atque iniussa virescunt
Gramina. nonne vides, croceos vt Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua tura Sabæi?
At Chalybes nudi ferrum. - - - -

15. *Admirationem*] *admixtionem* legit G[illegible]uius. Sensus: Virtus non permiscet sibi, nec in suo aere cen[illegible]lla quolibet incurrentia, medicina permiscet.

16. *In accessionem eius venit quod habet*] Intellige. Ipse fiscus siue sportula pecuniaria accedit pecuniæ. Nihil est sine ea. *Lips.*

17. *Quæ Deum*] perfecta ratio: quæ pars in nobis communis illius rationis est, id est [illegible]Dei.

Ista in regiones descripta sunt, vt necessarium mortalibus esset inter ipsos commercium, si inuicem alius ab alio aliquid peteret. Summum illud bonum, & ipsum suam habet sedem: non nascitur vbi ebur, nec vbi ferrum. Quis sit summi boni locus, quæris? animus. hic nisi purus ac sanctus est, Deum non capit. Bonum ex malo non fit: fiunt autem ex auaritia diuitiæ: ergo non sunt bonum. Non est, inquit, verum, bonum ex malo non nasci. Ex sacrilegio enim & furto pecunia nascitur. itaque malum quidem est sacrilegium & furtum: sed ideo, quia plura mala facit, quam bona. Dat enim lucrum, sed cum metu, solicitudine, tormentis & corporis & animi. Quisquis hoc dicit, necesse est recipiat, sacrilegium sicut malum sit, quia multa mala facit, ita bonum quoque ex aliqua parte esse, quia aliquid boni facit: quo quid fieri portentosius potest? Quamquam sacrilegium, furtum, & adulterium inter bona haberi, prorsus persuasimus. Quam multi furto non erubescunt, quam multi adulterio gloriantur? nam sacrilegia minuta puniuntur magna in triumphus feruntur. Adiice nunc quod sacrilegium, si omnino ex aliqua parte bonum est, etiam honestum erit, & recte factum vocabitur: nostra enim actio est quod nullius mortalium cogitatio recipit. ergo bona nasci ex malo non possunt Nam si, vt dicitis, ob hoc vnum, sacrilegium malum est, quia multum mali adfert: si remiseris illi supplicia, si securitatem spoponderis, ex toto bonum erit. Atqui maximum scelerum supplicium, in ipsis est. Erras, inquam, si illa ad carnificem aut ad carcerem differs. statim puniuntur cum facta sunt, imo dum fiunt Non nascitur itaque ex malo bonum, non magis quam ficus ex olea. ad semen nata respondent: bona degenerare non possunt. Quemadmodum ex turpi honestum non nascitur, ita ne ex malo quidem bonum: nam idem est hone-

honestum & bonum. Quidam ex nostris aduersus hoc sic respondent: putemus pecuniam bonum esse, vndecumque sumptam, non tamen ideo ex sacrilegio pecunia est, etiamsi ex sacrilego sumitur. Hoc sic intellige. In eadem vrna & aurum est et vipera. Si aurum ex vrna sustuleris, quia illic & vipera est, non ideo mihi vrna aurum dat, quia viperam habet, sed aurum dat, cum & viperam habeat. Eodem modo ex sacrilegio lucrum fit: non qua turpe & sceleratum est sacrilegium, sed qua lucrum habet. quemadmodum in illa vrna vipera malum est, non aurum quod cum vipera iacet: sic in sacrilegio malum est scelus, non lucrum. Quibus opponitur: Dissimillima vtriusque rei conditio est. Illic aurum possum sine vipera tollere: hic lucrum sine sacrilegio facere non possum. lucrum istud non est appositum sceleri, sed immixtum. Quod dum consequi volumus, in multa mala incidimus, id bonum non est: dum diuitias consequi volumus, in multa mala incidimus: ergo diuitiæ bonum non sunt. Duas, inquit, significationes habet propositio vestra. vnam, dum diuitias consequi volumus, in multa nos mala incidere: in multa autem mala incidimus, & dum virtutem consequi volumus. Aliquis, dum nauigat studii caussa, naufragium fecit: aliquis captus est. Altera significatio talis est. Per quod in mala incidimus, id bonum non est. Huic propositioni non erit consequens, per diuitias nos, aut per voluptates in mala incidere: aut si per diuitias in multa mala incidimus, non tantum bonum diuitiæ non sunt, sed malum sunt. Vos autem illas dicitis tantum, bonum non esse. Præterea, inquit, conceditis diuitias habere aliquid vsus: inter commoda illas numeratis. Atqui eadem ratione ne commodum quidem erunt: per illas enim multa nobis incommoda eueniunt. His quidam hoc respondent: Erratis, qui

incommoda diuitiis imputatis. Illæ neminem lædunt. aut sua cuique nocet stultitia, aut aliena nequitia: sic, quemadmodum gladius, qui neminem occidit, occidentis telum est. Non ideo diuitiæ tibi nocent, si propter diuitias tibi nocetur. Posidonius (vt ego existimo) melius: qui ait diuitias esse caussam malorum, non quia ipsæ faciant aliquid, sed quia facturos irritant. Alia est enim caussa efficiens, quæ protinus necesse est noceat: alia præcedens. hanc præcedentem caussam diuitiæ habent. Inflant animos, superbiam pariunt, inuidiam contrahunt, & vsque eo mentem alienant, vt fama pecuniæ nos etiam nocitura delectet. Bona autem omni carere culpa decet. pura sunt, non corrumpunt animos non solicitant: extollunt quidem & dilatant, sed sine tumore. Quæ bona sunt, fiduciam faciunt: diuitiæ audaciam. Quæ bona sunt, magnitudinem animi dant: diuitiæ insolentiam. Nihil autem aliud est insolentia, quam species magnitudinis falsa. Isto modo, inquis, etiam malum sunt diuitiæ, non tantum bonum non sunt. Essent malum, si per se nocerent, si (vt dixi) haberent efficientem caussam: nunc præcedentem habent, & quidem non irritantem tantum animos, sed attrahentem. Speciem enim boni ostendunt verisimilem, ac plerisque credibilem. Habet virtus quoque præcedentem caussam, ad inuidiam: multis enim propter sapientiam, multis propter iustitiam inuidetur: sed nec ex se hanc caussam habet, nec verisimilem. Contra enim verisimilior illa species hominum animis obiicitur a virtute, quæ illos in amorem & admirationem vocet. Posidonius sic interrogandum ait: Quæ neque magnitudinem animo dant, nec fiduciam, nec securitatem, non sunt bona: diuitiæ autem, & bona valetudo, & similia his, nihil horum faciunt: ergo non sunt bona. Hanc interrogationem magis etiamnum hoc modo intendit:

dit: Quæ neque magnitudinem animo dant, nec fiduciam, nec securitatem, contra autem insolentiam, tumorem, arrogantiam creant, mala sunt: a fortuitis autem in hæc impellimur: ergo non sunt bona. Hac, inquit, ratione ne commoda quidem ista erunt. Alia est commodorum conditio, alia bonorum. Commodum est, quod plus vsus habet, quam molestiæ: bonum, sincerum esse debet, & ab omni parte innoxium. Non est id bonum, quod plus prodest: sed quod tantum prodest. Propterea commodum & ad animalia pertinet, & ad imperfectos homines, & ad stultos. Itaque potest ei esse incommodum mixtum: sed commodum dicitur, a maiore sua parte æstimatum. Bonum ad vnum sapientem pertinet, inuiolatum esse oportet. Bonum animum habe. vnus tibi nodus, sed Herculaneus, restat. Et malis bonum non fit: ex multis paupertatibus diuitiæ fiunt: ergo diuitiæ bonum non sunt. Hanc interrogationem nostri non agnoscunt. Peripatetici & fingunt illam, & soluunt. Ait autem Posidonius, hoc sophisma per omnes dialecticorum scholas iactatum, sic ab Antipatro refelli. Paupertas non per positionem, sed per detractionem dicitur, vel (vt antiqui dixerunt) per orbationem: Græci dicunt κατὰ στέρησιν. non quod habeat, dicitur, sed quod non habeat. Itaque ex multis inanibus nihil impleri potest: diuitias multæ res faciunt, non multæ inopiæ. Aliter quam debes, paupertatem intelligis. Paupertas est, non quæ pauca possidet, sed quæ multa non possidet. Ita non ab eo dicitur quod habet, sed ab eo quod ei deest. Facilius quod volo exprimerem, si Latinum verbum esset, quo ἀνυπαρξία significatur. Hanc paupertati Antipater assignat. Ego non video quid aliud sit paupertas, quam parui possessio. De isto videbimus, si quando valde vacabit, quæ sit diuitiarum, quæ paupertatis

tatis substantia: sed tunc quoque considerabimus, nunquid satius sit paupertatem permulcere, diuitiis demere supercilium, quam litigare de verbis, quasi iam de rebus iudicatum sit. Putemus nos ad concionem vocatos. Lex de abolendis diuitiis fertur: his interrogationibus suasuri aut dissuasuri sumus? his effecturi, vt populus Romanus paupertatem, fundamentum & caussam imperii sui, requirat ac laudet? diuitias autem suas timeat? vt cogitet has se apud victos reperisse? Hinc ambitum, & largitiones, & tumultus, in vrbem sanctissimam temperantissimamque irrupisse? nimis luxuriose ostentari gentium spolia? quod vnus populus eripuerit omnibus, facilius vni ab omnibus eripi posse? Hæc satius est suadere, & expugnare affectus, non circumscribere. *18)* Si possumus, fortius loquamur; si minus, apertius.

EPIST. LXXXVIII.

Liberalia studia in bonis non esse, nec ad Virtutem per se ducere. Singillatim hoc docet, in Grammatica, Musica, Geometria, Astronomia. Et si tamen non ducunt, conducunt: id est, iuuant & præparant. Tum diuisio alia Artium, in Vulgares, Ludicras, Pueriles, Liberales: & in istis, solam Philosophiam esse, quæ vere liberum facit. Sola etiam de Bonis Malisque indagat, sola noscit. Sola igitur colenda, aut præcipue est: & ostendit, quam inutilia aut superflua Philologi sectentur, quidam etiam Philosophi. O bona hic, ô aurea! Legite iuuenes, senesque.

DE liberalibus studiis quid sentiam, scire desideras. Nullum suspicio, nullum in bonis numero, quod

18. *Circumscribere*] fallaciis impugnare.

ad

ad æs exit 1) Meritoria artificia sunt, hactenus vtilia, si præparant ingenium, non detinent. Tamdiu enim istis immorandum est, quamdiu nihil animus agere maius potest. rudimenta sunt nostra, non opera. Quare liberalia studia dicta sint vides, quia homine libero digna sunt. Ceterum vnum studium vere liberale est, quod liberum facit, hoc sapientiæ, sublime, forte, magnanimum: cetera pusilla & puerilia sunt. An tu quidquam in istis esse credis boni, quorum professores turpissimos omnium ac flagitiosissimos cernis? Non discere debemus ista, sed didicisse. 2) Quidam illud de liberalibus studiis quærendum iudicauerunt, an virum bonum facerent. Ne promittunt quidem, nec huius rei scientiam affectant. Grammaticus circa curam sermonis versatur, & si latius evagari vult, circa histor as. Iam vt longissime fines suos proferat, circa carmina. Quid horum ad virtutem viam sternit? Syllabarum enarratio, & verborum diligentia, & fabularum memoria, & versuum lex ac modificatio? Quid ex his metum demit, cupiditatem eximit, libidinem frænat? Ad geometriam transeamus, & ad musicam: nihil apud illas inuenies, quod vetet timere, vetet cupere: quæ quisquis ignorat, alia frustra scit. Videndum vtrum doceant isti virtutem, an non. si non docent, nec tradunt quidem: si docent, philosophi sunt. Vis scire, quam non ad docendam virtutem consederint? adspice quam dissimilia inter se omnium studia sint. atqui similitudo esset idem docentium. Nisi forte tibi Homerum philosophum fuisse

1. *Ad æs exit*] mercenarium est, & pecuniam quærit.
2. *Non discere, sed didicisse*] non semper in illis discendis versari, sed discendi finem aliquando facere.

persuadent, cum, his ipsis quibus colligunt, negent 3). Nam modo Stoicum illum faciunt, virtutem solam probantem, & voluptates refugientem, & ab honesto ne immortalitatis quidem pretio recedentem: modo Epicureum, laudantem statum quietæ ciuitatis, & inter conuiuia cantusque vitam exigentis: modo Peripateticum, bonorum tria genera inducentem: modo Academicum, incerta omnia dicentem. Apparet nihil horum esse in illo, cui omnia insunt: ista enim inter se dissident. Demus illis, Homerum philosophum fuisse. nempe sapiens factus est, antequam carmina vlla cognosceret: ergo illa discamus, quæ Homerum fecere sapientem. Hoc quidem me quærere, vtrum maior ætate fuerit Homerus an Hesiodus, non magis ad rem pertinet; quam scire an minor Hecuba fuerit, quam Helena; & quare tam male tulerit ætatem. Quid, inquam, annos Patrocli & Achillis inquirere, ad rem existimas pertinere? Quæris, Vlysses vbi errauerit, potius, quam efficias, ne nos semper erremus? Non vacat audire, vtrum inter Italiam & Siciliam iactatus sit, an extra notum nobis orbem: neque enim potuit in tam angusto error esse tam longus. Tempestates animi nos quotidie iactant, & nequitia in omnia Vlyssis mala impellit. non deest forma quæ solicitet oculos, non hostis: hinc monstra effera, & humano cruore gaudentia: hinc insidiosa blandimenta aurium: hinc naufragia, & tot varietates malorum. Hoc me doce, quomodo patriam amem, quomodo vxorem, quomodo patrem, quomodo ad hæc tam honesta vel naufragus nauigem. Quid inquiris, an Penelopa impudica fuerit, an verba sæculo suo dederit, an Vlyssem illum esse quem videbat, antequam sciret,

3. *Cum, his ipsis quibus colligunt, negent*] his ipsis argumentis ex quibus concludunt Philosophum fuisse, euincunt non fuisse.

suspi-

ſuſpicata ſit? Doce me, quid ſit pudicitia, & quantum in ea bonum: in corpore, an in animo poſita ſit. Ad muſicum transeo. Doces me, quomodo inter ſe acutæ ac graues voces conſonent, quomodo neruorum diſparem reddentium ſonum fiat concordia. Fac potius, quomodo animus ſecum meus conſonet, nec conſilia mea diſcrepent. Monſtras mihi, qui ſint modi flebiles. monſtra potius, quomodo inter adverſa non emittam flebilem vocem. Metiri me geometres docet latifundia. potius doceat, quomodo metiar quantum homini ſit ſatis. Numerare docet me arithmetica, & auaritiæ commodare digitos. 4) potius doceat, nihil ad rem pertinere iſtas computationes. non eſſe feliciorem, cuius patrimonium tabularios 5) laſſat: imo quam ſuperuacua poſſideat: qui infeliciſſimus futurus eſt, ſi quantum habeat, per ſe computare cogatur. Quid mihi prodeſt, ſcire agellum in partes diuidere, ſi neſcio cum fratre dividere? Quid prodeſt colligere ſubtiliter pedes iugeri, 6) & comprehendere etiam ſi quid decempedam effugit, ſi triſtem me facit vicinus potens, & aliquid ex meo abradens? Doces me, quomodo nihil perdam ex finibus meis? at ego diſcere volo, quomodo totos hilaris amittam. Paterno agro, inquit, & auito expellor. Quid? ante auum tuum quis iſtum agrum tenuit? Cuius, non dico hominis, ſed populi fuerit, expedire potes? Non dominus iſto, ſed colonus intraſti. cuius colonus es? ſi bene tecum agitur, heredis. 7) Negant iuriſconſulti quidquam

4. *Digitos*] nam digitis numerabant, & numeros ipſos exprimebant. *Lipſ.*

5. *Tabularios*] *tabulæ* erant accepti & expenſi, vectigalium & opum, qui præerant *tabularii* dicti. *Id.*

6. *Pedes iugeri*] Regionum in partes diuiſionem decempedis & perticis pedibusque iugeri collectis conficiebant.

7. *Heredis*] ſi bene res ſuccedat prolis tuæ, vel alterius ſcripti hæredis. at & tyranni potes eſſe colonus, vel hoſtis qui tibi erepto agro in eius poſſesſionem veniat.

vsucapi, quod publicum est: publicum est hoc quod tenes, quod tuum dicis; publicum est, & quidem generis humani. O egregiam artem! scis rotunda metiri: in quadratum redigis quamcumque acceperis formam. interualla siderum dicis: nihil est quod in mensuram tuam non cadat. Si artifex es, metire hominis animum. dic quam magnus sit, dic quam pusillus sit. Scis quæ recta sit linea: quid tibi prodest, si, quid in vita rectum sit, ignoras? Venio nunc ad illum qui cælestium notitia gloriatur,

Frigida Saturni quo sese stella receptet,
Quos ignis cæli Cyllenius erret in orbes.

Hoc scire quid proderit? vt solicitus sim, cum Saturnus & Mars ex contrario stabunt, aut cum Mercurius vespertinum faciet occasum vidente Saturno? Potius hoc discam, vbicumque sunt ista, propitia esse, non posse mutari. Agit illa continuus ordo fatorum, & ineuitabilis cursus: per statas vices remeant. Effectus rerum omnium aut mouent, aut notant. Sed siue quidquid euenit faciunt, quid immutabilis rei notitia proficiet? siue significant, quid refert prouidere, quod effugere non possis? Scias ista, nescias, fient.

Si vero solem rapidum stellasque sequentes
Ordine respicias, numquam te crastina fallet
Hora, nec insidiis noctis capiere serenæ.

Satis abundeque prouisum est, vt ab insidiis tutus essem. Numquid me crastina non fallit hora? fallit enim, quod nescienti euenit. Ego, quid futurum sit, nescio: quid fieri possit, scio. Ex hoc nihil desperabo; totum exspecto. Si quid remittitur, boni consulo.

ſulo. Fallit me hora, ſi pareit: ſed ne ſic quidem fallit. Nam quemadmodum ſcio omnia accidere poſſe, ſic ſcio & non vtique caſura. Vtique ſecunda exſpecto; malis paratus ſum. In illo feras me neceſſe eſt non per præſcriptum euntem. *8)* Non enim adducor, vt in numerum liberalium artium pictores recipiam, non magis, quam ſtatuarios, aut marmorarios, aut ceteros luxuriæ miniſtros. Æque luctatores, & totam oleo ac luto conſtantem ſcientiam expello ex his ſtudiis liberalibus: aut & vnguentarios recipiam, & cocos, & ceteros voluptatibus noſtris ingenia accommodantes ſua. Quid enim, oro te, liberale habent iſti ieiuni vomitores, *9)* quorum corpora in ſagina, animi in macie & veterno ſunt? An liberale ſtudium iſtud eſſe iuuentuti noſtræ credimus, quam maiores noſtri rectam *10)* exercuerunt, haſtilia iacere, ſudem torquere, equum agitare, arma tractare? Nihil liberos ſuos docebant quod diſcendum eſſet iacentibus. Sed nec hæ nec illæ docent, aluntue virtutem. Quid enim prodeſt equum regere & curſum eius fræno temperare, affectibus effrænatiſſimis abſtrahi? Quid prodeſt multos vincere luctatione vel cæſtu, ab iracundia vinci? Quid ergo? nihil liberalia nobis conferunt ſtudia? Ad alia multum, ad virtutem nihil. Nam & hæ viles ex profeſſo artes, quæ manu conſtant, ad inſtrumenta vitæ plurimum conferunt, tamen ad virtutem non pertinent. Quare ergo liberalibus ſtudiis filios erudimus? Non quia virtutem dare poſſunt, ſed

8. *Non per præſcriptum euntem*] non numerantem artes liberales vt vulgus. *Lipſ.*

9. *Ieiuni vomitores*] qui mane cibos præcedente die ingeſtos egerunt. vid. Ep. 122.

10. *Rectam*] i. e. ſtantem, non iacentem & victam; nullas enim artes quibus iacentes vterentur edocuere, vtpote qui iacere ſuos nollent.

quia

quia animum ad accipiendam virtutem præparant. Quemadmodum prima illa, vt antiqui vocabant, litteratura, per quam pueris elementa traduntur, non docet liberales artes, sed mox præcipiendis locum parat: sic liberales artes non perducunt animum ad virtutem, sed expediunt. Quattuor ait esse Posidonius artium genera. Sunt vulgares & sordidæ, sunt ludicræ, sunt pueriles, sunt liberales. Vulgares opificum, quæ manu constant, & ad instruendam vitam occupatæ sunt: in quibus nulla decoris, nulla honesti simulatio est. Ludicræ sunt, quæ ad voluptatem oculorum atque aurium tendunt. His annumeres licet machinatores, qui pegmata per se surgentia *11*) excogitant, & tabulata tacite in sublime crescentia, & alias ex inopinato varietates, aut dehiscentibus quæ cohærebant, aut his quæ distabant, sua sponte coëuntibus, aut his quæ eminebant, paulatim in se residentibus. His imperitorum feriuntur oculi, omnia subita (quia caussas non nouere) mirantium. Pueriles sunt, & aliquid habentes liberalibus simile, hæ artes quas ἐγκυκλίους Græci, nostri liberales vocant. Solæ autem liberales sunt, imo (vt dicam verius) liberæ, quibus curæ virtus est. Quemadmodum, inquit, est animi aliqua pars philosophiæ naturalis, est aliqua moralis, est aliqua rationalis, sic & hæc quoque liberalium artium turba locum sibi in philosophia vindicat. Cum ventum est ad naturales quæstiones, geometriæ testimonio statur. Ergo eius quam adiuuat, pars est? multa adiuuant nos, nec ideo partes nostræ sunt: imo si partes essent, non adiuuarent. Cibus adiutorium corporis, nec tamen pars est. Aliquid nobis præstat geometriæ ministe-

11. Pegmata per se surgentia] machinæ in theatris nemine, quod appareat, manum admouente, subito prodeuntes.

rium,

rium. Sic philosophiæ necessaria est, quomodo ipsi faber: sed nec hic geometriæ pars est, nec illa philosophiæ. Præterea, vtraque fines suos habet. sapiens enim caussas naturalium & quærit & nouit, quorum numeros mensurasque geometres persequitur & supputat. Qua ratione constent cælestia, quæ illis sit vis, quæue natura, sapiens scit: cursus & recursus & obseruationes, per quas descendunt & alleuantur, ac speciem interdum stantium præbent, cum cælestibus stare non liceat, colligit mathematicus. Quæ caussa in speculo imagines exprimat, scit sapiens: illud tibi geometer potest dicere, quantum abesse debeat corpus ab imagine: & qualis forma speculi, quales imagines reddat. Magnum esse solem philosophus probabit: quantus sit, mathematicus, qui vsu quodam & exercitatione procedit: sed vt procedat, impetranda illi quædam principia sunt. Non est autem ars sui iuris, cui precarium fundamentum est. Philosophia nil ab alio petit, totum opus a solo 12) excitat. Mathematica (vt ita dicam) superficiaria est, in alieno ædificat, aliena accipit principia, quorum beneficio ad vlteriora perueniat: si per se iret ad verum, si totius mundi naturam posset comprehendere, dicerem multum collaturam mentibus nostris, quæ tractatu cælestium crescunt, trahuntque aliquid ex illo. Vna re consummatur animus, scientia bonorum ac malorum immutabili, quæ soli philosophiæ competit. Nulla autem ars alia de bonis ac malis quærit. Singulas habet circumire virtutes. Fortitudo contemptrix timendorum est: terribilia, & sub iugum libertatem nostram mittent a, despicit, prouocat, frangit: nunquid ergo hanc liberalia studia corroborant? Fides sanctissimum humani pectoris bonum est, nulla ne-

12) *A solo*] ab ipsis fundamentis.

cessi-

cessitate ad fallendum cogitur, nullo corrumpitur præmio. Vre, inquit, cæde, occide, non prodam: sed quo magis secreta quæret dolor, 13) hoc illa altius condam. numquid liberalia studia hos animos facere possunt? Temperantia voluptatibus imperat: alias odit atque abigit, alias dispensat, & ad sanum modum redigit, nec vnquam ad illas propter ipsas venit. Scit optimum esse modum cupitorum, non quantum velis, sed quantum debeas, sumere. Humanitas vetat superbum esse aduersus socios, vetat avarum: verbis, rebus, affectibus comem se, facilemque omnibus præstat: nullum alienum malum putat, bonum autem suum id maxime, quod alicui bono futurum est, amat. numquid liberalia studia hos mores præcipiunt? non magis quam simplicitatem, quam modestiam ac moderationem, non magis quam frugalitatem ac parsimoniam: non magis quam clementiam, quæ alieno sanguini tanquam suo parcit, & scit homini non esse homine prodige vtendum. Cum dicatis, inquit, sine liberalibus studiis ad virtutem non perueniri, quemadmodum negatis illa nil conferre virtuti? quia nec sine cibo ad virtutem peruenitur, cibus tamen ad virtutem non pertinet. Ligna nihil naui conferunt, quamuis non fiat nauis sine lignis. Non est, inquam, cur aliquid putes eius adiutorio fieri, sine quo non potest fieri. Potest quidem etiam illud dici, sine liberalibus studiis veniri ad sapientiam posse: quamuis enim virtus discenda sit, tamen non per hæc discitur. Quid est autem, quare existimem, non futurum sapientem eum qui litteras nescit: cum sapientia non sit in litteris? Res tradit, non verba: &

13. *Quo magis secreta quæret dolor*] quo magis dolor & cruciatus ad extorquenda secreta intendentur.

nescio

nescio an certior memoria 14) sit, quæ nullum extra se subsidium habet. Magna & spatiosa res est, sapientia: vacuo illi loco opus est: de diuinis humanisque discendum est: de præteritis, de futuris, de caducis, de æternis, de tempore: de quo vno vide quam multa quærantur. Primum, an per se sit aliquid: deinde, an aliquid ante tempus sit: si tempus cum mundo cœpit, an & ante mundum, quia fuerit aliquid, fuerit & tempus. Innumerabiles quæstiones sunt de animo tantum: vnde sit, qualis sit, quando esse incipiat, quamdiu sit: an aliunde alio transeat, & domicilium mutet, ad alias animalium formas aliasque coniectus: an non amplius quam semel seruiat; & emissus vagetur in toto: vtrum corpus sit, an non sit: quid sit facturus, cum per nos aliquid facere desierit: quomodo libertate sua vsurus, cum ex hac effugerit cauea: an obliviscatur priorum, & illic nosse se incipiat, postquam de corpore abductus in sublime secessit. Quamcumque partem rerum humanarum diuinarumque comprehenderis, ingenti copia quærendorum ac discendorum fatigaberis. Hæc tam multa, tam magna, vt habere possint liberum hospitium, superuacua ex animo tollenda sunt. Non dabit se in has angustias virtus. laxum spatium res magna desiderat. expellantur omnia: totum pectus illi vacet. At enim delectat artium notitia multarum. Tantum itaque ex illis retineamus, quantum est necessarium. An tu existimas reprehendendum, qui superuacua vsu sibi comparat, & pretiosarum rerum pompam in domo explicat? non putas eum, qui occupatus est in superuacua litterarum supellectile? Plus scire velle quam sit satis, intemperantiæ genus est. Quid, quod ista liberalium ar-

14. *Certior memoria*] nam qui discunt litteris confisi minus memoriæ student, vnde apud Platonem quoque in Cratylo litterarum inuentio perstringitur.

tium

tium consectatio molestos, verbosos, intempestiuos, sibi placentes facit, & ideo non discentes necessaria, quia superuacua didicerunt? Quattuor millia librorum Didymus grammaticus scripsit: miser, si tam multa superuacua legisset. In his libris de patria Homeri quæritur, in his de Æneæ matre vera: in his libidinosior Anacreon, an ebriosior vixerit: in his, an Sappho publica fuerit: & alia, quæ erant dediscenda, si scires. I nunc, & longam esse vitam nega. Sed ad nostros quoque cum perueneris, ostendam multa securibus recidenda. Magno impendio temporum, magna alienarum aurium molestia, laudatio hæc constat: O hominem litteratum! Simus hoc titulo rusticiore contenti: O virum bonum! Itane est? annales euoluam omnium gentium, & quis primus carmina scripserit, quæram: quantum temporis inter Orphea intersit & Homerum, cum fastos non habeam, computabo: & Aristarchi notas, quibus aliena carmina compunxit, recognoscam: & ætatem in syllabis conteram. Itane in geometriæ puluere hærebo? Adeo mihi præceptum illud salutare excidit: Tempori parce? Hæc sciam, et quid ignorem? *15)* Appion grammaticus qui sub C. Cæsare tota circumlatus est Græcia, & in nomen Homeri *16)* ab omnibus ciuitatibus adoptatus, aiebat: Homerum vtraque materia consummata, & Odyssea, & Iliade, principium adiecisse operi suo, quo bellum Troianum complexus est. Huius rei argumentum afferebat, quod duas litteras *17)*

15. *Hæc sciam, & quid ignorem?*] Sensus est: an hæc scire teneor? quid itaque est quod ignorare saluo & officio & fama possim.

16. *In nomen Homeri adoptatus*] alter Homerus cognominatus. *Lips.*

17. *Duas litteras*] μ scilicet & δ, quæ coniunctæ notant 44. qui est numerus librorum Homeri.

in

in primo versu posuisset ex industria librorum suorum numerum continentes. Talia sciat oportet, qui multa vult scire. Non vis cogitare quantum temporis tibi auferat mala valetudo, qvantum occupatio publica, qvantum occupatio priuata, quantum occupatio quotidiana, quantum somnus. metire ætatem tuam: tam multa non capit. De liberalibus studiis loquor? philosophi quantum habent superuacui? quantum ab vsu recedentis? Ipsi quoque ad syllabarum distinctiones, & coniunctionum ac præpositionum proprietates descenderunt, & inuidere grammaticis, inuidere geometris. Quidquid in illorum artibus superuacuum erat, transtulere in suam. Sic effectum est, vt diligentius scirent loqui, quam viuere. Audi, quantum mali faciat nimia subtilitas, & quam infesta veritati sit. Protagoras ait, de omni re in vtramque partem disputari posse, ex æquo. & de hac ipsa, an omnis res in vtramque partem disputabilis sit. Nausiphanes ait, ex his quæ videntur esse, nihil magis esse, quam non esse. Parmenides ait, ex his quæ videntur, nihil esse in vniuersum. *18*) Zenon Eleates omnia negotia de negotio deiecit: ait nihil esse. Circa eadem fere Pyrrhonii versantur, & Megarici, & Eretrici, & Academici, qui nouam induxerunt scientiam, nihil scire. Hæc omnia in illum superuacuum studiorum liberalium gregem coniice. Illi mihi non profuturam scientiam tradunt, hi spem omnis scientiæ eripiunt: satius est superuacua scire, quam nihil. Illi non præferunt lumen, per quod acies dirigatur ad verum: hi oculos mihi effodiunt. Si Protagoræ

18. *Nihil esse in vniuersum*] *nisi vniuersum* ex vett. libb. restituit Gronouius. Sensus est: τὰ πάντα ἕν, vna omnium rerum substantia, vt adeo præter vniuersum nihil sit, qui aliorum quoque veterum & ex recentioribus Spinosæ error fuit.

credo, nihil in rerum natura est, nisi dubium: si Nausiphani, hoc vnum certum est, nihil esse certi: si Parmenidi, nihil est præter vnum: si Zenoni, ne vnum quidem. Quid ergo nos sumus? quid ista quæ nos circumstant, alunt, sustinent? Tota rerum natura vmbra est, aut inanis, aut fallax. Non facile dixerim, vtrum magis irascar illis, qui nos nihil scire voluerunt: an illis, qui ne hoc quidem nobis reliquerunt, nihil scire.

EPIST. LXXXIX.

Philosophiæ & Sapientiæ discrimen: & illius diuisio varia; partiumque iterum diuisio, & descriptio. Monitum deinde, hac & talia ad mores atque animum referenda: & obiter in male diuites inuehitur, luxumque simul & auaritiam castigat.

REm vtilem desideras, & ad sapientiam properanti vtique necessariam, diuidi philosophiam, & ingens corpus eius in membra disponi. Facilius enim per partes in cognitionem totius adducimur. Vtinam quemadmodum vniuersi mundi facies in conspectum venit, ita philosophia tota nobis posset occurrere, simillimum mundo spectaculum! Profecto enim omnes mortales in admirationem sui raperet, relictis his quæ nunc magna, magnorum ignorantia, credimus. Sed quia contingere hoc non potest, sic erit a nobis adspicienda, quemadmodum mundi secreta cernuntur. Sapientis quidem animus totam molem eius amplectitur, nec minus illam velociter obit, quam cælum acies nostra: nobis autem, quibus perrumpenda caligo est, & quorum visus in proximo deficit, singula quæque ostendi

ſtendi facilius poſſunt, vniuerſi nondum capacibus. Faciam ergo quod exigis, & philoſophiam in partes, non in fruſta, diuidam. Diuidi enim illam, non concidi, vtile eſt. nam comprehendere, quemadmodum maxima, ita minima, difficile eſt. Deſcribitur in tribus populus, in centurias exercitus. Quidquid in maius creuit, facilius agnoſcitur, ſi diſceſſit in partes: quas (vt dixi) innumerabiles eſſe, & paruas, non oportet. Idem enim vitii habet nimia, quod nulla diuiſio: ſimile confuſo eſt, quidquid vsque in puluerem ſectum eſt. Primum itaque, ſicut videtur, tibi dicam, inter ſapientiam & philoſophiam quid interſit. Sapientia perfectum bonum eſt mentis humanæ: philoſophia ſapientiæ amor eſt & affectatio. Hæc oſtendit, quo illa peruenit. Philoſophia vnde dicta ſit, apparet: ipſo enim nomine fatetur. Quidam ſapientiam ita finierunt, vt dicerent eam diuinorum & humanorum ſcientiam. Quidam ita: Sapientia eſt, noſſe diuina & humana, & horum cauſſas. Superuacua mihi videtur hæc adiectio, quia cauſſæ diuinorum humanorumque partes ſunt. Philoſophiam quoque fuerunt qui aliter atque aliter definirent. alii, ſtudium illam virtutis eſſe dixerunt; alii, ſtudium corrigendæ mentis. A quibuſdam dicta eſt, appetitio rectæ rationis. Illud quaſi conſtet, aliquid inter philoſophiam & ſapientiam intereſſe. Neque enim fieri poteſt, vt idem ſit quod affectatur, & quod affectat. Quomodo multum inter auaritiam & pecuniam intereſt, cum illa cupiat, hæc concupiſcatur: ſic inter philoſophiam & ſapientiam. Hæc enim illius effectus, & præmium eſt: illa venit, ad hanc itur. Sapientia eſt, quam Græci σοφίαν vocant. Hoc verbo quoque Romani vtebantur, ſicut philoſophia nunc quoque vtuntur.

Quod & togatæ 1) tibi antiquæ probabunt, & inscriptus Dossenni 2) monumento titulus:

Hospes resiste, & sophiam Dossenni lege.

Quidam ex nostris, quamuis philosophia studium virtutis esset, & hæc peteretur, illa peteret, tamen non putauerunt illas distrahi posse. Nam nec philosophia sine virtute est, nec sine philosophia virtus est. Philosophia studium virtutis est, sed per ipsam virtutem: nec virtus autem esse sine studio sui potest, nec virtutis studium sine ipsa. Non enim quemadmodum in his qui aliquid ex distanti loco ferire conantur, alibi est qui petit, alibi quod petitur: nec quemadmodum itinera quæ ad vrbes perducunt, extra ipsas sunt. ad virtutem venitur per ipsam. Cohærent ergo inter se philosophia, virtusque. Philosophiæ tres partes esse dixerunt & maximi & plurimi auctores: Moralem, Naturalem, & Rationalem. Prima componit animum, secunda rerum naturam scrutatur, tertia proprietates verborum exigit, & structuram, & argumentationes, ne pro vero falsa surrepant. Ceterum inuenti sunt, & qui in pauciora philosophiam, & qui in plura diducerent. Quidam ex Peripateticis quartam partem adiecerunt, Ciuilem: quia quamdam propriam exercitationem desideret, & circa aliam materiam occupata sit. Quidam adiecerunt his partem, quam Græci οἰκονομικὴν vocant, administrandæ rei familiaris scientiam. Quidam & de generibus vitæ locum separauerunt. Nihil autem horum in illa parte morali non reperitur. Epicurei duas partes

1. *Togatæ*) comœdiæ veteres quæ scriptæ sunt iuxta mores Romanorum, quemadmodum *palliatæ* dictæ sunt Græcorum comœdiæ, quoniam hi in *pallio*, illi in *toga* incedebant.

2. *Dossenni*) Fabius Dossennus Atellanarum scriptor, mentio eius apud Plin. XIV. 13.

phi-

philosophiæ putauerunt esse, Naturalem, atque Moralem: Rationalem remouerunt. Deinde cum ipsis rebus cogerentur ambigua secernere, falsa sub specie veri latentia coarguere, ipsi quoque locum, quem De iudicio & regula appellant, alio nomine rationalem 3) induxerunt: sed eum accessionem esse naturalis partis existimant. Cyrenaici naturalia cum rationalibus sustulerunt, & contenti fuerunt moralibus: sed hi quoque qui remouent, aliter inducunt. In quinque enim partes moralia diuidunt: vt vna sit de fugiendis & expetendis, altera de affectibus, tertia de actionibus, quarta de caussis, quinta de argumentis. Caussæ rerum ex naturali parte sunt, argumenta ex rationali, actiones ex morali. Aristo Chius non tantum superuacuas esse dixit naturalem & rationalem, sed etiam contrarias: moralem quoque, quam solam reliquerat, circumcidit. Nam eum locum qui monitiones continet 4), sustulit, & pædagogi esse dixit, non philosophi: tanquam quidquam aliud sit sapiens, quam humani generis pædagogus. Ergo cum tripertita sit philosophia, moralem eius partem primum incipiamus disponere. Quam in tria rursus diuidi placuit: vt prima esset inspectio suum cuique distribuens, & æstimans quanto quidque dignum sit, maxime vtilis. quid enim est tam necessarium, quam pretia rebus imponere? Secunda de impetu: tertia de actionibus. Primum enim est, vt quanti quidque sit, iudices: secundum,

3. *Alio nomine rationalem*] κανονικὴν enim Epicuri nonnisi nomine ab ea quam Seneca *rationalem* h. e. λογικὴν, alii διαλεκτικὴν vocant, differt.

4. *Qui monitiones continet*] τὴν παραινετικήν, de qua Ep. 94. *Lips.*

vt impetum ad illa capias ordinatum temperatumque; tertium, vt inter impetum tuum, actionemque conueniat, vt in omnibus istis tibi ipsi consentias. Quidquid ex his tribus defuerit, turbat & cetera. Quid enim prodest, intus æstimata habere omnia, si sis impetu nimius? Quid prodest impetus repressisse, & habere cupiditates in tua potestate, si in ipsa rerum actione tempora ignores, nec scias quando quidque, & vbi, & quemadmodum agi debeat? Aliud est enim, dignitates & pretia rerum nosse: aliud articulos: aliud impetus refrænare, & ad agenda ire, non ruere. Tunc ergo vita sibi concors est, vbi actio non destituit impetum. Impetus ex dignitate rei cuiusque concipitur, perinde remissus acriorue, prout illa digna est peti. Naturalis pars philosophiæ in duo scinditur; Corporalia, & Incorporalia. Vtraque diuiduntur in suos, vt ita dicam, gradus. Corporum locus 5) in hos primum, in ea quæ faciunt 6), & quæ ex his gignuntur: gignuntur autem elementa. Ipse elementi locus, vt quidam putant, simplex est: vt quidam, in materiam & caussam omnia mouentem, & elementa diuiditur. Superest vt rationalem partem philosophiæ diuidamus. Omnis oratio aut continua est, aut inter respondentem & interrogantem discissa. Hanc διαλεκτικὴν, illam ῥητορικὴν placuit vocari. hæc, verba curat, & sensus, & ordinem. διαλεκτικὴ in duas partes diuiditur: in verba, & significationes: id est, in res quæ dicuntur, & vocabula quibus dicuntur. Ingens deinde sequitur vtriusque diuisio. Itaque hoc loco finem faciam;

5. *Corporum locus*] locus hic vt Græcis τόπος, pars tractationis quæ agit de corporibus.

6. *In ea quæ faciunt*] principia actiua in scholis dicunt, qualia Deus, & materia, quæ si non agit respectu Dei, agit tamen respectu compositorum.

Et

---- *Et summa sequar fastigia rerum.*

Alioqui si voluero facere partium partes, quæstionum liber fiet. Hæc, Lucili virorum optime, quo minus legas non deterreo: dummodo quidquid legeris, ad mores statim referas. Illos compesce, marcentia in te excita, soluta constringe, contumacia doma, cupiditates tuas publicasque, quantum potes, vexa: & istis dicentibus, Quousque eadem? responde, Ego debeo dicere, Quousque eadem peccabitis? Remedia ante vultis, quam vitia desinere. ego vero eo magis dicam, & quia recusatis, perseuerabo. Tunc incipit medicina proficere, vbi in corpore alienato 7) dolorem tactus expressit. Dicam etiam inuitis profutura. Aliquando aliqua ad vos non blanda vox veniet: & quia verum singuli audire non vultis, publice audite. Quousque fines possessionum propagabitis? ager vni domino, qui populum cepit, angustus est. Quousque arationes vestras porrigetis, ne provinciarum quidem satione contenti circumscribere prædiorum modum? Illustrium fluminum per priuatum decursus, & amnes magni, magnarumque gentium termini, vsque ad ostium a fonte, vestri sunt. Hoc quoque parum est, nisi latifundiis vestris maria cinxistis: nisi trans Hadriam, & Ionium, Ægæumque, vester villicus regnet: nisi insulæ, ducum domicilia magnorum, inter vilissima rerum numerentur. Quam vultis, late possidete: sit fundus, quod aliquando imperium vocabatur: facite vestrum quidquid potestis, dum plus sit alieni. 8) Nunc vobiscum

7. *Alienato*] nihil sentiente.
8. *Dum plus sit alieni*] modo liberalitate vestra ad alios quoque perueniat possessionum vestrarum fructus.

loquor, quorum æque spatiose luxuria, quam illorum auaritia diffunditur. Vobis dico; Quousque nullus erit lacus, cui non villarum vestrarum fastigia immineant? nullum flumen, cuius non ripas ædificia vestra prætexant? Vbicumque scatebunt aquarum calentium venæ, ibi noua diuersoria luxuriæ excitabuntur. Vbicumque in aliquem sinum littus curuabitur, vos protinus fundamenta iacietis, nec contenti solo, nisi quod manu feceritis, maria agetis introrsus. *9)* Omnibus licet locis tecta vestra splendeant, alicubi imposita montibus, in vastum terrarum marisque prospectum, alicubi ex plano in altitudinem montium educta: cum multa ædificaveritis, cum ingentia; tamen & singula corpora estis, & paruula. Quid prosunt multa cubicula? in vno iacetis. Non est vestrum, *10)* vbicumque non estis. Ad vos deinde transeo, quorum profunda & insatiabilis gula, hinc maria scrutatur, hinc terras Alia hamis, alia laqueis, alia retium variis generibus cum magno labore persequitur: nullis animalibus, nisi ex fastidio, pax est. Quantulum enim ex istis epulis, quæ per tot comparatis manus, fesso voluptatibus ore libatis? quantulum ex ista fera, periculose capta, dominus crudus ac nauseans gustat? quantulum ex tot conchyliis, tam longe aduectis, per istum stomachum inexplebilem labitur? infelices etiam, quod non intelligitis, vos maiorem famem habere, quam ventrem. Hæc aliis dic: vt dum dicis, audias ipse. Scribe: vt dum scribis, legas; omnia ad mores, & ad sedandam rabiem affectuum referens. Stude, non vt plus aliquid scias, sed vt melius.

9. *Maria agetis introrsus*] terræ aggestione in angustiora spatia illud cogetis.

10. *Non est vestrum*] quid enim ad nos ea quibus vti non possumus.

EPIST.

EPIST. XC.

Philosophiae laus. ea vitam formavit, consortia & imperia instituit, leges & iura dedit. An etiam artes vitae utiles, ut fabricam, marmorariam, metallariam, vestiariam, aliasque? Negat ipse, contra Posidonium, & inferiora haec maiestate illius esse; & multa horum supervacua. Non corporis, sed animi negotium illa gerit, & gessit. Rudi etiam saeculo, an fuere Sapientes? Non, sed Sapientibus similes, beneficio non Doctrinae, sed Naturae. Multa in his bona, & scientia aut vita fructuosa.

QVis dubitare, mi Lucili, potest, quin Deorum immortalium munus sit, quod viuimus: philosophiae, quod bene viuimus? Itaque tanto plus nos debere huic, quam diis, quanto maius beneficium est bona vita, quam vita? Pro certo deberetur, nisi ipsam Dii philosophiam tribuissent: cuius scientiam nulli dederunt, facultatem omnibus. Nam si hanc quoque bonum vulgare fecissent, & prudentes nasceremur; sapientia quod in se optimum habet perdidisset; inter fortuita esset. Nunc enim hoc in illa pretiosum atque magnificum est, quod non obuenit, quod illam sibi quisque debet, quod non ab alio petitur. Quid haberes, quod in philosophia suspiceres, si beneficiaria 1) res esset? Huius opus vnum est, de diuinis humanisque verum inuenire: ab hac nunquam recedit iustitia, pietas, religio, & omnis alius comitatus virtutum consertarum, & inter se cohaerentium. Haec docuit colere diuina, humana diligere, & penes Deos imperium esse, & inter homines consortium: quod

1. *Beneficiaria*] beneficii alieni, quaeque tribui posset. *Lips.*

aliquamdiu inuiolatum mansit, antequam societatem auaritia distraxit, & paupertatis caussa etiam his, quos fecit locupletissimos, fuit. Desierunt enim omnia possidere, dum volunt propria. 2) Sed primi mortalium, quique ex his geniti, naturam incorrupti sequebantur, eamdem habebant & ducem, & legem, commissi melioris arbitrio. Naturæ est enim, potioribus deteriora submittere. Mutis quidem gregibus aut maxima corpora præsunt, aut vehementissima. Non præcedit armenta degener taurus, sed qui magnitudine ac toris ceteros mares vicit: elephantorum gregem excelsissimus ducit: inter homines, pro summo est optimus. Animo itaque rector eligebatur. ideoque summa felicitas erat gentium: in quibus non poterat potentior esse, nisi melior. Tantum enim quantum vult potest, qui se, n si quod debet, non putat posse. Illo ergo sæculo, quod aureum perhibent, penes sapientes fuisse regnum Posidonius iudicat. Hi continebant manus, & infirmiores a validioribus tuebantur: suadebant, dissuadebantque, & vtilia atque inutilia monstrabant. Horum prudentia, ne quid deesset suis, prouidebat; fortitudo arcebat pericula, beneficentia augebat ornabatque subiectos. Officium erat imperare, non regnum. 3) Nemo quantum posset aduersus eos experiebatur, per quos cœperat posse. Nec erat cuiquam aut animus in iniuriam, aut caussa: cum bene imperanti bene pareretur, nihilque rex maius minari male parentibus posset, quam

2. *Desierunt omnia possidere, dum volunt propria*] scilicet omnia omnium sunt in statu naturali, & sapiens qui vtitur omnibus quantum opus omnium Dominus est, dum propria autem sibi esse volunt quædam mortales, hoc ipso reliquas, quæ sibi non vindicant, sua non esse fatentur.

3. *Officium erat imperare, non regnum*] h. e. onus erat *imperare*, non *prærogatiua*.

VI

vt abiret e regno. Sed postquam, surrepentibus vitiis, in tyrannidem regna versa sunt: opus esse cœpit legibus, quas & ipsas inter initia 4) tulere sapientes. Solon, qui Athenas æquo iure fundauit, inter septem æui sapientia notos. Lycurgum si eadem ætas tulisset, sacro illi numero accessisset octauus. Zaleuci leges Charondæque laudantur. hi non in foro, nec in consultorum atrio, sed in Pythagoræ tacito illo sanctoque secessu didicerunt iura, quæ florenti tunc Siciliæ, & per Italiam Græciæ ponerent. Hactenus Posidonio assentior: artes quidem a philosophia inuentas, quibus in quotidiano vsu vita vtitur, non concesserim, nec illam fabricæ assertam gloriam. Illa, inquit, sparsos & aut cauis tectos, aut aliqua rupe suffossa, aut excesæ arboris trunco, docuit tecta moliri. Ego vero philosophiam iudico, non magis excogitasse has machinationes tectorum supra tecta surgentium, & vrbes prementium, quam viuaria piscium in hoc clausa, vt tempestatum pericula non adiret gula, & quamuis acerrime pelago sæuiente, haberet luxuria portus suos, in quibus distinctos piscium greges saginaret. Quid ais? Philosophia docuit homines habere clauem & seram? & quid aliud erat, auaritiæ signum dare? Philosophia hæc, cum tanto habitantium periculo, imminentia tecta suspendit? Parum enim erat fortuitis tegi, & sine arte & difficultate naturale sibi inuenire aliquod receptaculum. Mihi crede, felix illud sæculum ante architectonas fuit. Ista nata sunt, iam nascente luxuria; in quadratum tigna decidere, & serra per designata currente, certa manu trabem scindere.

Nam primi cuneis scindebant fissile lignum,

4. *Inter initia*] primum.

Non

Non enim tecta cœnationi epulum recepturæ, 5) parabantur: nec in hunc vſum pinus aut abies deferebatur longo vehiculorum ordine, vicis intrementibus, vt ex illa lacunaria auro grauia penderent. Furcæ vtrimque ſuſpenſæ fulciebant caſam: ſpiſſatis ramalibus, ac fronde congeſta, & in procliue diſpoſita, decurſus imbribus quamuis magnis erat. Sub his tectis habitauere ſecuri. Culmus liberos texit: ſub marmore atque auro ſeruitus habitat. In illo quoque diſſentio a Poſidonio, quod ferramenta fabrilia excogitata a ſapientibus viris iudicat. Iſto enim modo dicat, licet, ſapientes, per quos

Tunc laqueis captare feras, & fallere viſco
Inuentum, & magnos canibus circumdare ſaltus.

Omnia enim iſta ſagacitas hominum, non ſapientia inuenit. In hoc quoque diſſentio, ſapientes fuiſſe, qui ferri metalla & æris inuenerunt: cum incendio ſiluarum aduſta tellus, in ſummo venas iacentes liquefacta fudiſſet. Iſta tales inueniunt, quales colunt. Ne illa quidem tam ſubtilis quæſtio mihi videtur, quam Poſidonio: Vtrum malleus in vſu eſſe prius, an forcipes cœperint. Vtraque inuenit aliquis exercitati ingenii, acuti, non magni, nec elati, & quidquid aliud corpore incuruato, & animo humum ſpectante, quærendum eſt. Sapiens facilis victu fuit. quid ni? cum hoc quoque ſæculo eſſe quam expeditiſſimus cupiat? Quomodo, oro te, conuenit, 6) vt Diogenem mireris, & Dædalum? Vter ex his ſapiens tibi videtur? qui ſerram commentus eſt? an ille, qui

5. *Cœnationi epulum receptura*] cœnatio conclaue eſt in quo epulum inſtruitur.

6. *Quomodo conuenit?*] quomodo hæc ſimul ſtare poſſunt, vt tam diuerſæ profeſſionis viros æque magni aliquis faciat.

cum

cum vidisset puerum caua manu bibentem aquam, fregit protinus exemptum e perula calicem, hac obiurgatione sui: Quam diu homo stultus superuacuas sarcinulas habui? qui se complicuit in dolio, & in eo cubitauit? Hodie vtrum tandem sapientiorem putas, qui inuenit quemadmodum in immensam altitudinem crocum latentibus fistulis exprimat 7); qui Euripos subito aquarum impetu implet, 8) aut siccat; versatilia 9) cœnationum laquearia ita coagmentat, vt subinde alia facies atque alia succedat, & toties tecta, quoties fercula mutentur? an eum, qui & aliis & sibi hoc monstrat, quam nihil nobis natura durum ac difficile imperauerit? Posse nos habitare sine marmorario fabro, posse nos vestitos esse sine commercio Serum, posse nos habere vsibus nostris necessaria, si contenti fuerimus his, quæ terra posuit in summo? 10) Quem si audire humanum genus voluerit, tam superuacuum sciet sibi coquum esse, quam militem. 11) Illi sapientes fuerunt, aut certe sapientibus similes, quibus expedita erat tutela corporis. Simplici cura constant necessaria: in delicias laboratur. Non desiderabis artifices, si sequere naturam. illa noluit esse destrictos: ad quæcumque nos cogebat, instruxit. Frigus intolerabile est corpori nudo. Quid ergo? numquid non pelles ferarum, & aliorum animalium, a frigore satis abundeque defendere queunt? non corticibus arborum pleræque gentes tegunt corpora? non auium plumæ in vsum vestis conferuntur?

7. *Latentibus fistulis exprimat*] quod in theatris fiebat ad sparsionem. *Lips.*

8. *Qui Euripos &c.*] hoc quoque in spectaculis factum. Nam impletis iis fossis per occultos canales ex aquæ ductibus, totam arenam inundabant, ad naumachiam aut talia. *Lips.*

9. *Versatilia*] de quibus Suetonius Neron. c. 31.

10. *In summo*] non in imo vt metalla. *Lips.*

11. *Militem*] bella enim ex auaritia.

non

non hodieque magna Scytharum pars, tergis vulpium induitur ac murium, quæ tactu mollia, & impenetrabilia ventis sunt? Opus est tamen calorem solis æstiui vmbra crassiore propellere. Quid ergo? non vetustas multa abdidit loca, quæ vel iniuria temporis, vel alio quolibet casu excauata in specum recesserunt? Quid ergo? non quamlibet virgeam cratem texuerunt manu, & vili obleuerunt luto, deinde stipula aliisque siluestribus operuere fastigium, & pluuiis per deuexa labentibus hiemem transiere securi? Quid ergo? non in defosso latent Syrticæ gentes? quibus propter nimios solis ardores, nullum tegumentum satis repellendis caloribus solidum est, nisi ipsa arens humus. Non fuit tam inimica natura, vt cum omnibus aliis animalibus facilem actum vitæ daret, homo solus non posset sine tot artibus viuere. Nihil horum ab illa nobis imperatum est, nihil ægre quærendum, vt possit vita produci. Ad parata nati sumus: nos omnia nobis difficilia facilium fastidio fecimus. Tecta tegumentaque, & fomenta corporum, & cibi, & quæ nunc ingens negotium facta sunt, obuia erant, & gratuita, & opera leui parabilia: modus enim omnium, prout postulabat necessitas, erat: nos ista pretiosa, nos mira, nos magnis multisque conquirenda artibus fecimus. Sufficit ad id natura, quod poscit. A natura luxuria desciuit, quæ quotidie seipsam incitat, & tot sæculis crescit, & ingenio adiuuat vitia. Primo superuacua cœpit concupiscere, inde contraria, nouissime corpori animum addixit, & illius deseruire libidini iussit. Omnes istæ artes, quibus aut excitatur ciuitas, aut strepit, corporis negotium gerunt: cui omnia olim tanquam seruo præstabantur, nunc tanquam domino parantur. Itaque hinc textorum, hinc fabrorum officinæ sunt, hinc odores coquentium,

um, hinc molles corporis motus docentium, mollesque cantus & infractos. Recessit enim ille naturalis modus, desideria ope necessaria finiens: iam rusticitatis & miseriæ est, velle quantum sat est. Incredibile est, mi Lucili, quam facile etiam magnos viros dulcedo orationis abducat a vero. Ecce Posidonius, vt mea fert opinio, vnus ex iis qui plurimum philosophiæ contulerunt, dum vult describere primum, quemadmodum alia torqueantur fila, alia ex molli solutoque ducantur: deinde quemadmodum tela suspensis ponderibus rectum stamen extendat, quemadmodum subtemen insertum, quod duritiam vtrimque comprimentis tramæ remolliat, spatha coire cogantur & iungi: textrini quoque artem a sapientibus dixit inuentam, oblitus postea repertum hoc subtilius genus, in quo

Tela iugo iuncta est, stamen secernit arundo.
Inseritur medium radiis subtemen acutis,
Quod lato feriunt insecti pectine dentes.

Quid si contigisset illi videre has nostri temporis telas, quibus vestis nihil celatura conficitur, in qua non dico nullum corpori auxilium, sed nullum pudori est? Transit deinde ad agricolas, nec minus facunde describit proscissum aratro solum, & iteratum, 12) quo solutior terra facilius pateat radicibus: tum sparsa semina, & collectas manu herbas, ne quid fortuitum & agreste succrescat, quod necet segetem. Hoc quoque opus ait esse sapientium: tanquam non nunc quoque plurima cultores agrorum noua inueniant, per quæ fertilitas augeatur. Deinde non est contentus his artibus, sed in pistrinum sapientem submit-

12. *Iteratum*] agriculturæ vox. Columella: *Arationem iteratio sequitur, vt veruactum redigatur in puluerem. Lips.*

tit-

tit. Narrat enim, quemadmodum, rerum naturam imitatus, panem cœpit facere. Receptas, inquit, in os fruges, concurrens inter se duritia dentium frangit, & quidquid excidit, ad eosdem dentes lingua refertur: tunc vero saliuæ miscetur, vt facilius per fauces lubricas transeat. Cum peruenit in ventrem, aqualiculi feruore concoquitur, tunc demum corpori accedit. Hoc aliquis secutus exemplar, lapidem asperum aspero imposuit, ad similitudinem dentium, quorum pars immobilis motum alterius exspectat: deinde vtriusque attritu grana franguntur, & sæpius regeruntur, donec ad minutiam frequenter trita redigantur. Tunc farinam aqua sparsit, & assidua tractatione perdomuit, finxitque panem: quem primo cinis calidus, & feruens testa percoxit: deinde furni paullatim reperti, & alia genera, quorum feruor seruiret arbitrio. Non multum abfuit, quin sutrinum quoque inuentum a sapientibus diceret. Omnia ista ratio quidem, sed non recta ratio commenta est. Hominis enim, non sapientis inuenta sunt: tam mehercules quam nauigia, quibus amnes, quibusque maria transimus, aptatis ad excipiendum ventorum impetum velis, & additis a tergo gubernaculis, quæ huc atque illuc cursum nauigii torqueant: & exemplum a piscibus tractum est, qui cauda reguntur, & leui eius in vtrumque momento velocitatem suam flectunt. Omnia hæc quidem, inquit, sapiens inuenit: sed minora, quam vt ipse tractaret, sordidioribus ministris dedit. Imo non ab aliis excogitata ista sunt, quam a quibus hodieque curantur. Quædam nostra demum prodisse memoria scimus: vt speculariorum 13) vsum, perlucente testa, clarum trans-

13. *Speculariorum*] orbes fenestris inserti ad lucem immittendam & excludendum ventum, dicta a lapide speculari, ex quo conficiebantur, cui hoc nomen a natura tralucente. *Lips.*

mit-

mittentium lumen: vt suspensuras balneorum, *14*) & impressos parietibus tubos, per quos circumfunderetur calor, qui ima simul & summa foueret æqualiter. Quid loquar marmora, quibus templa, quibus domus fulgent? Quid lapideas moles in rotundum ac leue formatas, quibus porticus & capacia populorum tecta suscipimus *15*)? quid verborum notas, quibus quamuis citata excipitur oratio, & celeritatem linguæ manus sequitur? Vilissimorum mancipiorum ista commenta sunt: sapientia altius sedet, nec manus edocet; animorum magistra est. Vis scire, quid illa eruerit, quidue effecerit? Non indecoros corporis motus, nec varios per tubam ac tibiam cantus, quibus exceptus spiritus, aut in exitu, *16*) aut in transitu, *17*) formatur in vocem: non arma, nec muros, nec bella: vtilia molitur, paci fauet, & genus humanum ad concordiam vocat. Non est, inquam, instrumentorum ad vsus necessarios opifex. quid illi tam paruula assignas? artificem vides vitæ. Alias quidem artes sub dominio habet. nam cui vita, illi vitæ quoque ornamenta seruiunt: ceterum ad beatum statum tendit, illo ducit, illo vias aperit. Quæ sint mala, quæ videantur, ostendit: vanitatem exuit mentibus, dat magnitudinem solidam: inflatam vero, & ex inani speciosam reprimit: nec ignorari sinit, inter magna quid intersit & tumida: totius naturæ notitiam, ac suæ tradit. Quid sint dii, qualesque, decla-

14. Suspensuras balneorum] scilicet antea simpliciter balnea solo instruebant, postea repertum suspendi, & a terra paullum alleuari, vt calor diutius perseueraret. *Lips.*

15. Suscipimus] suffulcimus, hoc sensu & apud Plinium est L. 10 ep. 48. & Palladium Augusto tit. 9. *Gronov.*

16. In exitu] vt in tuba.

17. In transitu] vt in tibia, per cuius foramina Spiritus dum transit tibiam in cantum formatur.

rat: quid inferi, quid lares & genii. Quid in secundam numinum formam 18) animæ perpetuæ, vbi consistant, quid agant, quid possint, quid velint. Hæc eius initiamenta sunt, per quæ non municipale sacrum, sed ingens omnium deorum templum mundus iste reseratur: cuius vera simulacra, verasque facies cernendas mentibus protulit. nam ad spectacula tam magna hebes visus est. ad initia deinde rerum redit, & æternam rationem toti inditam, & vim omnium seminum singula proprie figurantem. Tum de animo cœpit inquirere, vnde esset, vbi, quamdiu, in quot membra 19) diuisus. Deinde a corporalibus se ad incorporalia transtulit, veritatemque & argumenta eius excussit: post hæc, quemadmodum discernerentur vitæ ac necis ambigua: 20) in vtraque enim falsa veris immixta sunt. Non abduxit, inquam, se, vt Posidonio videtur, ab istis artibus sapiens, sed ad illas omnino non venit. Nihil enim dignum inuentu iudicasset, quod non erat dignum perpetuo vsu iudicaturus. ponenda non sumeret. Anacharsis, inquit, inuenit rotam figuli, cuius circuitu vasa formantur. Dein quia apud Homerum inuenitur figuli rota, mauult videri versus falsos esse, quam fabulam. Ego nec Anacharsin huius rei fuisse auctorem contendo: & si fuit, sapiens quidem hoc inuenit, sed non tanquam sapiens: sicut multa sapientes faciunt, qua homines sunt, non qua sapientes. Puta velocissimum esse sapientem: cursu omnes anteibit, qua velox est, non qua sapiens.

18. *In secundam numinum formam*] proximo a diis loco & dignitate. *Lips.*

19. *In quot membra*] h. e. partes, quas octo Stoici statuunt.

20. *Vitæ ac necis ambigua*] nam verior vita est, quando anima huius corporis vinculis exsoluta libere agit, quæ tamen mors nobis dicitur.

ens. Cuperem Posidonio aliquem vitrarium ostendere, qui spiritu vitrum in habitus plurimos format, qui vix diligentia manuum effingerentur. Hæc inventa sunt, postquam sapientem inuenire desiuimus. Democritus, inquit, inuenisse dicitur fornicem, vt lapidum curuatura paullatim inclinatorum medio saxo alligaretur. Hoc dicam falsum esse. Necesse est enim ante Democritum, & pontes, & portas fuisse, quarum fere summa curuantur. Excidit porro vobis, eumdem Democritum inuenisse, quemadmodum ebur molliretur, quemadmodum decoctus calculus in smaragdum conuerteretur, qua hodieque coctura inventi lapides coctiles colorantur. Ista sapiens licet inuenerit, non qua sapiens erat, inuenit. multa enim facit, quæ ab imprudentissimis aut æque fieri videmus, aut peritius, aut exercitatius. Quid sapiens inuestigauerit, quid in lucem protraxerit, quæris? Primum rerum naturam, quam non vt cetera animalia oculis secutus est, tardis ad diuina. Deinde vitæ legem, quam ad vniuersa direxit: nec nosse tantum, sed sequi docuit deos, & accidentia non aliter excipere, quam imperata. Vetuit parere opinionibus falsis, & quanti quidque esset, vera æstimatione perpendit: damnauit mixtas pœnitentiæ voluptates. Et bona semper placitura laudauit, & palam fecit, felicissimum esse, cui felicitate opus non est: potentissimum esse, qui se habet in potestate. Non de ea philosophia loquor, quæ ciuem extra patriam posuit, 21) extra mundum deos, quæ virtutem donauit voluptati: sed illa, quæ nullum bonum putat, nisi quod honestum est; quæ nec hominis, nec fortunæ muneribus deleniri potest; cuius hoc pretium est, non posse

21. *Ciuem extra patriam posuit*] respicit ad Epicurum, qui extra rempublicam, & sibi viuere sapientem voluit.

pretio capi Hanc philosophiam fuisse illo rudi sæculo, quo adhuc artificia deerant, & ipso vsu discebant vtilia, non credo: sicut ante fortunata tempora, cum in medio iacerent beneficia naturæ promiscue vtenda, antequam auaritia atque luxuria dissociauere mortales, & ad rapinam ex consortio discurrere, non erant illi sapientes viri, etiam si faciebant facienda sapientibus. Statum quidem generis humani, non alium quisquam suspexerit magis; nec si cui permittat Deus terrena formare, & dare gentibus mores, aliud probaverit, quam quod apud illos fuisse memoratur, apud quos

- - - nulli subigebant arua coloni,
Nec signare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quærebant, ipsaque tellus
Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.

Quid hominum illo genere felicius? In commune rerum natura fruebantur: sufficiebat illa, vt parens, in tutelam omnium: hæc erat publicarum opum secura possessio. Quid ni ego illud locupletissimum mortalium genus dixerim, in quo pauperem inuenire non posses? Irrupit in res optime positas auaritia: & dum seducere aliquid cupit, atque in suum vertere, omnia fecit aliena, & in angustum ex immenso redacta, paupertatem intulit, & multa concupiscendo, omnia amisit. *22)* Licet itaque velit nunc concurrere *23)* & reparare quod perdidit; licet agros agris adiiciat, vicinum vel pretio pellat æris, *24)* vel iniuria; licet in prouinciarum spatium rura dilatet, & possessi-

22. Omnia amisit] sic supra p. 300.
23. Concurrere] rectius *occurrere* vel *conquirere.*
24. Pretio pellat æris] emtione vicini fundum acquirat.

onem

onem vocet per suam longam peregrinationem: nulla nos finium propagatio eo reducet, vnde discessimus. Cum omnia fecerimus, multum habebimus: vniuersum habebamus. Terra ipsa fertilior erat illaborata, & in vsus populorum non diripientium larga. Quidquid natura protulerat, id non minus inuenisse, quam inuentum monstrare alteri, voluptas erat: nec aut vlli superare poterat: aut deesse. inter concordes diuidebatur. Nondum valentior imposuerat infirmiori manum, nondum auarus abscondendo quod sibi iaceret, 25) alium necessariis quoque excluserat: par erat alterius ac sui, cura. Arma cessabant, incruentæque humano sanguine manus, odium omne in feras verterant. Illi, quos aliquod nemus densum a sole protexerat, qui aduersus sæuitiam hiemis, aut imbris, vili receptaculo tuti sub fronde viuebant, placidas transigebant sine suspirio noctes. Sollicitudo nos in nostra purpura versat, & acerrimis excitat stimulis: at quam mollem somnum illis dura tellus dabat. Non impendebant cælata laquearia: sed in aperto iacentes sidera superlabebantur, & insigne spectaculum noctium; mundus in præceps agebatur. silentio tantum opus ducens. tam interdiu illis, quam noctu, patebat prospectus huius pulcherrimæ domus: libebat intueri signa, ex media cæli parte vergentia, rursus ex occulto alia surgentia. Quid ni iuuaret vagari inter tam late sparsa miracula? At vos ad omnem tectorum pauetis sonum, & inter picturas vestras si quid increpuit, fugitis attoniti. Non habebant domos instar vrbium. Spiritus ac liber inter aperta flatus, & leuis vmbra rupis aut arboris, & perlucidi fontes, riuiqve non opere nec fistula, nec vllo coacto itinere obsolefacti, sed sponte currentes, & prata sine arte formosa, inter hæc agreste domicilium, rustica

25. *Quod sibi iaceret*] sine vsu & fructu absconditum. *Lips.*

politum manu. Hæc erat secundum naturam domus, in qua libebat habitare, nec ipsam, nec pro ipsa timentem: nunc magna pars nostri metus, tecta sunt. Sed quamuis egregia illis vita fuerit, & carens fraude, non fuere sapientes, quando hoc iam in opere maximo nomen est. Non tamen negauerim fuisse alti spiritus viros, & vt ita dicam, a diis recentes. neque enim dubium est, quin meliora mundus nondum effetus ediderit. Quemadmodum autem omnibus indoles fortior fuit, & ad labores paratior: ita non erant ingenia omnibus consummata. Non enim dat natura virtutem: ars est, bonum fieri. Illi quidem non aurum, nec argentum, nec perlucidos lapides ima terrarum fæce quærebant, parcebantque adhuc etiam mutis animalibus: tantum aberat, vt homo hominem non iratus, non timens, tantum spectaturus occideret. Nondum vestis illis erat picta, nondum texebatur aurum, adhuc non eruebatur. Quid ergo? ignorantia rerum, innocentes erant. multum autem interest, vtrum peccare aliquis nolit, an nesciat. Deerat illis iustitia, deerat prudentia, deerat temperantia ac fortitudo. Omnibus his virtutibus habebat similia quædam rudis vita: virtus non contingit animo, nisi instituto & edocto, & ad summum assidua exercitatione perducto. Ad hoc quidem, sed sine hoc nascimur: & in optimis quoque antequam erudias, virtutis materia, non virtus est.

EPIST. XCI.

Lugdunensis coloniæ incendium triste, & subitum: ex iniectione, cogitandum de inopinatis, & quæ homini possunt accidere. Ponit ante oculos incerta & fluxa hæc rerum; maxima & firmissima minui, mutari, sub-

subduci, terræmotu, aquis, flammis. Omnia mortalia morte damnata esse. Ergo nec istam homini, nec infamiam timenda.

LIberalis noster nunc tristis est, nuntiato incendio, quo Lugdunensis colonia exusta est. Mouere hic casus quemlibet posset, nedum hominem patriæ suæ amantissimum. Quæ res efficit, vt firmitatem animi sui quærat, quam videlicet ad ea quæ timeri posse putabat, exercuit: hoc vero tam inopinatum malum, & pene inauditum, non miror si sine metu fuit, cum esset sine exemplo. multas enim ciuitates incendium vexauit, nullam abstulit. Nam etiam vbi hostili manu in tecta ignis immissus est, multis locis deficit: & quamuis subinde excitetur, raro tamen sic cuncta depascitur, vt nihil ferro relinquat. Terrarum quoque vix vmquam tam grauis & perniciosus fuit motus, vt tota oppida euerteret. Nunquam denique tam infestum vlli exarsit incendium, vt nihil alteri superesset incendio. Tot pulcherrima opera, quæ singula illustrare vrbes singulas possent, vna nox strauit; & in tanta pace, quantum ne bello quidem timeri potest, accidit. Quis hoc credat, vbique armis quiescentibus, cum toto orbe terrarum diffusa securitas sit, Lugdunum quod ostendebatur in Gallia, quæri? Omnibus fortuna, quos publice afflixit, quod passuri erant, timere permisit: nulla res magna non aliquod habuit ruinæ suæ spatium: in hac, vna nox fuit inter vrbem maximam, & nullam. Denique diutius illam tibi perisse, quam periit, narro. Hæc omnia Liberalis nostri affectum inclinant, aduersus sua 1) firmum & erectum. nec sine caussa concussus est. Inexspectata plus aggrauant: multas adiicit calamitatibus

1. *Sua*] *sueta* legit Lipsius & ex sequentibus firmari putat.

pondus: nec quisquam mortalium non magis, quod etiam miratus est, doluit. Ideo nihil nobis improvisum esse debet. in omnia præmittendus est animus: cogitandumque, non quidquid solet, sed quidquid potest fieri. Quid enim est, quod non fortuna cum voluit, & florentissimo detrahat? quod non eo magis aggrediatur & quatiat, quo speciosius fulget? Quid illi arduum, quidue difficile est? non vna via semper, ne tota quidem incurrit. Modo nostras in nos manus aduocat, modo suis contenta viribus, inuenit pericula sine auctore. Nullum tempus exceptum est: in ipsis voluptatibus caussæ doloris oriuntur. Bellum in media pace consurgit, & auxilia securitatis in metum transeunt: ex amico inimicus, hostis ex socio. In subitas tempestates, hibernisque maiores, agitur æstiua tranquillitas. Sine hoste patimur hostilia; & cladis caussas, si alia deficiunt, nimia sibi felicitas inuenit. Inuadit temperatissimos morbus, validissimos phthisis, innocentissimos pœna, secretissimos tumultus. Eligit aliquid noui casus, per quod velut oblitis vires suas ingerat. Quidquid longa series, multis laboribus, multa Deum indulgentia struxit, id vnus dies spargit ac dissipat. Longam moram dedit malis properantibus, qui diem dixit; hora, momentumque temporis, euertendis imperiis suffecere. Esset aliquod imbecillitatis nostræ solatium, rerumque nostrarum, si tam tarde perirent cuncta, quam fiunt; nunc incrementa lente exeunt, festinatur in damnum. Nihil priuatim, nihil publice stabile est: tam hominum, quam vrbium, fata voluuntur. Inter placidissima terror exsistit, nihilque extra tumultuantibus caussis, mala, vnde minime exspectabantur, erumpunt. Quæ domesticis bellis steterant regna, quæ externis, impellente nullo ruunt. Quota quæque felicita-

tem

tem ciuitas pertulit? Cogitanda ergo sunt omnia, & animus aduersus ea quæ possunt euenire, firmandus. Exsilia, tormenta, bella, morbos, naufragia meditare. potest te patriæ, potest patriam tibi casus eripere: potest te in solitudinem abiicere, potest hoc ipsum in quo turba suffocatur *1*), fieri solitudo. Tota ante oculos sortis humanæ conditio ponatur: nec quantum frequenter euenit, sed quantum plurimum potest euenire, præsumamus animo, si nolumus opprimi, nec vllis inusitatis velut nouis obstupefieri. In plenum cogitanda fortuna est: Quoties Asiæ, quoties Achaiæ vrbes vno tremore ceciderunt? quot oppida in Syria? quot in Macedonia deuorata sunt? Cyprum quoties vastauit hæc clades? quoties in se Paphus corruit? Frequenter nobis nuntiati sunt totarum vrbium interitus: & nos, inter quos frequenter ista nuntiantur, quota pars omnium sumus? Consurgamus itaque aduersus fortuita: & quidquid inciderit, sciamus non esse tam magnum, quam rumore iactetur. Ciuitas arsit opulenta, ornamentumque prouinciarum, quibus & inserta erat, & excepta, *2*) vni tamen imposita, & huic non altissimo monti. Omnium istarum ciuitatum, quas nunc magnificas ac nobiles audis, vestigia quoque tempus eradet. Non vides, quemadmodum in Achaia clarissimarum vrbium iam fundamenta consumpta sint, nec quidquam exstet, ex quo appareat illas saltem fuisse? Non tantum manufacta labuntur, non tantum humana arte atque industria posita vertit dies: iuga montium diffluunt, totæ desedere regiones. Operta sunt

1. *Turba suffocatur*] vbi tanta est turba, vt suffocationis periculum sit.

2. *Inserta erat & excepta*] inserta loco & positu, excepta conditione, colonia enim Romana erat Lugdunum,

fluctibus, quæ procul a conspectu maris stabant: vastauit ignis colles, per quos elucebat: erosit & quondam altissimos vertices, solatia nauigantium ac speculas; ad humilem arenam deduxit. Ipsius naturæ opera vexantur: & ideo æquo animo ferre debemus vrbium excidia. Casura omnia exstant: omnibus exitus manet: siue interna vi flatuque præclusa violenti 3) pondus, sub quo tenentur, excusserint; siue torrentium in abdito vis obstantia effregerit; siue flammarum violentia compaginem soli ruperit; siue vetustas, a qua nihil tutum est, expugnauerit minutatim; siue grauitas cæli egesserit populos, & situs deserta corruperit. Enumerare omnes fatorum vias, longum est. hoc vnum scio: omnia mortalium opera, mortalitate damnata sunt: inter peritura viuimus. Hæc ego atque eiusmodi solatia admoueo Liberali nostro, incredibili quodam patriæ suæ amore flagranti: quæ fortasse consumpta est, vt in melius excitaretur. Sæpe maiori fortunæ locum fecit iniuria: multa ceciderunt, vt altius surgerent, & in maius. Timagenes 4) felicitati vrbis inimicus aiebat, Romæ sibi incendia ob hoc vnum dolori esse, quod sciret meliora resurrectura, quam arsissent. In hac quoque vrbe, verisimile est certaturos omnes esse, vt maiora certioraque, quam amisere, restituantur. Sint vtinam, diuturna, & melioribus auspiciis in æuum longius condita! Nam huic coloniæ ab origine sua centesimus annus est, ætas ne homini quidem extrema. A Planco deducta in hanc frequentiam, loci opportunitate, conualuit: quæ tamen grauissimos casus intra spatium

3. *Vi flatuque præclusa violenti*] nulla in sensu difficultas, si legas cum Lipsio: *flatuque præclusi violente &c.*

4. *Timagenes*] seruus, Augusti obtrectator, & præsenti statui infensus. vid, Senecam patrem L. X. controv. 5. *Lips.*

huma-

humanæ pertulit senectutis. Itaque formetur animus ad intellectum, patientiamque sortis suæ, & sciat nihil inausum esse fortunæ. Aduersus imperia illam idem habere iuris, quod aduersus imperantes: aduersus vrbes idem posse, quod aduersus homines. Nihil horum indignandum est. in eum intrauimus mundum, in quo his legibus viuitur. Placet? pare. non placet? quacumque vis, exi. Indignare, si quid in te iniqui proprie 5) constitutum est: sed si hæc imos summosque necessitas alligat, in gratiam cum fato reuertere, a quo omnia resoluuntur. Non est quod nos tumulis metiaris, & his monumentis, quæ viam 6) disparia prætexunt: æquat omnes cinis. impares nascimur, pares morimur. Idem de vrbibus, quod de vrbium incolis dico: tam Ardea capta, quam Roma est. Conditor ille iuris humani, non natalibus nos, nec nominum claritate distinxit, nisi dum sumus. Vbi vero ad finem mortalium ventum est: Discede, inquit, ambitio: omnium quæ terram premunt, siremps 7) lex esto. Ad omnia patienda pares sumus: nemo altero fragilior est, nemo in crastinum sui certior. Alexander Macedonum rex discere Geometriam infelix cœperat; sciturus quam pusilla terra esset, ex qua minimum occupauerat. Ita dico, infelix, ob hoc, quod intelligere debebat falsum se gerere cognomen. quis enim esse magnus in pusillo

5. *Proprie*] peculiariter, præcipue.

6. *Monumentu quæ viam*] Nam vtrinque ad viarum publicarum limites monumenta statuta, quæ transeuntes mortis admonerent. Sed ea magna, parua, modica, ornatu & titulis (vt fortuna cuiusque) diuersa: at mors vna omnibus, quidquid domus illæ dispares, quidquid natales, opes, vita diffident. *Lips.*

7. *Siremps*] dicitur quasi similis res ipsa. Vid. Festum & ad eum notata a viris doctis.

po-

poteſt? Erant illa quæ tradebantur, ſubtilia, & diligenti intentione diſcenda: non quæ percipere poſſet vesſanus homo, & trans Oceanum cogitationes ſuas mittens. Facilia, inquit, me doce. Cui præceptor. Iſta, inquit, omnibus eadem ſunt, æque difficilia. Hoc puta rerum naturam dicere: Iſta de quibus quereris, omnibus eadem ſunt: nulli dari faciliora poſſunt: ſed quiſquis volet, ſibi ipſi illa reddet faciliora. Quomodo? Æquanimitate. Et doleas oportet, & ſitias, & eſurias, & ſeneſcas, & ſi tibi longior contigerit inter homines mora, & ægrotes, & perdas aliquid, & pereas. Non eſt tamen quod iſtis, quæ te circumſtrepunt, credas: nihil horum malum eſt, nihil intolerabile, aut durum. Ex conſenſu iſtis metus eſt. ſic mortem times, quomodo famam: quid autem ſtultius homine, verba metuente? Eleganter Demetrius noſter ſolet dicere, eodem loco ſibi eſſe voces imperitorum, quo ventre redditos crepitus. Quid enim, inquit, mea refert, ſurſum iſti an deorſum ſonent? Quanta dementia eſt vereri, ne infameris ab infamibus? Quemadmodum famam extimuiſtis ſine cauſſa: ſic & illa, quæ nunquam timeretis, niſi fama iuſſiſſet. Numquid detrimenti faceret vir bonus, iniquis rumoribus aſperſus? nec morti quidem hoc apud nos noceat: & hæc malam molitionem 8) habet. Nemo eorum qui illam accuſant, expertus eſt. interim temeritas eſt, damnare quod neſcias. At illud ſcis, quam multis vtilis ſit, quam multos liberet tormentis, egeſtate, querelis, ſuppliciis, tædio. Non ſumus in vllius poteſtate, cum mors in noſtra poteſtate ſit.

8. *Molitionem*] leg. *opinionem*. *Gronov.* Senſus: Mors quoque fama tantum & opinione mala eſt.

EPIST.

EPIST. XCII.

Rationem in homine dominari, & huc omnia referri, & in ea perfecta Beatam Vitam esse. Externa leue, aut nullum, pondus habere. Vtique Voluptatem non facere momentum, irrationalium bonum. Et posse tamen sumi externa, quæ secundum Naturam sunt; sed iudicio: & hoc tunc in iis Bonum esse, bene eligi. Nihilominus & sine iis, sola Virtute beatum, imo Beatissimum aliquem esse. Accedere hæc posse; non tamen augere addita, nec minuere detracta Beatitatem. in quam nec Tempus aliquid potest. Deo assimilemur, ad illum eamus.

PUto, inter me teque conuenit, externa corpori acquiri, corpus in honorem animi coli, in animo esse partes ministras, per quas mouemur alimurque, propter ipsum principale 1) nobis datas. In hoc principali est aliquid irrationale, est & rationale. Illud huic seruit: hoc vnum est, quod alio non refertur, sed omnia ad se perfert. Nam illa quoque diuina ratio omnibus præposita est, ipsa sub nullo est: & hæc autem nostra eadem est, quia ex illa est. Si de hoc inter nos conuenit, sequitur vt de illo quoque conueniat, in hoc vno positam esse beatam vitam, vt in nobis ratio perfecta sit. Hæc enim sola non submittit animum, stat contra fortunam: in quolibet rerum habitu seruata, seruat. 2) Id autem vnum bonum est, quod nunquam defringitur. Is, inquam, beatus, quem nulla res minorem facit: tenet summa, & ne vlli quidem, nisi sibi, innixus. Nam qui aliquo auxilio

1. *Principale*] ἡγεμονικόν.
2. *Seruata seruat*] lege: *se rectam seruat*. *Gronov.*

xilio sustinetur, potest cadere. Si aliter est, incipient in nobis multum valere non nostra. Quis autem vult constare fortuna, aut quis se prudens ob aliena miratur? Quid est beata vita, securitas & perpetua tranquillitas. Hanc dabit animi magnitudo, dabit constantia bene iudicati tenax. Ad hoc quomodo peruenitur? si veritas tota perspecta est, si seruatus est in rebus agendis ordo, modus, decor, & innoxia voluntas, aut benigna, intenta rationi, nec vnquam ab illa recedens, amabilis simul, mirabilisque. Denique, vt breuiter tibi formulam scribam, talis animus sapientis esse viri debet, qualis Deum deceat. Quid potest desiderare is, cui omnia honesta contingunt? Nam si possunt aliquid non honesta conferre ad optimum statum, in iis erit beata vita, sine quibus non est. Et quid stultius, turpiusue, quam bonum rationalis animi ex irrationalibus nectere? Quidam tamen augeri summum bonum iudicant, quia parum plenum sit, fortuitis repugnantibus. Antipater quoque, inter magnos sectæ huius auctores, aliquid se tribuere dicit externis, sed exiguum admodum Vides autem quale sit, die non esse contentum, nisi aliquis igniculus alluxerit. Quod potest in hac claritate solis habere scintilla momentum? Si non es sola honestate contentus, necesse est aut quietem adiici velis, quam hesychiam vocant Græci, aut voluptatem. Horum alterum vtcumque recipi potest: vacat enim animus molestia, liber ad inspectum vniuersi, nihilque illum auocat a contemplatione naturæ: alterum illud, voluptas, bonum pecoris est. Adiicimus rationali irrationale, honesto inhonestum. Magnam vitam facit titillatio corporis? quid ergo dubitatis dicere, bene esse homini, si palato bene est? Et hunc tu, non dico inter viros numeras, sed inter homines, cuius summum bonum saporibus, ac coloribus, ac sonis con-

constat? Excedat ex hoc animalium numero pulcherrimo, ac diis secundo; mutis aggregetur animal pabulo lætum. Irrationalis pars animi duas habet partes: alteram animosam, ambitiosam, impotentem, positam in affectionibus: alteram humilem, languidam, voluptatibus deditam. Illam effrænatam, meliorem tamen, certe fortiorem ac digniorem viro, reliquerunt: hanc necessariam beatæ vitæ putauerunt, eneruem & abiectam. Huic rationem seruire iussērunt, & fecerunt animalis generosissimi bonum, demissum & ignobile. Præterea mixtum, portentosumque, & ex diuersis animalium congruentibus membris. *3*) nam, vt ait Virgilius noster, in Scylla,

Prima hominis facies & pulcro pectore Virgo
Pube tenus, postrema immani corpore pistrix,
Delphinum caudas Vtero comm ssa luporum.

Huic tamen Scyllæ fera animalia iuncta sunt, horrenda, velocia: at isti sapientiam ex quibusnam composuere portentis? Prima hominis pars, est ipsa virtus: huic committitur futilis caro, & fluida, & receptandis tantum cibis habilis, vt ait Posidonius. Virtus illa diuina in lubricum desinit, & superioribus eius partibus venerandis atque cælestibus, animal iners ac marcidum attexitur. Illa vtcumque alta quies, nihil quidem ipsa animo præstabat, sed impedimenta remouebat: voluptas vltro dissoluit, & omne robur emollit. Quæ inuenietur tam discors inter se iunctura corporum? Fortissimæ rei inertissima adstruitur, seuerissimæ parum seria, sanctissimæ intempe-

3. *Ex diuersis animalium congruentibus membris*] non opus esse puto alia lectione. Sensus: *ex membris qui congruunt diuersis animalium*; subintellige *generibus* vel tale quid.

rans

rans vſque ad inceſta. Quid ergo? inquit: ſi virtutem nihil impeditura ſit bona valetudo, & quies, & dolorum vacatio; non petes illa? Quid ni petam? non quia bona ſunt, ſed quia ſecundum naturam ſunt, & quia bono a me iudicio ſumuntur. Quod erit in illis tunc bonum? hoc vnum, bene eligi Nam cum veſtem qualem decet ſumo cum ambulo vt oportet, cum cœno quemadmodum debeo: non cœna aut ambulatio, aut veſtis bona ſunt, ſed meum in his propoſitum, ſeruantis in quaque re rationi conuenientem modum. Etiam nunc adiiciam: Mundæ veſtis electio appetenda eſt homini. natura enim homo mundum & elegans animal eſt. Itaque non eſt bonum per ſe munda veſtis, ſed mundæ veſtis electio: quia non in re bonum eſt, ſed in electione: qua actiones noſtræ honeſtæ ſunt, non ipſa quæ aguntur. Quod de veſte dixi, idem de corpore me exiſtima dicere. nam hoc quoque natura, vt quamdam veſtem, animo circumdedit: velamentum eius eſt. Quis autem vnquam veſtimenta æſtimauit arcula? *4)* Nec bonum, nec malum vagina gladium facit. Ergo de corpore quoque idem tibi reſpondeo: ſumpturum quidem me, ſi detur electio, & ſanitatem & vires: bonum autem futurum, iudicium de illis meum, non ipſa. Eſt quidem, inquit, ſapiens beatus: ſummum tamen illud bonum non aſſequitur, niſi illi & naturalia inſtrumenta reſpondeant. Ita miſer quidem eſſe, qui virtutem habet, non poteſt; beatiſſimus autem non eſt, qui naturalibus bonis deſtituitur, vt valetudine, & membrorum integritate. Quod incredib lius videtur, id concedis, aliquem in maximis & continuis doloribus non eſſe miſerum, eſſe etiam beatum: quod leuius eſt, negas, beatiſſimum eſſe. Atqui ſi poteſt virtus efficere, ne miſer aliquis ſit, facilius

4. *Arcula*] in qua aſſeruantur.

efficiet, vt beatiſſimus ſit. minus enim interualli a beato ad beatiſſimum reſtat, quam a miſero ad beatum. An quæ res tantum valet, vt ereptum calamitatibus inter beatos locet: non poteſt adiicere quod ſupereſt, vt beatiſſimum faciat? in ſummo deficit cliuo? Commoda ſunt in vita, & incommoda: vtraque extra nos. Si non eſt miſer vir bonus, quamuis omnibus prematur incommodis: quomodo non beatiſſimus & ſi aliquibus commodis deficitur? Nam quemadmodum incommodorum onere vſque ad miſerum non deprimitur, ſic commodorum inopia non deducitur a beatiſſimo: ſed tam ſine commodis beatiſſimus eſt, quam non eſt ſub incommodis miſer. Aut poteſt illi eripi bonum ſuum, ſi poteſt minui. Paulo ante dicebam, igniculum nihil conferre lumini ſolis: claritate enim eius, quidquid ſine eo lucet, abſconditur. Sed quædam, inquit, ſoli quoque obſtant. At ſolis vis & lux integra eſt, etiam inter oppoſita: & quamuis aliquid interiaceat, quod nos prohibeat eius adſpectu, in opere eſt, curſu ſuo fertur. Quoties inter nubila luxit, non eſt ſereno minor, nec tardior quidem: quoniam multum intereſt, utrum aliquid obſtet tantum, an impediat. Eodem modo virtuti oppoſita nihil detrahunt. non eſt minor, ſed minus fulget: nobis forſitan non æque apparet ac nitet; ſibi eadem eſt, & more ſolis obſcuri, in occulto vim ſuam exercet. Hoc itaque aduerſus virtutem poſſunt calamitates, & damna, & iniuriæ, quod adverſus ſolem poteſt nebula. Inuenitur qui dicat, ſapientem corpore parum proſpero vſum, nec miſerum eſſe, nec beatum. Hic quoque fallitur. exæquat enim fortuita virtutibus, & tantumdem tribuit honeſtis, quantum honeſtate carentibus. Quid autem fœdius, quid indignius, quam comparare veneranda contemptis? Veneranda enim ſunt, fides, iuſtitia, pietas, fortitudo, prudentia: e contrario vilia ſunt,

quæ sæpe contingunt pleniora vilissimis, crus solidum, & lacertus, & dentes, & horum sanitas, firmitasque. Deinde si sapiens cui corpus molestum est, nec miser habebitur, nec beatus, sed in medio relinquetur: vita quoque eius nec appetenda erit, nec fugienda. Quid autem tam absurdum, quam sapientis vitam appetendam non esse? aut quid tam extra fidem, quam esse aliquam vitam nec appetendam, nec fugiendam? Deinde, si damna corporis miserum non faciunt, beatum esse patiuntur. Nam quibus potentia non est in peiorem transferendi statum, nec interpellandi quidem optimum Frigidum, inquit, aliquid, & calidum nouimus: inter vtrumque tepidum est Sic aliquis beatus est, aliquis miser, nec beatus. Volo hanc contra nos positam imaginem excutere. Si tepido illi plus frigidi ingessero, fiet frigidum: si plus calidi affudero, fiet nouissime calidum. At huic nec misero, nec beato, quantumcumque ad miserias adiecero, miser non erit, quemadmodum dicitis: ergo imago ista dissimilis est. Deinde trado tibi hominem, nec miserum, nec beatum. huic adiicio cæcitatem, non fit miser: adiicio debilitatem, non fit miser: adiicio dolores continuos & graues, non fit miser. Quem tam multa mala in miseram vitam non transferunt, nec ex beata quidem educunt. Si non potest, vt dicitis, sapiens ex beato in miserum decidere, non potest in non beatum. quare enim qui labi cœpit, alicubi subsistat? quæ res non patitur illum ad imum deuolui, retinet in summo. Quidni non possit beata vita rescindi? nec remitti quidem potest: & ideo virtus ad illam per se ipsa satis est. Quid ergo? inquit, sapiens non est beatior, qui diutius vixerit, quem nullus auocauit dolor: quam ille qui cum mala fortuna semper luctatus est? Responde mihi; Numquid & melior est, & honestior? si hæc non sunt, nec beatior

tior quidem eſt. Rectius viuat, oportet, vt beatius viuat: ſi rectius non poteſt, ne beatius quidem. Non intenditur virtus: ergo ne beata quidem vita, quæ ex virtute eſt. Virtus enim tantum bonum eſt, vt iſtas acceſſiones minutas non ſentiat, breuitatem æui, & dolorem, & corporum varias offenſiones. Nam voluptas non eſt digna, ad quam reſpiciat. Quid eſt in virtute præcipuum? futuro non indigere, nec dies ſuos computare, in quantolibet tempore æterna conſummare. Incredibilia nobis hæc videntur, & ſupra humanam naturam excurrentia. maieſtatem enim eius in noſtra imbecillitate metimur, & vitiis noſtris nomen virtutis imponimus. Quid porro, non æque incredibile videtur, aliquem in ſummis cruciatibus poſitum, dicere, Beatus ſum? atqui hæc vox in ipſa officina voluptatis eſt audita. Beatiſſimum, inquit, hunc & vltimum diem ago, Ep curus: cum illum hinc vrinæ difficultas torqueret, hinc inſanabilis exulcerati dolor ventris. Quare ergo incredibilia ſunt iſta apud eos, qui virtutem colunt: cum apud eos quoque reperiantur, apud quos voluptas imperat? Hi quoque degeneres & humillimæ mentis aiunt, in ſummis doloribus, in ſummis calamitatibus, ſapientem nec miſerum futurum, nec beatum. Atqui hoc quoque incredibile eſt, imo incredibilius. Non video enim, quomodo non in infimum agatur, e faſtigio ſuo deiecta virtus. Aut beatum præſtare debet: aut, ſi ab hoc depulſa eſt, non prohibebit fieri miſerum. Stans non poteſt vinci. aut vincatur oportet, aut vincat. Diis, inquit, immortalibus ſolis & virtus & beata vita contingit: nobis vmbra quædam illorum bonorum & ſimilitudo. accedimus ad illa, non peruenimus. Ratio vero, diis hominibusque communis: hæc in illis conſummata eſt, in nobis conſummabilis. Sed ad deſperationem nos vitia noſtra perducunt. Nam

ille alter secundus, vt aliquis parum constans ad custodienda optima, cuius iudicium labat etiamnum & incertum est, desiderat oculorum atque aurium sensum, bonam valetudinem, & non fœdum adspectum corporis, & habitu manentem suo, ætatis præterea longius spatium. Per hanc 5) potest non pœnitenda agitare, vt in imperfecto viro. Huic malitiæ vis quædam inest, qua animum habet mobilem ad praua: ille agit carens malitia, & ea agitatio abest a bono. Non est adhuc bonus, sed in bonum fingitur: cuicumque autem deest aliquid ad bonum, malus est.

Sed si cui virtus animusque in corpore præsens;

hic deos æquat, illo tendit, originis suæ memor. Nemo improbe eo conatur adscendere, vnde descenderat. Quid est autem, cur non existimes in eo diuini aliquid existere, qui Dei pars est? totum hoc quo continemur, & vnum est, & Deus 6): & socii eius sumus, & membra. Capax est noster animus: perfertur illo, si vitia non deprimant. Quemadmodum corporum nostrorum habitus erigitur, & spectat in cælum; ita animus, cui, inquantum vult, licet porrigi, in hoc a natura rerum formatus est, vt paria diis velit, & sic vtatur suis viribus, ac se in spatium suum extendat. Nam si aliena vi ad summa niteretur, magnus erat labor, ire in cælum: redit. cum hoc iter nactus est, vadit audacter, & contemptor omnium,

5. *Per hanc*] leg. *fer hunc* Gronov. sensus: tolerabilem puta, quamuis non ad summum gradum sapientiæ peruenerit, sed in secundo subsistat. sequentia vero ita legit & distinguit. *Potest non pœnitenda agitare. At imperfecto viro malitia vis quædam inest: qua animum habet mobilem; ad praua illum agit carens malitia, & ea agitatio abest a bono.*

6. *Et Deus*] nam & mundus Stoicis Deus. *Lips.*

nec

nec ad pecuniam respicit: aurum argentumque, illis in quibus iacuere tenebris dignissima, non ad hunc æstimat splendorem, quo imperitorum verberant oculos. Scit erui e cœno, ex quo illa secreuit cupiditas nostra & effodit. Scit, inquam, alibi positas esse diuitias, quam quo congeruntur *7)*: animum impleri debere, non arcam. Hunc imponere dominio omnium rerum licet, hunc in possessionem rerum naturæ inducere, vt suorum. Oriens Occidensque terminus fiat, deorumque ritu cuncta possideat; cum opibus suis diuites superne despiciat: quorum nemo tam lætus est suo, quam tristis alieno. Cum se in hanc sublimitatem tulit, corporis quoque, velut oneris necessarii, non amator, sed procurator est: nec se illi cui impositus est, subiicit. Nemo liber est, qui corpori seruit. nam vt alios dominos, quos nimia pro illo solicitudo inuenit, transeas, ipsius morosum imperium delicatumque est. Ab hoc, modo æquo animo exit, modo magno prosilit: nec, quis deinde reliquiis eius futurus sit exitus, quærit. Sed vt ex barba capillos detonsos negligimus: ita ille diuinus animus egressurus hominem, quo receptaculum suum conferatur, ignis illud exurat, an feræ distrahant, an terra contegat, non magis ad se iudicat pertinere, quam secundas ad editum infantem. Vtrum proiectum aues differant, an consumatur

- - - - *canibus data præda marinis*,

quid ad illum? Qui tunc quoque, cum inter homines est, nullas minas timet: vllasne timebit post mortem minas eorum, quibus vsque ad mortem timeri parum est *8)*? Non conterret, inquit, me, nec vncus, nec

7. *Quo congeruntur*] non positas esse veras diuitias in arca, quo congeruntur istæ quæ vulgo diuitiæ audiunt.

8. *Quibus ad mortem timeri parum est*] intelligit tyrannos, qui in cadauera quoque mortuorum sæuiunt.

proiecti ad contumeliam cadaueris laceratio, fœda visuris. Neminem de supremo officio rogo: nulli reliquias meas commendo. ne quis insepultus esset, rerum natura prospexit. Quem sæuitia proiecerit, dies condet. Diserte Mæcenas ait:

Nec tumulum curo. sepelit natura relictos.

Alte cinctum 9) putes dixisse. habuit enim ingenium & grande & virile, nisi illud secum 10) discinxisset.

Epist. XCIII.

De morte Philosophi Metronactis, qui iuuenis obiit. Parum id refert: & vita non spatio, sed actu metienda est. Omnis bona ea, longa: denique nihil hic longum.

In epistola, qua de morte Metronactis philosophi querebaris, tanquam & potuisset diutius viuere, & debuisset, æquitatem tuam desideraui: quæ tibi in omni persona, in omni negotio superest; in vna re deest, in qua omnibus. Multos inueni æquos adversus homines: aduersus deos neminem. Obiurgamus quotidie fatum: Quare ille in medio cursu raptus est? quare ille non rapitur? quare senectutem & sibi & aliis grauem extendit? Vtrum, obsecro te, æquius iudicas, te naturæ, an tibi parere naturam? quid autem interest quam cito exeas, vnde vtique exeundum est? Non vt diu viuamus, curandum est: sed vt satis. nam vt diu viuas, fato opus est: vt satis, animo. Longa est vita, si plena est. Impletur autem, cum animus

9. *Alte cinctum*] industrium, fortem, tales enim altius præcingi solent.
10. *Secum*] i. e. vna cum veste & corpore cui indulgebat.

nimus sibi bonum suum reddidit, & ad se potestatem sui transtulit. Quid illum octoginta anni iuuant, per inertiam exacti? non vixit iste, sed in vita moratus est: nec sero mortuus est, sed diu. 1) Octoginta annis vixit. Interest, mortem eius ex quo die numeres. At ille obiit viridis: sed officia boni ciuis, boni amici, boni filii exsecutus est: in nulla parte cessauit. licet eius ætas imperfecta sit, vita perfecta est. Octoginta annis vixit. Imo octoginta annis fuit: nisi forte sic vixisse eum dicis, quomodo dicuntur arbores viuere. Obsecro te, mi Lucili, hoc agamus; vt quemadmodum pretiosa rerum, 2) sic vita nostra non pateat multum, sed multum pendat. Actu illam metiamur, non tempore. Vis scire, quid inter hunc intersit vegetum contemptoremque fortunæ, functum omnibus vitæ humanæ stipendiis, atque in summum bonum eius euectum, & illum cui multi anni transmissi sunt? alter post mortem quoque est, alter ante mortem periit. Laudemus itaque, & in numero felicium reponamus eum, cui quantulumcumque temporis contigit, bene collocatum est. Vidit enim veram lucem, non fuit vnus e multis. & viuit, & vixit, & viguit. Aliquando sereno vsus est: aliquando, vt solet, validi sideris fulgor per nubila emicuit. Quid quæris, quamdiu vixerit? vixit ad posteros vsque: transiliit, & se in memoriam dedit. Nec ideo mihi plures annos accedere recusauerim: nihil tamen ad beatam vitam defuisse dicam, si spatium eius inciditur. Non enim ad eum diem me aptaui, quem vltimum mihi spes auida promiserat: sed nullum non tamquam vltimum adspexi. Quid me interrogas, quando natus

1. *Sed diu*] scilicet mortuus est, vtpote cuius tota vita mortis instar habuerit.

2. *Pretiosa rerum*] gemmæ, & aurum quæ in breuitate pretium & pondus habent. *Lips.*

sim? an inter iuniores adhuc censear? habeo meum. Quemadmodum in minore corporis habitu, potest homo esse perfectus: sic & in minore temporis modo, potest esse vita perfecta. Ætas inter externa est. Quamdiu sim, alienum est; quamdiu vir bonus sim, meum est. Hoc a me exige, ne velut per tenebras æuum ignobile emetiar; vt agam vitam, non vt prætervehar. Quæris quod sit amplissimum vitæ spatium? vsque ad sapientiam viuere. Qui ad illam peruenit, attigit non longissimum finem, sed maximum. ille vero glorietur audacter, & diis agat gratias: interque eos, sibi & rerum naturæ imputet, quod fuit. Merito enim imputabit: meliorem illi vitam reddidit, quam acceperat. Exemplar boni viri posuit: qualis quantusque esset ostendit; si quid adiecisset, fuisset simile præterito. Et tamen quousque viuimus? omnium rerum cognitione fruiti sumus. Scimus a quibus principalis natura 3) se attollat, quemadmodum ordinet mundum, per quas vices annum reuocet, quemadmodum omnia quæ vsquam erant, cluserit, & seipsam sui finem fecerit. Scimus, sidera impetu suo vadere; præter terram nihil stare, cetera continua velocitate decurrere. Scimus quemadmodum solem luna prætereat; quare tardior velociorem post se relinquat: quomodo lumen accipiat, aut perdat: quæ caussa inducat noctem, quæ reducat diem. Illuc eundum est, vbi ista propius adspicias. nec hac spe, inquit sapiens ille, fortius exeo, quod patere mihi ad deos meos iter iudico. Merui quidem admitti, & iam inter illos fui: animumque illo meum misi, & ad me illi suum miserunt. Sed tolli me de medio puta, & post mortem nihil ex

3. *Principalis natura*] intelligo naturam rerum, quæ attollitur & surgit a Deo & materia. *Lips.*

homi-

homine restare: æque magnum animum habeo, etiam si nusquam transiturus excedo. Non tam multis vixit annis, quam potuit. Et paucorum versuum liber est, & quidem laudandus, atque vtilis: annales Tamusii scis quam non decori sint, & quid vocentur 4). (æque est vita quorumdam longa,) & quod Tamusii sequitur annales. Numquid feliciorem iudicas eum, qui summo die muneris, quam eum qui medio occiditur? numquid aliquem esse tam stulte cupidum vitæ putas, vt iugulari in spoliario 5), quam in arena malit? Non maiore spatio alter alterum præcedimus. mors per omnes it: qui occidit, consequitur occisum. Minimum est, de quo solicitissime agitur. Quid autem ad rem pertinet, quamdiu vites, quod euitare non possis?

EPIST. XCIV.

Dissertatio, vtrum Dogmatica, an Parænetica pars philosophiæ vtilior? & an altera sine altera sufficiat? Aristo priorem præfert, & solam admittit: eiusque hic argumenta; alii & alteram adiungunt, ac magnos eius vsus ostendunt: & Seneca diducit eleganter, argute, fructuose. Lege, & oblectare.

EAm partem philosophiæ, 1) quæ dat propria cuique personæ præcepta, nec in vniuersum componit hominem, sed marito suadet, quomodo se gerat aduersus vxorem: patri, quomodo educet liberos: domino, quomodo seruos regat; quidam solam receperunt, ceteras

4. *Et quid vocentur*] nempe quod illi Catulliani *Annales Volusi & cacata charta*, *Lips.*

5. *Spoliario*] pars Amphitheatri, in quo indui equi solent, & læsi ac deinceps inutiles occidi. *Lips.*

1. *Eam partem Philosophiæ*] παραινετικὴν s. præceptivam. *Lips.*

quasi extra nostram vtilitatem vagantes reliquerunt: tamquam quis possit de parte suadere, nisi qui summam prius totius vitæ complexus est. Sed Aristo Stoicus e contrario hanc partem leuem existimat, & quæ non descendat in pectus vsque: at illam non habentem præcepta, plurimum ait proficere, ipsaque decreta philosophiæ, constitutionem esse summi boni; quam qui bene intellexit & didicit, quid in quaque re faciendum sit, sibi ipse præcepit. Quemadmodum qui iaculari discit, destinatum locum captat, & manum format ad dirigenda quæ mittit: cum hanc vim ex disciplina & exercitatione percepit, quocumque vult, illa vtitur: didicit enim non hoc aut illud ferire, sed quodcumque voluerit. sic qui se ad totam vitam instruxit, non desiderat particulatim admoneri, doctus in totum: non quomodo cum vxore aut cum filio viueret, sed quomodo bene viueret. in hoc est, & quomodo cum vxore ac liberis viuat. Cleanthes vtilem quidem iudicat & hanc partem, sed imbecillem nisi ab vniuerso fluit, nisi decreta ipsa philosophiæ & capita cognouit. In duas ergo quæstiones locus iste diuiditur. Vtrum vtilis, an inutilis sit: & an solus virum bonum possit efficere, id est, vtrum superuacuus sit, an omnes faciat superuacuos. 2) Qui hanc partem videri volunt superuacuam, hoc aiunt: Si quid oculis oppositum moratur aciem, remouendum est: illo quidem non abiecto operam perdidit, qui præcepit: Sic ambulabis, illo manum porriges. Eodem modo, vbi aliqua res obcæcat animum, & ad officiorum dispiciendum ordinem impedit, nihil agit, qui præcipit: Sic viues cum patre, sic cum vxore. Nihil e-

2. *An omnes faciat superuacuos*] h. e. an solus sufficiat, ita vt carere reliquis possimus.

nim

nim proficient præcepta, qvamdiu menti error obfusus est: si ille discutitur, apparebit quid cuique debeatur officio. Alioquin doces illum, quid sano faciendum sit, non sanum efficis. Pauperi, vt agat diuitem, monstras: hoc quomodo manente paupertate fieri potest? Ostendis esurienti, quid tamquam satur faciat: fixam potius medullis famem detrahe. Idem tibi de omnibus vitiis dico, ipsa remouenda sunt; non præcipiendum, quod fieri illis manentibus non potest. Nisi opiniones falsas, quibus laboramus, expuleris: nec auarus, quomodo vtendum pecunia sit, exaudiet; nec timidus, quomodo pericula contemnat. Efficias oportet, vt sciat pecuniam nec bonum, nec malum esse: ostendas illi miserrimos diuites. Efficias, vt quicquid publice expauimus, sciat non esse tam timendum, quam fama circumfert, nec dolere quoque, nec mori. Sæpe in morte, quam pati lex est, magnum esse solatium, quod ad neminem redit: in dolore, pro remedio futuram obstinationem animi, qui leuius facit sibi, quidquid contumaciter passus est. Optimam doloris esse naturam, quod non potest nec qui extenditur, magnus esse; nec qui est magnus, extendi. Omnia fortiter accipienda, quæ nobis mundi necessitas imperat. His decretis cum illum in conspectum suæ conditionis adduxeris, & cognouerit beatam vitam esse, non quæ secundum voluptatem est, sed secundum naturam: cum virtutem vnicum bonum hominis adamauerit, turpitudinem solum malum fugerit, reliqua omnia, diuitias, honores, bonam valetudinem, vires, imperia, scierit esse mediam partem, nec bonis annumerandam, nec malis: monitorem non desiderabit ad singula, qui dicat: Sic incede; sic cœna: hoc viro, hoc feminæ, hoc marito, hoc cælibi conuenit. Ista enim qui diligentissime monent, ipsi facere non possunt. Hæc pæda-

poteſt? Erant illa quæ tradebantur, ſubtilia, & diligenti intentione diſcenda: non quæ percipere poſſet vesanus homo, & trans Oceanum cogitationes ſuas mittens. Facilia, inquit, me doce. Cui præceptor. Iſta, inquit, omnibus eadem ſunt, æque difficilia. Hoc puta rerum naturam dicere: Iſta de quibus quereris, omnibus eadem ſunt: nulli dari faciliora poſſunt: ſed quiſquis volet, ſibi ipſi illa reddet faciliora. Quomodo? Æquanimitate. Et doleas oportet, & ſitias, & eſurias, & ſeneſcas, & ſi tibi longior contigerit inter homines mora, & ægrotes, & perdas aliquid, & pereas. Non eſt tamen quod iſtis, quæ te circumſtrepunt, credas: nihil horum malum eſt, nihil intolerabile, aut durum. Ex conſenſu iſtis metus eſt. ſic mortem times, quomodo famam: quid autem ſtultius homine, verba metuente? Eleganter Demetrius noſter ſolet dicere, eodem loco ſibi eſſe voces imperitorum, quo ventre redditos crepitus. Quid enim, inquit, mea refert, ſurſum iſti an deorſum ſonent? Quanta dementia eſt vereri, ne infameris ab infamibus? Quemadmodum famam extimuiſtis ſine cauſſa: ſic & illa, quæ nunquam timeretis, niſi fama iuſſiſſet. Numquid detrimenti faceret vir bonus, iniquis rumoribus aſperſus? nec morti quidem hoc apud nos noceat: & hæc malam molitionem 8) habet. Nemo eorum qui illam accuſant, expertus eſt. interim temeritas eſt, damnare quod neſcias. At illud ſcis, quam multis vtilis ſit, quam multos liberet tormentis, egeſtate, querelis, ſuppliciis, tædio. Non ſumus in vllius poteſtate, cum mors in noſtra poteſtate ſit.

8. *Molitionem*] leg. *opinionem*. *Gronov.* Senſus: Mors quoque fama tantum & opinione mala eſt.

EPIST.

EPIST. XCII.

Rationem in homine dominari, & huc omnia referri, & in ea perfecta Beatam vitam esse. Externa leue, aut nullum, pondus habere. Vtique voluptatem non facere momentum, irrationalium bonum. Et posse tamen sumi externa, quæ secundum Naturam sunt; sed iudicio: & hoc tunc in iis Bonum esse, bene eligi. Nihilominus & sine iis, sola Virtute beatum, imo Beatissimum aliquem esse. Accedere hæc posse; non tamen augere addita, nec minuere detracta Beatitatem. in quam nec Tempus aliquid potest. Deo assimilemur, ad illum eamus.

PUto, inter me teque conuenit, externa corpori acquiri, corpus in honorem animi coli, in animo esse partes ministras, per quas mouemur alimurque, propter ipsum principale 1) nobis datas. In hoc principali est aliquid irrationale, est & rationale. Illud huic seruit: hoc vnum est, quod alio non refertur, sed omnia ad se perfert. Nam illa quoque diuina ratio omnibus præposita est, ipsa sub nullo est: & hæc autem nostra eadem est, quia ex illa est. Si de hoc inter nos conuenit, sequitur vt de illo quoque conueniat, in hoc vno positam esse beatam vitam, vt in nobis ratio perfecta sit. Hæc enim sola non submittit animum, stat contra fortunam: in quolibet rerum habitu seruata, seruat. 2) Id autem vnum bonum est, quod nunquam defringitur. Is, inquam, beatus, quem nulla res minorem facit: tenet summa, & ne vlli quidem, nisi sibi, innixus. Nam qui aliquo au-

1. *Principale*] ἡγεμονικόν.
2. *Seruata seruat*] lege: *ser ectam seruat*. *Gronov.*

xilio sustinetur, potest cadere. Si aliter est, incipient in nobis multum valere non nostra. Quis autem vult constare fortuna, aut quis se prudens ob aliena miratur? Quid est beata vita, securitas & perpetua tranquillitas. Hanc dabit animi magnitudo, dabit constantia bene iudicati tenax. Ad hoc quomodo peruenitur? si veritas tota perspecta est, si seruatus est in rebus agendis ordo, modus, decor, & innoxia voluntas, aut benigna, intenta rationi, nec vnquam ab illa recedens, amabilis simul, mirabilisque. Denique, vt breuiter tibi formulam scribam, talis animus sapientis esse viri debet, qualis Deum deceat. Quid potest desiderare is, cui omnia honesta contingunt? Nam si possunt aliquid non honesta conferre ad optimum statum, in iis erit beata vita, sine quibus non est. Et quid stultius, turpiusue, quam bonum rationalis animi ex irrationalibus nectere? Quidam tamen augeri summum bonum iudicant, quia parum plenum sit, fortuitis repugnantibus. Antipater quoque, inter magnos sectæ huius auctores, aliquid se tribuere dicit externis, sed exiguum admodum. Vides autem quale sit, die non esse contentum, nisi aliquis igniculus alluxerit. Quod potest in hac claritate solis habere scintilla momentum? Si non es sola honestate contentus, necesse est aut quietem adiici velis, quam hesychiam vocant Græci, aut voluptatem. Horum alterum vtcumque recipi potest: vacat enim animus molestia, liber ad inspectum vniuersi, nihilque illum auocat a contemplatione naturæ: alterum illud, voluptas, bonum pecoris est. Adiicimus rationali irrationale, honesto inhonestum. Magnam vitam facit titillatio corporis? quid ergo dubitatis dicere, bene esse homini, si palato bene est? Et hunc tu, non dico inter viros numeras, sed inter homines, cuius summum bonum saporibus, ac coloribus, ac sonis con-

constat? Excedat ex hoc animalium numero pulcherrimo, ac diis secundo; mutis aggregetur animal pabulo lætum. Irrationalis pars animi duas habet partes: alteram animosam, ambitiosam, impotentem, positam in affectionibus: alteram humilem, languidam, voluptatibus deditam. Illam effrænatam, meliorem tamen, certe fortiorem ac digniorem viro, reliquerunt: hanc necessariam beatæ vitæ putauerunt, eneruem & abiectam. Huic rationem seruire iussferunt, & fecerunt animalis generosissimi bonum, demissum & ignobile. Præterea mixtum, portentosumque, & ex diuersis animalium congruentibus membris. 3) nam, vt ait Virgilius noster, in Scylla,

Prima hominis facies & pulcro pectore Virgo
Pube tenus, postrema immani corpore pistrix,
Delphinum caudas Vtero commissa luporum.

Huic tamen Scyllæ fera animalia iuncta sunt, horrenda, velocia: at isti sapientiam ex quibusnam composuere portentis? Prima hominis pars, est ipsa virtus: huic committitur futilis caro, & fluida, & receptandis tantum cibis habilis, vt ait Posidonius. Virtus illa diuina in lubricum desinit, & superioribus eius partibus venerandis atque cælestibus, animal iners ac marcidum attexitur. Illa vtcumque alta quies, nihil quidem ipsa animo præstabat, sed impedimenta remouebat: voluptas vltro dissoluit, & omne robur emollit. Quæ inuenietur tam discors inter se iunctura corporum? Fortissimæ rei inertissima adstruitur, seuerissimæ parum seria, sanctissimæ intempe-

3. *Ex diuersis animalium congruentibus membris*] non opus esse puto alia lectione. Sensus: *ex membris qui congruunt diversis animalium*; subintellige *generibus* vel tale quid.

rans

rans vſque ad inceſta. Quid ergo? inquit: ſi virtutem nihil impeditura ſit bona valetudo, & quies, & dolorum vacatio; non petes illa? Quid ni petam? non quia bona ſunt, ſed quia ſecundum naturam ſunt, & quia bono a me iudicio ſumuntur. Quod erit in illis tunc bonum? hoc vnum, bene eligi Nam cum veſtem qualem decet ſumo cum ambulo vt oportet, cum cœno quemadmodum debeo: non cœna aut ambulatio, aut veſtis bona ſunt, ſed meum in his propoſitum, ſeruantis in quaque re rationi conuenientem modum. Etiam nunc adiiciam: Mundæ veſtis electio appetenda eſt homini. natura enim homo mundum & elegans animal eſt. Itaque non eſt bonum per ſe munda veſtis, ſed mundæ veſtis electio: quia non in re bonum eſt, ſed in electione: qua actiones noſtræ honeſtæ ſunt, non ipſa quæ aguntur. Quod de veſte dixi, idem de corpore me exiſtima dicere. nam hoc quoque natura, vt quamdam veſtem, animo circumdedit: velamentum eius eſt. Quis autem vnquam veſtimenta æſtimauit arcula? *4)* Nec bonum, nec malum vagina gladium facit. Ergo de corpore quoque idem tibi reſpondeo: ſumpturum quidem me, ſi detur electio, & ſanitatem & vires: bonum autem futurum, iudicium de illis meum, non ipſa. Eſt quidem, inquit, ſapiens beatus: ſummum tamen illud bonum non aſſequitur, niſi illi & naturalia inſtrumenta reſpondeant. Ita miſer quidem eſſe, qui virtutem habet, non poteſt; beatiſſimus autem non eſt, qui naturalibus bonis deſtituitur, vt valetudine, & membrorum integritate. Quod incredib lius videtur, id concedis, aliquem in maximis & continuis doloribus non eſſe miſerum, eſſe etiam beatum: quod leuius eſt, negas, beatiſſimum eſſe. Atqui ſi poteſt virtus efficere, ne miſer aliquis ſit, facilius

4. *Arcula*] in qua aſſeruantur.

effi-

efficiet, vt beatiſſimus ſit. minus enim interualli a beato ad beatiſſimum reſtat, quam a miſero ad beatum. An quæ res tantum valet, vt ereptum calamitatibus inter beatos locet: non poteſt adiicere quod ſupereſt, vt beatiſſimum faciat? in ſummo deficit cliuo? Commoda ſunt in vita, & incommoda: vtraque extra nos. Si non eſt miſer vir bonus, quamuis omnibus prematur incommodis: quomodo non beatiſſimus & ſi aliquibus commodis deficitur? Nam quemadmodum incommodorum onere vſque ad miſerum non deprimitur, ſic commodorum inopia non deducitur a beatiſſimo: ſed tam ſine commodis beatiſſimus eſt, quam non eſt ſub incommodis miſer. Aut poteſt illi eripi bonum ſuum, ſi poteſt minui. Paulo ante dicebam, igniculum nihil conferre lumini ſolis: claritate enim eius, quidquid ſine eo lucet, abſconditur. Sed quædam, inquit, ſoli quoque obſtant. At ſolis vis & lux integra eſt, etiam inter oppoſita: & quamuis aliquid interiaceat, quod nos prohibeat eius adſpectu, in opere eſt, curſu ſuo fertur. Quoties inter nubila luxit, non eſt ſereno minor, nec tardior quidem: quoniam multum intereſt, utrum aliquid obſtet tantum, an impediat. Eodem modo virtuti oppoſita nihil detrahunt. non eſt minor, ſed minus fulget: nobis forſitan non æque apparet ac nitet; ſibi eadem eſt, & more ſolis obſcuri, in occulto vim ſuam exercet. Hoc itaque aduerſus virtutem poſſunt calamitates, & damna, & iniuriæ, quod adverſus ſolem poteſt nebula. Inuenitur qui dicat, ſapientem corpore parum proſpero vſum, nec miſerum eſſe, nec beatum. Hic quoque fallitur. exæquat enim fortuita virtutibus, & tantumdem tribuit honeſtis, quantum honeſtate carentibus. Quid autem fœdius, quid indignius, quam comparare veneranda contemptis? Veneranda enim ſunt, fides, iuſtitia, pietas, fortitudo, prudentia: e contrario vilia ſunt,

quæ ſæpe contingunt pleniora viliſſimis, crus ſolidum, & lacertus, & dentes, & horum ſanitas, firmitasque. Deinde ſi ſapiens cui corpus moleſtum eſt, nec miſer habebitur, nec beatus, ſed in medio relinquetur: vita quoque eius nec appetenda erit, nec fugienda. Quid autem tam abſurdum, quam ſapientis vitam appetendam non eſſe? aut quid tam extra fidem, quam eſſe aliquam vitam nec appetendam, nec fugiendam? Deinde, ſi damna corporis miſerum non faciunt, beatum eſſe patiuntur. Nam quibus potentia non eſt in peiorem transferendi ſtatum, nec interpellandi quidem optimum Frigidum, inquit, aliquid, & calidum nouimus: inter vtrumque tepidum eſt Sic aliquis beatus eſt, aliquis miſer, nec beatus. Volo hanc contra nos poſitam imaginem excutere. Si tepido illi plus frigidi ingeſſero, fiet frigidum: ſi plus calidi affudero, fiet nouiſſime calidum. At huic nec miſero, nec beato, quantumcumque ad miſerias adiecero, miſer non erit, quemadmodum dicitis: ergo imago iſta diſſimilis eſt. Deinde trado tibi hominem, nec miſerum, nec beatum. huic adiicio cæcitatem, non fit miſer: adiicio debilitatem, non fit miſer: adiicio dolores continuos & graues, non fit miſer. Quem tam multa mala in miſeram vitam non transferunt, nec ex beata quidem educunt. Si non poteſt, vt dicitis, ſapiens ex beato in miſerum decidere, non poteſt in non beatum. quare enim qui labi cœpit, alicubi ſubſiſtat? quæ res non patitur illum ad imum deuolui, retinet in ſummo. Quidni non poſſit beata vita reſcindi? nec remitti quidem poteſt: & ideo virtus ad illam per ſe ipſa ſatis eſt. Quid ergo? inquit, ſapiens non eſt beatior, qui diutius vixerit, quem nullus auocauit dolor: quam ille qui cum mala fortuna ſemper luctatus eſt? Reſponde mihi: Numquid & melior eſt, & honeſtior? ſi hæc non ſunt, nec beatior

tior quidem est. Rectius viuat, oportet, vt beatius viuat: si rectius non potest, ne beatius quidem. Non intenditur virtus: ergo ne beata quidem vita, quæ ex virtute est. Virtus enim tantum bonum est, vt istas accessiones minutas non sentiat, breuitatem æui, & dolorem, & corporum varias offensiones. Nam voluptas non est digna, ad quam respiciat. Quid est in virtute præcipuum? futuro non indigere, nec dies suos computare, in quantolibet tempore æterna consummare. Incredibilia nobis hæc videntur, & supra humanam naturam excurrentia. maiestatem enim eius in nostra imbecillitate metimur, & vitiis nostris nomen virtutis imponimus. Quid porro, non æque incredibile videtur, aliquem in summis cruciatibus positum, dicere, Beatus sum? atqui hæc vox in ipsa officina voluptatis est audita. Beatissimum, inquit, hunc & vltimum diem ago, Epicurus: cum illum hinc vrinæ difficultas torqueret, hinc insanabilis exulcerati dolor ventris. Quare ergo incredibilia sunt ista apud eos, qui virtutem colunt: cum apud eos quoque reperiantur, apud quos voluptas imperat? Hi quoque degeneres & humillimæ mentis aiunt, in summis doloribus, in summis calamitatibus, sapientem nec miserum futurum, nec beatum. Atqui hoc quoque incredibile est, imo incredibilius. Non video enim, quomodo non in infimum agatur, e fastigio suo deiecta virtus. Aut beatum præstare debet: aut, si ab hoc depulsa est, non prohibebit fieri miserum. Stans non potest vinci. aut vincatur oportet, aut vincat. Diis, inquit, immortalibus solis & virtus & beata vita contingit: nobis vmbra quædam illorum bonorum & similitudo. accedimus ad illa, non peruenimus. Ratio vero, diis hominibusque communis: hæc in illis consummata est, in nobis consummabilis. Sed ad desperationem nos vitia nostra perducunt. Nam

ille alter secundus, vt aliquis parum constans ad custodienda optima, cuius iudicium labat etiamnum & incertum est, desiderat oculorum atque aurium sensum, bonam valetudinem, & non fœdum adspectum corporis, & habitu manentem suo, ætatis præterea longius spatium. Per hanc 5) potest non pœnitenda agitare, vt in imperfecto viro. Huic malitiæ vis quædam inest, qua animum habet mobilem ad praua: ille agit carens malitia, & ea agitatio abest a bono. Non est adhuc bonus, sed in bonum fingitur: cuicumque autem deest aliquid ad bonum, malus est.

Sed si cui virtus animusque in corpore præsens;

hic deos æquat, illo tendit, originis suæ memor. Nemo improbe eo conatur adscendere, vnde descenderat. Quid est autem, cur non existimes in eo diuini aliquid existere, qui Dei pars est? totum hoc quo continemur, & vnum est, & Deus 6): & socii eius sumus, & membra. Capax est noster animus: perfertur illo, si vitia non deprimant. Quemadmodum corporum nostrorum habitus erigitur, & spectat in cælum; ita animus, cui, inquantum vult, licet porrigi, in hoc a natura rerum formatus est, vt paria diis velit, & sic vtatur suis viribus, ac se in spatium suum extendat. Nam si aliena vi ad summa niteretur, magnus erat labor, ire in cælum: redit. cum hoc iter nactus est, vadit audacter, & contemptor omnium,

5. *Per hanc*] leg. *fer hunc* Gronov. sensus: tolerabilem puta, quamuis non ad summum gradum sapientiæ peruenerit, sed in secundo subsistat. sequentia vero ita legit & distinguit. *Potest non pænitenda agitare. At imperfecto viro malitia vis quædam inest: qua animum habet mobilem; ad praua illum agit carens malitia, & ea agitatio abest a bono.*

6. *Et Deus*] nam & mundus Stoicis Deus. *Lips.*

nec

nec ad pecuniam respicit: aurum argentumque, illis in quibus iacuere tenebris dignissima, non ad hunc æstimat splendorem, quo imperitorum verberant oculos. Scit erui e cœno, ex quo illa secreuit cupiditas nostra & effodit. Scit, inquam, alibi positas esse diuitias, quam quo congeruntur 7): animum impleri debere, non arcam. Hunc imponere dominio omnium rerum licet, hunc in possessionem rerum naturæ inducere, vt suorum. Oriens Occidensque terminus fiat, deorumque ritu cuncta possideat; cum opibus suis diuites superne despiciat: quorum nemo tam lætus est suo, quam tristis alieno. Cum se in hanc sublimitatem tulit, corporis quoque, velut oneris necessarii, non amator, sed procurator est: nec se illi cui impositus est, subiicit. Nemo liber est, qui corpori seruit, nam vt alios dominos, quos nimia pro illo solicitudo inuenit, transeas, ipsius morosum imperium delicatumque est. Ab hoc, modo æquo animo exit, modo magno prosilit: nec, quis deinde reliquiis eius futurus sit exitus, quærit. Sed vt ex barba capillos detonsos negligimus: ita ille diuinus animus egressurus hominem, quo receptaculum suum conferatur, ignis illud exurat, an feræ distrahant, an terra contegat, non magis ad se iudicat pertinere, quam secundas ad editum infantem. Vtrum proiectum aues differant, an consumatur

- - - - canibus data præda marinis,

quid ad illum? Qui tunc quoque, cum inter homines est, nullas minas timet: vllasne timebit post mortem minas eorum, quibus vsque ad mortem timeri parum est 8)? Non conterret, inquit, me, nec vncus, nec

7. *Quo congeruntur*] non positas esse veras diuitias in arca, quo congeruntur istæ quæ vulgo diuitiæ audiunt.

8. *Quibus ad mortem timeri parum est*] intelligit tyrannos, qui in cadauera quoque mortuorum sæuiunt.

proiecti ad contumeliam cadaueris laceratio, fœda visuris. Neminem de supremo officio rogo: nulli reliquias meas commendo. ne quis insepultus esset, rerum natura prospexit. Quem sæuitia proiecerit, dies condet. Diserte Mæcenas ait:

Nec tumulum curo. sepelit natura relictos.

Alte cinctum 9) putes dixisse. habuit enim ingenium & grande & virile, nisi illud secum 10) discinxisset.

Epist. XCIII.

De morte Philosophi Metronactis, qui iuuenis obiit. Parum id refert: & vita non spatio, sed actu metienda est. Omnis bona ea, longa: denique nihil hic longum.

IN epistola, qua de morte Metronactis philosophi querebaris, tanquam & potuisset diutius viuere, & debuisset, æquitatem tuam desideraui: quæ tibi in omni persona, in omni negotio superest; in vna re deest, in qua omnibus. Multos inueni æquos adversus homines: aduersus deos neminem. Obiurgamus quotidie fatum: Quare ille in medio cursu raptus est? quare ille non rapitur? quare senectutem & sibi & aliis grauem extendit? Vtrum, obsecro te, æquius iudicas, te naturæ, an tibi parere naturam? quid autem interest quam cito exeas, vnde vtique exeundum est? Non vt diu viuamus, curandum est: sed vt satis. nam vt diu viuas, fato opus est: vt satis, animo. Longa est vita, si plena est. impletur autem, cum a-

9. *Alte cinctum*] industrium, fortem, tales enim altius præcingi solent.

10. *Secum*] i. e. vna cum veste & corpore cui indulgebat.

nimus

nimus ſibi bonum ſuum reddidit, & ad ſe poteſtatem ſui tranſtulit. Quid illum octoginta anni iuuant, per inertiam exacti? non vixit iſte, ſed in vita moratus eſt: nec ſero mortuus eſt, ſed diu. *1)* Octoginta annis vixit. Intereſt, mortem eius ex quo die numeres. At ille obiit viridis: ſed officia boni ciuis, boni amici, boni filii exſecutus eſt: in nulla parte ceſſauit. licet eius ætas imperfecta ſit, vita perfecta eſt. Octoginta annis vixit. Imo octoginta annis fuit: niſi forte ſic vixiſſe eum dicis, quomodo dicuntur arbores viuere. Obſecro te, mi Lucili, hoc agamus; vt quemadmodum pretioſa rerum, *2)* ſic vita noſtra non pateat multum, ſed multum pendat. Actu illam metiamur, non tempore. Vis ſcire, quid inter hunc interſit vegetum contemptoremque fortunæ, functum omnibus vitæ humanæ ſtipendiis, atque in ſummum bonum eius euectum, & illum cui multi anni tranſmiſſi ſunt? alter poſt mortem quoque eſt, alter ante mortem periit. Laudemus itaque, & in numero felicium reponamus eum, cui quantulumcumque temporis contigit, bene collocatum eſt. Vidit enim veram lucem, non fuit vnus e multis. & viuit, & vixit, & viguit. Aliquando ſereno vſus eſt: aliquando, vt ſolet, validi ſideris fulgor per nubila emicuit. Quid quæris, quamdiu vixerit? vixit ad poſteros vſque: tranſiliit, & ſe in memoriam dedit. Nec ideo mihi plures annos accedere recuſauerim: nihil tamen ad beatam vitam defuiſſe dicam, ſi ſpatium eius inciditur. Non enim ad eum diem me aptaui, quem vltimum mihi ſpes auida promiſerat: ſed nullum non tamquam vltimum adſpexi. Quid me interrogas, quando natus

1. *Sed diu*] ſcilicet mortuus eſt, vtpote cuius tota vita mortis inſtar habuerit.

2. *Pretioſa rerum*] gemmæ, & aurum quæ in breuitate pretium & pondus habent. *Lipſ.*

sim? an inter iuniores adhuc censear? habeo meum. Quemadmodum in minore corporis habitu, potest homo esse perfectus: sic & in minore temporis modo, potest esse vita perfecta. Ætas inter externa est. Quamdiu sim, alienum est: quamdiu vir bonus sim, meum est. Hoc a me exige, ne velut per tenebras æuum ignobile emetiar: vt agam vitam, non vt prætervehar. Quæris quod sit amplissimum vitæ spatium? vsque ad sapientiam viuere. Qui ad illam peruenit, attigit non longissimum finem, sed maximum. ille vero glorietur audacter, & diis agat gratias: interque eos, sibi & rerum naturæ imputet, quod fuit. Merito enim imputabit: meliorem illi vitam reddidit, quam acceperat. Exemplar boni viri posuit: qualis quantusque esset ostendit; si quid adiecisset, fuisset simile præterito. Et tamen quousque viuimus? omnium rerum cognitione fruiti sumus. Scimus a quibus principalis natura 3) se attollat, quemadmodum ordinet mundum, per quas vices annum reuocet, quemadmodum omnia quæ vsquam erant, cluserit, & seipsam sui finem fecerit. Scimus, sidera impetu suo vadere; præter terram nihil stare, cetera continua velocitate decurrere. Scimus quemadmodum solem luna prætereat; quare tardior velociorem post se relinquat: quomodo lumen accipiat, aut perdat: quæ caussa inducat noctem, quæ reducat diem. Illuc eundum est, vbi ista propius adspicias. nec hac spe, inquit sapiens ille, fortius exeo, quod patere mihi ad deos meos iter iudico. Merui quidem admitti, & iam inter illos fui: animumque illo meum misi, & ad me illi suum miserunt. Sed tolli me de medio puta, & post mortem nihil ex

3. *Principalis natura*] intelligo naturam rerum, quæ attollitur & surgit a Deo & materia. *Lips.*

homi-

homine restare: æque magnum animum habeo, etiam si nusquam transiturus excedo. Non tam multis vixit annis, quam potuit. Et paucorum versuum liber est, & quidem laudandus, atque vtilis: annales Tamusii scis quam non decori sint, & quid vocentur 4). (æque est vita quorumdam longa,) & quod Tamusii sequitur annales. Numquid feliciorem iudicas eum, qui summo die muneris, quam eum qui medio occiditur? numquid aliquem esse tam stulte cupidum vitæ putas, vt iugulari in spoliario 5), quam in arena malit? Non maiore spatio alter alterum præcedimus. mors per omnes it: qui occidit, consequitur occisum. Minimum est, de quo solicitissime agitur. Quid autem ad rem pertinet, quamdiu vites, quod euitare non possis?

EPIST. XCIV.

Dissertatio, vtrum Dogmatica, an Parænetica pars philosophiæ vtilior? & an altera sine altera sufficiat? Aristo priorem præfert, & solam admittit: eiusque hic argumenta: alii & alteram adiungunt, ac magnos eius vsus ostendunt: & Seneca diducit eleganter, argute, fructuose. Lege, & oblectare.

EAm partem philosophiæ, 1) quæ dat propria cuique personæ præcepta, nec in vniuersum componit hominem, sed marito suadet, quomodo se gerat aduersus vxorem: patri, quomodo educet liberos: domino, quomodo seruos regat: quidam solam receperunt, ceteras

4. *Et quid vocentur*] nempe quod illi Catulliani *Annales Volusi & cacata charta*, *Lips.*

5. *Spoliario*] pars Amphitheatri, in quo indui equi solent, & læsi ac deinceps inutiles occidi. *Lips.*

1. *Eam partem Philosophiæ*] παραινετικὴν f. præceptivam. *Lips.*

quasi extra nostram vtilitatem vagantes reliquerunt: tamquam quis possit de parte suadere, nisi qui summam prius totius vitæ complexus est. Sed Aristo Stoicus e contrario hanc partem leuem existimat, & quæ non descendat in pectus vsque: at illam non habentem præcepta, plurimum ait proficere, ipsaque decreta philosophiæ, constitutionem esse summi boni; quam qui bene intellexit & didicit, quid in quaque re faciendum sit, sibi ipse præcepit. Quemadmodum qui iaculari discit, destinatum locum captat, & manum format ad dirigenda quæ mittit: cum hanc vim ex disciplina & exercitatione percepit, quocumque vult, illa vtitur: didicit enim non hoc aut illud ferire, sed quodcumque voluerit. sic qui se ad totam vitam instruxit, non desiderat particulatim admoneri, doctus in totum: non quomodo cum vxore aut cum filio viueret, sed quomodo bene viueret. in hoc est, & quomodo cum vxore ac liberis viuat. Cleanthes vtilem quidem iudicat & hanc partem, sed imbecillem nisi ab vniuerso fluit, nisi decreta ipsa philosophiæ & capita cognouit. In duas ergo quæstiones locus iste diuiditur. Vtrum vtilis, an inutilis sit: & an solus virum bonum possit efficere, id est, vtrum superuacuus sit, an omnes faciat superuacuos. 2) Qui hanc partem videri volunt superuacuam, hoc aiunt: Si quid oculis oppositum moratur aciem, remouendum est: illo quidem non abiecto operam perdidit, qui præcepit: Sic ambulabis, illo manum porriges. Eodem modo, vbi aliqua res obcæcat animum, & ad officiorum dispiciendum ordinem impedit, nihil agit, qui præcipit: Sic viues cum patre, sic cum vxore. Nihil e-

2. *An omnes faciat superuacuos*] h. e. an solus sufficiat, ita vt carere reliquis possimus.

nim

nim proficient præcepta, qvamdiu menti error obfusus est: si ille discutitur, apparebit quid cuique debeatur officio. Alioquin doces illum, quid sano faciendum sit, non sanum efficis. Pauperi, vt agat diuitem, monstras: hoc quomodo manente paupertate fieri potest? Ostendis esurienti, quid tamquam satur faciat: fixam potius medullis famem detrahe. Idem tibi de omnibus vitiis dico, ipsa remouenda sunt; non præcipiendum, quod fieri illis manentibus non potest. Nisi opiniones falsas, quibus laboramus, expuleris: nec auarus, quomodo vtendum pecunia sit, exaudiet; nec timidus, quomodo pericula contemnat. Efficias oportet, vt sciat pecuniam nec bonum, nec malum esse: ostendas illi miserrimos diuites. Efficias, vt quicquid publice expauimus, sciat non esse tam timendum, quam fama circumfert, nec dolere quoque, nec mori. Sæpe in morte, quam pati lex est, magnum esse solatium, quod ad neminem redit: in dolore pro remedio futuram obstinationem animi, qui leuius facit sibi, quidquid contumaciter passus est. Optimam doloris esse naturam, quod non potest nec qui extenditur, magnus esse; nec qui est magnus, extendi. Omnia fortiter accipienda, quæ nobis mundi necessitas imperat. His decretis cum illum in conspectum suæ conditionis adduxeris, & cognouerit beatam vitam esse, non quæ secundum voluptatem est, sed secundum naturam: cum virtutem vnicum bonum hominis adamauerit, turpitudinem solum malum fugerit, reliqua omnia, diuitias, honores, bonam valetudinem, vires, imperia, scierit esse mediam partem, nec bonis annumerandam, nec malis: monitorem non desiderabit ad singula, qui dicat: Sic incede, sic cœna: hoc viro, hoc feminæ, hoc marito, hoc cælibi conuenit. Ista enim qui diligentissime monent, ipsi facere non possunt. Hæc pæda-

pædagogus puero hæc auia nepoti præcipit: & irascendum non esse, magister iracundissimus disputat. Si ludum litterarium intraueris, scies ista quæ ingenti supercilio philosophi iactant, in puerili esse præscripto. 3) Vtrum manifesta demum, an dubia præcipies? non desiderant manifesta monitores: præcipienti dubia, non creditur: superuacuum est ergo præcipere. Id adeo sic disce. Si id mones quod obscurum est & ambiguum, probationibus adiuuandum erit; si probaturus es, illa per quæ probas, plus valent, satisque per se sunt. Sic amico vtere, sic ciue, sic socio. quare? quia iustum est. Omnia ista mihi locus de iustitia tradit. Illic inuenio æquitatem per se expetendam, nec metu nos ad illam cogi, nec mercede conduci: non esse iustum, cui quidquam in hac virtute placet, præter ipsam. Hæc cum persuasi mihi, & perbibi, quid ista præcepta proficiunt, quæ eruditum docent? Præcepta dare scienti, superuacuum est: nescienti, parum. Audire enim debet, non tantum quid sibi præcipiatur, sed etiam quare. Vtrum, inquam, veras opiniones habenti de bonis malisque, sunt necessaria, an non habenti? qui non habet, nihil a te adiuuabitur: aures eius contraria monitionibus tuis fama possedit. qui habet exactum iudicium de fugiendis petendisque, scit quid sibi faciendum sit, etiam te tacente. tota ergo pars ista philosophiæ submoveri potest. Duo sunt, propter quæ delinquimus: Aut inest animo prauis opinionibus malitia contracta: aut etiam si non est falsis occupatus, ad falsa procliuis est, & cito specie, quo non oportet trahente, corrumpitur. Itaque debemus aut percurare mentem

3. *In puerili esse præscripto*] in gnomis & sententiis quæ describendæ & ediscendæ proponuntur. *Præscriptum* ergo exemplar. Ita infra: Pueri ad præscriptum discunt. *Lips.*

ægram,

ægram,& vitiis liberare; aut vacantem quidem ,ſed ad peiora pronam, præoccupare. Vtrumque decreta philoſophiæ faciunt,ergo tale præcipiendi genus nihil agit. Præterea,ſi præcepta ſingulis damus,incomprehenſibile opus eſt Alia enim dare debemus feneranti, alia colenti agrum,alia negotianti,alia regum amicitias ſequenti,alia pares,alia inferiores amaturo. In matrimonio præcipias, quomodo viuat cum vxore aliquis quam virginem duxit, quomodo cum ea quæ alicuius ante matrimonium experta eſt, quemadmodum cum locuplete,quemadmodum cum indotata. An non putas aliquid eſſe diſcriminis inter ſterilem,&fœcundam inter prouectiorem, & puellam; inter matrem, & nouercam?Omnes ſpecies complecti non poſſumus: atqui ſingulæ propria exigunt.Leges autem philoſophiæ breues ſunt, & omnia alligant. Adiice nunc, quod ſapientis præcepta finita eſſe debent, & certa: ſi qua finiri non poſſunt, extra ſapientiam ſunt: ſapientia rerum terminos nouit. Ergo iſta pars præceptiua ſubmouenda eſt: quia quod paucis promittit, præſtare omnibus non poteſt: ſapientia autem omnes tenet. Inter inſaniam publicam 3), & hanc quæ medicis traditur, nihil intereſt: niſi quod hæc morbo laborat, illa opinionibus falſis. Altera cauſſa furoris traxit ex valetudine, altera animi mala valetudo eſt. Si quis furioſo præcepta det, quomodo loqui debeat, quomodo procedere, quomodo in publico ſe gerere; quomodo in priuato; erit ipſo, quem monebit, inſanior. bilis nigra curanda eſt, & ipſa furoris cauſſa remouenda. Idem in hoc alio animi furore faciendum eſt. ipſe diſcuti debet: alioquin abibunt in vanum monentium verba. Hæc ab Ariſtone

3. *Inſaniam publicam*] h. e. eam qua omnes laborant qui ſapientia non conualuerunt.

ſtone dicuntur. Cui reſpondebimus ad ſingula. Primum aduerſus illud quod ait, ſi quid obſtat oculo, & impedit viſum, debere remoueri. Fateor, huic non eſſe opus præceptis ad videndum, ſed remedio quo purgetur acies, & officientem ſibi moram effugiat. Natura enim videmus: cui vſum ſui reddit, qui remouet obſtantia. Quid autem cuique debeatur officio, natura non docet. Deinde cuius curata ſuffuſio eſt, is non protinus cum viſum recepit, aliis quoque poteſt reddere: malitia liberatus, & liberat. Non eſt opus exhortatione, nec conſilio quidem: vt colorum proprietates oculus intelligat. a nigro album, etiam nullo monente, diſtinguet. multis contra præceptis eget animus, vt videat quid agendum ſit in vita. Quamquam oculos quoque ægros medicus non tantum curat, ſed etiam monet. Non eſt, inquit, quod protinus imbecillam aciem committas improbo lumini: a tenebris primo ad vmbroſa procede, deinde plus aude, & paullatim claram lucem aſſueſce. Non eſt quod poſt cibum ſtudeas, non eſt quod plenis oculis ac tumentibus imperes. *4)* Afflatum & vim frigoris in os occurrentis euita: alia eiuſmodi, quæ non minus quam medicamenta proficiunt. Adiicit remediis medicina conſilium. Error, inquit, eſt cauſſa peccandi: hunc nobis præcepta non detrahunt, non expugnant opiniones de bonis ac malis falſas. Concedo, per ſe efficacia præcepta non eſſe ad euertendam prauam animi perſuaſionem: ſed non ideo, ne aliis quidem adiecta, proficiunt. Primum memoriam renouant: deinde quæ in vniuerſo confuſius videbantur, in partes diuiſa diligentius conſiderantur.

4. *Plenis oculis ac tumentibus imperes*] quod fit vbi figimus oculos atque ipſos velut intendimus & ſpiritu implemus. Fit hoc in amore, fit in diutino intuitu. *Lipſ.*

At

At tu isto modo licet & consolationes dicas superuacuas, & exhortationes: atqui non sunt superuacuæ: ergo ne monitiones quidem. Stultum est, inquit, præcipere ægro, quid facere tamquam sanus debeat: cum restituenda sanitas sit, sine qua irrita sunt præcepta. Quid quod habent ægri sanique quædam communia, de quibus admonendi sunt? tamquam, ne auide cibos appetant, vt lassitudinem vitent. Habent quædam præcepta communia pauper & diues. Sana, inquit, auaritiam, & nihil habebis, quod admoneas aut pauperem, aut diuitem, si cupiditas vtriusque considet. Quid quod aliud est, non concupiscere pecuniam? aliud, vti pecunia scire? cuius auari modum ignorant, etiam non auari vsum. Tolle, inquit, errores: superuacua præcepta sunt. Falsum est. puta enim auaritiam relaxatam: puta adstrictam esse luxuriam, temeritati frænos iniectos, ignaviæ subditum calcar: etiam remotis vitiis, quid & quemadmodum debeamus facere, discendum est. Nihil, inquit, efficient monitiones, admotæ grauibus vitiis. Ne medicina quidem morbos insanabiles vincit: tamen adhibetur aliis in remedium, aliis in leuamentum. Ne ipsa quidem vniuersæ philosophiæ vis, licet tota in hoc vires suas aduocet, duram iam & veterem animis extrahet pestem: sed non ideo nihil sanat, quia non omnia. Quid prodest, inquit, aperta monstrare? Plurimum. interdum enim scimus, nec attendimus. Non docet admonitio, sed aduertit, sed excitat, sed memoriam continet, nec patitur elabi. Pleraque ante oculos posita transimus: admonere, genus adhortandi est: sæpe animus etiam aperta dissimulat ingerenda est itaque illi notitia rerum notissimarum. Illa hoc loco in Vatinium Calui repetenda sententia est: Factum ambi-

ambitum, scitis: & hoc vos scire, omnes sciunt. Scis amicitias sancte colendas esse: sed non facis. Scis improbum esse, qui ab vxore pudicitiam exigit, ipse alienarum corruptor vxorum. Scis vt illi nil cum adultero, sic nihil tibi esse debere cum pellice: & non facis. Itaque subinde reducendus es ad memoriam. non enim reposita illa esse oportet, sed in promptu. Quæcumque salutaria sunt, sæpe agitari debent, sæpe versari: vt non tantum nota sint nobis, sed etiam parata. Adiice nunc, quod aperta quoque, apertiora fieri solent. Si dubia sunt, inquit, quæ præcipis, probationes adiicere debebis: ergo illæ, non præcepta, proficient. Quid quod etiam sine probationibus, ipsa monentis auctoritas prodest? sic quomodo iurisconsultorum valent responsa, etiamsi ratio non redditur. Præterea, ipsa quæ præcipiuntur, per se multum habent ponderis: vtique si aut carmini intexta sunt, aut prosa oratione in sententiam coartata. Sicut illa Catoniana: Emas, non quod opus est, sed quod necesse est. Quod non opus est, asse carum est. Qualia sunt illa, aut reddita oraculo, aut similia: Tempori parce; Te nosce. Numquid rationem exiges, cum tibi aliquis hos dixerit versus?

Iniuriarum remedium est, obliuio.
Audentes fortuna iuuat.
Piger sibi ipse obstat.

Aduocatum ista non quærunt: affectus ipsos tangunt, & natura vim suam exercente proficiunt. Omnium honestarum rerum semina animi gerunt, quæ admonitione excitantur: non aliter quam scintilla flatu leui adiuta, ignem suum explicat. Erigitur virtus, cum tacta est & impulsa. Præterea, quædam sunt quidem in animo, sed parum prompta: quæ incipiunt in

in expedito esse, cum dicta sunt. Quædam diuersis locis iacent sparsa, quæ contrahere inexercitata mens non potest. Itaque in vnum conferenda sunt, & iungenda, vt plus valeant, animumque magis alleuent. Aut, si præcepta nihil adiuuant, omnis institutio tollenda est: ipsa natura contenti esse debemus. Hoc qui dicunt, non vident alium ingenii esse mobilis & erecti, alium tardi & hebetis: vtique alius alio ingeniosior est Ingenii vis præceptis alitur & crescit, nouasque persuasiones adiicit innatis, & deprauata corrigit. Si quis, inquit, non habet recta decreta, quid illum admonitiones iuuabunt vitiis obligatum? Hoc scilicet; vt illis liberetur. non enim exstincta in illo indoles naturalis est: sed obscurata, & oppressa. Sic quoque tentat resurgere, & contra praua nititur. nacta vero præsidium, & adiuta præceptis, conualescit: si tamen illam diutina pestis non infecit, nec enecuit. Hanc enim ne disciplina quidem philosophiæ, toto impetu suo connixa, restituet. Quid enim interest inter decreta philosophiæ, & præcepta: nisi quod illa generalia præcepta sunt, hæc specialia? Vtraque res præcipit: sed altera in totum, particulatim altera. Si quis, inquit, recta habet & honesta decreta, hic ex superuacuo monetur. Minime. nam hic quoque doctus quidem est facere, quæ debet; sed adhuc non satis prospicit. Non enim tantum affectibus impedimur, quo minus probanda faciamus, sed imperitia inueniendi quid quæque res exigat. Habemus interdum compositum animum: sed residem, & inexercitatum ad inueniendam officiorum viam, quam admonitio demonstrat. Expelle, inquit, falsas opiniones de bonis & malis: in locum autem earum veras repone; & nihil habebit admonitio quod agat. Ordinatur ista sine dubio ratione animus, sed non ista

tantum. Nam quamuis argumentis collectum ſit, quæ bona, quæ mala ſint: nihilominus habent præcepta partes ſuas: & prudentia, & iuſtitia officiis conſtant: officia præceptis diſponuntur. Præterea, ipſum de bonis maliſque iudicium confirmatur officiorum exſecutione, ad quam præcepta perducunt. Vtraque enim inter ſe conſentiunt: nec illa poſſunt præcedere, vt non hæc ſequantur; & hæc ordinem ſequuntur ſuum. Vnde apparet illa præcedere. Infinita, inquit, præcepta ſunt. Falſum eſt. nam de maximis ac neceſſariis rebus, non ſunt infinita: tenues autem differentias habent, quas exigunt tempora, loca, perſonæ. Sed his quoque dantur præcepta generalia. Nemo, inquit, præceptis curat inſaniam: ergo nec malitiam quidem. Diſſimile eſt. nam ſi inſaniam ſuſtuleris, ſanitas reddita eſt: ſi falſas opiniones excluſimus, non ſtatim ſequitur diſpectus rerum agendarum: & vt ſequatur, tamen admonitio corroborabit rectam de bonis maliſque ſententiam. Illud quoque falſum eſt, nihil apud inſanos proficere præcepta. Nam quemadmodum ſola non proſunt, ſic curationem adiuuant: & denuntiatio, *5)* & caſtigatio inſanos coërcuit. De illis inſanis nunc loquor, quibus mens mota eſt, non erepta. Leges, inquit, vt faciamus quod oportet, non efficiunt: & quid aliud ſunt, quam minis mixta præcepta? Primum omnium, ob hoc illæ non perſuadent, quia minantur: at hæc non cogunt, ſed exorant. Deinde leges a ſcelere deterrent: præcepta in officium adhortantur. His adiice, quod leges quoque proficiunt ad bonos mores: vtique ſi non tantum imperant, ſed docent. In hac re diſſentio a Poſidonio. Non probo, quod Platonis legibus adiecta principia ſunt. Le-

5. *Denuntiatio*] periculi admonitio.

gem

gem enim breuem esse oportet, quo facilius ab imperitis teneatur. velut emissa diuinitus vox sit. Iubeat, non disputet. Nihil videtur mihi frigidius, nihil ineptius, quam lex cum prologo. Mone, dic quid me velis fecisse: non disco, sed pareo. Proficiunt itaque malis moribus, vti videbis ciuitates, vsas malis legibus. *6)* At non apud omnes proficiunt. Ne philosophia quidem: nec ideo inutilis, & formandis animis inefficax est. quid autem philosophia, nisi vitæ lex est? Sed putemus non proficere leges: non ideo sequitur, vt ne monitiones quidem proficiant. Aut sic & consolationes nega proficere, dissuasionesque, & adhortationes, obiurgationes, & laudationes. Omnia ista monitionum genera sunt: per ista ad perfectum animi statum peruenitur. Nulla res magis animis honesta induit, dubiosque & in prauum inclinabiles reuocat ad rectum, quam bonorum virorum conuersatio. Paullatim enim descendit in pectora: & vim præceptorum obtinet, frequenter audiri, adspici frequenter. Occursus mehercule ipse sapientium iuuat: & est aliquid, quod ex magno viro vel tacente proficias. Nec tibi facile dixerim, quemadmodum prosit sic vt illud intelligam, profuisse. Minuta quædam, vt ait Phædon, animalia, cum mordent, non sentiuntur. adeo tenuis illis & fallens in periculum vis est. tumor indicat morsum, & in ipso tumore nullum vulnus apparet. Idem tibi in conversatione virorum sapientium eueniet. non deprehendes quemadmodum, aut quando, tibi prosit: profuisse deprehendes. Quorsum, inquit, hoc pertinet? Æque præcepta bona, si sæpe tecum sint, pro-

6. *Vti videbis ciuitates, vsas malis legibus*] sensus est: *leges* proficiunt moribus malisque medentur, vbi videmus corruptos esse mores in ciuitatibus malis legibus vsis.

futura, quam bona exempla. Pythagoras ait, alium animum fieri intrantibus templum, deorumque ſimulacra ex vicino cernentibus, & alicuius oraculi opperientibus vocem. Quis autem negauerit, feriri quibuſdam præceptis efficaciter etiam imperitiſſimos? velut his breuiſſimis vocibus, ſed multum habentibus ponderis:

- - - - Nihil nimis.
Auarus animus nullo ſatiatur lucro.
Ab alio exſpectes, alteri quod feceris.

Hæc cum ictu quodam 7) audimus, nec vlli licet dubitare, aut interrogare, Quare? adeo etiam ſine ratione ipſa veritas ducit. Si reuerentia frænat animos, aut vitia compeſcit: cur non admonitio idem poſſit? Si imponit pudorem caſtigatio: cur admonitio non faciat, etiamſi nudis præceptis vtitur? Illa vero efficacior eſt, & altius penetrat, quæ adiuuat ratione, quod præcipit; quæ adiicit, quare quidque faciendum ſit, & quis facientem obedientemque præceptis fructus expectet. ſi imperio proficitur, & admonitione proficitur. atqui proficitur imperio: ergo & admonitione. In duas partes virtus diuiditur, in contemplationem veri, & actionem: contemplationem inſtitutio tradit, actionem admonitio. Virtutem & exercet, & oſtendit recta actio: acturo autem ſi prodeſt, qui ſuadet; & qui monet, proderit. Ergo ſi recta actio virtuti neceſſaria eſt, rectas autem actiones admonitio demonſtrat, & admonitio neceſſaria eſt. Duæ res plurimum roboris animo dant, fides veri, & fiducia: vtramque admonitio facit. Nam & creditur illi, & cum creditum eſt, magnos animus ſpiritus

7. *Cum ictu quodam*] feriunt animum.

conci-

concipit, ac fiducia impletur: ergo admonitio non est superuacua. M. Agrippa, vir ingentis animi, qui solus ex his quos ciuilia bella claros potentesque fecerunt, felix in publicum fuit, dicere solebat, multum se huic debere sententiæ: Nam concordia paruæ res crescunt, discordia maximæ dilabuntur. Hac se aiebat, & fratrem, & amicum optimum factum. Si eiusmodi sententiæ, familiariter in animum receptæ, formant eum: cur non hæc pars philosophiæ, quæ talibus sententiis constat idem possit? Pars virtutis disciplina constat, pars exercitatione: & discas oportet, & quod didicisti, agendo confirmes. Quod si ita est, non tantum scita sapientiæ prosunt, sed etiam præcepta: quæ affectus nostros velut edicto coërcent, & alligant. 8) Philosophia, inquit, diuiditur in hæc, scientiam, & habitum animi. 9) Nam qui didicit, & facienda ac vitanda percepit, nondum sapiens est, nisi in ea quæ didicit, animus eius transfiguratus est. Tertia pars, ista præcipiendi, ex vtroque est; & ex decretis, & ex habitu: itaque supervacua est ad implendam virtutem, cum duo illa sufficiant. Isto ergo modo & consolatio superuacua est; nam hæc quoque ex vtroque est: & exhortatio, & suasio, & ipsa argumentatio. nam & hæc ab habitu animi compositi validique proficiscitur. Sed quamvis ista ex habitu animi veniant; optimus animi habitus & ex his est, & ex illis. Deinde istud quod dicis, iam perfecti viri est, ac summam consecuti felicitatis humanæ. Ad hoc autem tarde peruenitur:

8. *Alligant*] placet hoc verbum Senecæ pro *ligare* & *colligare*. Sic de Benef. IV, 21. 5. & 12. &c. *Gronov.*

9. *Scientiam & habitum animi*] scientiam, quæ decretis constat: Habitum qui ab actione & exercitio illorum paratur. *Lips.*

interim etiam imperfecto, sed proficienti, demonstranda est in rebus agendis via. Hanc forsitan etiam sine admonitione dabit sibi ipsa sapientia: quæ iam eo perduxit animum, vt moueri nequeat, nisi in rectum. Imbecillioribus quidem ingeniis, necessarium est aliquem præire: Hoc vitabis. hoc facies. Præterea, si exspectat tempus, quo per se sciat, quid optimum factu sit: interim errabit, & errando impedietur, quo minus ad illud perueniat, quo possit se esse contentus: regi ergo debet, dum incipit posse se regere. Pueri ad præscriptum discunt, digiti illorum tenentur, & aliena manu per litterarum simulacra ducuntur: deinde imitari iubentur proposita, & ad illa reformare chirographum: sic animus noster dum eruditur ad præscriptum, iuuatur. Hæc sunt per quæ probatur, hanc philosophiæ partem superuacuam non esse. Quæritur deinde, an ad faciendum sapientem sola sufficiat. Huic quæstioni suum diem dabimus *10)* interim omissis argumentis, nonne apparet nobis esse opus aliquo aduocato, qui contra populi præcepta præcipiat? nulla ad aures nostras vox impune perfertur: nocent qui optant, nocent qui exsecrantur. nam & horum imprecatio falsos nobis metus inserit, & illorum amor male docet bene optando. Mittit enim nos ad longinqua bona, & incerta & errantia, cum possimus felicitatem domo promere. Non licet, inquam, ire recta via. trahunt in prauum parentes, trahunt serui: nemo errat vni sibi, sed dementiam spargit in proximos, accipitque inuicem. Et ideo in singulis vitia populorum sunt, quia illa populus dedit. dum facit quisque peiorem, factus est. Didicit deteriora, deinde docuit: effectaque est ingens

10. Suum diem] vt in iudiciis, h. e. suo tempore eam tractabimus.

illa

illa nequitia, congesto in vnum, quod cuique pessimum scitur. Sit ergo aliquis custos, & aurem subinde peruellat, abigatque rumores, & reclamet populis laudantibus. Erras enim, si existimas nobiscum vitia nasci: superuenerunt, ingesta sunt. Itaque monitionibus crebris, opiniones quæ nos circumsonant, compescamus. Nulli nos vitio natura conciliat: nos illa integros ac liberos genuit. Nihil quidem quod avaritiam nostram irritaret, posuit in aperto: pedibus aurum & argentum subiecit, calcandumque ac premendum dedit, quidquid est, propter quod calcamur ac premimur. Illa vultus nostros erexit in cælum, & quidquid magnificum mirumque fecerat, videri a suspicientibus voluit: ortus occasusque, & properantis mundi volubilem cursum, interdiu terrena aperientem, noctu cælestia: tardos siderum incessus, si compares toti; *11*) citatissimos, si cogites, quanta spatia numquam intermissa velocitate circumeant: defectus solis & lunæ, inuicem obstantium. Alia deinceps digna miratu, siue per ordinem subeunt, siue subitis caussis mota prosiliunt, vt nocturni ignium tractus, & sine vllo ictu sonituque fulgores cæli patiscentis, *12*) columnæque ac trabes, & varia simulacra flammarum. Hæc supra nos itura disponit: aurum quidem & argentum, & propter ista numquam pacem agens ferrum, quasi male nobis committerentur, abscondit. Nos in lucem, propter quæ pugnaremus, extulimus: nos & caussas periculorum nostrorum, & instrumenta, disiecto ter-

11. *Toti*] i. e. summo orbi, quod primum mobile vocant.

12. *Fulgores cæli patiscentis*] chasmata intelligit.

rarum pondere, eruimus: nos fortunæ mala noſtra tradidimus, *13)* nec erubeſcimus ſumma apud nos haberi, quæ fuerant ima terrarum. Vis ſcire, quam falſus oculos tuos decipit fulgor? nihil eſt iſtis, quamdiu merſa & inuoluta cœno ſuo iacent, fœdius, nihil obſcurius. quidni? quando per longiſſimorum cuniculorum tenebras extrahuntur: nihil eſt illis dum fiunt, & a fæce ſua ſeparantur, informius. Denique ipſos opifices intuere, per quorum manus ſterile terræ genus & informe perpurgatur; videbis quanta fuligine oblinantur. Atqui iſta magis inquinant animos, quam corpora: & in poſſeſſore eorum, quam in artifice, plus eſt ſordium. Neceſſarium itaque eſt admoneri, & habere aliquem aduocatum bonæ mentis eque tanto fremitu tumultuque falſorum, vnam denique audire vocem. Quæ erit illa vox? ea ſcilicet, quæ tibi tantis clamoribus ambitioſis exſurdato, ſalubria inſuſurret verba: quæ dicat; Non eſt quod inuideas iſtis, quos magnos feliceſque populus vocat: non eſt quod tibi compoſitæ mentis habitum & ſanitatem plauſus excutiat: non eſt quod tibi tranquillitatis tuæ faſtidium faciat ille, ſub illis faſcibus, purpura cultus: non eſt quod feliciorem eum iudices, cui ſubmouetur, quam quem lictor ſemita deiicit. Si vis exercere tibi vtile, nulli autem graue imperium, ſubmoue vitia. Multi inueniuntur, qui ignem inferant vrbibus, qui inexpugnabilia ſeculis, & per aliquot ætates tuta proſternant, qui æquum arcibus aggerem attollant, & muros in miram altitudinem adductos arietibus ac machinis quaſſent: multi ſunt, qui ante ſe agant agmina, & tergis hoſtium graues inſtent, & ad mare magnum perfuſi cæde gentium veniant: ſed

13. Fortunæ mala noſtra tradidimus] ipſi fortunæ noſtræ apparatum quo nos affligeret ſuppeditauimus, ex imis terræ viſceribus eum eruentes.

hi

hi quoque, vt vincerent hostem, cupiditate victi sunt. Nemo illis venientibus restitit, sed nec ipsi ambitioni, crudelitatique restiterant: tunc cum agere visi sunt alios, agebantur. Agebat infelicem Alexandrum furor aliena deuastandi, & ad ignota mittebat. An tu putas sanum, qui a Graeciae primum cladibus, in qua eruditus est, incipit: qui quod cuique optimum est, eripuit? Lacedaemona seruire iubet, Athenas tacere. Non contentus tot ciuitatum strage, quas aut vicerat Philippus, aut emerat, & alias alio loco proiicit, & toto orbe arma circumfert: nec substitit vsquam lassa crudelitas. immanium ferarum modo, quae plus quam exigit fames, mordent. Iam in vnum regnum multa regna coniecit; iam Graeci Persaeque eumdem timent; iam etiam a Dario liberae nationes *14*) iugum accipiunt: hic tamen *15*) vltra Oceanum solemque, indignatur ab Herculis Liberique vestigiis victoriam flectere, ipsi naturae vim parat. Non ille ire vult, sed non potest stare. non aliter, quam in praeceps deiecta pondera, quibus eundi finis est, iacuisse. Ne Cn. quidem Pompeio externa bella aut domestica virtus aut ratio suadebat: sed insanus amor magnitudinis falsae, modo in Hispaniam & Sertoriana arma, modo ad colligendos piratas, ac maria pacanda vadebat. Hae praetexebantur caussae, ad continuandam potentiam. Quid illum in Africam, quid in Septemtrionem, quid in Mithridatem, & Armeniam, & omnes Asiae angulos traxit? infinita scilicet cupido crescendi: cum sibi vni parum magnus videretur. Quid C. Caesarem in sua fata, pariter ac publica, immisit? gloria & ambitio, & nul-

14. *A Dario liberae nationes*] h. e. Persico dominatui non subiectae, neque adeo barbarae seruituti assuetae.

15. *Hic tamen*] forte leg. *It tamen. Lips.*

lus supra ceteros eminendi modus. Vnum ante se ferre non potuit, 16) cum resp. supra se duos 17) ferret. Quid, tu C Marium semel consulem (vnum enim consulatum accepit, ceteros rapuit) cum Theutonicos Cimbrosque concideret, cum Iugurtham per Africæ deserta sequeretur, tot pericula putas appetisse, virtutis instinctu? Marius exercitum, Marium ducebat ambitio. Isti cum omnia concuterent, concutiebantur: turbinum more, qui rapta conuoluunt, sed ipsi ante voluuntur, & ob hæc maiore impetu incurrunt, quia nullum illis sui regimen est. Ideoque cum multis fuerunt mali, pestiferam illam vim, qua plerisque nocuerunt, ipsi quoque sentiunt. Non est quod credas, quemquam fieri aliena infelicitate felicem. Omnia ista exempla, quæ oculis atque auribus nostris ingeruntur, retexenda sunt, & plenum malis sermonibus pectus exhauriendum. Inducenda est in occupatum locum virtus: quæ mendacia contra verum placentia exstirpet, quæ nos a populo, cui nimis credimus, separet, ac sinceris opinionibus reddat. Hæc est enim sapientia, in naturam conuerti, & eo restitui, vnde publicus error expulerit. Magna pars sanitatis est, hortatores insaniæ reliquisse, & ex isto cœtu inuicem noxio procul abiisse. Hoc vt esse verum scias, adspice, quanto aliter vnusquisque populo viuat, aliter sibi. Non est per se magistra solitudo innocentiæ, nec frugalitatem docent rura: sed vbi testis ac spectator abscessit, vitia subsidunt, quorum monstrari & conspici fructus est. 18) Quis eam, quam nulli ostenderet, induit purpuram? quis

16. *Vnum ante se ferre non potuit*] sc. Pompeium.

17. *Duos*] & Pompeium nempe & ipsum Cæsarem.

18. *Quorum monstrari & conspici fructus est*] quæ cupiunt videri, atque hoc ipsum quod videantur in lucro ponunt, vt luxus in vestibus & reliquo apparatu &c.

posu-

posuit secretam in auro dapem? quis sub alicuius rusticæ arboris proiectus umbra, luxuriæ suæ pompam solus explicuit? Nemo oculis suis lautus est, ne paucorum quidem & familiarium, sed apparatum vitiorum suorum pro modo turbæ spectantis expandit. Itaque irritamentum est omnium, in quæ insanimus, admirator & conscius. Ne concupiscamus efficies, si ne ostendamus effeceris. Ambitio, & luxuria, & impotentia, scenam desiderant: sanabis ista, si absconderis. Itaque si in medio vrbium fremitu collocati sumus, stet ad latus monitor, & contra laudatores ingentium patrimoniorum laudet paruo diuitem, & vsu opes metientem. Contra illos, qui gratiam ac potentiam attollunt, otium ipse suspiciat traditum litteris, & animum ab externis ad sua reuersum. Ostendat ex constitutione vulgi beatos, in isto invidioso fastigio suo trementes & attonitos, longeque aliam de se opinionem habentes, quàm ab aliis habetur. Nam quæ aliis videntur excelsa, ipsis prærupta sunt. Itaque exanimantur, & trepidant, quoties despexerunt in illud magnitudinis suæ præceps. Cogitant enim varios casus, & in sublimi maxime lubricos: tunc appetita formidant, & quæ & illos graues aliis reddit, grauior ipsis felicitas incumbit. Tunc laudant otium lene & sui iuris: odio est fulgor, & fuga iam a rebus adhuc stantibus quæritur: tunc demum videas philosophantes metus, & ægræ fortunæ sana consilia. Nam quasi ista inter se contraria sunt, bona fortuna, & mens bona: ita melius in malis sapimus, secunda rectum auferunt.

EPIST. XCV.

Hæret aut pendet a priore, quæriturque, An igitur Paranetica sola sufficiat? cum præsertim ostenderit tantos

tos eius & tam claros vsus. Negat, & argumenta quæ adferuntur ponit, ac refellit. Dogmaticam igitur laudat, & ab illo fonte manare Præcepta, & sitam ea contineri ostendit. Florida miscet, & in Luxum, Libidinem, Ambitum obiter excurrit. Tota pulcra & fructuosa est.

PEtis a me, vt id quod in diem suum dixeram debere differri, 1) repræsentem, & scribam tibi, an hæc pars philosophiæ, quam Græci παραινετικὴν vocant, nos præceptiuam dicimus, satis sit ad consummandam sapientiam. Scio te in bonam partem accepturum, si negauero. Eo magis promitto, & verbum publicum perire non patior: 2) Postea noli rogare, quod impetrare nolueris. Interdum enim obnixe petimus, id quod recusaremus, si quis offerret. Hæc siue leuitas est, siue vernilitas, punienda est promittendi facilitate. Multa videri volumus velle, sed nolumus. Recitator 3) historiam ingentem attulit, minutissime scriptam, arctissime plicatam, & magna parte perlecta: Desinam, inquit, si vultis. Acclamatur, Recita, recita, ab his qui illum obmutescere illico cupiunt. Sæpe aliud volumus, aliud optamus: & verum ne diis quidem dicimus; 4) sed dii aut non ex-

1. *Quod in diem suum dixeram debere differri*] Ep. præced.

2. *Verbum publicum perire non patior*] ipse quoque dum aliter ac velles respondeo, & facio quod nolles, petis tamen interea, proverbium confirmo, non esse petenda quæ impetrare nolueris, quod faciunt nonnulli honoris causa nonnunquam rogantes.

3. *Recitator*] veteres sua scripta in amicorum corona legebant, vt approbationem eorum haberent.

4. *Verum ne diis quidem dicimus*] vbi nempe publice concipienda sunt vota, quæ pro eorum sæpe incolumitate concipimus, quos perditos cum maxime vellemus.

audiunt, aut miserentur. Ego me, omissa misericordia, vindicabo, & tibi ingentem epistolam impingam: quam tu si inuitus leges, dicito: Ego mihi hoc contraxi. teque inter illos numera, quos vxor magno ducta ambitu torquet: inter illos, quos diuitiæ per summum acquisitæ sudorem, male habent: inter illos, quos honores, nulla non arte atque opera petiti, discruciant: & ceteros, malorum suorum compotes. Sed vt, omisso principio, rem ipsam aggrediar: Beata, inquiunt, vita constat ex actionibus rectis: ad actiones rectas præcepta perducunt: ergo ad beatam vitam præcepta sufficiunt. Non tamen semper ad actiones rectas præcepta perducunt, sed cum obsequens ingenium est: aliquando frustra admouentur, si animum opiniones obsident prauæ. Deinde, etiam si recte faciunt, nesciunt facere se recte. Non potest enim quisquam nisi ab initio formatus, & tota ratione compositus, omnes exsequi numeros, vt sciat quando oporteat, & inquantum, & cum quo, & quemadmodum. Quare non potest toto animo ad honesta conari, ne constanter quidem, aut libenter: sed respiciet, sed hæsitabit. Si honesta, inquit, actio ex præceptis venit, ad beatam vitam præcepta abunde sunt: atqui est illud: ergo & hoc. His respondemus, Actiones honestas ex decretis fieri, non tantum præceptis. Si aliæ, inquit, artes contentæ sunt præceptis, contenta erit & sapientia: nam & hæc ars vitæ est. Atqui gubernatorem facit ille qui præcipit, Sic moue gubernaculum. sic vela submitte, sic secundo vento vtere, sic aduerso resiste, sic dubium communemque tibi vindica. Alios quoque artifices præcepta confirmant: ergo non hoc idem poterunt artifices viuendi? Omnes istæ artes circa instrumenta vitæ occupatæ sunt, non circa totam vitam. Itaque multa illas inhibent extrinsecus, & impediunt, spes, cupiditas, timor.

timor. At hæc quæ artem vitæ professa est, nulla re, quo minus se exerceat, vetari potest. discutit enim impedimenta, & tractat obstantia. Vis scire quam dissimilis sit harum artium conditio, & huius? In illis excusatius est, voluntate peccare, quam casu: in hac, maxima culpa est, sponte delinquere. Quod dico, tale est. Grammaticus non erubescit solœcismum, si sciens facit: erubescit, si nesciens. Medicus si deficere ægrum non intelligit, quantum ad artem magis peccat, quam si se intelligere dissimulat. At in hac arte viuendi, turpior volentium culpa est. Adiice nunc, quod artes quoque pleræque, imo ex omnibus liberalissimæ, habent decreta sua, non tantum præcepta: sicut medicina. Itaque alia est Hippocratis secta, alia Asclepiadis, alia Themisonis. Præterea nulla ars contemplatiua sine decretis suis est, quæ Græci vocant δόγματα: nobis decreta licet appellare, vel scita, vel placita: quæ in geometria & in astronomia inuenies. Philosophia autem & contemplatiua est, & actiua: spectat, simulque agit. Erras enim, si illam putas tantum terrestres operas promittere: altius spirat. Totum, inquit, mundum scrutor, nec me intra contubernium mortale contineo, suadere vobis, ac dissuadere contenta: magna me vocant, supraque vos posita.

Nam tibi de summa cæli ratione, deumque
Disserere incipiam, & rerum primordia pandam,
Vnde omnis natura creet res, auctet, alatque,
Quoque eadem rursus natura perempta resoluat:

vt ait Lucretius. sequitur ergo, vt cum contemplatiua sit, habeat decreta sua. Quid, quod facienda quoque nemo rite obibit, nisi is cui ratio erit tradita, qua in quaque re omnes officiorum numeros exsequi pos-

poſſit? quos non ſeruabit, qui in rem præcepta acceperit, non in omne. 5) Imbecilla ſunt per ſe, &, vt ita dicam, ſine radice, quæ partibus dantur. Decreta ſunt quæ muniant, quæ ſecuritatem noſtram, tranquillitatemque tueantur, quæ totam vitam, totamque rerum naturam ſimul contineant. Hoc intereſt inter decreta philoſophiæ, & præcepta: quod inter elementa & membra. hæc ex illis dependent: illa & horum cauſſæ ſunt & omnium. Antiqua inquit, ſapientia nihil aliud, quam facienda & vitanda, præcepit: & tunc longe meliores erant viri: poſtquam docti prodierunt, boni deſunt. Simplex enim illa & aperta virtus in obſcuram & ſolertem ſcientiam verſa eſt, docemurque diſputare, non viuere. Fuit ſine dubio, vt dicitis, vetus illa ſapientia, cum maxime naſcens, rudis: non minus quam ceteræ artes, quarum in proceſſu ſubtilitas creuit. Sed ne opus quidem adhuc erat remediis diligentibus. Nondum in tantum nequitia ſurrexerat, nec tam late ſe ſparſerat: poterant vitiis ſimplicibus obſtare remedia ſimplicia. Nunc neceſſe eſt tanto operoſiora eſſe munimenta, quanto valentiora ſunt, quibus petimur. Medicina quondam paucarum fuit ſcientia herbarum, quibus ſiſteretur fluens ſanguis, vulnera coirent paullatim: deinde in hanc peruenit tam multiplicem varietatem Nec eſt mirum, tunc illam minus negotii habuiſſe, firmis adhuc, ſolidisque corporibus, & facili cibo, nec per artem voluptatemque corrupto. Qui poſtquam cœpit, non ad tollendam, ſed ad irritandam famem quæri, & inuentæ ſunt mille conditu-

5. *Qui in rem præcepta acceperit, non in omne*] qui præcepta quædam ad *rem* h. e. ad ſingularia quædam pertinentia acceperit, non vero in omnibus officiis ſuis eam dirigentia.

ræ, quibus auiditas excitaretur: quæ desiderantibus alimenta erant, onera sunt plenis. Inde pallor, & neruorum vino madentium tremor, & miserabilior ex cruditatibus, quam ex fame macies: inde incerti labantium pedes, & semper qualis in ipsa ebrietate titubatio: inde in totam cutem humor admissus, distentusque venter, dum male assuescit plus capere, quam poterat: inde suffusio luridæ bilis, & decolor vultus, tabesque in se putrescentium, & retorti digiti articulis obrigescentibus, neruorum sine sensu iacentium torpor, aut palpitatio sine intermissione vibrantium. Quid capitis vertigines dicam? quid oculorum auriumque tormenta, & cerebri æstuantis verminationes, & omnia per quæ exoneramur, internis vlceribus affecta? Innumerabilia præterea febrium genera, aliarum impetu sæuientium, aliarum tenui peste repentium, aliarum cum horrore & multa membrorum quassatione venientium? Quid alios referam innumerabiles morbos, supplicia luxuriæ? Immunes erant ab istis malis, qui nondum se deliciis soluerant, qui sibi imperabant, sibi ministrabant. Corpora opere ac vero labore durabant, aut cursu defatigati, aut venatu, aut tellure versata: excipiebat illos cibus, qui nisi esurientibus placere non poterat. Itaque nihil opus erat tam magna medicorum supellectile, nec tot ferramentis, atque pyxidibus. Simplex erat ex simplici caussa valetudo: multos morbos multa fercula fecerunt. Vide quantum rerum per vnam gulam transiturarum permisceat luxuria, terrarum marisque vastatrix! necesse est itaque inter se tam diuersa dissideant, & hausta male digerantur, aliis alio nitentibus. Nec mirum, quod inconstans variusque ex discordi cibo morbus est: & illa ex contrariis naturæ partibus in eundem compulsa redundat. Inde

tam nullo ægrotamus genere, quam viuimus. *6*) Maximus ille medicorum, *7*) & huius scientiæ conditor, feminis nec capillos defluere dixit, nec pedes laborare. Atqui hæ iam & capillis destituuntur, & pedibus ægræ sunt. Non mutata feminarum natura, sed vita est. nam cum virorum licentiam æquauerint, corporum quoque virilium vitia æquauerunt. Non minus peruigilant, *8*) non minus potant, & oleo & mero viros prouocant: æque inuitis ingesta visceribus per os reddunt, & vinum omne vomitu remetiuntur: æque niuem rodunt, solatium stomachi æstuantis. Libidine vero, nec maribus quidem cedunt, pati natæ. Dii illas deæque male perdant! adeo peruersum commentæ genus impudicitiæ: viros ineunt. *9*) Quid ergo mirandum est, maximum medicorum, ac naturæ peritissimum, in mendacio prehendi, cum tot feminæ podagricæ caluæque sint? Beneficium sexus sui vitiis perdiderunt: & quia feminam exuerunt, damnatæ sunt morbis virilibus. Antiqui medici nesciebant dare cibum sæpius, *10*) & vino fulcire venas *11*) cadentes: nesciebant saniem emittere, *12*) & diu-

6. Tam nullo ægrotamus genere, quam viuimus] tam parum certo & vno & simplici, quam neque victus est e certis & vnis. *Lips.*

7. Maximus ille Medicorum] Hippocrates in Aphorismis Lib. 6. qui tamen non diserte hoc dicit, quamuis ex verbis eius id elici possit, vt obseruat ad illum locum Galenus. *Lips.*

8. Peruigilant] in conuiuiis illis intempestiuis. *Lips.*

9. Viros ineunt] non male *Lips. Viri sunt, ineunt.*

10. Cibum sæpius] conf. L. 3. de benef. c. 9.

11. Vino fulcire venas] vide l. c. Ovidius: *vt solet infuso vena redire mero. Lips.*

12. Saniem emittere] de sudoribus loquitur per balnea emissis. *Lips.*

 tinam

tinam ægrotationem balneo ſudoribuſque laxare: neſciebant crurum vinculo, brachiorumque, latentem vim, & in medio ſedentem, ad extrema reuocare. Non erat neceſſe circumſpicere multa auxiliorum genera, cum eſſent periculorum pauciſſima. Nunc vero quam longe proceſſerunt mala valetudinis? has vſuras voluptatum pendimus, vltra modum faſque concupitarum. Innumerabiles eſſe morbos non miraberis: coquos numera. Ceſſat omne ſtudium: & liberalia profeſſi, ſine vlla frequentia, deſertis angulis præſident. In rhetorum ac philoſophorum ſcholis, ſolitudo eſt: at quam celebres culinæ ſunt, quanta circa nepotum focos iuuentus premit? Tranſeo puerorum infelicium greges: quos poſt tranſacta conuiuia, aliæ cubiculi contumeliæ 13) exſpectant: Tranſeo agmina exoletorum, per nationes coloreſque 14) deſcripta, vt eadem omnibus leuitas ſit, eadem primæ menſura lanuginis, eadem ſpecies capillorum, ne quis, cui rectior eſt coma, criſpulis miſceatur. Tranſeo piſtorum turbam, tranſeo miniſtratorum, per quos ſigno dato ad inferendam cœnam diſcurritur. Dii boni, quantum hominum vnus venter exercet! Quid? tu illos boletos, voluptarium venenum, nihil occulti operis iudicas facere, etiamſi præſentanei non furant 15)? Quid? tu illam æſtiuam niuem non putas callum iecinoribus obducere? Quid? illa oſtrea, inertiſſimam carnem, cœno ſaginatam, nihil exiſtimas limoſæ grauitatis inferre?

13. *Contumeliæ*] vt aut patiantur aut faciant obſcœna. *Lipſ.*

14. *Per nationes coloreſque*] ita ſolent imo & per ætates. vid. de breuit. vit. c. 12. *Lipſ.*

15. *Etiamſi præſentanei non furant*] etſi ſtatim noxam non inferant.

Quid?

Quid? illud Sociorum garum, *16)* pretiosam malorum piscium saniem, non credis vrere salsa tabe præcordia? Quid? illa purulenta, & quæ tantum non ab ipso igne in os transferuntur, iudicas sine noxa in ipsis visceribus exstingui? Quam fœdi atque pestilentes ructus sunt? quantum fastidium sui exhalantibus crapulam veterem? Scias putrescere sumpta, non concoqui. Memini fuisse quondam in sermone nobilem patinam, in quam quidquid apud lautos solet diem ducere, *17)* properans in damnum suum popina congesserat: veneriæ *18)* spondylique, & ostrea eatenus circumcisa, qua eduntur, interuenientibus distinguebantur echinis; torti distractique sine vllis ossibus mulli constrauerant. Piget iam esse singulat coguntur in vnum sapores. In cœna fit, quod fieri debet saturo in ventre. Exspecto iam vt manducata ponantur. Quantulo autem hoc minus est, testas excerpere atque ossa, & dentium opera coquum fungi? Graue est luxuriari per singula: omnia semel, & in eumdem saporem versa, ponantur. Quare ego ad vnam rem manum porrigam? plura veniant simul: multorum ferculorum ornamenta coëant & cohæreant. Sciant protinus hi, qui iactationem

16. *Sociorum garum*] *garum* sanies erat cruenta ex intestinis piscium præcipue scombrorum elliquata. Qua id arte paretur, docet Autor Geopon. L. 20. cap. vlt. pag. vlt. Laudatissimum autem maximique pretii erat, quod *garum sociorum* vocabant. Vide Iunium animadv. L. 6, c. 17. Magium L. 2. Miscell. c. 9.

17. *Diem ducere*] quo solent lauti cœnatores tempus absumere.

18. *Veneria*] concharum genus. vid. Harduin. ad Plin. L. IX c. 35.

ex istis peti & gloriam aiebant, non ostendi ista sed conscientiæ dari. 19) Pariter sint, quæ disponi solent, iure vno perfusa: nihil intersit, ostrea echinis, spondyli perturbati mullis concoctique 20) ponantur. Non esset confusior vomentium cibus. Quomodo ista perplexa sunt, sic ex istis non singulares morbi nascuntur, sed inexplicabiles, diuersi, multiformes: aduersus quos & medicina armare se cœpit multis generibus, multis obseruationibus. Idem de philosophia dico. Fuit aliquando simplicior inter minora peccantes, & leui quoque cura remediabiles: aduersum tantam morum euersionem, omnia conanda. Et vtinam sic denique lues ista vinceretur! Non priuatim solum, sed publice furimus. Homicidia compescimus, & singulas cædes: quid bella, & occisarum gentium gloriosum scelus? Non avaritia, non crudelitas modum nouit: & ista quamdiu furtim, & a singulis fiunt, minus noxia, minusque monstrosa sunt: ex senatusconsultis plebisque scitis sæua exercentur, & publice iubentur, vetita priuatim. Quæ clam commissa capite luerent, eadem quia paludati fecere, laudamus. Non pudet homines, mitissimum genus, gaudere sanguine alterno, bella gerere, gerendaque liberis tradere: cum inter se etiam mutis ac feris pax sit? Aduersus tam potentem explicitumque late furorem operosior philosophia facta est, & tantum sibi virium sumpsit, quantum his, aduersus quæ parabatur, accesserat. Expeditum erat, obiurgare indulgentes mero, & petentes delicatiorem cibum. non erat animus ad frugalitatem magna vi reducendus, a qua paululum discesserat:

19. *Non ostendi ista, sed conscientia dari*] non iactari, multis ferculis illata, sed in vnum confusa gustui & conscientiæ dari.

20. *Concoctique*] vna cocti.

Nunc

Nunc manibus rapidis opus est, nunc arte magistra.

Voluptas ab omni parte quaeritur: nullum intra se manet vitium. In auaritiam praeceps luxuria est: honestatis obliuio inuasit: nihil turpe est, cuius placet pretium. Homo, sacra res, homini iam per lusum & iocum occiditur: & quem erudiri ad inferenda accipiendaque vulnera nefas erat, is iam nudus inermisque producitur: *21)* satisque spectaculi ex homine, mors est. In hac ergo morum peruersitate, desideratur solito vehementius aliquid, quod mala inueterata discutiat. decretis agendum est, vt reuellatur penitus falsorum recepta persuasio. His si adiunxerimus praecepta, consolationes, adhortationes, poterunt valere: per se inefficaces sunt. Si volumus habere obligatos, & malis, quibus iam tenentur, auellere; discant quid malum, quid bonum sit: sciant, omnia, praeter virtutem, mutare nomen, modo mala fieri, modo bona. Quemadmodum primum militiae vinculum est religio, & signorum amor, & deserendi nefas: tunc deinde facile cetera exiguntur mandanturque iusiurandum adactis: ita in his, quos velis ad beatam vitam perducere, prima fundamenta iacienda sunt, & insinuanda virtus. Huius quadam superstitione teneantur: hanc ament: cum hac viuere velint, sine hac nolint. Quid ergo? non quidam sine institutione subtili euaserunt probi, magnosque profectus assecuti sunt, dum nudis tantum praeceptis obsequuntur? Fateor: sed felix ingenium illis fuit, & salutaria in transitu rapuit. Nam vt dii immortales nullam didicere virtutem, cum omni editi; *22)* & pars

21. Producitur] ad spectaculum, in arenam, vt gladiatores.

22. Cum omni editi] omnibus virtutibus ab ipsa natiuitate instructi.

naturæ eorum est, esse bonos, ita quidam ex hominibus egregiam sortiti indolem, in ea quæ tradi solent, perueniunt sine longo magisterio; & honesta complexi sunt, cum primum audierunt. Vnde ista tam rapacia virtutis ingenia, vel ex se fertilia At illis aut hebetibus & obtusis, aut mala consuetudine obsessis, diu rubigo animorum effricanda est. Ceterum vt illos in bonum pronos citius educit ad summa, & hos imbecilliores adiuuabit, malisque opinionibus extrahet, qui illis philosophiæ placita tradiderit: quæ quam sint necessaria, scilicet, videas. Quædam insident nobis quæ nos ad alia pigros, ad alia temerarios faciunt. Nec hæc audacia reprimi potest, nec illa inertia suscitari, nisi caussæ eorum eximantur, falsa admiratio, falsa formido. Hæc nos quamdiu possident, dicas licet: Hoc patri præstare debes, hoc liberis, hoc amicis, hoc hospitibus: tentantem auaritia retinebit. Sciet pro patria pugnandum esse: dissuadebit timor. Sciet pro amicis desudandum esse, ad extremum vsque sudorem: sed deliciæ vetabunt. Sciet in vxorem grauissimum esse genus iniuriæ, pellicem: sed illum libido in contraria impinget. Nihil ergo proderit dare præcepta, nisi prius amoueris obstantia præceptis: non magis, quam proderit arma in conspectu posuisse, propiusque admouisse, nisi vsuræ manus expediuntur. 23) Vt ad præcepta quæ damus, possit animus ire, soluendus est. putemus aliquem facere, quod oportet. non faciet assidue, non faciet æqualiter: nescit enim quare faciat. Aliqua vel casu, vel exercitatione, exibunt recta: sed non erit in manu regula, ad quam exigantur, cui credat recta esse quæ fecit. Non promittet se talem in perpetuum, qui

23. *Nisi vsuræ manus expediuntur*] nisi manus quæ vtantur armis adhibeantur.

casu

casu bonus est. Deinde, præstabunt tibi fortasse præcepta, vt quod oportet facias: non præstabunt, vt quemadmodum oportet: & si hoc non præstant, ad virtutem non perducunt. Faciet quod oportet monitus. concedo. sed id parum est. quoniam quidem non in facto laus est, sed in eo quemadmodum fiat. Quid est cœna sumptuosa flagitiosius, & equestrem censum consumente? quid tam dignum censoria nota, si quis, vt isti ganeones loquuntur, sibi hæc & genio suo præstet? & toties tamen sestertio 24) aditiales 25) cœnæ frugalissimis viris constiterunt. Eadem res si gulæ datur, turpis est: si honori, reprehensionem effugit. Non enim luxuria, sed impensa solennis est. Mullum ingentis formæ (quare autem non pondus adiicio, & aliquorum gulam irrito? quatuor pondo & ad selibram fuisse aiebant) Tiberius Cæsar missum sibi, cum in macellum deferri & venire iussisset; Amici, inquit, omnia me fallunt, nisi istum mullum aut Apicius emerit, aut P. Octauius. Vltra spem illi coniectura processit. licitati sunt: vicit Octauius, & ingentem consecutus est inter suos gloriam, cum quinque millibus HS 26) emisset piscem, quem Cæsar vendiderat, ne Apicius quidem emerat. Numerare tantum Octauio fuit turpe. nam ille qui emerat, vt Tiberio mitteret, (quamquam illum quoque reprehenderim) admiratus est rem, qua putauit Cæsarem dignum. Amico ægro aliquis assidet: pro-

24. *Et toties tamen sestertio*] vel numerum excidisse dicendum est, vt fuerit: *& toties tamen DC. HS*. qui est census equestris, de quo in præcedentibus. Vel legendum: *& tot tamen HS. Lips.*

25. *Aditiales*] quæ dabantur in aditu & auspiciis honorum.

26. *Quinque millibus HS.*] Essent nobis CXXV Philippici. *Lips.*

bamus at hoc ſi hereditatis cauſſa facit, vultur eſt, cadauer exſpectat. Eadem & turpia ſunt, & honeſta: refert, quare, aut quemadmodum fiant. Omnia autem honeſte fient, ſi honeſto nos addixerimus, idque vnum in rebus humanis bonum iudicauerimus, quæque ex eo ſunt: cetera, in diem bona ſunt. Ergo infigi debet perſuaſio, ad totam pertinens vitam: hoc eſt, quod decretum voco. Qualis hæc perſuaſio fuerit, talia erunt quæ agentur, quæ cogitabuntur; qualia autem hæc fuerint, talis vita erit. In particulas ſuaſiſſe, totum ordinanti parum eſt. M. Brutus in eo libro, quem περὶ καθήκοντος inſcripſit, dat multa præcepta & parentibus & liberis & fratribus. hæc nemo faciet quemadmodum debet, niſi habuerit quo referat. Proponamus oportet finem ſummi boni, ad quem nitamur, ad quem omne factum noſtrum dictumque reſpiciat: veluti nauigantibus ad aliquod ſidus dirigendus eſt curſus. Vita ſine propoſito, vaga eſt. Quod ſi vtique proponendum eſt, incipiunt neceſſario eſſe decreta. Illud, puto, concedes, nihil eſſe turpius dubio, & incerto ac timido, pedem modo referente, modo producente. Hoc in omnibus rebus accidet nobis: niſi eximantur, quæ reprehendunt 27) animos ac detinent, & conari totos vetant. Quomodo ſint dii colendi, ſolet præcipi. Accendere aliquem lucernam ſabbatis 28) prohibeamus: quoniam nec lumine dii egent, & ne homines quidem

27. *Reprehendunt*] idem ac *retrahunt*.

28. *Accendere aliquem lucernam ſabbatis*] lucernas accendere in honorem Deorum aut Principum feſtis diebus mos apud Romanos, ſed vt apparet paullatim Iudaici ritus inualuere, & Sabbathi diem illa ſuperſtitione coluerunt. Perſius Sat. V.

Herodis venere dies, vnctaque feneſtra
Diſpoſita pinguem nebulam vomuere lucernæ. Lipſ.

dele-

delectantur fuligine. Vetemus ſalutationibus matutinis fungi, & foribus aſſidere templorum: humana ambitio iſtis officiis capitur. Deum colit, qui nouit. Vetemus lintea & ſtrigiles *29)* Ioui ferre, & ſpeculum tenere *30)* Iunoni. Non quærit min ſtros Deus. quid ni? ipſe humano generi miniſtrat: vbique & omnibus præſto eſt. Audiat licet, quemadmodum ſe gerere in ſacrificiis debeat, quam procul reſilire a moleſtiis ac ſuperſt tionibus: numquam ſatis profectum erit, niſi qualem debet Deum, mente conceperit, omnia habentem, omnia tribuentem, beneficia gratis dantem. Quæ cauſſa eſt diis benefaciendi? natura. Errat, ſi quis putat illos nocere velle: non poſſunt. nec accipere iniuriam queunt, nec facere. Lædere etenim lædique, coniunctum eſt. Summa illa ac pulcherrima omnium natura, quos periculo exemit, nec periculoſos quidem fecit. Primus eſt deorum cultus, deos credere: deinde, reddere illis maieſtatem ſuam, reddere bonitatem, ſine qua nulla maieſtas eſt. Scire, illos eſſe qui præſident mundo, qui vniuerſa vi ſua temperant, qui humani generis tutelam gerunt, interdum curioſi ſingulorum. Hi nec dant malum, nec habent: ceterum caſtigant quoſdam, & coërcent, & irrogant pœnas, & aliquando ſpecie boni puniunt. *30)* Vis deos propitiare? bonus eſto. Satis illos coluit, quiſquis imitatus eſt. Ecce altera quæſtio, quomodo hominibus ſit vtendum.

---

29. *Lintea & ſtrigiles*] quaſi lotione Dii egerent, ſunt enim hæc balnearia inſtrumenta. *Lipſ.*

30. *Speculum tenere*] Seneca apud Auguſtin. L. 6. de ciuit Dei: *Sunt quæ Iunoni ac Mineruæ capillos diſponant, longe a templo, non tantum ſimulacro, ſtantes, digitos mouent ornantium modo, ſunt, quæ ſpeculum teneant.*

31. *Specie boni puniunt*] dant bona externa, quæ in malum cedunt.

Quid agimus? quæ damus præcepta? Vt parcatur sanguini humano? quantulum est ei non nocere, cui debeas prodesse? Magna scilicet laus est, si homo mansuetus homini est. Præcipiemus vt naufrago manum porrigat, erranti viam monstret, cum esuriente panem suum diuidat? Quando omnia quæ præstanda sunt ac vitanda, dicam, cum possim breuiter hanc formulam humani officii tradere? Omne hoc quod vides, quo diuina atque humana conclusa sunt, vnum est: membra sumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit, cum ex iisdem & in eadem *32)* gigneret. *31* Hæc nobis amorem indidit mutuum, & sociabiles fecit: illa æquum iustumque composuit: ex illius constitutione miserius est nocere, quam lædi: & illius imperio paratæ sunt ad iuuandum manus. Iste versus, & in pectore, & in ore sit:

Homo sum, humani nihil a me alienum puto.

Habeamus in commune, *32)* quod nati sumus. Societas nostra lapidum fornicationi simillima est: quæ casura, nisi inuicem obstarent, hoc ipso sustinetur. Post deos hominesque dispiciamus, quomodo rebus sit vtendum. In superuacuum præcepta iactauimus, nisi illud præcesserit, qualem de quaque re habere debeamus opinionem, de paupertate, de diuitiis, de gloria, de ignominia, de patria, de exsilio. Æstimemus singula, fama remota: & quæramus quid sint, non quid vocentur. Ad virtutes transeamus. præcipiet aliquis, vt prudentiam magni æstimemus, vt

32. Ex iisdem & in eadem] ex iisdem elementis in eundem finem.

33. Habeamus in commune] h. e. sit hoc nobis datum publico bono; efficiamus vt ad commune bonum vel commodum creati simus tales. *Gronov.*

for-

fortitudinem complectamur: temperantiam amemus: iustitiam, si fieri potest, propius etiam quam ceteras, nobis applicemus. Sed nihil agetur, si ignoramus, quid sit virtus; vna sit, an plures: separatæ an annexæ: 33) an qui vnam habet, & ceteras habeat: quomodo inter se differant. Non est necesse fabro de fabrica quærere, quod eius initium, quis vsus sit: non magis quam pantomimo, de arte saltandi. Omnes istæ artes se sciunt: nihil deest. Non enim ad totam pertinent vitam: virtus & aliorum scientia est, & sui. discendum de ipsa est, vt ipsa voluntas discatur: actio recta non erit, nisi recta fuerit voluntas. ab hac enim est actio. Rursus, voluntas non erit recta, nisi habitus animi rectus fuerit: ab hoc enim est voluntas. Habitus porro animi non erit in optimo, nisi totius vitæ leges perceperit, & quid de quoque iudicandum sit, exegerit, nisi res ad verum redegerit. Non contingit tranquillitas, nisi immutabile certumque iudicium adeptis: ceteri decidunt subinde, & reponuntur, & inter omissa appetitaque alternis fluctuantur. Caussa huius iactationis est, quod nihil liquet incertissimo regimine vtentibus, fama. Si vis eadem semper velle, vera oportet velis. Ad verum sine decretis non peruenitur: continent vitam. Bona & mala, honesta & turpia, iusta & iniusta, pia & impia, virtutes vsusque virtutum, rerum commodarum 34) possessio, æstimatio ac dignitas, valetudo, vires, forma, sagacitas sensuum, hæc omnia æstimatorem desiderant, quanti quidque in censum deferendum sit. Falleris enim, & pluris quædam quam sunt putas; adeoque falleris, vt quæ maxima inter vos habentur,

34. *Annexæ*] annexæ sunt Stoicis, qui vnam sine alia nunquam esse putant.

35. *Rerum commodarum*] ita Stoicis bona externa audiunt.

diui-

diuitiæ, gratia, potentia, sestertio nummo *36)* æstimanda sunt. Hoc nescies, nisi constitutionem ipsam, qua ista inter se æstimantur, inspexeris. Quemadmodum folia virere per se non possunt; ramum desiderant, cui inhæreant, ex quo trahant succum: sic ista præcepta si sola sunt, marcent: infigi volunt sectæ. Præterea, non intelligunt hi qui decreta tollunt, eo ipso confirmari illa, quo tolluntur. Quid enim dicunt? præceptis satis vitam explicari, superflua esse decreta sapientiæ, id est, dogmata. Atqui hoc ipsum quod dicunt, decretum est: tam herculè, quam si nunc ego dicerem, recedendum esse a præceptis superuacuis, & in hæc sola studium conferendum: hoc ipso quo negarem curanda esse præcepta, præciperem. Quædam admonitionem philosophiæ desiderant, quædam probationem: & quidem multa; quia inuoluta sunt, vixque summa diligentia ac summa subtilitate aperiuntur. Si probationes necessariæ sunt; & decreta, quæ veritatem argumentis colligunt. Quædam aperta sunt, quædam obscura. Aperta, quæ sensu comprehenduntur, quæ memoria: obscura, quæ extra hæc sunt. Ratio autem non impletur manifestis: maior eius pars pulcriorque in occultis est. Occulta probationem exigunt, probatio non sine decretis est, necessaria ergo decreta sunt. Quæ res communem sensum facit, eadem perfectum, *37)* certarum rerum persuasio; si-

36. Sestertio nummo] valet, minimo. Communis ita sermo & velut formula in imaginario pretio, aut nullo, Cyac. L. 19. Obs. c. 31.

37. Quæ res communem sensum facit, eadem perfectum] quæ res facit, vt omnes de aliqua re idem sentiant, vt omnium idem sit de re conceptus, ea etiam perfectum & euidentem conceptum facit, de euidentibus enim eadem omnium persuasio: hoc vero præstat persuasio de rebus quæ certæ sunt.

ne

ne qua, omnia in animo natant: necessaria ergo sunt decreta, quæ dant animis inflexibile iudicium. Denique cum monemus aliquem, vt amicum eodem habeat loco quo se, vt ex inimico cogitet posse fieri amicum, in illo amorem incitet, in hoc moderetur odium: adiicimus, iustum est & honestum. Iustum autem honestumque decretorum nostrorum continet ratio: ergo hæc necessaria est, sine qua nec illa sunt. Sed vtraque iungamus. namque & sine radice inutiles rami sunt; & ipsæ radices his, quæ genuere, adiuvantur. Quantum vtilitatis manus habeant, nescire nulli licet: aperte iuuant: cor, illud quo manus viuunt, ex quo impetum sumunt, quo mouentur, latet. Idem dicere de præceptis possum; aperta sunt: decreta vero sapientiæ in abdito. Sicut sanctiora sacrorum tantum initiati sciunt: ita in philosophia, arcana illa admissis receptisque in sacra ostenduntur: at præcepta, & alia huiusmodi, profanis quoque nota sunt. Posidonius non tantum præceptionem, (nihil enim nos hoc verbo vti prohibet) sed etiam suasionem, & consolationem, & exhortationem necessariam iudicat. His adiicit caussarum inquisitionem, quam cur ætiologiam dicere non audeamus, cum Grammatici, custodes Latini sermonis, suo iure ita appellent, non video. Ait vtilem futuram esse descriptionem cuiusque virtutis. hanc Posidonius ætiologiam 38) vocat: quidam χαρακτηρισμὸν appellant, signa cuiusque virtutis & vitii ac notas reddentem, quibus inter se similia discriminentur. Hæc res eamdem vim habet, quam præcipere. Nam qui præcipit, dicit: Illa facies, si voles temperans esse. Qui describit, ait, Temperans est, qui facit illa, qui illis abstinet.

38. *Ætiologiam*] Lipsius legit *ethologiam*, a moribus.

Quæ-

Quæris, quid intersit? alter præcepta virtutis dat, alter exemplar. Descriptiones has, & (vt publicanorum vtar verbo) *39)* εἰκονισμοὺς ex vsu esse confiteor. Proponamus laudanda: inuenietur imitator. Putas vtile, tibi dari argumenta, per quæ intelligas nobilem equum, ne fallaris empturus, ne operam perdas in ignauo? Quanto hoc vtilius est, excellentis animi notas esse, quas ex alio in se transferre permittitur?

Continuo pecoris generosi pullus in aruis
Altius ingreditur, & mollia crura reponit.
Primus inire viam, & fluuios tentare minaces
Audet, & ignoto sese committere ponto.
Nec vanos horret strepitus: illi ardua ceruix,
Argutumque caput, breuis aluus, obesaque terga:
Luxuriatque toris animosum pectus:
- - - tum, si qua sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit, micat auribus, & tremit artus,
Collectumque premens voluit sub naribus ignem.

Dum aliud agit Virgilius noster, descripsit virum fortem. Ego certe non aliam imaginem magno viro dederim. si mihi Cato exprimendus inter fragores bellorum ciuilium impauidus, & primus incessens admotos iam exercitus Alpibus, ciuilique se bello ferens obuium: non alium illi assignauerim vultum, non alium habitum. altius certe nemo ingredi potuit, quam qui simul contra Cæsarem Pompeiumque se su-

39. *Vt publicanorum vtar verbo*] vt constaret tales & tales soluisse portorium, nec alios, publicanos descripsisse formam & faciem singulorum puto; idque appellasse εἰκονισμόν. Potuit & in pecunia assignanda & deleganda locum habere, dabis tali & tali forma, æuo, nota, *Lips.*

stulit,

ſtulit, & aliis Cæſarianas opes, aliis Pompeianas fouentibus, vtrumque prouocauit, oſtenditque aliquas eſſe reip. partes. *40)* Nam parum eſt in Catone, dicere: Nec vanos horret ſtrepitus. Quid ni, cum veros vicinoſque non horreat? cum contra decem legiones, & Gallica auxilia, & mixta barbarica arma ciuilibus, vocem liberam mittat, & Remp. hortetur, ne pro libertate decidat, *41)* ſed omnia experiatur, honeſtius in ſeruitutem caſura, quam itura? Quantum in illo vigoris ac ſpiritus, quantum in publica trepidatione fiduciæ eſt? Scit ſe vnum eſſe, de cuius ſtatu non agatur: non enim quæri, an liber Cato, ſed an inter liberos ſit. *42)* Inde periculorum gladiorumque contemptus. Libet admirantem inuictam conſtantiam viri, inter publicas ruinas non labantis, dicere: Luxuriatque toris animoſum pectus. Proderit non tantum quales eſſe ſoleant boni viri, dicere, formamque eorum & lineamenta deducere: ſed quales fuerint narrare, & exponere Catonis illud vltimum ac fortiſſimum vulnus, per quod libertas amiſit animam: Lælii ſapientiam, & cum ſuo Scipione concordiam: alterius Catonis domi foriſque egregia facta: Tuberonis ligneos lectulos, *43)* cum in publicum ſternerentur, hædinaſque pro ſtragulis pelles, & ante ipſius Iouis cellam *44)* propoſita conuiuis vaſa fi-

40. *Aliquas eſſe Reip. partes*] habere Remp. adhuc non nullos, qui nec Cæſariani ſint nec Pompeiani, ſed eius libertatem tueantur.

41. *Decidat*] cedat, animum abiiciat.

42. *Sed an inter liberos ſit*] an alios quoque habeat libertatem vna cum ipſo defendentes.

43. *Tuberonis ligneos lectulos*] vide Valerium L. VII. c. 5.

44. *Ante ipſius Iouis cellam*] epulo publico in Capitolio. *Lipſ.*

ctilia,

ctilia. quid aliud paupertatem in Capitolio consecrare? Vt nullum aliud factum eius habeam, quo illum Catonibus inseram, hoc parum credimus? Censura fuit illa, non cœna. O quam ignorant homines cupidi gloriæ, quid illa sit, aut quemadmodum petenda! Illo die populus Romanus multorum supellectilem spectauit, vnius miratus est. Omnium illorum aurum argentumque fractum est, & millies conflatum: at omnibus seculis Tuberonis fictilia durabunt.

Epist. XCVI.

Contra Querulos: & omnia a Fato ac Deo venire. Quid igitur indignamur? Pareamus istis, aut potius assentiamur. Bona.

TAmen tu indignaris aliquid, aut quereris: & non intelligis, nihil esse in istis mali, nisi hoc vnum, quod indignaris & quereris? Si me interrogas, nihil puto viro miserum, nisi aliquid esse in rerum natura putet miserum. Non feram me, 1) quo die aliquid ferre non potero. Male valeo? pars fati est. Familia decubuit? fœnus offendit? domus crepuit? damna vulnera, labores, metus incurrerunt? Solet fieri. hoc parum est: debuit fieri. decernuntur ista, non accidunt. Si quid credis mihi, intimos affectus meos tibi cummaxime detego: in omnibus quæ aduersa videntur & dura, sic formatus sum. Non pareo Deo, sed assentior: ex animo illum, non quia necesse est, sequor. Nihil vmquam mihi incidet, quod tristis incipiam, quod malo vultu: nullum tributum inuitus conferam. Omnia autem ad quæ gemimus, quæ expauescimus, tributa vitæ sunt.

1. *Non feram me*] i. e. vita exibo.

Ho-

Horum, mi Lucili, nec speraueris immunitatem, nec petieris. Vesicæ te dolor inquietauit: epulæ fuerunt parum dulces: detrimenta continua. propius accedam; de capite timuisti. Quid tu, nesciebas hæc te optare, cum optares senectutem? Omnia ista in longa vita sunt, quomodo in longa via & puluis & lutum & pluuia. Sed volebam, inquis, viuere, carere tamen incommodis omnibus. Tam effeminata vox virum dedecet. Videris, quemadmodum hoc votum meum excipias: ego illud magno animo, non tantum bono facio. Neque dii, neque deæ faciant, vt te fortuna in deliciis habeat. Ipse te interroga, si quis potestatem tibi Deus faciat, vtrum velis viuere in macello, an in castris. Atqui viuere, mi Lucili, militare est. Itaque hi qui iactantur, & per operosa atque ardua sursum atque deorsum eunt, & expeditiones periculosissimas obeunt, fortes viri sunt, primoresque castrorum: isti quos publica quies, aliis laborantibus, molliter habet, Turturillæ sunt, 2) tuti contumeliæ caussa.

EPIST. XCVII.

Et nunc, & olim, fuisse malos. Exemplum a iudicio Clodiano, quod ille nummis & adulteriis corrupit. De vi deinde Conscientiæ; damnari ab ea mala, atque etiam puniri interno flagello aut morsu.

ERras, mi Lucili, si existimas nostri seculi esse vitium, luxuriam & negligentiam boni moris. & alia

2. *Turturillæ sunt*] i. e. in loco illo cui *turturillæ* nomen delitescunt. Turturillæ autem dicebatur locus, vbi corruptelæ fiebant, quod ibi turturi opera daretur & ganeæ, vt est apud Isidorum in Gloss. Talia autem loca & homines tuti, non per honorem, sed contumeliam, & quia spernuntur. *Lips.*

quæ obiicit suis quisque temporibus. Hominum sunt ista, non temporum: nulla ætas vacauit a culpa. Et si æstimare licentiam cuiusque seculi incipias: pudet dicere, nunquam apertius, quam coram Catone, peccatum est. Credat aliquis pecuniam esse versatam in eo iudicio, in quo reus erat Clodius, ob id adulterium, quod cum Cæsaris vxore in operto commiserat, violatis religionibus eius sacrificii, quod pro populo *1*) fieri dicitur, sic submotis extra conspectum omnibus viris, vt picturæ quoque *2*) masculorum animalium contegantur. Atqui dati iudicibus nummi sunt: & quod hac etiamnum pactione turpius est, stupra insuper matronarum & adolescentulorum nobilium, salarii loco exacta sunt. Minus crimine, quam absolutione, peccatum est. Adulterii reus, adulteria diuisit: *3*) nec ante fuit de salute securus, quam similes sui iudices suos reddidit. Hæc in eo iudicio facta sunt, in quo, si nihil aliud, Cato testimonium dixerat. Ipsa ponam verba Ciceronis *4*), quia res fidem excedit: Accersiuit ad se, promisit, intercessit, dedit. Iam vero, ô dii boni, rem perditam! etiam noctes certarum mulierum, atque adolescentulorum nobilium introductiones, nonnullis iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt. Non vacat de pretio queri, plus in accessionibus fuit. Vis seueri illius vxorem? dabo illam. Vis diuitis? huius quoque tibi præstabo concubitum. Adulterium nisi fe-

1. *Pro populo*] pro quo sacra Bonæ Deæ a Vestalibus fiebant, quorum occasione corrupta Cæsaris vxor fuit.

2. *Vt pictura quoque*] Iuuenal. Sat. 6.

vbi velari pictura iubetur,
Quæcunque alterius sexus imitata figuram est.

3. *Adulteria diuisit*] assignauit iudicibus, sententiam fauentem eis sibi pactus.

4. *Ciceronis*] ad Atticum, vbi omnia exsequitur.

ceris,

teris, damna. Illa formosa quam desideras, veniet: illius tibi noctem promitto, nec differo: intra comperendinationem, 5) fides promissi mei stabit. Plus est distribuere adulteria, quam facere: illud est, matribus familiæ denuntiare; 6) hoc, illudere. Hi iudices Clodiani a senatu petierant præsidium, quod non erat nisi damnaturis necessarium: & impetrauerant. Itaque eleganter illis Catulus, absoluto reo: Quid vos, inquit, præsidium a nobis petebatis? an, ne nummi vobis eriperentur? Inter hos tamen iocos, impune tulit ante iudicium adulter, in iudicio leno: qui damnationem peius effugit, quam meruit. Quidquam fuisse corruptius illis moribus credis, quibus libido non sacris inhiberi, non iudiciis poterat? quibus in ea ipsa quæstione, quæ extra ordinem senatusconsulto exercebatur, plus quam quærebatur admissum est? Quærebatur, an post adulterium aliquis posset tutus esse: apparuit, sine adulterio tutum esse non posse. Hoc inter Pompeium & Cæsarem, inter Ciceronem Catonemque commissum est: Catonem, inquam, illum, quo sedente negatur populus permisisse sibi postulare Florales iocos nudandarum meretricum. Credis spectasse tunc seuerius homines, quam iudicasse? Et fient, & facta sunt ista: & licentia vrbium, aliquando disciplina metuque, numquam sponte considet. Non est itaque quod credas, nunc plurimum libidini permissum esse, legibus minimum. Longe enim frugalior hæc iuuentus, quam illa, est, cum reus adulterium apud iudices negaret, iudices apud reum confiterentur: cum stuprum committeretur rei iudicandæ

5. *Intra comperend.*] I. e. antequam illa desinat.
6. *Denuntiare*] velut imperium in eas exercere, & per minas ad alium mittere: quod plus est quam per blanditias surrepere & illudere. *Lips.*

caussa: cum Clodius iisdem vitiis gratiosus quibus nocens, conciliaturas 7) exerceret in ipsa caussæ dictione. Credat hoc quisquam? qui damnabatur vno adulterio, absolutus est multis. Omne tempus Clodios, non omne Catones feret. Ad deteriora faciles sumus: quia nec dux potest, nec comes deesse: & res etiam ipsa sine duce, sine comite procedit: non pronum est tantum ad vitia, sed præceps. Et, quod plerosque inemendabiles facit, omnium aliarum artium peccata artificibus pudori sunt, offenduntque deerrantem: vitæ peccata delectant. Non gaudet nauigio gubernator euerso, non gaudet ægro medicus elato, non gaudet orator, si patroni culpa reus cecidit: at contra, omnibus crimen suum voluptati est. Lætatur ille adulterio, in quod irritatus est ipsa difficultate: lætatur ille circumscriptione furtoque: nec ante illi culpa, quam culpæ fortuna displicuit. Id praua consuetudine euenit. Alioqui vt scias, subesse animis, etiam in pessima abductis, boni sensum, nec ignorari turpe, sed negligi; omnes peccata dissimulant, & quamuis feliciter cesserint, fructu illorum vtuntur, ipsa subducunt. At bona conscientia prodire vult, & conspici: ipsas nequitia tenebras timet. Eleganter itaque ab Epicuro dictum puto, Potest nocenti contingere vt lateat, latendi fides non potest. 8) Aut si hoc modo melius hunc explicari posse iudicas sensum: Ideo non prodest latere peccantibus, quia latendi etiam si felicitatem habent, fiduciam non habent. Ita est, tuta scelera esse pos-

7. *Conciliaturas*] lenocinia. *Lips.*

8. *Latendi fides non potest*] non certus esse potest semper se latiturum.

sunt:

ſunt: ſecura *9)* non poſſunt. Hoc ego repugnare ſectæ noſtræ, *10)* ſi ſic expediatur, non iudico. quare? quia prima & maxima peccantium eſt pœna, peccaſſe, nec vllum ſcelus, licet illud fortuna exornet muneribus ſuis, licet tueatur ac vindicet, impunitum eſt: quoniam ſceleris, in ſcelere, ſupplicium eſt. Sed nihilominus & hæc, & illa, ſecundæ *11)* pœnæ premunt ac ſequuntur: timere ſemper & expaueſcere, & ſecuritati diffidere. Quare ego hoc ſupplicio nequitiam liberem? quare non ſemper illam in ſuſpenſo relinquam? illic diſſentiamus cum Epicuro, vbi dicit, nihil iuſtum eſſe natura, & crimina vitanda eſſe, quia vitari metus non poſſit. Hic conſentiamus, mala facinora conſcientia flagellari, & plurimum illi tormentorum eſſe, eo quod perpetua illam ſolicitudo vrget ac verberat, quod ſponſoribus ſecuritatis ſuæ non poteſt credere. Hoc enim ipſum argumentum Epicuri eſt, natura nos a ſcelere abhorrere, quod nulli non etiam inter tuta timor eſt. Multos fortuna liberat pœna, metu neminem. quare? quia infixa nobis eius rei auerſatio eſt, quam natura damnavit. Ideo numquam fides latendi fit etiam latentibus: quia coarguit illos conſcientia, & ipſos ſibi oſtendit. Proprium autem eſt nocentium, trepidare. Male de nobis actum erat, quod multa ſcelera legem & iudicem effugiunt, & ſcripta ſupplicia *12)*: niſi il-

9. *Secura*] hoc ad animi affectum pertinet, *tuta* ad ipſam rem & euentum.

10. *Repugnare ſectæ noſtræ*] Stoicæ, quæ non formidine pœnæ, nec ideo quod vel non *tutum* vel parum *ſecurum* ſit peccare, abſtinere peccatis iubebat, ſed ideo quod ipſum peccatum in ſe ſpectatum ſit abominabile.

11. *Et hac, & illa, ſecunda*] Lipſ. *& hac & illa.* Nimirum & hæc, quod ſc. ſibi ipſi ſcelus ſupplicium eſt, & illæ ſecundæ pœnæ, quod nulla eſt in peccando ſecuritas, premunt. &c.

12. *Et ſcripta ſupplicia*] quod effugiant ſupplicia legibus ſcripta atque ſancita.

la naturalia & grauia de præsentibus soluerent, & in locum patientiæ timor cederet.

EPIST. XCVIII.

Solis internis Bonis fidendum: alia venire, abire. Hoc meditandum, & omnia vt fugacia adspicienda, atque habenda. Præparandus itaque animus ad amissionem talium, & ad tolerandum obfirmandus. Quidni? alii tulerunt. Sequere exempla, imo ipse esto exemplum. Plane inter bonas vtilesque Epistola.

NUmquam credideris felicem quemquam, ex felicitate suspensum 1) fragilibus innititur; qui adventitio lætus est: exibit gaudium, quod intrauit. At illud ex se ortum, fidele, firmumque est, & crescit, & ad extremum vsque prosequitur: cetera quorum admiratio est vulgo, in diem bona sunt. Quid ergo? non vsui ac voluptati esse possunt? Quis negat? sed ita, si illa ex nobis pendent, non ex illis nos. Omnia quæ fortunam intuentur 2), ita fructifera ac iucunda fiunt, si quis habens illa, se quoque habet, nec in rerum suarum potestate est. 3) Errant enim, mi Lucili, qui aut boni aliquid nobis, aut mali iudicant tribuere fortunam: materiam dat bonorum ac malorum, & initia rerum apud nos in malum bonumue exiturarum. Valentior enim omni fortuna animus est: in vtramque partem ipse res suas ducit, beatæque ac miseræ vitæ sibi caussa est. Malus omnia

1. *Ex felicitate suspensum*] sic paullo post: *si illa ex nobis pendent, non ex illis nos.*

2. *Fortunam intuentur*] a fortunæ nutu pendent.

3. *Nec in rerum suarum potestate est*] nec a rebus suis pendet, vt ante aiebat.

in

in malum vertit, etiam quæ specie optimi venerant: rectus atque integer, corrigit praua fortunæ; & dura atque aspera, ferendi scientia mollit: idemque & secunda grate excipit modesteque, & aduersa constanter atque fortiter. Qui licet prudens sit, licet exacto faciat cuncta iudicio, licet nihil supra vires suas tentet: non contingit illi bonum integrum illud, & extra minas fortunæ positum, nisi certus aduersus incerta est. Siue alios obseruare volueris (liberius enim inter aliena iudicium est) siue teipsum fauore seposito; & senties hoc, & confiteberis, nil ex his optabilibus & caris vtile esse, nisi te contra leuitatem casus, rerumque casum sequentium, instruxeris: nisi illud frequenter & sine querela, inter singula damna dixeris: Diis aliter visum est. Imo mehercule, vt carmen fortius ac iustius petam, quo animum tuum magis fulcias, hoc dicito, quoties aliquid aliter quam cogitabas euenerit: Diis melius 4)! Sic composito nihil accidet. sic autem componetur, si, quid humanarum rerum varietas possit, cogitauerit, antequam senserit. Si & liberos, & coniugem, atque patrimonium sic habuerit, tamquam non vtique semper habiturus: & tamquam non futurus ob hoc miserior, si habere desierit. Calamitosus est animus futuri anxius, & ante miserias miser, qui solicitus est, vt ea quibus delectatur, ad extremum vsque permaneant. Nullo enim tempore conquiescet; & expectatione futuri, præsentia, quibus frui poterat, amittet. In æquo est autem amissio rei, & timor amittendæ. Nec ideo præcipio tibi negligentiam. Quin vero metuenda declina; & quidquid consilio prospici potest, prospice: quodcumque læsurum est, multo ante quam accidat, speculare & aduerte. In

4. *Dis melius!*] sc. prouident.

hoc ipsum tibi plurimum conferet fiducia, & ad tolerandum omne obfirmata mens. Potest fortunam cauere, qui potest ferre: certe in tranquillo non tumultuatur. Nil est nec miserius nec stultius, quam prætimere: quæ ista dementia est, malum suum antecedere? Denique, vt breuiter includam quod sentio, & istos satageos, 5) ac sibi molestos describam tibi; tam intemperantes in ipsis miseriis sunt quam ante illas. Plus dolet quam necesse est, qui ante dolet quam necesse sit. Eadem enim infirmitate dolorem non æstimat, qua non exspectat. Eadem intemperantia fingit sibi perpetuam felicitatem, fingit sibi crescere debere quæcumque contigerunt, non tantum durare: & oblitus huius petauri 6), quo humana iactantur, sibi vni fortuitorum constantiam spondet. Egregie itaque videtur mihi Metrodorus dixisse in ea Epistola, qua sororem, amisso optimæ indolis filio, alloquitur: Mortale est omne mortalium bonum. de his loquitur bonis, ad quæ concurritur. Nam illud verum bonum non moritur: certum est sempiternumque, sapientia & virtus: hoc vnum contingit immortale mortalibus. Ceterum tam improbi sunt, tamque obliti quo eant, quo illos singuli dies trahant, vt mirentur aliquid se amittere, amissuri vno die omnia. Quidquid est, cui dominus inscriberis, apud te est, tuum non est: nihil firmum infirmo, nihil fragili æternum & inuictum est. Tam necesse est perire quam perdere 7).

5. *Satageos*] ita vocat eos qui cupide laborant, a satagendo.

6. *Petauri*] ad ludi genus respicit tum frequentis. Rota suspendebatur, per quam motam corpora traiiciebant saltu: atque ii Petauristæ dicebantur, ipsa illa Petaurum. Videntur & in Petauro suspensi fuisse, & in eo elati deiecti. *Lips.*

7. *Tam necesse est perire quam perdere*] si perdimus aliquid, hoc solatio nobis esse vult, quod ipsis etiam denique sit pereundum.

&

& hoc ipsum, si intelligimus, solatium est, aequo animo perdere, quod periturum est. Quid ergo adversus has amissiones auxilii inueniemus? Hoc, vt memoria teneamus amissa, nec cum ipsis fructum excidere patiamur, quem ex illis percepimus. Habere, eripitur: habuisse, numquam. Peringratus est, qui cum amiserit, pro accepto nihil debet. Rem nobis eripit casus, vsum fructumque apud nos relinquit: quem nos iniquitate desiderii perdimus. Dic tibi, Ex istis quae terribilia videntur, nihil est inuictum. Singula vicere iam multi: ignem Mucius, crucem Regulus, venenum Socrates, exsilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato: & nos vincamus aliquid. Rursus ista, quae vt speciosa & felicia trahunt vulgum, a multis & saepe contemta sunt. Fabricius diuitias imperator reiecit, censor notauit: Tubero 8) paupertatem & se dignam & Capitolio iudicauit, cum fictilibus in publica coena vsus, ostendit, debere his hominem esse contentum, quibus dii etiamnum vterentur. Honores repulit pater Sextius, 9) qui ita natus vt remp. deberet capessere, latum clauum 10) diuo Iulio dante, non recepit. Intelligebat enim, quod dari posset, & eripi posse. Nos quoque aliquid ipsi faciamus animose: simus inter exempla. Quare deficimus? quare desperamus? quidquid fieri potuit, potest. Nos modo purgemus animum, sequamurque naturam, a qua aberranti cupiendum timendumque est, & fortuitis seruiendum. Licet reuerti in viam, licet in integrum restitui. Restituamur, vt possimus dolores, quocumque modo corpus inuaserint, perferre, & fortunae dicere: Cum viro tibi negotium

8. *Tubero*] supra ep. 95.
9. *Sextius*] vid. Ep. 59.
10. *Latum clauum*] insigne senatorium, pectore demissum. *Lips.*

est, quære quem vincas. His sermonibus, & his similibus 11), lenitur illa vis vlceris: quam opto mehercules mitigari, & aut sanari, aut stare, & cum ipso senescere. Sed securus de ipso sum. de nostro damno agitur, quibus senex egregius eripitur. Nam ipse vitæ plenus est, cui adiici nihil desiderat sua caussa, sed eorum quibus vtilis est. Liberaliter facit, quod viuit. Alius iam hos cruciatus finisset: hic tam turpe putat mortem fugere, quam ad mortem confugere. Quid ergo? non, si suadebit res, exibit? Quid ni exeat? si nemo iam eo vti poterit? si nihil aliud, quam dolori operam dabit? Hoc est, mi LUCILI, philosophiam in opere discere, & ad verum exerceri: 12) videre quid homo prudens animi habeat contra mortem, contra dolorem; cum illa accedat, hic premat. Quid faciendum sit, a faciente discendum est. Adhuc argumentis actum est, an possit aliquis dolori resistere, an mors magnos quoque animos admota submittere. Quid opus est verbis? in rem præsentem eamus. nec mors illum contra dolorem facit fortiorem, nec dolor contra mortem. contra vtrumque sibi fidit: nec spe mortis patienter dolet, nec tædio doloris libenter moritur. hunc fert, illam exspectat.

EPIST. XCIX.

Consolatoria in morte filii. Sapiens, ita me Deus, & diserta.

11. *His sermonibus &c.*] omnino hiatum hic esse manifestum. fuisse aliquid de sene lugente & solatii indigo putat Lipsius, qui de eodem de quo in seq. Ep. Marullo hic sermonem Senecæ fuisse suspicatur. Verum sequentia fortem potius virum & sapientem, quam mollem ac Marulli similem nobis sistunt.

12. *Ad verum exerceri*] non per lusum.

Epi-

EPistolam, quam scripsi Marullo, cum filium paruulum amisisset, & diceretur molliter ferre, misi tibi. In qua non sum morem solitum secutus, nec putaui leniter illum debere tractari, cum obiurgatione esset quam consolatione dignior. Afflicto enim, & magnum vulnus male ferenti, paullisper cedendum est: exsatiet se, aut certe primum impetum effundat. Hi qui sibi lugere sumpserunt, protinus castigentur, & discant, quasdam etiam lacrimarum ineptias esse. Solatia exspectas? conuicia accipe. tam molliter tu fers mortem filii? quid faceres, si amicum perdidisses? Decessit filius incertæ spei, paruulus: pusillum temporis periit. Caussas doloris conquirimus, & de fortuna etiam inique queri volumus: quasi non sit iustas querendi caussas præbitura. At mehercule satis mihi iam videbaris animi habere, etiam aduersus solida mala, nedum ad istas vmbras malorum, quibus ingemiscunt homines moris caussa. Quod damnorum omnium maximum est, si amicum perdidisses, danda opera erat, vt magis gauderes quod habueras, quam mœreres quod amiseras. Sed plerique non computant, quanta perceperint, quantumue gauisi sint. Hoc habet inter reliqua mala dolor, quod non superuacuus tantum, sed ingratus est. Ergo quod habuisti talem amicum, periit opera? tot annis, tanta coniunctione vitæ, tam familiari studiorum societate, nihil actum est? Cum amico effers amicitiam: & quid doles amisisse, si habuisse non prodest? Mihi crede, magna pars ex illis quos amauimus, licet ipsos casus abstulerit, apud nos manet. Nostrum est quod præteriit tempus: nec quidquam est loco tutiore, quam quod fuit. Ingrati aduersus percepta, spe futuri, sumus: quasi non quod futurum est, si modo successerit nobis, cito in præterita transiturum sit. Anguste

ſte fructus rerum determinat, qui tantum præſentibus lætus eſt. & futura & præterita delectant: hæc, exſpectatione; illa, memoria. ſed alterum pendet, & non fieri poteſt: alterum non poteſt non fuiſſe. Quis ergo furor eſt, certiſſimo excidere? Acquieſcamus his quæ iam hauſimus: ſi modo non perforato animo hauriebamus, & tranſmittente quidquid acceperat. Innumerabilia ſunt exempla eorum, qui liberos iuvenes ſine lacrimis extulerint: qui in ſenatum, aut in aliquod publicum officium a rogo redierint, & ſtatim aliud egerint: nec immerito. Nam primum, ſuperuacuum eſt dolere, ſi nihil dolendo proficias: deinde iniquum eſt queri de eo, quod vni accidit, & omnibus reſtat. Deinde, deſiderii ſtulta conqueſtio eſt, vbi minimum intereſt inter amiſſum & deſiderantem. Eo itaque æquiore animo eſſe debemus, quod quos amiſimus, ſequimur. Reſpice celeritatem rapidiſſimi temporis; cogita breuitatem huius ſpatii, per quod citatiſſimi currimus: obſerua hunc comitatum generis humani, eodem tendentis, minimis interuallis diſtinctum, etiam vbi maxima videntur: quem putas periiſſe, præmiſſus eſt. Quid autem dementius, quam cum idem tibi iter emetiendum ſit, flere eum qui anteceſſit? Flet aliquis factum, quod non ignorauit futurum? aut ſi mortem in homine non cogitauit, ſibi impoſuit. Flet aliquis factum, quod aiebat non poſſe non fieri? quiſquis aliquem queritur mortuum eſſe, queritur hominem fuiſſe. Omnes eadem conditio deuinxit: cui naſci contingit, mori reſtat. Interuallis diſtinguimur, exitu æquamur. Hoc quod inter primum diem & vltimum iacet, varium, & incertum eſt. ſi moleſtias æſtimas, etiam puero longum: ſi velocitatem, etiam ſeni anguſtum. Nil non lubricum & fallax, & omni tempeſtate mobilius.

bilius. Iactantur cuncta, & in contrarium transeunt, iubente fortuna: & in tanta volutatione rerum humanarum, nil cuiquam, nisi mors, certum. Tamen de eo queruntur omnes, in quo vno nemo decipitur. Sed puer decessit. Nondum dico melius agi cum eo qui vita defungitur: ad eum transeamus qui consenuit: quantulo vincit infantem? Propone profundi temporis vastitatem, & vniuersum complectere: deinde hoc quod ætatem vocamus humanam, compara immenso: videbis quam exiguum sit, quod optamus, quod extendimus. Ex hoc quantum lacrimæ, quantum solicitudines occupant, quantum mors, antequam veniat, optata: quantum valetudo, quantum timor, quantum teneri aut rudes aut inutiles anni? dimidium ex hoc edormitur. Adiice labores, luctus, pericula: & intelliges, etiam in longissima vita minimum esse quod viuitur. Sed quis tibi concedat, non melius se habere eum cui cito reuerti licet, cui ante lassitudinem peractum est iter? Vita, nec bonum nec malum est: boni ac mali locus est. Ita nihil perdidit ille, nisi aleam in damnum certiorem. Potuit euadere modestus ac prudens, potuit sub cura tua in meliora formari: sed (quod iustius timetur) potuit fieri pluribus similis. Adspice illos iuvenes, quos ex nobilissimis domibus in arenam luxuria proiecit: 1) adspice illos, qui suam alienamque libidinem exercent, mutuo impudici; quorum nullus sine ebrietate, nullus sine aliquo insigni flagitio dies exit: plus timeri quam sperari potuisse, manifestum erit. Non debes itaque caussas doloris accersere, nec leuia incommoda indignando cumulare. Non hortor, vt nitaris & vrgeas: non tam male de

1. *In arenam luxuria proiecit*] qui bonis dilapidatis gladiatores facti sunt. vid. ep. 87.

te

te iudico, vt tibi aduersus hæc totam putem virtutem aduocandam. Non est dolor iste, sed morsus: tu illum dolorem facis. Sine dubio multum philosophia profecit, si puerum, nutrici adhuc quam patri notiorem, animo forti desideras. Quid? nunc ego duritiam suadeo, & in funere ipso erigere vultum volo, & animum ne contrahi quidem patior? Minime. inhumanitas est ista, non virtus, funera suorum iisdem oculis quibus ipsos videre, nec commoueri ad primam familiarium diuisionem. Puta autem me vetare: quædam non sunt sui iuris. 2) Excidunt etiam retinentibus lacrimæ, & animum profusæ leuant. Quid ergo est? permittamus illis cadere, non imperemus. Fluant quantum affectus eiecerit, non quantum poscet imitatio. Nihil vero mœrori adiiciamus, nec illum ad alienum augeamus exemplum. Plus ostentatio doloris exigit, quam dolor: quotusquisque sibi tristis est? Clarius, cum audiuntur, gemunt: & taciti quietique, dum secretum est; cum aliquos viderint, in fletus nouos excitantur. Tum capiti suo manus ingerunt, quod potuerant facere, nullo prohibente, liberius: tunc mortem comprecantur sibi, tunc lectulo deuoluuntur. Sine spectatore cessat dolor. Sequitur nos, vt in aliis rebus, ita in hac quoque hoc vitium, ad plurium exempla componi; nec quid oporteat, sed quid soleat, adspicere. A natura discedimus: populo nos damus, nullius rei bono auctori, & in hac re, sicut in omnibus, inconstantissimo. Videt aliquem fortem in luctu suo? impium vocat, & efferatum. Videt aliquem collaban-

2. *Quædam non sunt sui iuris*] non sunt libera, imperio alieno aguntur, quo? naturæ. *Lips.*

tem, & corpori affusum: *3*) effeminatum ait, & eneruem. Omnia itaque ad rationem reuocanda sunt. Stultius vero nihil est, quam famam captare tristitiæ, & lacrimas approbare: quas iudico sapienti viro alias permissas cadere, alias vi sua latas. Dicam quid intersit. Cum primum nos nuncius acerbi funeris perculit, cum tenemus corpus e complexu nostro in ignem transiturum, lacrimas naturalis necessitas exprimit: & spiritus ictu doloris impulsus, quemadmodum totum corpus quatit, ita oculos, quibus adiacentem humorem perpremit & expellit. Hæ lacrimæ per elisionem cadunt, nolentibus nobis. Aliæ sunt, quibus exitum damus, cum memoria eorum quos amisimus, retractatur: & inest quiddam dulce tristitiæ: cum occurrunt sermones eorum iucundi, conuersatio hilaris, officiosa pietas, tunc oculi velut in gaudio relaxantur. His indulgemus, illis vincimur. Non est itaque, quod lacrimas propter circumstantes assidentesque aut contineas, aut exprimas: nec cessant, nec fluunt vmquam tam turpiter, quam finguntur. Eant sua sponte: ire autem possunt placidis atque compositis. Sæpe salua sapientis autoritate fluxerunt, tanto temperamento, vt illis nec humanitas, nec dignitas deesset. Licet, inquam, naturæ obsequi, grauitate seruata. Vidi ego in funere suorum verendos, in quorum ore amor eminebat, remota omni lugentium scena. Nihil erat, nisi quod veris dabatur affectibus. Est aliquis & dolendi decor. hic sapienti seruandus est: & quemadmodum in ceteris rebus, ita & in lacrimis aliquid sat est. Imprudentium vt gaudia, sic dolores exundauere. Æquo animo excipe necessaria. Quid incredibile,

3. *Corpori affusum*] an corpori defuncto? in ea enim insano luctu agitati proruere solent.

quid

quid nouum euenit? quam multis cum maxime funus locatur 4)? quam multis vitalia eruuntur 5)? quam multi post luctum tuum lugent? Quoties cogitaueris puerum fuisse, cogita & hominem, cui nihil certi promittatur, quem fortuna non vtique perducit ad senectutem: vnde visum est, dimittit. Ceterum de illo frequenter loquere, & memoriam eius, quantum potes, celebra: quæ ad te sæpius reuertetur, si erit sine acerbitate ventura. Nemo enim libenter tristi conuersatur, nedum tristitiæ. Si quos sermones eius, si quos quamuis paruuli iocos cum voluptate audieras, sæpius repete: potuisse illum implere spes tuas, quas paterna mente conceperas, audacter affirma. Obliuisci quidem suorum, ac memoriam cum corporibus efferre, & effusissime flere, meminisse parcissime, inhumani animi est. Sic aues, sic feræ fœtus suos diligunt: quarum concitatus est amor, & pene rabidus, sed cum amissis totus exstinguitur. Hoc prudentem virum non decet: meminisse perseueret, lugere desinat. Illud nullo modo probo, quod ait Metrodorus, esse aliquam cognatam tristitiæ voluptatem: hanc ipsam captandam in eiusmodi tempore. Ipsa Metrodori verba subscripsi: *Μιχθεῖσα ἡδονὴ ἀνδεία τίς γάρ ἐστι, σοι μὲν ζητητέν κατὰ τοῦτον τὸν καιρόν.* de quibus non dubito, quid sis sensurus. Quid enim turpius, quam captare in ipso luctu voluptatem, imo per luctum: & inter lacrimas quoque, quod iuvet, quærere? Hi sunt qui nobis obiiciunt nimium rigorem, & infamant præcepta nostra duritia, quod

4. *Quam multis cum max. &c.*] quam multi sunt qui funus æque ac tu libitinariis efferendum locant? h. e. quam multos habeo doloris tui socios.

5. *Vitalia eruuntur*] a Medicis scilicet a quibus curantur. Sic Senec. consol. ad Marc. c. 22. *lacerationes medicorum osse vivis legentium* memorat. *Gronov.*

dica-

dicamus dolorem in animum aut admittendum non esse, aut cito expellendum. Vtrum tandem est aut incredibilius, aut inhumanius, non sentire amisso amico dolorem, an voluptatem in ipso dolore aucupari? Nos quod præcipimus honestum est: cum aliquid lacrimarum affectus effuderit, &, vt ita dicam, despumauerit, non esse tradendum animum dolori. Quid tu dicis? miscendam ipsi dolori voluptatem? Sic consolamur crustulo pueros, sic infantium fletum infuso lacte compescimus. Ne illo quidem tempore quo filius ardet, aut amicus exspirat, cessare pateris voluptatem, sed ipsum vis titillare mœrorem. Vtrum honestius dolor ab animo submouetur, an voluptas ad dolorem quoque admittitur? admittitur, dico? captatur, & quidem ex ipso. Est aliqua, inquit, voluptas cognata tristitiæ. Illud nobis licet dicere: vobis quidem non licet. Vnum bonum nostis, voluptatem; vnum malum, dolorem. Quæ potest inter bonum, & malum, esse cognatio? Sed puta esse. nunc potissimum eruitur: & ipsum dolorem scrutamur an aliquid habeat iucundum circa se, & voluptarium? Quædam remedia aliis partibus corporis salutaria, velut fœda & indecora, adhiberi aliis nequeunt: & quod alibi prodesset sine damno verecundiæ, id fit inhonestum loco vulneris. Non te pudet luctum voluptate sanare? seuerius ista plaga curanda est. illud potius admone, nullum mali sensum, ad eum qui perit, peruenire: nam si peruenit, non periit. Nulla, inquam, eum res lædit, qui nullus est: viuit, si læditur. Vtrum putas illi mala esse, quod nullus est, an quod est adhuc aliquis? Atqui nec ex eo potest ei tormentum esse, quod non est: quis enim nullius sensus est? nec ex eo, quod est: effugit enim maximum mortis incommodum, non esse. Illud quoque dicamus ei, qui deflet, ac desiderat in ætate prima raptum: Omnes

quantum ad breuitatem æui, si vniuerso compares, & iuuenes & senes in æquo sumus. Minus enim ad nos ex omni ætate venit, quam quod minimum esse quis dixerit: quoniam quidem minimum aliqua pars est; hoc quod viuimus, proximum nihilo est: & tamen (ô dementiam nostram!) late disponitur. Hæc tibi scripsi, non tanquam exspectaturus esses remedium a me tam serum: liquet enim mihi te locutum tecum, quidquid lecturus es: sed vt castigarem illam exiguam moram, qua a te recessisti: & in reliquum exhortarer, contra fortunam tolleres animos, & omnia eius tela non tamquam possent venire, sed tamquam vtique essent ventura, prospiceres.

EPIST. C.

De Papirio Fabiano philosopho iudicium, eiusque scriptis.

FAbiani Papirii 1) libros, qui inscribuntur Ciuilium, legisse te cupidissime scribis: sed non respondisse expectationi tuæ. deinde, oblitus de philosopho agi, compositionem eius accusas. Puta esse quod dicis: & effundi verba, non fingi. 2) Primum, habet ista res suam gratiam: & est decor proprius orationis leniter lapsæ. Multum enim interesse existimo, vtrum exciderit, an fluxerit. Nunc in hoc quoque, quod dicturus sum, ingens differentia est. Fabianus mihi non effundere videtur orationem, sed fundere; 3) adeo larga est, & sine per-

1. *Fabiani Papirii*] fuse de eo Seneca Pater lib. 2 Controv. præf.

2. *Effundi, non fingi*] sine delectu, ordine & ornatu proferri.

3. *Non effundere, sed fundere*] illud est cum impetu, hoc leniter & cum ordine fundere.

turbatione, non ſine curſu tamen, veniens. Illud plane fatetur & præfert, non eſſe ſe tractatam, *4)* nec diu tortam. Sed ita, vt vis, eſſe credamus: mores ille, non verba compoſuit; & animis ſcripſit iſta, non auribus. Præterea, ipſo dicente *5)* non vacaſſet tibi partes intueri: adeo te ſumma rapuiſſet: & fere quæ impetu placent, minus præſtant ad manum relata. *6)* Sed illud quoque multum eſt, primo adſpectu oculos occupaſſe: etiamſi contemplatio diligens inuentura eſt, quod arguat. Si me interrogas, maior ille eſt qui iudicium abſtulit, *7)* quam qui meruit. *8)* Et ſcio hunc tutiorem eſſe: ſcio audacius ſibi de futuro promittere. *9)* Oratio ſolicita philoſophum non decet. Vbi tandem erit fortis & conſtans, vbi periculum ſui faciet, qui timet verba? Fabianus non erat negligens in oratione, ſed ſecurus: itaque nihil inuenies ſordidum. Electa verba ſunt, non captata: nec huius ſeculi more contra naturam ſuam poſita & inuerſa; ſplendida tamen, quamuis ſumantur e medio: ſenſus honeſtos & magnificos habent, non coactos in ſententiam, *10)* ſed latius ductos. *11)* Videbimus, quid parum reciſum *12)* ſit, quid parum

4. *Tractatam*] quæ fingi enim & comta eſſe oportet, multum manibus tractari oportet.
5. *Ipſo dicente*] ſi recitantem audiſſes.
6. *Ad manum relata*] in manum ſumta & relecta minus placent quam audita. *Lipſ.*
7. *Iudicium abſtulit*] in dicendo rapuit; & velut inuitum traxit. *Lipſ.*
8. *Qui meruit*] accurata ſcriptione aut dictione. *Id.*
9. *De futuro promittere*] famam ſcilicet perennaturam.
10. *Coactos in ſententiam*] vt acute & ſententioſe dicta videantur.
11. *Latius ductos*] libero ſtylo explicatos.
12. *Reciſum*] latius enim ductos illi ſenſus tribuerat.

ſtructum, *13)* quid non huius recentis politurae: cum circumſpexeris omnia, nullas videbis anguſtias inanes. Deſit ſane varietas marmorum, & conciſura aquarum *14)* cubiculis interfluentium, & pauperis cella, *15)* & quidquid aliud luxuria, non contenta decore ſimplici, miſcet: quod dici ſolet, domus recta eſt. *16)* Adiice nunc, quod de compoſitione non conſtat. Quidam illam volunt eſſe ex horrido comptam: quidam vsque eo aſpera gaudent, vt etiam quae mollius caſus explicuit, ex induſtria diſſipent, & clauſulas abrumpant, ne ad exſpectatum reſpondeant. Lege Ciceronem. compoſitio eius vna eſt: pedem ſeruat, curata, lenta, & ſine infamia mollis. At contra, Pollionis Aſinii ſalebroſa & exſiliens, & vbi minime exſpectes, relictura. Denique apud Ciceronem omnia deſinunt: apud Pollionem cadunt: exceptis pauciſſimis, quae ad certum modum, & ad vnum exemplar, adſtricta ſunt. Humilia praeterea tibi videri dicis omnia, & parum erecta: quo vitio carere eum iudico. Non ſunt humilia illa, ſed placida, & ad animi tenorem quietum compoſitumque formata, nec depreſſa, ſed plana. Deeſt illis oratorius vigor, ſtimulique quos quaeris, & ſubiti ictus ſententiarum: ſed totum corpus videris; quamuis ſit incomptum, honeſtum eſt. Non habet oratio eius, ſed debet *17)* dignitatem. Affer quem Fabiano poſ-

13. Structum] compoſitum.

14. Conciſura aquarum] refert ad aquas & minutos Euripos in coenationibus praeſertim aeſtiuis, de quibus Senec. de Tranq. c. I. & qv. Nat. III, 17. *Lipſ.*

15. Pauperis cella] habebant diuites diſtinctam coenationem quam pauperis cellam vocarent, vbi certis diebus vellent tenuem & pauperem victum imitarentur, vid Ep. 18. *Lipſ.*

16. Recta eſt] ſine vitio & menda. *Gronov.*

17. Debet] *dabit* legit Lipſ. nimirum tota virtutis plena animo eam inſeret.

ſis

sis præponere. Dic Ciceronem, cuius libri ad philosophiam pertinentes, pene totidem sunt, quot Fabiani. Cedam. sed non statim pusillum est, si quid maximo minus est. Dic Asinium Pollionem. Cedam. & respondeamus: In re tanta eminere est, & post duos esse. Nomina adhuc Liuium. Scripsit enim & dialogos, quos non magis philosophiæ annumerare possis, quam historiæ: & ex professo philosophiam continentes libros. Huic quoque dabo locum: vide tamen, quam multos antecedat, qui a tribus vincitur, & tribus eloquentissimis. Sed non præstat omnia. non est fortis oratio eius, quamuis elata sit: non est violenta, nec torrens, quamuis effusa sit: non est perspicua, sed pura. Desideres, inquies, contra vitia aliquid aspere dici, contra pericula animose, contra fortunam superbe, contra ambitionem contumeliose. Volo luxuriam obiurgari, libidinem traduci, impotentiam frangi: sit aliquid oratorie acre, tragice grande, comice exile. Vis illum assidere pusillæ rei, verbis? Ille rerum se magnitudini addixit: eloquentiam, velut vmbram, non hoc agens, trahit. Non erunt sine dubio singula circumspecta, nec in se collecta, nec omne verbum excitabit ac punget: fateor: exibunt multa, nec ferient, & interdum otiosa præterlabetur oratio: sed multum erit in omnibus locis & ingens sine tædio spatium. Denique illud præstabit, vt liqueat tibi, illum sensisse quæ scripsit. Intelliges actum hoc, vt tu scires quid illi placeret; non vt ille placeret tibi. Ad profectum omnia tendunt, & ad bonam mentem: non quæritur plausus. Talia esse scripta eius, non dubito, etiam si magis reminiscor quam teneo: hæretque mihi color eorum, non ex recenti conuersatione familiariter, sed summatim, vt solet ex vetere notitia. Cum audirem certe illum, talia mihi videbantur: non solida, sed plena, quæ

adolescentem indolis bonæ attollerent, & ad imitationem sui vocarent, sine desperatione vincendi. quæ mihi adhortatio videtur efficacissima. Deterret enim, qui imitandi cupiditatem modo fecit, spem abstulit. Ceterum verbis abundabat, sine commendatione partium singularum, in vniuersum magnificus.

EPIST. CI.

De subita morte cuiusdam noti: & ex occasione, nihil fidendum aut spondendum nobis. Omnia incerta, ideoque vita bona non differenda. longa autem non optanda: & exagitat Mæcenatis turpissimum votum.

OMnis dies, omnis hora, quam nihil simus ostendit, & aliquo argumento recenti admonet fragilitatis oblitos, cum æterna meditantes respicere cogit ad mortem. Quid sibi istud principium velit, quæris? Senecionem Cornelium, equitem Romanum splendidum & officiosum, noueras: ex tenui principio se ipse promouerat, & iam illi decliuis erat cursus ad cetera. Facilius enim crescit dignitas, quam incipit. Pecunia quoque 1) circa paupertatem plurimam moram habet, dum ex illa ereptat. Hic etiam Senecio diuitiis imminebat, ad quas illum duæ res ducebant efficacissimæ, & quærendi, & custodiendi scientia: quarum vel altera locupletem facere potuisset. Hic homo summæ frugalitatis, non minus patrimonii quam corporis diligens, cum me ex consuetudine mane vidisset, cum per totum diem amico grauiter affe-

1. *Pecunia quoque*] Sic Lampis ap. Plutarch. an seni gerenda Resp. Paruas opes magno, paruo magnas se sibi parasse aiebat. *Lips.*

cto,

cto, & sine spe iacenti, vsque in noctem assedisset, cum hilaris cœnasset, genere valetudinis præcipiti abreptus, angina, vix compressum arctatis faucibus spiritum traxit in lucem. Intra paucissimas ergo horas, postquam omnibus erat sani ac valentis officiis functus, decessit. Ille qui & mari & terra pecuniam agitabat, qui ad publica quoque, nullum relinquens inexpertum genus quæstus, accesserat; in ipso actu bene cedentium rerum, in ipso procurrentis pecuniæ impetu, raptus est.

Insere nunc, Melibœe, pyros, pone ordine vites.

Quam stultum est ætatem disponere? ne crastino quidem dominamur. O quanta dementia est, spes longas inchoantium! Emam, ædificabo, credam, exigam, honores geram, tum demum lassam & plenam senectutem in otium referam. Omnia, mihi crede, etiam felicibus dubia sunt. Nihil sibi quisquam de futuro debet promittere: id quoque quod tenetur, per manus exit, & ipsam quam premimus horam, casus incidit. Voluitur tempus, rata quidem lege, sed per obscurum: quid autem ad me, an naturæ certum sit, quod mihi incertum est? Nauigationes longas, & pererratis littoribus alienis, seros in patriam reditus proponimus; militiam, & castrensium laborum tarda manupretia; 2) procurationes, officiorumque per officia processus: cum interim ad latus mors est. quæ quoniam nunquam cogitatur, nisi aliena; nobis subinde ingeruntur mortalitatis exempla, non diutius, quam dum miramur, hæsura. Quid autem est stultius, quam mirari id vllo die factum, quod omni

2. *Tarda manupretia*] nam promotiones castrenses gradatim fiebant, nec magna nisi in extremis præmia. *Lips.*

poteſt fieri? Stat quidem terminus nobis, vbi illum inexorabilis fatorum neceſſitas fixit: ſed nemo ſcit noſtrum, quam prope verſetur. Sic itaque formemus animum, tanquam ad extrema ventum ſit: nihil differamus, quotidie cum vita paria faciamus. 3) Maximum vitæ vitium eſt, quod imperfecta ſemper eſt, quod etiam aliquid ex illa differtur. qui quotidie vitæ ſuæ ſummam manum impoſuit, non indiget tempore. Ex hac autem indigentia timor naſcitur, & cupiditas futuri, exedens animum. Nihil eſt miſerius dubitatione venientium, quorſum euadant. Quantum ſit illud quod reſtat, aut quale, collecta 4) mens inexplicabili formidine agitatur. Quomodo effugiemus hanc volutationem? vno, ſi vita noſtra non prominebit, ſi in ſe colligetur. Ille enim ex futuro ſuſpenditur, cui irritum eſt præſens. Vbi vero quidquid mihi debui, redditum eſt, vbi ſtabilita mens ſcit, nihil intereſſe inter diem & ſeculum: quidquid deinceps dierum rerumque venturum eſt, ex alto proſpicit, & cum multo riſu ſeriem temporum cogitat. Quid enim varietas mobilitasque caſuum perturbabit, ſi certus ſit aduerſus incerta? Ideo, mi Lucili, propera viuere: & ſingulos dies, ſingulas vitas puta. Qui hoc modo ſe aptabit, cui vita ſua quotidie fuit tota, ſecurus eſt. In ſpe viuentibus, proximum quodque tempus elabitur: ſubitque auiditas, & miſerrimum atque miſerrima omnia efficiens, metus mortis. Inde illud Mæcenatis turpiſſimum votum: quo & debilitatem non recuſat, & deformitatem, & nouiſſime acutam crucem, dummodo inter hæc mala ſpiritus prorogetur.

3. *Paria faciamus*] computemus. Tanquam nihil ſit reliqui, non illa nobis, nos non illi obligemur.

4. *Collecta*] plana omnia ſi legatur *coniectantis*, *Gronov.*

Debi-

Debilem facito manu,
Debilem pede, coxa:
Tuber adstrue gibberum,
Lubricos quate dentes.
Vita dum superest, bene est.
Hanc mihi, vel acuta
Si sedeam cruce, sustine.

Quod miserrimum erat, si incidisset, optatur: & tamquam vita petitur, supplicii mora. Contemptissimum putarem, si viuere vellet vsque ad crucem. Tu vero, inquit, me debilites licet, dum spiritus in corpore fracto & inutili maneat: deprаues licet, dum monstroso & distorto temporis aliquid accedat: suffigas licet, & acutam sessuro crucem subdas: est tanti, vulnus suum premere, & patibulo pendere destrictum, dum differat id quod est in malis optimum, supplicii finem. Est tanti, habere animam, vt agam. 5) Quid huic optes, nisi deos faciles? 6) quid sibi vult ista carminis effeminati turpitudo? quid timoris dementissimi pactio? quid tam fœda vitæ mendicatio? Huic putas vmquam recitasse Virgilium,

Vsque adeone mori miserum est?

Optat vltima malorum: & quæ pati grauissimum est, extendi ac sustineri cupit. qua mercede? scilicet vitæ longioris. Quid autem huius viuere est? diu mori. Inuenitur aliquis, qui malit inter supplicia tabescere, & perire membratim, & toties per stillicidia 7) amit-

5. *Vt agam*] agere animam dicuntur, qui moriuntur.
6. *Deos faciles*] in pœnam stolidi voti, exauditionem eius.
7. *Per stillicidia*] sensim & guttatim quasi, beata morte.

tere animam, quam semel exhalare? Inuenitur qui velit adactus ad illud infelix lignum, iam debilis, iam prauus, & in fœdum scapularum ac pectoris tuber elisus, cui multæ moriendi caussæ etiam citra crucem fuerant, trahere animam tot tormenta tracturam? Nega nunc magnum beneficium esse naturæ, quod necesse est mori. Multi peiora pacisci adhuc parati sunt: etiam amicum prodere, vt diutius viuant: & liberos ad stuprum manu sua tradere, vt contingat lucem videre, tot consciam scelerum. Excutienda vitæ cupido est: discendumque, nihil interesse quando patiaris quod quandoque patiendum est: quam bene viuas referre, non quamdiu: sæpe autem in hoc esse bene, ne diu.

EPIST. CII.

Aliquid de immortalitate animæ. tum quæstiuncula, An claritas post mortem ad nos faciat: Disputat tenuiter primo & scholastice: tum in extremo adsurgit, & ad Deum ac cælestia animum ducit. Corpus hoc, sarcinam aut velamentum esse: sperni debere & exui, cum Deus & dies ille vocant.

QUomodo molestus est iucundum somnium videnti, qui excitat: aufert enim voluptatem, etiamsi falsam, effectum tamen veræ habentem: sic epistola tua mihi fecit iniuriam. reuocauit enim me cogitationi aptæ traditum, & iturum, si licuisset, vlterius. Iuuabat de æternitate animarum quærere, imo mehercule credere. credebam enim facile opinionibus magnorum virorum, rem gratissimam promittentium magis, quam probantium. Dabam me spei tantæ. iam eram fastidio mihi, iam reliquias ætatis infractæ contemnebam, in immensum illud tempus,

&

& in possessionem omnis æui transiturus: cum subito experrectus sum, epistola tua accepta, & tam bellum somnium perdidi. quod repetam, si te dimisero, & redimam. Negas me epistola prima totam quæstionem explicuisse, in qua probare conabar id quod nostris placet, claritatem quæ post mortem contingit, bonum esse. Id enim me non soluisse, quod opponitur nobis: Nullum, inquiunt, bonum ex distantibus: hoc autem ex distantibus constat. Quod interrogas, mi Lucili, eiusdem quæstionis est, loci alterius: & ideo non hoc tantum, sed alia quoque eodem pertinentia, distuleram. Quædam enim, vt scis, moralibus rationalia 1) immixta sunt. Itaque illam partem recta ad mores pertinentem tractaui, Numquid stultum sit ac superuacuum, vltra extremum diem curas transmittere. An cadant bona nostra nobiscum, nihilque sit eius qui nullus est. An ex eo, quod cum erit, sensuri non simus, antequam 2) aliquis fructus percipi aut peti possit. Hæc autem omnia ad mores spectant: itaque suo loco posita sunt. At quæ a dialecticis contra hanc opinionem dicuntur, segreganda fuerunt: & ideo seposita sunt. Nunc quia omnia exigis, omnia quæ dicunt persequar, deinde singulis occurram. At nisi aliquid prædixero, intelligi non poterunt quæ refellentur. Quid est, quod prædicere velim? Quædam continua esse corpora, vt hominem: quædam composita, vt nauem, domum, omnia denique quorum diuersæ partes iunctura in vnum sunt coactæ: quædam ex distantibus, quorum adhuc membra separata sunt, tanquam exercitus, populus, senatus. Illi enim, per quos ista corpora efficiuntur, iure aut officio cohærent,

1. *Rationalia*] Logica.
2. *Antequam*] subintellige *sit* vel *eueniat*.

rent, natura diducti & singuli sunt. Quid est, quod etiam nunc prædicere velim? Nullum bonum putamus esse, quod ex distantibus constat: vno enim spiritu vnum bonum contineri ac regi debet, vnum esse vnius boni principale. 3) Hoc si quando desideraueris, per se probatur: interim ponendum fuit, quia inde nostra tela mittuntur. Dicitis, inquit, nullum bonum ex distantibus esse: Claritas autem ista, bonorum virorum secunda opinio 4) est. Nam quomodo fama non est vnius sermo, nec infamia vnius mala existimatio: sic nec claritas, vni bono placuisse. Consentire in hoc plures insignes & præstantes viri debent, vt claritas sit. Hæc autem ex iudiciis plurium efficitur, id est, distantium. ergo non est bonum. Claritas, inquit, laus est a bonis bono reddita: laus oratio: oratio vox est, aliquid significans: vox autem, licet virorum sit bonorum, bonum non est. Neque enim quidquid vir bonus facit, bonum est. nam & plaudit, & sibilat: sed nec plausum quisquam, nec sibilum, licet omnia eius admiretur & laudet, bonum dicit, non magis quam sternutamentum aut tussim. Ergo claritas bonum non est. Ad summam, dicite nobis, vtrum laudantis, an laudati bonum sit? Si laudantis bonum esse dicitis, tam ridiculam rem facitis, quam si affirmetis meum esse, quod alius bene valeat. Sed laudare dignos, honesta actio est: ita laudantis bonum est, cuius actio est, non nostrum qui laudamur. atqui hoc quærebatur. Respondebo nunc singulis cursim. Primum, an sit aliquid ex distantibus bonum,

3. *Principale*] vnum esse debet vnius boni ἡγεμονικόν.
4. *Secunda opinio*] amica & fauens. *Lips.*

num, etiam nunc quæritur, & pars vtraque sententias habet. 5) Deinde, claritas desiderat multa suffragia: potest & vnius boni viri iudicio esse contenta. Nam omnes bonos bonus vnus iudicat. Quid ergo? inquit; & fama erit vnius hominis existimatio, & infamia vnius malignus sermo? Gloriam quoque, inquit, latius fusam intelligo: consensum enim multorum exigit. Diuersa horum conditio est, & illius. Quare? quia si de me bene vir bonus sentit, eodem loco sum, quo, si omnes boni idem sentirent. omnes enim si me cognouerint, idem sentient. Par illis idemque iudicium est: æque vero insistitur ab his, qui dissidere non possunt. Ita pro eo est, ac si omnes idem sentiant: quia aliud sentire non possunt. Ad gloriam & famam, non est satis vnius opinio. Illic idem potest vnius sententia, quod omnium: quia omnium si perrogetur, vna erit: hic diuersa dissimilium iudicia sunt, dissimiles affectus. Dubia omnia inuenias, leuia, suspecta. Putas tu posse sententiam vnam omnium esse? non est vnius vna. Illis placet verum: veritatis vna vis, vna facies est: apud hos falsa sunt, quibus assentiuntur. Numquam autem falsis constantia est: variantur & dissident. Sed laus, inquit, nihil aliud quam vox est: vox autem bonum non est. Cum dicunt claritatem laudem esse bonorum, a bonis redditam: iam non ad vocem referunt, sed ad sententiam. Licet enim vir bonus taceat, sed aliquem iudicet dignum laude, laudatus est. Præterea, aliud est laus, aliud laudatio. Hæc & vocem exigit. Itaque nemo dicit laudem funebrem, sed laudationem, cuius officium oratione constat. Cum dicimus aliquem laude dignum, non verba illi benigna hominum, sed iudicia promittimus.

5. *Sententias*] suffragia.

mus. Ergo laus etiam taciti est bene sentientis, ac bonum virum apud se laudantis. Deinde, vt dixi, ad animum refertur laus, non ad verba; quæ conceptam laudem egerunt, & in notitiam plurium emittunt. Laudat, qui laudandum esse iudicat. Cum Tragicus ille apud nos ait, Magnificum esse laudari a laudato viro: laude digno, ait. Et cum æque antiquus poëta ait, Laus alit artes: non laudationem dicit, quæ corrumpit artes. nihil enim æque & eloquentiam, & omne aliud studium auribus deditum vitiauit, quam popularis assensio. Fama vtique vocem desiderat, claritas non. potest enim citra vocem contingere, contenta iudicio: plena est, non tantum inter tacentes, sed etiam inter reclamantes. Quid intersit inter claritatem & gloriam, dicam. Gloria multorum iudiciis constat, claritas bonorum. Cuius, inquit, bonum est claritas, id est, laus bono a bonis reddita? vtrum laudati, an laudantis? Vtriusque: meum qui laudor, quia natura me amantem omnium genuit; & bene fecisse gaudeo, & gratos me inuenisse virtutum interpretes lætor. Hoc plurium bonum est, quod grati sunt, sed & meum. Ita enim animo compositus sum, vt aliorum bonum, meum iudicem: vtique eorum, quibus ipse sum boni caussa. Est illud laudantium bonum: virtute enim geritur: omnis autem virtutis actio bonum est. Hoc contingere illis non potuisset, nisi ego talis essem. Itaque vtriusque bonum est, merito laudari; tam mehercule, quam bene iudicasse, iudicantis bonum est, & eius, secundum quem iudicatum est. Numquid dubitas, quin iustitia & habentis bonum sit, & eius cui debitum soluit? Merentem laudare, iustitia est: igitur vtriusque bonum est. Cauillatoribus istis abunde responderimus. Sed non debuit hoc nobis esse propositum, arguta disserere, & philosophiam in

hias

has angustias ex sua maiestate detrahere. Quanto satius est, ire aperta via & recta, quam sibi ipsi flexus disponere quos cum magna molestia debeas relegere? neque enim quidquam aliud istæ disputationes sunt, quam inter se perite captantium lusus. Dic potius, quam naturale sit, in immensum mentem suam extendere. Magna & generosa res est humanus animus: nullos sibi poni nisi communes & cum Deo terminos patitur. Primum, humilem non accipit patriam: Ephesum aut Alexandriam, aut si quod est etiamnum frequentius incolis, latius tectis solum. Illi patria est, quodcumque suprema & vniuersa circuitu suo cingit: hoc omne conuexum, intra quod iacent maria cum terris, intra quod aër humanis divina secernens *6)* etiam coniungit, *7)* intra quod disposita tot numina in actus suos excubant. Deinde, arctam ætatem sibi dari non finit. Omnes, inquit, anni mei sunt: nullum sæculum magnis ingeniis clusum est, nullum non cogitationi peruium tempus. Cum venerit dies ille qui mixtum hoc diuini humanique secernat corpus, hoc, vbi inueni, relinquam: ipse me diis reddam. nec nunc sine illis sum, sed graui terrenoque detineor. Per has mortalis æui moras, illi meliori vitæ longiorique proluditur. Quemadmodum nouem mensibus nos tenet maternus vterus, & præparat non sibi, sed illi loco in quem videmur emitti, iam idonei spiritum trahere, & in aperto durare: sic per hoc spatium, quod ab infantia patet in senectutem, in alium maturescimus partum. Alia origo nos exspectat, alius rerum status. Nondum cælum, nisi ex interuallo, pati possumus. Proinde in-

6. *Humanis diuina secernens*] nam super aerem cœlum statim excipit, vbi dii. *Lips.*

7. *Etiam coniungit*] quia terram cum coelo connectit medius interiectus aer.

trepi-

trepidus horam illam decretoriam *8)* prospice: non est animo suprema, sed corpori. Quid circa te iacet rerum, tamquam hospitalis loci sarcinas specta: transeundum est. Excutit redeuntem natura, sicut intrantem. Non licet plus efferre, quam intuleris: imo etiam ex eo, quod in vitam attulisti, pars magna ponenda est. Detrahetur tibi hæc circumiecta, nouissimum velamentum tui, cutis: detrahetur caro & suffusus sanguis, discurrensque per totum: detrahentur ossa neruique, firmamenta fluidorum ac labentium. Dies iste, quem tamquam extremum reformidas, æterni natalis est. Depone onus. quid cunctaris; tamquam non prius quoque, relicto, in quo latebas, corpore, exieris? Hæres & reluctaris: tum quoque magno nisu matris expulsus es. Gemis, ploras: & hoc ipsum flere, nascentis est. Sed tunc debebat ignosci. rudis & imperitus omnium veneras: ex maternorum viscerum calido mollique fomento emissum, afflauit aura liberior. Deinde, offendit duræ manus tactus: tenerque adhuc, & nullius rei gnarus obstupuisti inter ignota. Nunc tibi non est nouum separari ab eo, cuius ante pars fueris *9)*: æquo animo membra iam superuacua dimitte, & istud corpus inhabitatum diu, pone. Scindetur, obruetur, abolebitur. Quid contristaris? ita solet fieri. Pereunt semper velamenta nascentium. Quid ista sic diligis, quasi tua? istis opertus es. Veniet qui te reuelet, dies & ex contubernio fœdi atque olidi ven-

8. *Decretoriam*] κριτικὴν quasi dicas iudicialem. Nam decernit iudex cum sententiam profert, & in alterutrum statuit. *Lips.*

9. *Non est nouum &c.*] qui iam antea a matris vtero separatus fuisti, vel potius inuolucris quæ in eo tibi adhærebant.

tris

tris educat. Hinc nunc quoque tu quantum potes, ſubuola: vtique etiam 10) neceſſariis, quæ cohærebunt, alienus. Iam hinc, altius aliquid ſublimiusque meditare. Aliquando naturæ tibi arcana retegentur, diſcutietur iſta caligo, & lux vndique clara percutiet. Imaginare tecum, quantus ille ſit fulgor, tot ſideribus inter ſe lumen miſcentibus. Nulla ſerenum vmbra turbabit: æqualiter ſplendebit omne cæli latus: dies & nox, aëris infimi vices ſunt. Tunc in tenebris vixiſſe dices, cum totam lucem totus adſpexeris: quam nunc, per anguſtiſſimas oculorum vias, obſcure intueris, & tamen admiraris tam procul. Quid tibi videbitur diuina lux, cum illam ſuo loco videris? hæc cogitatio nihil ſordidum animo ſubſidere ſinit, nihil humile, nihil crudele. Deos omnium rerum eſſe teſtes ait, illis nos approbari, illis in futurum parari iubet, & æternitatem proponere; quam qui mente concepit, nullos horret exercitus, non terretur tuba, nullis ad timorem minis agitur. Quid ni non timeat, qui mori ſperat? ſi is quoque 11), qui tamdiu animum iudicat manere, quamdiu retinetur corporis vinculo; exſolutum, ſtatim ſpargi; id agit, vt etiam poſt mortem vtilis eſſe poſſit. Quamuis enim ipſe ereptus ſit oculis, tamen

Multa viri virtus animo, multusque recurſat
Gentis honos.

Cogita, quantum nobis exempla bona proſint: ſcis magnorum virorum, non minus præſentia, eſſe vtilem memoriam.

10. *Vtique etiam*] Gronouius legit: *caris quoque neceſſariisque cohære vt alienus.*
11. *Si is quoque*] Epicurum intelligit.

EPIST. CIII.

Malitia & insidiæ inter se hominum. Tu tamen non eadem facito, aut repone: sed mitis in omnes & volens esto.

QUid ista circumspicis, quæ tibi possunt fortasse euenire, sed possunt & non euenire? incendium dico, ruinam, aliaque, quæ nobis incidunt, non insidiantur: illa potius vide, illa deuita, quæ nos obseruant, quæ captant. Rari sunt casus, etiam si graves, naufragium facere, vehiculo euerti: ab homine homini quotidianum periculum. Aduersus hoc te expedi, hoc intentis oculis intuere. Nullum enim malum frequentius, nullum pertinacius, nullum blandius. Tempestas minatur, antequam surgat: crepant ædificia, antequam corruant: prænuntiat fumus incendium: subita est ex homine pernicies, & eo diligentius tegitur, quo propius accedit. Erras, si istorum tibi qui occurrunt vultibus credis, hominum effigies habent, animos ferarum: nisi quod illarum 1) perniciosior est primus incursus, quos transire non queunt. Numquam enim illas ad nocendum nisi necessitas inigit: aut fame, aut timore coguntur ad pugnam: homini perdere hominem libet. 2) Tu tamen ita cogita, quod ex homine periculum sit: vt cogites, quod sit hominis officium. Alterum intuere, ne lædaris; alterum, ne lædas. Commo-

1. *Illarum*] legit Gronov. *illorum* hoc sensu: Homines a feris vno tantum differunt, quod primus eorum incursus est perniciosior, quippe factos in hos qui specie humana decepti eum non cauent, qui *eos transire* non præuisa eorum immanitate nequeunt.

2. *Libet*] non necessitate adactus sed lubens & petulanter homo homini nocet.

dis

dis omnium læteris, mouearis incommodis: & memineris quæ præstare debeas, quæ cauere. Sic viuendo quid consequeris? non, vt ne noceant; sed, ne fallant. Quantum autem potes, in philosophiam secede. illa te sinu suo proteget: in huius sacrario eris aut tutus, aut tutior. Non arietant inter se, nisi in eodem ambulantes. Quod autem 3) ipsam philosophiam, non debebis iactare. multis fuit periculi caussa, insolenter tractata, & contumaciter. Vitia tibi detrahat, non alii exprobret: non abhorreat a publicis moribus; nec hoc agat, vt quidquid non facit, damnare videatur. Licet sapere sine pompa, sine inuidia.

EPIST. CIV.

De inualetudine sua, de cura & caritate in se Vxoris. Locum se mutasse, vt recrearetur: & hinc de Peregrinatione pulcherima dissertatio. Non esse eam a se vtilem, nisi animo talis efficitur. Ille emenditur, affectus recidantur: omnia tunc loca & status iucunda. Peregrinatio etiam alia pulcherrima, ad priscos & magnos viros ire, illos cogitatione intueri atque imitari. Hoc vitia tollit, virtutes inserit: atque istuc Lucilium vocat.

IN Nomentanum meum fugi, quid putas? vrbem? imo febrem, & quidem surrepentem. Iam manum mihi iniecerat: protinus itaque parari vehiculum iussi, Paulina mea retinente. Medicus initia esse dicebat, motis venis, sed incertis, & naturalem turbantibus modum. Exire perseueraui. Illud mihi in ore erat domini mei 1) Gallionis: qui cum in Acha-

3. *Quod autem*] *Quin etiam* leg. *Gronov.*
1. *Domini mei*] patres atque etiam fratres honoris caussa dominos vocabant. *Lips.*

ia febrem habere cœpisset, protinus nauem adscendit, clamitans non corporis esse, sed loci morbum. Hoc ego Paulinæ meæ dixi, quæ mihi valetudinem meam commendat. Nam cum sciam spiritum illius in meo verti: incipio, vt illi consulam, mihi consulere: & cum me fortiorem senectus ad multa reddiderit, hoc beneficium ætatis amitto. Venit enim mihi in mentem, in hoc sene & adolescentem esse, cui parcitur. Itaque quoniam ego ab illa non impetro, vt me fortius amet: 2) impetrat illa a me, vt me diligentius amem. Indulgendum est enim honestis affectibus: & interdum etiam si premunt caussæ, spiritus in honorem suorum vel cum tormento reuocandus, & in ipso ore retinendus est: cum bono viro viuendum sit, non quamdiu iuuat, sed quamdiu oportet. Ille qui non vxorem, non amicum tanti putat, vt diutius in vita commoretur, qui perseuerat mori, delicatus est. Hoc quoque imperet sibi animus, vbi vtilitas suorum exigit: nec tantum si vult mori, sed si cœpit, intermittat, & suis se commodet. Ingentis animi est, aliena caussa ad vitam reuerti: quod magni viri sæpe fecerunt. Sed hoc quoque summæ humanitatis existimo, senectutem suam, cuius maximus fructus est, securior sui tutela, & vitæ vsus animosior, attentius conseruare, si scias alicui tuorum esse dulce, vtile, optabile. Habet præterea in se non mediocre ista res gaudium, & mercedem. quid enim iucundius, quam vxori tam carum esse, vt propter hoc tibi carior fias? Potest itaque Paulina mea non tantum suum mihi timorem imputare, sed etiam meum. 3) Quæris ergo,

2. *Vt me fortius amet*] animo a muliebri affectu mage purgato.

3. *Sed etiam meum*] acute, potest non solum hoc in expensis mihi ferre quod pro me timent, sed & quod ego. Namque timor meum trahit imo gignit. *Lips.*

quo-

quomodo mihi consilium profectionis cesserit? Vt primum grauitatem vrbis excessi, & illum odorem culinarum fumantium, quæ motæ quidquid pestiferi vaporis obruerant, cum puluere effundunt, protinus mutatam valetudinem sensi. Quantum deinde adiectum putas viribus, postquam vineas attigi? in pascuum emissus, cibum meum inuasi. Repetiui ergo iam me. 4) non permansit marcor ille corporis dubii, & male cogitantis: incipio toto animo studere. Non multum ad hoc locus confert, nisi se sibi præstet animus, qui secretum & in occupationibus mediis, si volet, habebit. At ille qui regiones eligit, & otium captat, vbique quo distringatur inueniet. Nam Socratem quærenti cuidam, quod nihil sibi peregrinationes profuissent, respondisse ferunt: Non immerito hoc tibi euenit: tecum enim peregrinabaris. O quam bene cum quibusdam ageretur, si a se aberrarent! Nunc primi seipsos sollicitant, corrumpunt, territant. Quid prodest mare traiicere, & vrbes mutare? si vis ista, quibus vrgeris effugere, non alibi sis oportet, sed alius. Puta venisse te Athenas, puta Rhodon; elige arbitrio tuo ciuitatem: quid ad rem pertinet, quos illa mores habeat? tuos adferes. Diuitias iudicabis bonum? torquebit te paupertas, & (quod est miserrimum) falsa. Quamuis enim multum possideas, tamen quia aliquis plus habet, tanto tibi videberis defici, quanto vinceris. Honores iudicas bonum? male te habebit ille consul factus, ille etiam refectus: ringeris, quoties aliquem in fastis sæpius legeris. Tantus erit ambitionis furor, vt nemo tibi post te videatur, si aliquis ante te fuerit. Maximum malum iudicabis

4. *Repetiui iam me*] recuperaui antea amissum. Sum qui fui. *Lips.*

mortem: cum in illa nihil sit mali, nisi quod ante ipsam est, 5) timeri. Exterrebunt te non tantum pericula, sed suspiciones: vanis semper agitaberis. Quid enim proderit,

7 - - - euasisse tot vrbes
Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostes?

Ipsa pax timores subministrabit. ne tutis quidem habebitur fides, consternata semel mente: quæ vbi consuetudinem pauoris improuidi fecit, etiam ad tutelam salutis suæ inhabilis est. Non enim vitat, sed fugit: magis autem periculis patemus auersi. Grauissimum iudicabis malum, aliquem ex his quos amabis amittere: cum interim hoc tam ineptum erit, quam flere, quod arboribus amœnis & domum tuam ornantibus decidant folia. Quidquid te delectat 6), æque viget, vt videras dum vireret. vtique aliud alio die casus excutiet. sed quemadmodum frondium iactura facilis est, quia renascuntur: sic istorum quos amas, quosque oblectamenta vitæ putas esse, damnum: quia reparantur 7), etiam si non renascantur. Sed non erunt iidem. Ne tu quidem idem eris. omnis dies, omnis hora te mutat: sed in aliis rapina facilius apparet; hic latet, 8) quia non ex aperto fit. Alii auferuntur: 9) at ipsi nobis

5. *Quod ante ipsam est*] quod eam præcedit. Præcedit autem metus.

6. *Quicquid te delectat*] planus est sensus si eum Gronouio legamus: *quicquid te delectauit ac tenuit, vt videras, dum vireret, vtique aliud alia die casus excutiet.*

7. *Reparantur*] iterum in vitam venient post ἐκπύρωσιν *Lips.* malim: iactura eorum aliis resarcitur qui amici nobis euadunt. Suadet istam interpretationem quod sequitur: *sed non erunt iidem.*

8. *Hic latet*] in nobis quibus quotidie aliquid decedit.

9. *Auferuntur*] palam & aperte.

furto

furto subducimur. Horum nihil cogitabis, nec remedia vulneribus appones, sed ipse tibi feres solicitudinum caussas, alia sperando, alia desperando? Si sapis, alterum alteri misceas: nec speraueris sine desperatione, nec desperaueris sine spe. Quid per se prodesse peregrinatio cuiquam potuit? Non voluptates illa temperauit, non cupiditates refrænauit, non iras repressit, non indomitos amoris impetus fregit, nulla denique animo mala eduxit, non iudicium dedit, non excussit errorem: sed vt puerum ignota mirantem, ad breue tempus rerum aliqua nouitate detinuit. Ceterum inconstantiam mentis, quæ cum maxime ægra est, lacessit, mobiliorem leuioremque reddit ipsa iactatio. Itaque quæ petierant cupidissime loca, cupidius deserunt, & auium modo transuolant, citiusque quam venerant, abeunt. Peregrinatio notitiam dabit gentium, nouas tibi montium formas ostendet, inusitata spatia camporum, & irriguas perennibus aquis valles, & alicuius fluminis sub obseruatione naturam: siue, vt Nilus, æstiuo incremento tumet; siue, vt Tigris, eripitur ex oculis, & acto per occulta cursu, integræ magnitudini redditur; siue, vt Mæander, poetarum omnium exercitatio & ludus, implicatur crebris anfractibus, & sæpe in vicinum alueo suo admotus, antequam sibi influat, flectitur; ceterum neque meliorem faciet, neque saniorem. Inter studia versandum est, & inter auctores sapientiæ, vt quæsita discamus, nondum inuenta quæramus. Sic eximendus animus ex miserrima seruitute, in libertatem asseritur. Quamdiu quidem nescieris, quid fugiendum, quid petendum, quid necessarium, quid superuacuum, quid iustum, quid honestum sit: non erit hoc peregrinari, sed errare. Nullam tibi opem feret iste

ste discursus: peregrinaris enim cum affectibus tuis, & mala te tua sequuntur. Vtinam quidem sequerentur! longius abessent: nunc fers illa, non ducis. Itaque vbique te premunt, & paribus incommodis vrunt. Medicina ægro, non regio, *10*) quærenda est. Fregit aliquis crus, aut extorsit articulum? non vehiculum nauemque conscendit, sed aduocat medicum, vt fracta pars iungatur, vt luxata in locum reponatur. Quid ergo? animum, tot locis fractum & extortum, credis locorum mutatione posse sanari? maius est istud malum, quam vt gestatione curetur. *11*) Peregrinatio non facit medicum, non oratorem: nulla ars loco discitur. Quid ergo? Sapientia rerum omnium maxima in itinere colligetur? Nullum, mihi crede, iter est, quod te extra cupiditates, extra iras, extra metus sistat; aut si quod esset, agmine facto gens illuc humana pergeret. Tamdiu ista vrgebunt mala, macerabuntque per terras ac maria vagum, quamdiu malorum gestaris caussas. Fugam tibi non prodesse miraris? tecum sunt quæ fugis. Te igitur emenda, onera tibi detrahe & desideria: saltem intra modum contine. Omnem ex animo erade nequitiam. Si vis peregrinationes habere iucundas, tuum comitem sana. Hærebit tibi auaritia, quamdiu auaro sordidoque conuixeris: hærebit tumor, quamdiu cum superbo conuersaberis; numquam sæuitiam in tortoris contubernio pones: incendent libidines tuas adulterorum sodalitia. Si velis vitiis exui, longe a vitiorum exemplis recedendum est. Auarus, corruptor, sæuus, fraudulentus, multum nocituri si prope a te fuissent, intra te sunt. Ad meliores transi. cum Ca-

10. Non regio] non opus habet mutatione soli, sed medicina.

11. Gestatione curetur] quæ olim humoribus detrahendis, meatibus reserandis, calori excitando vsitata fuit. *Lips.*

toni-

tonibus viue, cum Lælio, cum Tuberone: quod si conuiuere etiam Græcis iuuat, cum Socrate, cum Zenone versare. Alter te docebit mori, si necesse erit: *12)* alter antequam necesse erit. *13)* Viue cum Chrysippo, cum Posidonio. Hi tibi tradent diuinorum humanorumque notitiam, hi iubebunt in opere esse: nec tantum scite loqui, & in oblectationem audientium verba iactare, sed animum indurare, & adversus minas erigere. Vnus est enim huius vitæ fluctuantis & turbidæ portus, euentura contemnere, stare fidenter, aperte *14)* tela fortunæ aduerso pectore excipere, non latitantem, nec tergiuersantem. Magnanimos nos natura produxit: & vt quibusdam animalibus ferum dedit, quibusdam subdolum, quibusdam pauidum, ita nobis gloriosum & excelsum spiritum, quærentem vbi honestissime, non vbi tutissime viuat; simillimum mundo: *15)* quem quantum mortalibus passibus licet, sequitur æmulaturque. Profert se, laudari & adspici credit. *16)* Dominus omnium est, supra omnia est. itaque nulli se rei submittit; nihil illi videtur graue, nihil asperum, quod virum incuruet.

Terribiles visu formæ, letumque labosque:

minime quidem, si quis rectis oculis intueri illa pos-

12. *Alter te docebit mori, si necesse erit*] Socrates, qui mortem si aduenerit æquo animo ferre docet.

13. *Alter antequam necesse erit*] Zeno. Stoici enim vltro accessere mortem, & præuenire naturam vel necessitatem docebant.

14. *Stare fidenter, aperte*] *stare fidenter ac rectum.* *Greuev.*

15. *Mundo*] cœlo.

16. *Laudari & adspici credit*] ita agit ac si omnium oculi in se sint intenti.

 sit,

sit, & tenebras perrumpere. Multa per noctem habita terrori, dies vertit ad risum.

Terribiles visu formæ, letumque labosque.

egregie Virgilius noster. Non re dixit terribiles esse, sed visu: id est, videri, non esse. Quid, inquam, in istis est tam formidabile, quam fama vulgauit? Quid est, obsecro te, Lucili, cur timeat laborem vir, mortem homo? Totiens mihi occurrunt isti, qui non putant fieri posse quidquid facere non possunt, & aiunt nos loqui maiora, quam quæ natura humana sustineat. At quanto ego de illis melius existimo? ipsi quoque hæc possunt facere, sed nolunt. Denique quem vmquam ista destituêre tentantem? cui non faciliora apparuere in actu? Non quia difficilia sunt, non audemus: sed quia non audemus, difficilia sunt. Si tamen exemplum desideratis, accipite Socratem perpessitium *17)* senem, per omnia aspera iactatum, inuictum tamen & paupertate, quam grauiorem illi domestica onera faciebant; & laboribus, quos militares quoque pertulit, & quibus ille domi exercitus. siue vxorem eius spectes moribus feram, lingua petulantem; siue liberos indociles, & matri quam patri similiores. Sic fere aut in bello fuit, aut in tyrannide, aut in libertate, bellis ac tyrannis sæuiore. Viginti & septem annis *18)* pugnatum est: post finita arma, triginta tyrannis noxæ dedita est ciuitas, ex quibus plerique inimici erant. Nouissima damnatio est sub grauissimis nominibus impleta. obiecta est & religionum violatio, & iuuentutis corruptela, quam immittere in deos, in patres,

17. *Perpessitium*] eadem vox est in ep.53.
18. *Viginti & septem annis*] quibus feruebat bellum Peloponnesiacum.

in

in remp. dictus est: post hæc carcer, & venenum. Hæc vsque eo animum Socratis non mouerunt, vt ne vultum quidem mouerint. Illam mirabilem laudem, & singularem, vsque ad extremum seruauit: non hilariorem quisquam, non tristiorem Socratem vidit; æqualis fuit in tanta inæqualitate fortunæ. Vis alterum exemplum? accipe hunc M. Catonem recentiorem, cum quo & infestius fortuna egit, & pertinacius. Cui cum omnibus locis obstitisset, nouissime & in morte: ostendit tamen virum fortem posse inuita fortuna viuere, inuita mori. Tota illi ætas aut in armis est exacta ciuilibus, aut in ætate concipiente iam ciuile bellum. Et hunc licet dicas non minus, quam Socratem, in seruitute vixisse: nisi forte Cn. Pompeium, & Cæsarem, & Crassum putas libertatis socios *19)* fuisse. Nemo mutatum Catonem, toties mutata rep. vidit: eumdem se in omni statu præstitit. In prætura, in repulsa, in accusatione, in prouincia, in concione, in exercitu, in morte, denique in illa reip. trepidatione, cum illinc Cæsar esset decem legionibus pugnacissimis subnixus, tot externarum gentium præsidiis hinc Cn. Pompeius, satis vnus aduersus omnia. Cum alii ad Cæsarem inclinarent, alii ad Pompeium, solus Cato fecit aliquas & reip. partes. Si animo complecti volueris illius imaginem temporis, videbis illinc *20)* plebem & omnem erectum ad res nouas vulgum: hinc *21)* optimates & equestrem ordinem, quidquid erat in ciuitate sancti & lecti: duos in medio relictos, Remp. & Catonem. Miraberis, inquam, cum animaduerteris

19. *Libertatis socios*] eos libertatis tuendæ caussa societatem iniuisse, & triumuiratum constituisse.
20. *Illinc*] a partibus Cæsaris.
21. *Hinc*] a partibus Pompeii.

Atri-

Atridem, Priamumque, & sæuum ambobus Achillem.

Vtrumque enim improbat, vtrumque exarmat. Hanc fert de vtroque sententiam. Ait se, si Cæsar vicerit, moriturum: si Pompeius, exsulaturum. Quid habebat quod timeret, qui ea sibi & victo & victori constituerat, quæ constituta esse ab hostibus iratissimis poterant? Periit itaque ex decreto suo. Vides posse homines labores pati? per medias Africæ solitudines pedes duxit exercitum. Vides posse tolerare sitim? & in collibus arentibus, sine vllis impedimentis victi exercitus reliquias trahens, inopiam humoris loricatus tulit: & quoties aquæ fuerat occasio, nouissimus bibit. Vides honorem & notam posse contemni? eodem quo repulsus est die, in comitio pila lusit. Vides posse non timeri potentiam superiorum? & Pompeium & Cæsarem, quorum nemo alterum offendere audebat, nisi vt alterum demereretur, simul prouocauit. Vides tam mortem posse contemni quam exsilium? & exsilium sibi indixit & mortem, & interim bellum. Possumus itaque aduersus ista tantum habere animi: libeat modo subducere iugo collum. In primis autem despuendæ sunt voluptates: eneruant, & effeminant, & multum petunt. multum autem a fortuna petendum est. Deinde spernendæ opes: auctoramenta 22) sunt seruitutum. Aurum & argentum, & quidquid aliud felices domos onerat, relinquatur. non potest gratis constare libertas. Hanc si magno æstimas, omnia paruo æstimanda sunt.

22. *Auctoramenta*] præmia quibus vendimus libertatem. *Lips.*

EPIST.

EPIST. CV.

Breuia, sed vtilia, praecepta ad Securitatem. Lege, & vsurpa.

QVae obseruanda tibi sint, vt tutior viuas, dicam. Tu tamen sic audias censeo ista praecepta, quomodo si tibi praeciperem, qua ratione bonam valetudinem in Ardeatino tuereris. Considera, quae sint quae hominem in perniciem hominis instigent: invenies spem, inuidiam, odium, metum, contemptum. Ex omnibus istis, adeo leuissimum est contemptus, vt multi in illo remedii caussa delituerint. *1)* Quem quis contemnit, calcat sine dubio, sed transit. Nemo homini contempto pertinaciter, nemo diligenter nocet. Etiam in acie iacens praeteritur: cum stante pugnatur. Spem improborum vitabis, si nihil habueris quod cupiditatem alienam & improbam irritet, si nihil insigne possederis. Concupiscuntur enim insignia, etiam si parum nota sunt. Sic vero inuidiam effugies, si te non ingesseris oculis, si bona tua non iactaueris, si scieris in sinu gaudere. Odium autem ex offensa sic vitabis, neminem lacessendo gratuito: a quo te sensus communis tuebitur. fuit enim hoc multis periculosum. Quidam odium habuerunt, nec inimicum. Illud, ne timearis, praestabit tibi & fortunae mediocritas, & ingenii lenitas: cum te esse homines scient, quem offendere sine periculo possint. Reconciliatio tua & facilis sit, & certa. Timeri autem tam domi molestum est, quam foris: tam a seruis, quam a liberis. Nulli non ad nocendum satis

1. *Remedii causa delituerint*] vt Brutus qui Reges eiicit, qui vt Liuius habet *in contemtu tutus erat*.

viri-

virium eſt. Adiice nunc, quod, qui timetur, timet. nemo potuit terribilis eſſe ſecure. Contemptus ſupereſt: cuius modum in ſua poteſtate habet, qui illum ſibi adiunxit: qui contemnitur, quia voluit, non quia debuit. Huius incommodum & artes bonæ diſcutiunt, & amicitiæ eorum, qui apud aliquem potentem potentes ſunt. quibus applicari expediet, non implicari: ne pluris remedium, quam periculum, conſtet. Nihil tamen æque proderit, quam quieſcere, & minimum cum aliis loqui, plurimum ſecum. Eſt quædam dulcedo ſermonis, quæ irrepit, & blanditur, & non aliter quam ebrietas aut amor ſecreta producit. Nemo quod audierit, tacebit: nemo quantum audierit, loquetur. Qui rem non tacuerit, non tacebit auctorem. Habet vnusquisque aliquem cui tantum credit, quantum ipſi creditum eſt: vt garrulitatem ſuam cuſtodiat, & contentus ſit vnius auribus, populum faciet. 2) Sic quod modo ſecretum erat, rumor eſt. Securitatis magna portio eſt, nihil iniqui facere. Confuſam vitam & perturbatam impotentes agunt: tantum metuunt, quantum nocent: nec vllo tempore vacant. Trepidant enim cum fecerunt, hærent, conſcientia aliud agere non patitur, ac ſubinde reſpondere ad ſe cogit. 3) Dat pœnas, quisquis exſpectat: quisquis autem meruit, exſpectat. Tutum aliqua res 4) in mala conſcientia præſtat, nulla ſecurum: putat enim ſe, etiam ſi non deprehenditur, poſſe deprehendi: & inter ſomnos mouetur, & quoties alicuius ſcelus loquitur, de ſuo cogitat. Non ſatis illi oblitera-

2. *Populum faciet*] dum ſcilicet vni dicit, qui rurſus dicat alteri, & hic tertio, donec omnes ſciant.

3. *Reſpondere ad ſe cogit*] dum ſeipſam interrogat: quid feci? quid fiet? quid patiar? *Grenov.*

4. *Tutum aliqua res*] vid. ep. 97.

tum

tum videtur, non satis tectum. Nocens habuit aliquando latendi fortunam, numquam fiduciam.

EPIST. CVI.

Tenuis & Chrysippaea quaestio, An Bonum sit corpus? In extremo aliquid contra argutias.

TArdius rescribo ad epistolas tuas, non quia districtus occupationibus sum: hanc excusationem caue audias: vaco, & omnes qui volunt, vacant. Neminem res sequuntur: ipsi illas amplexantur, & argumentum esse felicitatis occupationem putant. Quid ergo fuit, quare non protinus rescriberem ei, de quo quaerebas? Veniebat in contextum operis mei: scis enim me moralem philosophiam velle complecti, & omnes ad eam pertinentes quaestiones explicare. Itaque dubitaui vtrum differrem te, an, donec suus isti rei veniret locus, ius tibi extra ordinem dicerem: humanius visum est, tam longe venientem *1)* non detinere. Itaque & hoc ex illa serie rerum cohaerentium excerpam, & si qua erunt huiusmodi, non quaerenti tibi vltro mittam. Quae sint haec, interrogas? Quae scire magis iuuat, quam prodest: sicut hoc de quo quaeris, an bonum corpus sit. Bonum prodest: facit enim: quod facit, corpus est: bonum, agitat animum, & quodammodo format & continet: quae ergo propria sunt corporis, ea corporis bona sunt: corpora ergo sunt, & quae animi sunt. nam & hic corpus est. bonum hominis necesse est corpus sit, cum ipse corporalis. Mentior, nisi & quae alunt illud, & quae valetudinem eius vel custodiunt vel restituunt, corpora sunt: ergo & bonum eius corpus est. Non puto te dubitaturum, an affectus corpora sint, vt aliud

1. *Tam longe venientem*] ex Sicilia scribentem.

quo-

quoque de quo non quæris, infulciam: tanquam ira, amor, tristitia. si dubitas, vide an vultum nobis mutent, an frontem adstringant, an faciem diffundant, an ruborem euocent, an fugent sanguinem. Quid ergo? tam manifestas corpori notas credis imprimi, nisi a corpore? Si affectus corpora sunt, & morbi animorum, & auaritia, crudelitas, indurata vitia, & in statum inemendabilem adducta: ergo & malitia, & species eius omnes, malignitas, inuidia, superbia. Ergo & bona. primum quia contraria istis sunt: deinde, quia eadem tibi indicia præstabunt. An non vides, quantum oculis det vigorem fortitudo? quantam intentionem prudentia? quantam modestiam & quietem reuerentia? quantam serenitatem lætitia? quantum rigorem seueritas, quantam remissionem veritas? Corpora ergo sunt, quæ colorem habitumque corporum mutant, quæ in illis regnum suum exercent. Omnes autem quas retuli virtutes, bona sunt, & quidquid ex illis est. Numquid est dubium, an id quo quid tangi potest, corpus sit?

Tangere enim & tangi, nisi corpus, nulla potest res,

vt ait Lucretius.

Omnia autem ista quæ dixi, non mutarent corpus, nisi tangerent: ergo corpora sunt. Etiamnum, cui tanta vis est, vt impellat & cogat & retineat & iubeat, corpus est. Quid ergo? Non timor retinet? non audacia impellit? non fortitudo immittit, & impetum dat? non moderatio refrænat ac reuocat? non gaudium extollit? non tristitia adducit? Denique quidquid facimus, aut malitiæ, aut virtutis gerimus imperio: quod imperat corpori, corpus est: quod vim corpori affert, corpus. Bonum corporis corporale est: bonum hominis, & corporis bonum est: itaque

que

que corporale est. Quoniam, vt voluisti, morem gessi tibi, nunc ipse dicam mihi, quod dicturum esse te video. Latrunculis ludimus: in superuacuis subtilitas teritur. non faciunt bonos ista, sed doctos. Apertior res est, sapere: imo simplicior. paucis opus est ad mentem bonam litteris. Sed nos vt cetera in superuacuum diffundimus, ita philosophiam ipsam. Quemadmodum omnium rerum, sic litterarum quoque intemperantia laboramus: non vitæ, sed scholæ discimus.

EPIST. CVII.

Solatur Lucilium & erigit, in fuga seruorum. Ista & alia in vitam incidere: ideoque non inopinata esse debere. Patere igitur, quod non emendas. Bona & sapiens Epistola.

VBi illa prudentia tua? vbi in dispiciendis rebus subtilitas? vbi magnitudo? Tam pusilla te angunt? serui occupationes tuas, occasionem fugæ putauerunt. Si amici deciperent, (habeant enim sane nomen, 1) quod illis Epicurus noster 2) imposuit, & ita vocentur) quo turpius non sint omnibus rebus tuis, 3) desint illi, qui & operam tuam conferebant, & te aliis molestum esse credebant. Nihil horum insolitum, nihil inexspectatum est. Offendi rebus istis tam ridiculum est, quam queri, quod spargaris in publico, aut inquineris in luto.

1. *Habeant enim sane nomen*] Stoici solos sapientes inter se amicos, reliquos socios dicunt. *Lips.*

2. *Epicurus noster*] *noster* quia Epicureus fuerat Lucilius.

3. *Quo turpius non sint omnibus rebus tuis*] Lips. legit: *Quid? turbandusne sint omnibus rebus tuis?* sensu perspicuo: si & Amici, quod maius est, deserant, ideone angare & res tuas turbatas putabis?

luto. Eadem vitæ conditio eſt, quæ balnei, turbæ, itineris: quædam intermittentur, 4) quædam incident. Non eſt delicata res, viuere. Longam viam ingreſſus es: & labaris oportet, & ariete, & cadas, & laſſeris, & exclames, O mors; id eſt, mentiaris. 5) Alio loco comitem relinques, alio efferes, alio timebis. Per eiuſmodi offenſas emetiendum eſt confragoſum hoc iter. Mori me vult? præparetur animus contra omnia. Sciat ſe veniſſe, vbi patiatur fulmen; ſciat ſe veniſſe, vbi

Luctus & vltrices poſuere cubilia curæ,
Pallentesque habitant morbi, triſtisque ſenectus.

In hoc contubernio vita degenda eſt. Effugere iſta non potes, contemnere potes: contemnes autem, ſi ſæpe cogitaueris, & futura præſumpſeris. Nemo non fortius ad id cui ſe diu compoſuerat, acceſſit, & duris quoque, ſi præmeditata erant, obſtitit. At contra imparatus, etiam leuiſſima expauit. Id agendum eſt, ne quid nobis inopinatum ſit: & quia omnia nouitate grauiora ſunt, hæc cogitatio aſſidua præſtabit, vt nulli ſis malo tiro. Serui te reliquerunt. Alium compilauerunt, alium accuſauerunt, alium occiderunt, alium prodiderunt, alium calcauerunt, alium veneno, alium criminatione petierunt. Quidquid dixeris, multis accidit. Deinceps quæ multa & varia ſunt, in nos diriguntur. Quædam in nos fixa ſunt, quædam vibrant, & cummaxime veniunt, quædam ad alios peruentura nos ſtringunt. Nihil miremur eorum ad quæ nati ſumus: quæ ideo nulli querenda, quia paria ſunt omnibus. Ita dico paria ſunt. nam etiam quod

4. *Intermittentur*] ſ. *immittentur*. hoc ſenſu: alii conſilio lædent, alii caſu. *Lipſ.*

5. *Id eſt, mentiaris*] optant enim mortem quibus ægre eſt, ſed ore, mens abhorret & fugit venientem. *Lipſ.*

effugit aliquis, pati potuit. Æquum autem ius est, non quo omnes vsi sunt, sed quod omnibus latum est. Imperetur æquitas animo, & sine querela mortalitatis tributa pendamus. Hiems frigora adducit: algendum est. æstas calores refert: æstuandum est. intemperies cæli valetudinem tentat: ægrotandum est. Et fera nobis loco occurret, & homo perniciosior feris omnibus. Aliud aqua, aliud ignis eripiet. Hanc rerum conditionem mutare non possumus: id possumus, magnum sumere animum, & viro bono dignum, quo fortiter fortuita patiamur, & naturæ consentiamus. Natura autem hoc, quod vides, regnum mutationibus temperat. Nubilo serena succedunt: turbantur maria, cum quieuerunt: flant inuicem venti: noctem dies sequitur: pars cæli consurgit, pars mergitur: contrariis rerum æternitas constat. Ad hanc legem animus noster aptandus est: hanc sequatur, huic pareat; & quæcumque fiunt, debuisse fieri putet: nec velit obiurgare naturam. Optimum est pati, quod emendare non possis: & Deum, quo auctore cuncta proueniunt, sine murmuratione comitari. Malus miles est, qui imperatorem gemens sequitur. Quare impigri atque alacres excipiamus imperia, nec deseramus hunc operis pulcherrimi cursum, cui quidquid patimur, intextum est: & sic alloquamur Iouem, cuius gubernaculo moles ista dirigitur, quemadmodum Cleanthes noster versibus disertissimis alloquitur. quos mihi in nostrum sermonem mutare permittitur, Ciceronis viri disertissimi exemplo. Si placuerint, boni consules: si displicuerint, scies me in hoc secutum Ciceronis exemplum.

Duc me parens, 6) celsique dominator poli,

6. *Duc me parens*] Græcos versus habes sub finem Enchiridii Epicteti.

Quocumque placuit. nulla parendi mora est.
Assum impiger. fac nolle comitabor gemens:
Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.
Malusque patiar, quod pati licuit bono.

Sic viuamus, sic loquamur. paratos nos inueniat atque impigros fatum. Hic est magnus animus, qui se Deo tradidit: at contra ille pusillus ac degener, qui obluctatur, & de ordine mundi male existimat, & emendare mauult deos, quam se.

Epist. CVIII.

Quomodo Philosophi legendi, vel audiendi sint? Cum dilectu & ea maxime excerpenda & imbibenda, quæ faciunt vitæ: Oblectamenta qui quærunt, frustra sunt: tu emendationem. Nec id difficile. Natura enim ipsa vocat ad Honestum. Semina eius & fomites in animo nostro sunt: surgunt & excitantur, cum doctor & irritator accessit. A suo exemplo, cum apud Attalum disceret. Ostendit deinde, vario fine atque animo ad auctores legendos veniri: nos autem debere illo Philosophi. Pareamus? & legite atque audite vos o Philologi.

ID de quo quæris, ex his est, quæ scire, tantum eo, vt scias, pertinet. Sed nihilominus quia pertinet, pertinaciter properas, 1) nec vis exspectare libros, quos cummaxime ordino continentes totam moralem philosophiæ partem, statim expediam. Illud tamen prius scribam, quemadmodum tibi ista cupiditas discendi, qua flagrare te video, dirigenda sit, ne ipsa se impediat. Nec passim carpenda sunt, nec auide

1. *Pertinaciter properas*] omisso *pertinaciter* Gronouius legit: *& properas.*

inua-

inuadenda vniuersa: per partes peruenitur ad totum. Aptari onus viribus debet: nec plus occupari, quam cui sufficere possumus. Non quantum vis, sed quantum capis, hauriendum est. bonum tantum habe animum: capies, quantum voles. Quo plus recipit animus, hoc se magis laxat. Hæc nobis præcipere Attalum memini, cum scholam eius obsideremus, & primi veniremus, & nouissimi exiremus: ambulantem quoque illum ad aliquas disputationes euocaremus, non tantum paratum discentibus, sed obuium. Idem, inquit, & docenti, & discenti debet esse propositum: vt ille prodesse velit, hic proficere. Qui ad philosophorum scholas venit, quotidie secum aliquid boni ferat: aut sanior domum redeat, aut sanabilior. Redibit autem. ea enim philosophiæ vis est, vt non solum studentes, sed etiam conuersantes iuuet. Qui in solem venit, licet non in hoc venerit, colorabitur: qui in vnguentaria taberna resederunt, & paulo diutius commorati sunt, odorem secum loci ferunt: & qui apud philosophum fuerunt, traxerint aliquid necesse est, quod prodesset etiam negligentibus. Attende, quid dicam: negligentibus, non repugnantibus. Quid ergo? non nouimus quosdam, qui multis apud philosophum annis persederint, & ne colorem quidem duxerint? Quid ni nouerim? pertinacissimos quidem, & assiduos: quos ego non discipulos philosophorum, sed inquilinos 2) voco. Quidam veniunt vt audiant, non vt discant: sicut in theatrum voluptatis caussa ad delectandas aures, oratione, vel voce, vel fabulis ducimur. Magnam hanc auditorum partem videbis, cui philosophi schola diuersorium otii sit. Non id agunt vt aliqua illic vitia deponant, vt aliquam legem vitæ accipiant, ad quam mores suos exigant,

2. *Inquilinos*] qui velut habitent ibi, sed in alieno: & ideo nec afficiuntur nec proficiunt. *Lips.*

ſed vt oblectamento aurium perfruantur. Aliqui tamen & cum pugillaribus veniunt, non vt res excipiant, ſed verba: quæ tam ſine profectu alieno diſcant, quam ſine ſuo audiant. Quidam ad magnificas voces excitantur, & tranſeunt in affectum dicentium, alacres vultu & animo: nec aliter concitantur, quam ſolent Phrygii tibicinis ſono ſemiuiri, 3) & ex imperio 4) furentes. Rapit illos inſtigatque rerum pulcritudo, non verborum inanium ſonitus. Si quid acriter contra mortem dictum eſt, ſi quid contra fortunam contumaciter, iuuat protinus quæ audias facere. Afficiuntur illi: & ſint quales iubentur, ſi illa animo forma permaneat, ſi non impetum inſignem protinus populus honeſti diſſuaſor excipiat. Pauci illam, quam conceperant, mentem domum perferre potuerunt. Facile eſt auditorem concitare ad cupiditatem recti. Omnibus enim natura fundamenta dedit, ſemenque virtutum: omnes ad omnia iſta nati ſumus: cum irritator acceſſit, tunc illa animi bona velut ſopita excitantur. Non vides quemadmodum theatra conſonent, quoties aliqua dicta ſunt, quæ publice agnoſcimus, & conſenſu vera eſſe teſtamur?

Deſunt inopiæ multa, auaritiæ omnia.
In nullum auarus bonus eſt, in ſe peſſimus.

Ad hos verſus ille ſordidiſſimus plaudit, & vitiis ſuis fieri conuitium gaudet. Quanto magis hoc iudicas euenire, cum a philoſopho iſta dicuntur: cum ſalutaribus præceptis verſus inſeruntur, efficacius eadem illa demiſſuri in animum imperitorum? Nam (vt dicebat Cleanthes) quemadmodum Spiritus noſter clariorem ſonum reddit, cum illum tuba per longi

3. *Semiuiri*] Galli in Sacris Cybeles.
4. *Imperio*] Archigalli, qui ſignum iubet dari. *Lipſ.*

cana-

canalis angustias tractum, patentiore nouissime exitu effudit: sic sensus nostros clariores carminis arcta necessitas efficit. Eadem negligentius audiuntur, minusque percutiunt, quamdiu soluta oratione dicuntur: vbi accessere numeri, & egregium sensum astrinxere certi pedes, eadem illa sententia velut lacerto excussa torquetur. De contemptu pecuniæ multa dicuntur, & longissimis orationibus hoc præcipitur, vt homines in animo, non in patrimonio putent esse diuitias: eum esse locupletem, qui paupertati suæ aptus est, & paruo se diuitem fecit: magis tamen feriuntur animi, cum carmine eiusmodi dicta sunt:

Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.
Quod vult habet, qui velle quod satis est potest.

Cum hæc atque eiusmodi audimus, ad confessionem veritatis adducimur. Illi enim quibus nihil satis est, admirantur, acclamant, odium pecuniæ indicunt. Hunc illorum affectum vbi videris, vrge, hoc preme, hoc onera, relictis ambiguitatibus, & syllogismis, & cauillationibus, & ceteris acuminis irriti ludicris. Dic in auaritiem, dic in luxuriam. cum profecisse te videris, & animos audientium affeceris, insta vehementius. Verisimile non est, 5) quantum proficiat talis oratio remedio intenta, & tota in bonum audientium versa. Facillime enim tenera concilliantur ingenia ad honesti rectique amorem. Adhuc docilibus leuiterque corruptis iniicit manum veritas, si aduocatum idoneum nacta est. Ego certe, cum Attalum audirem, in vitia, in errores, in mala vitæ perorantem, sæpe misertus sum generis humani, &

5. *Verisimile non est*] mirum est, incredibile est,

illum sublimem altioremque humano fastigio credidi. Ipse regem se esse dicebat: 6) sed plus quam regnare mihi videbatur, cui liceret censuram agere regnantium. Cum vero commendare paupertatem cœperat, & ostendere, quam quidquid vsum excederet, pondus esset superuacuum & graue ferenti: sæpe exire e schola pauperi libuit. Cum cœperat voluptates nostras traducere, laudare castum corpus, sobriam mensam, puram mentem, non tantum ab illicitis voluptatibus, sed etiam superuacuis: libebat circumscribere gulam & ventrem. Inde mihi quædam permansere, Lucili. Magno enim in omnia impetu veneram: deinde ad ciuitatis vitam reductus, ex bene cœptis pauca seruaui. Inde ostreis boletisque in omnem vitam renuntiatum est. Nec enim cibi, sed oblectamenta sunt, ad edendum saturos cogentia: quod gratissimum est edacibus, & se vltra quam capiunt farcientibus, facile descensura, facile reditura. Inde in omnem vitam vnguento abstinemus: quoniam optimus odor in corpore est nullus. Inde vino caret stomachus: inde in omnem vitam balneum fugimus. Decoquere corpus, atque exinanire sudoribus, inutile simul delicatumque credimus. Cetera proiecta redierunt: ita tamen, vt, quorum abstinentiam interrupi, modum seruem. & quidem abstinentiæ proximiorem: quoniam quædam abscinduntur facilius animo, quam temperantur. Quoniam cœpi tibi exponere, quantum maiori impetu ad philosophiam iuuenis accesserim, quam senex pergam, non pudebit fateri, quem mihi amorem Pythagoræ iniecerit Sotion. Docebat, quare ille animalibus abstinuisset, quare postea Sextius. Dissimi-

6. *Ipse Regem se esse dicebat*] Inter stoica Paradoxa est: solus Sapiens Rex.

lis

lis vtrique caussa erat, sed vtrique magnifica. Hic homini satis alimentorum citra sanguinem esse credebat, & crudelitatis consuetudinem fieri, vbi in voluptatem esset adducta laceratio. Adiiciebat, contrahendam materiam esse luxuriæ: colligebat, bonæ valetudini contraria esse alimenta varia, & nostris aliena corporibus. At Pythagoras omnium inter omnia cognationem esse dicebat, & aliorum commercium in alias atque alias formas transeuntium. Nulla (si illi credas) anima interit, nec cessat quidem, nisi tempore exiguo, dum in aliud corpus transfunditur. Viderimus 7) per quas temporum vices, & quando pererratis pluribus domiciliis, in hominem reuertatur: interim sceleris hominibus ac parricidii metum fecit, cum possint in parentis animam inscii incurrere, & ferro morsuue violare, in quo cognatus aliquis spiritus hospitaretur. Hæc cum exposuisset Sotion, & impleßet argumentis suis, Non credis, inquit, animas in alia corpora atque alia describi? & migrationem esse, quam dicimus esse mortem? Non credis in his pecudibus ferisue, aut aqua mersis, illum quondam hominis animum morari? Non credis nihil perire in hoc mundo, sed mutare regionem? nec tantum cælestia per certos circuitus verti, sed animalia quoque per vices ire, & animos per orbem agi? Magni ista crediderunt viri. itaque iudicium quidem tuum sustine; ceterum omnia tibi integra serua. Si vera sunt ista, abstinuisse animalibus innocentia est: si falsa, frugalitas est. Quod istic credulitatis tuæ damnum est? Alimenta tibi leonum & vulturum eripio. His instinctus, abstinere animalibus cœpi: & anno peracto non tantum facilis erat

7. *Viderimus*] *videbimus* leg. *Gronouius*, quod Senecæ esse ex Ep. 110 & 116 firmat.

mihi consuetudo, sed dulcis. Agiliorem mihi animum esse credebam: nec tibi hodie affirmauerim an fuerit. Quæris, quomodo desierim? In Tiberii Cæsaris principatum iuuentæ tempus inciderat: alienigenarum sacra mouebantur: 8) sed inter argumenta superstitionis ponebatur quorumdam animalium abstinentia. Patre itaque meo rogante, qui non calumniam timebat, sed philosophiam oderat, ad pristinam consuetudinem redii: nec difficulter mihi, vt inciperem melius cœnare, persuasit. Laudare solebat Attalus culcitam, quæ resisteret corpori: tali vtor etiam senex, in qua vestigium apparere non possit. Hæc retuli, vt probarem tibi, quam vehementes haberent tirunculi impetus primos ad optima quæque, si quis exhortaretur illos, si quis impelleret. Sed aliquid præcipientium vitio peccatur, qui nos docent disputare, non viuere: aliquid discentium, qui propositum adferunt ad præceptores suos, non animum excolendi, sed ingenium. Itaque quæ philosophia fuit, facta philologia est. Multum autem ad rem pertinet, quo proposito ad quam rem accedas. Qui grammaticus futurus, Virgilium scrutatur, non hoc animo legit illud egregium,

- - - *Fugit irreparabile tempus.*

Vigilandum est: nisi properamus, relinquimur. 9) agit nos, agiturque velox dies: inscii rapimur. omnia in futurum disponimus, & inter præcipitia lenti sumus. Sed vt obseruet, quoties Virgilius de celeritate temporum dicit, hoc vti verbo illum, FVGIT.

8. *Alienigenarum sacra*] Iudæi nimirum & Ægyptii vrbe pellebantur. Tacitus Annal. II.

9. *Relinquimur*] a tempore fugiente præuertimur.

Opti-

Optima quaeque dies miseris mortalibus aeui
Prima fugit. subeunt morbi, tristisque senectus,
Et labor, & dura rapit inclementia mortis.

Ille qui ad philosophiam spectat, hæc eadem quo debet, abducit. Numquam Virgilius, inquit, dies dicit ire, sed fugere; quod currendi genus concitatissimum est: & optimos quosque primos rapi. Quid ergo cessamus nos ipsi concitare, vt velocitatem rapidissimæ rei possimus æquare? Meliora præteruolant, deteriora succedunt. Quemadmodum ex amphora primum quod est sincerissimum effluit, grauissimum quodque turbidumque subsidit: sic in ætate nostra, quod optimum, in primo est. Id exhauriri in aliis potius patimur, vt nobis fæcem reseruemus. Inhæreat istud animo, & tanquam missum oraculo placeat;

Optima quaeque dies miseris mortalibus aeui
Prima fugit. - - -

Quare optima? quia restat quod incertum est. Quare optima? quia iuuenes possumus discere, possumus facilem animum, & adhuc tractabilem, ad meliora conuertere: quia hoc tempus idoneum est laboribus, idoneum agitandis per studia ingeniis, & exercendis per opera corporibus. Quod superest, segnius & languidius est, & propius a fine. Itaque toto hoc agamus animo, & omissis ad quæ diuertimus, in rem vnam laboremus: ne hanc temporis pernicissimi celeritatem, quam retinere non possumus, relicti demum intelligamus. Primus quisque tanquam optimus dies placeat, & redigatur in nostrum. quod fugit, occupandum est. Hoc non cogitat ille, qui grammatici oculis carmen istud legit, ideo optimum quem-

quemque primum esse diem, quia subeunt morbi, quia senectus premit, & adhuc adolescentiam cogitantibus supra caput est: sed ait, Virgilium semper vna ponere morbos & senectutem. non mehercule immerito: senectus enim insanabilis morbus est. Praeterea, inquit, hoc senectuti cognomen imposuit, tristem illam vocat:

--- *subeunt morbi, tristisque senectus.*

Non est quod mireris, ex eadem materia suis quemque studiis apta colligere. In eodem prato bos herbam quærit, canis leporem, ciconia lacertum. Cum Ciceronis libros de Rep. prehendit hinc philologus aliquis, hinc grammaticus, hinc philosophiæ deditus: alius alio curam suam mittit. Philosophus admiratur, contra iustitiam dici tam multa potuisse. Cum ad hanc eamdem lectionem philologus accessit, hoc subnotat, duos Romanos reges esse, quorum alter patrem non habet, alter matrem. Nam de Seruii matre dubitatur: Anci pater nullus; *10*) Numæ nepos dicitur. Præterea notat, eum quem nos dictatorem dicimus, & in historiis ita nominari legimus, apud antiquos magistrum populi vocatum. Hodieque id extat in Auguralibus libris: & testimonium est, quod qui ab illo nominatur, magister equitum est. Æque notat, Romulum perisse solis defectione. Prouocationem ad populum etiam a regibus fuisse. Id ita in Pontificalibus libris aliqui putant, & Fenestella. Eosdem libros cum grammaticus explicuit, primum REAPSE dici ab Cicerone, id est, reipsa, in commentarium refert; nec minus SEPSE, id est, se ipse. Deinde transit ad ea, quæ consuetudo seculi mutauit:

10. *Anci pater nullus*] qui scilicet famæ traditus extet.

tan-

tanquam quod ait Cicero, Quoniam ſumus ab ipſa calce, eius interpellatione reuocati: hanc quam nunc in circo cretam 11) vocamus, calcem antiqui dicebant. Deinde Ennianos colligit verſus, & in primis illos de Africano ſcriptos:

-- Cui nemo ciuis neque hoſtis
Quiuit pro factis reddere opræpretium.

Ex eo ſe ait intelligere, apud antiquos non tantum auxilium ſignificaſſe operam, ſed opera. ait enim neminem potuiſſe Scipioni neque ciuem, neque hoſtem reddere operæpretium. Felicem deinde ſe putat, quod inuenerit, vnde viſum ſit Virgilio dicere:

-- Quem ſuper ingens
Porta tonat cæli. --

Ennium hoc ait Homero 12) ſurripuiſſe; Ennio Virgilium. Eſt enim apud Ciceronem in his ipſis de Rep. hoc Epigramma:

Si fas endo 13) plagas cæleſtum aſcendere cuiquam:
Mi ſoli cæli maxima porta patet.

---

11. *In circo cretam*] ab ipſa re; quia, vt Plinius ait, *creta circum producere ſolent; ad victoria notam.* id eſt, metam eo ſignare, vt conſpicua eſſet. Idipſum calce factum: & inde etiam nomen. Lucretius:

præſcripta ad candida calcis.
Lipſ.

12. *Homero*] apud quem domus Olympi eſt, & portas ſuas habet Il. θ.

πρῶτησιν δὲ πύλῃσι πολυπτύχου Οὐλύμποιο.
Lipſ.

13. *Endo*] antiquatum pro *in*, vnde *Enduperator* pro *imperator*.

Sed

Sed ne & ipse, dum aliud ago, in philologum aut grammaticum dilabar, illud admoneo, auditionem philosophorum, lectionemque, ad propositum beatæ vitæ trahendam: non vt verba prisca aut ficta captemus, & translationes improbas figurasque dicendi, sed vt profutura præcepta, & magnificas voces, & animosas, quæ mox in rem transferantur. Sic ista discamus, vt quæ fuerunt verba, sint opera. Nullos autem peius mereri de omnibus mortalibus iudico, quàm qui philosophiam velut aliquod artificium venale didicerunt: qui aliter viuunt, quam viuendum esse præcipiunt. Exempla enim seipsos inutilis disciplinæ circumferunt, nulli non vitio quod insequuntur, obnoxii. Non magis mihi potest quisquam talis prodesse præceptor, quam gubernator in tempestate nauseabundus. Tenendum est, rapiente fluctu, gubernaculum, luctandum cum ipso mari, eripienda sunt vento vela: quid me potest adiuuare rector nauigii attonitus & vomitans? Quanto maiore putas vitam tempestate iactari, quam vllam ratem? non est loquendum, sed gubernandum. Omnia quæ dicunt, quæ turba audiente iactant, aliena sunt. dixit illa Plato, dixit Zeno, dixit Chrysippus, & Posidonius, & ingens agmen tot ac talium. Quomodo probare possint sua esse, monstrabo: faciant quæ dixerint. Quoniam quæ volueram ad te perferri, iam dixi, nunc desiderio tuo satisfaciam, & in alteram epistolam integrum quod exegeras transferam: ne ad rem spinosam, & auribus erectis curiosisque audiendam, lassus accedas.

EPIST. CIX.

Quæstiuncula, An sapiens sapienti, & quomodo, prosit? Caussa dubitandi, quia omnia summa in sapi-

sapiente, nec adiectioni locus. Respondet tamen prodesse, & distincte exsequitur. In fine detestatur argutias inutiles.

AN sapiens sapienti prosit, scire desideras. Dicimus plenum omni bono esse sapientem, & summa adeptum: quomodo prodesse aliquis possit summum bonum habenti, quæritur. Prosunt inter se boni: exercent enim virtutes, & sapientiam in suo statu continent. desiderat vterque aliquem, cum quo conferat, cum quo quærat. Peritos luctandi, vsus exercet: musicum, qui paria didicit, monet. Opus est & sapienti, agitatione virtutum. Ita quemadmodum ipse se mouet, sic mouetur ab alio sapiente. Quid sapiens sapienti proderit? impetum illi dabit, occasiones actionum honestarum commonstrabit. Præter hæc, aliquas suas cogitationes exprimet, docebit quæ inuenerit. Semper enim sapienti restabit quod inueniat, & quo animus eius excurrat. Malus malo nocet; facit peiorem, iram, metum incitando, tristitiæ assentiendo, voluptates laudando: & tunc maxime laborant mali, vbi plurium vitia miscuere, & in vnum collata nequitia est: ergo ex contrario, bonus bono proderit. Quomodo? inquis. Gaudium illi afferet, fiduciam confirmabit, ex conspectu mutuæ tranquillitatis crescet vtriusque lætitia. Præterea, quarumdam illi rerum notitiam tradet. non enim omnia sapiens scit: etiamsi sciret, breuiores vias rerum aliquis excogitare possit, & has indicare, per quas facilius totum opus circumfertur. Proderit sapienti sapiens: non scilicet tantum suis viribus, sed ipsius quem adiuuat. Potest quidem ille etiam relictus sibi, explicare partes suas. Vtetur propria velocitate: sed nihilominus adiuuat etiam, qui currentem hortatur. Non prodest tantum sapiens sapienti, sed

ſed ſibi ipſi. Obiicies. Detrahe illi vim propriam,& ille nihil agit. Iſto modo dicas licet, non eſſe in melle dulcedinem. Nam ipſe ille qui eſt, 1) eſſe debet ita aptatus lingua palatoque ad huiuſmodi guſtum, vt ille tali ſapore capiatur, non offendatur. Sunt enim quidam, quibus morbi vitio mel amarum videatur. Oportet vtrumque talem eſſe, vt & ille prodeſſe poſſit, & huic profecturo idonea materia ſit. In ſummum, inquit, producto calorem calefieri ſuperuacuum eſt: & in ſummum producto bonum ſuperuacuum eſt, quod proſit. Numquid inſtructus omnibus rebus agricola, ab alio inſtrui quærit? Numquid armatus miles quantum in aciem exituro ſatis eſt; amplius arma deſiderat? Ergo nec ſapiens. ſatis enim vitæ inſtructus, ſatis armatus eſt. Qui in ſummo eſt calore, ei non opus eſt adiecto, vt ſummum teneat. Ipſe ſe, inquit, calor continet. Ad hæc reſpondeo. Primum multum intereſt inter iſta, quæ comparas. Calor enim vnus eſt: prodeſſe varium eſt. Deinde calor non adiuuatur adiectione caloris, vt caleat: ſapiens non poteſt in habitu ſuæ mentis ſtare, niſi amicos aliquos ſimiles ſui admiſit, cum quibus virtutes ſuas communicet. Adiice nunc, quod omnibus inter ſe virtutibus amicitia eſt. Itaque prodeſt, qui virtutes alicuius pares ſuis amat, amandasque inuicem præſtat. Similia delectant: vtique vbi honeſta ſunt, & probare ac probari ſciunt. Etiamnum. Sapientis animum perite mouere nemo alius poteſt, niſi ſapiens: ſicut hominem mouere rationaliter non poteſt, niſi homo. Quomodo ergo ad rationem mouendam ratione opus eſt: ſic, vt moueatur ratio perfecta, opus eſt ratione perfecta. Prodeſſe dicuntur, & qui media nobis largiuntur, pecuniam, gratiam, inco-

1. *Qui eſt*] qui comedit.

lumi-

lumitatem, alia in vsus vitæ cara aut necessaria: in his dicetur etiam stultus sapienti prodesse. Prodesse autem est, animum secundum naturam mouere virtute sua, aut eius qui mouebitur. Hoc non sine ipsius quoque, qui proderit, bono fiet. necesse est enim, alienam virtutem exercendo, exerceat & suam. Sed vt remoueas ista, quæ aut summa bona sunt, aut summorum efficientia, nihilominus prodesse inter se sapientes possunt. Inuenire enim sapientem sapienti per se res petenda est: quia natura bonum omne carum est bono: & sic quisque conciliatur bono, quemadmodum sibi. Necesse est, ex hac quæstione, argumenti caussa, in alteram transeam. Quæritur enim, an deliberaturus sit sapiens: an in consilium aliquem advocaturus: quod facere illi necessarium est, cum ad hæc ciuilia & domestica venitur, & (vt ita dicam) mortalia. In his sic illi opus est alieno consilio, quomodo medico, 2) quomodo gubernatori, 3) quomodo aduocato, & litis ordinatori. 4) Proderit ergo sapiens aliquando sapienti: suadebit enim: sed in illis quoque magnis ac diuinis, vt diximus, communiter honesta tractando, & animos cogitationesque miscendo, vtilis erit. Præterea secundum naturam est & amicos complecti, & amicorum actu, vt suo proprioque lætari. Nam si hoc non fecerimus, 5) ne

2. *Quomodo medico*] qui licet artis suæ sit peritissimus, opus tamen habet, vt alii morbi conditionem, ægro temperamentum discubant & consilia cum ipso hac ex parte communicent.

3. *Gubernatori*] qui in faucibus ignotis monitore opus habet, vbi scopuli & syrtes delitescant.

4. *Litis ordinatori*] qui circumstantias causæ ab aliis petat necesse est.

5. *Nam si hoc non fecerimus*] ista mihi cum præcedentibus parum apte cohærere videntur. Nescio igitur an non luxata quodammodo hic sit oratio.

virtus quidem nobis permanebit, quæ in exercendo se, vsu valet. Virtus autem suadet præsentia bene collocare, in futurum consulere, deliberare, & intendere animum: facilius intendet explicabitque qui aliquem sibi assumpserit. Quærit itaque aut perfectum virum, aut proficientem, vicinumque perfecto. Proderit autem ille perfectus, si consilium communi prudentia iuuerit. Aiunt homines plus in alieno negotio videre, quam in suo: hoc illis euenit, quos amor sui excæcat, quibus dispectum vtilitatis, timor in periculis excutit. Incipiet sapere securior, & extra metum positus. Sed nihilominus quædam sunt, quæ etiam sapientes in alio, quam in se, diligentius vident. Præterea illud quod dulcissimum honestissimumque est, idem velle atque idem nolle, sapiens sapienti præstabit. Egregium opus pari iugo ducet. Persolui quod exegeras, quamquam in ordine rerum erat, quas moralis philosophiæ voluminibus complectimur. Cogita, quod soleo frequenter tibi dicere: In istis nos nihil aliud quam acumen exercere. Toties enim illo reuertor: Quid ista me res iuuat? fortiorem faciet, iustiorem, temperatiorem? Nondum exerceri vacat: *6)* adhuc medico mihi opus est. Quid me doces scientiam inutilem? magna promisisti: exigua video. Docebas intrepidum fore, etiamsi circa me gladii micarent, etiamsi mucro tangeret iugulum: dicebas securum fore, etiamsi circa me flagrarent incendia, etiamsi subitus turbo toto nauem meam mari raperet. Hæc mihi præsta tu, vt voluptatem, vt gloriam contemnam: postea docebis implicita soluere, am-

6. Nondum exerceri vacat] nondum exercitiis vacare, quod robustiorum corporum & firmioris valetudinis est, licet.

bigua

bigua distinguere, obscura perspicere: nunc doce, quod necesse est.

EPIST. CX.

Genios singulis datos: quos fauentes habet, qui Bonam mentem habet. Vota nostra & iudicia improba esse, res non ex vero æstimantium. Vana optari, vana timeri. Remedium vtriusque a Philosophia: quo nos vocat spretis superuacuis. Luxum denique producit, & castigat, Attali egregia oratione.

EX Nomentano meo te saluto, & iubeo te habere mentem bonam, hoc est, propitios deos omnes: *1*) quos habet placatos & fauentes, quisquis sibi se propitiauit. Sepone in præsentia, quæ quibusdam placent: Vnicuique nostrum pædagogum dari Deum, non quidem ordinarium, sed hunc inferioris notæ, ex eorum numero quos Ouidius ait, de plebe deos. Ita tamen hoc seponas volo, vt memineris maiores nostros, qui crediderunt hoc, Stoicos fuisse: singulis enim & Genium & Iunonem *2*) dederunt. Postea videbimus, an tantum diis vacet, vt priuatorum negotia procurent: interim illud scito, siue assignati sumus, *3*) siue neglecti, & fortunæ dati, nulli te posse imprecari quidquam grauius, quam si imprecatus fueris,

1. Propitios deos omnes] felix enim dicitur Græcis εὐδαίμων, h.e. qui Deum propitium habet. εὐδαίμων vero & felix qui bona mente fruitur.

2. Et genium & Iunonem] viris genium, fœminis Iunonem, & disiunctiuam hoc loco vim habet.

3. Assignati sumus] suo quisque Dæmoni, quod sorte quadam & κλήρῳ fieri putabant, vnde κλῆρος Τύχης & ἀγαθοῦ δαίμονος.

eris, vt se habeat iratum. *4)* Sed non est, quare cuiquam, quem dignum pœna putaueris, optes, vt infestos deos habeat: habet, inquam, etiamsi videtur eorum cura & fauore produci. Adhibe diligentiam tuam, & intuere, quid sint res nostræ, non quid vocentur: & scies plura mala contingere nobis, *5)* quam accidere. *6)* Quoties enim felicitatis caussa & initium fuit, quod calamitas vocabatur? Quoties magna gratulatione excepta res gradum sibi struxit in præceps, & aliquem iam eminentem alleuauit etiamnum, tanquam ibi adhuc staret, vnde tuto caderet? *7)* sed ipsum illud cadere non habet in se mali quidquam, si exitum spectes, vltra quem natura neminem deiicit. Prope est rerum omnium terminus, prope est, inquam, & illud vnde felix eiicitur, & illud vnde infelix emittitur. Nos vtraque extendimus & longa, spe ac metu facimus. Sed si sapis, omnia humana condicione metire: simul & quod gaudes, & quod times contrahe. Est tanti, diu nihil gaudere, ne quid diu timeas. Sed quare istuc malum adstringo? non est quod quidquam timendum putes. Vana sunt ista, quæ nos mouent, quæ attonitos habent. Nemo nostrum quid veri esset, excussit, sed metum alter alteri tradidit. *8)* Nemo ausus est ad id quo perturbatur accedere, & naturam ac bonum timoris sui nosse. Itaque res falsa & inanis habet adhuc fidem, quia non

4. *Vt se habeat iratum*] alias imprecandi formula erat, *vt deos quis habeat iratos.* quemadmodum & iurabant: *ita me dii ament.*

5. *Contingere*] appetita & procurata.

6. *Accidere*] casu nobis obuenire.

7. *Tanquam ibi adhuc staret, vnde tuto caderet*] vnde lapsus non adeo grauis. *Tolluntur in altum vt lapsu grauiore ruant.*

8. *Tradidit*] per traditionem metuimus, aliis de metuendis credentes, non examinantes ipsi an metuenda reuera sint.

coar-

coarguitur. Tanti putemus oculos intendere: iam apparebit quam breuia, quam incerta, quam tuta timeantur. Talis est animorum nostrorum confusio, qualis Lucretio visa est:

Nam veluti pueri trepidant, atque omnia cacis
In tenebris metuunt: ita nos in luce timemus.

Quid ergo? Non omni puero stultiores sumus, qui in luce timemus? Sed falsum est. Lucreti: non timemus in luce. omnia nobis fecimus tenebras: nihil videmus, nec quid noceat, nec quid expediat. tota vita incursitamus, nec ob hoc resistimus, aut circumspectius pedem ponimus. Vides autem quam sit furiosa res, in tenebris impetus. At mehercule id agimus, vt longius reuocandi simus: & cum ignoremus quo feramur, velociter tamen illo quo intendimus, ire perseueramus. Sed lucescere, si velimus, potest. Vno autem modo potest, si quis hanc humanorum diuinorumque notitiam acceperit: si illa se non perfuderit, sed infecerit: si eadem, quamuis sciat, retractauerit, & ad se sæpe retulerit: si quæsierit quæ sint bona, quæ sint mala: quibus hoc sit falso nomen adscriptum: si quæsierit de honestis, de turpibus, de prouidentia. Nec intra hæc humani ingenii sagacitas sistitur. prospicere & vltra mundum libet, quo feratur, vnde surrexerit, in quem exitum tanta rerum velocitas properet. Ab hac diuina contemplatione abductum animum in sordida & humilia pertraximus, vt auaritiæ seruiret, vt relicto mundo terminisque eius, & dominis cuncta versantibus, terram rimaretur, & quæreret quid ex illa mali effoderet, non contentus oblatis. Quidquid nobis bono futurum erat, Deus & parens noster in proximo posuit. Non exspectauit inquisitionem no-

ſtram: vltro dedit; nocitura altiſſime preſſit. Nihil niſi de nobis queri poſſumus. ea quibus periremus, nolente rerum natura & abſcondente, protulimus. Addiximus animum voluptati: cui indulgere, initium omnium malorum eſt. Tradidimus ambitioni & famæ, ceteris æque vanis & inanibus. Quid ergo nunc te hortor vt facias? nihil noui: nec enim nouis malis remedia quæruntur: ſed hoc primum, vt tecum ipſe diſpicias, quid ſit neceſſarium, quid ſuperuacuum. Neceſſaria tibi vbique occurrent: ſuperuacua & ſemper, & toto animo quærenda ſunt. *9*) Non eſt autem quod te nimis laudes, ſi contempſeris aureos lectos, & gemmeam ſupellectilem: quæ eſt enim virtus, ſuperuacua contemnere? tunc te admirare, cum contempſeris neceſſaria. Non magnam rem facis, quod viuere ſine recto apparatu potes: quod non deſideras milliarios *10*) apros, nec linguas phœnicopterorum, *11*) & alia portenta luxuriæ, iam tota animalia faſtidientis, & certa membra ex ſingulis eligentis. Tunc te admirabor, ſi non contempſeris etiam ſordidum panem: ſi tibi perſuaſeris, herbas, vbi neceſſe eſt, non pecori tantum, ſed homini naſci: ſi ſcieris cacumina arborum explementum eſſe ventris, in quem ſic pretioſa congerimus, tanquam recepta ſeruantem. ſine faſtidio implendus eſt. Quid enim ad rem pertinet, quid accipiat, perditurus quidquid acceperit? Delectant te diſpoſita, quæ terra marique capiuntur. alia eo gratiora, ſi recentia perferuntur ad menſam: alia, ſi diu paſta & coacta pingueſcere, fluunt, ac vix saginam continent ſuam. Delectat te nitor horum, arte

9. Quærenda ſunt] puto hæc interrogatiue proferenda eſſe.
10. Milliarios] mille librarum.
11. Linguas phœnicopt.] vid. Martial. epigr. 71. Suetonius Vitellio c. 13.

quæ-

quæsitus At mehercule ista solicite scrutata, varieque condita, cum subierint ventrem, vna atque eadem fœditas occupabit. Vis ciborum voluptatem contemnere? exitum specta. Attalum memini cum magna admiratione omnium hæc dicere: Diu mihi, inquit, imposuere diuitiæ. stupebam, vbi aliquid ex illis alio atque alio loco fulserat: existimabam similia esse quæ laterent, his quæ ostenderentur. Sed in quodam apparatu 12) vidi totas opes vrbis, cælatas ex auro & argento, & his quæ pretium auri argentique vicerunt, exquisitos colores, & vestes vltra non tantum nostrum, sed vltra finem hostium aduectas. Hinc puerorum perspicuos cultu atque forma greges, hinc feminarum & alia quæ res suas recognoscens summi imperii fortuna protulerat. Quid hoc est, inquam, aliud quam irritare cupiditates hominum per se incitatas? Quid sibi vult ista pecuniæ pompa? ad discendam auaritiam conuenimus. At mehercules minus cupiditatis istinc effero, quam attuleram. Contempsi diuitias, non quia superuacuæ, sed quia pusillæ sunt. Vidistine, quam intra paucas horas ille ordo, quamuis lentus dispositusque, transierit? hoc totam vitam nostram occupabit, quod totum diem occupare non potuit? Accessit illud quoque, tam superuacuæ mihi visæ sunt habentibus, quam fuerant spectantibus. Hoc itaque ipsi mihi dico, quoties tale aliquid præstrinxerit oculos meos, quoties occurrit domus splendida, cohors culta seruorum, lectica formosis imposita calonibus: Quid miraris? quid stupes? Pompa est. Ostenduntur istæ res, non possidentur: & dum placent, transeunt. Ad veras potius te conuerte diuitias: disce paruo esse contentus: & illam vocem

12. *Apparatu*] Circensi: vt ex sqq. patet, nam & ordinem & pompam nominat. *Lips.*

magnus atque animosus exclama: Habeamus aquam, habeamus polentam, Ioui ipsi de felicitate controuersiam faciamus. Faciamus, oro te, etiam si ista defuerint. Turpe est, beatam vitam in auro & argento reponere: æque turpe est in aqua & polenta. Quid ergo faciam, si ista non fuerint? Quæris, quod sit remedium inopiæ? famem fames finit. *13*) Alioqui quid interest, magna sint, an exigua, quæ seruire te cogunt? quid refert quantum sit, quod tibi possit negare fortuna? Hæc ipsa aqua & polenta in alienum arbitrium cadit: liber est autem, non in quem parum licet fortunæ, sed in quem nihil. Ita est: nihil desideres oportet, si vis Iouem prouocare, nihil desiderantem. Hæc nobis Attalus dixit: natura omnibus edixit. Quæ si voles frequenter cogitare, id ages, si sis felix, non vt videaris: & vt tibi videaris, non aliis.

EPIST. CXI.

Cauillos, vanam & humilem philosophiam esse: veram illam de moribus, firmam, altam. Huc eundum.

QUid vocentur Latine sophismata, quæsisti a me. Multi tentauerunt illis nomen imponere, nullum hæsit: videlicet quia res ipsa non recipiebatur a nobis, nec in vsu erat, nomini quoque repugnatum est. Aptissimum tamen videtur mihi, quo Cicero vsus est: Cauillationes vocat. quibus quisquis se tradidit, quæstiunculas quidem vafras nectit: ceterum ad vitam nihil proficit, neque fortior fit, neque temperantior, neque elatior. At ille qui philosophiam in remedi-

13. *Famem fames finit*] vbi mortem scilicet accersiuerit.

um

um suum exercuit, ingens fit animo, plenus fiduciæ, inexuperabilis, & maior adeunti. 1) Quod in magnis euenit montibus, quorum proceritas minus apparet longe intuentibus; cum accesseris, tunc manifestum fit, quam in arduo summa sint: talis est, mi Lucili, verus, & rebus, non artificiis, philosophus. In edito stat admirabilis, celsus, magnitudinis veræ. Non exsurgit in plantas, nec summis ambulat digitis, eorum more qui mendacio staturam adiuuant, longioresque quam sunt, videri volunt: contentus est magnitudine sua. Quid ni contentus sit eo vsque creuisse quo manum fortuna non porrigit? 2) ergo & supra humana est. Par sibi in omni statu rerum, siue secundo cursu vita procedit, siue fluctuatur per adversa ac difficilia. Hanc constantiam cauillationes istæ, de quibus paullo ante loquebar, præstare non possunt. Ludit istis animus, non proficit: & philosophiam a fastigio deducit in planum. Nec te prohibuerim aliquando ista agere, sed tunc cum voles nihil agere. Hoc tamen habent in se pessimum, dulcedinem quandam sui faciunt, & animum specie subtilitatis inductum tenent, ac remorantur: cum tanta rerum moles vacet, cum vix tota vita sufficiat, vt hoc vnum discas, vitam contemnere. Quid regere? inquis. secundum opus est. Nam nemo illam bene rexit, nisi qui contempserat.

EPIST. CXII.

Desperat de amico reformando, vetere annorum & vitiorum.

---

1. *Maior adeunti*] quem difficilius adoriatur, qui inuadere & ægre illi facere velit.

2. *Quo manum fortuna non porrigit*] Sapiens enim fortuna superior est.

CUpio mehercule amicum tuum formari, vt desideras, & institui: sed valde durus capitur, imo potius, quod est molestius, valde mollis capitur, & consuetudine mala ac diutina fractus. Volo tibi ex nostro artificio 1) exemplum referre. Non quælibet insitionem vitis patitur. si vetus & exesa est, si infirma gracilisque; aut non recipiet surculum, aut non alet, nec applicabit sibi, nec in qualitatem eius naturamque transibit. Itaque solemus supra terram præcidere: vt, si non responderit, tentari possit secunda fortuna, & iterum repetita infra terram inseratur. Hic de quo scribis & mandas, non habet vires. indulsit vitiis: simul & emarcuit, & induruit. Non potest recipere rationem, non potest nutrire. At cupit ipse. Noli credere. non dico illum mentiri tibi: putat se cupere. Stomachum illi fecit luxuria: cito tamen cum illa redibis in gratiam. Sed dicit se offendi vita sua. Non negauerim. quis enim non offenditur? homines vitam suam & amant simul: & oderunt. Tunc itaque de illo feremus sententiam, cum fidem nobis fecerit, inuisam iam sibi esse luxuriam. nunc illis male conuenit.

EPIST. CXIII.

Quæstio, An Virtutes sint Animalia? Stoice asserit esse: itemque Vitia, & Affectus. Post ridendam nobis hodie disputatiunculam, a talibus auocat, ad vtilia vitæ vocat.

DEsideras tibi scribi a me, quid sentiam de hac quæstione iactata apud nostros: An iustitia, an

1. *Ex nostro artificio*] nam cultor horti Seneca. Supra Ep. 104. *Lips.*

forti-

fortitudo, prudentia, ceteræque virtutes, animalia ſint. Hac ſubtilitate effecimus, Lucili cariſſime, vt exercere ingenium inter irrita videamur, & diſputationibus nihil profuturis otium terere. Faciam quod deſideras, & quid noſtris videatur, exponam. Sed me in alia ſententia profiteor eſſe. Puto quædam eſſe, quæ decent phæcaſiatum 1) palliatumque. Quæ ſint ergo, quæ antiquos mouerint, dicam. Animum conſtat animal eſſe: cum ipſe efficiat, vt ſimus animalia, & cum ab illo animalia nomen hoc traxerint. Virtus autem nihil aliud eſt, quam animus quodammodo ſe habens: 2) ergo animal eſt. Deinde: Virtus agit aliquid: agi autem nihil ſine impetu poteſt: ſi impetum habet, qui nulli eſt, niſi animali, animal eſt. Si animal eſt, inquit, virtus, habet ipſam virtutem. 3) Quid ni? habet ſeipſam, Quomodo ſapiens omnia per virtutem gerit, ſic virtus per ſe. Ergo, inquit, & omnes artes animalia ſunt, & omnia quæ cogitamus, quæque mente complectimur. Sequitur, vt multa animalium millia habitent in his anguſtiis pectoris, & ſinguli multa ſimus animalia, aut multa habeamus animalia. Quæris, quid aduerſus iſta reſpondeatur? Vnaquæque res ex iſtis animal erit, multa animalia non erunt, Quare? dicam, ſi mihi accommodaueris ſubtilitatem & intentionem tuam. Singula animalia ſingulas debent habere ſubſtantias: iſta omnia vnum animum

1. *Phacaſiatum*] id eſt Græcum, cuius gentis eſt *phæcaſia* & pallium, vt Romanorum calcei & toga. Quædam igitur Stoicis, Græcis Philoſophis relinquenda, & ignoſcenda eſſe dicit.

2. *Quodammodo ſe habens*] habitu quodam indutus, & vt ſcholæ loquuntur, modificatus.

3. *Habet ipſam virtutem*] Obiectio eſt: Si virtus animal, per virtutem eſt animal, atque adeo ipſa habet ſeipſam. Cui mox reſpondet.

ha-

habent Itaque singula esse possunt, multa esse non possunt. Ego & animal sum & homo, non tamen duos esse dices. Quare? quia separati esse debent. Ita dico, alter ab altero debet esse diductus, vt duo sint. Quidquid vnum multiplex est, sub vnam cadet naturam: itaque vnum est. Et animus meus animal est, & ego animal sum, duo tamen non sumus, quare? quia animus mei pars est. Tunc aliquid per se numerabitur, cum per se stabit: vbi vero alterius membrum erit, non poterit videri aliud. Quare? dicam, quia quod aliud est, suum oportet esse, & proprium, & totum, & intra se absolutum. Ego in alia esse me sententia professus sum. Non enim tantum virtutes animalia erunt, si hoc recipitur: sed opposita quoque illis vitia & affectus, tamquam ira, timor, luctus, suspicio. Vltra res ista procedet: omnes sententiæ, omnes cogitationes animalia erunt: quod nullo modo recipiendum est. Non enim quidquid ab homine fit, homo est. Iustitia quid est? inquit. Animus quodammodo se habens. Itaque si animus animal est, & iustitia. Minime. hæc enim habitus animi est, & quædam vis. Idem animus in varias figuras conuertitur, & non toties animal aliud est, quoties aliud facit: nec illud quod fit ab animo, animal est. Si iustitia animal est, si fortitudo, si ceteræ virtutes; vtrum desinunt animalia esse subinde, ac rursus incipiunt, an semper sunt? Desinere virtutes non possunt: ergo multa animalia, imo innumerabilia in hoc animo versantur. Non sunt, inquit, multa: quia ex vno religata sunt, & partes vnius ac membra sunt. Talem ergo faciem animi nobis proponimus, qualis est Hydræ, multa habentis capita, quorum vnumquodque per se pugnet, per se noceat. Atqui nullum ex illis capitibus animal est, sed animalis caput: ceterum

ipsa

ipsa vnum animal est. Nemo in Chimæra leonem esse animal dixit, aut draconem: hæ partes erant eius: partes non sunt animalia. Quid est, quo colligas iustitiam animal esse? agit, inquit, aliquid, & prodest: quod autem agit aliquid, & prodest, impetum habet: quod autem impetum habet, animal est. Verum est, si suum impetum habet: suum autem non habet, sed animi. Omne animal donec moriatur, id est quod cœpit: homo donec moriatur, homo est: equus item, & canis: transire enim in aliud non possunt. Iustitia, id est, animus quodammodo se habens, animal est. Credamus Deinde animal est fortitudo, id est, animus quodammodo se habens. Quis animus? Ille qui modo iustitia erat? tenetur in priore animali: in aliud animal ei transire non licet. In eo illi, in quo primum esse cœpit, perseuerandum est. Præterea vnus animus duorum animalium esse non potest, multo minus plurium. Si iustitia, fortitudo, temperantia, ceteræque virtutes animalia sunt: quomodo vnum animum habebunt? Singulos habeant oportet, aut non sunt animalia. Non potest vnum corpus plurium animalium esse: hoc & ipsi fatentur. Iustitiæ quod est corpus? animus. Fortitudinis quod est corpus? idem animus. Atqui vnum corpus esse duorum animalium non potest. Sed idem animus, inquit, iustitiæ habitum induit, & fortitudinis, & temperantiæ. Hoc fieri posset, si quo tempore iustitia esset, fortitudo non esset: quo tempore fortitudo esset, temperantia non esset. Nunc vero omnes virtutes simul sunt. Ita quomodo erunt singula animalia, cum vnus animus sit, qui plus quam vnum animal non potest facere? Denique nullum animal pars est alterius animalis: iustitia autem pars est animi: non est ergo animal. Videor mihi in re confessa perdere operam.

Ma-

Magis enim indignandum de isto, quam disputandum est. Nullum animal alterius pars est. Circumspice omnium corpora: nulli non & color proprius est, & figura sua, & magnitudo. Inter cetera, propter quae mirabile diuini artificis ingenium est, hoc quoque existimo, quod in tanta copia rerum numquam in idem incidit: etiam quae similia videntur, cum contuleris, diuersa sunt. Tot fecit genera foliorum, nullum non sua proprietate signatum. tot animalia: nulli similitudo cum altero conuenit. Vtique aliquid interest. Exegit a se, vt quae alia erant, & dissimilia essent, & imparia. Virtutes, vt dicitis, omnes pares sunt: ergo non sunt animalia. Nullum non animal per se aliquid agit. Virtus autem per se nihil agit, sed cum homine. Omnia animalia aut rationalia sunt, vt homines, vt dii; aut irrationalia, vt pecora. Virtutes vtique rationales sunt: atqui nec homines sunt, nec dii: ergo non sunt animalia. Omne rationale animal nihil agit, nisi primum specie alicuius rei irritatum est, deinde impetum cepit, deinde assensio confirmauit hunc impetum. Quid sit assensio, dicam. Oportet me ambulare: tunc demum ambulo, cum hoc mihi dixi, & approbaui hanc opinionem meam. oportet me sedere: tunc demum sedeo. haec assensio in virtute non est. Puta enim prudentiam animal 4) esse: quomodo assentietur? Oportet me ambulare. hoc natura non recipit: 5) prudentia enim ei cuius est prospicit, non sibi. Nam nec ambulare potest, nec sedere: ergo assensionem

4. *Animal*] hanc vocem quidam omittunt, integro vel sic sensu: *puta prudentiam esse*, subintellige: *nobis exemplum*.

5. *Non recipit:*] *non praecipit?* interrogatiue legit Lipsius, sensus: non enim hoc prudentia iubet aut curat, sed ipsa natura ad id facta.

non

non habet: quod assensionem non habet, rationale animal non est. Virtus si animal est, rationale est: rationale autem non est, ergo nec animal. Si virtus animal est: virtus autem bonum est: omne bonum animal est. Hoc nostri fatentur. Patrem seruare, bonum est: & sententiam prudenter in senatu dicere, bonum est: & iuste decernere, bonum est. Ergo & patrem seruare, animal est: & prudenter dicere, animal est. eo vsque res excedet, vt risum tenere non possis. Prudenter tacere, & coenare bene, bonum est: ita & tacere & cœnare, animal est. Ego mehercule titillare non desinam, & ludos mihi ex istis subtilibus ineptiis facere Iustitia & fortitudo si animalia sunt, certe terrestria sunt. Omne animal terrestre alget, esurit, sitit: ergo iustitia alget, fortitudo esurit, clementia sitit. Quid porro non interrogabo illos, quam figuram habeant ista animalia, hominis, an equi, an feræ? Si rotundam illis, qualem Deo, dederint formam: quæram, an & auaritia, & luxuria, & dementia æque rotundæ sint? sunt enim & ipsæ animalia. Si has quoque corrotundauerint: etiamnum interrogabo, an prudens ambulatio animal sit, nec ne? confiteantur necesse est. Deinde dicant, ambulationem esse animal, & quidem rotundum. Ne putes autem me primum ex nostris, non ex præscripto loqui, sed meæ sententiæ esse: inter Cleanthem, & discipulum eius Chrysippum, non conuenit quid sit ambulatio. Cleanthes ait: spiritum esse a principali 6) vsque in pedes permissum: Chrysippus, ipsum principale. Quid est ergo, cur non ipsius Chrysippi exemplo sibi quisque se vindicet, 7) & ista tot animalia, quot mundus ipse non potest capere, derideat? Non sunt, inquit, virtutes multa animalia, & tamen

6. Principali] ἡγεμονικῷ.

7. Sibi quisque se vindicet] mentem & captum suum sequatur.

ani-

animalia ſunt. Nam quemadmodum aliquis & poëta eſt & orator, & tamen vnus: ſic virtutes iſtæ animalia ſunt, ſed multa non ſunt. Idem eſt animus & iuſtus, & prudens, & fortis, ad ſingulas virtutes quodammodo ſe habens. Sublata eſt quæſtio: conuenit nobis. Nam & ego interim fateor, animum animal eſſe: poſtea viſurus, quam de iſta re ſententiam feram. Actiones eius animalia eſſe nego. Alioquin & omnia verba erunt animalia, & omnes verſus. Nam ſi ſermo prudens bonum eſt: bonum autem omne animal eſt: ſermo ergo animal eſt. Prudens verſus, bonum eſt: bonum autem omne animal eſt: verſus ergo animal eſt. Itaque,

Arma virumque cano,

animal eſt: quod 8) non poſſunt rotundum dicere, cum ſex pedes habeat. Textorium 9) inquis, totum mehercule iſtud eſt, quod cummaxime agitur. diſſilio riſu, cum mihi propono ſolœciſmum animal eſſe, & barbariſmum, & ſyllogiſmum, & aptas illis facies, tamquam pictor, aſſigno. Hæc diſputamus, attractis ſuperciliis, fronte rugoſa. Non poſſum hoc loco dicere illud Cæcilianum: O triſtes ineptias! ridiculæ ſunt. Quin itaque potius aliquid vtile nobis ac ſalutare tractamus, & quærimus, quomodo ad virtutes venire poſſimus, quæ nos ad illas via adducat. Doce me, non an fortitudo animal ſit: ſed nullum animal felix eſſe ſine fortitudine, niſi contra fortuita conualuit, & omnes caſus antequam exciperet, meditando prædomuit. Quid eſt fortitu-

8. *Quod*] reſpicit relatiuum illud *arma virumque cano*, quod non rotundum eſſe poſſe dicit, in Stoicos iocatus, cum ἑξάμετρον ſit.

9. *Textorium*] quod texas, retexas, implices & ſoluas.

do?

do? munimentum humanæ imbecillitatis inexpugnabile: quod qui circumdedit sibi, securus in hac vitæ obsidione perdurat Vtitur enim suis viribus, suis telis. Hoc loco tibi Posidonii nostri sententiam referre volo: Non est quod vmquam fortunæ armis putes esse te tutum: tuis pugna contra ipsam. fortuita non armant. Itaque contra hostes instructi, contra ipsam inermes sunt *10*). Alexander quidem Persas, & Hyrcanos, & Indos, & quidquid gentium vsque in Oceanum extendit Oriens, vastabat, fugabatque: sed ipse modo occiso amico, modo amisso, iacebat in tenebris, alias scelus, alias desiderium suum mœrens; victor tot regum atque populorum, iræ tristitiæque succubuit. Id enim egerat, vt omnia potius haberet in potestate, quam affectus. O quam magnis homines erroribus tenentur, qui ius dominandi trans maria cupiunt permittere: felicissimosque se iudicant, si multas per milites prouincias obtinent, & nouas veteribus adiungunt, ignari quod sit illud ingens parque diis regnum! Imperare sibi, maximum imperium est. Doceat me, quam sacra res sit iustitia alienum bonum spectans, nihil ex se petens, nisi vsum sui. Nihil sit illi cum ambitione famaque: sibi placeat. Hoc ante omnia sibi quisque persuadeat. Me iustum esse gratis oportet. Parum est. adhuc illud persuadeat sibi, Me in hanc pulcherrimam virtutem vltro etiam impendere iuuet: vt tota cogitatio a priuatis commodis quam longissime auersa sit. Non est quod spectes, quod sit iustæ rei præmium maius, quam iustum esse. Illud adhuc tibi affige, quod paullo ante dicebam: nihil ad rem perti-

10. Contra hostes instructi, contra ipsam inermes sunt] arma enim & gladii, quibus contra hostes vtuntur, *fortuita* sunt, non eorum propria; adeoque iis *fortuna*, cuius sunt, impugnari nequit.

net, quam multi æquitatem tuam nouerint. Qui virtutem suam publicari vult, non virtuti laborat, sed gloriæ. Non vis esse iustus sine gloria? at mehercules sæpe iustus esse debebis cum infamia. Et tunc, si sapis, mala opinio bene parta delectat.

Epist. CXIV.

Eloquentiam alias aliam esse, & placere: Vti mores publici sunt, seueri, soluti, fracti. Ab animo colorem illam sumere: idque exemplo Mæcenatis docet. Illum igitur curandum & formandum esse: a quo sensus & verba deinde recta. Obiter contra luxuriam.

Quare quibusdam temporibus prouenerit corrupti generis oratio, quæris: & quomodo in quædam vitia inclinatio ingeniorum facta sit, vt aliquando inflata explicatio vigeret, aliquando infracta, & in morem cantici ducta. Quare alias sensus audaces, & fidem egressi *1)* placuerint, alias abruptæ sententiæ & suspiciosæ, *2)* in quibus plus intelligendum est, quam audiendum: quare aliqua ætas fuerit, quæ translationis iure vteretur inuerecunde. *3)* Hoc, quod audire vulgo soles, quod apud Græcos in prouerbium cessit; talis hominibus fuit oratio, qualis vita. Quemadmodum autem vniuscuiusque actio dicenti similis est, sic genus dicendi aliquando imitatur publicos mores. Si disciplina ciuitatis laborauit, & se in delicias dedit, argumentum est lu-

1. *Sensus audaces & fidem egressi*] hyperbolæ.

2. *Suspiciosæ*] in quibus aliquid quod suspiceris & ipse inuenias lateat. Galli appellant *pensées delicates*.

3. *Inuerecunde*] metaphoras adhiberet audacius, quæ in κατακορήσεις degenerarent.

xuriæ

xuriæ publicæ, orationis lasciuia: si modo non in vno aut in altero fuit, sed approbata est, & recepta. Non potest alius esse ingenio, alius animo color. Si ille sanus est, si compositus, grauis, temperans, ingenium quoque siccum ac sobrium est: illo vitiato, hoc quoque afflatur. Non vides, si animus elanguit, trahi membra, & pigre moueri pedes? si ille effeminatus est, in ipso incessu apparere mollitiem? si ille acer est & velox, concitari gradum? si furit, aut (quod furori simile est) irascitur, turbatum esse corporis motum, nec ire, sed ferri? Quanto hoc magis accidere ingenio putas, quod totum animo permixtum est? ab illo fingitur, illi paret, inde legem petit. Quomodo Mæcenas vixerit, notius est, quam vt narrari nunc debeat: quomodo ambulauerit, quam delicatus fuerit, quam cupierit videri, quam vitia sua latere noluerit. Quid ergo? non oratio eius æque soluta est, quam ipse discinctus? non tam insignita illius verba sunt, quam cultus, quam comitatus, quam domus, quam vxor? Magni ingenii vir fuerat, si illud egisset via rectiore, si non vitasset intelligi, si non etiam in oratione difflueret. Videbis itaque eloquentiam ebrii hominis inuolutam, & errantem, & licentiæ plenam. Mæcenas in cultu suo. 4) Quid turpius amne, silvisque ripa comantibus? Vide vt alueum lintribus arent, versoque vado remittant 5) hortos. Quid si

4. *Mæcenas in cultu suo*] legerem *& licentia plenam, Mæcenatis in cultu suo. Quid turpius: amne &c.* h. e videbis orationem dignam Mæcenate ita vt erat culto & diffluente. Quid turpius isto orationis genere? *amne, &c.* & quæ alia subiungit orationis diffluentis exempla. forte tamen *cultus poema* est Mæcenatis. & ista: *Mæcenas in cultu suo* allegatio sunt margini ab aliquo primum adscripta.

5. *Remittant*] *remiiciant*, *Lips.*

quis feminæ cirro crispatæ, 6) & labris columbatur? 7) Incipitque suspirans, vt ceruice laxa feratur 8) nemo 9) tyranni. irremediabilis 10) factio rimantur, epulis, lagenaque tentant domos, & sæpe mortem exigunt. Genium festo 11) vix suo testem, tenuis cerei fila & crepacem molam, focum mater aut vxor inuestiunt. 12) Non statim hæc cum legeris,

6. *Cirro crispata*] cuius cirri penduli crispentur, & annulati sunt a calamistro. *Lips.*

7. *Columbatur*] nota oscula columbina. Id. alii *colubrantur* scilicet & istas bestias arcte iungi notum est.

8. *Feratur*] *fanatur*, furit, insanit. vnde *fanatici*. *Lips.*

9. *Nemo*] cum præcedd. iungit & legit: *nec more*. *Tyranni irremediabilis* &c. vt sensus sit: vltra morem bacchari. *Lips.*

10. *Irremediabilis*] implacabilis Sermo autem est de ministris tyrannidis, qui in conuiuiis poculis insidiantur & verba ibi liberiora captant. *Lips.*

11. *Genium festo &c.*] parcum hominem describit, qui nec genium genii festo placat. *Lips.*

12. *Inuestiunt*] *a veste.* Significatur in auari illius ædibus, ipso genii festo exiguus focus, quem assiderent aut cingerent mater & vxor, & demissæ, vt solent, vestibus degerent. *Lips.* qui ista Mæcenatis fragmenta ita disponit:

Commation primum de cymbis inter hortos:

Amne, siluaque ripa comantibus
Vides vt alueum lintribus arent.
Versoque vado remi iciunt hortos.

Commation alterum Venereum:

Quid, si quis fœmina cirro crispata
Labris columbatur.

Tertium de Bacchabunda:

incipitque su-
spirans, & ceruice lapsa fanatur,
Nec more.

Quartum super tyrannide:

Tyranni irremediabilis factio
Rimantur epulis, lagenaque tentant
Domos, & sæpe mortem exigunt.

Quintum:

Geniumque festo vix suo testem
Tenuis cerei fila, & crepacem molam,
Focum mater aut vxor inuestiunt.

hoc

hoc tibi occurret, hunc eſſe qui ſolutis tunicis in vrbe ſemper inceſſerit? Nam etiam cum abſentis partibus Cæſaris fungeretur, ſignum a diſcincto petebatur. Hunc eſſe qui in tribunali, in roſtris, in omni publico cœtu ſic apparuerit, vt pallio velaretur caput, 13) excluſis vtrimque auribus, non aliter quam in Mimo diuites fugitiui 14) ſolent? Hunc eſſe cui, cummaxime ciuilibus bellis ſtrepentibus, & ſolicita vrbe & armata, comitatus hic fuerit in publico: ſpadones duo, magis tamen viri quam ipſe? Hunc eſſe, qui vxorem millies duxit: 15) cum vnam habuerit? Hæc verba tam improbe ſtructa, tam negligenter abiecta, tam contra conſuetudinem omnium poſita, oſtendunt, mores quoque non minus nouos & prauos, & ſingulares fuiſſe. Maxima laus illi tribuitur manſuetudinis: pepercit gladio, ſanguine abſtinuit: nec vlla alia re, quid poſſet, quam licentia oſtendit. Hanc ipſam laudem ſuam corrupit iſtis orationis portentoſiſſimæ deliciis. Apparet enim mollem fuiſſe, non mitem. Hoc iſtæ ambages compoſitionis, hoc verba tranſuerſa, hoc ſenſus magni quidem ſæpe, ſed eneruati dum exeunt, cuiuis manifeſtum facient. motum illi felicitate nimia caput: quod vitium hominis eſſe interdum, interdum temporis ſolet. Vbi luxuriam late felicitas fudit, cultus primum corporum eſſe diligentior incipit; deinde ſupellectili laboratur; deinde in ipſas domos impenditur cura, vt in laxita-

13. *Pallio velaretur caput*] quod imbecilli aut delicatuli ſolent, nam reliqui capite intecto. *Lipſ.*

14. *Quam in mimo diuites fugitiui*] *in mimo diuite* legit *Lipſ.* vt is titulus fuerit Mimi. In mimis enim & comœdiis ſeruuli fugitiui coniecto in humeros pallio & capite velato exprimebantur.

15 *Millies duxit*] Terentiam ſuam, cum qua aſſidua iurgia, diuortia iterumque coniugia. vide de Prouid. c.3. *Lipſ.*

tem ruris excurrant, vt parietes aduectis trans maria marmoribus fulgeant, vt tecta varientur auro, vt lacunaribus pauimentorum respondeat nitor; deinde ad cœnas lautitia transfertur, & illic commendatio ex nouitate & soliti ordinis commutatione captatur. vt ea quæ claudere cœnam solent, prima ponantur; vt quæ aduenientibus dabantur, exeuntibus dentur. Cum assueuit animus fastidire quæ ex more sunt, & illi pro sordidis solita sunt; etiam in oratione quod nouum est, quærit: & modo antiqua verba atque exoleta reuocat & profert: modo fingit, & ignota deflectit: modo id quod nuper increbuit, pro cultu habetur, audax translatio, ac frequens. Sunt qui sensus præcidant, & hinc gratiam sperent, si sententia pependerit, & audienti suspicionem sui fecerit: sunt qui illos detineant, & porrigant: sunt qui non vsque ad vitium accedant (necesse est enim hoc facere, aliquid grande tentanti) sed qui ipsum vitium ament. Itaque vbicumque videris orationem corruptam placere, ibi mores quoque a recto desciuisse, non erit dubium. Quomodo conuiuiorum luxuria, quomodo vestium, ægræ ciuitatis indicia sunt: sic orationis licentia (si modo frequens est) ostendit animos quoque, a quibus verba exeunt, procidisse. Mirari quidem non debes corrupta excipi, non tantum a corona sordidiore, *16)* sed ab hac turba quoque cultiore. Togis enim inter se isti, non iudiciis distant. *17)* Hoc magis mirari potes, quod non tantum vitiosa, sed & vitia laudantur. Nam illud semper factum est: nullum sine venia placuit ingenium *18)*

16. *Corona sordidiore*] pullata plebe. *Lips.*

17. *Togis inter se isti*] vestitu & quam vestitus indicat dignitate, non iudicio, & rationis vsu distant.

18. *Nullum sine venia placuit ingenium*] non approbatum vllius ingenium fuit, cui non veniam dederint seculi mores.

Da

Da mihi quemcumque vis magni nominis virum. dicam, quid illi ætas sua ignouerit, quid in illo sciens dissimulauerit. Multos dabo, quibus vitia non nocuerint: quosdam, quibus profuerint. Dabo, inquam, maximæ famæ & inter miranda propositos: quos si quis corrigit, delet. *19)* Sic enim vitia virtutibus immixta sunt, vt illas secum tractura sint. Adiice nunc, quod oratio certam regulam non habet. Consuetudo illam ciuitatis, quæ numquam in eodem diu stetit, versat. Multi ex alieno seculo petunt verba: duodecim tabulas loquuntur: Gracchus illis, & Crassus, & Curio, nimis culti & recentes sunt: ad Appium vsque, & ad Coruncanum redeunt. Quidam contra, dum nihil nisi tritum & vsitatum volunt, in sordes incidunt. Vtrumque diuerso genere corruptum est, tam mehercules, quam si vellent splendidis vti, ac sonantibus, & poeticis; necessaria, & in vsu posita vitare: tam hunc dicam peccare, quam illum. Alter se iusto plus colit, alter se iusto plus negligit: ille & crura, *20)* hic nec alas *21)* quidem vellit. Ad compositionem transeamus. quot genera tibi dabo in hac, quibus peccetur? Quidam præfractam & asperam probant; disturbant de industria, si quid placidius effluxit: nolunt sine salebra esse iuncturam; virilem putant & fortem, quæ aurem inæqualitate percutiat. Quorumdam non est compositio: modulatio est: adeo blanditur, & molliter labitur. Quid de illa loquar, in qua verba differuntur, & diu exspectata vix ad clausulas redduntur? Quid

19. *Si quis corrigit, delet*] quos si quis accurate examinet & corrigat, nihil in eis esse quod approbationem mercator inueniet, adeo quæ delet & ex eorum qui famam mercantur catalogo eximunt.

20. *Ille & crura*] quod effæminati solent. *Lips.*

21. *Hic nec alas*] atque ita hircum olet. *Id.*

de illa in exitu lenta, qualis Ciceronis est, deuexa, & molliter desinens, nec aliter quam solet, ad morem suum pedemque respondens? Non tantum in genere sententiarum vitium est, si aut pusillæ sunt & pueriles, aut improbæ, & plus ausæ quam pudore saluo licet: sed si floridæ sunt, & nimis dulces, si in vanum exeunt, & sine effectu, nihil amplius quam sonant. Hæc vitia vnus aliquis inducit, sub quo tunc eloquentia est: ceteri imitantur, & alter alteri tradunt. Sic Sallustio vigente, amputatæ sententiæ, & verba ante exspectatum cadentia, & obscura breuitas, fuere pro cultu. Arruntius vir raræ frugalitatis, qui historias belli Punici scripsit, fuit Sallustianus, & in illud genus nitens. Est apud Sallustium: Exercitum argento fecit: id est, pecunia parauit. Hoc Arruntius amare cœpit: posuit illud omnibus paginis. Dicit quodam loco: Fugam nostris fecere. Alio loco: Hiero Rex Syracusanorum, bellum facit. Et alio loco: Quæ audita Panormitanos dedere Romanis fecere Gustum tibi dare volui totus his contexitur liber. quæ apud Sallustium rara fuerunt, apud hunc crebra sunt & pene continua, nec sine caussa. ille enim in hæc incidebat: at hic illa quærebat. Vides autem quid sequatur, vbi alicui vitium pro exemplo est. Dixit Sallustius: Aquis hiemantibus. Arruntius in primo libro belli Punici ait; Repente hiemauit tempestas. Et alio loco, cum dicere vellet frigidum annum fuisse, ait; Totus hiemauit annus. Et alio loco: Inde sexaginta onerarias, leues, præter militem & necessarios nautarum, hiemante Aquilone misit. Non desinit omnibus locis hoc verbum infulcire. Quodam loco Sallustius dicit: Inter arma ciuilia æqui boni famas petit. Arruntius non temperauit, quominus primo statim libro poneret: Ingentes esse famas

mas de Regulo. Hæc ergo & huiusmodi vitia, quæ alicui impressit imitatio, non sunt indicia luxuriæ, nec animi corrupti. Propria enim esse debent, & ex ipso nata, ex quibus tu æstimes alicuius affectus. Iracundi hominis iracunda oratio est: commoti nimis incitata, delicati tenera & fluxa. Quod vides istos sequi, qui aut vellunt barbam, aut interuellunt: qui labra pressius tondent & abradunt, seruata & submissa cetera parte: 22) qui lacernas coloris improbi 23) sumunt, qui perlucentem 24) togam: qui nolunt facere quidquam quod hominum oculis transire liceat. Irritant illos, & in se aduertunt: volunt vel reprehendi, dum conspici. 25) Talis est oratio Mæcenatis, omniumque aliorum, qui non casu errant, sed scientes volentesque. Hoc a magno animi malo oritur. Quomodo in vino non ante lingua titubat, quam mens cessit oneri, & inclinata vel prodita est: ita ista oratio (quid aliud quam ebrietas?) nulli molesta est, nisi animus labat. Ideo ille curetur: ab illo sensus, ab illo verba exeunt, ab illo nobis est habitus, vultus, incessus. Illo sano ac valente, oratio quoque robusta, fortis, virilis est: si ille procubuit, & cetera sequuntur ruinam.

- - - Rege incolumi, mens omnibus vna est,
Amisso, rupere fidem.

Rex noster est animus. hoc incolumi, cetera manent in officio, parent & obtemperant: cum ille paullum

22. *Seruata & submissa cetera parte*] puto magis *certa parte*, nempe extrema & quam μύςακα vocamus. *Lips.*

23. *Improbi*: Purpurei aut coccinei. Ideo autem improbus, quia nondum tritus, & impudentiæ vel audaciæ aliquid habebat. *Lips.*

24. *Perlucentem*] sericam aut bombycinam fœminarum exemplo. *Lips.*

25. *Dum conspici*] modo conspiciantur.

vacillauit, ſimul dubitant. 26) Cum vero ceſſit voluptati, artes quoque eius, actuſque marcent, & omnis ex languido fluidoque conatus eſt. Quoniam hac ſimilitudine vſus ſum, perſeuerabo. Animus noſter modo rex eſt, modo tyrannus. rex, cum honeſta intuetur, ſalutem ſibi commiſſi corporis curat, & illi nihil imperat turpe, nihil ſordidum: vbi vero impotens, cupidus, delicatus eſt, tranſit in nomen deteſtabile ac dirum, & fit tyrannus. Tunc illum excipiunt affectus impotentes, inſtantque: qui initio quidem gaudet, vt ſolet populus largitione nocitura fruſtra plenus, & quæ non poteſt haurire, contrectat. Cum vero magis ac magis vires morbus exedit, & in medullas neruoſque deſcendere deliciæ: conſpectu eorum, quibus ſe nimia auiditate inutilem reddidit, lætus, pro ſuis voluptatibus habet ſpectaculum alienarum, ſubminiſtrator libidinum teſtiſque, quarum ſibi vſum ingerendo abſtulit; nec illi tam gratum eſt abundare iucundis, quam acerbum, quod non omnem illum apparatum per gulam ventremque transmittit: non cum omni exoletorum feminarumque turba conuolutatur: mœretque, quod magna pars ſuæ felicitatis excluſa corporis anguſtiis, ceſſat. Numquid enim, mi Lucili, hic furor eſt, quod nemo noſtrum mortalem ſe cogitat? quod nemo imbecillum? imo quod nemo noſtrum vnum eſſe ſe cogitat? Adſpice culinas noſtras, & concurſantes inter tot ignes coquos noſtros: vnum videri putas ventrem, cui tanto tumultu comparatur cibus? Adſpice veterana 27) noſtra, & plena multorum ſeculorum vinde-

26. *Dubitant*] nimirum dubitare non animi tantum eſt, ſed ad quodcunque etiam incertum & dubium adhibetur.

27. *Veterana*] vbi vina vetera, aut vt veteraſcerent, reponebant. firmat Schol. Horatii ad L. 3. od. 21 *Ioculariter amphoram quam habebat in veterano alloquitur*, *Lipſ.*

miis horrea: vnum putas videri ventrem, cui tot consulum regionumque vina conduntur? Adspice quot locis vertatur terra, quot millia colonorum arent, fodiant: vnum putas videri ventrem, cui & in Sicilia, & in Africa seritur? Sani erimus, & modica concupiscemus, si vnusquisque se numeret: metiatur simul corpus, sciatque, nec multum capere, nec diu posse. Nihil tamen æque tibi profuerit ad temperantiam omnium rerum, quam frequens cogitatio breuis æui, & huius incerti. Quidquid facies, respice ad mortem.

EPIST. CXV.

Contra nimis sermonis aut stili anxios: & minuti hoc animi esse. Cum fiducia scribendum loquendumque, sine quæsito ornatu. Quem in animo potius specta. O qualis ille, vbi Virtutes eum excoluerunt! omnes in amorem rapiat, si conspici possit. At externus iste splendor falsus, aut nihili est: item aurum omne & pecunia, quæ miramur. Non faciunt hæc felices, aut securos: imo & miseros, & miserandos.

NImis anxium esse te circa verba & compositionem, mi Lucili, nolo: habeo maiora quæ cures. Quære quid scribas, non quemadmodum: & hoc ipsum, non vt scribas, sed vt sentias: vt illa quæ senseris, magis applices tibi, & veluti signes. 1) Cuiuscumque orationem videris solicitam & politam, scito, animum quoque non minus esse pusillis occupatum. Magnus ille remissius loquitur, & securius: quæcumque dicit, plus habent fiduciæ, quam curæ.

1, *Signes*] impresso signo munias ne elabantur. Metaphora a vasis, quæ signare solemus custodiæ. *Lips.*

No-

Nosti complures iuuenes, barba & coma nitidos, de capsula 2) totos: nihil ab illis speraueris forte, nihil solidum. Oratio vultus animi est: si circumtonsa est, 3) & fucata, & manufacta, ostendit illum quoque non esse sincerum, & habere aliquid fracti. Non est ornamentum virile, concinnitas. Si nobis animum boni viri liceret inspicere, o quam pulcram faciem, quam sanctam, quam ex magnifico placidoque fulgentem videremus? hinc iustitia, illinc fortitudine, hinc temperantia prudentiaque lucentibus. Præter has frugalitas, & continentia, & tolerantia, & libertas, comitasque, & (quis credat?) in homine rarum humanitas bonum, splendorem illi suum affunderent. Tum prouidentia, tum elegantia, & ex istis magnanimitas eminentissima, quantum, dii boni! decoris illi, quantum ponderis, grauitatisque adderent: quanta esset cum gratia auctoritas? Nemo illum amabilem, qui non simul venerabilem diceret. Si quis viderit hanc faciem altiorem fulgentioremque, quam cerni inter humana consueuit, nonne velut numinis occursu obstupefactus resistat, & vt fas sit vidisse, 4) tacitus precetur? Tum aduocante ipsum vultus benignitate productus, adoret ac supplicet: & diu contemplatus multum exstantem, supraque mensuram solitorum inter nos adspici, elatam, oculis miti quidem, sed nihilominus viuido igni fla-

2. *De capsula*] est id ipsum quod sermo noster habet, *de arcula prodire.* Scilicet vestes, & quæ munda haberi volumus, capsa aut arca clauduntur: toti ab ea sunt, quorum habitus sic politus, vt prodire se recenter clamet. *Lips.*

3. *Circumtonsa est*] vt coma.

4. *Vt fas sit vidisse*] solennis in occursu deorum precatio Apud Liuium L. I. Proculus conspecto Romulo: *Venerabundus adstitit precibus petens, vt contra intueri fas esset.* Sic Ebræi mortem metuebant, si visio diuina esset oblata.

gran-

grantibus, tunc demum illam Virgilii nostri vocem verens atque attonitus emittat:

O quam te memorem virgo? namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem sonat. ---
Sis felix, nostrumque leues quaecumque laborem.

Aderit, leuabitque, si colere eam voluerimus. Colitur autem non taurorum opimis corporibus contrucidatis, nec auro argentoque suspenso, 5) nec in thesauros stipe infusa, sed pia & recta voluntate. Nemo, inquam, non amore eius arderet, si nobis illam videre contingeret. Nunc enim multa obstrigillant, 6) & aciem nostram aut splendore nimio repercutiunt, aut obscuro retinent. Sed si 7) quemadmodum visus oculorum quibusdam medicamentis acui solet, & repurgari: sic & nos, si aciem animi liberare impedimentis voluerimus, poterimus perspicere virtutem, etiam obrutam corpore, etiam paupertate opposita, & humilitate & infamia obiacentibus. Cernemus, inquam, pulcritudinem illam, quamuis sordido obtectam. Rursus aeque malitiam, & aerumnosi animi veternum perspiciemus: quamuis multus circa diuitiarum radiantium splendor impediat, & intuentem, hinc honorum, illinc magnatum potestatum falsa lux verberet. Tunc intelligere nobis licebit, quam contemnenda miremur, simillimi pueris, quibus omne ludicrum in pretio est. Parentibus quippe, nec minus fratribus, praeferunt paruo aere

5. *Suspenso*] inter donaria.
6. *Obstrigillant*] obsunt, sese opponunt. Vide Nonium Marcellum.
7. *Si*] delent quidam. Sed elegans est eius repetitio propter interiecta. *Gronov.*

empta

empta monilia. Quid ergo inter nos & illos interest, vt Aristo ait, nisi quod nos circa tabulas & statuas insanimus, carius inepti? Illos reperti in littore calculi leues, & aliquid habentes varietatis, delectant, nos ingentium maculæ columnarum: siue ex Ægyptiis arenis, siue ex Africæ solitudinibus aduectæ porticum aliquam vel capacem populi cœnationem ferunt. Miramur parietes tenui marmore inductos: cum sciamus quale sit, quod absconditur. oculis nostris imponimus. Et cum auro tecta 8) perfundimus, quid aliud quam mendacio gaudemus? scimus enim sub illo auro fœda ligna latitare. Nec tantum parietibus aut lacunaribus ornamentum tenue prætenditur: omnium istorum quos incedere altos vides, bracteata 9) felicitas est. Inspice, & disces sub ista tenui membrana dignitatis, quantum mali lateat. Hæc ipsa res tot magistratus, tot iudices detinet, 10) quæ magistratus & iudices facit, 11) pecunia; quæ ex quo in honore esse cœpit, verus rerum honor cecidit: mercatoresque & venales inuicem facti, quærimus, non quale sit quidque, sed quanti. Ad mercedem pii sumus, ad mercedem impii. Honesta, quamdiu aliqua illis spes inest, sequimur: in contrarium transituri, si plus scelera promittant. Admirationem nobis parentes auri argentique fecerunt: & teneris infusa cupiditas altius sedit, creuitque nobiscum. Deinde totus populus in alia discors, in hoc conuenit: hoc suspiciunt, hoc suis optant, hoc diis

8. *Tecta*] interiora, i. e. laquearia, quamuis & exteriora ac ipsas tegulas inaurare soleant. *Lips.*

9. *Bracteata*] i. e. externa tantum specie imponens, sicut illic auri tenuis bractea tantum inducitur. Id.

10. *Detinet*] in litibus cognoscendis & finiendis. *Id.*

11. *Magistratus & iudices facit*] ex censu enim & opibus fiebant. *Id.*

velut

velut rerum humanarum maximum, cum grati videri volunt, consecrant. Denique eo mores redacti sunt, vt paupertas maledicto probroque sit, contempta diuitibus, inuisa pauperibus. Accedunt inde carmina poëtarum, quæ affectibus nostris facem subdant, quibus diuitiæ velut vnicum vitæ decus ornamentumque laudantur. Nihil illis melius nec dare videntur dii immortales posse, nec habere.

Regia solis erat sublimibus alta columnis,
Clara micante auro.

Eiusdem currum adspice.

Aureus axis erat, temo aureus, aurea summæ
Curuatura rotæ, radiorum argenteus ordo.

Denique quod optimum videri volunt seculum, aureum appellant. Nec apud tragicos desunt, qui lucro innocentiam, salutem, opinionem bonam mutant.

Sine me 12) vocari pessimum, vt diues vocer.
An diues, omnes quærimus: nemo, an bonus.
Non quare, & vnde: quid habeas, tantum rogant.
Vbique tanti quisque, quantum habuit, fuit.
Quid habere nobis turpe sit, quæris? nihil.
Aut diues opto viuere, aut pauper mori.
Bene moritur, qui, dum moritur, lucrum facit.
Pecunia ingens generis humani bonum,
Cui non voluptas matris, aut blanda potest
Par esse prolis, non sacer meritis parens.
Tam dulce si quid Veneris in vultu micat,
Merito illa amores cælitum atque hominum mouet.

12. *Sine me*] non sunt vnius Poetæ hi versus, sed plurium.

Cum hi nouiſſimi verſus in tragœdia Euripidis pronuntiati eſſent, totus populus ad eiiciendum & actorem & carmen conſurrexit vno impetu: donec Euripides in medium ipſe proſiluit, petens, vt exſpectarent, viderentque quem admirator auri exitum faceret. Dabat in illa fabula pœnas Bellerophontes, quas in ſua quiſque dat. Nulla enim auaritia ſine pœna eſt, quamuis ſatis ſit ipſa pœnarum. O quantum lacrimarum, ô quantum laborum exigit! quam miſera deſideratis, quam miſera partis eſt! Adiice quotidianas ſolicitudines, quæ pro modo habendi quemque diſcruciant. Maiore tormento pecunia poſſidetur, quam quæritur. Quantum damnis ingemiſcunt, quæ & magna incidunt, & maiora videntur! denique vt nihil illis fortuna detrahat, quidquid non acquiritur, damnum eſt. At felicem illum homines, & diuitem vocant, & conſequi optant, quantum ille poſſidet. Fateor. Quid ergo? tu vllos eſſe conditionis peioris exiſtimas, quam qui habent & miſeriam, & inuidiam? Vtinam qui diuitias appetituri eſſent, cum diuitibus deliberarent! vtinam honores petituri, cum ambitioſis, & ſummum adeptis dignitatis ſtatum! profecto vota mutaſſent: cum interim illi noua ſuſcipiunt, qui priora 13) damnauerant. Nemo enim eſt cui felicitas ſua, etiamſi curſu venit, ſatisfaciat. Queruntur & de conſiliis, & de proceſſibus ſuis: maluntque ſemper, quæ reliquerunt. Itaque hoc tibi philoſophia præſtabit, quo equidem nihil

13. *Qui priora*] Lipſ. legit: *quos*. Hoc enim vult Seneca: adeo non pœnitet ambitionis, vt qui votis ad honorem talem venerit, alia ſuſcipiat vt iterum perueniat, altiusque adſcendat. Nimirum *homines vota damnant* cum compotes eorum fiunt.

ma-

maius existimo: numquam te pœnitebit tui. Ad hanc tam solidam felicitatem, quam tempestas nulla concutiat, non perducent te apte verba contexta, & oratio fluens leniter. Eant vt volent, dum animo compositio sua constet, dum sit magnus, & opinionum securus, & ob ipsa quæ aliis displicent, sibi placens: qui profectum suum vita æstimet, & tantum scire se iudicet, quantum non cupit, quantum non timet.

EPIST. CXVI.

Contra Peripateticos, exscindendos Affectus, non temperandos esse: neque a Natura induci. A mollitie sententiam aduersam nasci.

VTrum satius sit, modicos habere affectus, an nullos, sæpe quæsitum est. Nostri illos expellunt: Peripatetici temperant. Ego non video, quomodo salubris esse aut vtilis possit vlla mediocritas morbi. Noli timere. nihil eorum, quæ tibi non vis negari, eripio: facilem me, indulgentemque præbebo rebus, ad quas tendis, & quas aut vitæ necessarias, aut vtiles, aut iucundas putes: detraham vitium. Nam cum tibi cupere interdixero, velle permittam: *1*) vt eadem illa intrepidus facias, vt certiore consilio, vt voluptates illas magis sentias, Quid ni? ad te magis peruenturæ sunt, si illis imperabis, quam si seruies. Sed naturale est, inquis, vt desiderio amici torquear: da ius lacrimis tam iuste cadentibus. Naturale est opinionibus hominum tangi, & aduersis contristari: quare non permittas mihi hunc tam honestum malæ opinionis metum? Nullum vitium est sine patrocinio: nul-

1. *Velle permittam*] voluntas enim Stoicis bona & inter εὐπαθείας est. vid. Lips. de Manud. L. 3. Diss. 5.

li non initium est verecundum & exorabile, sed ob hoc latius funditur. Non obtinebis vt desinat, si incipere permiseris. Imbecillis est primo omnis affectus, deinde ipse se concitat, & vires, dum procedit, parat: excluditur facilius, quam expellitur. Quis negat omnes affectus a quodam quasi naturali 2) fluere principio? curam nobis nostri natura mandavit: sed huic vbi nimium indulseris, vitium est. Voluptatem natura necessariis rebus admiscuit, non vt illam peteremus, sed vt ea, sine quibus non possumus viuere, gratiora nobis illius faceret accessio: si suo veniat iure, 3) luxuria est. Ergo intrantibus resistamus: quia facilius, vt dixi, non recipiuntur quam exeunt. Aliquatenus, inquis, dolere, aliquatenus timere permitte. sed illud aliquatenus longe producitur, nec vbi vis, accipit finem. Sapienti non solicite custodire se tutum est: & lacrimas suas & voluptates, vbi volet, sistet. Nobis quia non est regredi facile, optimum est omnino non progredi. Eleganter mihi videtur Panætius respondisse adolescentulo cuidam quærenti, An sapiens amaturus esset? De sapiente, inquit, videbimus: mihi & tibi, qui adhuc a sapiente longe absumus, non est committendum, vt incidamus in rem commotam, impotentem, alteri emancipatam, vilem sibi. Siue enim nos respexit, humanitate eius irritamur; siue contempsit, superbia accendimur. Æque facilitas amoris, quam difficultas nocet: facilitate c[illegible]r, cum difficultate certamus. Itaque conscii no[illegible]becillitatis nostræ, quiescamus. Nec vino infir-

2. *Quasi naturali*] non vere tali, nam sic boni essent, cum bonum sit quod secundum naturam est.

3. *Si suo veniat iure*] non vt accessoria, sed principalis, non vt ministra, sed domina. *Lips.*

mum

mum animum committamus, nec formæ, nec adulationi, nec vllis rebus blande trahentibus. Quod Panætius de amore quærenti respondit, hoc ego de omnibus dico. Quantum possumus nos, a lubrico recedamus: in sicco quoque parum fortiter stamus. Occurret hoc loco mihi illa publica contra Stoicos voce: Nimis magna promittitis, nimis dura præcipitis. nos homunciones sumus, omnia nobis negare non possumus. Dolebimus, sed parum: concupiscemus, sed temperate. irascemur, sed placabimur. Scis quare non possumus ista? quia nos posse non credimus. Imo mehercules, aliud est in re. Vitia nostra, quia amamus, defendimus, & malumus excusare illa, quam excutere. Satis natura homini dedit roboris, si illo vtamur, si vires nostras colligamus, ac totas pro nobis, certe non contra nos concitemus. Nolle in caussa est: non posse prætenditur.

EPIST. CXVII.

Quæstiuncula, An, cum Sapientia bonum sit, etiam sapere? Stoici istud vulgo negant: alii asserunt, & ipse istis pronior. Denique amolitur hac superuacua, & ad formationem morum serio vocat.

MUltum mihi tibique negotii concinnabis, &, dum nescis, in magnam me litem ac molestiam impinges, qui mihi tales quæstiunculas ponis, in quibus ego nec dissentire a nostris salua gratia, nec consentire salua conscientia possum. Quæris, an verum sit, quod Stoicis placet, Sapientiam bonum esse, sapere bonum non esse? Primum exponam, quid Stoicis videatur: tum dicere sententiam audebo. Placet nostris, quod bonum est, esse corpus: quia quod bonum est, facit: quicquid facit, corpus est. Quod bonum est,

prodest: faciat autem aliquid oportet, vt prosit: si facit, corpus est. Sapientiam bonum esse dicunt: sequitur, vt necesse sit illam corporalem quoque dicere. At sapere non putant eiusdem conditionis esse. Incorporale est & accidens alteri, id est, sapientiæ: itaque nec facit quidquam, nec prodest. Quid ergo, inquiunt, non dicimus, bonum est sapere? dicimus, referentes ad id ex quo pendet, id est, ad ipsam sapientiam. Aduersus hos quid ab aliis respondeatur, audi, antequam ego incipio secedere, *1*) & in alia parte considere. Isto modo, inquiunt, nec beate viuere bonum est. Velint nolint, respondendum est, beatam vitam bonum esse, & beate viuere bonum non esse. Etiamnum quoque nostris illud opponitur. Vultis sapere? ergo expetenda res est, sapere: si expetenda res est, bonum est. Coguntur nostri verba torquere, & vnam syllabam expetendo interponere, quam sermo noster inseri non sinit. Ego illam, si pateris, adiungam. Expetendum est, inquiunt, quod bonum est: ad expetendum, *2*) quod bono contingit: quod, cum bonum consecuti sumus, non petitur tanquam bonum, sed petito bono accedit. Ego non idem sentio, & nostros iudico in hoc descendere: quia iam primo vinculo tenentur, & mutare illis formulam non licet. Multum dare solemus præsumptioni *3*) omnium hominum. Apud nos veritatis argumentum est, aliquid omnibus videri: tanquam deos esse, inter alia sic colligimus, quod omnibus de diis opinio insita est: nec vlla gens vsquam

1. *Secedere*] a Senatu sumtum, vbi discessione a consule permissa in hanc aut illam subselliorum partem ibant. *Lips.*

2. *Ad expetendum*] προσαιρετέον. Expetendum αἱρετόν.

3. *Præsumptioni*] præceptæ opinioni προλήψει. Sensus: magnæ apud me autoritatis est omnium hominum consensus.

est

est adeo extra leges moresque proiecta, vt non aliquos deos credat. Cum de animarum æternitate disserimus, non leue momentum apud nos habet consensus hominum, aut timentium inferos, aut colentium. Vtor hac publica persuasione: neminem inuenies, qui non putet & sapientiam bonum, & sapere. Non faciam quod victi 4) solent, vt prouocem ad populum: nostris incipiemus armis confligere. Quod accidit alicui: vtrum extra id cui accidit est, an in eo cui accidit? Si in eo est cui accidit, tam corpus est, quam illud cui accidit. Nihil enim accidere sine tactu potest: quod tangit, corpus est. Si extra est, postquam acciderat, recessit: quod recessit, motum habet: quod motum habet, corpus est. Speres me dicturum, non esse aliud cursum, aliud currere: nec aliud calorem, aliud calere: nec aliud lucem, aliud lucere. Concedo ista alia esse, sed non sortis alterius. Si valetudo indifferens est: & valere indifferens est. Si forma indifferens est: & formosum esse indifferens est. Si iustitia bonum est: & iustum esse bonum est. Si turpitudo malum est: & turpem esse malum est. tam mehercules quam si lippitudo malum est, & lippire malum est. Hoc vt scias, neutrum esse sine altero potest. Quod sapit, sapiens est: quod sapiens est, sapit. Adeo non potest dubitari, an quale illud sit, tale hoc sit, vt quibusdam vtrumque vnum videatur atque idem. Sed illud libenter quæsierim: Cum omnia aut bona sint, aut mala, aut indifferentia, sapere in quo numero sit? Bonum negant esse. malum vtique non est: sequitur, vt medium sit. Id autem medium atque indifferens vocamus, quod tam malo contingere quam bono potest:

4. *Victi*] in arena, gladiatoriis pugnis, vbi qui succubuerat populi misericordiam implorabat.

tanquam pecunia, forma, nobilitas. Hoc, vt sapiat, contingere nisi bono non potest: ergo indifferens non est. Atqui ne malum quidem est, quod contingere malo non potest: ergo bonum est. Quod nisi bonus non habet, bonum est: sapere non nisi bonus habet: ergo bonum est. Accidens est, inquit, sapientiæ. Hoc ergo quod vocas sapere, vtrum facit sapientiam, an patitur? siue facit illud, siue patitur, vtroque modo corpus est. Nam & quod fit, & quod facit, corpus est. si corpus est, bonum est: vnum enim deerat illi, quo minus bonum esset, quod incorporale erat. Peripateticis placet, nihil interesse inter sapientiam & sapere, cum in vtrolibet eorum & alterum sit. Numquid enim quemquam existimas sapere, nisi qui sapientiam habet? Numquid quemquam qui sapiat, non putas habere sapientiam? Dialectici veteres ista distinguunt: ab illis diuisio vsque ad Stoicos venit. Qualis sit hæc, dicam. Aliud est ager, aliud agrum habere. Quid ni? cum habere agrum ad habentem, non ad agrum pertineat. Sic aliud est sapientia, aliud sapere. Puto concedes duo esse hæc, id quod habetur, & eum qui habet: habetur sapientia: habet, qui sapit. Sapientia est mens perfecta, vel ad summum optimumque perducta: ars enim vitæ est. Sapere quid est? non possum dicere, mens perfecta, sed id quod contingit perfectam mentem habenti. Ita alterum est, mens bona: alterum quasi habere mentem bonam. Sunt, inquit, naturæ corporum: tamquam, hic homo est, hic equus: has deinde sequuntur motus animorum enuntiatiui corporum. Hi habent proprium quiddam, & a corporibus seductum: tanquam, video Catonem ambulantem: hoc sensus ostendit, animus credit. Corpus est quod video, cui & oculos, & animum intendi. Dico deinde,

nde, Cato ambulat: non corpus quidem est quod nunc loquor, sed enuntiatiuum quiddam de corpore: quod alii effatum vocant, alii enuntiatum, alii edictum. Sic cum dicimus sapientiam, incorporale 5) quiddam intelligimus: cum dicimus, Sapit: de corpore loquimur. Plurimum autem interest, vtrum illud dicas, an de illo. Putemus in præsentia ista duo esse: nondum enim quid mihi videatur, pronuntio: quid prohibet, quo minus aliud quidem sit, sed nihilominus bonum? Dicebas paullo ante, aliud esse agrum, aliud habere agrum. Quid ni? in alia enim natura est qui habet, in alia quod habetur. illa terra est, hic homo est. At in hoc de quo agitur, eiusdem naturæ sunt vtraque, & qui habet sapientiam, & ipsa quæ habetur. Præterea illic aliud est quod habetur, alius qui habet: hic in eodem est, & quod habetur, & qui habet. Ager iure possidetur: sapientia natura. ille abalienari potest, & alteri tradi: hæc non discedit a domino. Non est itaque quod compares inter se dissimilia. Cœperam dicere, posse ista duo esse & tamen vtraque bona. Sapientia, & sapiens duo sunt: & vtrumque bonum esse concedis. Quomodo nihil obstat, quo minus & sapientia bonum sit, & habens sapientiam: sic nihil obstat, quo minus & sapientia bonum sit, & habere sapientiam, id est, sapere. Ego in hoc volo sapiens esse, vt sapiam. Quid ergo? non est id bonum, sine quo nec illud bonum est? Vos certe dicitis, sapientiam, si sine vsu detur, accipiendam non esse. Quis est vsus sapientiæ? Sapere: hoc est in illa pretiosissimum: quo detracto, superuacua fit. Si tormenta mala sunt, torqueri malum est: adeo quidem, vt illa non sint

5. *Incorporale*] sensus omnino & præcedentia poscunt vt *corporale* legatur.

mala, si quod sequitur, detraxeris. Sapientia habitus perfectæ mentis est: sapere, vsus perfectæ mentis. Quomodo potest vsus eius bonum non esse, quæ sine vsu bonum non est? Interrogo te, an sapientia sit expetenda. fateris. Interrogo, an vsus sapientiæ sit expetendus. fateris. negas enim te illam recepturum, si vti ea prohibearis. quod expetendum est, bonum est. Sapere, sapientiæ vsus est: quomodo eloquentiæ, loqui: quomodo oculorum, videre: ergo sapere, sapientiæ vsus est. vsus autem sapientiæ expetendus est: sapere ergo expetendum est: si expetendum est, bonum est. Olim ipse me damno, qui illos imitor dum accuso, & verba apertæ rei impendo. Cui enim dubium potest esse, quin si æstus malum est, & æstuare malum sit? si algor malum est, malum sit algere? si vita bonum est, & viuere bonum est? Omnia ista circa sapientiam, non in ipsa sunt: at nobis in ipsa commorandum est, etiamsi quid euagari libet, amplos habet illa spatiosos que secessus. De deorum natura quæramus. de siderum alimento, de his tam variis stellarum discursibus: an ad illarum motus nostra moueantur corpora, an corporibus omnium, animisque illinc impetus veniat. An & hæc quæ fortuita dicuntur, certa lege constricta sint, nihilque in hoc mundo repentinum, aut expers ordinis volutetur. Ista iam a formatione morum recesserunt: sed leuant animum, & ad ipsarum quas tractant rerum magnitudinem attollunt. Hæc vero de quibus paullo ante dicebam, minuunt, & deprimunt, nec vt putas exacuunt, sed extenuant. Obsecro vos, cur tam necessariam curam maioribus melioribusque debitam, in re nescio an falsa, certe inutili, terimus? Quid mihi profuturum est scire, an aliud sit sapientia, aliud sapere? quid mihi profuturum est scire,

ſcire, illud bonum eſſe, hoc non eſſe? Temere me geram, ſubibo huius voti aleam. tibi ſapientia, mihi ſapere contingat: pares erimus. Potius id age, vt mihi viam monſtres, qua ad iſta perueniam. Dic mihi quid vitare debeam, quid appetere: quibus animam labantem ſtudiis firmem: quemadmodum quæ me in tranſuerſo ferunt aguntque, procul a me repellam. Quomodo par eſſe tot malis poſſim: quomodo iſtas calamitates remoueam, quæ ad me irruperunt: quomodo illas, ad quas ego irrupi. *6)* Doce, quomodo feram ærumnam ſine gemitu meo, felicitatem ſine alieno; quomodo vltimum neceſſarium vitæ terminum non exſpectem, ſed ipſemet, cum viſum erit, profugiam. Nihil mihi videtur turpius, quam optare mortem. Nam ſi vis viuere, quid optas mori? ſi non vis, quid deos rogas, quod tibi naſcenti *7)* dederunt? Nam vt quandoque moriaris, etiam inuito poſitum eſt: vt cum voles, in tua manu eſt. Alterum tibi neceſſe eſt, alterum licet. Turpiſſimum his diebus principium diſerti mehercules viri legi: Ita, inquit, quamprimum moriar. Homo demens, optas rem tuam. *8)* Ita quamprimum moriar. Fortaſſe inter has voces ſenex factus es. Alioqui quid in mora eſt? nemo te tenet, euade qua viſum eſt. Elige quamlibet rerum naturæ partem, qua tibi præberi exitum iubeas. Hæc nempe ſunt elementa, quibus hic mundus adminiſtratur, aqua, terra, ſpiritus. *9)* Omnia iſta tam cauſſa viuendi ſunt, quam viæ mortis. Ita quamprimum moriar.

6 *Irrupi*] ad quas ſponte mea proruі.

7. *Tibi naſcenti*] ab ipſa natiuitate, vt parandum non fuerit, quiuis enim hoc habet vt poſsit mori ſi velit.

8. *Optas rem tuam*] quod enim noſtrum eſt, non optamus, cum nobis ipſis id præſtare poſsimus.

9. *Spiritus*] aer.

Quamprimum istud, quod esse vis? quem illi diem ponis? citius fieri quam optas, potest. Imbecillæ mentis ista sunt verba, & hac detestatione *10)* misericordiam captantis. Non vult mori, qui optat. Deos vitam roga, & salutem: si mori placuit, hic mortis est fructus, optare desinere. Hæc, mi Lucili, tractemus, his formemus animum. Hæc est sapientia, hoc est sapere, non disputatiunculis inanibus subtilitatem vanissimam agitare. Tot quæstiones tibi fortuna posuit. nondum illas soluisti: iam cauillaris. Quam stultum est, cum signum pugnæ acceperis, ventilare? *11)* remoue ista lusoria arma, decretoriis *12)* opus est. Dic qua ratione nulla animum tristitia, nulla formido perturbet: qua ratione hoc secretarum cupiditatum pondus effundam. Agatur aliquid. Sapientia bonum est, sapere non est bonum. Sic sit. negemus, sapere bonum esse: vt hoc totum studium derideatur, tanquam operatum superuacuis. Quid si scires etiam illud quæri, an bonum sit futura sapientia? Quid enim dubii est, oro te, an nec messem futuram iam sentiant horrea, nec futuram adolescentiam pueritia viribus aut vllo robore intelligat? Ægro interim nihil ventura sanitas prodest, non magis, quam currentem luctantemque post multos secuturum sensus otium reficit. Quis nescit hoc ipso non esse bonum id quod futurum est, quia futurum est? nam quod bonum est, utique prodest: nisi præsentia, prodesse non possunt. Si non prodest, bonum non est vtique: si prodest, iam est. Futurus sum sapiens: hoc bonum erit, cum fuero:

10. *Detestatione*] idem quod obtestationem esse vult Lipsius. potest tamen etiam recepto significatu accipi.

11. *Ventilare*] proludere & brachia atque arma iactare. *Lips.*

12. *Decretoriis*] veris & quibus de victoria & vita decernatur.

inte-

interim non eſt. Prius aliquid eſſe debet, deinde, quale eſſe. Quomodo, oro te, quod adhuc nihil eſt, iam bonum eſt? Quomodo autem tibi magis vis probari, non eſſe aliquid, quam ſi dixero, futurum eſt? nondum enim veniſſe apparet, quod venit. Ver ſecuturum eſt: ſcio nunc hiemem eſſe. æſtas ſecutura eſt: ſcio æſtatem non eſſe. Maximum argumentum habeo nondum præſentis, futurum eſſe. Sapiam, ſpero: ſed interim non ſapio. ſi illud bonum haberem, iam hoc carerem malo. Futurum eſt, vt ſapiam. ex hoc licet nondum me ſapere intelligas. non poſſum ſimul & in illo bono, & in hoc malo eſſe. Duo iſta non coëunt, nec apud eundem ſunt vna, bonum & malum. Tranſcurramus ſolertiſſimas nugas, & ad illa quæ nobis aliquam opem ſunt latura, properemus. Nemo qui obſtetricem parturienti filiæ ſolicitus accerſit, edictum & ludorum ordinem *13)* perlegit. nemo qui ad incendium domus ſuæ currit, tabulam latrunculariam *14)* perſpicit, vt ſciat quomodo alligatus exeat *15)* calculus. At mehercules omnia tibi vndique nuntiantur, & incendium domus, & periculum liberorum, & obſidium patriæ, & bonorum direptio: adiice iſtis naufragium, motusque terrarum, & quidquid aliud timeri poteſt. Inter iſta diſtrictus, rebus, nihil aliud quam animum oblectantibus, vacas? Quid inter ſapientiam, & ſapere interſit, inquiris? nodos nectis ac ſoluis, tanta

13. *Edictum & ludorum ordinem*] libelli & tabulæ vbi apparatus omnis ludorum deſcriptus, in publico propoſitæ pionendæ & alliciendæ plebi.

14. *Latrunculariam*] de breuit. vit. c. 13. de Tranquill. c. 14.

15. *Alligatus exeat*] pugna enim erat, & alterius coloris calculi alteros ad lineam vltimam vrgebant: artis implexum vel obſeſſum euadere. *Lipſ.*

mole

mole impendente capiti tuo? Non tam benignum ac liberale tempus natura nobis dedit, vt aliquid ex illo vacet perdere: & vide, quam multa etiam diligentissimis pereant. Aliud valetudo sua cuique abstulit, aliud suorum: aliud necessaria negotia, aliud publica occupauerunt: vitam nobiscum diuidit somnus. Ex hoc tempore tam angusto, & rapido, & nos auferente, quid iuuat maiorem partem mittere in vanum? Adiice nunc, quod assuescit animus delectare se potius, quam sanare: & philosophiam oblectamentum facere, cum remedium sit. Inter sapientiam, & sapere quid intersit, nescio: scio mea non interesse, sciam ista, an nesciam. Dic mihi, cum, quid inter sapientiam & sapere intersit, didicero, sapiam? Cur ergo potius inter vocabula me sapientiæ detines, quam inter opera? Fac me fortiorem, fac me securiorem, fac fortunæ parem, fac superiorem. possum autem superior esse, si fecero omne quod disco.

EPIST. CXVIII.

Inanes epistolas nolle se scribere: potius monitorum & utilium uberes: & iam facit. Suadet sua, non aliena tractare; à Fortuna nihil petere, nec ab ea pendere. Verum bonum quærendum: & quid illud sit, definitum. Itemque quid ab honesto differat. Omne bonum, secundum Naturam esse: nec tamen quidquid secundum Naturam, Bonum.

EXigis a me frequentiores epistolas. Rationes conferamus: soluendo non eris. Conuenerat quidem, vt tua priora essent; tu scriberes, ego rescriberem: sed non ero difficilis, bene credi tibi scio: itaque

que in anteceſſum 1) dabo. Nec faciam, quod Cicero vir diſertisſimus facere Atticum iubet, vt etiam ſi rem nullam habebit, quod in buccam venerit, ſcribat. Nunquam poteſt deeſſe quod ſcribam, vt omnia illa quæ Ciceronis implent epiſtolas, tranſeam: quis candidatus laboret, quis alienis, quis ſuis viribus pugnet, quis conſulatum fiducia Cæſaris, quis Pompeii, quis ab ſe petat: quam durus ſit fenerator Cæcilius, a quo minoris centeſimis propinqui nummum mouere non poſſunt. Sua ſatius eſt mala, quam aliena tractare: ſe excutere, & videre, quam multarum rerum candidatus ſit, 2) & non ſuffragari. 3) Hoc eſt, mi Lucili, egregium, hoc ſecurum ac liberum, nihil petere, & tota fortunæ comitia tranſire. Quam putas eſſe iucundum, tribubus vocatis; cum candidati in templis ſuis 4) pendeant, & alius nummos pronuntiet, alius per ſequeſtrum 5) agat, alius eorum manus oſculis conterat, quibus deſignatus contingendam manum negaturus eſt, omnes attoniti, vocem præconis exſpectant; ſtare otioſum, & ſpectare illas nundinas, 6) nec ementem quidquam, nec vendentem? Quanto hic maiore gaudio fruitur, qui non prætoria, aut conſularia comitia ſecurus intuetur, ſed

1. *In anteceſſum*] argentariorum verbum: ſoluere priusquam dies ceſſerit. *Lipſ.*

2. *Quam multarum rerum candidatus*] quoniam, quas aſpernetur iudicio & ratione, etſi inclinatio eo vocet.

3. *Non ſuffragari*] tali ſc. petitioni rerum inanium.

4. *In templis ſuis*] totus campus martius templis & publicis ædificiis erat inſeſſus: ad propinqua itaque templa candidati diuertebant, & ibi exitum comitiorum expectabant. *Lipſ.*

5. *Per ſequeſtrum*] non tantum promittat, ſed & deponat apud alium fidei cauſſa. *Id.*

6. *Nundinas*] vetus eſt vitæ cum nundinis comparatio, vbi alii ementes, alii vendentes.

magna

magna illa, in quibus alii honores anniuersarios 7) petunt, alii perpetuas 8) potestates, alii bellorum euentus prosperos triumphosque, alii diuitias, alii matrimonia ac liberos, alii salutem suam suorumque! quanti animi res est, solum nihil petere, nulli supplicare, & dicere: Nihil mihi tecum fortuna: non facio mei tibi copiam. scio apud te Catones repelli, Vatinios fieri: nihil rogo. Hoc est priuatam facere fortunam. 9) Libet ergo hæc inuicem scribere, & hanc integram semper egerere materiam, circumspicientibus tot millia hominum inquieta: qui vt aliquid pestiferi consequantur, per mala nituntur in malum; petuntque mox fugienda, aut etiam fastidienda. Cui enim assecuto satis fuit, quod optanti nimium videbatur? Non est, vt existimant homines, auida felicitas, sed pusilla. itaque neminem satiat. Tu ista credis excelsa, quia longe ab illis iaces: ei vero qui ad illa peruenit, humilia sunt. Mentior, nisi adhuc quærit adscendere. Istud quod tu summum putas, gradus est. Omnes autem male habet ignorantia veri. tanquam ad bona feruntur, decepti rumoribus. Deinde mala esse, aut inania, aut minora quam sperauerint, adepti ac multa passi vident: maiorque pars miratur ex interuallo fallentia, & vulgo magna pro bonis sunt. Hoc ne nobis quoque eueniat, quæramus quid sit bonum. Varia eius interpretatio fuit. Finiuit hoc alius alio modo, alius illud aliter expressit. Quidam ita finiunt: Bonum est, quod inuitat animos, quod ad se vocat. Huic statim opponitur: Quid si inuitat quidem, sed in perniciem? scis quam mul-

7. *Anniuersarios*] tribunatus, præturas, consulatus. *Lips.*

8. *Perpetuas*] regna, principatus. *Id.*

9. *Priuatam facere fortunam*] exuere eam potentia sua & in ordinem redigere.

ta

ta mala, blanda sint. Verum, & verisimile, inter se differunt ita: Quod bonum est, vero iungitur: non est enim bonum, nisi verum est. At quod inuitat ad se, & allicit facie, verisimile est: subrepit, solicitat, attrahit. Quidam ita finierunt: Bonum est, quod appetitionem sui mouet, vel quod impetum animi tendentis ad se mouet. Et huic idem opponitur: multa enim impetum animi mouent, quæ petuntur petentium malo. Melius illi qui sic finierunt: Bonum est, quod ad se impetum animi secundum naturam mouet: & ita demum petendum est, cum cœpit esse expetendum. Iam & h[illegible]stum est: hoc enim perfecte est petendum. Loc[illegible]me admonet, vt, quid intersit inter bonum h[illegible]umque, dicam. Aliquid inter se habent mixtum, & inseparabile: nec potest bonum esse, nisi cui aliquid honesti inest: & honestum vtique bonum est. Quid ergo inter duo interest? Honestum est perfectum bonum, quo beata vita completur, cuius [illegible]ntactu alia quoque bona fiunt. Quod dico, tale est. Sunt quædam neque bona, neque mala: tanquam militia, legatio, iurisdictio. Hæc cum honeste administrata sunt, bona esse incipiunt, & ex dubio in bonum transeunt. Bonum societate honesti fit, honestum per se bonum est. Bonum ex honesto fluit, honestum ex se est. Quod bonum est, malum esse potuit: quod honestum est, nisi bonum esse non potuit. Hanc quidam finitionem reddiderunt: Bonum est, quod secundum naturam est. Attende quid dicam. Quod bonum est, & secundum naturam est: non protinus quod secundum naturam est, & bonum est. Multa quidem naturæ consentiunt: sed tam pusilla sunt, vt non conueniat illis boni nomen. Leuia enim sunt, & contemnenda: nullum nec minimum contemnendum bonum.

Nam

Nam quamdiu exiguum est, bonum non est: cum bo-
num esse cœpit, non exiguum est. Vnde aliquid co-
gnoscitur bonum? si perfecte secundum naturam est.
Fateris, inquis, quod bonum est, secundum natu-
ram esse: hæc eius proprietas est. Fateris & alia se-
cundum naturam quidem esse; sed bona non esse.
Quomodo ergo illud bonum est, cum hæc non sint?
quomodo ad aliam proprietatem peruenit, cum v-
trique præcipuum illud commune sit, secundum na-
turam esse? ipsa scilicet magnitudine. Nec hoc no-
vum est, quædam crescendo mutari. Infans fuit.
factus est pubes: alia eius proprietas fit: ille irratio-
nalis est, hic rationalis. Quædam incremento non
tantum in maius exeunt, sed in aliud. Non fit, in-
quit, aliud quod maius fit. Vtrum lagenam an doli-
um impleas vino, nihil refert: in vtroque proprietas
vini est. Exiguum mellis pondus; & magnum, sa-
pore non differt. Diuersa ponis exempla. in istis e-
nim eadem qualitas est: quamuis augeantur, manent.
Quædam amplificata in suo genere, in sua proprieta-
te perdurant: quædam post multa incrementa, vltima
demum vertit adiectio, & nouam illis, aliamque,
quam in qua fuerant, conditionem imprimit. Vnus
lapis fecit fornicem, ille qui latera inclinata cuneauit,
& interuentu suo vinxit. Summa adiectio quare plu-
rimum facit, vel exigua? quia non auget, sed implet.
Quædam processu priorem exuunt formam, & in no-
vam transeunt. Vbi animus aliquid diu protulit, &
magnitudinem eius sequendo lassatus est, infinitum
cœpit vocari; quod longe aliud factum est quam fuit,
cum magnum videretur, sed finitum. Eodem modo
aliquid difficulter secari cogitauimus: nouissime cre-
scente difficultate, insecabile inuentum est. Sic ab
eo quod vix & ægre mouebatur, processimus ad im-
mobi-

mobile. Eadem ratione aliquid ſecundum naturam fuit: hoc in aliam proprietatem magnitudo ſua tranſtulit, & bonum fecit.

EPIST. CXIX.

Diuitias a nobis peti poſſe, & accipi, nil ſuperuacuum petendo. Finem omnium rerum ſpectandum, qui Naturam non excedit. Satis ea habere, non multum, quærit. Oſtendit deinde diuites vulgo, omnes pauperes eſſe. Pulcra, & (Deus bone!) vera ſunt.

QVoties aliquid inueni, non exſpecto donec dicas, In commune 1): ipſe mihi dico. Quid ſit quod inuenerim, quæris? ſinum laxa, merum lucrum eſt. Docebo quomodo fieri diues celerrime poſſis, quod valde cupis audire. Nec immerito: ad maximas te diuitias compendiaria ducam. Opus erit tamen tibi creditore. vt negotiari poſſis, æs alienum facias oportet: ſed nolo per interceſſorem mutueris, nolo proxenetæ nomen tuum iactent. Paratum tibi creditorem dabo, Catonianum illum 2): a te mutuum ſumes. Quantulumcumque eſt, ſatis erit, ſi quidquid deerit, id a nobis petierimus. Nihil enim, mi Lucili, intereſt, vtrum non deſideres, an habeas. Summa rei in vtroque eſt eadem: non torqueberis. Nec illud præcipio, vt aliquid naturæ neges: contumax eſt, non poteſt vinci, ſuum poſcit: ſed vt quidquid naturam excedit, ſcias precarium eſſe, non neceſſarium.

1. *In commune*] quaſi dicas: & mihi pars eſto. Sic Græci eodem ſenſu ſi aliquid in via quis inueniſſet aiebant *Κοινὸς Ἑρμῆς*. Sic Phædr. fab. 87 *Eia* inquit *in commune* quodcunque eſt tueri. *Gronov.*

2. *Catonianum illum*] ſc. creditorem. Nam Cato dixit: *quod tibi deeſt a te ipſo mutuum ſume*. vid. L. 5. de Benef. cap. 7. *Gronov.*

Esurio: edendum est. vtrum hic panis sit plebeius, an siligineus, ad naturam nihil pertinet. Illa ventrem non delectari vult, sed impleri. Sitio. vtrum hæc aqua sit quam ex lacu proximo excepero, an ea quam multa niue clusero, 3) ut rigore refrigeretur alieno, ad naturam nihil pertinet. Illa hoc vnum iubet, sitim exstingui. Vtrum sit aureum poculum, an crystallinum, an murrheum, an Tiburtinus calix, an manus concaua, nihil refert. Finem omnium rerum specta, & superuacua dimittes. Fames me appellat: ad proxima quæque tendatur manus: ipsa mihi commendabit, quodcumque comprehendero. Nihil contemnit esuriens. Quid sit ergo, quod me delectauerit, quæris? Videtur mihi egregie dictum: Sapiens, diuitiarum naturalium est quæsitor acerrimus. Inanime, inquis, lance muneras. Quid est illud in commune? 4) iam ego paraueram fiscos: circumspiciebam in quod me mare negotiaturus immitterem, quod publicum 5) agitarem, quas accerserem merces. De cipere est istud, docere paupertatem, cum diuitias promiseris. Ita tu pauperem iudicas, cui nihil deest? Suo, inquis, & patientiæ suæ beneficio, non fortunæ. Ideo ergo illum non iudicas diuitem quia diuitiæ eius desinere non possunt? Vtrum malis habere multum, an satis? qui multum habet, plus cupit; quod est argumentum, nondum illum satis habere: qui satis habet, consecutus est, quod nunquam diuiti contingit, finem. An has ideo non putas esse diuitias, quia propter illas nemo proscriptus est? quia propter illas nulli venenum filius, nulli vxor

3. *Clusero*] nam vas ipsum circumdari niue potest, vt frigus capiat, niuis ipsius & vitii ex parte liquore. *Lips.*

4. *In commune*] scilicet supra dixerat Seneca sub initium Epistolæ se aliquid inuenisse *in commune*.

5. *Quod publicum*] nam vectigalium redemptoris prompta sæpe ad opes via. *Lips.*

impe-

impegit? quia in bello tutæ sunt? quia in pace otiosæ? quia nec habere illas periculosum est, nec operosum disponere? An parum habet, qui tantum non alget, non esurit, non sitit? plus Iupiter non habet. Nunquam parum est, quod satis est: nunquam multum est, quod satis non est. Post Darium & Indos pauper est Alexander Macedo: quærit quod suum faciat, scrutatur maria ignota, in Oceanum classes mittit nouas, &, vt ita dicam, mundi claustra perrumpit. Quod naturæ satis est, homini non est. Inuentus est qui concupisceret aliquid post omnia. Tanta est cæcitas mentium, & tanta initiorum suorum vnicuique, cum processit, obliuio. Ille modo ignobilis anguli non sine controuersia dominus, de tanto fine terrarum per suum rediturus orbem *6)* tristis est. Neminem pecunia diuitem fecit: imo contra, nulli non maiorem sui cupiditatem incussit. Quæris, quæ sit huius rei caussa? plus incipit habere posse, qui plus habet. Ad summam, quem voles mihi ex his quorum nomina cum Crasso Licinioque *7)* numerantur, in medium licet protrahas: afferat censum, & quidquid habet, & quidquid sperat, simul computet: iste, si mihi credis, pauper est; si tibi, potest esse. *8)* At hic qui se ad id quod natura exigit, composuit, non tantum extra sensum est paupertatis, sed extra metum. Sed vt scias, quam difficile sit res suas ad naturalem modum coarctare; hic ipse quem circa naturam diximus, quem tu vocas pauperem, habet aliquid & superuacui. At excæcant populum, & in se conuertunt opes, si numerati multum ex aliqua domo

6. *Per suum rediturus orbem*] nam alienis & nouis imperiis semper inhians, tristis est quod per suum redeat.

7. *Crasso Licinioque*] vterque valde diues De Crasso notum. De Licinio ex Dione L. 54. Iuuenale sat. I & aliis constat.

8. *Si tibi, potest esse*] si tibi credas, h. e. quod ipse fateris saltem potest esse pauper.

effertur, si multum auri tecto quoque eius illinitur, si familia aut corporibus electa, aut spectabilis cultu est. Omnium istorum felicitas in publicum spectat: ille quem nos & populo & fortunæ subduximus, beatus introrsum est. Nam quod ad illos pertinet, apud quos falso diuitiarum nomen inuasit occupata paupertas: sic diuitias habent, quomodo habere dicimur febrem, cum illa nos habeat. E contrario dicere debemus: Febris illum tenet. eodem modo dicendum est, Diuitiæ illum tenent. Nihil ergo monuisse te malim, quam hoc, quod nemo monetur satis: vt omnia naturalibus desideriis metiaris, quibus aut gratis satis fiat, aut paruo. Tantum miscere vitia desideriis noli. Quæris, quali mensa, quali argento, quam paribus ministeriis, *9*) & leuibus, *10*) afferatur cibus? nihil præter cibum natura desiderat.

Num tibi, cum fauces urit sitis; aurea quæris
Pocula? num esuriens fastidis omnia præter
Pauonem rhombumque?

Ambitiosa non est fames: contenta desinere est: quo desinat, non nimis curat. Infelicis luxuriæ ista tormenta sunt. quærit quemadmodum post saturitatem quoque esuriat; quemadmodum non impleat ventrem, sed farciat; quemadmodum sitim prima potione sedatam reuocet. Egregie itaque Horatius negat ad sitim pertinere, quo poculo aqua, aut quam eleganti manu ministretur. Nam si pertinere ad te iudicas, quam crinitus puer, *11*) & quam perlucidum

9. Quam paribus ministeriis] ætate scilicet & colore. Sic de breuit. vit. c. 12. & alibi in his Epistolis. *Lips.*

10. Leuibus] glabris vt alibi vocat, & sine pilis.

11. Quàm crinitus puer] quia poculis, muliebri plerumque habitu erant, capillitio longo & fluente. *Lips.*

tibi

tibi poculum porriget, non sitis. Inter reliqua, hoc nobis natura præstitit præcipuum, quod necessitati fastidium excussit. Recipiunt superuacua delectum. Hoc parum decens, illud parum laudatum, oculos hoc meos lædit. Id actum est ab illo mundi conditore, qui nobis viuendi iura descripsit, vt salui essemus, non delicati. Ad salutem omnia parata sunt, & in promptu: deliciis omnia misere ac solicite comparantur. Vtamur ergo hoc naturæ beneficio inter magna numerando; & cogitemus, nullo nomine melius illam meruisse de nobis, quam quia quidquid ex necessitate desideratur, sine fastidio sumitur.

EPIST. CXX.

Boni notitia quomodo ad nos venerit? obseruatione, & collatione: natura etiam ducente. Venit & ex contrario; id est, vitii detestatione. Describit Sapientem, & vulgo petenda aut timenda calcantem, etiam ipsam mortem. Denique vnum semper, & sibi constantem.

EPistola tua per plures quæstiunculas vagata est, sed in vna constitit, & hanc expediri desiderat: Quomodo ad nos boni honestique notitia peruenerit. Hæc duo apud alios diuersa sunt, apud nos tantum diuisa. 1) Quid sit hoc, dicam. Bonum putant esse aliqui, quod vtile est. itaque hoc & diuitiis, & equo, & vino, & calceo nomen imponunt: tanta fit apud illos boni vilitas, & adeo vsque ad sordida descendit. Honestum putant, cui ratio recti officii constat: tanquam pie curatam patris senectutem, adiutam amici paupertatem, fortem expeditionem,

1. *Apud nos tantum diuisa*] quomodo & quatenus in ep. 118 circa medium copiose.

prudentem moderatamque ſententiam. Iſta duo quidem facimus, ſed ex vno. Nihil eſt bonum, niſi quod honeſtum eſt: quod honeſtum eſt, vtique bonum. Superuacuum iudico adiicere, quid inter iſta diſcriminis ſit, cum ſæpe dixerim. Hoc vnum dicam: Nihil nobis bonum videri, quo quis & male vti poteſt. Vides autem, diuitijs, nobilitate, viribus, quam multi male vtantur. Nunc ergo ad id reuertor, de quo deſideras dici: Quomodo ad nos prima boni honeſtique notitia peruenerit. Hoc nos docere natura non potuit: ſemina nobis ſcientiæ dedit, ſcientiam non dedit. Quidam aiunt nos in notitiam incidiſſe: quod eſt incredibile, virtutis alicui ſpeciem caſu occurriſſe. Nobis videtur obſeruatio collegiſſe, & rerum ſæpe factarum inter ſe collatio, per analogiam noſtro intellectu & honeſtum & bonum iudicante. Hoc verbum cum Latini grammatici ciuitate donauerint, ego damnandum non puto, nec in ciuitatem ſuam redigendum. Vtar ergo illo non tamquam recepto, ſed tamquam vſitato. Quæ ſit hæc analogia, dicam. Noueramus corporis ſanitatem: ex hac cogitauimus eſſe aliquam & animi. noueramus corporis vires: his collegimus eſſe & animi robur. Aliqua benigna facta, aliqua humana, aliqua fortia, nos obſtupefecerant: hæc cœpimus tamquam perfecta mirari. Suberant illis multa vitia, quæ ſpecies alicuius conſpicui facti fulgorque celabat: hæc diſſimulauimus. Natura iubet augere laudanda: nemo non gloriam vltra verum tulit. Ex his ergo ſpeciem ingentis boni traximus. Fabricius Pyrrhi regis aurum repulit, maiuſque regno iudicauit, regias opes poſſe contemnere. Idem, medico Pyrrhi promittente venenum ſe regi daturum, monuit Pyrrhum,

caue

caueret insidias. Eiusdem animi fuit, auro non vinci, veneno non vincere. Admirati sumus ingentem virum, quem non regis, non contra regem promissa flexissent, boni exempli tenacem: quod difficillimum est, in bello innocentem: qui aliquod esse crederet etiam in hoste nefas: qui in summa paupertate, quam sibi decus fecerat, non aliter refugit divitias quam venenum. Viue, inquit, beneficio meo, Pyrrhe, & gaude, quod adhuc dolebas, Fabricium non posse corrumpi. Horatius Cocles solus impleuit pontis angustias, adimique a tergo sibi reditum, dummodo iter hosti auferretur, iussit: & tam diu restitit prementibus, donec reuulsa ingenti ruina tigna sonuerunt. Postquam respexit, & extra periculum esse patriam periculo suo sensit: Veniat, si quis vult, inquit, sic euntem sequi: deditque se in præceps: & non minus solicitus in illo rapido alveo fluminis, vt armatus, quam vt saluus exiret, retento armorum victricium decore, tam tutus rediit, quam si ponte venisset. Hæc & huiusmodi facta imaginem nobis ostendere virtutis. Adiiciam quod mirum fortasse videatur; mala interdum speciem honesti obtulerunt, & optimum ex contrario nituit. Sunt enim, vt scis, virtutibus vitia confinia, & perditis quoque ac turpibus recti similitudo est. Sic mentitur prodigus liberalem: cum plurimum intersit, vtrum quis dare sciat, an seruare nesciat. Multi, inquam, sunt, Lucili, qui non donant, sed proiiciunt. non voco ego liberalem, pecuniæ suæ iratum. Imitatur negligentia facilitatem, temeritas fortitudinem. Hæc nos similitudo coëgit attendere, & distinguere specie quidem vicina, re autem plurimum inter se dissidentia. Dum obseruamus eos, quos insignes egregium opus fecerat, cœpimus annotare, quis

rem aliquam generoſo animo feciſſet & magno impetu, ſed ſemel. Hunc vidimus in bello fortem, in foro timidum, animoſe paupertatem ferentem, humiliter infamiam: factum laudauimus, contempſimus virum. Alium vidimus aduerſus amicos benignum, aduerſus inimicos temperatum, & publica & priuata ſancte ac religioſe adminiſtrantem: non deeſſe ei, & in his quæ toleranda erant, patientiam, & in his quæ agenda, prudentiam. Vidimus vbi tribuendum eſſet, plena manu dantem: vbi laborandum, pertinacem & obnoxium, 2) & laſſitudinem corporis animo ſubleuantem. Præterea idem erat ſemper, & in omni actu par ſibi, iam non conſilio bonus, ſed more eo perductus, 3) vt non tantum, recte facere poſſet, ſed niſi recte facere non poſſet. Intelleximus in illo perfectam eſſe virtutem: hanc in partes diuiſimus. Oportebat cupiditates refrænari, metus comprimi, facienda prouideri, reddenda diſtribui: comprehendimus temperantiam, fortitudinem, prudentiam, iuſtitiam, & ſuum cuique dedimus officium. Ex quo ergo virtutem intelleximus? Oſtendit illam nobis ordo eius, & decor, & conſtantia, & omnium inter ſe actionum concordia, & magnitudo ſuper omnia efferens ſeſe. Hinc intellecta eſt illa beata vita, ſecundo defluens curſu, arbitrii ſui tota. Quomodo ergo hoc ipſum nobis apparuit? dicam. Numquam vir ille perfectus adeptusque virtutem, fortunæ maledixit: numquam accidentia triſtis excepit; ciuem eſſe ſe vniuerſi & militem credens, labores velut imperatos ſubiit. Quidquid inciderat, non tamquam malum aſpernatus eſt, & in ſe caſu de-

2. *Obnoxium*] obnoxius eſt, qui laborem ſubit ſuſcipitque, & ſe dat. *Lipſ.*

3. *More eo perductus*] cui in habitum ſcientia iuerat. *Lipſ.*

latum,

latum, ſed quaſi delegatum ſibi. Hoc qualecumque eſt, inquit, meum eſt: aſperum eſt, durum eſt: in ipſo nauemus operam. Neceſſario itaque magnus apparuit, qui numquam malis ingemuit, numquam de fato ſuo queſtus eſt, fecit multis intellectum ſui, *4)* & non aliter quam in tenebris lumen effulſit: advertitque in ſe omnium animos, cum eſſet placidus & lenis, & humanis diuiniſque rebus pariter æquus. Habebat perfectum animum, ad ſummam ſui adductus, ſupra quam nihil eſt niſi mens Dei, ex qua pars *5)* & in hoc pectus mortale defluxit: quod numquam magis diuinum eſt, quam vbi mortalitatem ſuam cogitat, & ſcit in hoc natum hominem, vt vita defungeretur: nec domum eſſe hoc corpus, ſed hoſpitium, & quidem breue hoſpitium: quod relinquendum eſt, vbi te grauem eſſe hoſpiti videas. Maximum, inquam, mi Lucili, argumentum eſt animi ab altiori venientis ſede, ſi hæc in quibus verſatur, humilia iudicat, & anguſta, ſi exire non metuit. Scit enim quo exiturus ſit, qui vnde venerit, meminit. Non videmus, quam multa nos incommoda exagitant, quam male nobis conueniat hoc corpus? Nunc de ventre, nunc de capite, nunc de pectore ac faucibus querimur: alias nerui nos, alias pedes vexant: nunc deiectio, *6)* nunc deſtillatio: *7)* aliquando ſupereſt ſanguis, aliquando deeſt: hinc atque illinc tentamur, & expellimur. Hoc euenire ſolet in alieno habitantibus. At nos corpus tam putre ſortiti, nihilominus æterna proponimus, & in quantum poteſt ætas hu-

4. *Fecit multis intellectum ſui*] multis virtute ſua innotuit.

5. *Ex qua pars*] Stoicorum opinio animos noſtros ex illo diuino delibatos eſſe. *Lipſ.*

6. *Deiectio*] deiectio alui, quæ & *deiectio* ſimpliciter dicitur Celſo in præf. & L. 4. c. 14.

7. *Deſtillatio*] quæ narium eſt, catarrhum vulgo vocant.

mana protendi, tantum ſpe occupamus, nulla contenti pecunia, nulla potentia. Quid hac re fieri impudentius, quid ſtultius poteſt? Nihil ſatis eſt morituris, imo morientibus. quotidie enim propius ab vltimo ſtamus, & illo vnde nobis cadendum eſt, hora nos omnis impellit. Vide in quanta cæcitate mens noſtra ſit! Hoc quod futurum dico, cum maxime fit, *8)* & pars eius magna iam facta eſt. nam quod viximus tempus, eo loco eſt, quo erat antequam viximus. Erramus autem, qui vltimum timemus diem: cum tantumdem in mortem ſinguli *9)* conferant. Non ille gradus laſſitudinem facit, in quo deficimus, ſed ille profitetur. *10)* Ad mortem dies extremus peruenit, accedit omnis. Carpit *11)* nos illa, non corripit. Ideo magnus animus, conſcius ſibi melioris naturæ, dat quidem operam, vt in hac ſtatione, qua poſitus eſt, honeſte ſe atque induſtrie gerat: ceterum nihil horum quæ circa ipſum ſunt, ſuum iudicat, ſed vt commodatis vtitur, peregrinus & properans. Cum aliquem huius viderimus conſtantiæ, quidni ſubiret nos ſpecies non vſitatæ indolis? vtique ſi hanc, *12)* vt dixi, magnitudinem veram eſſe oſtendebat. Qualitatis veræ tenor permanet, falſa non durant. Quidam alternis Vatinii, alternis Catones ſunt: & modo parum illis ſe-

8. *Cum maxime fit*] quotidie enim morimur, h. e. ad mortem tendimus.

9. *Singuli*] dies nimirum ſinguli vitæ aliquid detrahunt.

10. *Profitetur*] in illo apparet laſſitudo.

11. *Carpit &c.*] paullatim mors ad ſe ducit, non impetu rapit. *Lipſ.*

12. *Vtique ſi hanc &c.*] iſta ita reſtituit *Gronov.* *Vtique ſi hanc, vt dixi, magnitudinem veram eſſe oſtendebat æqualitas. Veri tenor permanet, falſa non durant.* vbi obſeruandum ſi redundare ornatus cauſſa, vt alibi ſæpe.

verus

verus est Curius, parum pauper Fabricius, parum frugi & contentus vili Tubero: modo Licinum diuitiis, Apicium cœnis, Mæcenatem deliciis prouocant. Maximum iudicium est malæ mentis, fluctuatio, & inter simulationem virtutum, amoremque vitiorum, assidua iactatio.

- - - habebat sæpe ducentos,
Sæpe decem seruos: modo reges atque tetrarchas,
Omnia magna loquens: modo sit mihi mensa tripes, &
Concha salis puri, & toga quæ defendere frigus,
Quamuis crassa, queat. decies centena dedisses
Huic parco paucis contento: quinque diebus
Nil erat in loculis.

Omnes isti tales sunt, qualem hunc describit Horatius: numquam eumdem, nec similem quidem sibi. adeo in diuersum aberrat. Multos dixi: prope est vt omnes sint. Nemo non quotidie consilium mutat, & votum. modo vxorem vult habere, modo amicam: modo regnare vult; modo id agit, ne quis sit officiosior seruus: modo dilatat se vsque ad inuidiam; modo subsidit, & contrahitur infra humilitatem vere iacentium: nunc pecuniam spargit, nunc rapit. Sic maxime coarguitur animus imprudens: alius prodit atque alius, & (quo turpius nihil iudico) impar sibi est. Magnam rem puta, vnum hominem agere. 13) Præter sapientem autem nemo vnum agit: ceteri multiformes sumus. Modo frugi tibi videbimur & graues, modo prodigi & vani. Mutamus subinde personam, & contrariam ei sumimus, quam exuimus. Hoc ergo a te exige, vt qualem institueris præstare te, talem vsque ad exitum serues. Effice vt possis laudari:

13. *Vnum hominem agere*] facere vt semper sis idem.

ſi minus, vt agnoſci. De aliquo, quem vidiſti heri, merito dici poteſt: Hic quis eſt? tanta mutatio eſt.

EPIST. CXXI.

Aliquid pro argutiis prætendit: tum proponit, An omnibus animalibus conſtitutionis ſuæ ſenſus? id eſt, ſponte & natura eant, quo debent & ſunt facta. Dicit eſſe, & exemplis rationibusque varie docet.

LItigabis, ego video: cum tibi hodiernam quæſtiunculam, in qua ſatis diu hæſimus, expoſuero. Iterum enim clamabis, Hoc quid ad mores? Sed exclama, dum tibi primum alios opponam, cum quibus litiges, Poſidonium & Archidemum. 1) Hi iudicium accipient, 2) deinde dicam. Non quidquid morale eſt, bonos mores facit. 3) Aliud ad hominem alendum pertinet, aliud ad exercendum, aliud ad veſtiendum, aliud ad docendum, aliud ad delectandum. Omnia tamen ad hominem pertinent, etiamſi non omnia meliorem eum faciunt. Mores alia aliter attingunt. Quædam illos corrigunt & ordinant, quædam naturam eorum & originem ſcrutantur. Cum quæritur, quare hominem natura produxerit, quare prætulerit animalibus ceteris, longe me iudicas mores reliquiſſe? falſum eſt. Quomodo enim ſcies, qui habendi ſint, niſi quid homini ſit optimum,

1. *Poſidon, & Archid.*] vterque inter Stoicos celebris fuit.
2. *Iudicium accipient*] litem tecum conteſtabuntur. *Lipſ.*
3. *Non quicquid morale eſt, bonos mores facit*] interrogatiue efferri vult Lipſius. Nam ex ſequentibus hoc velle dicas: Moralia etiam eſſe, quæ ſi non aperte & ſtatim flexu vel ſubſidio aliquo ducunt ad bonos mores. Mihi tamen fateor aliter videri.

mum, inueneris? nisi naturam eius inspexeris? Tunc demum intelliges, quid faciendum tibi, quid vitandum sit, cum didiceris quid naturæ tuæ debeas. Ego, inquis, volo discere, quomodo minus cupiam, minus timeam. Superstitionem mihi excute: doce leue esse vanumque hoc, quod felicitas dicitur: vnam illi syllabam 4) facillime accedere. Desiderio tuo satisfaciam, & virtutes exhortabor, 5) & vitia converberabo, licet aliquis nimium immoderatumque in hac parte me iudicet, non desistam persequi nequitiam, & affectus efferatissimos inhibere, & voluptates ituras in dolorem compescere, & votis obstrepere. Quidni? cum maxima malorum optauerimus, & ex gratulatione natum sit quidquid obloquimur. 6) Interim permitte mihi ea quæ paullo remotiora videntur, excutere. Quærebamus, an esset omnibus animalibus constitutionis 7) suæ sensus? Sensum autem esse, ex eo maxime apparet, quod membra apte & expedite mouent, non aliter quam in hoc erudita. Nulli non partium suarum agilitas est. Artifex instrumenta sua tractat ex facili: rector nauis scit gubernaculum flectere: pictor colores quos ad reddendam similitudinem multos variosque ante se posuit, celerrime denotat, & inter ceram 8) opusque facili

4. *Vnam illi syllabam*] vt fiat infelicitas. *Lips.*

5. *Virtutes exhortabor*] non infrequens dicendi genus. Sic Iustin. XIV, 1. *bellum omnes hortari* dicit.

6. *Ex gratulatione natum sit quidquid obloquimur*] ex apparentibus bonis quæ indepti gratulationes accepimus, sed quæ mala re vera erant, natum quicquid ægre ferimus.

7. *Constitutionis*] Stoica vox, statum & conditionem diceres, Gr. *σύστασις*. Diogenes in Chrysippo: *οἰκεῖον εἶναι παντὶ ζώῳ τὴν αὐτοῦ σύστασιν καὶ τὴν ταύτης συνείδησιν.*

8. *Ceram*] ceris coloratis veteres pingebant.

vul-

vultu ac manu commeat. Sic animal in omnem vſum ſui mobile. Mirari ſolemus ſcenæ peritos, quod in omnem ſignificationem rerum & effectuum parata illorum eſt manus, & verborum velocitatem geſtus aſſequitur. Quod illis ars præſtat, his natura. Nemo ægre molitur artus ſuos, nemo in vſu ſui hæſit: ad hoc edita, protinus faciunt. Cum hac ſcientia prodeunt, inſtituta naſcuntur. Ideo, inquit, partes ſuas animalia apte mouebunt: quia ſi aliter mouerint, dolorem ſenſura ſunt. Ita, vt vos dicitis, coguntur; metuſque illa in rectum, non voluntas mouet: quod eſt falſum. Tarda enim ſunt, quæ neceſſitate impelluntur. Agilitas, ſpontaneus motus eſt. Adeo autem non adigit illa ad hoc doloris timor, vt in naturalem motum etiam dolore prohibente nitantur. Sic infans qui ſtare meditatur, & ferre ſe aſſueſcit, ſimul tentare vires ſuas cœpit, cadit: & cum fletu toties reſurgit, donec ſe per dolorem ad id quod natura poſcit, exercuit. Animalia quædam tergi durioris inuerſa tamdiu ſe torquent, ac pedes exſerunt, & obliquant, donec ad locum reponantur. Nullum tormentum ſentit ſupinata teſtudo. inquieta eſt tamen deſiderio naturalis ſtatus: nec ante deſinit niti, quatere ſe, quam in pedes conſtitit. Ergo omnibus conſtitutionis ſuæ ſenſus eſt, & inde membrorum tam expedita tractatio: nec vllum maius indicium habemus, cum hac illa ad viuendum venire notitia, quam quod nullum animal ad vſum ſui rude eſt. Conſtitutio eſt, inquit, vt vos dicitis, principale animi quodam modo ſe habens erga corpus. Hoc tam perplexum & ſubtile, & vobis quoque vix enarrabile, quomodo infans intelligit? Omnia animalia dialectica naſci oporteret, vt iſtam finitionem magnæ parti hominum

toga-

togatorum *9)* obscuram intelligant. Verum erat quod opponis, si ego ab animalibus constitutionis finitionem intelligi dicerem. Nam ipsa constitutio facilius natura intelligitur, quam enarratur. Itaque infans ille, quid sit constitutio, non nouit: constitutionem suam nouit: & quid sit animal nescit, animal esse se sentit. Præterea ipsam constitutionem suam crasse, intelligit, & summatim, & obscure. Nos quoque animum habere nos scimus: quid sit animus, vbi sit, qualis sit, & vnde, nescimus. Qualis ad nos peruenit animi nostri sensus, quamuis naturam eius ignoremus, ac sedem, talis ad omnia animalia constitutionis suæ sensus. Necesse est enim id sentiant, per quod alia quoque sentiunt: necesse est sensum eius habeant, cui parent, a quo reguntur. Nemo non ex nobis intelligit, esse aliquid, quod impetus suos moueat: quid sit illud, ignorat. & conatum sibi esse scit: quid sit, aut vnde sit, nescit. Sicut infantibus, sic quoque animalibus, principalis partis suæ sensus est non satis dilucidus, non expressus. Dicitis, inquit, omne animal primum constitutioni suæ conciliari: hominis autem constitutionem rationalem esse: & ideo conciliari hominem sibi, non tamquam animali, sed tamquam rationali. Ea enim parte sibi carus est homo, qua homo est. Quomodo ergo infans conciliari constitutioni rationali potest, cum rationalis nondum sit? Vnicuique ætati sua constitutio est: alia infanti, alia puero, alia seni. Omnes enim constitutioni conciliantur, in qua sunt. Infans sine dentibus est: huic constitutioni suæ conciliatur. enati sunt dentes: huic constitutioni] conciliatur. Nam & illa herba, quæ in segetem frugemque ventura est, alienam constitutio-

9. *Togatorum*] h. e. primorum ciuium, *tunicata* enim plebs.

nem

nem habet tenera, & vix eminens sulco: aliam cum conualuit, & molli quidem culmo, sed qui ferat onus suum, constitit: aliam cum flauescit, & ad aream spectat, 10) & spica eius indurauit: in quamcunque constitutionem venit, eam tuetur, in eam componitur. Alia est ætas infantis, pueri, adolescentis, senis: ego tamen idem sum, qui & infans fui, & puer, & adolescens. Sic quamuis alia atque alia cuique constitutio sit, conciliatio constitutionis suæ eadem est. Non enim puerum mihi aut iuuenem, aut senem, sed me natura commendat. Ergo infans ei constitutioni suæ conciliatur, quæ tunc infanti est, non quæ futura iuueni est. Neque enim, si aliquid illi maius, in quo transeat, restat; non hoc quoque in quo nascitur, secundum naturam est. Primum sibi ipsi conciliatur animal: debet enim aliquid esse, ad quod alia referantur. Voluptatem peto. cui? mihi. ergo mei curam ago. Dolorem refugio. pro quo? pro me. ergo mei curam ago. Si omnia propter curam mei facio, ante omnia est mei cura. Hæc animalibus inest cunctis: nec inseritur, sed innascitur. Producit fœtus suos natura, non abiicit: & quia tutela certissima ex proximo est, sibi quisque commissus est. Itaque vt in prioribus dixi, tenera quoque animalia e materno vtero vel quoquo modo effusa, quid sit infestum ipsis, protinus norunt, & mortifera deuitant: vmbram quoque transuolantium reformidant, obnoxia 11) auibus rapto viuentibus. Nullum animal ad vitam prodit sine metu mortis. Quemadmodum, inquit, editum animal intellectum habere, aut salutaris aut mortiferæ rei, potest? Primum quæritur, an intelligat, non quemadmodum intelligat. Esse autem illis intellectum, ex eo ap-

10. *Ad aream spectat*] trituræ caussa eo deferendum.

11. *Obnoxia*] illa animalia quæ obnoxia sunt rapacitati aliorum, vmbram quoque illorum transuolantium fugiunt.

paret

paret, quod nihil amplius, si intellexerint, faciant. Quid est quare pauonem, quare anserem gallina non refugiat, cum tanto minorem, & ne notum quidem sibi, accipitrem fugiat? quare pulli felem timent, canem non timent? Apparet illis inesse scientiam nocituri, non experimento collectam. nam antequam possint experiri, cauent. Deinde, ne hoc casu existimes fieri, nec metuunt alia quam debent, nec vnquam obliuiscuntur huius tutelæ & diligentiæ. æqualis est illis a pernicioso fuga. Præterea, non fiunt timidiora viuendo. Ex quo quidem apparet, non vsu illa ad hoc peruenire, sed naturali amore salutis suæ. Et tardum est & varium, quod vsus docet: quidquid natura tradit, & æquale est omnibus, & statim. Si tamen exigis, dicam quomodo omne animal perniciosa intelligere conetur entit se carne constare: itaque sentit, quid sit, quo secari caro, quo vri, quo obteri possit. Quæ sunt animalia armata ad nocendum, horum speciem trahit inimicam & hostilem. Inter seista coniuncta sunt Simul enim conciliatur salutisuæ quidque: & quæ iuuant, illa petit; læsura formidat. Naturales a contrariis aspernationes sunt. sine vlla cogitatione, sine consilio fit, quidquid natura præcipit. Non vides, quanta subtilitas sit apibus ad fingenda domicilia? quanta diuidui laboris obeundi concordia? Non vides quam nulli mortalium imitabilis sit illa araneæ textura? quanti operis sit, fila disponere? alia in rectum immissa firmamenti loco, alia in orbem currentia ex denso rara, quæ minora animalia, in quorum perniciem illa tenduntur, velut retibus implicata teneant. Nascitur ars ista, non discitur. Itaque nullum est animal altero doctius. videbis aranearum pares telas par in fauis angulorum omnium foramen. Incertum est & inæquale, quidquid ars tradit: ex æquo venit, quod

natura distribuit. Hæc nihil magis, quam tutelam sui, & eius peritiam tradidit: ideoque etiam simul incipiunt, & discere & viuere. Nec est mirum, cum eo nasci illa, sine quo frustra nascerentur. Primum hoc instrumentum illis natura contulit ad permanendum in conciliatione & caritate sui. Non poterant salua esse, ni vellent. Nec hoc per se profuturum erat: sed sine hoc nulla res profuisset. Sed in nullo deprehendes vilitatem sui, 12) ne negligentiam quidem. Tacitis quoque & brutis, quamuis in cetera torpeant, ad viuendum solertia est. Videbis quæ aliis inutilia sunt, sibi ipsa non deesse.

Epist. CXXII.

Ingenium luxuriæ, aduersa moribus facere. Aliter cœnare, bibere, dormire, surgere: & tales aliquot Antipodas facete describit.

DEtrimentum iam dies sensit: resiluit aliquantulum: ita tamen, vt liberale adhuc spatium sit, si quis cum ipso, vt ita dicam, die surgat, officiosior, meliorque, quam si quis illum exspectat, vt luce prima exeat. 1) Turpis, qui alto sole semisomnis iacet, cuius vigilia medio die incipit: & adhuc multis hoc antelucanum est. Sunt qui officia lucis noctisque peruertunt: nec ante diducunt oculos hesterna graues crapula, quam appetere nox cœpit. Qualis illorum conditio dicitur, quos natura (vt ait Virgilius) sedibus nostris subditos econtrario posuit,

12. *Vilitatem sui*] vt vile se habeat.

1. *Vt luce prima exeat*] salutatores, qui officiosi dicebantur, prima luce exibant. Sensus horum verborum est: Dies quidem minuit & tardior lux est: tamen vel sic satis longus, si quis cum luce surgat, sed melioris officii caussa, quam, vt salutatum alius eat. *Lips.*

Nosque

Nosque vbi primus equis oriens afflauit anhelis,
Illis sera rubens accendit lumina vesper:

talis horum contraria omnibus non regio, sed vita est. Sunt quidam in eadem vrbe antipodes, qui, vt M. Cato ait, nec orientem vnquam solem viderunt, nec occidentem. Hos tu existimas scire, quemadmodum viuendum sit, qui nesciunt quando? & hi mortem timent, in quam se viui condiderunt: tam infausti ominis, quam nocturnæ aues sunt? Licet in vino vnguentoque tenebras suas exigant, licet epulis, & in multa quidem fercula discretis, totum peruersæ vigiliæ tempus educant; non conuiuantur, sed iusta sibi faciunt. Mortuis certe interdiu parentatur. At mehercules nullus agenti dies longus est. Extendamus vitam: huius 2) & officium, & argumentum, actus est. circumscribatur nox, & aliquid ex illa in diem transferatur. Aues, quæ conuiuiis comparantur, vt immotæ facile pinguescant, in obscuro continentur: ita sine vlla exercitatione iacentibus, tumor pigrum corpus inuadit, & super membra iners sagina succrescit. Ita istorum corpora, qui se tenebris dicauerunt, fœda visuntur. Quippe suspectior illis, quam morbo pallentibus, color est: languidi, & euanidi albent, & in viuis caro morticina est. Hoc tamen minimum in illis malorum dixerim: quanto plus tenebrarum in animo est? ille in se stupet, ille caligat, inuidet cæcis. Quis vnquam oculos tenebrarum caussà habuit? Interrogas, quomodo hæc animo prauitas fiat, auersandi diem, & totam vitam in noctem transferendi? Omnia vitia contra naturam pugnant: omnia debitum ordinem deserunt. hoc est luxuriæ propositum, gau-

2. *Huius*] scilicet vitæ officium & argumentum est actus, agendo enim & viuere nos constat, & viuentium officium facimus.

dere peruersis : nec tantum discedere a recto, sed quam longissime abire, deinde etiam e contrario stare. Non videntur tibi contra naturam viuere, qui ieiuni bibunt, qui vinum recipiunt inanibus venis, & ad cibum ebrii transeunt? Atqui frequens hoc adolescentium vitium est, qui vires excolunt, vt in ipso pene balnei limine, inter nudos bibant, imo potent: & sudorem, quem mouerunt potionibus crebris ac feruentibus, subinde destringant. *3*) Post prandium aut cœnam bibere, vulgare est: hoc patresfamiliæ rustici faciunt, & veræ voluptatis ignari: Merum illud delectat, quod non innatat cibo, quod libere penetrat ad neruos: illa ebrietas iuuat, quæ in vacuum venit. Non videntur tibi contra naturam viuere, qui commutant cum feminis vestem? *4*) Non viuunt contra naturam, qui exspectant, *5*) vt pueritia splendeat tempore alieno? Quid fieri vel crudelius, vel miserius potest? numquam vir erit, vt diu virum pati possit? & cum illum contumeliæ sexus eripuisse debuerat, ne ætas quidem eripiet? Non viuunt contra naturam, qui hieme concupiscunt rosam? fomentoque aquarum calentium, &, calorum apta mutatione, bruma lilium, florem vernum, exprimunt? Non viuunt contra naturam, qui pomaria in summis turribus serunt? quorum siluæ in tectis domorum ac fastigiis nutant,

3. *Subinde destringant*] ad strigiles adspectum, quibus sordes & sudorem defricabant, & linteis deinde tergebant. Græcis est *ἀποξύεσθαι*. *Lips.*

4. *Commutant cum fæminis vestem*] qui ad molliciem & luxum in cœnis vtuntur veste muliebri. Lipsius tamen mavult legi *communicant*. vt sensus sit, qui Sericis Coisque vtuntur vestibus vt fæminæ.

5. *Qui exspectant*] quidam *spectant*, alii *expetunt* malunt. vtrumque non obscuro sensu, nimirum intelligit diuites qui glabros suos vltra ætatem retinebant, eosque pueros videri volebant, cum iam non essent.

inde ortis radicibus, quo improbe 6) cacumina egissent? Non viuunt contra naturam, qui fundamenta thermarum in mare iaciunt: 7) nec delicate natare ipsi sibi videntur, nisi calentia stagna fluctu ac tempestate feriantur? Cum instituerunt omnia contra naturæ consuetudinem velle, nouissime in totum ab illa descifcunt. Lucet: somni tempus est. quies est: nunc exerceamur, nunc gestemur, nunc prandeamus. Iam lux propius accedit: tempus est cœnæ. Non oportet id facere, quod populus: res sordida est, trita ac vulgari via viuere. Dies publicus relinquatur: proprium nobis ac peculiare mane fiat. Isti vero mihi defunctorum loco sunt. quantulum enim a funere absunt, & quidem acerbo, qui ad faces & cereos viuunt? 8) Hanc vitam agere eodem tempore multos meminimus: inter quos & Atilium Butam prætorium, cui post patrimonium ingens consumptum, Tiberius paupertatem confitenti: Sero, inquit, experrectus es. Recitabat Montanus Iulius carmen, tolerabilis poëta, & amicitia Tiberii notus, & frigore. 9) Ortus & occasus 10) libentissime inserebat. itaque cum indignaretur quidam illum tota die recitasse, & negaret accedendum ad recitationes eius, Natta Pinarius ait: Numquid liberalius possum agere? Paratus sum illum au-

6. *Improbe*] quo si cacumina egissent monstrum haberent, & a natura recederent.

7. *In mare iaciunt*] quod Baiis aut illo tractu fiebat crebro. *Lips.*

8. *Ad faces & cereos viuunt*] ad quos funera solebant efferri.

9. *Et frigore*] quem fastidiuit postea Tiberius, vt antea amauerat.

10. *Ortus & occasus*] in carminibus suis orientis & occidentis diei sæpe meminerat.

dire ab ortu ad occasum. *11)* Cum hos versus recitasset:

Incipit ardentes Phœbus producere flammas,
Spargere se rubicunda dies, iam tristis hirundo
Argutis reditura cibos immittere nidis
Incipit, & molli partitos ore ministrat:

Varus eques Romanus L. Vinicii comes, cœnarum bonarum affectator, quas improbitate linguæ merebatur, exclamauit: Incipit Buta dormire. Deinde cum subinde recitasset:

Iam sua pastores stabulis armenta locarunt,
Iam dare sopitis nox nigra silentia terris
Incipit:

Idem Varus inquit: Quid dicit? iam nox est: ibo, & Butam salutabo. Nihil erat notius hac eius vita in contrarium circumacta: *12)* quam, vt dixi, multi eodem tempore egerunt. Caussa autem est ita viuendi quibusdam, non quia aliquid existiment noctem ipsam habere iucundius, sed quia nihil iuuat obuium, *13)* & grauis malæ conscientiæ lux est: & omnia concupiscenti aut contemnenti, prout magno aut paruo empta sunt, fastidio est lumen gratuitum. Præterea luxuriosi vitam suam esse in sermonibus, dum viuunt, volunt. nam si tacetur, perdere se putant operam.

11. *Ab ortu ad occasum*] æquiuoce dictum, quod & notare potest Pinarium eum audire velle per diem totum, & audire velle donec absoluerit recitando versus, quibus ab ortu ad occasum vsque procedebat.

12. *Hac eius vita in contrarium circumacta*] nimirum dies ipsi nox erat & vice versa, quo spectant quæ ante allegata fuere Vari scommata.

13. *Nihil iuuat obuium*] nihil delectat quod a receptis moribus non recedat.

Ita-

Itaque male habent, quoties non faciunt, quod excitet famam. Multi bona comedunt; multi amicas habent: vt inter istos nomen inuenias, opus est non tantum luxuriosam rem, sed notabilem facere. In tam occupata ciuitate, fabulas vulgaris nequitia non inuenit. Pedonem Albinouanum narrantem audieramus (erat autem fabulator elegantissimus) habitasse se supra domum Sp. Papinii. is erat ex hac turba lucifugarum. Audio, inquit, circa horam tertiam noctis, flagellorum sonos *14)*: quæro, quid faciat? Dicitur rationes accipere. Audio, circa horam sextam noctis, clamorem concitatum: quæro, quid fit? Dicitur vocem exercere. Quæro circa octavam horam noctis, quis sit ille sonus rotarum? *15)* velle gestari dicitur Circa lucem discurritur, pueri vocantur, cellarii, coqui tumultuantur Quæro quid sit? Dicitur mulsum & alicam *16)* poposcisse, a balneo exisse. Excedebat, inquit, cœna eius diem? minime. valde enim frugaliter viuebat, nihil consumebat nisi noctem. Itaque crebro dicentibus illum quibusdam auarum, & sordidum: Vos, inquit, illum & lychnobium *17)* dicetis. Non debes admirari, si tantas inuenis vitiorum proprietates: varia sunt, & innumerabiles habent facies: comprehendi eorum genera non possunt Simplex recti cura est; multiplex praui, & quantumuis nouas declinationes capit. Idem moribus euenit. naturam sequentium, faciles sunt, soluti sunt, exi-

14. *Flagellorum sonos*] nimirum diurna ante balneum videntur accepisse, & tum serui sæpe vapulabant. *Lips.*

15. *Sonus rotarum*] palam de esseda, in quo gestandus erat. *Id.*

16. *Mulsum & alicam*] hæc promulsis erat, & sumebatur sub ipsam cœnam. alica autem optimi tritici pollen erat & flos ipse. *Id.*

17. *Lychnobium*] qui ad lucernam viuit. simul allusum ad *lechnobium* quod *cupediarium* notat.

guas differentias habent: ab his distorti plurimum, & omnibus & inter se dissident. Causa tamen præcipua mihi videtur huius morbi, vitæ communis fastidium. Quomodo cultu se a ceteris distinguunt, quomodo elegantia cœnarum, munditiis vehiculorum, sic volunt separare etiam temporum dispositione. nolunt solita peccare, quibus peccandi præmium infamia est. *18*) Hanc petunt omnes isti, qui, vt ita dicam, retro viuunt. Ideo, Lucil., tenenda nobis via est, quam natura præscripsit, nec ab illa declinandum. illam sequentibus, omnia facilia & expedita sunt: contra illam nitentibus, non alia vita est, quam contra aquam remigantibus.

EPIST. CXXIII.

Tenuem aut vilem victum decreto animi, & fame, bonum optandumque fieri. Hoc vsurpandum etiam diuitibus: quis scit an non opus habituris? Consuetudo & alieni mores, ne abducant. Sperne & iudicia aut voces alienas.

ITinere confectus incommodo magis quam longo, in Albanum meum nocte multa perueni. Nihil habeo paratum, nisi me. Itaque in lecto lassitudinem pono: hanc coqui, hanc pistoris moram boni consulo. Mecum enim de hoc ipso loquor, quam nihil sit graue, quod leuiter excipias: quam indignandum nihil, nisi ipse indignando adstruas. *1*) Non habet panem meus pistor: sed habet villicus, sed habet atriensis, sed habet colonus. Malum panem, inquis.

18. *Quibus peccandi præmium infamia est*] qui hoc ipsum pro præmio habent, quod sua peccata in ore hominum sint.
1. *Adstruas*] augeas, & indignatione dignum reddas.

Exspe-

Exſpecta, bonus fiet: etiam illum tenerum tibi & ſiligineum fames reddet. Ideo non eſt ante edendum, quam illa imperet. Exſpectabo ergo: nec ante edam, quam aut bonum panem habere cœpero, aut malum faſtidire deſiero. Neceſſarium eſt, paruo aſſueſcere. Multæ difficultates locorum, multæ temporum, etiam locupletibus & inſtructis a diis optantem 2) prohibent & occurrunt. Quidquid vult, habere nemo poteſt: illud poteſt, nolle quod non habet: rebus oblatis hilaris vti. Magna pars libertatis eſt, bene moratus venter & contumeliæ patiens. Æſtimari non poteſt, quantam voluptatem capiam ex eo, quod laſſitudo mea ſibi ipſi acquieſcit. Non vnctiones, non balneum, non vllum aliud remedium quam temporis quæro. Nam quod labor contraxit, quies tollit: hæc qualiscumque cœna aditiali 3) iucundior erit. Aliquando enim experimentum animi ſumpſi ſubitum: hoc enim eſt ſimplicius & verius. nam vbi ſe præparauit, & indixit ſibi patientiam, non æque apparet, quantum habeat veræ firmitatis. Illa ſunt certiſſima argumenta, quæ ex tempore dedit, ſi non tantum æquus moleſta, ſed placidus adſpexit: ſi non excanduit, non litigauit, ſi quod dari deberet, ipſe ſibi non deſiderando ſuppleuit, & cogitauit, aliquid conſuetudini ſuæ, ſibi nihil deeſſe. Multa quam ſuperuacua eſſent, non intelleximus, niſi cum deeſſe cœperunt. Vtebamur enim illis, non quia debebamus, ſed quia habebamus. Quam multa autem paramus, quia alii parauerunt? quia apud pleroſque ſunt? Inter cauſſas malorum noſtrorum eſt,

2. *A diis optantem*] morbus apertus, medela non facilis. Lipſius legit *a diis optatis.*

3. *Aditiali*] de qua ſup. ep. 95. E libris tamen magis eſt vt legas *diali* & capias Iouis epulum in Capitolio.

quod viuimus ad exempla: nec ratione componimur, sed consuetudine abducimur. Quod, si pauci facerent, nollemus imitari: cum plures facere cœperunt, quasi honestius sit, quia frequentius, sequimur: & recti apud nos locum tenet error, vbi publicus factus est Omnes iam sic peregrinantur, vt illos Numidarum præcurrat equitatus, vt agmen cursorum antecedat: turpe est, nullos esse, qui occurrentes via deiiciant, qui honestum hominem venire magno puluere ostendant. Omnes iam mulos habent, qui crystallina & murrhina & cælata magnorum artificum manu portent. turpe est, videri, eas te habere sarcinas, quæ tuto concuti possint. Omnium pædagogia oblita 4) facie vehuntur, ne sol, ne frigus teneram cutem lædat. turpe est, neminem esse in comitatu puerorum, cuius sana facies medicamentum desideret. Horum omnium sermo vitandus est. hi sunt, qui vitia tradunt, & alio aliunde transferunt Pessimum genus hominum videbatur, qui verba gestarent 5): sunt quidam qui vitia gestant 6). Horum sermo multum nocet: nam etiamsi non statim officit: semina in animo relinquit, sequiturque nos etiam cum ab illis discesserimus, resurrecturum postea malum. Quemadmodum qui audierunt symphoniam, ferunt secum in auribus modulationem illam ac dulcedinem cantus, quæ cogitationes impedit, nec ad seria patitur intendi: sic adulatorum, & praua laudantium sermo, diutius hæret quam auditur: nec facile est, animo dulcem sonum excutere. prosequitur & durat, & ex inter-

4. *Oblita*] succo aut offa, aut alio contra solem medicamento, ne tenera cutis lædatur. *Lips.*

5. *Qui verba gestarent*] de calumniatoribus, susurronibus vel delatoribus accipit *Lips.*

6, *Gestant*] circumferunt, in alios transferenda.

vallo

vallo recurrit. Ideo claudendæ sunt aures malis vocibus, & quidem primis. Nam cum initium fecerunt, admissæque sunt, plus audent. Inde ad hæc peruenitur verba: Virtus & philosophia, & iustitia, verborum inanium crepitus est. Vna felicitas est, bona vita: facere omnia libere, frui patrimonio, hoc est viuere, hoc est se mortalem esse meminisse. Fluunt dies, & irreparabilis vita decurrit. Dubitamus quod iuuat sapere, & ætati non semper voluptates decerpturæ, interim dum potest, dum poscit, ingerere? Quid iuuat frugalitate vltro mortem præcurrere, & quidquid illa ablatura est, iam sibi interdicere? Non amicam habes, non puerum, qui amicæ moueat inuidiam. quotidie sobrius prodis: sic cœnas, tamquam ephemeridem 7) patri approbaturus. Non est istud viuere, sed alienæ vitæ interesse. Quanta dementia est, heredis sui res procurare, & sibi negare omnia, vt tibi ex amico inimicum magna faciat hereditas? Plus enim gaudebit tua morte, quo plus acceperit. Istos tristes & superciliosos alienæ vitæ censores, suæ hostes, publicos pædagogos, assis ne feceris 8): nec dubitaueris, bonam vitam, quam opinionem bonam, malle. Hæ voces non aliter fugiendæ sunt, quam illæ, quas Vlysses nisi alligatus 9), præteruehi noluit. Idem possunt: abducunt a patria, a parentibus, ab amicis, a virtutibus, & in turpem vitam miseros turpius illidunt. Quanto satius est, rectum sequi limitem, & eo se perducere, vt ea demum sint

7. *Ephemeridem*] diarium rationes complexum.

8. *Assis ne feceris*] videtur alludere ad illud Catulli:

Viuamus mea Lesbia atque amemus,
Rumoresque senum seueriorum,
Omnes vnius æstimemus assis.

9. *Alligatus*] pro ligatus, aures scilicet, quas ligando obstruxerat.

tibi

tibi iucunda, quæ honesta? Quod assequi poterimu si fecerimus 10) duo esse genera rerum, quæ nos a inuitent, aut fugent. Inuitent; vt diuitiæ, volu ptates, forma, ambitio, cetera blanda & arridentia. Fu gent; labor, mors, dolor, ignominia, victus astrictio Debemus itaque exerceri, ne hæc timeamus, ne ill cupiamus. In contrarium pugnemus, & ab inuitan tibus recedamus, aduersus petentia 11) concitemur Non vides, quam diuersus sit ascendentium habitus & descendentium? qui per pronum eunt, resupinan corpora: qui in arduum, incumbunt. Nam si de scendas, pondus suum in priorem partem dare: s ascendas, retro abducere, cum vitio 12), Lucili consentire est. In voluptates descenditur: in re asperas & duras, subeundum est. hic impellamu corpora, illic refrænemus. Hoc nunc me existima dicere, eos tantum perniciosos esse auribus nostris qui voluptatem laudant, qui doloris metum, per se formidabilis rei, incutiunt? Illos quoque nocere nobis existimo, qui nos sub specie Stoicæ secta hortantur ad vitia. Hoc enim iactant: solum sapien tem & doctum 13), esse amatorem. solus apte 14 ad hanc artem, æque combibendi & conuiuandi, sa piens est peritissimus. Quæramus, ad quam vsque ætatem iuuenes amandi sint. Hæc Græcæ consuetu dini data sint: nos ad illa potius aures dirigamus: Ne mo est casu bonus: discenda virtus est. Volupta humilis res & pusilla est, & in medio habenda pretio

10. *Fecerimus*] est hic idem *facere* quod fingere docend caussa, constituere, proponere, vt apud Cic. de Nat. Deor *Plato facit mundum ædificari a Deo &c. Gronov.*

11. *Petentia*] quæ nos *petunt*, vt irretiant alliciunt.

12. *Cum vitio*] *præcipitio* legit *Gronov.*

13. *Doctum*] *doctus* Stoicorum lingua idem est qui sapiens

14. *Apte*] *æque* legit *Lipsius* & insequens *æque* tollit.

com

communis cum mutis animalibus; ad quam minima & contemptissima aduolant. Gloria vanum & volatile quiddam est, auraque mobilius. Paupertas nulli malum est, nisi repugnanti. Mors malum non est: quid quereris? sola ius æquum est generis humani. Superstitio error insanus est: amandos timet; quos colit, violat. Quid enim interest, vtrum deos neges, an infames? Hæc discenda, imo ediscenda sunt. non debet excusationes vitio philosophia suggerere. Nullam habet spem salutis æger, quem ad intemperantiam medicus hortatur.

EPIST. CXXIV.

Contra Epicureos, in Ratione, non Sensu, Bonum esse. Itaque infantes nondum eius capaces: neque plenum est, nisi vbi plena Ratio. Quomodo intelligam in me esse? si extra me nihil quæram.

POssum multa tibi veterum præcepta referre,
Ni refugis, tenuisque piget cognoscere curas.

Non refugis autem, nec vlla te subtilitas abigit. Non est elegantiæ tuæ, tantum magna sectari. Sicut illud probo, quod omnia ad aliquem profectum redigis, & tunc tantum offenderis, vbi summa subtilitate nihil agitur: quod ne nunc quidem fieri laborabo. Quæritur, vtrum sensu an intellectu comprehendatur bonum. Huic adiunctum est, in mutis animalibus & infantibus non esse. Quicumque voluptatem in summo ponunt; sensibile iudicant bonum: nos contra intelligibile, qui illud animo damus. Si de bono sensus iudicarent, nullam voluptatem reiiceremus: nulla enim non inuitat, nulla non delectat. Et econtrario nullum dolorem volentes subiremus: nullus enim non offendit sensum. Præterea, non essent digni reprehensione, quibus nimium voluptas placet, quibusque

que summus est doloris timor. Atqui improbamu gulæ ac libidini addictos: & contemnimus illos qu nihil viriliter ausuri sunt doloris metu. Quid auten peccant, si sensibus, id est, iudicibus boni ac mali, pa rent? his enim tradidistis appetitionis & fugæ arbi trium. Sed videlicet ratio isti rei præposita est, quemad modum debeat de vita, quemadmodum de virtute, de honesto, sic & de bono maloque constitui. Nam apud istos vilissimæ parti datur de meliore sententia, vt de bono pronuntiet sensus, obtusa res & hebes, & in homine quam in aliis animalibus tardior. Quid si quis velit non oculis, sed tactu minuta discernere? subtilior ad hoc nulla acies, quam oculorum, & intentior daretur, bonum malumque dignoscere. Vides in quanta ignorantia veritatis versetur, & quam humi sublimia ac diuina proiecerit, apud quem de summo bono maloque iudicat tactus. Quemadmodum, inquit, omnis scientia atque ars aliquid debet habere manifestum, sensu comprehensum, ex quo oriatur & crescat: sic beata vita fundamentum & initium a manifestis ducit, & eo quod sub sensum cadit. Nempe vos a manifestis beatam vitam sui initium capere dicitis. Dicimus beata esse, quæ secundum naturam sunt: quid autem secundum naturam sit, palam & protinus apparet, sicut quid sit integrum. Quid est secundum naturam? quod contingit & protinus nato, non dico bonum, sed initium boni. Tu summum bonum voluptatem infantiæ donas, vt inde incipiat nascens, quo consummatus homo peruenit. Cacumen radicis loco ponis. Si quis diceret illum in materno vtero latentem sexus quoque incerti, tenerum, & imperfectum & informem, iam in aliquo bono esse, aperte videretur errare. Atqui quantulum interest inter eum qui cum maxime vitam accipit, & illum qui materno-rum

rum viſcerum latens onus 1) eſt? Vterque, quantum ad intellectum boni ac mali, æque maturus eſt: & non magis infans adhuc boni capax eſt, quam arbor, aut mutum aliquod animal. Quare autem bonum in arbore animalique muto non eſt? quia nec ratio. ob hoc in infante quoque non eſt: nam & huic deeſt. Tunc ad bonum perueniet, cum ad rationem peruenerit. Eſt aliquod irrationale animal: eſt aliquod nondum rationale: eſt rationale, ſed imperfectum. In nullo horum bonum: ratio illud ſecum affert. Quid ergo inter iſta, quæ retuli, diſtat? Numquam erit bonum in eo quod irrationale eſt: in eo quod nondum rationale eſt, tunc eſſe bonum non poteſt: in imperfecto iam poteſt eſſe bonum, ſed non eſt. Ita dico, Lucili, bonum non in quolibet corpore, non in qualibet ætate inuenitur: & tantum abeſt ab infantia, quantum a primo vltimum; quantum ab initio perfectum. ergo nec in tenero modo coaleſcente corpuſculo eſt. Quid ni non ſit? non magis quam in ſemine. Vt ſi dicas, aliquod arboris, aut ſati, bonum nouimus: hoc non eſt in prima fronde, quæ emiſſa cummaxime ſolum rumpit. Eſt aliquod bonum tritici: hoc nondum eſt in herba lactente: nec cum folliculo ſe exſerit ſpica mollis, ſed cum frumentum æſtas & debita maturitas coxit. Quemadmodum omnis natura bonum ſuum niſi conſummata non profert: ita hominis bonum non eſt in homine, niſi cum in illo ratio perfecta eſt. Quod autem hoc ſit bonum, dicam. Liber animus eſt ac rectus, alia ſubiiciens ſibi, ſe nulli. Hoc bonum adeo non recipit infantia, vt pueritia non ſperet, adoleſcentia improbe ſperet. Bene agitur cum ſenectute, ſi illuc longo ſtudio intentoque peruenit: vbi hoc & bonum, & intelligibile

1. *Onus*] *humor* legendum eſſe coniicit *Gronov.*

eſt.

eſt. Dixiſti, inquit, aliquod bonum eſſe arboris, aliquo
herbæ: poteſt ergo eſſe aliquod & infantis. Verum bo
num nec in arboribus, nec in mutis animalibus eſt: ho
quod in illis bonum eſt, precario bonum dicitur. Quo
eſt? inquis hoc quod ſecundum naturam cuiuſque eſ
Bonum quidem cadere in mutum animal, nullo mod
poteſt: felicioris meliorisque naturæ eſt. Niſi vbi ratio
locus eſt, bonum non eſt. Quatuor hæ naturæ ſunt, ar
boris, animalis, hominis, & Dei. Hæc duo quæ irratio
nalia ſunt, eamdem naturam habent: illa diuerſa ſun
quod alterum immortale, alterum mortale eſt. Ex hi
ergo vnius bonum natura perficit, Dei ſcilicet: alteriu
cura, hominis. Cetera in ſua natura perfecta ſunt, no
vere perfecta, a quibus abeſt ratio. Hoc enim de
mum perfectum eſt, quod ſecundum vniuerſam na
turam 2) perfectum eſt: vniuerſa autem natura ra
tionalis eſt: cetera poſſunt in ſuo genere perfecta e
ſe. In quo non poteſt beata vita eſſe, nec id poteſt qu
beata vita efficitur: beata autem vita bonis efficitur:
muto animali non eſt quo beata vita efficitur: ergo i
muto animali bonum non eſt. Mutum animal ſen
comprehendit præſentia: præteritorum reminiſcitu
cum id incidit, quo ſenſus admonetur: tamquam e
quus reminiſcitur viæ, cum ad initium eius admotu
eſt. In ſtabulo quidem nulla viæ, quamuis ſæpe cal
catæ, memoria eſt, tertium vero tempus, id eſt, fu
turum, ad muta non pertinet. Quomodo ergo po
teſt eorum videri perfecta natura, quibus vſus perfe
cti temporis non eſt? Tempus enim tribus partibu
conſtat: præterito, præſente, & futuro. Animali
bus tantum quod breuiſſimum eſt in tranſcurſu da
tum, præſens: præteriti rara memoria eſt, nec vm
quam reuocatur, niſi præſentium occurſu. Non po

2. *Secundum vniuerſam naturam*] id eſt communem.

test ergo perfectæ naturæ bonum in imperfecta esse natura. Aut si natura habet, hoc habet, quod habent & sata. Nec illud nego, ad ea quæ videntur secundum naturam, magnos esse mutis animalibus impetus & concitatos, sed inordinatos ac turbidos. Numquam autem aut inordinatum est bonum, aut turbidum. Quid ergo, inquis, muta animalia perturbate & indisposite mouentur? Dicerem illa perturbate & indisposite moueri, si natura illorum ordinem caperet: nunc mouentur secundum naturam suam. Perturbatum enim id est, quod esse aliquando & non perturbatum potest. Solicitum est, quod potest esse securum. Nulli vitium est, nisi cui virtus potest esse. Mutis animalibus talis ex sua natura motus est. Sed ne te diu teneam, aliquod erit bonum in muto animali, erit aliqua virtus, erit aliquid perfectum: sed quale? nec bonum absolute, nec virtus, nec perfectum. Hæc enim rationalibus solis contingunt, quibus datum est scire, quare, quatenus, quemadmodum. Ita bonum in nullo est, nisi in quo ratio. Quo nunc pertineat ista disputatio, quæris, & quid animo tuo profutura sit? Dico. & exercet illum, & acuit, & vtique aliquid acturum occupatione honesta tenet. Prodest autem & quod moratur ad praua properantem. Sed illud dico, nullo modo prodesse tibi possum magis, quam si tibi bonum tuum ostendo, si te a mutis animalibus separo, si cum Deo pono. Quid, inquam, vires corporis alis & exerces? pecudibus istas maiores ferisque natura concessit. Quid excolis formam? cum omnia feceris, a multis animalibus decore vinceris. Quid capillum ingenti diligentia comis? cum illum vel effuderis more Parthorum, vel Germanorum nodo vinxeris vel, vt Scythæ solent, sparseris: in quolibet equo densior iactabitur iuba, horrebit in leonum ceruice formosior. Cum te ad

L. ANNÆI SENECÆ AD LVCILIVM Naturalium Quæstionum

LIBER PRIMVS.

Argumentum.

PRæfatur, altissimam & animosissimam philosophiæ partem esse, quæ cælestia & Deum contemplatur, ac scientia morali potiorem. Eam a meteoris ignitis orditur, deinde ad Coronam, Iridem, & alia apparentia transgreditur. Coronam vndique in orbem aperiri, quemadmodum circuli solent, cum lapis in lacum aut piscinam deiicitur. Iridem a sole colorari, & fieri nube formata in modum concaui speculi & rotundi, cui forma sit partis e pila sectæ, quod etiam censuerat Posidonius olim. Hic multa de speculis cumulat, & iis quæ radiorum reflexione aut refractione videntur. Ab Arcu ad Virgas & Parelia transit, deinde ad nocturnos fulgores, chasmata, stellas discurrentes, & leuiter aliquid de Cometis delibatum. Specula ei memoriam Hostii obscœnissimi nebulonis excitauerunt. Inde legitimum vsum speculorum docet & abusum.

PRÆFATIO.

QVantum inter philosophiam interest, Lucili virorum optime, & ceteras artes: tantum interesse existimo in ipsa philosophia, inter illam partem quæ ad homines *1)*, & hanc

1. Inter illam partem quæ ad homines] i. e Ethicam.

quæ ad deos 2) ſpectat. Altior eſt hæc, & animoſior: multum permiſit ſibi: non fuit oculis contenta. maius eſſe quiddam ſuſpicata eſt, ac pulcrius, quod extra conſpectum natura poſuiſſet. Denique tantum inter duas intereſt, quantum inter Deum & hominem. Altera docet, quid in terris agendum ſit: altera, quid agatur in cælo. Altera errores noſtros diſcutit, & lumen admouet, quo diſcernantur ambigua vitæ: altera multo hanc ſupra caliginem in qua volutamur excedit; & e tenebris ereptos, illo perducit, vnde lucet. Equidem tunc naturæ rerum gratias ago, cum illam non ab hac parte video, quæ publica eſt, ſed cum ſecretiora eius intraui: cum diſco, quæ vniuerſi materia 3) ſit, quis auctor, aut cuſtos: quid ſit Deus, totus in ſe intendat 4), an ad nos aliquando reſpiciat: faciat quotidie aliquid 5), an ſemel fecerit: pars mundi ſit 6), an mundus 7): liceat illi hodieque decernere, & ex lege fatorum aliquid derogare; an maieſtatis deminutio ſit, & confeſſio erroris, mutanda feciſſe. Neceſſe eſt enim ei eadem placere, cui niſi optima placere non poſſunt: nec ob hoc minus liber & potens eſt. ipſe enim eſt neceſſitas ſua. Niſi ad hæc admitterer, non fuerat naſci. 8) Quid enim e-

2. *Quæ ad deos &c.*] Phyſicam, ad quam etiam *Deum* referunt Stoici, vt videre eſt ap. Lipſ. Phyſiol. ſtoic. Li. II. Diſſ. V. imo Phyſici veteres deos appellabant rerum principia & elementa, vnde *φυσιολογία τεθεολογημένη* phyſica eorum dicebatur & ipſi Theologi.

3. *Vniuerſi materia*] primum principium.

4. *Totus in ſe intendat*] vt Epicurei docent.

5. *Faciat quotidie aliquid*] conſeruando, & prouidentia ſua tuendo, *an ſemel fecerit*, nullam curam gerens, nihil efficiens in iis quæ ſemel fecit.

6. *Pars mundi ſit*] anima eius, vt Stoici quidam volebant.

7. *An mundus*] quæ aliorum ex Stoicis erat ſententia.

8. *Non fuerat naſci*] non fuerat cur naſcerer. *Gronov.*

rat,

rat, cur in numero viuentium me positum esse gauderem? An vt cibos & potiones percolarem? *9)* vt hoc corpus caussarium *10)* ac fluidum, periturumque nisi subinde impleatur, farcirem, & viuerem ægri minister? vt mortem timerem, cui omnes nascimur? Detrahe hoc inæstimabile bonum, non est vita tanti, vt sudem, vt æstuem. O quam contempta res est homo, nisi supra humana surrexerit! Quamdiu cum affectibus colluctamur, quid magnifici facimus? etiamsi superiores sumus, portenta vincimus. Quid est, cur suspiciamus nosmetipsos, quia dissimiles deterrimis sumus? non video quare sibi placeat, qui robustior est in valetudinario. *11)* Multum interest inter vires & bonam valetudinem. Effugisti vitia animi: non est tibi frons ficta, nec in alienam voluntatem sermo compositus, nec cor inuolutum, nec auaritia, quæ quidquid omnibus abstulit, sibi ipsa negat: nec luxuria pecuniam turpiter amittens, quam turpius reparet: nec ambitio, quæ te ad dignitatem, nisi per indigna non ducet. Nihil adhuc consecutus es. multa effugisti: te nondum. Virtus enim quam affectamus, magnifica est. non quia per se beatum est, malo caruisse, sed quia animum laxat, ac præparat ad cognitionem cælestium, dignumque efficit, qui in consortium Deo veniat. Tunc consummatum habet plenumque bonum sortis humanæ, cum, calcato omni malo, petit altum, & in interiorem naturæ

9. *Percolarem*] eleganter. Nam cibi potusque per ventriculum, mesenterii venas, hepar, & tot corporis anfractus traiiciuntur ceu per colum. *Fromond.*

10. *Caussarium*] ægrum & affectum. a *militibus caussariis* tractum, qui morbi *caussa* militia absoluebantur. Hinc ipsa quoque ægritudo *caussario* dicitur ap. Pallad. L. I. Tit. IV. *Fromond.*

11. *Valetudinario*] loco vbi curatur valetudo. vid. L. I. de ira c. XVI. & Ep. 27.

ſinum venit. Tunc iuuat inter ſidera ipſa vagantem, diuitum pauimenta ridere, & totam cum auro ſuo terram: non illo tantum, dico, quod egeſſit, in occulto ſeruat poſterorum auaritiæ. Nec poteſt ante contemnere porticus, & lacunaria ebore fulgentia, & tonſiles ſiluas 12), & deriuata in domos flumina, quam totum circumeat mundum, & terrarum orbem ſuperne deſpiciens, anguſtum, & magna ex parte opertum mari, etiam qua exſtat, late ſqualidum, & aut vſtum aut rigentem. ſibi ipſe ait: Hoc eſt illud punctum, quod inter tot gentes ferro & igni diuiditur? O quam ridiculi ſunt mortalium termini! Vltra Iſtrum Dacus non exeat: Strymo Thracas includat: Parthis obſtet Euphrates: Danubius Sarmatica ac Romana diſterminet: Rhenus Germaniæ modum faciat: Pirenæus medium inter Gallias & Hiſpanias iugum extollat: inter Ægyptum & Æthiopias harenarum inculta vaſtitas iaceat. Si quis formicis det intellectum hominis, nonne & illæ vnam aream in multas prouincias diuident? Cum te in illa vere magna ſuſtuleris; quotiens videbis exercitus ſubrectis ire vexillis, & quaſi magnum aliquid agatur, equitem modo vlteriora explorantem, modo a lateribus affuſum 13), libebit dicere: *It nigrum campis agmen.* ---
Formicarum iſte diſcurſus eſt, in anguſto laborantium. Quid illis & nobis intereſt, niſi exigui menſura corpuſculi? Punctum eſt iſtud in quo nauigatis, in quo bellatis, in quo regna diſponitis: minima, etiam cum illis vtrimque Oceanus incurrit. 14) Surſum

12. *Tonſiles ſiluas*]. reciſas ornatus cauſſa.

13. *A lateribus affuſum*] Polybius: *equites at latera iumentis adequitant. Fromond.*

14. *Etiam cum illis vtrimque Oceanus incurrit*] ab ortu & occaſu. Minima, inquit, regna ſunt, licet ab ortiuo ad occiduum ſolem inter vtrumque Oceanum porrigantur; quia orbis totus eſt punctum. *Id.*

ingen-

ingentia ſpatia ſunt, in quorum poſſeſſionem animus admittitur: at ita ſi minimum ſecum ex corpore tulit, ſi ſordidum omne deterſit, & expeditus leuiſque ac contentus modico emicuit. Cum illa tetigit, alitur, creſcit: ac velut vinculis liberatus, in originem redit. Et hoc habet argumentum diuinitatis ſuæ, quod illum diuina delectant: nec vt alienis intereſt, ſed vt ſuis. Securę ſpectat occaſus ſiderum atque ortus, & tam diuerſas concordantium vias. Obſeruat vbi quæque ſtella primum terris lumen oſtendat, vbi culmen eius ſummum, qua curſus ſit, quouſque deſcendat. Curioſus ſpectator excutit ſingula, & quærit. Quid ni quærat? Scit illa ad ſe pertinere. Tunc contemnit domicilii prioris anguſtias. Quantum enim eſt, quod ab vltimis littoribus Hiſpaniæ vſque ad Indos iacet? Pauciſſimorum dierum ſpatium, ſi nauem ſuus ventus impleuit. At illa regio cæleſtis per triginta annos, velociſſimo ſideri *15)* viam præſtat, nuſquam reſiſtenti, ſed æqualiter cito. Illic demum diſcit, quod diu quæſiuit: illic incipit Deum noſſe. Quid eſt Deus? Mens vniuerſi. Quid eſt Deus? Quod vides totum *16)*, & quod non vides totum. *17)* Sic demum magnitudo ſua illi redditur, qua nihil maius excogitari poteſt, ſi ſolus eſt omnia, opus ſuum & extra & intra tenet. Quid ergo intereſt inter naturam Dei, & noſtram? Noſtri melior pars, animus eſt: in illo, nulla pars extra animum. totus ratio eſt. Cum interim tantus error mortalia teneat, vt hoc, quo neque formoſius eſt quidquam, nec diſpoſitius, nec in propoſito conſtantius, exiſtiment homines fortuitum &

15. *Velociſſimo ſideri*] Saturno.

16. *Quod vides totum*] totus hic mundus cuius anima eſt, & qui totus proinde, vt animatus, Deus eſt.

17. *Quod non vides totum*] vt anima enim mundi Deus eſt inuiſibilis.

casu volubile, ideoque tumultuosum inter fulmina, nubes, tempestates, & cetera quibus terræ ac terris vicina pulsantur. Nec hæc intra vulgum dementia est, sapientiam quoque professos 18) contigit. Sunt qui putent, sibi ipsis animum esse, & quidem prouidum ac dispensantem singula, & sua, & aliena: hoc autem vniuersum, in quo nos quoque sumus, expers esse consilii, & aut ferri temeritate quadam, aut natura nesciente quid faciat. Quam vtile existimas ista cognoscere, & rebus terminos ponere? quantum Deus possit: materiam ipse sibi formet, an data vtatur? vtrum idea materiæ prius superueniat, an materia ideæ? Deus quidquid volt efficiat. an in multis rebus illum tractanda destituant: & a magno artifice praue formentur multa, non quia cessat ars, sed quia id in quo exercetur, sæpe inobsequens arti est? Hæc inspicere, hæc discere, his incubare, nonne transilire est mortalitatem suam, & in meliorem transscribi sortem? Quid tibi, inquis, ista proderunt? Si nihil aliud, hoc certe sciam, omnia angusta esse, mensus Deum. Sed hæc deinde.

CAP. I. Nunc ad propositum veniam opus. Audi quid de ignibus 1) philosophia velit, quos aër transuersos agit. Magna vi illos excuti argumentum est, quod obliqui feruntur, & prærapida celeritate. Apparet illos non ire, sed proiici. Ignium multæ variæque facies sunt. Aristoteles quoddam genus illorum Capram vocat. 2) Si me in-

18. *Sapientiam quoque professos*] *Epicureos*, qui negata Prouidentia omnia casui imputant. *Fremond.*

1. *De ignibus*] hanc materiam tractat Aristoteles Meteorolog. I.

2. *Capram vocat*] a vulgo nomine isto accepto, non primum inuento, capra autem dictus ille ignis vel a barbula quam pendentem præfert, vel quia saltat lasciue capræ instar. *Muret. Lips. Fremond.*

ter-

terrogaueris, quare? prior mihi rationem reddas oportet, quare Hœdi vocentur. Si autem, quod commodissimum est, conuenerit inter nos, ne alter alterum interroget, Quid dicit ille? satius erit de re ipsa quærere, quam mirari, quid ita Aristoteles globum ignis appellauerit Capram. Talis fuit forma eius, qui, bellum aduersus Perseum Paulo gerente, lunari magnitudine, apparuit 3). Nos quoque vidimus non semel flammam ingentis pilæ specie, quæ tamen in ipso cursu suo dissipata est. Vidimus circa diui Augusti excessum 4) simile prodigium: vidimus cum de Seiano actum est 5): nec Germanici mors sine denuntiatione tali fuit. Dices mihi: Ergo tu in tantis erroribus es, vt existimes deos mortium signa præmittere, & quidquam esse in terris tam magnum, quod perire mundus sciat? Erit aliud isti rei tempus. Videbimus, an certus omnium rerum ordo ducatur, & alia aliis ita complexa sint, vt quod antecedit, aut caussa sit sequentium, aut signum. Videbimus, an diis humana sunt curæ; an series ipsa, quid factura sit, certis rerum notis nuntiet. Interim illud existimo, huiusmodi ignes exsistere, aëre vehementius trito, cum inclinatio eius in alteram partem facta est, & non cessit, sed intra se pugnauit. Ex hac vexatione nascuntur trabes, & globi, & faces, & ardores. At cum leuius collisus, & (vt ita dicam) strictus est, minora lumina excutiuntur, crinemque volantia sidera

3. *Lunari magnitudine apparuit*] illo bello tale quid visum nuspiam legitur, lunam eo defecisse Liuius & Plutarchus tradunt: nisi forsan huc spectare dicas, quod Iulius Obsequens hoc bello *Lauinii facem ardentem in cœlo visam* ait. *Lips.*

4. *Circa D. Augusti excessum*] hunc tamen Cometam fuisse L. VII. c. XVII dicit. *Fromond.*

5. *Cum de Seiano actum est*] in Senatu mors ei decreta. *Lips.*

ducunt. Tunc ignes tenuiſſimi iter exile deſignant & cælo producunt. Ideo nulla ſine huiuſmodi ſpectaculis nox eſt. non enim opus eſt ad efficienda iſta magno aëris motu. Denique, vt breuiter dicam, eadem ratione fiunt iſta, qua fulmina, ſed vi minore. Quemadmodum nubes mediocriter colliſæ, fulgurationes efficiunt; maiore impetu pulſæ, fulmina. Ariſtoteles eiuſmodi rationem reddit: Varia & multa terrarum orbis exſpirat, quædam humida, quædam ſicca, quædam algentia *6)*, quædam concipiendis ignibus idonea. Nec mirum eſt, ſi terræ omnis generis & varia euaporatio eſt: cum in cælo quoque non vnus appareat color rerum, ſed acrior ſit caniculæ rubor, Martis remiſſior, Iouis nullus, in lucem puram nitore perducto. Neceſſe eſt ergo in magna copia corpuſculorum, quæ terræ eiectant, & in ſuperiorem agunt partem, aliqua in nubes peruenire alimenta ignium *7)*. quæ non tantum colliſa poſſint ardere, ſed etiam afflata radiis ſolis. Nam apud nos quoque, ſtramenta *8)* ſulphure aſperſa, ignem ex interuallo trahunt. Veri ergo ſimile eſt, talem materiam intra nubes congregatam facile ſuccendi, & maiores minoreſue ignes exſiſtere, prout illis fuit plus aut minus virium. Illud enim ſtultiſſimum eſt exiſtimare, aut ſtellas decidere, aut tranſilire, aut aliquid illis auferri & abradi: nam ſi hoc fuiſſet, iam defuiſſent. Nulla enim nox eſt, qua non plurimæ ire, & in diuerſum videantur abduci. Atqui, quo ſolent, quæque inueniuntur loco: magnitudo ſua ſingulis conſtat. Sequitur ergo, vt infra illas iſta na-

6. *Algentia*] algent quæ ſunt aqueæ naturæ.

7. *Alimenta ignium*] h. e. materiam ignibus alendis aptam.

8. *Stramenta*] *ramenta* mauult Alb. Rubenius ex Martial. L.X. Epigr. III.

ſcan-

ſcantur: & cito intercidant, quia ſine fundamento ſunt & ſede certa. Quare ergo etiam non interdiu transferuntur? Quid ſi dicam ſtellas interdiu non eſſe, quia non apparent? Quemadmodum illæ latent, & ſolis fulgore obumbrantur: ſic faces quoque tranſcurrunt etiam interdiu, ſed abſcondit eas diurni luminis claritas. Si quando tamen tanta vis emicuit, vt etiam adverſus diem vindicare ſibi ſuum fulgorem poſſint, apparent. Noſtra certe ætas non ſemel vidit diurnas faces, alias ab oriente in occidentem verſas, alias ab occaſu in ortum. Argumentum tempeſtatis nautæ putant, cum multæ tranſuolant ſtellæ. quod ſi ſignum ventorum eſt, ibi eſt, vbi venti ſunt, id eſt, in aëre, qui medius inter lunam & terram eſt. In magna tempeſtate apparent, quaſi ſtellæ velo inſidentes. Adiuuari ſe tunc periclitantes exiſtimant Pollucis & Caſtoris numine. Cauſſa autem melioris ſpei eſt, quod iam apparet frangi tempeſtatem, & deſinere ventos. Aliquando feruntur ignes, non ſedent 9) Gylippo 10) Syracuſas petenti, viſa eſt ſtella ſuper ipſam lanceam conſtitiſſe. In Romanorum caſtris, viſa ſunt ardere pila, ignibus ſcilicet in illa delapſis: qui ſæpe, fulminum more, animalia ferire ſolent & arbuſta. Sed ſi minore vi mittuntur, defluunt tantum & inſident, non feriunt nec vulnerant. Alii inter nubes eliduntur, alii ſereno, ſi aër ad exprimendum ignem aptus fuit. Nam ſereno quoque cælo aliquando tonat, ex eadem cauſſa, qua nubilo, aëre inter ſe colliſo. Qui etiam ſi eſt lucidior ac ſiccior, coire tamen & facere corpora quæ-

9. *Non ſedent*] ſedent enim flammæ iſtæ Pollucis & Caſtoris nomine celebratæ.

10. *Gylippo*] Lacedæmoniorum duce, cum Syracuſanis ſuppetias aduerſus Niciam & Athenienſes ferret. *Fromond.*

dam

dam similia nubibus potest, quæ percussa reddant sonum. Quandoque igitur fiunt trabes, quandoque clypei, 11) & vastorum imagines ignium, vbi in talem materiam incidit similis caussa, sed maior.

CAP. II. Videamus nunc, quemadmodum fiat is fulgor, qui sidera circumnectit. Memoriæ proditum est, quo die diuus Augustus 1) vrbem, ex Apollonia reuersus, intrauit, circa solem visum coloris varii circulum, qualis esse in arcu solet: hunc Græci Halo vocant, nos dicere Coronam aptissime possumus. Quemadmodum fieri dicatur, exponam. Cum in piscinam lapis missus est, videmus in multos orbes aquam discedere, & fieri primum angustissimum orbem, deinde latiorem, ac deinde alios maiores, donec euanescat impetus, & in planiciem immotarum aquarum soluatur. Tale quiddam cogitemus fieri etiam in aëre: cum spissior factus, plagam sentire potest, lux solis aut lunæ vel cuiuslibet sideris incurrens, recedere illum in circulos cogit. Nam humor, & aër, & omne quod ex ictu formam accipit, in talem habitum impellitur, qualis est eius quod impellit. Omne autem lumen rotundum est: ergo & aër in hunc modum percussus lumine, exibit. Ob hoc tales splendores Græci Areas vocauere: quia fere terendis frugibus loca destinata sunt rotunda. 2) Non est autem quod existimemus, istas, siue areæ, siue coronæ sint, in vicinia siderum fieri. Plurimum enim absunt, quamuis cingere ea & coronare videantur. Non longe a terra fit talis effigies: quam visus noster solita imbecillitate deceptus, circa

11. *Clypei*] addo Plin. H. N. II, 34.

1. *Quo die D. Augustus*] Plinius L. II. c. 28. Iul. Obsequens c. 128.

2. *Rotunda*] sic & Varro Rei Rust. L. I. c. 51.

ipsum

ipsum sidus putat positam. In vicinia autem solis & stellarum nihil tale potest fieri: quia illic æther tenuis est. Nam formæ crassis demum spissisque corporibus imprimi solent: in subtilibus non habent vbi consistant, aut hæreant. In balneis quoque circa lucernam tale quiddam adspici solet, ob aëris densi obscuritatem: frequentissime autem austro, cum cælum maxime graue & spissum est. Nonnumquam paullatim diluuntur & desinunt, nonnumquam ab aliqua parte rumpuntur: & inde ventum nautici exspectant, vnde contextus coronæ perit. Si enim a septentrione discesserit, Aquilo erit: si ab occidente, Fauonius. Quod argumentum est, intra eam partem cæli has fieri coronas, intra quam venti quoque solent. Superiora autem non habent coronas: quia ne ventos quidem. His argumentis & illud adiice, numquam coronam colligi, nisi stabili aëre & pigro. Aliter non solet adspici. Nam qui stat aër, impelli & deduci, & in aliquam faciem fingi potest. Is autem qui fluit, ne feritur quidem lumine. Non enim formatur, nec resistit: quia prima quæque pars eius dissipatur. Numquam ergo vllum sidus talem sibi effigiem circumdabit, nisi cum aër erit densus atque immotus, & ob hoc custodiens incidentem in se rotundi lineam luminis: nec sine caussa. Repete enim exemplum, quod paullo ante proposui. Lapillus in piscinam aut lacum & aliquam alligatam aquam 3) missus, circulos facit innumerabiles: & hoc idem non facit in flumine. Quare? quia omnem figuram fugiens aqua disturbat. Idem ergo in aëre euenit, vt ille qui manet, possit figurari: at ille qui rapitur & currit, non dat sui potestatem, & omnem ictum venientemque

3. *Alligatam aquam*] conclusam, contradistinguitur libere fluenti.

for-

formam exturbet. Hæ, de quibus dixi,
cum dilapsæ sunt æqualiter, & in semetipsis
rint, significatur aëris quies & otium & tran
Cum ab vna parte cesserunt, illinc ventus est
duntur. Si ruptæ pluribus locis sunt, tem
Quare id accidat, ex his quæ iam exposui,
potest. Nam si facies vniuersa subsedit,
temperatum esse aëra, & sic placidum. S
parte intercisa est, apparet inde aëra incum
ideo illa regio ventum dabit. At cum vi
concerpta & lacerata est, manifestum est a
partibus in illam impetum fieri, & inquie
hinc atque illinc assilire. Itaque ex hac inc
cæli tam multa tentantis, & vndique laboran
ra tempestas & ventorum prælium apparet.
næ noctibus fere circa lunam & alias stellas
interdiu raro: adeo vt quidam ex Græcis n
eas omnino fieri, cum illos historiæ coargua
autem raritatis hæc est, quod solis fortius lu
& aër ipse agitatus ab illo, calefactusque,
est: lunæ autem inertior vis est, & ideo a c
sito aëre facilius sustinetur: æque sidera cete
sunt, nec perrumpere aëra vi sua possunt
tur itaque illorum imago, & in materia sol
minus cedente versatur. Debet enim aër
spissus esse, vt excludat ac submoueat a se lu
missum, nec tam tenuis & solutus, vt nullam
tibus radiis moram præbeat. Hæc noctibu
ratura contingit, cum sidera conlectum aër
vi non pugnaciter nec aspere feriunt, spissi
quam solet esse interdiu, inficiunt.

CAP. III. At contra arcus in nocte no
admodum raro: quia luna non habet tantum
vt nubes transeat, & illis colorem suffundat

accipiunt sole perstrictæ. Hic enim formam arcus discoloris efficiunt: quia aliæ partes in nubibus tumidiores sunt, aliæ submissiores: quædam crassiores, quam vt solem transmittant; aliæ imbecilliores, quam vt excludant. Hæc inæqualitas alternis lucem vmbramque permiscet, & exprimit illam mirabilem arcus varietatem. Altera caussa eiuscemodi arcus redditur. Videmus, cum fistula aliquo loco rupta est, aquam per tenue foramen elidi: quæ sparsa contra solem oblique positum, faciem arcus repræsentat. Idem videbis accidere, si quando volueris obseruare fullonem: cum os aqua impleuit, & vestimenta rediculis *1)* diducta leuiter aspergit, apparet varios edi colores in illo aëre asperso, quales in arcu fulgere solent. Huius rei caussam in humore esse ne dubitaueris. Non fit enim vmquam arcus, nisi nubilo. Sed quæramus quomodo fiat. Quidam aiunt esse aliqua stillicidia, quæ solem transmittant, quædam magis coacta, quam vt transluceant: itaque ab illis fulgorem reddi, ab his vmbram, & sic vtriusque intercursu effici arcum, in quo pars fulgeat, quæ solem recipit, pars obscurior sit, quæ exclusit, & ex se vmbram proximis fecit. Hoc ita esse quidam negant. Poterat enim vmbra & lux caussa videri, si arcus duos tantum haberet colores, & si ex lumine vmbraque constaret.

Sed nunc diuersi niteant cum mille colores,
Transitus ipse tamen spectantia lumina fallit.
Vsque adeo quod tangit idem est, tamen vltima distant.

---

1. *Rediculis*] *riditulis* legit *Muret.* Est autem *ridicula a ridica*, qua voce lignea pedamenta & adminicula vitium notantur. Ligna ergo erecta partim & transuersaria, in quibus fullones pannos suos diducunt, Seneca propter similitudinem cum illis *ridiculas* appellat. *Fromond.*

Vide-

Videmus in eo aliquid flammei, aliquid lu
quid cærulei, & alia in picturæ modum subt
neis ducta, vt ait Poëta, vt an dissimiles col
scire non possis, nisi cum primis extrema co
Nam commissura decipit: vsque adeo mira
turæ, quod a simillimis cœpit, in dissimilia d
Quid ergo istic duo colores faciunt lumi
vmbræ, cum innumerabilium ratio reddenda
dam ita existimant arcum fieri. dicunt in ea
qua pluit, singula stillicidia pluuiæ cadentis
specula esse: a singulis ergo imaginem re
deinde multas imagines, imo innumerabiles,
xas, & in præceps transeuntes confundi: itac
cum esse multarum imaginum solis confusio
sic colligunt. Pelues, inquiunt, mille di
pone, & omnes habebunt imaginem solis.
lis foliis dispone singulas guttas: singulæ hab
maginem solis At contra ingens stagnum non
nisi imaginem vnam quare? quia omnis circu
læuitas & circumdata suis finibus, speculum e
piscinam ingentis magnitudinis, insertis p
in plures diuide: totidem illa habebit imagi
quot lacus habuerit. Relinque illam sicut est c
mel tibi imaginem reddet. Nihil refert, quan
sit humor aut lacus. Si circumseptus est, spec
Ergo stillicidia illa infinita, quæ imber caden
totidem specula sunt, totidem solis facies ha
contra intuenti perturbatæ apparent, nec d
tur interualla, quibus singula distant, spati
bente discerni. Deinde pro singulis appare
cies turbida ex omnibus. Aristoteles idem

2. *In dissimilia desinit*] nam puniceus & viri
color flaua & simili commissura coeunt, a qua dei
similia abeunt, id est hic in viridem descendit, i
in puniceum. *Fromond.*

Ab omni, inquit, læuitate acies radios suos replicat. 3) Nihil autem læuius aqua & aëre. Ergo etiam ab aëre spisso visus noster in nos redit. Vbi vero hebes & infirma est acies, qualislibet aëris ictu deficit. 4) Quidam hoc genere valetudinis laborant, vt ipsi sibi videantur occurrere, vt vbique imaginem suam cernant. Quare? quia infirma vis oculorum non potest ne proximum quidem sibi aërem perrumpere, sed resistit. Itaque quod in aliis efficit densus aer, in his facit omnis. Satis enim valet qualiscumque, ad imbecillem aciem repellendam: longe autem magis visum nostrum nobis remittit, qui crassior est, & peruinci non potest, sed radios luminum nostrorum moratur, & eo vnde exierint, reflectit. Ergo cum multa stillicidia sint, totidem specula sunt. Sed quia parua sunt, solis colorem sine figura exprimunt. Deinde cum in stillicidiis innumerabilibus, & sine interuallo cadentibus, reddatur idem color, incipit facies esse non multarum imaginum intermissarum, sed vnius longæ atque continuæ. Quomodo, inquis, tu mihi multa millia istic imaginum esse dicis, vbi nullam video? Et quare cum solis color vnus sit, imaginum diuersus est? Vt & hæc quæ proposuisti, refellam, & alia quæ non minus refellenda sunt, illud dicam oportet: nihil acie nostra fallacius, non tantum in his a quibus subtiliter peruidendis illam colorum 5) diuersitas summouet, sed & in his quoque, quæ ad manum cernit. Remus integer in tenui aqua fracti speciem reddit. Poma per vitrum adspicientibus multo maiora sunt. Columnarum inter-

3. *Replicat*] a speculo cui impingitur in se & oculum reflectit. Sumta autem hæc sunt ex Aristot. L. III. Meteor.

4. *Deficit*] ne replicari & redire ad oculum possit.

5. *Colorum*] lege *locorum*. *Gronov.*

valla porticus longiores iungunt. 6) Ad ip
reuertere: hunc quem toto orbe terrarum
probat ratio,acies nostra sic contraxit,vt sa
ri 7) pedalem esse contenderint. Quem vel
omnium esse scimus, nemo nostrum vide
nec ire crederemus,nisi appareret isse. M
sum præcipiti velocitate labentem, & ortu
que intra momentum temporis reuoluente
nostrum sentit procedere. Quid ergo mir
culi nostri imbrium stillicidia non separant
ti spatio intuentibus minutarum imaginum
interit? Illud esse dubium nulli potest,
imago solis sit, roscida & caua nube concep
ex hoc tibi apparet. Numquam non aduer
sublimis aut humilis, prout ille se submisi
stulit, contrario motu. Illo enim descer
tior est, alto depressior. Sæpe talis nubes
solis est, nec arcum efficit, quia non ex re
nem trahit. Varietas autem non ob aliam c
quam quia pars coloris a sole est, pars a nub
mor autem modo cæruleas lineas, modo vir
do purpuræ similes, & luteas aut igneas duc
coloribus hanc varietatem efficientibus,ren
tento. Sic enim & purpura eodem conchylic
num modum exit. Interest, quamdiu ma
crassius medicamentum, an aquatius traxe
mersa sit & excocta, an semel tincta. Non
mirum, cum duæ res sint, sol & nubes, id
pus & speculum, si tam multa genera color
muntur, quæ in multis generibus possunt au
aut relanguescere. Alius enim est color

6. *Iungunt*] vt iuncta appareant, distantia &
facit.

7. *Sapientes viri*] Epicurei.

lumine, alius ex obtuso & leniore. In aliis rebus vaga inquisitio est, vbi non habemus quod manu tenere possimus, & late coniectura mittenda est: hic apparet duas caussas esse arcus, solem, nubemque, quia nec sereno vmquam fit, nec ita nubilo, vt sol lateat. Ergo vtique ex his est, quorum sine altero non est.

CAP. IV. Iam illud accedit, quod æque manifestum est, speculi ratione imaginem reddi, quia numquam nisi e contrario redditur: id est, nisi ex altera parte steterit quod apparet, ex altera quod ostendit. Rationes quæ non persuadent, sed cogunt, a Geometris adferuntur. Nec dubium cuiquam relinquitur, quin arcus imago solis sit male expressi, ob vitium figuramque speculi. Nos interim tentemus alias probationes, quæ de plano legi possint. Inter argumenta sic nascentis arcus pono, quod celerrime nascitur: ingens enim variumque corpus cælo intra momentum subtexitur, & æque celeriter aboletur. nihil autem tam cito redditur, quam a speculo imago. Non enim facit quidquam, sed ostendit. Parianus Artemidorus adiicit, & quale genus nubis esse debeat, quod talem solis imaginem reddit. Si speculum, inquit, concauum feceris, quod sit sectæ pilæ pars, si extra medium constiteris, quicumque iuxta te steterint, vniuersi a te videbuntur, propiores tibi quam speculo. Idem, inquit, euenit, cum rotundam & cauam nubem intuemur a latere, vt solis imago a nube discedat, propiorque nobis sit, & in nos magis conuersa. Color igitur igneus a sole est, cæruleus a nube: ceteri vtriusque mixturæ.

CAP. V. Contra hæc illa dicuntur. De speculis duæ opiniones sunt: alii enim in his simulacra cerni pu-

putant, id est, corporum nostrorum figu
stris corporibus emissas ac separatas: alii
aiunt non esse in speculo, sed ipsa adspici
retorta oculorum acie, & in se rursus reflex
nihil ad rem pertinet, quomodo videam
cumque videmus: sed quomodo imago si
bet e speculo reddi. Quidnam est tam
quam sol, & arcus, in quo neque color, n
ra solis, neque magnitudo apparet? Arcus
gior ampliorque est, longeque ea parte, q
rubicundior quam soli ceteris vero colo
versus. Deinde cum velis speculum aeri ce
des oportet mihi eamdem læuitatem corpo
dem æqualitatem, eumdem nitorem. Atqui
bes habent similitudinem speculi. per me
transimus, nec in illis nos cernimus. Q
um summa conscendunt, spectant nubem
men imaginem suam in illa cernunt. Singu
dia singula specula sunt. Concedo: sed ill
ex stillicidiis constare nubem. Habet enim
ex quibus fieri stillicidia possunt, non ipsa.
quam quidem habet nubes, sed materiam
quæ. Concedam etiam tibi & guttas innu
in nubibus esse, & illas faciem reddere: n
omnes vnam reddunt, sed singulæ singulas.
inter se specula coniunge: in vnam imagin
coibunt: sed quæque particula in se rei simil
claudet. Sunt quædam specula ex multis
que composita: quibus si vnum ostenderis h
populus apparet, vnaquaque parte faciem
primente. Hæc cum sint coniuncta & simu
ta, nihilominus seducunt imagines suas, &
turbam efficiunt. Ceterum cateruam illam
fundunt, sed diremptam in facies singulas di

arcus vno circumscriptus est ductu; vna totius est facies. Quid ergo? non & aqua, rupta fistula, sparsa, & remo excussa, habere quiddam simile his quos videmus in arcu, coloribus solet? Verum est: sed non ex hac caussa, ex qua tu videri vis: quia vnaquæque stilla recipit imaginem solis. Citius enim cadunt stillæ, quam vt concipere imaginem possint. Standum est, vt id quod imitantur, excipiant. Quid ergo fit? Colorem, non imaginem ducunt: alioquin, vt ait Nero Cæsar disertissime,

Colla Cytheriacæ splendent agitata columbæ:

& variis coloribus pauonum ceruix, quoties aliquo deflectitur, nitet. Numquid ergo dicemus specula eiusmodi plumas, quarum omnis inclinatio in colores nouos transit? Non minus nubes diuersam speculis naturam habent, quam aues quas retuli, & chamæleontes, & reliqua animalia, quorum color aut ex ipsis mutatur, cum ira vel cupidine accensa, cutem suam variant humore suffuso, aut positione lucis, quam prout rectam vel obliquam receperint, ita colorantur. Quid enim simile speculis habent nubes: cum illa non perluceant, hæ transmittant lucem? Illa densa & coacta, hæ raræ sint? illa eiusdem materiæ tota, hæ e diuersis temere compositæ, & ob hoc discordes, nec diu cohæsuræ? Præterea videmus, ortu solis partem quandam cæli rubere: videmus nubes aliquando ignei coloris. Quid ergo prohibet, quomodo hunc colorem vnum accipiunt solis occursu, sic multos ab illis trahi, quamvis non habeant speculi potentiam? Modo, inquit, inter argumenta ponebas, semper arcum contra solem excitari, quia nec a speculo quidem imago redderetur, nisi aduerso. Hoc, inquit, commune nobis est. Nam quemadmodum opponendum est spe-

ſpeculo id, cuius imaginem in ſe transfera
nubes infici poſſint; ita ſolis ad hoc opus eſt r
idoneus ictus. Hæc dicuntur ab iis qui vi
lunt nubem colorari. Poſidonius, & hi q
lari ratione effici iudicant viſum, hoc reſp
Si vllus eſſet in arcu color, permaneret, &
eo manifeſtius, quo propius. Nunc imago
longinquo clara eſt: interit, cum in vicino
contradictioni non conſentio, cum ipſam
am probem. Quare? dicam. Quia coloratu
nubes: ſed ita, vt color eius non vndique
Nam ne ipſa quidem vndique apparet. Nub
nemo qui in ipſa eſt, videt. Quid ergo m
color eius non videtur ab eo, a quo ipſa no
Atqui, quamuis ipſa non videatur, eſt: ergo
Ita non eſt argumentum falſi coloris: quia i
parere accedentibus deſinit. Idem enim in
nit nubibus: nec ideo falſæ ſunt, quia non v
Præterea cum dicitur tibi, nubem ſole ef
ctam 1), non dicitur tibi, colorem illum
tum eſſe velut duro corpori ac ſtabili & man
vt fluido & vago, & nihil amplius quam pe
ſpeciem recipienti. Sunt etiam quidam
qui ex interuallo vim ſuam oſtendunt.
ram Tyriam, quo melior ſaturiorque eſt, e
tet altius teneas, vt fulgorem ſuum oſtend
tamen ideo non habet illa colorem: quia
optimum habet, non quomodocumque ex
oſtendit. In eadem ſententia ſum, qua Poſ
vt arcum iudicem fieri nube formata in mod
caui ſpeculi & rotundi, cui forma ſit partis e
ctæ. Hoc probari, niſi Geometræ adiuueri
poteſt: qui argumentis nihil dubii relinq

1. *Suffectam*] idem quod *infectam*.

docent, solis illam esse effigiem, non similem. Neque enim omnia ad verum specula respondent. Sunt, quæ videre extimescas; tanta deformitate corruptam faciem visentium reddunt, seruata similitudine in peius. Sunt, quæ cum videris, placere tibi vires tuæ possint: in tantum lacerti crescunt, & totius corporis supra humanam magnitudinem habitus augetur. Sunt, quæ dextras facies ostendant, sunt quæ sinistras, sunt quæ torqueant vel euertant. Quid ergo mirum est, eiuscemodi speculum quo solis species vitiosa reddatur, in nube quoque fieri?

CAP. VI Inter cetera argumenta & hoc erit, quod numquam maior arcus dimidio circulo apparet: & quod eo minor est, quo altior est sol.

- - - Et bibit ingens
Arcus, - - - -

vt ait Virgilius noster, cum aduentat imber: sed non easdem, vndecumque apparuit, minas affert. A meridie ortus magnam vim aquarum vehet. Vinci enim non potuerunt valentissimo sole; tantum est illis virium. Si circa occasum refulsit, rorabit, & leuiter impluet. Si ab ortu circaue surrexit, serena promittit. Quare tamen, si imago solis est arcus, longe ipso sole maior apparet? Quia est alicuius speculi natura talis, vt maiora multo quam videat, ostendat, & in portentosam magnitudinem augeat formas: alicuius inuicem talis est, vt minuat. Illud mihi dic, quare in orbem eat facies, nisi orbi redditur? 1) Dices fortasse, vnde sit ille color varius: vnde talis figura sit, non dices, nisi aliquod exemplar, ad quod formetur, ostenderis. Nullum autem aliud, quam solis est, a quo fatearis illi colorem dari. sequitur vt detur & forma. Denique inter me & te conuenit, co-

1. *Quare in orbem eat facies &c.*] quare iris rotunda sit, nisi rotunda figura sol nubi reddatur.

lores illos quibus regio cæli depingitur, a sol
Illud vnum inter nos non conuenit: tu dicis il
lorem esse, ego videri. Qui siue est, siue v
a sole, tu non expedies, quare subito desina
omnes fulgores paullatim discutiantur. Pro
& repentina eius facies, & repentinus interitu
prium enim est speculi hoc, quod non per part
tur, quod apparet, sed statim totum fit. Æ
to omnis imago in illo aboletur, quam co
tur. Nihil enim aliud ad ista efficienda vel
venda opus est, quam ostendi & abduci. Non
pria in ista nube substantia, nec corpus; sed
cium, & sine re similitudo. Vis scire hoc it
Desinet arcus, si obtexeris solem. Oppone, i
soli alteram nubem: huius varietas peribit.
ior est aliquanto arcus, quam sol. Dixi moc
ri specula, quæ multiplicent omne corpus qu
tantur. Illud adiiciam, omnia per aquam v
bus longe esse maiora. Litteræ quamuis mi
obscuræ, per vitream pilam aqua plenam r
clarioresque cernuntur. Poma formosiora
sint videntur, si innatant vitro. Sidera an
per nubem adspicienti videntur; quia acies no
humido labitur, nec apprehendere, quod v
deliter potest. Quod manifestum fiet, si po
impleueris aqua, & in id conieceris annulum.
cum in ipso fundo iaceat annulus, facies eius
mo aquæ 2) redditur. Quidquid videtur p
morem, longe amplius vero est. Quid mirum,
rem reddi imaginem solis, quæ in nube humi
tur, cum de caussis duabus hoc accidat? quia
be est aliquid vitro simile, quod potest perluc

2. *In summo aquæ*] refractio enim attollit poculi f

aliquid & aquæ: quam ſi nondum habet, tamen iam apparet eius natura, in quam ex ſua vertatur.

CAP. VII. Quoniam, inquis, vitri feciſti mentionem, ex hoc ipſo contra te argumentum ſumam. Virgula ſolet fieri vitrea, ſtricta, *1)* vel pluribus angulis in modum clauæ toroſa: hæc ſi ex tranſuerſo ſolem accipit, colorem talem qualis in arcu videri ſolet, reddit; vt ſcias hic non imaginem ſolis eſſe, ſed coloris imitationem ex repercuſſu. In hoc argumento multa ſunt pro me. Primum, quod apparet quiddam læue eſſe debere, ſimile ſpeculo, quod ſolem repercutiat: deinde, quod apparet non fieri vllum colorem, ſed ſpeciem falſi coloris, qualem (vt dixi) columbarum ceruix & ſumit & ponit, vtcumque deflectitur. hoc autem & in ſpeculo eſt, cuius nullus videtur color, ſed ſimulatio quædam coloris alieni. Vnum tamen hoc ſoluendum eſt, quod non viſitur in illa virgula ſolis imago, cuius bene exprimendæ capax non eſt. Ita conatur quidem reddere imaginem, quia læuis eſt materia, & ad hoc habilis: ſed non poteſt, quia enormiter facta eſt. Si apte fabricata foret, totidem redderet ſoles, quot habuiſſet inſecturas. Quæ quia non diſcernuntur inter ſe, non ſatis in vicem ſpeculi nitent; inchoant tantum imagines, nec exprimunt: & ob ipſam viciniam turbant, & in ſpeciem coloris vnius adducunt.

CAP. VIII. At quare arcus non implet orbem, ſed dimidia pars eius videtur, cum plurimum porrigitur, incuruaturque? Quidam ita opinantur. Sol cum ſit multo altior nubibus, a ſuperiore tantum illas percutit parte. ſequitur vt inferior pars earum non tangatur lumine. Ergo cum ab vna parte ſolem ac-

1. *Stricta*] *ſtriata* legit *Gronov*, fauet quod ſequitur de *inſecturis*, quæ nihil aliud quam *ſtriæ* ſunt.

cipiant, vnam partem eius tantum imitantu
numquam dimidia maior eſt. Hoc argument
rum potens eſt. Quare? quia quamuis ſol a ſ
ri parte ſit, totam tamen percutit nubem.
tingit. Quid ni? cum radios tranſmittere ſo
omnem denſitatem perrumpere. Deinde cont
rem propoſito ſuo dicunt. Nam ſi ſuperior eſ
ideo tantum ſuperiori parte nubium affunditu
quam terra tenus deſcendit arcus. Atqui vs
humum demittitur. Præterea numquam non
ſolem eſt arcus. Nihil ad rem pertinet, ſupr
ve ſit: quia totum, quod contra eſt, latus v
tur. Deinde aliquando arcum & occidens fa
certe ex inferiore parte nubes ferit, terris
quus. Atqui & tunc dimidia pars eſt, quam
lem nubes ex humili & ſordido accipiant. No
ſic in nube, quomodo in ſpeculo, lumen reddi
nubem cauam faciunt, & ſectæ pilæ partem: q
poteſt totum orbem reddere, quia ipſa eſt par
Propoſito accedo, argumento non conſentio.
ſi in concauo ſpeculo tota facies oppoſiti orbis
mitur, & in ſemiorbe nihil prohibet adſpici
pilam. Etiamnum diximus circulos appare
lunæque in ſimilitudinem arcus circumdatos:
in illis circulus iungitur, in arcu numquam?
quare ſemper concauæ nubes ſolem accipiunt,
liquando planæ & tumentes? Ariſtoteles ait, p
tumnale æquinoctium, qualibet hora diei arc
ri, æſtate non fieri, niſi aut incipiente aut in
iam die. Cuius rei cauſſa manifeſta eſt. Prin
quia medio die ſol calidiſſimus nubes euinci
poteſt ab his imaginem ſuam recipere, quas
At matutino tempore, & vergens ad occaſum
nus virium habet: & ideo a nubibus & ſuſtiner

percuti potest. Deinde cum arcum facere non soleat, nisi aduersus his, in quibus facit, nubibus: cum breuiores dies sunt, semper obliquus est. Itaque qualibet diei parte, etiam cum altissimus est, habet aliquas nubes, quas ex aduerso ferire potest. At temporibus æstiuis supra nostrum verticem fertur. Itaque medio die excelsissimus terras rectiore adspicit linea, quam vt vllis nubibus possit occurri. Omnes enim tunc sub se habet.

CAP. IX. Nunc dicendum est de virgis, quas non minus pictas variasque, & æque pluuiarum signa solemus accipere. In quibus non multum operæ consumendum est: quia virgæ nihil aliud quam imperfecti arcus sunt. Nam facies quidem illis est picta, sed nihil curuati habent. In rectum iacent. Fiunt autem iuxta solem fere in nube humida, & iam se spargente. Itaque idem est in illis qui in arcu color, tantum figura mutatur: quia nubium quoque, in quibus extenduntur, alia est.

CAP. X. Similis varietas in coronis est: sed hoc differunt, quod coronæ vbique fiunt, vbicumque sidus est: arcus non nisi contra solem: virgæ non nisi in vicinia solis. Possum & hoc modo differentiam omnium reddere. Coronam si diuiseris, arcus erit: si direxeris, virga. In omnibus color multiplex est, ex cæruleo fuluoque varius. Virgæ soli tantum adiacent. Arcus solares lunaresque omnes sunt. Coronæ omnium siderum.

CAP. XI. Aliud quoque virgarum genus apparet, cum radii per angusta foramina nubium tenues, intenti distantesque inter se diriguntur: & ipsi signa imbrium sunt. Quomodo nunc me hoc loco geram? Quid eas vocem? imagines solis? Historici soles vocant, & binos ternosque apparuisse memoriæ tradunt.

Græci

Græci parelia appellant: quia in propinquo
ſole viſuntur, aut quia accedunt ad aliquam ſim
dinem ſolis. Non enim totum imitantur, ſed
ginem eius, figuramque. Ceterum nihil habe
doris, hebetes ac languidi. His quod nomen i
nimus? An facio quod Virgilius, qui dubitauit
mine, deinde id de quo dubitauerat, poſuit?

- - - & quo te nomine dicam,
Rhetica? nec cellis ideo contende Falernis.

Nihil ergo prohibet illas parelia vocari. Su
tem imagines ſolis in nube ſpiſſa & vicina, in m
ſpeculi. Quidam parelion ita definiunt, Nub
tunda, & ſplendida, ſimiliſque ſoli. Sequitur
illum, nec vnquam longius relinquit, quàm fui
apparuerit. Numquis noſtrum miratur, ſi
effigiem in aliquo fonte aut placido lacu vi
Non, vt puto. Atqui tam in ſublimi facies ei
teſt, quam inter nos, reddi; ſi modo idonea e
teria, quæ reddat.

CAP. XII. Quoties defectionem ſolis vol
deprehendere, ponimus pelues, quas aut oleo
pice implemus: quia pinguis humor minus facil
batur, & ideo quas recipit imagines, ſeruat.
parere autem imagines non poſſunt, niſi in liqu
immoto. Tunc ſolemus notare, quemadmo
ſe luna ſoli opponat, vt illum tanto maiorem,
ecto corpore abſcondat, modo ex parte, ſi ita co
vt latus incurrerit, modo totum. Hæc dicitu
fecta defectio, quæ ſtellas quoque oſtendit, &
cipit lucem, tunc ſcilicet, cum vterque orbis
eodem libramento ſtetit. Quemadmodum e
triuſque imago in terris adſpici poteſt: ita in

1. *Vterque orbis*] lunæ & terræ. Vel vt alii malun
& lunæ.

cum sit a) coactus aër & limpidus, constitit, vt faciem solis acciperet, quam & aliæ nubes accipiunt, sed transmittunt, si aut mobiles sunt, aut raræ, aut sordidæ. Mobiles enim spargunt illam, raræ emittunt, sordidæ turpesque non sentiunt, sicut apud nos imaginem maculosa non reddunt.

CAP. XIII. Solent & bina fieri parelia, eadem ratione. Quid enim impedit quo minus tot sint, quot nubes fuerunt aptæ ad exhibendam effigiem solis? Quidam in illa sententia sunt, quotiens duo simulacra talia exsistunt, vt iudicent, vnum esse solis, alterum imaginis. Nam apud nos quoque cum plura specula disposita sunt ita, vt alteri sit conspectus alterius, omnia implentur, & vna imago a vero est, ceteræ imaginum effigies sunt. Nihil enim refert quid sit, quod speculo ostendatur. Quidquid enim videt, reddit. Ita illic quoque in sublimi, si nubes fors aliqua disposuit, vt inter se adspiciant, altera nubes solis imaginem, altera imaginis reddit. Debent autem hæ nubes, quæ hoc præstant, densæ esse, leues, splendidæ, plane naturæ solis. Ob hoc omnia quæ huiusmodi sunt simulacra, candida sunt, & similia lunaribus circulis: quia ex percussu oblique accepto sole resplendent. Nam si infra solem nubes fuerit, & propior, ab eo dissipatur: longe autem posita radios non remittit, nec imaginem efficit. Quia apud nos quoque specula cum a nobis procul abducta sunt, faciem non reddunt, quia acies nostra non habet vsque ad nos recursum. Pluuiarum autem & hi soles (vtar enim historica lingua) indicia sunt: vtique si a parte Austri constiterunt: vnde maximæ nubes ingrauescunt: cum vtrimque solem cinxit talis effigies, (si Arato credimus) tempestas surgit.

a. *Sit*] *sic* legit *Gronov.*

CAP.

CAP. XIV. Tempus est, alios quoque ign
currere, quorum diuersæ figuræ sunt. Aliqu
micat stella, aliquando ardores sunt, aliquan
& hærentes, nonnumquam volubiles. Horu
ra genera conspiciuntur. Sunt Bothynoe 1)
velut corona cingente introrsus ingens cæli
est similis effossæ in orbem speluncæ. Sunt Pi
cum magnitudo vasti rotundique ignis dolio
vel fertur, vel in vno loco flagrat. Sunt Chasm
cum aliquod cæli spatium discedit, & flammam
cens velut in abdito ostentat. Colores quoque
omnium plurimi sunt. Quidam ruboris ace
quidam euanidæ ac leuis flammæ, quidar
didæ lucis, quidam micantes, quidam
ter & sine eruptionibus aut radiis fului.
mus ergo

Stellarum longos a tergo albescere tractus.

Hæ velut stellæ exsiliunt & transuolant, viden
longum ignem porrigere, propter immensam
tatem: cum acies nostra non discernat transit
rum, sed quacumque cucurrerunt, id totum ig
credat. Tanta enim est velocitas motus, vt
eius non dispiciantur, sed tantum summa pren
Intelligimus magis, qua appareat stella, qua
eat. Itaque velut igne continuo totum iter
quia visus nostri tarditas non subsequitur mo
currentis, sed videt simul & vnde exsilierit,
peruenerit. Quod fit in fulmine: longus nobis
tur ignis eius: quia cito spatium suum transilit

1. *Bothynoe*] Βοθυνοί, caueæ.
2. *Pithia*] *Pitha* vel *Pithida* legit Gronov. quoru
Apuleius, hoc Plinius vtitur. πίθος autem Græcis
c
3. *Chasmata*] *χάσμα hiatum* notat.

culis nostris occurrit vniuersum per quod deiectus est. At ille non est extenti corporis, per omne qua venit. Neque tam longa & extenuata in impetum valent. Quomodo ergo prosiliunt? Attritu aëris ignis incensus, vento præceps impellitur: non semper tamen vento attrituue fit. Nonnumquam ex aliqua opportunitate aëris nascitur. Multa enim sunt in sublimi sicca, calida, terrena, inter quæ oritur, & pabulum suum subsequens defluit, ideoque velociter rapitur. At quare color diuersus est? Quia refert 4), quale sit id quod incenditur, & quam vehemens quo incenditur. Ventum autem significat eiusmodi lapsus, & quidem ab ea parte qua erumpit.

CAP. XV. Fulgores, inquis, quomodo fiunt, quos Græci Sela appellant? Multis, vt aiunt, modis. Potest illos ventorum vis edere, potest superioris cæli feruor. Nam cùm late fusus sit ignis, inferiora aliquando, si sunt idonea accendi, corripit. potest stellarum motus 1) cursu suo excitare ignem, & in subiecta transmittere. Quid porro? non potest fieri vt aër vim igneam vsque in æthera elidat, ex qua fulgor ardorue sit stellæ, vel similis excursus? Ex his fulgoribus quædam in præceps eunt, similia prosilientibus stellis: quædam certo loco permanent, & tantum lucis emittunt, vt fugent tenebras, & diem repræsentent, donec consumpto alimento, primum obscuriora sint, deinde flammæ modo, quæ in se cadit, per assiduam diminutionem redigantur in nihilum. Ex his quædam in nubibus apparent, quædam supra nubes, cum aër spissus ignem, quem propior terris diu pauerat, vsque in sidera expressit. Ho-

4. *Quia refert &c.*] quia a materiæ quæ incenditur opacitate, & viribus flammæ incendentis color adstringitur aut digeritur. *Fremond.*

1. *Stellarum motus*] quas solutas orbibus per liquidum æthera circumagi & eum atterere Seneca credit. *Fremond.*

rum

rum aliqua non patiuntur moram, sed tran
aut exstinguuntur subinde qua reluxerant. H
res dicuntur: quia breuis facies illorum & ca
nec sine iniuria decidens: sæpe enim fulminu
ediderunt Ab his tecta videmus icta sine fulm
Astrapoplecta 2) Græci vocant. At quibus
mora & fortior ignis est, motumque cæli
aut proprios cursus agunt, Cometas nostri
de quibus dicendum est. Horum genera sun
niæ 3), lampades, & cyparissiæ 4), & alia
quorum ignis in exitu sparsus est. Dubium,
hos ponantur trabes, & pithiæ, quæ raro su
Multa enim conglobatione ignium se coniun
lorum orbis aliquanto matutini amplitudine
exsuperat. Inter hæc ponas licet, & quod f
ter in historiis legimus, cælum ardere visum
nonnumquam tam sublimis ardor est, vt inter
dera videatur: nonnumquam tam humilis, v
em longinqui incendii præbeat. Sub Tiberio
cohortes in auxilium Ostiensis coloniæ cucur
tamquam conflagrantis: cum cæli ardor fui
magnam partem noctis, parum lucidus, cras
dique ignis. De his nemo dubitat quin ha
flammam quam ostendunt: certa illis substan
De prioribus quæritur, de arcu dico & coror
decipiant aciem, & mendacio constent: an ill
que verum sit quod apparet. Nobis non pla
arcu aut coronis subesse aliquid corporis certi
enim iudicamus in speculis, nisi fallaciam esse
aliud quam alienum corpus mentientibus.
nim est in speculo, quod ostenditur. Ali

2. *Astrapoplecta*] fulgurita, seu fulgore afflata.
3. *Pogonia*] Latine *barbatos* diceres.
4. *Cyparissia*] a comis cyparissi arboris iubas imit
Frem.

non exiret 5), nec alia protinus imagine obduceretur: nec innumerabiles modo interirent, modo exciperentur formæ. Quid ergo? Simulacra ista sunt, & inanis verorum corporum imitatio: suntque ista a quibusdam ita composita, vt possint detorquere in prauum. Nam (vt dixi) sunt specula, quæ faciem prospicientium obliquent: sunt, quæ in infinitum augeant, & humanum habitum excedant, modumque nostrorum corporum.

CAP. XVI. Hoc loco volo tibi narrare fabellam, vt intelligas, quam nullum instrumentum irritandæ voluptatis libido contemnat, & ingeniosa sit ad incitandum furorem suum. Hostius quidam fuit obscœnitatis vsque in scenam productæ 1) Hunc diuitem auarum, sestertii millies seruum 2), diuus Augustus indignum vindicta iudicauit, cum a seruis occisus esset: & tamen non 3) pronuntiauit iure cæsum videri. Non erat ille tantummodo ab vno sexu impurus, sed tam virorum quam feminarum auidus fuit. Fecitque specula eius notæ, cuius modo retuli, imagines longe maiores reddentia, in quibus digitus brachii mensuram & longitudine & crassitudine excederet. Hæc autem ita disponebat, vt cum virum ipse pateretur, auersus omnes admissarii sui motus in speculo videret, ac deinde falsa magnitudine ipsius membri tamquam vera gauderet. In omnibus

5. *Non exiret*] non periret, & deleretur.

1. *Obscœnitatis vsque in scenam productæ*] h.e. obscœnitatis vsque adeo notæ, vt impune ab histrionibus & mimis in scena traduceretur. *Gronov.*

2. *Sestertii millies seruum*] scilicet pecuniæ suæ seruus erat, quia auarus.

3. *Et tamen non*] Gronouius & Muretus legunt: *& tantum non.*

quidem balneis agebat ille dilectum 4), & a
mensura legebat viros : sed nihilominus m
quoque insatiabile malum delectabat. Inum
speculum munditiarum caussa repertum. F
ctu sunt, quæ portentum illud lacerandum
dixerit 6), feceritque, cum illi specula ab o
te opponerentur, vt ipse flagitiorum suorum s
esset : & quæ secreta quoque conscientia pre
& quæ accusatus quisque fecisse se negat, n
tantum, sed in oculos suos ingereret. At
scelera conspectum suum reformidant. In
quoque, & ad omne dedecus expositis, ten
est oculorum verecundia. Ille autem, quas
esset, inaudita & incognita pati, oculos suo
aduocauit : nec quantum peccabat videre co
specula sibi per quæ flagitia sua diuideret, dis
que, circumdedit : & quia non tam diligent
eri poterat, cum compressus erat, & caput n
inguinibusque alienis obhæserat, opus sibi su
imagines offerebat. Speculabatur illam lib
oris sui, spectabat sibi admissos pariter in or
ros. Nonnumquam inter marem & feminam
butus, & toto corpore patientiæ expositus, sp
nefanda. Quidnam homo impurus reliquit
in tenebris faceret? Non pertimuit diem, s
concubitus portentosos sibi ipse ostendit, s
approbauit. Quid? non putas, eo ipso hab
luisse pingi? Est aliqua etiam prostitutis mode
illa corpora, publico obiecta ludibrio, aliqu

4. *Agebat ille dilectum*] diligebat eos qui a parte
commendabiles ob magnitudinem videbantur.

5. *Aperta*] *apta* legunt nonnulli, vt *Gronov.*

6. *Lacerandum ore suo dixerit*] fellator erat Host
atque hinc ista explicanda, vt & quæ post sequuntur
os tantum, sed in oculos suos ingereret.

infelix patientia lateat, obrendunt: adeo quodammodo lupanar quoque verecundum est. At illud monstrum obscœnitatem suam, spectaculum fecerat, & ea sibi ostentabat, quibus abscondendis nulla satis alta nox est. Simul, inquit, & virum & feminam patior: nihilominus illa quoque superuacua mihi parte, alicuius contumelia marem exerceo. 7) Omnia membra stupris occupata sunt. Oculi quoque in partem libidinis veniant, & testes eius exactoresque sint. Etiam ea quæ ab aspectu corporis nostri positio submouit, arte visantur, ne quis me putet nescire, quid faciam. Nihil egit natura, quod humanæ libidini ministeria tam maligna dedit, quod aliorum animalium concubitus melius instruxit. Inveniam, quemadmodum morbo meo imponam & satisfaciam. Quo nequitiam meam, si ad naturæ modum pecco 8)? Id genus speculorum circumponam mihi, quod incredibilem imaginum magnitudinem reddat. Si liceret mihi, ad verum ista perducerem: quia non licet, mendacio pascar. Obscœnitas mea, plus quam capit, videat, & patientiam suam ipsa miretur. Facinus indignum. Hic fortasse cito, & antequam videret, occisus est. 9) Ad speculum suum immolandus fuit.

CAP. XVII. Derideantur nunc philosophi, quod de speculi natura differant, quod inquirant,

7. *Alicuius contumelia marem exerceo*] leg. *alioqui contumeliam maiorem exerceo.* Putabat enim superuacaneam, nisi sic illa quoque vteretur homo detestabilis. *Gronov.*

8. *Quo nequitiam meam &c.*] sic passim Vett. Ouid. L. 3 Amor. Eleg. 4. *Quo tibi formosam, si non nisi casta placebat?* Et noster de Tranquill. anim. c. 9. *Quo mihi innumerabiles libros & bibliothecas, quarum Dominus vix tota vita sua indices legit. Gronov.*

9. *Occisus est*], a seruis, vt sub initium capitis dicebat.

quid ita facies noſtra nobis, & quidem in no
ſa, reddatur. Quid ſibi rerum natura volui
cum vera corpora dediſſet, etiam ſimulacra
adſpici voluit. Quorſus pertinuerit, hanc
rare materiam, excipiendarum imaginum po
Non in hoc ſcilicet, vt ad ſpeculum barbam
que velleremus, aut vt faciem viri poliremu
nulla re illa negotium luxuriæ conceſſit: ſed
omnium, quia imbecilli oculi ad ſuſtinendu
nus ſolem, ignoraturi erant formam eius,
illum lumine 1) oſtendit. Quamuis enim
entem occidentemque contemplari liceat: ta
bitum eius, ipſum qui verus eſt, non rube
ſed candida luce fulgentis, neſciremus, niſi
nobis humore læuior 3) & adſpici facilior
ret. Præterea duorum ſiderum occurſum,
terpolari 4) dies ſolet, non videremus, n
poſſemus, quid eſſet, niſi liberius humi ſo
que imagines videremus. Inuenta ſunt ſpe
homo ipſe ſe noſceret. Multa ex hoc conſec
mo ſui notitia, deinde & ad quædam conſiliu
moſus, vt vitaret infamiam: deformis, vt
dimendum eſſe virtutibus, quidquid corpo
iuuenis, vt flore ætatis admoneretur, illu
eſſe diſcendi, & fortia audendi: ſenex, vt
canis deponeret, & de morte aliquid cogita
hoc rerum natura facultatem nobis dedit,

1. *Hebetato illum lumine*] in aqua, oleo, pice &
ſpeculi inſtar habent.

2. *Non rubentis*] oriens enim & occidens ſol rube
ampliore apparet, ob vaporum copiam.

3. *Læuior*] *lenior* leg. *Rubenius.*

4. *Interpolari*] diuidi interiecta eclipſi. Gro
men mauult *interpellari.*

psos videndi. Fons cuique perlucidus aut leue saxum imaginem reddit.

- - - Nuper me in littore vidi,

Cum placidum ventis staret mare: - - -

Qualem fuisse cultum putas ad hoc speculum se comentium? Ætas illa simplicior, & fortuitis contenta, nondum in vitium beneficium detorquebat, nec inuentum naturæ in libidinem luxumque rapiebat. Primo faciem suam cuique casus ostendit: deinde cum insitus sui mortalibus amor, dulcem adspectum formæ suæ faceret, sæpius ea despexere, in quibus prius effigies suas viderant. Postquam deterior populus ipsas subiit terras, effossurus obruenda, ferrum primo in vsu fuit, & id homines impune eruerant, si solum eruissent. Tunc demum alia terræ mala, quorum læuitas aliud agentibus speciem suam obtulit, quam hic in poculo, ille in ære ad alios vsus comparato vidit, & mox proprius huic ministerio præparatus est orbis: 5) nondum argenti nitor, 6) sed fragilis vilisque materia. Tunc quoque cum antiqui illi viri incondite viuerent, satis nitidi, si squalorem opere collectum aduerso flumine eluerent, cura comere capillum fuit, ac prominentem barbam depectere: & in hac re quisque sibi, alterique operam dabat inuicem. Coniugum quidem manu crinis ille, quem effundere olim mos viris fuit, attrectabatur: sed illum sibi sine vllo artifice formosi quatiebant, non aliter quam iubam generosa animalia. Postea rerum iam potiente luxuria, specula totis paria corporibus auro argentoque cælata sunt, denique gem-

5. *Orbis*] rotundis nimirum veteres speculis vtebantur.

6. *Argenti nitor*] prælata argentea specula, quæ primus fecit Praxiteles Magni Pompeii ætate testatur Plin. L. 33. cap. 9.

mis adornata: & pluris vnum ex his feminæ
tit, quam antiquarum dos fuit illa, quæ publi
batur imperatorum pauperum filiabus. An
ſtimas, ex auro nitidum habuiſſe Scipionis fili
culum, cum illis dos fuiſſet æs graue? 7) O p
tas felix, quæ tanto titulo locum fecit! Non
illis Senatus dotem, ſi habuiſſent. At quisqu
fuit, cui ſoceri loco ſenatus fuit, intellexit,
piſſe dotem, quam fas non eſſet reddere.
bertinorum virgunculis in vnum ſpeculum no
cit illa dos, quam dedit ſenatus pro Scipione.
ceſſit enim immodeſtius, paullatim opibus ip
tata luxuria: & incrementum ingens vitia a
runt. Adeoque omnia indiſcreta ſunt peruer
artibus, vt quidquid mundus muliebris voca
ſarcinæ viriles ſint: minus dico, etiam mi
Iam ſpeculum ornatus tantum cauſſa adhibitur
li non vitio neceſſarium factum eſt.

7. *Aes graue*]. conſ. noſtrum ad Heluiam c. 12.
ve appellatum, quia nummi aerei rudes & informe
in pretium rerum venalium appendebantur. vid. Plin.
ceterum quanti æris grauis dos illa fuerit Valerius e
Dotis ait *modus*, *quadraginta millia æris fuit*. *Fromon*

L

LIBER SECVNDVS.

Argumentum.

DOctrinam rei naturalis, in eam quæ cælestia, meteora, & terrena pertractat, partitur. De aëre aliquid præmittit, quia meteororum & omnium sublimium locus communis est. Eum ex distantibus corpusculis, vt puluerem, constructum non esse. Diuisio eius in tres regiones. In aëre, fulgura, fulmina, tonitrua concipi. Anaxagoras refutatus, qui fulmina credit siderum emunctiones & distillationes esse. Aristotele etiam, Anaximene, Anaximandro, Diogene Apolloniate reiectis, sustinet nubium collisione fieri & elidi: maximam tamen eorum vim penes sidera esse, quorum ingens, ait, & confessa potentia est. V. subterranei ignis, insulam maiorum auo in mari Ægeo, & alteram sua memoria enatam esse. Tonitruorum & fulminum diuisiones, tam ex physica ratione, quam vana disciplina Thuscorum. Fulminum & auguriorum significationes non auerti sacrificiis, sed hæc ægræ mentis solatia esse. fata enim nulla prece aut misericordia commoueri: quædam tamen a Diis immortalibus ita suspensa relicta esse, vt in bonum vertant, si admotæ Diis preces fuerint, si vota suscepta. Quia vero melius fulmina non timere, quam nosse, ad contemptum fulminum & mortis digreditur. Hanc qui non timet, nec fulmina, nec naufragia, nec bella, nec feras metuet. Mortem autem cur tantopere metuamus? Omnes ad eam proditi sumus, & melius est vltroneum ire, quam inuitum trahi.

CAPVT I.

Mnis de vniuerso quæstio in cælesti
mia, 1) & terrena diuiditur. Pri
naturam siderum scrutatur, & ma
nem, & formam ignium quibus mundus inc
solidum ne 2) sit cælum, ac firmæ concreta
teriæ, an ex subtili tenuique nexum: agatur,
& infra se sidera habeat, an in contextu
quemadmodum sol anni vices seruet: an retr
cetera deinceps his similia. Secunda pars tr
ter cælum terramque versantia. Hæc sunt nu
bres, niues, & humanas motura tonitrua
quæcumque aër facit patiturue. Hæc sublimia
quia editiora imis sunt. Tertia illa pars de a
ris, arbustis, satis quærit, & (vt Iuriscons
verbo vtar) de omnibus quæ solo continentu
modo, inquis, de terrarum motu quæstione
fuisti loco, quo de tonitruis fulgoribusque
Quia cum motus terræ fiat spiritu, spiritus
aër agitatus, & si subeat terras, non ibi sp
est: cogitetur in ea sede, in qua illum natu
fuit. Dicam quod magis videbitur mirum
cælestia & de terra dicendum erit. Qua
quis, quia cum propria terræ excutimus suo
trum lata sit & inæqualis, & enormiter proi
tota in formam pilæ spectet, & in orbem p
cogat, alliget aquas, an aquis alligetur ipsa
sit an iners corpus, & sine sensu, plenum qu
ritus, sed alieni; & cetera huiusmodi quo
manus venerint, terram sequentur, & in im
cabuntur. At vbi quæretur, quis terræ sit

1. *Sublimia*] h. e. metéora.

2. *Solidumne*] vt Aristoteli & Homero visum,
um illud credebat. *Fromond.*

parte mundi subsederit, quomodo aduersus sidera cælumque posita sit, hæc quæstio cedit superioribus, 3) & (vt ita dicam) meliorem conditionem sequitur.

CAP. II. Quoniam dixi de partibus, in quas omnis rerum naturæ materia diuiditur, quædam in commune sunt dicenda, & hoc primum præsumendum, 1) inter ea corpora, a quibus vnitas est, 2) aëra esse. Quid sit hoc & quare præcipiendum fuerit, scies, si paullo altius repetiero, & dixero aliquid esse continuum, aliquid commissum. Continuatio est partium inter se non intermissa coniunctio. Vnitas est sine commissura continuatio, 3) & duorum inter se coniunctorum corporum tactus. Numquid dubium est, quin ex his corporibus quæ videmus tractamusque, quæ aut sentiuntur aut sentiunt, quædam sint composita? Illa constant aut nexu, aut aceruatione; vt puta funis, frumentum, nauis. Rursus non composita: 4) vt arbor, lapis. Ergo concedas oportet, ex his quoque quæ sensum quidem effugiunt, ceterum ratione prenduntur, esse in quibusdam vnitatem corporum. Vide, quomodo auribus tuis parcam. Expedire me poteram, si philosophorum lingua vti

3. *Cedit superioribus*] inter superiora & cælestia tractanda est.

1. *Præsumendum*] ante sumendum, habendum pro hypothesi & confesso. Sic & inf. L. 6. c. 3. *Fremond.*

2. *A quibus vnitas est*] vt nihil in mundo dehiscat, nec vacuo locus detur, aëre vbique se insinuante. *Fremond.*

3. *Vnitas est sine commissura continuatio*] h. e. *continuatio* dicitur, & ab ea *continuum*, quando aliquid ita vnum est, vt partes eius non sint per *commissuram* coniunctæ, vt duo asseres v. g. *commissura* iunguntur.

4. *Non composita*] quæ continua sunt.

voluiſſem, vt dicerem vnita corpora: 5) hoc cum tibi remittam, tu inuicem mihi refer gratiam. Quare iſtud? ſi quando dixero vnum, memineris me non ad numerum referre, ſed ad naturam corporis, nulla ope externa, ſed vnitate ſua cohærentis. Ex hac nota corporum aër eſt.

CAP. III. Omnia quæ in notitiam noſtram cadere poſſunt, mundus complectitur. Ex his quædam ſunt partes, quædam materiæ loco relicta. Deſiderat omnis natura materiam, ſicut ars omnis quæ manu conſtat. Quid, ſi hoc apertius faciam? Pars eſt noſtri, manus, oſſa, nerui, oculi: materia, ſuccus retenti cibi iturus in partes. Rurſus, quaſi pars noſtri eſt ſanguis: qui tamen & materia eſt. Præparat enim & alia: 1) & nihilominus in numero eſt eorum, quibus totum corpus efficitur. 2)

CAP. IV. Sic mundi pars eſt aër, & quidem neceſſaria. hic eſt enim qui cælum terramque connectit, qui ima ac ſumma ſic ſeparat, vt tamen iungat. Separat, quia medius interuenit: iungit, quia vtrique per hoc inter ſe conſenſus eſt. Supra ſe dat, 1) quidquid accipit a terris. Rurſus vim ſiderum in terrena transfundit. Quam ſic partem mundi voco, vt animalia & arbuſta. Nam genus animalium arbuſtorumque, pars eſt vniuerſi: quia in conſummationem totius aſſumptum: & quia non eſt ſine hoc vniuerſum. Vnum autem animal, & vna arbor, quaſi pars eſt: quia quamuis perierit, tamen id ex quo perit, totum eſt. Aër autem, vt dicebam, & cælo & terris co-

5. *Vnita corpora*] ἡνωμένα, inſòlentis ſignificationis voce, quæ teneras aures læderet.

1. *Præparat enim & alia*] & hoc ipſo pars eſt.

2. *Quibus totum corpus efficitur*] tamquam materia.

1. *Supra ſe dat*] ſurſum emittit vapores & exhalationes terræ.

hæ-

hæret. Vtrique innatus est. Habet autem vnitatem, 2) quidquid alicuius rei natiua pars est. Nihil enim nascitur sine vnitate.

CAP. V. Terra & pars est mundi, & materia. Pars quare sit, non puto te interrogaturum, aut æque interroges, quare cælum pars sit: quia scilicet non magis sine hoc, quam sine illa vniuersum esse potest, quod cum his vniuersum est, ex quibus, id est, tam ex illo, quam ex ista, alimenta omnibus animalibus, omnibus satis, omnibus stellis 1) diuiduntur. Hinc quidquid est virium singulis, hinc ipsi mundo tam multa poscenti subministratur: hinc profertur quo sustineantur tot sidera, tam exercitata, 2) tam auida, per diem noctemque, vt in opere, ita & in pastu. Et omnium quidem rerum natura, quantum in nutrimentum sui satis sit, apprehendit. Mundus autem, quantum in æternum desiderabat, inuasit. Pusillum tibi exemplum magnæ rei ponam. Oua tantum complectuntur humoris, quantum ad effectum animalis exituri satis est.

CAP. VI. Aër continuus terræ est, & sic appositus, vt statim ibi futurus sit, vnde illa discessit. 1) Pars est totius mundi: sed idem tamen, quidquid terra in alimentum 2) misit, recipit: vt scilicet materia, non pars intelligi debeat. Ex hoc omnis inconstantia tumultusque est. Hunc quidam ex distantibus

2. *Vnitatem*] i. e. sine commissura continuationem vt ex c. 2 patet.

1. *Omnibus stellis*] quas pasci vaporibus a terra emissis stoici putant.

2. *Tam exercitata*] velocia.

1. *Vt statim ibi futurus sit vnde illa discessit*] Vbicunque enim aliquid terræ effossum fuerit, aer succedit.

2. *In alimentum*] *in alimentum cælestium* ex membranis restituit *Gronov.*

cor-

corpusculis, vt puluerem struunt, 3) plurimumque a vero recedunt. Numquam enim contexti nisi per vnitatem corporis nisus est, 4) cum partes consentire ad intensionem debeant, & conferre vires. Aër autem, si in atomos inciditur, sparsus est. Teneri vero disiecta non possunt. Intensionem 5) aëris ostendent tibi inflata, nec ad ictum cedentia. Ostendent pondera, per magnum spatium ablata, gestante vento. Ostendent voces, quæ remissæ elatæque sunt, prout aër se concitauit. Quid enim est vox, nisi intensio aëris, vt audiatur, linguæ formata percussu? Quid cursus & motus omnis, nonne intenti spiritus opera sunt? Hic facit vim neruis, & velocitatem currentibus. Hic cum vehementer concitatus ipse se torsit, arbusta siluasque conuellit, & ædificia tota corripiens in altum frangit. Hic mare per se languidum & iacens incitat. Ad minora veniamus. Quis enim sine intensione spiritus cantus est? cornua & tubæ, & ea quæ aliqua pressura maiorem sonitum reddunt, quam qui ore reddi potest, nonne aëris intensione partes suas explicant? Consideremus quam ingentem vim per occultum agant paruula admodum semina: & quorum exilitas in commissura lapidum locum inuenit, in tantum conualescunt, vt ingentia saxa distrahant, & monumenta dissoluant; scopulos rupesque, radices minutissimæ, ac tenuissimæ. Hoc quid est aliud, quam intensio spiritus, sine qua nil validum, & contra quam nil validius est? Esse autem vnitatem

3. *Struunt*] i. e. compositum & structum esse statuunt.

4. *Nunquam enim contexti nisi per vnitatem corporis nisus est*] ex nisu, & elasticitate, quam vocant recentiores, aeris ostendit ex distantibus corpusculis aerem non componi, nam niti & elasticam vim exercere non posse ait corpus, quod vnitatis contextum, h. e. continuum non sit.

5. *Intensionem*] nisum & elasticitatem.

in

in aëre, vel ex hoc intelligi poteſt, quod corpora noſtra inter ſe cohærent. Quid enim aliud eſt quod tenet ea, quam ſpiritus? Quid eſt aliud quo animus noſter agitetur? Quis eſt ille motus, niſi intenſio? Quæ intenſio, niſi ex vnitate? Quæ vnitas, niſi hæc eſſet in aëre? quid autem aliud producit fruges & ſegetem imbecillam, ac virentes erigit arbores, ac diſtendit in ramos, aut in altum erigit, quam ſpiritus intenſio & vnitas?

CAP. VII. Quidam aëra diſcerpunt, 1) & in particulas diducunt, ita vt illi inane permiſceant. Argumentum autem exiſtimant non pleni corporis, ſed multum vacui habentis, quod auibus in illo tam facilis motus, quod maximis minimiſque per illum tranſcurſus eſt. Sed falluntur. Nam aquarum quoque ſimilis facilitas eſt, nec de vnitate illarum dubium eſt, quæ ſic corpora accipiunt, vt ſemper in contrarium acceptis refluant. 2) Hanc noſtri circumſtantiam, Græci autem ἀντιπερίστασιν appellant, quæ in aëre quoque ſicut in aqua fit. Circumſtat enim omne corpus a quo impellitur. Nihil autem opus erit inani admiſto. Sed hoc alias.

CAP. VIII. Nunc autem eſſe quamdam in rerum natura vehementiam, magni impetus, eſt colligendum. Nihil enim non intenſione vehementius eſt: & tam mehercule quam nihil intendi ab alio poterit, niſi per ſemetipſum fuerit intentum. Dicimus enim, eodem modo non poſſe quidquam ab alio moueri, niſi

1. *Quidam aëra diſcerpunt*] Democritus, Epicurus & ſequaces.

2. *In contrarium acceptis refluant*] vt piſcina lapidem iniectum accipiens, vndique in orbem ab eo refugiat. *Fremond.*

ali-

aliquid fuerit mobile ex ſemetipſo. Quid autem eſt, quod magis credatur ex ſemetipſo habere intenſionem, quam ſpiritus? Hunc intendi quis negabit, cum viderit iactari terram cum montibus, tecta, murosque plures, & magnas cum populis vrbes, cum totis maria littoribus? Oſtendit intenſionem ſpiritus, velocitas eius & diductio. Oculus ſtatim per multa millia aciem ſuam intendit: vox vna totas vrbes ſimul percutit: lumen non paullatim prorepit, ſed ſemel vniuerſis infunditur rebus.

CAP. IX. Aqua autem ſine ſpiritu quemadmodum poſſet intendi? Numquid dubitas, quin ſparſio 1) illa quæ ex fundamentis mediæ arenæ creſcens in ſummam altitudinem amphitheatri peruenit, cum intenſione aquæ fiat? Atqui nec tolleno 2) magis, nec vllum aliud tormentum aquam poterit mittere, aut agere, quam ſpiritus. Huic ſe commodat: hoc inſerto & cogente attollitur, & contra naturam ſuam multa conatur, & aſcendit, nata defluere. Quid nauigia ſarcina depreſſa, parum oſtendunt, non aquam ſibi reſiſtere quo minus mergantur, ſed ſpiritum? Aqua enim cederet: nec poſſet pondera ſuſtinere, niſi ipſa ſuſtineretur. Diſcus ex loco ſuperiore in piſcinam miſſus, non deſcendit, ſed reſilit. quemadmodum, niſi ſpiritu referente? 3) Vox autem qua ratione per parietum munimenta transmittitur, niſi quod ſolido quoque aër ineſt, qui ſonum extrinſecus miſ-

1. *Sparſio*] odorati imbris qui in amphitheatro per fiſtulas ſpargebatur. conf. & Ep. 90. vid. Lipſius de amphith. c. 16.

2. *Tolleno*] a tollendo, machina qua, vt Feſtus habet, trahitur aqua, alteram partem prægrauante pondere. *Fremond.*

3. *Spiritu referente*] aere inter diſcum & aquam condenſato cum repercutiente.

ſum

ſum & accipit & remittit? ſcilicet ſpiritu non aperta tantum intendens, ſed etiam abdita & incluſa. Quod illi facere expeditum eſt, quia nuſquam diuiſus, ſed per ipſa quibus ſeparari videtur, coit ſecum. 4) Interponas licet muros & mediam altitudinem montium, per omnia iſta prohibetur nobis eſſe peruius, 5) non ſibi. id enim intercluditur tantum, per quod illum nos ſequi poſſumus.

CAP. X. Ipſe quidem tranſit per ipſum quo ſcinditur, & media non circumfundit tantum, & vtrimque cingit, ſed permeat, ab æthere lucidiſſimo aër, in terram vſque diffuſus: agilior quidem, tenuiorque, & altior terris, nec minus aquis: ceterum æthere ſpiſſior grauiorque, frigidus per ſe & obſcurus. lumen illi calorque aliunde ſunt; ſed per omne ſpatium ſui ſimilis non eſt: mutatur enim a proximis. Summa pars eius eſt ſicciſſima calidiſſimaque, & ob hoc etiam tenuiſſima, propter viciniam æternorum ignium, & illos tot motus ſiderum, aſſiduumque cæli circumactum. Illa pars ima & vicina terris, denſa & caliginoſa eſt: quia terrenas exhalationes receptat. Media pars temperatior, ſi ſummis imisque conferas, quantum ad ſiccitatem tenuitatemque pertinet: ceterum vtraque parte frigidior. Nam ſuperiora eius calorem vicinorum ſiderum ſentiunt: inferiora quoque tepent, primum terrarum halitu, qui multum ſecum calidi affert, deinde quia radii ſolis replicantur, & quouſque redire potuerunt, duplicato calore benignius fouent. Deinde etiam illo ſpiritu, qui omnibus animalibus, arbuſtisque ac

4. *Coit ſecum*] iungitur per cæca ſpiracula, quibus etiam ſolida perforantur. *Fromond.*

5. *Prohibetur nobis eſſe peruius*] quo minus ſcilicet libere obambulare per aerem valeamus.

ſatis

satis calidus est. Nihil enim viueret sine calore. Adjice nunc ignes, non tantum manu factos & certos, sed opertos terris: quorum aliqui eruperunt, innumerabiles in abscondito flagrant & obscuro semper. Etiamnum tot partes eius fertiles rerum, habent aliquid teporis: quoniam sterile est frigidum, calor autem gignit. Media ergo pars aëris ab his submota in frigore suo manet. Natura enim aëris gelida est.

CAP. XI. Qui cum sic diuisus sit, ima sui parte max me varius & inconstans & mutabilis est. Circa terram plurimum audet, plurimum patitur, exagitat & exagitatur: nec tamen eodem modo totus afficitur, sed aliter alibi: ac partibus inquietus est ac turbidus. Caussas autem illius mutationis & inconstantiæ alias terra præbet, cuius positiones huc aut illo versæ, magna ad aëris temperiem momenta sunt: alias siderum cursus. Ex quibus soli plurimum impures. Illum sequitur annus: ad illius flexum hiemes æstatesque vertuntur. Lunæ proximum ius est. Sed & ceteræ quoque stellæ non minus terrena quam incumbentem spiritum terris afficiunt, & ortu suo occasuue contrario, modo frigora, modo imbres, aliasque terrarum iniurias turbidæ mouent. Hoc necessarium fuit præloqui, dicturo de tonitruo ac fulminibus & fulgurationibus. Nam quia in aëre fiunt, naturam eius explicare oportebat: quo facilius appareret, quid facere aut pati posset.

CAP. XII. Tria sunt ergo quæ accidunt, fulgurationes, fulmina, & tonitrua: quæ vna facta, serius audiuntur. Fulguratio ostendit ignem: fulminatio emittit. Illa (vt ita dicam) comminatio est, & conatio sine ictu: ista, iaculatio cum ictu. Quædam

dam ſunt ex his, de quibus inter omnes conuenit: quædam, in quibus diuerſæ ſententiæ ſunt. Conuenit illis, omnia iſta in nubibus & e nubibus fieri: etiamnum conuenit, & fulgurationes & fulminationes, aut igneas eſſe, aut ignea ſpecie. Ad illa nunc tranſeamus, in quibus lis eſt. Quidam putant ignem eſſe in nubibus, quidam ad tempus fieri: nec prius eſſe, quam mitti. Nec inter illos quidem quid proferat ignem, conuenit. Alius enim a lumine illum colligit. Quidam autem radios ſolis intercurrentis recurrentisque, ſæpius in ſe relatos 1), ignem excitare dicit. Anaxagoras ait illum ex æthere diſtillare, & ex tanto ardore cæli multa decidere, quæ nubes diu incluſa cuſtodiant. Ariſtoteles 2) multo ante ignem colligi non putat, ſed eodem momento exſilire, quo fiat. Cuius ſententia talis eſt: Duæ mundi partes in imo iacent, terra & aqua: vtraque ex ſe reddit aliquid. Terrenus vapor ſiccus eſt, & fumo ſimilis, qui ventos, tonitrua, & fulmina facit: aquarum halitus humidus eſt, & imbres & niues creat. Sed ſiccus ille terrarum vapor, vnde ventis origo eſt, quia coaceruatus eſt, cum coitu nubium vehementer impactarum a latere eliditur: deinde, vbi latius ferit nubes proximas, plaga & cum ſono incutitur, qualis in noſtris ignibus redditur, cum flamma vitio lignorum virentium crepat. Et vt ille ſpiritus habens aliquid humidi ſecum, conglobatusque, rumpitur flamma: eodem modo ſpiritus ille, quem paullo ante exprimi colliſis nubibus dixi, impactus aliis, nec rumpi nec exſilire ſilentio poteſt. Diſſimilis autem crepitus fit, ob diſſimilem impactionem nubium. Quare? aliæ maiorem ſinum habent, aliæ minorem. Ceterum illa vis expreſſi

1. *Sæpius in ſe relatos*] i. e. replicatos & reflexos.
2. *Ariſtoteles*] Lib. II. c. 9. Meteor.

ſpiritus ignis eſt, qui fulgurationis nomen habet, levi impetu accenſus & varius. Ante autem videmus fulgurationem, quam ſonum audiamus: quia oculorum velocior eſt ſenſus, & multum aures antecedit.

CAP. XIII. Falſam autem eſſe opinionem eorum, qui ignem in nubibus ſeruant *1)*, per multa colligi poteſt. Si de cælo cadit, quomodo non quotidie fit, cum tantumdem illic ſemper ardeat? Deinde nullam rationem reddiderunt, quare ignis, quem natura ſurſum vocat, defluat. Alia enim conditio noſtrorum ignium eſt, ex quibus fauillæ cadunt, quæ ponderis ſecum aliquid habent. Ita non deſcendit ignis, ſed præcipitatur *2)* & deducitur. Huic ſimile nihil accidit in igne puriſſimo, in quo nihil eſt quod deprimatur: aut ſi vlla pars eius deciderit, in periculo totus eſt: quia totum poteſt excidere, quod poteſt carpi. Deinde illud *3)* quod quotidie leuitas cadere prohibet, ſi illud in abdito ſuo tenet graue, quomodo illic eſſe potuit, vnde caderet? Quid ergo? Non aliqui ignes in inferiora ferri ſolent, ſicut hæc ipſa de quibus quærimus fulmina? Fato *4)* enim non eunt, ſed feruntur. Aliqua illos potentia deprimit, quæ non eſt in æthere. Nihil enim iniuria illic cogitur, nihil rumpitur, nihil præter ſolitum euenit. Ordo rerum eſt, & expurgatus ignis in cuſtodia mundi, ſummas ſortitus oras, operas pulcherrime circumit: hinc di-

1. *Seruant*] qui non gigni in nubibus, ſed ex æthere delapſum aſſeruari dicunt.

2. *Præcipitatur*] a materia craſſiore cui inhæret.

3. *Deinde illud &c.*] ſenſus eſt: quod ſi dicas ignem quem leuitas ſua cadere prohibet, hic quoque materiæ craſſiori, quæ abditum quaſi eum teneat, præcipitari; oſtendendum erit, quomodo materia craſſior in æthere, vnde decideret, potuerit eſſe.

4. *Fato*] *fateor* legunt nonnulli. *Iacta Gronov.*

ſcede-

ſcedere non poteſt, ſed ne ab externo quidem exprimi: quia in æthere nulli incerto corpori locus eſt. Certa enim & ordinata non pugnant.

CAP. XIV. Vos, inquam 1), dicitis, cum cauſſas ſtellarum tranſuolantium redditis, poſſe aliquas partes aëris ad ſe trahere ignem, ex æthere decidentem, & ex eo ſuperioribus locis ardore hic accendi. 2) Sed plurimum intereſt, vtrum aliquis dicat ignem ex æthere decidere, quod natura non patitur: an dicat, ex ignea vi calorem in ea, quæ ſubiecta ſunt, tranſilire, an 3) hic accendi. Non enim illinc ignis cadit, quod non poteſt fieri ſed hic naſcitur. Videmus certe, apud nos late incendio peruagante, quasdam inſulas, quæ diu concaluerant, ex ſe concipere flammam. Itaque veriſimile eſt, in aëre ſummo, qui naturam rapiendi ignis habet, aliquid accendi calore ætheris ſuperpoſiti. Neceſſe eſt enim, vt & imus æther habeat aliquid aëri ſimile, & ſummus aër non ſit diſſimilis imo ætheri: quia non ſit ſtatim ex diuerſo in diuerſum tranſitus. Paullatim iſta confinio vim ſuam miſcens ita, vt dubitare poſſis, an aër, an hic iam æther ſit.

CAP. XV. Quidam ex noſtris 1) exiſtimant, aëra, cum in ignem & aquam mutabilis ſit, non trahere aliunde cauſſas flammarum nouas: ipſe enim ſe mouendo accendit, & cum denſos compactosque nubi-

1. *Inquam*] leg. *inquit*. nimirum interrogatio illorum qui hactenus confutatam ſententiam cum Anaxagora amplectuntur, proponitur.

2. *Ex æthere decidentem &c.*] iſta verba ſpuria eſſe videntur, totus locus vero ita legendus: *ad ſe trahere ignem ex locis ſuperioribus, & hoc ardore accendi.* Gronov.

3. *An*] omnino legendum: *ac.*

1. *Ex noſtris*] Stoicis.

um ſinus diſſipat, neceſſario vaſtum in tam magnorum corporum diruptione reddit ſonum. Illa porro nubium difficulter cedentium pugna, aliquid confert ad concitandum ignem: ſic, quemadmodum ferro aliquid manus ad ſecandum confert: ſed ſecare, ferri eſt.

Cap. XVI. Quid ergo inter fulgurationem & fulmen intereſt? dicam. Fulguratio, eſt late ignis explicitus: Fulmen, eſt coactus ignis, & impetu iactus. Solemus duabus manibus inter ſe iunctis aquam concipere, & compreſſa vtrimque palma in modum ſiphonis 1) exprimere. Simile quiddam & illic fieri puta. Nubium inter ſe compreſſarum anguſtiæ medium ſpiritum emittunt, & hoc ipſo inflammant, & tormenti modo eiiciunt. Nam balliſtæ quoque & ſcorpiones tela cum ſono expellunt.

Cap. XVII. Quidam exiſtimant, ipſum ſpiritum per frigida atque humida euntem, ſonum reddere. Nam ne ferrum quidem ardens ſilentio tingitur. Sed quemadmodum, ſi in aquam feruens maſſa deſcendit, cum multo murmure exſtinguitur: ita, vt Anaximenes ait, ſpiritus incidens nubibus tonitrua edit, & dum luctatur, per obſtantia & interciſa vadens, ipſa ignem fuga accendit.

Cap. XVIII. Anaximandrus omnia ad ſpiritum retulit. Tonitrua, inquit, ſunt nubis ictæ ſonus. Quare inæqualia ſunt? quia & ipſe ictus inæqualis eſt. Quare & ſereno tonat? quia tunc quoque per craſſum 1) & ſiccum aëra ſpiritus proſilit. At quare aliquando

1. *Siphonis*] ſiphones erant, qui ſubterraneis meatibus ductam aquam exprimebant.

1. *Craſſum*] *craſſus* non poteſt eſſe idem aer qui *ſerenus*, legendum igitur *quaſſum*. Nam ſudo etiam cælo concuti & ſcindi poteſt aer. *Gronov.*

do

do non fulgurat & tonat? quia tenuior & infirmior ſpiritus, qui in flammam non valuit, in ſonum valuit. Quid eſt ergo ipſa fulguratio? aëris diducentis ſe, corruentisque iactatio; languidum ignem, nec exiturum aperiens. Quid eſt fulmen? acrioris denſiorisque ſpiritus curſus.

CAP. XIX. Anaximandrus ait, omnia iſta ſic fieri, vt ex æthere aliqua vis in inferiora deſcendit. Ita ignis impactus nubibus frigidis ſonat. At cum illas interſcindit, fulget: & minor vis ignium, fulgurationes facit, maior fulmina.

CAP. XX. Diogenes Apolloniates ait, quædam tonitrua igne, quædam ſpiritu fieri. Illa ignis facit, quæ ipſe antecedit & nuntiat: illa ſpiritus, quæ ſine ſplendore crepuerunt. Vtrumque ſine altero fieri, & eſſe aliquando, concedo: ita tamen, vt non diſcreta illis poteſtas ſit, ſed vtrumque ab vtroque effici poſſit. Quis enim negabit ſpiritum magno impetu latum, cum efficit ſonum, effecturum & ignem? Quis & hoc non concedet, aliquando ignem quoque rumpere poſſe nubes, & non exſilire, ſi plurimarum aceruo nubium, cum paucas perſcidiſſet, oppreſſus eſt? Ergo & ignis ibit in ſpiritum, perdetque fulgorem & ſpeciem, dum ſecuta in terra incendit. 1) Adiice nunc, quod neceſſe eſt, vt impetus fulminis & præmittat ſpiritus, & agat ante ſe, & a tergo trahat ventum, cum tam vaſto ictu aëra inciderit. Itaque omnia, antequam feriantur, intremiſcunt vibrata vento, quem ignis ante ſe preſſit.

CAP. XXI. Dimiſſis nunc præceptoribus, incipiamus per nos moueri, & a confeſſis tranſeamus ad

1. *Dum ſecuta in terra incendit*] leg. *dum ſecta interim incendit.* Senſus patet: perdet ignis fulgorem, oppreſſus nubium quas penetrare non poteſt craſſitie; cum tamen interea eas quas ſecat & penetrat, incendat. *Gronov.*

dubia. Quid enim confessi est? Fulmen ignem esse; æque fulgurationem, quæ nihil aliud est, quam flamma; futura fulmen, si plus virium habuisset. Non natura ista, sed impetu distant. Esse illum ignem, calor ostendit: qui si non esset, ostendit effectus. Magnorum enim sæpe incendiorum caussa fulmen fuit. Siluæ illo crematæ, & vrbium partes: etiam quæ non percussa sunt, tamen adusta cernuntur: quædam vero velut fuligine colorantur. Quid, quod omnibus fulguritis odor sulphureus est? Ergo & vtramque rem ignem esse constat, & vtramque rem inter se meando distare 1) Fulguratio est fulmen, non in terras vsque perlatum. Et rursus licet dicas, fulmen esse fulgurationem, vsque in terras perductam. Non ad exercendum verba hæc diutius pertracto: sed vt ista cognata esse, & eiusdem notæ ac naturæ, probem. Fulmen est quiddam plus, quam fulguratio. Vertamus istud. Fulguratio est pene fulmen.

CAP. XXII. Quoniam constat esse vtramque rem ignem, videamus quemadmodum apud nos fieri soleat ignis. Eadem enim ratione & supra fit. Duobus modis: vno, si excitatur sicut ex lapide percusso: altero, si attritu inuenitur, sicut cum duo ligna inter se diutius trita sunt. Non omnis hoc tibi materia præstabit, sed idonea eliciendis ignibus: sicut laurus, hederæ, & alia in hunc vsum nota pastoribus. Potest ergo fieri, vt nubes quoque ignem eodem modo vel percussæ reddant, vel attritæ. Videamus quantis procellæ viribus ruant, quanto vertantur impetu turbines. Id in quod tormentum obuium fit, dissipatur, & rapitur, & longe a loco suo proiicitur. Quid ergo mirum, si tanta vis ignem excutit, vel aliunde, vel sibi? Vides enim

1. *Meando distare*] idem est quod antea dixit *non natura sed impetu distare.*

quan-

quantum feruorem ſenſura corpora ſunt, horum tranſitu trita, exanimata. Nihil tamen tantum in his debet credi, ac in vi ſiderum, quorum ingens & confeſſa potentia eſt.

CAP. XXIII. Sed fortaſſe nubes quoque in nubes incitatæ, fremente vento, & leuiter vrgente, ignem euocabunt, qui exſplendeſcat, nec exſiliat. Minore enim vi ad fulgurandum opus eſt, quam ad fulminandum. Superioribus collegimus, in quantum feruorem quædam attrita perducerentur. Cum autem aër mutabilis in ignem, maximis viribus ſuis in ignem conuerſus, atteratur, credibile eſt & veriſimile, ignem caducum excuti, & cito interiturum, quia non ex ſolida materia oritur, nec in qua poſſit conſiſtere. Tranſit itaque: tantumque habet moræ, quantum itineris & curſus, ſine alimento coniectus.

CAP. XXIV. Quomodo, inquis, cum dicatis hanc ignis eſſe naturam, vt petat ſuperiora, fulmen tamen terram petit? an falſum eſt, quod de igne dixiſtis? Eſt enim illi æque ſurſum iter, atque deorſum. Vtrumque verum poteſt eſſe. Ignis enim natura in verticem ſurgit, & ſi nihil illum prohibet, aſcendit. Sicut aqua natura defertur: ſi tamen aliqua vis acceſſit, quæ illam in contrarium ageret, illo intenditur, vnde imbre deiecta eſt. Fulmen autem cadit eadem neceſſitate, qua excutitur. Id his ignibus accidit, quod arboribus: quarum cacumina ſi tenera ſunt, ita deorſum trahi poſſunt, vt etiam terram attingant, ſed cum permiſeris, in locum ſuum exſilient. Itaque non eſt, quod eum ſpectes cuiusque rei habitum, qui illi non 1) ex voluntate eſt. Si ignem permittis

1. *Non*] ſuſpectum mihi iſtud *non*. Senſus enim eſſe videtur: non eſt quod in iſto negotio reſpicias rei habitum naturalem, & qui ex voluntate illi eſt, præter naturam enim & voluntatem res ab externis agentibus impelli poſſunt.

ire quo velit, cælum, id eſt, leuiſſimi cuiusque ſedem repeter: vbi eſt aliquid, quod eum ferat, & ab impetu ſuo auertat, id non natura, ſed ſeruitus eius ſit.

CAP. XXV. Dicis, inquit, nubes attritas edere ignem, cum ſint humidæ, imo vdæ: quomodo ergo poſſunt gignere ignem, quem non magis veriſimile eſt ex nube, quam ex aqua generari?

CAP. XXVI. Ignis qui naſcitur, primum in nubibus non eſt aqua, ſed aër ſpiſſus, ad gignendam aquam præparatus, nondum in illam mutatus, ſed iam pronus & vergens. Non eſt quod eam exiſtimes tunc colligi, ſed effundi. *1)* Simul & fit, & cadit. Deinde ſi conceſſero humidam eſſe nubem, conceptis aquis plenam: nihil tamen prohibet, ignem ex humido quoque educi, imo ex ipſo (quod magis miteris) humore. Quidam 2) negauerunt, in ignem quidquam poſſe mutari, priusquam mutatum eſſet in aquam. Poteſt ergo nubes, ſalua, quam continet, aqua, ignem parte aliqua ſui reddere: vt ſæpe alia pars ligni ardet, alia ſudat. Nec hoc dico, non contraria inter ſe iſta eſſe, & alterum altero perimi: ſed vbi valentior ignis, quam humor eſt, vincit. Rurſus vbi copia humoris exſuperat, tunc ignis ſine effectu eſt. Itaque non ardent virentia. Refert ergo, quantum aquæ ſit. Exigua enim non reſiſtit, nec ignem impedit. Quid ni? Maiorum noſtrorum memoria, vt Poſidonius tradit, cum inſula *3)* in Ægeo mari ſurgeret, ſpumabat interdiu 4)

1. *Sed effundi*] ſenſus poſcit: *dein effundi.*

2. *Quidam*] vt Theophraſtus, qui diſerte ſcribit *ἄνευ ὑγρότητος οὐδὲν εἶναι καυστόν. Muret.*

3. *Inſula*] de qua Strabo L. I. Plin. H. N. II, 87. noſter infra VI, 21.

4. *Interdiu*] *ante diu* leg. *Gronov.*

mare,

mare,& fumus ex alto ferebatur. Nam demum prodebat ignem, non continuum,sed ex interuallis emicantem, fulminum more,quotiens ardor inferius iacentis superum pondus euicerat. Deinde saxa reuoluta,rupesque partim illæsæ, quas spiritus, antequam verteretur 5), expulerat, partim exesæ, & in leuitatem pumicis versæ: nouissime cacumen exusti montis emicuit. Postea altitudini adiectum, & saxum illud in magnitudinem insulæ creuit. Idem 6) nostra memoria,Valerio Asiatico consule iterum accidit.Quorsus hæc retuli?vt appareret,nec exstinctum ignem mari superfuso, nec impetum eius, grauitate ingentis vndæ prohibitum exire. Ducentorum passuum fuisse altitudinem Asclepiodotus Posidonii auditor tradidit, per quam, diruptis aquis, ignis emersit.Quod si immensa aquarum vis, subeuntem ex imo flammarum vim non potuit opprimere; quanto minus in aëre exstinguere ignem poterit, nubium tenuis humor & roscidus? Adeo res ista non habet vllam moram, quæ contra caussas ignium sit; quos non videmus emicare, nisi impendente 7) cælo. Serenum sine fulmine est. Non habet istos metus dies purus, nec nox quidem, nisi obscura nubibus. Quid ergo? Non aliquando etiam apparentibus stellis, & nocte tranquilla fulgurat? Sed scias licet nubes illic esse, vnde splendor effertur: quas videri a nobis terrarum tumor non sinit. Adiice nunc, quod fieri potest, vt nubes sudæ 8) & humiles attritu suo ignem reddant; qui in superiora expressus, in parte sincera puraque cæli visatur: sed fit in sordida.

5. *Antequam verteretur*] Spiritus, qui agitatione in ignem vertebatur.

6. *Idem &c.*] conf. Plin. H. N. L. II.c. 87.

7. *Impendente*] vtpote nubibus graui adeoque humili.

8. *Sudæ*] *imæ* leg. *Gronov.*

CAP. XXVII. Tonitrua distinxere quidam ita, vt dicerent, vnum esse genus, cuius sit graue murmur, quale terrarum motum antecedit, clauso vento & fremente. Hoc quomodo illis videatur fieri, dicam. Cum spiritum intra se clausere nubes, in concauis partibus earum volutatus aër, similem agit mugitibus sonum, raucum & æqualem, & continuum. Itaque etiam vbi illa regio humida est, exitum claudit. Ideo huiusmodi tonitrua venturi prænuntia imbris sunt. Aliud genus est acre quod acerbum magis dixerim, quam sonorum: qualem audire solemus, cum super caput alicuius dirupta vesica est. Talia eduntur tonitrua, cum globata dissoluitur nubes, & spiritum, quo distenta fuerat, emittit. Hoc proprie fragor dicitur, subitus & vehemens: quo edito concidunt homines, & exanimantur, quidam vero viui stupent, & in totum sibi excidunt, quos vocamus attonitos, *1)* quorum mentes sonus ille cælestis loco pepulit. Hic fieri illo quoque modo potest, vt inclusus aër caua nube & motu ipso extenuatus diffundatur. Deinde cum maiorem sibi locum quærit, a quibus inuolutus est, sonum patitur. Quid autem? non quemadmodum illisæ manus inter se plausum edunt, sic illisarum inter se nubium sonus potest esse magnus, quia magna concurrunt?

CAP. XXVIII. Videmus, inquit, nubes impingi montibus, nec sonum fieri. Primum omnium non quocumque modo illisæ sunt, sonant, sed si aptæ sunt compositæ ad sonum edendum. Auersæ inter se manus collisæ non plaudunt, sed palma cum palma collata plausum facit. Et plurimum interest, vtrum cauæ concutiantur, an planæ & extentæ. Deinde non tantum nubes ire oportet, sed agi magna vi, & pro-

1. *Attonitos*] nam attonare est tonitru percutere.

procellosa. Etiam mons non scindit nubem, sed dirigit, 1) & primam quamque partem eius soluit. Ne vesica quidem, quocumque modo spiritum emisit, sonat. Si ferro diuisa est, sine vllo aurium sensu exit. Rumpi illam oportet, vt sonet, non secari. Idem de nubibus dico: nisi multo impetu dissiluere, non sonant: Adiice nunc, quod nubes in monte actæ, non franguntur, sed circumfunduntur in aliquas partes montis, arboris ramos, frutices, aspera saxa & eminentia. Et ita discutiuntur, & si quem habent spiritum, multifariam emittunt: qui nisi vniuersus erumpit, nec crepat. Hoc vt scias, ventus qui circa arborem funditur, sibilat, non tonat. Lato (vt ita dicam) ictu, & totum globum semel dissipante opus est, vt sonitus erumpat: qualis auditur cum tonat.

CAP. XXIX. Præter hæc natura aptus est aër ad voces. Quid ni? cum vox nihil aliud sit, quam ictus aër. Debent ergo nubes vtrimque dissecari, & cauæ & intentæ. 1) Vides enim quanto vocaliora sunt vacua quam plena, quanto intenta quam remissa. Ita tympana & cymbala sonant: quia illa repugnantem ex vlteriore parte spiritum pulsant, hæc ad ipsum aërem acta, nisi concauo, non tinniunt.

CAP. XXX. Quidam, inter quos Asclepiodotus 1) est, iudicant sic, quorumdam quoque corporum concursu tonitrua & fulmina excuti posse. Ætna aliquando multo igne abundauit: ingentem vim arenæ vrentis effudit. Inuolutus est dies puluere, populosque subita nox terruit. Illo tempore aiunt plurima fuisse tonitrua & fulmina: quæ concursu arido-

1. *Dirigit*] circa se disponit. forte rectius *digerit*.
1. *Intenta*] Spiritu multo turgidæ.
1. *Asclepiodotus*] auditor Posidonii, qui libros de quæstionum naturalium caussis scripsit.

rum corporum facta sunt, non nubium: quas verisimile est, in tanto feruore aëris, nullas fuisse. Aliquando Cambyses ad Ammonem misit exercitum: quem arena Austro mota, & more niuis incidens, texit, deinde obruit. Tunc quoque verisimile est fuisse tonitrua fulminaque, attritu arenæ sese affricantis. Non repugnat proposito nostro ista opinio. Diximus enim, vtriusque naturæ corpora efflare terras, & sicci aliquid & humidi in toto aëre vagari. Itaque si quid tale interuenit, nubem facit solidiorem crassioremque, quam si tantum simplici spiritu intexeretur. Illa frangi potest, & edere sonum: ista quæ dixi, siue incendiis vaporantibus aëra repleuerunt, siue ventis terras verrentibus, necesse est nubem faciant antequam sonum. Nubem autem tam arida quam humida conferunt. 2) Est autem nubes (vt diximus) spissitudo aëris crassi.

Cap. XXXI. Ceterum mira fulminis, 1) si intueri velis, opera sunt, nec quidquam dubii relinquentia, quin diuina insit illis & subtilis potentia. Loculis integris ac illæsis conflatur argentum. Manente vagina, gladius liquescit. Et inuiolato ligno, circa pila ferrum omne distillat. Stat fracto dolio vinum, nec vltra triduum rigor ille durat. Illud æque inter annotanda ponas licet, quod & hominum, & ceterorum animalium quæ icta sunt, caput spectat ad exitum fulminis: 2) quod omnium percussarum ar-

2. *Conferunt*] componunt. alii tamen malunt *conserunt*.

1. *Mira fulminis*] similia Plinius habet L. 2. c. 51.

2. *Caput spectat ad exitum fulminis*] in eam cæli regionem, quo fulmen corpore extricatum euasit: quia fortasse promtius est vt alterutro canali, œsophago aut aspera arteria per os exeat. *Fremend.*

bo-

borum contra fulmina hastulæ surgunt. 3) Quid, quod malorum serpentium, & aliorum animalium, quibus mortifera vis inest, cum fulmine icta sunt, venenum omne consumitur? Vnde, inquit, scis? In venenatis corporibus vermis non nascitur. Fulmine icta, intra paucos dies verminant.

CAP. XXXII. Quid, quod futura portendunt: nec vnius tantum aut alterius rei signa dant, sed sæpe totum fatorum sequentium ordinem nuntiant, & quidem decretis euidentibus, longeque clarioribus, quam si scriberentur? Hoc autem inter nos & Tuscos, quibus summa persequendorum fulminum est scientia, interest. Nos putamus, quod nubes collisæ sunt, ideo fulmina emitti. Ipsi existimant, nubes collidi, vt fulmina emittantur. Nam cum omnia ad Deum referant, in ea sunt opinione, tamquam, non quia facta sunt, significent; sed quia significatura sunt, fiant: eadem tamen ratione fiunt, siue illis significare propositum est, siue consequens. Quomodo ergo significant, nisi a Deo mittantur? Quomodo aues non in hoc motæ, vt nobis occurrerent, dextrum auspicium, sinistrumue fecerunt. Et illas, inquit, Deus mouit. Nimis illum otiosum, & pusillæ rei ministrum facis, si aliis somnia 1), aliis exta disponit. Ista nihilominus diuina ope geruntur. Sed non a Deo pennæ auium reguntur, nec pecudum viscera sub ipsa securi formantur. Alia ratione fatorum series explicatur, indicia venturi vbique præmittens,

3. *contra fulmina hastulæ surgunt*] *hastulæ* ramenta lignorum sunt, qualia dolatione abraduntur. Surgunt vero in arboribus fulguritis contra fulmina, quia a parte superiori & vnde ictus incubuit aperiuntur & auelluntur a ligno. *Fremond.*

1. *Somnia*] leg. *omina*; hæc enim, non somnia ex auibus captantur. *Gronov.*

ex

ex quibus nobis quædam familiaria, quædam ignota sunt. Quidquid fit, alicuius rei futuræ signum est: fortuita, & sine ratione vaga, diuinationem non recipiunt. Cuius rei ordo est, etiam prædictio est. Cur ergo aquilæ hic honor datus est, vt magnarum rerum faceret auspicia: aut coruo, aut paucissimis auibus: ceterarum sine præsagio vox est? Quia quædam in artem nondum redacta sunt. Quædam vero ne redigi quidem possunt, ob nimium remotam conversationem. Ceterum nullum animal est, quod non motu & occursu suo prædicat aliquid. Non omnia scilicet, sed quædam notantur. Auspicium est obseruantis. Ad eum itaque pertinet, qui in ea direxerit animum. 2) Ceterum & illa quæ pereunt. 3) Quinque stellarum 4) potestatem Chaldæorum obseruatio excepit. Quid tu? tot millia siderum iudicas otiosa lucere? Quid est porro aliud, quod errorem incutiat peritis natalium, quam quod paucis nos sideribus assignant: cum omnia quæ supra nos sunt, partem sibi nostri vindicent? Submissiora forsitan in nos propius vim suam dirigunt: & ea quæ frequentius mota, aliter nos, aliter cetera animalia prospiciunt. Ceterum & illa quæ aut immota sunt, aut propter velocitatem vniuerso mundo parem immotis similia, non extra ius dominiumque nostri sunt.

---

2. *Qui in ea direxerit animum*] Plin. l. 28. c. II. *In augurum certe disciplina constat, neque diras neque vlla auspicia pertinere ad eos, qui quamque rem ingredientes, obseruare se ea negauerint.*

3. *Ceterum & illa quæ pereunt*] legit Erasmus: *certa sunt & illa quæ pereunt.* Id est quæ sine obseruatione sunt, nec notantur. *Fromond.*

4. *Quinque stellarum*] Planetarum, cum quibus solem & lunam non computat, quod alia eorum quam ceterarum stellarum sit apparentia.

Aliud

Aliud adſpice, & diſtributis rem efficis tractas. 5) Non magis autem facile eſt, ſcire quid poſſint, quam dubitari debet, an poſſint.

CAP. XXXIII. Nunc ad fulmina reuertamur: quorum ars in tria 1) diuiditur: quemadmodum exploremus, quemadmodum interpretemur, quemadmodum exoremus. Prima pars ad formulam 2) ſpectat; ſecunda, ad diuinationem; tertia, ad propitiandos deos: quos bona rogare oportet, mala deprecari. Rogare, vt promiſſa firment: deprecari, vt remittant minas.

CAP. XXXIV. Summam eſſe vim fulminum iudicant: quia quidquid alia portendunt, interuentus fulminis tollit. Quidquid ab hoc portenditur, fixum eſt, nec alterius oſtenti ſignificatione minuitur. Quidquid exta, quidquid aues minabuntur, ſecundo fulmine abolebitur. Quidquid fulmine denuntiatum eſt, nec extis, nec aue contraria refellitur. In quo mihi falli videntur. Quare? quia vero verius nihil eſt. Si aues futura cecinerunt, non poteſt hoc auſpicium fulmine irritum fieri: aut ſi poteſt, non futura cecinere. Non enim nunc auem comparo & fulmen, ſed duo veri ſigna: quæ ſi verum ſignificant, paria ſunt. Itaque ſi fulminis interuentus ſubmouet extorum vel augurum iudicia, male inſpecta exta,

5. *Aliud adſpice, & diſtributis rem efficis, tractas.*] Gronouius legit: *Aliter adſunt, & diſtributis rem officiis tractant.*

1. *In tria*] mirum cur non & pro quarto addiderit artem fulminum eliciendorum, de qua eſt apud Ouid. Faſtor l. 3. & Plinium L. 2. c. 54. Sed illam fortasſis tanquam nimis periculoſam abiecerant. *Muret.*

2. *Ad formulam*] *Fromondus* interpretatur ritum, quo augur ex arce capite velato ſituo regiones cæli, & templa vt vocabant, ad captandum augurium contemplabatur & notabat. *Gronouius* de deſcriptione & definitione intelligit.

male

male obſeruata auguria ſunt. Non enim refert, vtrius rei maior potentiorue natura ſit, ſi vtraque res veri attulit ſignum, quantum ad hoc par eſt. Si dicas, flammæ vim maiorem eſſe, quam fumi, non mentieris: ſed ad indicandum ignem, idem valet flamma, quod fumus. Itaque ſi hoc dicunt, quoties exta aliud ſignificabunt, aliud fulmina, fulminum erit auctoritas maior, fortaſſe conſentiam: ſed ſi hoc dicunt, quamuis altera ſigna verum prædixerint, fulminis ictus priora deleuit, & ad ſe fidem traxit, falſum eſt. Quare? quia nihil intereſt, quam multa auſpicia ſint. fatum vnum eſt: quod ſi bene primo auſpicio intellectum eſt, ſecundo non interit: idem eſt. Ita dico, non refert, idem an aliud ſit, per quod quærimus: quoniam de quo quærimus, idem eſt.

CAP. XXXV. Fatum fulmine mutari non poteſt. Quid ni? Nam fulmen ipſum fati pars eſt. 1) Quid ergo expiationes, procurationesque, quo pertinent, ſi immutabilia ſunt fata? Permitte mihi illam rigidam ſectam 2) tueri eorum, qui excipiunt iſta, 3) & nihil aliud eſſe exiſtimant, quam ægræ mentis ſolatia. Fata aliter ius ſuum peragunt, nec vlla commouentur prece, non miſericordia flectuntur, non gratia. Seruant curſum irreuocabilem, ex deſtinato fluunt. Quemadmodum rapidorum aqua torrentium in ſe non recurrit, nec moratur quidem, quia prio-

1. *Fati pars eſt*] quiddam etiam a fato miſſum. Stoico mors. *Fromond.*

2. *Rigidam ſectam*] Stoicorum.

3. *Qui excipiunt iſta*] intelligenda hæc quaſi dictum eſſet: qui excipiunt iſta, tanquam ægræ mentis ſolatia, & nihil aliud eſſe exiſtimant. De expiationibus autem & procurationibus loquitur, non de fatis, quibus iſta rigida ſecta nunquam obtrectauit. *Gronov.*

rem

rem superueniens præcipitat: sic ordinem rerum fati æterna series rotat, cuius hæc prima lex est, stare decreto.

CAP. XXXVI. Quid enim intelligis fatum? Existimo necessitatem rerum omnium actionumque, quam nulla vis rumpat. Hanc si sacrificiis, & capite niueæ agnæ, exorari iudicas: diuina non nosti. Sapientis quoque viri sententiam negatis posse mutari. Quanto magis Dei? cum sapiens quid sit optimum in præsentia sciat, illius diuinitati omne præsens sit. Agere tamen nunc eorum volo caussam, qui procuranda existimant fulmina: & expiationes non dubitant prodesse, aliquando ad submouenda pericula, aliquando ad leuanda, aliquando ad differenda.

CAP. XXXVII. Quid sit quod sequitur, paullo post prosequar. Interim hoc habent commune nobiscum, quod nos quoque existimamus vota proficere, salua vi ac potestate fatorum. quædam enim a diis immortalibus ita suspensa relicta sunt, vt in bonum vertant, si admotæ diis preces fuerint, si vota suscepta. Ita non est hoc contra fatum, sed ipsum quoque in fato est. Aut futurum, inquit, est, aut non. Si futurum est, etiam si susceperis vota, fiet. Si non est futurum, etiam si non susceperis vota, non fiet. Falsa est ista interrogatio: quia illam mediam inter ista exceptionem præteris. Futurum, inquam, hoc est, sed si vota suscepta fuerint. Hoc quoque necesse, inquit, est, fato comprehensum sit, aut suscipias vota, aut non.

CAP. XXXVIII. Puta me tibi manus dare, & fateri, hoc quoque fato esse comprehensum, vt vtique fiant vota. Ideo fient. Fatum est, vt hic disertus sit, sed si litteras didicerit: ab eodem fato con-

tinetur, vt litteras discat: ideo discet. Hic diues erit, sed si nauigauerit. At in illo fati ordine, quo patrimonium illi grande promittitur, hoc quoque protinus fatum est, vt nauiget: ideo nauigabit. Idem dico tibi de expiationibus. Effugiet pericula, si expiauerit prædictas diuinitus minas. At hoc quoque in fato est, vt expiet: ideo expiabit. Ista nobis opponi solent, vt probetur nihil voluntati nostræ relictum, & omne ius fato traditum. Cum de ista re agetur, dicam, quemadmodum, manente fato, aliquid sit in hominis arbitrio. Nunc vero id de quo agitur, explicaui, quomodo si fati certus est ordo, expiationes procurationesque prodigiorum, pericula auertant: quia cum fato non pugnant, sed ipsa lege fati fiunt. Quid ergo, inquis, aruspex mihi prodest? Vtique enim expiare, etiam non suadente illo, mihi necesse est. Hoc prodest, quod fati minister est. Sic cum sanitas videatur esse fato, debetur & medico: quia ad nos beneficium fati per huius manus venit.

CAP. XXXIX. Genera fulminum tria esse ait Cæcinna: 1) Consiliarium, Auctoritatis, & quod Status dicitur. Consiliarium ante rem fit, sed post cogitationem: cum aliquid in animo versantibus, aut suadetur fulminis ictu, aut dissuadetur. Auctoritatis est, vbi post rem factam venit, quam futuram bono maloue significat. Status est, vbi quietis nec agentibus quidquam, nec cogitantibus quidem, fulmen interuenit. Hoc aut minatur, aut promittit, aut monet. Hoc monitorium vocat: sed nescio quare non idem sit, quod consiliarium. Nam & qui monet, consilium dat: sed habet aliquam distinctionem. Ideoque separatur a consiliario: quia illud

1. *Cæcinna*] Ciceroni familiaris, vide & inf. de eo c. 56.

sua-

suadet dissuadetque, hoc solam impendentis periculi euitationem continet Vt cum timemus ignem, aut fraudem a proximis, aut insidias a seruis. Etiamnum tamen aliam distinctionem vtriusque video: Consiliarium est, quod cogitanti factum est: monitorium, quod nihil cogitanti. Habet autem vtraque res suam proprietatem. Suadetur deliberantibus, at vltro monentur.

CAP. XL. Primo omnium non sunt fulminum genera, sed significationum. Nam fulminum genera sunt illa, quod terebrat, quod discutit, quod vrit. Quod terebrat, subtile est & flammeum, cui per angustissimum fuga est, ob sinceram & puram flammæ tenuitatem. Quod dissipat, conglobatum est, & habet admixtam vim spiritus coacti & procellosi Itaque illud fulmen per id foramen, quod ingressum est, redit & euadit. Huius late sparsa vis, rumpit icta, 1) non perforat. Tertium illud genus, quod vrit, multum terreni habet, & igneum magis 2) est quam flammeum. Itaque relinquit magnas ignium notas, quæ percussis inhæreant. Nullum quidem sine igni fulmen venit: sed hoc proprie igneum dicimus, quod manifesta ardoris vestigia imprimit. Quod, aut vrit, aut fuscat. Tribus modis vrit: aut enim afflat, & leui iniuria lædit, aut comburit, aut accendit. Omnia ista vrunt, sed genere & modo differunt. Quodcumque combustum est, vtique & vstum est. At non omne quod vstum, vtique & combustum est. Item quod accensum est. potest enim illud ipso transitu ignis vssisse. Quis nescit quædam vri quidem, nec ardere? Nihil autem potest ardere,

1. *Rumpit icta*] quia per angustias pororum crassitiem suam traiicere non potest. *Fromond.*

2. *Igneum magis*] instar ignis qui in carbone aut alia materia densa ardet. *Id.*

quod non vratur. Vnum hoc adiiciam. Poteſt aliquid eſſe combuſtum, quod non ſit accenſum. poteſt accenſum eſſe, nec combuſtum.

CAP. XLI. Nunc ad id tranſeo genus fulminis, quo icta fuſcantur. Hoc aut decolorat, aut colorat. Vtrique diſtinctionem ſuam reddam. Decoloratur, id cuius color vitiatur, non mutatur. 1) Coloratur, id cuius alia fit quam fuit facies: tamquam cærulea, vel nigra, vel pallida. Hæc adhuc Etruſcis & philoſophis communia ſunt. In illo diſſentiunt, quod fulmina dicunt a Ioue mitti, & tres illi manubias 2) dant. Prima (vt aiunt) monet, & placata eſt, & ipſius conſilio Iouis mittitur. Secundam mittit quidem Iupiter, ſed ex conſilii ſententia. duodecim enim deos aduocat. Hoc fulmen boni aliquid aliquando facit, ſed tunc quoque non aliter, quam vt noceat. Ne prodeſt quidem impune. Tertiam manubiam 3) idem Iupiter mittit: ſed adhibitis in conſilium diis, quos ſuperiores & inuolutos vocant. Quæ vaſtat & includit, & mutat ſtatum priuatum vtique & publicum, quem inuenit. Ignis enim nihil eſſe, quod ſit, patitur. 4)

CAP. XLII. In his prima ſpecie ſi intueri velis, errat antiquitas. Quid enim tam imperitum eſt, quam credere fulmina e nubibus Iouem mittere, columnas, arbores, ſtatuas ſuas nonnumquam petere, vt, impunitis ſacrilegis, percuſſis ouibus, incenſis aris, pecudes innoxias feriat, & ad ſuum concilium a Ioue deos, quaſi in ipſo parum conſilii ſit, aduocari; illa læ-

1. *Non mutatur*] manet idem, licet maculoſus. *Fremond.*

2. *Manubias*] ipſos fulminum iactus Hetruſci ſic vocant, quia credo manu & vi a Ioue iacitur. *Nannius.*

3. *Tertiam manubiam*] adde Feſtum *V. Manubia.*

4. *Nihil eſſe, quod ſit, patitur*] omnia enim mutat & conſumit. *Fremond.*

ta

ta & placata esse fulmina, quæ solus excutiat: perniciosa, quibus mittendis maior numinum turba interfuit? Si quæris a me, quid sentiam, non existimo tam hebetes fuisse, vt crederent Iouem, aut non æquæ voluntatis 1), aut certe minus paratum 2) esse. Vtrum enim cum emisit ignes, quibus innoxia capita percuteret, scelerata transiret, aut noluit iustius mittere, aut non successit? Quid ergo secuti sunt, cum hoc dicerent? Ad coërcendos animos imperitorum, sapientissimi viri iudicauerunt ineuitabilem metum, vt supra nos aliquid timeremus. Vtile erat in tanta audacia scelerum aliquid esse, aduersum quod nemo sibi satis potens videretur. Ad conterrendos itaque eos, quibus innocentia nisi metu non placet, posuere super caput vindicem, & quidem armatum.

CAP. XLIII. Quare ergo id fulmen quod solus Iupiter mittit, placabile est: perniciosum id, de quo deliberauit, & quod aliis quoque diis auctoribus misit? Quia Iouem, id est, regem prodesse etiam solum oportet, nocere non, nisi cum pluribus visum est. Discant hoc ii, quicumque magnam potentiam inter homines adepti sunt, sine consilio nec fulmen quidem mitti: advocent, considerent multorum sententias, placita temperent, & hoc sibi proponant, vt aliquid percuti debeat, ne Ioui quidem suum satis esse consilium.

CAP. XLIV. In hoc quoque tam imperiti non fuere, vt Iouem existimarent tela mutare. 1) poëticam ista licentiam decent.

1, *Non æqua voluntatis*] iniustum.

2, *Minus paratum*] impotentem & inopem, vt cui in consilium aduocandi essent alii dii.

1, *Tela mutare*] variis telis vti, modo huius, modo alterius generis.

Est aliud leuius fulmen, cui dextra Cyclopum,
Sæuitiæ flammæque minus, minus addidit iræ.
Tela secunda vocant superi. ----

Illos vero altissimos viros error iste non tenuit, vt existimarent, Iouem modo leuioribus fulminibus & lusoriis 2) vti: sed voluerunt admonere eos quibus aduersus peccata hominum fulminandum est, non eodem modo omnia esse percutienda: quædam frangi debere, quædam elidi & distringi 3), quædam admoueri. 4)

CAP. XLV. Ne hoc quidem crediderunt, Iouem, qualem in Capitolio & in ceteris ædibus colimus, mittere manu fulmina, sed eundem quem nos Iouem intelligunt, custodem rectoremque vniuersi, animum ac spiritum, mundani huius operis dominum & artificem, cui nomen omne conuenit. Vis illum fatum vocare? non errabis: Hic est, ex quo suspensa sunt omnia, caussa caussarum. Vis illum prouidentiam dicere? recte dices. Est enim, cuius consilio huic mundo prouidetur, vt inconfusus eat, & actus suos explicet. Vis illum naturam vocare? non peccabis. Est enim, ex quo nata sunt omnia, cuius spiritu viuimus. Vis illum vocare mundum? non falleris. Ipse enim est, totum quod vides, totus suis partibus inditus, & se sustinens vi sua. Idem Etruscis quoque visum est: & ideo fulmina a Ioue mitti dixerunt, quia sine illo nihil geritur.

2. *Lusoriis*] qualibus exercebantur rudes in palæstra, & quibus decretoria opponuntur.

3. *Elidi & distringi*] *allidi* mauult Gronov. alliduntur vero & distringuntur fulminibus pœnarum, qui illis tanguntur, sed tamen manu parcente, ita vt non pereant & frangantur.

4. *Admoueri*] propius poni & ostendi tantum, ita vt ne feriant quidem & distringant, nedum frangant.

CA-

CAP. XLVI. At quare Iupiter aut ferienda transit, aut innoxia ferit? In maiorem me quæstionem vocas: cui suus locus, suus dies dandus est. Interim hoc dico, fulmina non mitti a Ioue, sed sic omnia disposita, vt ea etiam quæ ab illo non fiunt 1), tamen sine ratione non fiant: quæ illius est. Vis eorum, illius permissio est. Nam etsi Iupiter illa nunc non facit, fecit vt fierent. Singulis non adest: sed signum, & vim, & caussam dedit omnibus.

CAP. XLVII. Huic illorum diuisioni non accedo. Aiunt aut perpetua, aut finita esse fulmina, aut prorogatiua. Perpetua, quorum significatio in totam vitam pertinet 1); nec vnam rem id enuntiat, sed contextum rerum per omnem deinceps ætatem futurarum complectitur. Hæc sunt fulmina, quæ prima accepto patrimonio, & in nouo hominis aut vrbis statu fiunt. Finita ad diem vtique respondent. 2) Prorogatiua sunt, quorum minæ differri possunt, auerti tollique non possunt.

CAP. XLVIII. Dicam quid sit, quare huic diuisioni non consentiam. Nam & quod perpetuum vocant fulmen, finitum est. Æque enim talia ad diem respondent. Nec ideo finita non sunt, quia multum tempus significant. Et quod prorogatiuum videtur, finitum est. Nam illorum quoque confessione certum est, quousque impetretur dilatio. Priuata enim fulmina negant vltra decimum annum 1), publica vltra tricesimum posse deferri. Hoc modo

1. *Quæ ab illo non fiunt*] solo scilicet & immediate, sed a caussis secundis.

1. *Pertinet*] hac voce sæpe eleganter pro pertingit vtitur. *Fromond.*

2. *Ad diem respondent*] tempus certum & constitutum a natura seruant.

1. *Vltra decimum annum*] Adde Plin. L. II. c. 52.

& ista finita sunt : quia vltra quod non prorogentur, inclusum est. Omnium ergo fulminum & omnis euentus dies stata est. Non potest enim vlla incerti esse comprehensio. Quæ inspicienda sint in fulgure, passim & vage dicunt, cum possint sic diuidere, quemadmodum ab Attalo 2) philosopho, qui se huic disciplinæ dederat, diuisa sunt, vt inspiciatur vbi factum sit, quando, cui, in qua re, quale, quantum. Hæc si digerere in partes suas voluero, quid postea faciam, nisi in immensum procedam?

CAP. XLIX. Nunc nomina fulminum, quæ a Cæcinna ponuntur, perstringam: & quid de his sentiam, exponam. Ait esse postulatoria 1), quibus sacrificia intermissa, aut non rite facta repetuntur. Monitoria, quibus docetur, quid cauendum sit. Pestifera, quæ mortem exsiliumque portendunt. Fallacia, quæ per speciem alicuius boni nocent. Dant consulatum, malo futurum gerentibus; & hereditatem, cuius compendium magno sit luendum incommodo. Deprecanea, quæ speciem periculi sine periculo afferunt. Peremptalia, quibus tolluntur priorum fulminum minæ. Attestata, quæ prioribus consentiunt. Atterranea 2), quæ in incluso fiunt. Obruta, quibus iam prius percussa nec procurata feriuntur. Regalia, quorum vi tangitur vel comitium, vel principalia vrbis liberæ loca: quorum significatio regnum ciuitati

2. *Attalo*] Stoico, de quo & Ep. 104. & Seneca Pater Suasor. II.

1. *Postulatoria*] de hisce fulminum generibus plura nos videre iubet apud Plinium L. 2. c. 52. Festum & Ammian. Marcellin. l. 23. & Seruium in Lib. I. Æneid. Brissonius lib. de formulis.

2. *Atterranea*] forte : *attegiata*. Notum est illud : *dirue Maurorum attegias*. Quam vocem mere latinam docuit Salmasius. *Gronov.*

mina-

minatur. Inferna, cum e terra exsiliunt ignes. Hospitalia, quæ sacrificiis ad nos Iouem arcessunt, & (vt verbo eorum molliori vtar) inuitant. sed si irascente 3) domino inuitant, tunc venire cum magno inuitantium periculo affirmat. Auxiliaria, quæ aduocata, sed aduocantium bono veniunt.

Cap. L. Quanto simplicior diuisio est, qua vtebatur Attalus noster, egregius vir, qui Etruscorum disciplinam Græca subtilitate miscuerat. Ex fulminibus quædam sunt, quæ significant id quod ad nos pertinet: quædam aut nihil significant, aut id cuius intellectus ad nos non peruenit. Ex his quæ significant, quædam sunt læta, quædam aduersa, quædam nec aduersa nec læta. Aduersorum hæ species sunt. Aut ineuitabilia mala portendunt, aut euitabilia, aut quæ minui possunt, aut quæ prorogari. Læta aut mansura significant, aut caduca. Mixta aut partem habent boni, partem mali, aut mala in bonum, aut bona in malum vertunt. Nec aduersa nec læta sunt, quæ aliquam nobis actionem significant, qua nec terreri nec lætari debemus: vt peregrinationem in qua nec metus, nec spei quidquam sit.

Cap. LI. Reuertar ad ea fulmina, quæ significant quidem aliquid, sed quod ad nos non pertineat. tamquam, vtrum eodem anno idem futurum sit fulmen, quod factum est. Nihil significant fulmina, aut id cuius notitia nos effugit: vt illa quæ in vastum mare sparguntur, aut in desertas solitudines: quorum significatio vel nulla est, vel perit.

Cap. LII. Pauca adhuc adiiciam ad enarrandam vim fulminis, quæ non eodem modo omnem mate-

3. *Irascente*] *irascentem* legit & Iouem intelligit *Gronov.* qui male, inuitatus irascitur domino, h. e. inuitatori, vt Tullus Hostilius expertus est, qui vna cum regia conflagrabat.

riam vexat. Valentiora, quia resistunt, vehementius dissipat: cedentia nonnumquam sine iniuria transit Cum lapide ferroque, & durissimis quibusque, confligit: quia viam necesse est per illa impetu quærat. Itaque facit viam qua effugiat. teneris & rarioribus parcit, quamquam & flammis opportuna videantur: quia transitu patente minus sæuit. Loculis itaque, vt dixi, integris, pecunia quæ in his fuerat, conflata reperitur: quia ignis tenuissimus per occulta foramina transcurrit. Quidquid autem in tigno solidum inuenit, vt contumax vincit. Non vno autem, vt dixi, modo sæuit: sed quid quæque vis fecerit, ex ipso genere iniuriæ intelligis, & fulmen opere cognoscis. Interdum in eadem materia, multa diuersa, eiusdem vis fulminis facit: sicut in arbore, quod aridissimum est, vrit: quod solidissimum & durissimum est, terebrat & frangit: summos cortices dissipat, interiores libros interioris arboris rumpit ac scindit, folia perstringit ac tundit: vinum gelat, ferrum & æs fundit.

Cap. LIII. Illud est mirum, quod vinum fulmine gelatum, cum ad priorem habitum redit, potum aut exanimat, aut dementes facit. Quare id accidat quærenti mihi, illud occurrit. Inest fulmini vis pestifera. Ex hoc aliquem remanere spiritum in eo humore quem coegit gelauitque, verisimile est. Nec enim alligari 1) potuisset, nisi aliquod illi esset additum vinculum. Præterea olei quoque, & omnis vnguenti, teter post fulmen odor est. Ex quo apparet, inesse quamdam subtilissimo igni, & contra naturam acto, pestilentem potentiam, qua non tantum icta cadunt, sed etiam afflata. Præterea quocumque decidit fulmen, ibi odorem

1. *Alligari*] congelari.

ful-

ſulphuris eſſe certum eſt: qui quia natura grauis eſt, ſæpius hauſtus alienat. 2) Sed ad hoc vacui 3) reuertemur. Fortaſſe enim libebit oſtendere, quantum omnia iſta a philoſophia artium parente, fluxere. 4) Illa primum & quæſiuit cauſſas rerum, & obſeruauit effectus: & quod fulminis inſpectione longe melius eſt, initiis rerum exitus contulit.

CAP. LIV. Nunc ad opinionem Poſidonii reuertar. E terra terreniſque omnibus pars humida efflatur, pars ſicca & fumida. Hæc fulminibus alimentum eſt: illa imbribus. Quidquid in aëra ſicci fumoſique peruenit, id includi ſe nubibus non fert, ſed rumpit claudentia. Inde eſt ſonus, quem nos tonitruum vocamus. In ipſo quoque aëre quidquid attenuatur, ſimul ſiccatur & calet. Hoc quoque ſi incluſum eſt, æque fugam quærit, & cum ſono euadit. Et modo vniuerſam eruptionem facit, eoque vehementius intonat; modo per partes & minutatim. Ergo tonitrua hic ſpiritus exprimit, dum aut rumpit nubes, aut peruolat. Volutatio autem ſpiritus, in nube concluſi, valentiſſimum eſt accendendi genus.

CAP. LV. Tonitrua nihil aliud ſunt, quam ſicci aëris ſonitus, qui fieri, niſi dum aut terit, aut rumpitur, non poteſt. Et ſi colliduntur, inquit, nubes inter ſe, fit is quem deſideras ictus, ſed non vniuerſus. Neque enim tota totis concurrunt, ſed partibus partes. Nec ſonant mollia, niſi illiſa duris ſint. Itaque non auditur fluctus, niſi impactus. Ignis, inquit, miſſus in aquam, ſonat, dum exſtinguitur. Puta ita eſſe. pro me eſt. Non enim ignis tunc ſonum efficit, ſed ſpiritus per exſtinguentia effugiens. Vt

2. *Sæpius hauſtus alienat*] mente mouet ſi ſæpius bibatur.
3. *Vacui*] vbi otium fuerit.
4. *Fluxere*] omiſſo antea *quantum* fluxiſſe legit *Gronov.*

dem

dem tibi, & fieri ignem in nube, & exstingui, e spiritu nascitur & attritu. Quid ergo? inquit. non potest aliqua ex his transcurrentibus stellis incidere in nubem, & exstingui? Existimemus posse aliquando & hoc fieri. Nunc naturalem caussam quærimus & assiduam, non raram & fortuitam. Puta me confiteri verum esse, quod dicis: aliquando post tonitrua emicare ignes, stellis transuersis & cadentibus similes. Non ob hoc *1*) tonitrua facta sunt: sed cum hoc fieret, tonitrua facta sunt. Clidemus *2*) ait, fulgurationem speciem inanem esse, non ignem. Sic enim per noctem splendorem motu remorum videri. Dissimile est exemplum. illic enim splendor intra ipsam aquam apparet: hic qui fit in aëre, erumpit & exsilit.

CAP. LVI. Heraclitus existimat fulgurationem esse velut apud nos incipientium ignium conatus, & primam flammam incertam, modo intereuntem, modo resurgentem. Hæc antiqui fulgetra dicebant: tonitrua nos pluraliter dicimus. Antiqui aut tonitruum dixerunt, aut tonum. Hoc apud Cæcinnam inuenio, facundum virum; qui habuisset aliquod in eloquentia nomen, nisi illum Ciceronis vmbra pressisset. *1*) Etiamnum illo verbo vtebantur antiqui, correpto *2*), quo nos producta vna syllaba vtimur. Dicimus enim vt splendere, sic fulgere. At illis ad significandum hanc e nubibus subitæ lucis eruptionem mos erat, media syllaba correpta, vt dicerent fulgĕre.

1. *Non ob hoc*] non ab hac caussa, scilicet stella in nubem cadente ibique extincta. *Fromond.*

2. *Clidemus*] Aristoteli quoque confutatus, Meteor. L. II. c. 9. *Id.*

1. *Umbra pressisset*] eleganter. vmbra enim in quam cadit, & premit, obscurat. *Fromond.*

2. *Correpto*] sic Virgilius: *quos fulgere cernis in armis.*

CAP.

CAP. LVII. Quid ipse existimem, quæris? Adhuc enim alienis opinionibus accommodaui manum. Dicam: fulgurat, cum repentinum late lumen emicuit. Id euenit, vbi in ignem extenuatus in nubibus aër vertitur, nec vires, quibus longius prosiliat, inuenit. Non miraris, puto, si aëra aut motus extenuat, aut extenuatio incendit. Sic liquescit *1*) excussa glans funda, & attritu aëris velut igne distillat. Ideo æstate plurima fiunt fulmina, quia plurimum calidi est. Facilius autem attritu calidorum ignis existit. Eodem modo fit fulgor qui tantum splendet, & fulmen quod mittitur. Sed illi leuior vis, alimentique est minus. Et, vt breuiter dicam quod sentio: Fulmen est fulgur intentum. Ergo vbi calidi fumidique natura, emissa terris, in nubes incidit, & diu in illarum sinu volutata est, nouissime erumpit. Et quia vires non habet, splendor est. At vbi fulgura plus habuere materiæ, & maiore impetu arserunt, non apparent tantum, sed decidunt.

CAP. LVIII. Quidam vtique existimant fulmen reuerti: quidam subsidere, vbi alimenta prægrauauerunt, & fulmen ictu languidiore delatum est. At quare fulmen subitum apparet, nec continuatur assiduus ignis? Quia celerrimi motus est: simul & nubes rumpit, & aëra incendit. Deinde desinit flamma quiescente motu. Non enim est assiduus spiritus cursus, vt ignis possit extendi, sed quoties fortius ipsa iactatione se accendit, fugiendi impetum capit. Deinde cum euasit, & pugna desiit, ex eadem caussa modo vsque ad terram profertur, modo dissoluitur, si minore vi depressus est. Quare oblique fertur? Quia spiritu constat. Spiritus obliquus est, flexuo-

1. *Liquescit*] idem tradit Aristoteles de Meteor. L. 2. c. 7.

sus-

susque. Et quia natura ignem sursum vocat, iniuria 1) deorsum premit, incipit obliquus esse. 2) Interdum dum neutra vis alteri cedit, & ignis in superiora nititur, & in inferiora deprimitur. Quare frequenter cacumina montium feriuntur? Quia opposita sunt nubibus, & e cælo cadentibus, per hæc transeundum est.

CAP. LIX. Intelligo quid iam dudum desideres, quid efflagites. Malo, inquis, fulmina non timere, quam nosse. Itaque alios doce, quemadmodum fiant. Ego mihi metum illorum excuti volo, quam naturam indicari. Sequar quo vocas. omnibus enim rebus, omnibusque sermonibus aliquid salutare 1) miscendum est. Cum imus per occulta naturæ, cum diuina tractamus, vindicandus est a malis suis animus, ac subinde firmandus: quod etiam eruditis, & hoc vnum agentibus, necessarium est: non vt effugiamus ictus rerum (vndique enim tela in nos iaciuntur) sed vt fortiter constanterque patiamur. Inuicti esse possumus, inconcussi non possumus: 2) quamquam interim spes subit, inconcussos quoque esse nos posse. Quemadmodum, inquis? Contemne mortem; & omnia quæ ad mortem ducunt, contempta sunt: siue illa bella sint, siue naufragia, seu morsus ferarum, seu ruinarum subito lapsu procidentium pondera. Numquid amplius facere possunt, quam vt corpus ab anima resoluant? Hæc nulla dili-

1. *Iniuria*] impetus contra naturam.

2. *Incipit obliquus esse &c.*] hæc & sequentia ita legit Gronouius: *incipit obliquum esse interim, dum neutra vis alteri cedit, & ignis in superiora nititur, in inferiora deprimitur.*

1. *Salutare*] quod vitæ conducat.

2. *Inconcussi non possumus*] vt non moueatur animus & concutiatur fieri nequit, motus enim primi non sunt in nostra potestate.

gen-

gentia euitat, nulla felicitas donat 3), nulla potentia euincit. Alia varia sorte disponuntur: mors omnes æque vocat. Iratis diis propitiisque moriendum est: animus ex ipsa desperatione sumatur. Ignauissima animalia, quæ natura ad fugam genuit, vbi exitus non patet, tentant fugam 4) corpore imbelli. Nullus perniciosior hostis est, quam quem audacem angustiæ faciunt: longeque violentius semper ex necessitate, quam ex virtute corruitur. 5) Maiora, aut certe paria, conatur animus magnus ac perditus. Cogitemus, nos, quantum ad mortem, proditos esse: & sumus. Ita est, Lucili. Omnes reseruamur ad mortem. Totum hunc quem vides populum, quos vsquam cogitas esse, cito natura reuocabit & condet: nec de re, sed de die quæritur. Eodem citius tardiusue veniendum est. Quid ergo? Non tibi timidissimus omnium videtur, & insipientissimus, qui magno ambitu rogat moram mortis? Nonne contemneres eum, qui inter perituros constitutus, beneficii loco peteret, vt vltimus ceruicem præberet? Idem facimus. Magno æstimamus, mori tardius. In omnes constitutum est capitale supplicium, & quidem constitutione iustissima. Nam, quod maximum solet esse solatium extrema passuris, quorum eadem caussa, sors eadem est. Sequeremur traditi a iudice aut magistratu, & carnifici nostro præstaremus obsequium: quid interest, vtrum ad mortem iussi eamus, an vltronei? O te dementem, & oblitum fragilitatis tuæ, si tunc mortem times, cum tonat! Ita ne salus tua in hoc vertitur? Viues,

3. *Donat*] remittit mortem, & quæ ad mortem ducunt.

4. *Fugam*] *pugnam* sensus requirit. *Gronov.*

5. *Corruitur*] ab aciebus aduersis congredientibus, & in se mutuo irruentibus sumtum.

si

si fulmen effugeris? Petet te gladius, petet lapis, petet febris. Non maximum ex periculis, sed speciosissimum fulmen est. Male scilicet erit actum tecum, si sensum mortis tuæ celeritas infinita 6) præuenerit, si mors tua procurabitur, 7) si ne tunc quidem cum exspiras, superuacuus, sed alicuius magnæ rei signum es. Male scilicet tecum agitur, si cum fulmine conderis. Sed pauescis ad cæli fragorem, & ad inane nubilum trepidas, & quoties aliquid effulsit, exspiras. Quid ergo? honestius iudicas deiectione animi perire quam fulmine? Eo itaque fortior aduersus cæli minas surge, & cum mundus vndique exarserit, cogita te nihil habere tanta mole perdendum. Quod si tibi parari credis illam cæli confusionem, illam tempestatum discordiam, si propter te ingestæ illisæque nubes strepunt, si in tuum exitium tanta vis ignium excutitur: at tu solatii loco numera tanti esse mortem tuam. Sed non erit huic cogitationi locus. Casus iste donat metum. 8) Est inter cetera quoque hoc commodum eius, quod exspectationem tuam antecedit. Nemo vmquam fulmen timuit, nisi qui effugit. 9)

6. *Celeritas infinita*] qualis in fulmine.

7. *Procurabitur*] solenni in fulmine tactis religione.

8. *Casus iste donat metum*] Casus, quo fulmine ictus subito obruitur, donat, i. e. condonat & remittit metum. Spatium enim ei timendi non dat, cum repente veniat, & prævertat mali expectationem. *Fromond.*

9. *Nisi qui effugit*] qui non effugit enim, vt ante ostensum, timere non potuit.

LIBER

LIBER TERTIVS.

Qui est de aquis.

Argumentum.

INitio dolet tam sero ad studium naturæ accessisse, cum satius sit Dei opera, quam Philippi aut Alexandri latrocinia celebrare. Aquarum deinde tractationem, a diuisione in dulces & medicatas, instituit. Negat fontes & flumina ex imbribus nasci, quia experimento proprio didicit maximas pluuiarum non ultra decem pedes terram madefacere. Terram igitur potius in aquas mutabilem facit. Thaletem, qui terram aqua, more nauigii vehit, ineptire dicit: sed telluris corpus instar humani esse, in quo venæ aquarum, seu sanguinis, arteriæ spiritus sint conceptacula. Quidam etiam fontes implentur aut deplentur certis horis aut mensibus, quomodo quartana ad horam venit, aut podagra ad tempus respondet. Ab aquis ad pisces transit, & aliquantulum circa mullos adhæret; quos luxuria Romana Euripis sub mensas fluentibus exemptos, & vitreis ollis inclusos, vario & maculoso colore, id est, picta & formosa morte exspirantes spectabat, oculosque pascebat ante gulam. Redit dein ad aquas, & de earum medicaminibus & miraculis plurima ex Aristotele & aliunde permiscet. Ad diluuia postremo & fatales aquarum inundationes gressum mouet. Ea euenire, cum mare, flumina, cælum in exitium humani generis conspirauerint. Oceanus deinde & omnis aquarum illa eluuies in sedes suas reuocatur, redditurque iterum terris homo inscius scelerum; qui tamen in innocentia sua non diurnat, & cito redit in nequitiam.

PRÆFATIO.

NOn præterit me, Lucili virorum optime, quam magnarum rerum fundamenta ponam senex, qui mundum circuire constitui, & caussas secretaque eius eruere, atque aliis noscenda prodere. Quando tam multa consequar? tam sparsa colligam? tam occulta perspiciam? Premit a tergo senectus, & obiicit annos inter vana studia consumptos. tanto magis vrgeamus, & damna ætatis male exemptæ 1) labor sarciat. Nox ad diem accedat. Occupationes recidantur: patrimonii longe a domino iacentis 2) cura soluatur: sibi totus animus vacet, & ad contemplationem sui saltem in ipso fugæ impetu 3) respiciat. Faciet, ac sibi instabit, & quotidie breuitatem temporis metietur. Quidquid amissum est, id diligenti vsu præsentis vitæ recolliget. Fidelissimus est ad honesta ex pœnitentia transitus. Libet mihi exclamare illum poetæ inclyti versum:

Tollimus ingentes animos, & maxima paruo
Tempore molimur. - - - -

Hoc dicerem, si puer iuuenisue molirer. Nullum enim non tam magnis rebus tempus angustum est. Nunc vero ad rem seriam, grauem, immensam, post meridianas horas 4) accessimus. Faciamus quod

1. *Male exemptæ*] eximere diem est deripere & abstrahere negotiis, siue feriarum caussa, siue ne quod opus, aut quod institutum erat, agatur & perficiatur. Sic Cic. Philipp. 2. *Horam eximere nullam in tali ciue liberando sine scelere non possumus.* Gronov.

2. *Patrimonii longe a Domino iacentis*] prædiorum paternorum in Ægypto aut Brittannia sitorum.

3. *In ipso fugæ impetu*] dum properat abitum ex hoc corpore.

4. *Post meridianas horas*] non iuuenis amplius, sed sero & vergente ætate.

in itinere fieri solet. Qui tardius exierunt, velocitate pensant moram. Festinemus, & opus nescio an superabile, magnum certe, sine ætatis excusatione tractemus. Crescit animus, quoties cœpti magnitudinem attendit, & cogitat, quantum proposito 5), non quantum sibi 6) supersit. Consumsere se quidam, dum acta regum externorum componunt, quæque passi inuicem ausique sunt populi. Quanto satius est, sua mala exstinguere, quam aliena posteris tradere? Quanto potius deorum opera celebrare, quam Philippi aut Alexandri latrocinia, ceterorumque, qui exitio gentium clari, non minores fuere pestes mortalium, quam inundatio, qua planum 7) omne perfusum est; quam conflagratio, qua magna pars animantium exaruit? Quemadmodum Hannibal superauerit Alpes, scribunt: quemadmodum confirmatum Hispaniæ cladibus 8) bellum Italiæ inopinatus intulerit: fractisque rebus etiam post Carthaginem pertinax, reges 9) pererrauerit, contra Romanos ducem se promittens, etiam sine exercitu. 10) quemadmodum non desierit senex omnibus angulis bellum quærere, adeo sine patria pati 11) poterat, sine

5. *Proposito*] operi huic.

6. *Non quantum sibi*] in hac vita exigendum.

7. *Planum*] nam loca magis edita raro perfunduntur.

8. *Hispaniæ cladibus*] nam Saguntinis & Hispanis fractis, suisque adeo rebus in Hispania firmatis, Italiæ bellum Hannibal intulit.

9. *Reges*] Antiochum enim primo Asiæ, mox Prusiam Bithyniæ Regem adiuit, & in bellum aduersus Romanos pertrahere conatus est.

10. *Etiam sine exercitu*] pro istis *exercitum petens* ex Codd. quibusdam restituit *Gronov.*

11. *Pati*] h. e. vitam tolerare. Sic Marcus pater Controv. 9. *Non possum, inquit, pati sine patre. Me autem sine te putas pati posse? aut patrem quemquam putas pati sine liberis posse. Gronov.*

hoste non poterat. Quanto satius, quid faciendum sit, quam quid factum sit, quærere; ac docere eos qui sua permisere fortunæ, nihil stabile ab illa datum esse, eius omnia fluere aura mobilius? nescit enim quiescere, gaudet lætis tristia sustinere, & vtraque miscere. Itaque in secundis nemo confidat, in aduersis nemo deficiat. alternæ sunt vices rerum. Quid exsultas? Ista quibus veheris in summum, nescis vbi te relictura sint: habebunt suum, non tuum 12), finem. Quid iaces? ad imum delatus es: nunc est resurgendi locus. In melius aduersa, in deterius optata flectuntur. Ita concipienda est animo varietas, non priuatarum tantum domuum, quas leuis casus impellit, sed etiam publicarum. Regna ex infimo coorta supra imperantes constiterunt. 13) Vetera imperia in ipso flore cecidere. Iniri non potest numerus, quam multa ab aliis fracta sint. nunc cum maxime Deus alia exaltat, alia submittit, nec molliter ponit, sed ex fastigio suo nullas habitura reliquias iactat. Magna ista, quia parui sumus, credimus. Multis rebus non ex natura sua, sed ex humilitate nostra, magnitudo est. Quid præcipuum in rebus humanis est? Non classibus maria complesse, nec in rubri maris littore signa fixisse, nec deficiente terra ad iniurias aliorum errasse in Oceano, ignota quærentem: sed animo omne vidisse, & qua nulla est maior victoria, vitia domuisse. Innumerabiles sunt, qui vrbes, qui populos habuere in potestate: paucissimi, qui se. Quid est præcipuum? Erigere animum supra minas & promissa fortunæ. Nihil dignum putare quod speres. Quid enim habet 14) dignum, quod concupiscas? qui a di-

12. *Non tuum*] non eum quem proponis tibi & destinas.
13. *Supra imperantes constiterunt*] superarunt eos qui antea sibi imperabant, quibusque adeo subiecta erant.
14. *Quid enim habet*] subintellige: *fortuna*.

vino-

vinorum conuersatione quoties ad humana recideris, non aliter caligabis, quam quorum oculi in densam vmbram ex claro sole rediere. Quid est præcipuum? Posse læto animo aduersa tolerare: quidquid acciderit, sic ferre, quasi tibi volueris accidere. Debuisses enim velle, si scisses omnia ex decreto Dei fieri. Flere, queri, ingemere, desciscere est. Quid est præcipuum? Animus contra calamitates fortis & contumax, luxuriæ non aduersus tantum, sed & infestus: nec auidus periculi, nec fugax, qui sciat fortunam non exspectare, sed facere: *15*) & aduersus vtramque intrepidus inconfususque prodire, nec illius *16*) tumultu, nec huius *17*) fulgore percussus. Quid est præcipuum? non admittere in animum mala consilia, puras ad cælum manus tollere; nullum petere bonum, quod vt ad te transeat, aliquis dare debet, aliquis amittere: optare, quod sine aduersario optatur *18*), bonam mentem; cetera magno æstimata mortalibus, etiam si quis domum casus attulerit, sic intueri, quasi exitura, qua venerint. Quid est præcipuum? Altos supra fortuita spiritus attollere: hominis meminisse, *19*) vt, siue felix eris, scias hoc non futurum diu; siue infelix, scias hoc te non esse, si non putes. *20*) Quid est præcipuum? in primis labris *21*) animam habere. Hæc res efficit

15. Non expectare, sed facere] non a rebus externis aduenientem expectare, sed virtute sua sibi facere fortunam.

16. Illius] aduersæ.

17. Huius] secundæ.

18. Quod sine aduersario] sine competitore, vel alio, qui eo quod ipsi carendum sit, si ad te veniat, bono obluctari votis tuis possit.

19. Hominis meminisse] memorem esse humanæ conditionis.

20. Si non putes] opinio enim est qua infelices sunt homines.

21. In primis labris] paratam semper exire. *Fromond.*

non e iure Quiritium liberum, sed e iure naturæ. Liber autem est, qui seruitutem effugit sui. Hæc est assidua seruitus, & ineluctabilis, & per diem ac noctem æqualiter premens, sine interuallo, sine commeatu. 22) Sibi seruire, grauissima seruitus est: quam discutere facile est, si desieris multa te poscere, si desieris tibi referre mercedem, 23) si ante oculos & naturam tuam posueris & ætatem, licet prima sit; ac tibi ipse dixeris: Quid insanio? quid anhelo? quid sudo? quid terram verso? quid forum viso? Nec multo opus est, nec diu. Ad hoc proderit nobis inspicere rerum naturam. primo discedemus a sordidis, deinde animum ipsum, quo magno summoque opus est, seducemus a corpore. Deinde in occultis 24) exercitata subtilitas, non erit in aperto deterior. Nihil autem est apertius his salutaribus, quæ contra nequitiam nostram furoremque discuntur, quæ damnamus, nec ponimus.

CAP. I. Quæramus ergo de aquis, & inuestigemus, qua ratione fiant: siue, vt ait Ouidius,

Fons erat illimis nitidis argenteus vndis:

siue, vt ait Virgilius,

Vnde per ora nouem vasto cum murmure montis
It mare præruptum, & pelago premit arua sonanti:

siue vt apud te, Iunior 25) carissime, inuenio,

Eleus Siculis de fontibus exsilit amnis.

quæ ratio aquas subministret: quomodo tot flumina

22. *Commeatu*] spatio, dilatione. Hoc significatu Tertulliano vox etiam familiaris.

23. *Tibi referre mercedem*] quam Deo, patriæ ciuibus debes. Verbo sensus est: si desieris ad te referre omnia, & tui caussa facere.

24. *In occultis*] in rebus naturalibus priuatim exercitum ingenium, magis etiam in publico valebit.

25. *Iunior*] Lucilii nomen. conf. & præf. in l. 4.

ingen-

ingentia per diem noctemque decurrant: quare alia hibernis aquis intumescant, alia in defectu ceterorum amnium crescant. Nilum interim seponamus a turba, propriæ naturæ & singularis: illi diem suum dabimus, nunc vulgares aquas prosequemur, tam frigidas quam calentes. In quibus quærendum erit, vtrum calidæ nascantur, an fiant. De ceteris quoque differemus, quas insignes aut sapor, aut aliqua reddit vtilitas. Quædam enim oculos, quædam neruos iuuant, quædam inueterata & desperata a medicis vitia percurant. Quædam medentur vlceribus, quædam interiora fouent potu, & pulmonis ac viscerum querelas leuant. Quædam supprimunt sanguinem: tam varius singulis vsus, quam gustus est.

CAP. II. Aut stant 1) omnes aquæ, aut eunt 2), aut colliguntur, aut varias habent venas. Aliæ sunt dulces, aliæ variæ: asperæ quippe interueniunt, salsæ amaræque aut medicatæ: ex quibus sulphuratas dicimus, ferratas, aluminosas. Indicat vim sapor. Habent præterea multa discrimina. Primum tactus: frigidæ calidæque sunt. deinde ponderis: leues & graues sunt. deinde coloris: puræ sunt & turbidæ, cæruleæ, lucidæ. deinde salubritatis: sunt enim salubres & vtiles, sunt mortiferæ, sunt quæ cogantur in lapidem. Quædam tenues, quædam pingues: quædam alunt, quædam sine vlla bibentis ope transeunt, quædam haustæ fecunditatem afferunt.

CAP. III. Vt stet aqua, aut fluat, loci positio efficit: in deuexo fluit, in plano continetur & stagnat, & aliquando in aduersum spiritu impellitur: tunc cogitur, non fluit. Colligitur ex imbribus: ex suo fonte natiua est. Nihil tamen prohibet, eodem

1. *Stant*] mare & lacus.
2. *Eunt*] fluuii.

loco aquam colligi, & nasci: quod in Fucino videmus, in quem montis circumiecti fluuii deriuantur. Sed & magnæ latentesque in ipso vndæ sunt. itaque etiam cum hiberni defluxere torrentes 3), faciem suam seruant.

CAP. IV. Primum ergo quæramus, quomodo ad continuandos fluminum cursus terra sufficiat, vnde tantum aquarum exeat. Miramur, quod accessionem fluminum maria non sentiant. Æque mirandum est, quod detrimenta exeuntium terra non sentit. Quid est, quod illam sic impleuit, vt præbere tantum ex recondito possit, ac subinde suppleat? Quamcunque rationem reddiderimus de flumine, eadem erit riuorum ac fontium.

CAP. V. Quidam iudicant, terram, quidquid aquarum emisit, rursus accipere: & ob hoc maria non crescere, qui quod influxit, non in suum vertunt, sed protinus reddunt. Occulto enim itinere subit terras, & palam venit, secreto reuertitur, colaturque in transitu mare: quod per multiplices anfractus terrarum verberatum, amaritudinem ponit, & prauitatem saporis in tanta soli varietate exuit, & in sinceram aquam transit.

CAP. VI. Quidam existimant, quidquid ex imbribus terra concipit, in flumina rursus emitti. Et hoc argumenti loco ponunt, quod paucissima flumina sunt in his locis, in quibus rarus est imber. Ideo siccas esse aiunt Æthiopiæ solitudines, paucosque inveniri in interiore Africa fontes: quia feruida cæli natura sit, & pene semper æstiua. Squalidæ itaque sine arbore, sine cultore arenæ iacent; raris imbribus sparsæ, quos statim combibunt. At contra constat,

3. *Defluxere*] exhausti sunt, vt aquas non amplius suppeditent.

Germaniam Galliamque, & proxime ab his Italiam, abundare riuis & fluminibus: quia cælo humido vtuntur, & ne æstas quidem imbribus caret.

CAP. VII. Aduersus hæc multa dici posse vides. Primum ego tibi vinearum diligens fossor affirmo, nullam pluuiam esse tam magnam, quæ terram vltra decem pedes in altitudinem madefaciat. Omnis humor intra primam crustam consumitur, nec in inferiora descendit. Quomodo ergo potest imber suggerere amnibus vires, qui summam humum tangit? Pars maior eius per fluminum alueos in mare aufertur. Exiguum est quod sorbet terra, nec id seruat. Aut enim arida est, & absumit quidquid in se fusum est: aut satiata, si quid supra desiderium cecidit, excludit. Et ideo primis imbribus non augentur amnes: quia totos in se sitiens terra trahit. Quid, quod quædam flumina erumpunt saxis & montibus? His quid conferent pluuiæ, quæ per nudas rupes deferuntur, nec habent terram cui insideant. 1) Adiice, quod in siccissimis locis putei in altum acti, per ducenum aut trecenum pedum spatia, inueniunt aquarum vberes venas, in ea altitudine, in quam aqua non penetret: vt scias illic non cælestem esse, nec collectitium humorem, sed quod dici solet, viuam aquam. Illo quoque argumento hæc opinio refellitur, quod quidam fontes in summo montis cacumine redundant. Apparet ergo, illos sursum agi, aut ibi concipi, cum omnis aqua pluuialis decurrat.

CAP. VIII. Quidam existimant, quemadmodum in exteriore parte terrarum vastæ paludes iacent, magni & nauigabiles lacus, quemadmodum in-

1. *Cui insideant*] cuius poris accipiantur: rupes enim duræ & adstrictæ humorem respuunt & effundunt per superficiem. *Fremond.*

genti ſpatio terræ maria porrecta ſunt, infuſa vallibus: ſic interiora terrarum abundare aquis dulcibus, nec minus illas ſtagnare, quam apud nos Oceanum, & ſinus eius: imo eo latius, quo plus terra in altum patet. Ergo ex illa profunda copia iſti amnes egeruntur: quos quid miraris ſi terra detractos non ſentiat, cum adiectos maria non ſentiant?

Cap. IX. Quibusdam hæc placet cauſſa. Aiunt habere terram intra ſe cauos receſſus, & multum ſpiritus: qui neceſſario frigeſcit, vmbra graui preſſus. Deinde piger & immotus, in aquam, cum ſe deſiit ferre, 1) conuertitur. Quemadmodum ſupra nos mutatio aëris imbrem facit, ita infra terras flumen aut riuum agit. Supra nos ſtare non poteſt ſegnis diu & grauis. Aliquando enim ſole tenuatur, aliquando ventis expanditur. Itaque interualla magna imbribus ſunt. Sub terra vero quidquid eſt, quod illum in aquam conuertat, idem ſemper eſt, vmbra perpetua, frigus æternum, inexercitata 2) denſitas: ſemper ergo præbebit fonti aut flumini cauſſas. Placet nobis terram eſſe mutabilem. Hoc quoque quidquid efflauit, quia non aëre libero concipitur, craſſeſcit, & protinus in humorem conuertitur.

Cap. X. Habes primam aquarum ſub terra naſcentium cauſſam. Adiicias etiam licet, quod fiant omnia ex omnibus. Ex aqua aër. Ex aëre aqua. Ignis ex aëre. Ex igne aër. Quare ergo non terra fiat ex aqua, & ex terra aqua? quæ ſi in alia mutabilis eſt, & in aquam: imo maxime in hanc. Vtraque cognata res eſt, vtraque grauis, vtraque denſa, vtraque in extremum mundi compulſa. Ex aqua terra fit. Cur

1. *Cum ſe deſiit ferre*] cum nimis denſus ſuſtinere ſe amplius nequit.

2. *Inexercitata*] ſilens & quieta a ventis. *Fromond.*

non

non aqua fiat e terra? At magna flumina sunt. Cum videris, quanta sunt: rursus ex quanto prodeant, adspice. Miraris, cum labantur assidue, quædam vero concitata rapiantur, quæ præsto sit illis semper aqua noua? Quid si mireris quod cum venti totum aëra impellant, non deficit spiritus, sed per dies noctesque æqualiter fluit: nec vt flumina certo alueo fertur, sed per vastum cæli spatium lato impetu vadit? Quid si vllam vndam superesse mireris, quæ superueniat tot fluctibus fractis? Nihil deficit quod in se redit. Omnium elementorum alterni recursus sunt. Quidquid alteri perit, in alterum transit. Et natura partes suas velut in ponderibus constitutas examinat: ne portionum æquitate turbata, mundus præponderet. Omnia in omnibus sunt. 3) Non tantum aër in ignem transit, sed numquam sine igne est Detrahe illi calorem: rigescet, stabit 4), durabitur. Transit aër in humorem: sed nihilominus non sine humore. Et aëra & aquam facit terra: sed non magis vmquam sine aqua est, quam sine aëre. Et ideo facilior inuicem transitus est: quia illis in quæ transeundum est, iam mixta est: Habet ergo terra humorem: hunc exprimit. Habet aëra: hunc vmbra hiberni frigoris densat, vt faciat humorem. Ipsa quoque mutabilis est in humorem. natura sua vtitur.

CAP. XI. Quid ergo? inquis, si perpetuæ sunt caussæ, quibus flumina oriuntur, ac fontes: quare aliquando siccantur, aliquando quibus non fuere locis, exeunt? Sæpe motu terrarum itinera turbantur, & ruina interscindit aquas, quæ retentæ nouos exitus quærunt, & aliquo impetu faciunt, aut ipsius quassatione terræ aliunde alio trans-

3. *Omnia in omnibus sunt*] virtute scilicet. Nam vt ante dixit, fiunt omnia ex omnibus.

4. *Rigescet, stabit*] nam vbi motus, ibi calor, vbi non calor, ibi nec motus.

ferun-

feruntur. Apud nos euenire solet, vt amisso canali suo flumina primum refundantur; deinde quia perdiderunt viam, faciant. Hoc accidisse ait Theophrastus in Coryco monte, in quo post terrarum tremorem noua vis fontium emersit. Sed & alios quoque casus interuenire quidam opinantur, qui aliter euocent aquas, aut a cursu suo deiiciant, atque auertant. Fuit aliquando aquarum inops Hæmus *1*); sed cum Gallorum gens a Cassandro obsessa in illum se contulisset, & siluas cecidisset, ingens aquarum copia apparuit, quas videlicet in alimentum suum nemora ducebant: quibus excisis, humor, qui desiit in arbusta consumi, superfusus est. Idem ait & circa Magnesiam accidisse. Sed pace Theophrasti dixisse liceat, non hoc est simile veri: quia fere aquosissima sunt, quæcumque vmbrosissima. Quod non eueniret, si aquas arbusta siccarent; quibus alimentum ex proximo est *2*): fluminum vero vis ex intimo manat, vltraque excipitur, quam radicibus euagari licet. Deinde succisæ arbores plus humoris desiderant. Non enim tantum id quo viuant, sed & id quo crescant trahunt. Idem ait, circa Arcadiam *3*), quæ vrbs in Creta insula fuit, fontes & lacus substitisse, quia desierit coli terra, diruta vrbe: postea vero quam cultores receperit, aquas quoque recepisse. Caussam siccitatis hanc ponit, quod obduruerit constricta tellus, nec potuerit imbres inagitata transmittere. Quomodo ergo plurimos videmus in locis desertissimis fontes? Plura denique inuenimus, quæ propter aquas coli cœperunt, quam quæ aquas habere cœperint,

1. Hæmus] conf. Plinius l. 31. c. 4.

2. Ex proximo] ex aquis superficiem terræ & superficiei proxima irrigantibus.

3. Circa Arcadiam] Plinius l. c.

quia

quia colebantur. Non enim esse pluuialem hanc aquam, quæ vastissima flumina a fonte statim, magnis apta nauigiis defert, ex hoc intelligas licet, quod per hiemem æstatemque par est a capite deiectus. Pluuia potest facere torrentem: non potest autem *4)* æquali inter ripas suas tenore labentem. Aquam non faciunt imbres, sed incitant. *5)*

CAP. XII. Paullo repetamus hoc altius, si videtur: & scies non habere quod quæras, cum ad veram amnium originem accesseris. Flumen nempe fecit copia cursusque aquæ perennis. Ergo si quæris a me, quomodo aqua fiat: interrogabo inuicem, quomodo aër fiat, aut terra. Si rerum elementa sunt quatuor, non potes interrogare vnde aqua sit: quarta enim pars est naturæ. Quid ergo miraris, si rerum naturæ portio tam magna, potest aliquid ex se semper effundere? Quomodo aër, & ipse quarta pars mundi, ventos & auras mouet, sic aqua riuos & flumina. Si ventus est fluens aër, & flumen est fluens aqua. Satis multum illi virium dedi, cum dixi, elementum est. Intelligis, quod ab illo proficiscitur, non posse deficere.

CAP. XIII. Aqua, ait Thales, valentissimum *1)* elementum est. hoc fuisse primum putat, ex hoc surrexisse omnia. Sed & nos quoque aut in eadem sententia, aut in vltima sumus. Dicimus enim ignem esse, qui occupet mundum *2)*, & in se cuncta

4. *Autem*] *amnem* leg. *Gronov.*

5. *Aquam non faciunt imbres, sed incitant*] non faciunt fluvium, sed augent, & vt rapidius decurrat efficiunt.

1. *Valentissimum*] notum Thaletem aquam principium rerum omnium fecisse.

2. *Qui occupet mundum*] ad *ἐκπύρωσιν* mundi Stoicam respicit.

con-

feruntur. Apud nos euenire solet, vt amisso canali suo flumina primum refundantur; deinde quia perdiderunt viam, faciant. Hoc accidisse ait Theophrastus in Coryco monte, in quo post terrarum tremorem noua vis fontium emersit. Sed & alios quoque casus interuenire quidam opinantur, qui aliter euocent aquas, aut a cursu suo deiiciant, atque auertant. Fuit aliquando aquarum inops Hæmus 1): sed cum Gallorum gens a Cassandro obsessa in illum se contulisset, & siluas cecidisset, ingens aquarum copia apparuit, quas videlicet in alimentum suum nemora ducebant: quibus excisis, humor, qui desiit in arbusta consumi, superfusus est. Idem ait & circa Magnesiam accidisse. Sed pace Theophrasti dixisse liceat, non hoc est simile veri: quia fere aquosissima sunt, quæcumque vmbrosissima. Quod non eueniret, si aquas arbusta siccarent; quibus alimentum ex proximo est 2): fluminum vero vis ex intimo manat, vltraque excipitur, quam radicibus euagari licet. Deinde succisæ arbores plus humoris desiderant. Non enim tantum id quo viuant, sed & id quo crescant trahunt. Idem ait, circa Arcadiam 3), quæ vrbs in Creta insula fuit, fontes & lacus substitisse, quia desierit coli terra, diruta vrbe: postea vero quam cultores receperit, aquas quoque recepisse. Caussam siccitatis hanc ponit, quod obduruerit constricta tellus, nec potuerit imbres inagitata transmittere. Quomodo ergo plurimos videmus in locis desertissimis fontes? Plura denique inuenimus, quæ propter aquas coli cœperunt, quam quæ aquas habere cœperint,

1. *Hæmus*] conf. Plinius l. 31. c. 4.

2. *Ex proximo*] ex aquis superficiem terræ & superficiei proxima irrigantibus.

3. *Circa Arcadiam*] Plinius l. c.

quia

quia colebantur. Non enim esse pluuialem hanc aquam, quæ vastissima flumina a fonte statim, magnis apta nauigiis defert, ex hoc intelligas licet, quod per hiemem æstatemque par est a capite deiectus. Pluuia potest facere torrentem: non potest autem *4)* æquali inter ripas suas tenore labentem. Aquam non faciunt imbres, sed incitant. *5)*

CAP. XII. Paullo repetamus hoc altius, si videtur: & scies non habere quod quæras, cum ad veram omnium originem accesseris. Flumen nempe fecit copia cursusque aquæ perennis. Ergo si quæris a me, quomodo aqua fiat: interrogabo inuicem, quomodo aër fiat, aut terra. Si rerum elementa sunt quatuor, non potes interrogare vnde aqua sit: quarta enim pars est naturæ. Quid ergo miraris, si rerum naturæ portio tam magna, potest aliquid ex se semper effundere? Quomodo aër, & ipse quarta pars mundi, ventos & auras mouet, sic aqua riuos & flumina. Si ventus est fluens aër, & flumen est fluens aqua. Satis multum illi virium dedi, cum dixi, elementum est. Intelligis, quod ab illo proficiscitur, non posse deficere.

CAP. XIII. Aqua, ait Thales, valentissimum *1)* elementum est. hoc fuisse primum putat, ex hoc surrexisse omnia. Sed & nos quoque aut in eadem sententia, aut in vltima sumus. Dicimus enim ignem esse, qui occupet mundum *2)*, & in se cuncta

4. *Autem*] *amnem* leg. *Gronov.*

5. *Aquam non faciunt imbres, sed incitant*] non faciunt fluvium, sed augent, & vt rapidius decurrat efficiunt.

1. *Valentissimum*] notum Thaletem aquam principium rerum omnium fecisse.

2. *Qui occupet mundum*] ad ἐκπύρωσιν mundi Stoicam respicit.

con-

conuertat. Hunc euanidum confidere, & nihil relinqui aliud in rerum natura, igne reftincto, quam humorem: in hoc futuri mundi fpem 3) latere. Ita ignis exitus mundi eft, humor primordium. Miraris amnes ex hoc poffe exire femper, qui pro omnibus fuit, & ex quo funt omnia? Hic humor in diductione 4) rerum ad quartas redactus eft, fic pofitus, vt fluminibus edendis fufficere, vt riuis, vt fontibus poffet. Quæ fequitur, Thaletis inepta fententia eft. Ait enim, terrarum orbem aqua fuftineri, & vehi more nauigii, mobilitateque eius fluctuare, tunc cum dicitur tremere. Non eft ergo mirum, fi abundat humor ad flumina fundenda, cum mundus in humore fit totus. Hanc veterem & rudem fententiam explode. Nec eft quod credas, in hunc orbem aquam fubire per rimas & facere fentinam. 5)

CAP. XIV. Ægyptii quattuor elementa fecere: deinde ex fingulis bina, marem & feminam. Aërem marem iudicant, qua ventus eft: feminam, qua nebulofus & iners. Aquam virilem vocant mare: muliebrem omnem aliam. Ignem vocant mafculum, qua ardet flamma: & feminam, qua lucet innoxius tactu. Terram fortiorem marem vocant, faxa cautefque: feminæ nomen affignant huic tractabili ad culturam.

CAP. XV. Mare vnum eft, ab initio fcilicet ita conftitutum: habet fuas venas, quibus impellitur atque æftuat. Quomodo maris, fic & huius aquæ mitioris vafta in occulto via eft, quam nullius fluminis cur-

3. *Futuri mundi fpem*] ἐκπύρωσιν enim ex Stoicorum mente ἀποκαταστάσεις excipere debebat.

4. *In diductione*] cum elementa confufa locis fuis difponerentur.

5. *Facere fentinam*] ficut in naue, cum qua Thales mundum comparabat.

fus

ſus exhauriet. Abdita eſt virium eius ratio. Tantum ex illa, quantum ſuperfluum ſit, emittitur. Quædam ex iſtis ſunt, quibus aſſentire poſſumus: ſed hoc amplius cenſeo. 1) Placet natura regi terram: & quidem ad noſtrorum corporum exemplar, in quibus & venæ ſunt & arteriæ: illæ ſanguinis, hæ ſpiritus receptacula. In terra quoque ſunt alia itinera, per quæ aqua; & alia, per quæ ſpiritus currit: adeoque illam ad ſimilitudinem humanorum corporum natura formauit, vt maiores quoque noſtri aquarum appellauerint venas. Sed quemadmodum in nobis non tantum ſanguis eſt, ſed multa genera humoris, alia neceſſarii, alia corrupti, ac paullo pinguioris, in capite cerebrum, in oſſibus medullæ, muci, ſaliuæque & lacrimæ, & quiddam additum articulis, per quod citius flectantur ex lubrico: ſic in terra quoque ſunt humoris genera complura. Quædam quæ matura durentur. Hinc eſt omnis metallorum humus, ex quibus aurum argentumque petit auaritia: & quæ in lapidem ex liquore vertuntur. 2) In quibusdam vero locis terra humorque liqueſcit: ſicut bitumen, & cetera huic ſimilia. Hæc eſt cauſſa aquarum, ſecundum legem naturæ, voluntatemque naſcentium. 3) Ceterum vt in noſtris corporibus, ita in illa ſæpe humores vitia concipiunt: aut ictus, aut quaſſatio aliqua, aut loci ſenium, aut frigus, aut æſtus, corrupere naturam; & ſulphuratio contraxit humorem, qui modo diuturnus eſt, modo breuis. Ergo vt in corporibus noſtris ſanguis, cum percuſſa vena eſt, tamdiu manat, donec omnis efflu-

1. *Sed hoc amplius cenſeo*] Senatorium loquendi genus, cum qui ſententiam dicturus erat, probabat quidem quæ ab aliis dicta erant, ſed addebat etiam aliquid de ſuo. *Muret.*

2. *In lapidem ex liquore*] vt chryſtallus, tophus &c.

3. *Voluntatemque naſcentium*] quando natura operatur non impedita, & ſuam quaſi voluntatem ſecuta,

xit,

xit, aut donec venæ scissura subsedit, atque interclusit, vel aliqua alia caussa retro dedit sanguinem: ita in terra, solutis ac patefactis venis, riuus aut flumen effunditur. Interest, quantum aperta sit vena, quomodo consumpta aqua sit: modo exsiccatur aliquo impedimento, modo coit velut in cicatricem, comprimitque quam fecerat viam: modo illa vis terræ, quam esse mutabilem diximus, desinit posse alimenta in humorem conuertere: aliquando autem exhausta replentur: modo per se viribus recollectis, modo aliunde translatis. Sæpe enim inania apposita plenis humorem in se attrahunt. Sæpe terra, si facilis est, ipsa in tabem resoluitur, & humescit. Idem euenit sub terra, quod in nubibus, vt spissetur, *4)* grauioremque quam vt manere in natura sua possit, gignat humorem. Sæpe colligitur roris modo, tenuis & dispersus liquor, qui ex multis in vnum locis confluit. Sudorem aquileges vocant: quia guttæ quædam vel pressura loci eliduntur, vel æstu euocantur. Hæc tenuis vnda vix fonti sufficit. At ex magnis caussis, magnisque conceptibus excidunt amnes: nonnumquam leuiter, si aqua pondere suo se tantum detulit; nonnumquam vehementer & cum sono suo, si illam spiritus intermixtus eiecit.

CAP. XVI. Sed quare quidam fontes *1)* senis horis pleni, senisque sicci sunt? Superuacuum est nominare singula flumina, quæ certis mensibus magna, certis angusta sunt: & occasionem singulis quærere, cum possim eamdem caussam omnibus reddere. Quemadmodum quartana *2)* ad horam venit, quemad-

4. *Spissetur*] subintellige vel, vt Fromondus vult, insere *vapor*.

1. *Quidam fontes*] exempla habes apud Plinium maiorem L. II H. N. c. 3. & nepotem eius Libri IV Epist. vlt.

2. *Quartana*] febris.

mo-

modum podagra ad tempus respondet, quemadmodum purgatio, 3) si nihil obstitit, statum diem seruat, quemadmodum præsto est ad mensem suum partus: sic aquæ interualla habent, quibus se retrahant & quibus reddant. Quædam autem interualla minora sunt, & ideo notabilia: quædam maiora, nec minus certa. Et quid hoc mirum est, cum videas ordinem rerum & naturam per constituta procedere? Hiems numquam aberrauit. Æstas suo tempore incanduit. Autumni, Verisque vt solet, facta mutatio est. Tam solstitium, quam æquinoctium, suos dies retulit. Sunt & sub terra minus nota nobis iura naturæ, sed non minus certa. Crede infra, quidquid vides supra. Sunt & illic specus vasti, sunt ingentes recessus, & spatia suspensis hinc & inde montibus laxa. Sunt abrupti in infinitum hiatus, qui sæpe illapsas vrbes receperunt, & ingentem in alto ruinam condiderunt. Hæc spiritu plena sunt. Nihil enim vsquam inane est, & stagna obsessa tenebris & locis amplis. Animalia quoque illis innascuntur, sed tarda & informia: vt in aëre cæco 4) pinguique concepta, & in aquis torpentibus situ: pleraque ex his cæca, vt talpæ & subterranei mures, quibus deest lumen, quia superuacuum est. Inde vt Theophrastus affirmat, pisces quibusdam locis eruuntur. 5)

CAP. XVII. Multa hoc loco tibi in mentem venient, quæ vrbane in re incredibili fabulam dicas. Non cum retibus aliquem, aut cum hamis, sed cum dolabra 1) ire piscatum. Exspecto vt aliquis in

3. *Purgatio*] menstruorum aut alui apud quosdam homines.

4. *Cæco*] occulto & tenebroso.

5. *Pisces eruuntur*] conf. Plin. L. 9. c. 57. & Athenæus sub init. lib. 8.

1. *Dolabra*] instrumentum ad fodiendum.

mari venetur. Quid est autem, quare pisces in terram non transeant, si nos maria transimus? Permutabimus sedes. Hoc miraris accidere. Quanto incredibiliora sunt opera luxuriæ, quoties naturam aut mentitur, aut vincit? In cubili natant pisces: 2) & sub ipsa mensa capitur, qui statim transferatur in mensam. Parum videtur recens mullus, nisi qui in conuiuæ manu moritur. Vitreis ollis 3) inclusi offeruntur, & obseruatur morientium color, quem in multas mutationes mors luctante spiritu vertit: alios necant in garo, 4) & condiunt viuos. Et sunt qui fabulas putant, piscem viuere posse sub terra, & effodi, non capi. Quam incredibile illis videretur, si audirent natare in garo piscem: nec cœnæ caussa 5) occisum esse super cœnam, cum multum in deliciis fuit, & oculos, antequam gulam, pauit.

CAP. XVIII. Permitte mihi, quæstione seposita, castigare luxuriam. Nihil est, inquit, mullo exspirante formosius. Ipsa colluctatione animam agenti rubor primum, deinde pallor suffunditur: quam æque variatur, 1) & incerta facies inter vitam & mortem coloris est. Vacatio longa 2) somniculosæ inertisque

2. *In cubili natant pisces*] vid. quæ de Euripis & riuis per cubicula & triclinia ad voluptatem currentibus in præf. lib. I dicta sunt.

3. *Vitreis ollis*] conf. Plin. L. IX c. 17. H. N.

4. *In garo*] inuentor eius rei Apicius. conf. Plin. *garum* autem exquisiti liquoris genus est, de quo id. l. XXXI. c. 7. 8.

5. *Nec cœnæ caussa*] sed vt mutati colores morientis obseruarentur.

1. *Quam æque variatur*] quam æqua macularum quarum, aliæ vitæ, aliæ mortis indices sunt, temperie variatur. *Fromond.*

2. *Vacatio longa*] luxuria inquit nimis diu dormiuit, & cessauit a nouitia ista voluptate spectandi mullum dormientem.

luxu-

luxuriæ. Quam sero experrecta, circumscribi se & fraudari tanto bono sensit. Hoc adhuc tanto spectaculo & tam pulcro piscatores fruebantur. Quo coctum piscem? quo exanimem? in ipso ferculo exspiret. Mirabamur tantum in illis esse fastidium, vt nollent attingere, nisi eodem die captum piscem: qui, vt aiunt, saperet ipsum mare. Ideo cursu aduehebatur, ideo gerulis cum anhelitu & clamore properantibus dabatur via. Quo peruenere deliciæ? Is pro putrido iam piscis affertur, qui non hodie eductus, hodie occisus est. Nescio de re magna tibi credere. 3) Ipse oportet mihi credam: huc afferatur, coram me animam agat. Ad hunc fastum peruenere ventres delicatorum, vt gustare non possint piscem, nisi quem in ipso conuiuio natantem, palpitantemque viderint. Quantum ad solertiam 4) luxuriæ pereuntis accedit, tanto subtilius quotidie & elegantius aliquid excogitat furor, vsitata contemnens. Illa audiebamus; Nihil esse melius saxatili mullo. At nunc audimus: Nihil est moriente formosius. Da mihi in manus vas vitreum, in quo exsultet, in quo trepidet. Vbi multum diuque laudatus est, ex illo perlucido viuario extrahitur: tunc vt quisque peritior est, monstrat: Vide quomodo exarserit rubor, omni acrior minio: vide quas per latera venas agat. ecce sanguineum putes ventrem: quam lucidum quiddam, cæruleumque sub ipso tempore 5) effulsit! iam porrigitur & pallet, & in vnum colorem componitur. Ex his nemo morienti amico assidet, nemo videre mortem patris sui su-

3. *Nescio de re magna tibi credere*] verba luxuriantis conuiuæ.

4. *Solertiam*] *insolentiam* legit *Gronov.*

5. *Tempore*] κροτοτάφῳ capitis parte.

ſtinet, quam optauit. Quotusquisque funus domeſticum ad rogum proſequitur? Fratrum, propinquorumque extrema hora deſeritur: ad mortem mulli concurritur. Nihil enim eſt illo formoſius. Non tempero mihi, quin vtar interdum temerariis verbis, & proprietatis modum excedam. Non ſunt ad popinam dentibus, & ventre, & ore contenti: oculisquoque guloſi ſunt.

CAP. XIX. Sed vt ad propoſitum reuertar, accipe argumentum: magnam vim aquarum in ſubterraneis occuli, fertilem fœdorum ſitu piſcium. Si quando erupit, affert ſecum immenſam animalium turbam, horridam adſpici, & turpem ac noxiam guſtu. Certe cum in Caria circa Lerymam vrbem talis exſiluiſſet vnda, periere quicumque illos ederant piſces, quos ignoto ante eum diem cælo nouus amnis oſtendit. Nec id mirum. Erant enim pinguia & differta, vt ex longo otio, corpora: ceterum inexercitata, & in tenebris ſaginata, & lucis expertia, ex qua ſaluqritas ducitur. Naſci autem poſſe piſces in illo terrarum profundo, ſit indicium, quod anguillæ quoque latebroſis locis naſcuntur grauis & ipſe 1) cibus ob ignauiam, vtique ſi altitudo illas luti penitus abſcondit. Habet ergo non tantum venas aquarum terra, ex quibus corriuatis flumina effici poſſunt, ſed & amnes magnitudinis vaſtæ: quorum aliis ſemper in occulto curſus eſt, donec aliquo ſinu deuorentur: alii ſub aliquo lacu emergunt. Iam quis ignorat, eſſe quædam ſtagna ſine fundo? Quorſus hoc pertinet? Vt appareat, hanc magnis amnibus æternam eſſe materiam, cuius non tanguntur extrema, ſicut fluminum & fontium.

CAP. XX. At quare aquis ſapor varius? propter quatuor cauſſas. Ex ſolo prima eſt, per quod ferun-

1. *Et ipſe*] anguillas intelligit.

tur.

tur. Secunda, ex eadem ſimulatione *1)* eius naſcitur. Tertia ex ſpiritu, qui in aquam transfiguratus eſt. Quarta ex vitio, quod ſæpe concipiunt corruptæ per iniuriam. Hæ cauſſæ ſaporem dant aquis varium: hæ medicatam potentiam: hæ grauem ſpiritum, odoremque peſtiferum: hæ leuitatem grauitatemque, aut calorem, aut nimium rigorem. Intereſt, vtrum per loca ſulphure, an nitro, an bitumine plena tranſeant. Hac ratione corruptæ, cum vitæ periculo bibuntur. Hinc illud, de quo Ouidius ait:

Flumen habent Cicones, quod potum ſaxea reddit
Viſcera, quod tactis inducit marmora rebus.

Medicamentum eſt, & eius naturæ habet limum, vt corpora & adglutinet & induret. Quemadmodum Puteolanus puluis, ſi aquam attigit, ſaxum eſt: ſic e contrario, hæc aqua ſi ſolidum terigit, hæret & affigitur. Inde eſt, quod res abiectæ in eumdem lacum, lapideæ ſubinde extrahuntur. Quod in Italia quibuſdam locis euenit, ſiue virgam, ſiue frondem demerſeris, lapidem poſt paucos dies extrahis. Circumfunditur enim corpori limus, alliniturque paullatim. Hoc minus videbitur tibi mirum, ſi notaueris, Albulam, & fere ſulphuratam aquam, circa canales ſuos riuoſque durari. Aliquam harum habent cauſſam illi lacus, quos quiſquis faucibus hauſit, vt idem poëta ait,

Aut furit, aut patitur mirum grauitate ſoporem.

Similem habet vim mero, ſed vehementiorem. Nam quemadmodum ebrietas, donec exſiccetur, dementia eſt, & nimia grauitate defertur in ſomnum: ſic aquæ huius ſulphurea vis habet quoddam acrius ex

1. Ex eadem ſimulatione] legit *ex eodem, ſi mutatione* Gronouius facili ſenſu: Secunda cauſſa etiam eſt ex ſolo, ex quo aqua per transmutationem (quod fieri ſupra docuit) facta eſt.

aëre noxio vires, quod mentem aut in furorem movet, aut sopore opprimit. Hoc habet mali & Lyncestius amnis:

Quem quicumque parum moderato gutture traxit,
Haud aliter titubat, quam si mera vina bibisset.

CAP. XXI. In quosdam specus qui despexere, moriuntur: tam velox malum est, vt transuolantes aves deiiciat *1)*: talis est aër, talis locus, ex quo letalis aqua destillat. Quod si remissior fuerit aëris & loci pestis, ipsa quoque temperatior noxa, nihil amplius quam tentat neruos *2)*, velut ebrietate torpentes Nec miror, si locus atque aër aquas inficit, similesque regionibus reddit, per quas, & ex quibus veniunt. Pabuli sapor apparet in lacte, & vini vis exsistit etiam in aceto. nulla res est, quæ non eius a quo nascitur, notas reddat.

CAP. XXII. Aliud est etiam aquarum genus, quod nobis placet cœpisse cum mundo. Siue ille æternus est, hoc quoque fuit semper: siue initium aliquod est illi, hoc quoque cum toto dispositum est. Quid sit hoc, quæris? Oceanum *1)*, & quodcumque ex illo mare terras interluit. Iudicant quidam flumina quoque, quorum inenarrabilis natura est, cum ipso mundo traxisse principia, vt Istrum, vt Nilum, vastos amnes, magisque insignes, quam vt dici possint; eamdem illis originem, quam ceteris esse.

CAP. XXIII. Hæc est ergo aquarum diuisio, vt quibusdam videtur. Post illam cælestes, quas ex su-

1. *Transuolantes aues deiiciat*] vt Auernus.

2. *Tentat neruos*] sic canes in scrobem Charoniam (hodie antrum canum) in agro Puteolano missi sopiuntur tantum, & excitantur mersione vicini lacus.

1. *Oceanum*] sic neutro genere Cæsari quoque Lib. 6 de bell. Gall. & nostro huius operis lib 6. c. 6. vsurpatur. *Gronov.*

periori-

perioribus nubila eiiciunt. Ex terrenis aliæ sunt, vt ita dicam, supernatantes, quæ in summa humo repunt: aliæ abditæ, quarum reddita est ratio.

CAP. XXIV. Quare quædam aquæ caleant, quædam etiam ferueant in tantum, vt non possint esse vsui, nisi aut in aperto euanuere 1), aut mixtura frigidæ intepuere, plures caussæ redduntur. Empedocles existimat ignibus, quos multis locis terra opertos tegit, aquam calescere, si subiecti sunt solo, per quod aquis transcursus est. Facere solemus dracones & miliaria 2) & complures formas, in quibus æri tenui fistulas struimus, per decliue circumdatas: vt sæpe eumdem ignem ambiens aqua per tantum fluat spatii, quantum efficiendo calori sat est. Frigida itaque intrat, effluit calida. Idem sub terra Empedocles existimat fieri: quem non falli credent ii, quibus balnearia sine igne 3) calefiunt. Spiritus in illa feruens loco æstuanti infunditur. Hic per tubos lapsus, non aliter quam igne subdito, parietes & vasa balnei calefacit. Omnis denique frigida transitu mutatur in calidam: nec trahit saporem euaporatio 4), quia clausa perlabitur. Quidam existimant, per loca sulphure plena exeuntes vel introëuntes aquas, calorem beneficio materiæ, per quam fluunt, trahere: quod ipso odore gustuque testantur.

1. *Euanuere*] eleganter ait aquam, cuius feruidi spiritus in auras exhalarunt & euanuere etiam euanuisse, id est vanam, emortuam & spiritu illo animante vacuam esse. *Fromond.*

2. *Dracones & miliaria*] vtraque vasa sunt ad aquam calefaciendam. Dracones a tortuosa figura dicti.

3. *Sine igne*] h. e. igne non intus sed foris ardente & per tubos spiritum feruentem inspirante.

4. *Euaporatio*] aqua euaporata & calefacta supposito canalibus igne non resipit sulphur & materiam ignis subterranei, quia clausa perlabitur, nec ei permiscetur materia. *Fromond.*

Reddunt enim qualitatem eius, qua caluerunt, materiæ. Quod ne accidere mireris, viuæ calci aquam infunde, feruebit.

CAP. XXV. Quædam aquæ mortiferæ sunt nec odore notabiles, nec sapore. Circa Nonacrin in Arcadia Styx appellata ab incolis, aduenas fallit, quia non facie, non odore suspecta est: qualia sunt magnorum artificum venena, quæ deprehendi nisi morte non possunt. Hæc autem, de qua paullo ante retuli, aqua summa celeritate corrumpit: nec remedio locus est quia protinus hausta duratur: nec aliter quam gypsum sub humore constringitur, & alligat viscera. Est autem noxia aqua in Thessalia circa Tempe: quam & feræ & pecus omne deuitat: per ferrum & æs exit: tanta vis illi inest, etiam dura molliendi: nec arbusta quidem vlla alit & herbas necat. Quibusdam fluminibus vis inest mira. Alia enim sunt, quæ pota inficiunt greges ouium: intraque breue tempus, quæ fuere nigræ, albam ferunt lanam: quæ albæ venerant, nigræ abeunt. Hoc etiam in Bœotia amnes duo efficiunt: quorum alteri ab effectu Melas nomen est: vterque ex eodem lacu exeunt, diuersa facturi. In Macedonia quoque, vt ait Theophrastus, est flumen, ad quod qui facere albas oues volunt, adducunt. Quod vt diutius potauere, non aliter quam infecta mutantur. At si illis lana opus fuerit pulla, paratus gratuitus infector est: ad Ceronem eumdem gregem appellunt. Auctores nouos 1) habeo, esse in Galatia flumen, quod idem in omnibus efficiat: esse in Cappadocia, quo poto equis, nec vlli præterea animali, color mutatur, & spargitur albo cutis. Quosdam lacus esse, qui nandi imperitos ferant, notum est.

1. *Nouos*] f. legendum *bonos*.

Erat

Erat in Sicilia, est adhuc in Syria 2) stagnum, in quo natant lateres, & mergi proiecta non possunt, licet grauia sint. Huius rei palam caussa est. quamcumque vis rem expende, & contra aquam statue, dummodo vtriusque par sit modus: 3) si aqua grauior est, leuiorem rem, quam ipsa est, feret, & tanto supra se extollet, quanto erit leuior; grauiora descendent. At si aquae, & eius rei quam contra pensabis par pondus erit: nec pessum ibit, nec exstabit, sed aequabitur aquae: & natabit quidem, sed pene mersa, ac nulla eminens parte. Hoc est cur quaedam tigna supra aquam, pene tota efferantur: quaedam ad medium submersa sint, quaedam ad aequilibrium aquae descendant. Namque cum vtriusque pondus par est, neutra res alteri cedit, grauiora descendunt, leuiora gestantur. Graue autem & leue est, non aestimatione nostra, sed comparatione eius quo vehi debet. Itaque vbi aqua grauior est hominis corpore, aut saxi, non sinit id quo non vincitur, 4) mergi. Sic euenit, vt in quibusdam stagnis ne lapides quidem pessum eant. de solidis & duris loquor. Sunt enim multi pumicosi & leues, ex quibus quae constant insulae in Lydia natant. Theophrastus est auctor. Ipse ad Cutilias 5) natantem insulam vidi. Alia in Vadimonis lacu vehitur, alia in lacu Statoniensi. Cutiliarum insula & arbores habet, & herbas nutrit, tamen aqua sustinetur: & in hanc atque illam partem non tantum vento impellitur, sed & aura. Nec vnquam illi per diem & noctem in vno loco statio est: adeo mouetur leui flatu. Huic duplex caussa est. Aquae graui-

2. *In Syria*] Asphaltus.

3. *Par sit modus*] magnitudo & quantitas.

4. *Nunc vincitur*] nunc scilicet, vbi leuior est, adeoque cedere & deprimi potest.

5. *Ad Cutilias*] in agro Reatino vide Plin. L. II c. 95.

tas medicatæ, 6) & ob hoc ponderosæ; & ipsius insulæ materia vectabilis, quæ non est corporis solidi, quamuis arbores alat. Fortasse enim leues truncos, frondesque in lacu sparsas, pinguis humor apprehendit, ac vinxit. Itaque etiam si qua in illa saxa sunt, inuenies exesa & fistulosa: qualia sunt quæ duratus humor efficit, vtique circa medicatorum fontium riuos: quæ vbi purgamenta aquarum coaluerunt, ex spuma solidantur. Necessario leue est, quod ex ventoso inanique concretum est. Quorumdam caussa non potest reddi, quare aqua Nilotica fecundiores feminas faciat, adeo vt quarumdam viscera longa sterilitate præclusa, ad conceptum relaxauerit: quare quædam in Lycia aquæ conceptum feminarum custodiant, quas solent petere, quibus parum tenax vulua est. Quod ad me attinet, pono ista inter temere vulgata. Creditum est, quasdam aquas scabiem adferre corporibus, quasdam vitiliginem, & fœdam ex alba varietatem, siue infusa siue pota sit. quod vitium dicunt habere aquam ex rore collectam. Quis non grauissimas esse aquas credat, quæ in crystallum coëunt? Contra autem est. tenuissimis enim hoc euenit, quas frigus ob ipsam tenuitatem facillime gelat. Vnde autem fiat eiusmodi lapis, apud Græcos ex ipso nomine apparet: κρύσταλλον enim appellant æque hunc perlucidum lapidem, quam illam glaciem, ex qua fieri lapis creditur. Aqua enim cælestis minimum in se terreni habens, cum induruit, longioris frigoris pertinacia spissatur magis ac magis: donec omni aëre excluso in se tota compressa est, & humor qui fuerat, lapis effectus est.

6. *Medicatæ*] sulphuris, bituminis, nitri aut alterius medicaminis miscela.

CAP.

CAP. XXVI. Æſtate quædam flumina augentur, vt Nilus: cuius alias 1) ratio reddetur. Theophraſtus eſt auctor, in Ponto quoque quoſdam amnes creſcere tempore æſtiuo: quatuor autem eſſe iudicant cauſſas. Aut quia tunc maxime in humorem mutabilis terra eſt: aut quia maiores in remoto imbres ſunt, quorum aqua per ſecretos cuniculos reddita, tacite ſuffunditur. Tertia, ſi crebrioribus ventis oſtium cæditur, & reuerberatus fluctu amnis reſtitit: qui creſcere videtur, quia non effunditur. Quarta ratio eſt ſiderum. Hæc enim quibuſdam menſibus 2) magis vrgent, & exhauriunt flumina: cum longius receſſerunt, minus conſumunt atque trahunt. Itaque quod impendio ſolebat 3), id incremento accedit. Quædam flumina palam in aliquem ſpecum decidunt, & ſic ex oculis auferuntur: quædam conſumuntur paullatim, & intercidunt: eadem ex interuallo reuertuntur, recipiuntque & nomen & curſum. Cauſſa manifeſta eſt, ſub terra vacat locus. Omnis autem humor natura ad inferius, & ad inane defertur. Illo itaque recepta flumina curſus egêre ſecreto: ſed cum primum aliquid ſolidi, quod obſtaret, occurrit, perrupta parte, quæ minus ad exitum repugnabat, repetiere curſum ſuum.

Sic vbi terreno Lycus eſt epotus hiatu,
Exſiſtit procul hinc, alioque renaſcitur ore.
Sic modo combibitur, tacito modo gurgite lapſus,
Redditur Argolicis ingens Eraſinus in vndis.

Idem & in Oriente Tigris facit: abſorbetur, & deſi-

1. *Alias*] libro nimirum ſequente.
2. *Quibuſdam menſibus*] vt ſol Iunio, Iulio & Auguſto.
3. *Quod impendio ſolebat*] ſubintellige: accederes i. e. quod ſolebat impendi aſtro vrgenti & exhaurienti.

dera-

deratus diu, tandem longe remoto loco, non tamen dubius an in idem sit, emergit. Quidam fontes certo tempore purgamenta eiectant: vt Arethusa in Sicilia, quinta quaque æstate per Olympia. Inde opinio est, Alphæon ex Achaia eo vsque penetrare, & agere sub mare cursum, nec ante quam in Syracusano littore emergere. Ideoque iis diebus quibus Olympia sunt, victimarum stercus secundo traditum flumini illic redundare. Hoc & a te traditum est in poëmate, Lucili carissime, & a Virgilio qui alloquitur Arethusam:

Sic tibi cum fluctus subter labêre Sicanos,
Doris amara suam non intermisceat vndam.

Est in Chersoneso Rhodiorum fons, qui post magnum interuallum temporis, fœda quædam turbidus ex intimo fundat, donec liberatus eliquatusque est. Hoc quibusdam locis fontes faciunt, vt non tantum lutum, sed folia, testasque, & quidquid putre iacuit, expellant: vbique autem facit mare: cui hæc natura est, vt omne immundum stercorosumque littoribus impingat. Quædam vero partes maris id certis temporibus faciunt: vt circa Messanam & Mylas fimo quiddam simile, turbulentum in littus mare profert, feruetque & æstuat, non sine odore fœdo. Vnde illic stabulare Solis boues, fabula est. Sed difficilis ratio est quorundam: vtique vbi tempus eius rei, de qua quæritur, inobseruatum & incertum est. Itaque proxima quidem inueniri, & vicina non potest caussa, ceterum publica est illa. Omnis aquarum stantium clausarumque natura se purgat. Nam in his quibus cursus est, non possunt vitia consistere, quæ secunda vis defert & exportat. Illæ quæ non emittunt quidquid insedit, magis minusue æstuant. Mare vero cadauera, stramentaque, & naufragorum reli-

reliquiis similia, ex intimo trahit, nec tantum tempestate fluctuque, sed tranquillum quoque placidumque purgatur. 4)

CAP. XXVII. Sed monet me locus, vt quæram, cum fatalis dies diluuii venerit, quemadmodum magna pars terrarum vndis obruatur. Vtrum Oceani viribus fiat, & externum in nos pelagus exsurgat: an crebri sine intermissione imbres, & elisa æstate hiems pertinax, immensam vim aquarum ruptis nubibus deruat. An flumina tellus largius fundat, aperiatque fontes nouos: aut non sit vna tanto malo caussa, sed omnis ratio consentiat, & simul imbres cadant flumina increscant, maria sedibus suis excita percurrant, & omnia vno agmine ad exitium humani generis incumbant. Ita est. Nihil difficile est naturæ, vtique vbi in finem sui properat. Ad originem rerum parce vtitur viribus, dispensatque se incrementis fallentibus 1): subito ad ruinam toto impetu venit. Quam longo tempore opus est, vt conceptus ad puerperium perducatur infans? quantis laboribus tener educatur? quam diligenti nutrimento obnoxium nouissime corpus adolescit? at quam nullo negotio soluitur? Vrbes constituit ætas: hora dissoluit. Momento fit cinis: diu silua. Magna tutela stant ac vigent omnia: cito ac repente dissiliunt. Quidquid ex hoc statu rerum natura flexerit, in exitium mortalium satis. Ergo cum affuerit illa necessitas temporis 2), multa simul fata caussas mouent: nec sine concussione mundi tanta mutatio est, vt quidam putant, inter quos

4. *Tranquillum quoque purgatur*] quod fluctu tamen fieri putat Fromondus, cùm nunquam ita sit tranquillum mare, quin vndabundum littus alludat, imo flagellet.

1. *Fallentibus*] latentibus.

2. *Necessitas temporis*] fatale tempus.

Fabi-

Fabianus 3) est. Primo immodici cadunt imbres, & sine vllis solibus triste nubilo cælum est; nebulaque continua, & ex humido spissa caligine, numquam exsiccantibus ventis. Inde vitium satis, & segetum sine fruge surgentium marcor. Tunc corruptis quæ seruntur manu, palustris omnibus campis herba succrescit: mox iniuriam & validiora sensere. Solutis quippe radicibus, arbusta procumbunt & vitis; atque omne virgultum non tenetur solo, quod molle fluidumque est: iam nec gramina aut pabula læta aquis 4) sustinet, fame laboratur, & manus ad antiqua alimenta porrigitur; quare ilex & quercus excutitur, & quæcumque in his arduis arbor commissura astricta lapidum stetit. Labant ac madent tecta, & in imum vsque receptis aquis fundamenta desidunt, ac tota humus stagnat, frustra titubantium fulcra tentantur. 5) Omne enim fundamentum in lubrico figitur, & lutosa humo nihil stabile est. Postquam magis magisque nimbi ingruunt, & congestæ seculis tabuerunt niues, deuolutus torrens altissimis montibus rapit siluas male hærentes, & saxa reuolutis 6) remissa compagibus rotat. Abluit villas, & intermixtos ouium greges deuehit; vulsisque minoribus tectis, quæ in transitu abduxit, tandem in maiora violentus oberrat. Vrbes, & implicitos trahit mœnibus suis populos, ruinam an naufragium querantur, incertos: adeo simul, & quod opprimeret, & quod mergeret, venit. Auctus deinde processu aliquo 7) in se torrentibus raptis plana passim popula-

3. *Fabianus*] de quo & Ep. LVIII & C.

4. *Læta aquis*] gramina & pabula quæ lætantur aquis, & quibus proinde illæ forsan non obessent, solum tamen molle nimis & fluidum sustinere nequit.

5. *Tentantur*] adhibentur, si forsan sustineant.

6. *Reuolutis*] leg. resolutis. *Gronov.*

7. *Aliquo*] *aliquot* legit *Gronov.*

tur.

tur. Nouissime ruina magna gentium clarus onustusque diffunditur. Flumina vero suapte natura vasta, & tempestatibus rapta, alueos reliquerunt. Quid tu esse Rhodanum, quid putas Rhenum, atque Danubium, quibus torrens etiam in canali suo cursus est, cum superfusi nouas sibi fecere ripas, ac scissa humo simul excessere alueo? Quanta cum præcipitatione voluuntur, vbi per campestria fluens Rhenus, ne spatio quidem languidus 8), sed latissime velut per angustum 9) aquas implet? Cumque Danubius non iam radices nec media montium stringit; sed iuga ipsa solicitat, ferens secum madefacta 10) montium latera, rupesque deiectas, & magnarum promontoria regionum, quæ fundamentis laborantibus a continente recesserunt. Deinde non inueniens exitum (omnia enim sibi ipse præcluserat) in orbem redit, ingentemque terrarum ambitum atque vrbium vno vortice inuoluit. Interim permanent imbres, fit cælum grauius, ac sic diu malum ex malo colligit. Quod olim fuerat nubilum, nox est: & quidem horrida & terribilis, intercursu luminis diri. 11) crebra enim micant fulmina, procellæ quatiunt mare: tunc primum auctum fluminum accessu, & sibi angustum, iam promouet littus: non continetur suis finibus, sed prohibent exire torrentes, aguntque fluctus retro: pars tamen maior, vt maligno ostio retenta, restagnat,

8. *Ne spatio quidem languidus*] non remissior eo quod spatioso alueo fluat.

9. *Velut per angustum*] non minus aquis alueum implet ac si esset angustissimus. pro *aquas* legendum *aquis* etiam *Gronouius* putat.

10. *Madefacta*] madefactum est quod humore penitus penetrante corruptum est. *Gronov.*

11. *Intercursu luminis diri*] per nubium interualla & dehiscentes rimas fulgurum lumen intercuti dicit. *Fromond.*

&

& agros in formam vnius lacus redigit. Iam omnia, quæ prospici possunt, aquis obsidentur. Omnis tumulus in profundo latet, & immensa vbique altitudo est. tantum in summis montium iugis vada sunt. In ea excelsissima cum liberis coniugibusque fugere, actis ante se gregibus: diremptum inter miseros commercium ac transitus: quoniam quidquid submissius erat, id vnda compleuit. Editissimis quibusque adhærebant reliquiæ generis humani: quibus in extrema perductis, hoc vnum solatio fuit, quod transierat in stuporem metus. non vacabat timere mirantibus: ne dolor quidem habebat locum. Quippe vim suam perdit in eo, qui vltra sensum mali miser est. Ergo insularum modo eminent montes, & sparsas Cycladas augent, vt ait ille poëtarum ingeniosissimus 12) egregie, sicut illud pro magnitudine rei dixit:

Omnia pontus erat: deerant quoque littora ponto.

nisi tantum impetum ingenii & materiæ ad pueriles ineptias reduxisset.

Nat lupus inter oues, fuluos vehit vnda leones.

Non est res satis sobria, lasciuire deuorato orbe terrarum. Dixit ingentia, & tantæ confusionis imaginem cepit, cum dixit:

Exspatiata ruunt per apertos flumina campos.

--- Pressæque labant sub gurgite turres.

Magnifice hoc, si non curauit, quid oues & lupi faciant. Natari autem in diluuio & in illa rapina potest? aut non eodem impetu pecus omne, quo raptum erat, mersum est? Concepisti imaginem quantam debebas, obrutis omnibus terris, cælo ipso in terram ruente. Perfer. Scies quid deceat, si cogitaueris orbem terrarum natare. Nunc ad propositum reuertamur.

12) *Poetarum ingeniosissimus*] Ouid. L. I. Metam.

CAP.

CAP. XXVIII. Sunt qui existiment, immodicis imbribus vexari terras posse, non obrui. Magno impetu magna ferienda sunt. Faciet pluuia segetes malas, fructum grando decutiet, intumescent riuis flumina: sed resident. Quibusdam placet moueri mare, & illinc caussam tantæ cladis accersi. Non potest torrentium, aut imbrium, aut fluminum iniuria fieri tam grande naufragium. Vbi instat illa pernicies, mutarique genus humanum placuit, fluere assiduos imbres, & non esse modum pluuiis concesserim: suppressis aquilonibus, & flatu ficciore: austris nubes & imbres & amnes abundare.

--- Sed adhuc in damna profectum est.
Sternuntur segetes, & deplorata colonis
Vota iacent, longique perit labor irritus anni.

Non lædi debent terræ, sed abscondi. Denique cum per ista prolusum est, crescunt maria, sed super solitum, & fluctum vltra extremum tempestatis maximæ vestigium mittunt. Deinde a tergo ventis surgentibus, ingens æquor euoluunt; quod longe a conspectu interioris littoris frangitur. Deinde vbi littus bis terque prolatum est, & pelagus in alieno constitit, velut admoto malo cominus procurrit æstus ex imo recessu maris. Nam vt aëris, vt ætheris, sic huius elementi larga materia est, multoque in abdito 1) plenior. Hæc fatis mota, non æstu, (nam æstus fati ministerium est) attollit vasto sinu fretum, agitque ante se. Deinde in miram altitudinem erigitur: & illis tutis hominum receptaculis superest. 2) Nec id aquis arduum est, quoniam æquo terris fastigio ascenderet. 3) Si quis excelsa perlibret, maria paria sunt.

1. *In abdito*] in abysso subterranea.
2. *Superest*] supereminet.
3. *Ascenderet*] lege; *ascendunt*, *Gronov.*

Nam par vndique sibi ipsa tellus est. Caua & plana vndique inferiora sunt. Sed istis adeo in rotundum orbis æquatus est, in parte autem eius & maria sunt, quæ in vnius æqualitatem pilæ coëunt. Sed quemadmodum campos intuentem, quæ paullatim devexa sunt, fallunt: sic non intelligimus curuaturas maris, & videtur planum quidquid apparet. at illud æquale terris est. Ideoque vt effluat, non magna mole se tollet: dum satis est illi, vt supra paria veniat, leuiter exsurgere: nec a littore vbi inferius est, sed a medio, vbi ille cumulus est, defluit. Ergo vt solet æstus æquinoctialis, sub ipsum lunæ solisque coitum, omnibus aliis maior vndare: sic hic qui ad occupandas terras mittitur, solitis maximisque violentior, plus aquarum trahit: nec antequam supra cacumina eorum, quos perfusurus est, montium creuit, deuoluitur. Per centena millia quibusdam locis æstus excurrit innoxius, & ordinem seruat. Ad mensuram enim crescit, iterumque decrescit. At illo tempore solutus legibus, sine modo fertur. Qua ratione, inquis? Eadem, qua conflagratio futura est. Vtrumque fit, cum Deo visum ordiri meliora, vetera finiri. Aqua & ignis terrenis dominantur. Ex his ortus, & ex his interitus est. Ergo quandoque 4) placuere res nouæ mundo, sic in nos mare emittitur desuper, vt feruor ignis, cum aliud genus exitii placuit.

CAP. XXIX. Quidam existimant terram quoque concuti, & dirupto solo noua fluminum capita detegere, quæ amplius vt e pleno profundant. Berosus, qui Belum interpretatus est, ait cursu ista siderum fieri: & adeo quidem id affirmat, vt conflagrationi, atque diluuio, tempus assignet: arsura enim terrena contendit, quando omnia sidera, quæ nunc diuersos 1)

4. *Quandoque*] pro *quandocunque* alibi etiam noster vtitur.
1. *Quæ nunc diuersos &c.*] Planetæ.

agunt

agunt cursus, in Cancrum conuenerint, sic sub eodem posita vestigio, vt recta linea exire per orbes omnium 2) possit: inundationem futuram, cum eadem siderum turba in Capricornum conuenerit. Illic solstitium, hic bruma conficitur. Magnæ potentiæ signa: quando in ipsa mutatione anni momenta sunt. 3) Et istas ego receperim caussas (neque enim ex vno est tanta pernicies) & illam quæ in conflagratione nostris placet, huc quoque transferendam puto: siue anima est mundus, siue corpus: natura gubernante, vt arbores, vt sata, ab initio eius vsque ad exitum quidquid facere, quidquid pati debeat, inclusum est: vt in semine omnis futuri ratio hominis comprehensa est. Et legem barbæ & canorum nondum natus infans habet. totius enim corporis, & sequentis ætatis in paruo occultoque lineamenta sunt. Sic origo mundi, non minus solem & lunam, & vices siderum, & animalium ortus, quam quibus mutarentur terrena, continuit. In his fuit inundatio, quæ non secus quam hiems, quam æstas, lege mundi venit. Itaque non pluuia istud fiet, sed pluuia quoque: 4) non incursu maris, sed maris quoque incursu: non terræ motu, sed terræ quoque motu. Omnia adiuvabunt naturam, vt naturæ constituta peragantur. Maximam tamen caussam, ad se inundandam, terra ipsa præstabit: quam diximus esse mutabilem, & solvi in humorem. Ergo quandoque erit terminus rebus humanis, cum partes eius interire debuerint, abolerique funditus totæ, vt de integro totæ, rudes

2. *Per orbes omnium*] per corpora ipsa Sphærica Planetarum. quod fiat, si in eodem perpendiculo & semidiametro mundi disponantur. *Fromond.*

3. *Momenta sunt*] quæ vertunt solis cursum.

4. *Sed pluuia quoque*] i. e. erit pluuia etiam caussa, sed non sola.

innoxiæque generentur: nec superſit in deteriora magiſter 5): plus humoris, quam ſemper fuit, fiet. Nunc enim elementa ad id, quod debetur, penſa ſunt. Aliquid oportet alteri accedat, vt quæ libramento ſtant, inæqualitas turbet. Accedet humori. Nunc enim habet quo ambiat terras, non quo obruat. Quidquid illi acceſſerit, neceſſe eſt in alienum locum exundet. Vndare ergo terra debet, vt validiori infirma ſuccumbat. Incipiet ergo putreſcere, dehinc laxata ire in humorem, & aſſidua tabe defluere. Tunc exſilient ſub montibus flumina, ipſosque impetu quatient: inde aura tacita 6) manabunt. Solum omne aquas reddet, ſummi ſcaturient montes: quemadmodum in morbum tranſeunt ſana, & vlceri vicina conſentiunt: vt quæque proxima terris fluentibus fuerint, eluentur, ſtillabunt, & deinde current, & hiante pluribus locis ſaxo, per fretum ſalient 7), & maria inter ſe component. Nihil erunt Hadriatici, nihil Siculi æquoris fauces, nihil Charybdis, nihil Scylla. Omnes nouum mare fabulas obruet, & hic qui terras cingit Oceanus extremas, veniet in medium. 8). Quid ergo eſt? nihilominus tenebit alienos menſes hiems, æſtas prohibebitur, & quodcumque terras ſidus exſiccat, compreſſo ardore ceſſabit. Peribunt tot nomina, Caſpium & Rubrum mare, Ambracii & Cretici ſinus, Propontis & Pontus. Peribit omne diſcrimen. Confundetur quidquid in ſuas partes

5. *Nec ſuperſit in deteriora magiſter*] *Fromond.* de elementis intelligit, quæ intra libramentum redacta, ferocire non amplius debeant, *Gronov.* de hominum moribus.

6. *Aura tacita*] leni fluxu, qualis auræ flatus tacitus & mollis. *Fromond.*

7. *Per fretum ſalient*] perrumpent fretum.

8. *Veniet in medium*] iam extrema occupans terræ, mediterranea quoque occupabit.

natu-

natura digessit. Non muri quemquam, non turres tuebuntur. Non proderunt templa supplicibus, nec vrbium summa: quippe fugientes vnda præueniet, & ex ipsis arcibus deferet. * Alia ab occasu, alia ab oriente concurrent: vnus humanum genus condet dies. Quidquid tam longa fortunæ indulgentia excoluit, quidquid supra ceteros extulit, nobilia pariter atque adornata, magnarumque gentium regna pessumdabit.

CAP. XXX. Sunt omnia, vt dixi, facilia naturæ: vtique quæ a primo facere constituit; ad quæ non subito, sed ex denuntiato venit. Iam autem a primo die mundi, cum in hunc habitum ex informi vnitate 1) discederet, quando mergerentur terrena, decretum est: & ne sit quandoque velut in nouo opere, dura molitio, olim ad hæc maria se exercent. Non vides, vt fluctus in littora, tamquam exiturus, incurrat? Non vides, vt æstus fines suos transeat, & in possessionem terrarum mare inducat? Non vides, vt illi perpetua cum claustris suis pugna sit? Quis porro istinc, vnde tantum tumultum vides, metus est e mari, & magno impetu erumpentibus fluuiis? Vbi non humorem natura dispoſuit, vt vndique nos, cum voluisset, aggredi posset? Mentior, nisi eruentibus terram humor occurrit, & quoties nos auaritia aut defodit, aut aliqua caussa penetrare altius cogit, eruendi finis vnda est. Adiice nunc, quod immanes sunt in abdito lacus, & multum maris conditi, multum fluminum per operta labentium. Vndique ergo erunt caussæ diluuio, cum aliæ aquæ subinfluant terras, aliæ circumfluant, quæ diu coërcitæ vincent, & amnes amnibus iungent, paludibus stagna. Omnium

1. *Informi vnitate*] chao.

 tunc

tunc mare ora fontium implebit 2), & maiore hiatu soluet. Quemadmodum corpora nostra ad egestum venter exhaurit, quemadmodum eunt in sudorem vires: ita tellus liquefiet, & aliis caussis quiescentibus, intra se, quo mergatur, inueniet: sic magna 3) omnia coitura crediderim. Nec erit longa mora exitii. Tentatur diuelliturque concordia, cum semel aliquid ex hac idonea diligentia remiserit mundus: statim vndique ex aperto, ex abdito, superne, ab infimo aquarum fiet irruptio. Nihil est tam violentum & incontinens sui, tam contumax, infestumque retinentibus, quam magna vis vndæ: vtetur libertate permissa, & iubente natura, quæ scindit circuitque, complebit. Vt ignis diuersis locis ortus, cito miscet incendium, flammis coire properantibus: sic momento redundantia maria se committent. Nec ea semper licentia vndis erit: sed peracto exitio generis humani, exstinctisque pariter feris, in quarum homines ingenia transierant, iterum aquas terra sorbebit: natura pelagus stare, aut intra terminos suos furere coget: & reiectus e nostris sedibus, in sua secreta pelletur Oceanus: & antiquus ordo reuocabitur. Omne ex integro animal generabitur, dabiturque terris homo inscius scelerum, & melioribus auspiciis natus. Sed illis quoque innocentia non durabit, nisi dum noui sunt. Cito nequitia subrepit: virtus difficilis inuentu est, rectorem ducemque desiderat. Etiam sine magistro vitia discuntur.

2. *Ora fontium implebit*] per cuniculos & meatus subterraneos in ea extumescens.

3. *Magna*] melius mihi videtur *maria*.

LIBER

LIBER QVARTVS.

In quo de niue, grandine, & pluvia agitur.

Argumentum.

IN Præfatione gratulatur Lucilio de otiosa Siciliæ procuratione, quæ Musis & litteris eius spatium daret. Monet præterea, ne adulatoribus præbeat latus. Laudes deinde Gallionis fratris interiectæ, & Siciliæ adiectæ.

Cap. I. *Statim ab origine Nili incipit, & multa de Nilo docta & amœna interspargit. Inde ad grandinem, niuem, glaciem, pluuiam abscedit & occasione tam bella & oblata, aduersus niuatas & glaciatas potiones, ac Romanam luxuriam litigare incipit, nec litigium ante librum finit.*

PRÆFATIO.

DElectat te, quemadmodum scribis, Lucili virorum optime, Sicilia, & officium procurationis otiosæ. *1)* Delectabit, si continere id intra fines suos volueris, nec efficere imperium, quod est procuratio. Facturum te hoc, non dubito. Scio quam sis ambitioni alienus, quam familiaris otio & litteris. Turbam rerum hominumque desiderent, qui se pati nesciunt. Tibi tecum optime conuenit. Nec mirum paucis istud contingere: imperiosi nobis ipsis & molesti sumus: modo amore nostri, modo tædio laboramus; infelicem animum nunc superbia

1. Procurationis otiosæ] nihil enim turbarum eo tempore in Sicilia.

 infla-

inflamus, nunc cupiditate distendimus: alias voluptate laxamus, alias solicitudine exurimus. Quod est miserrimum, numquam sumus singuli. 2) Necesse est itaque assidua sit, in tam magno vitiorum contubernio, rixa. Fac ergo, mi Lucili, quod facere consuesti. A turba, quantum potes, te separa; nec adulatoribus latus præbeas, 3) artifices sunt ad captandos superiores. Par illis, etiam si bene caueris, non eris. Mihi crede, capieris, si proditioni ipse te trades. Habent hoc in se naturale blanditiæ: etiam cum reiiciuntur, placent: sæpe exclusæ, nouissime recipiuntur. Hoc enim ipsum 4) imputant, quod repelluntur, & subigi ne contumelia quidem possunt. Incredibile est, quod dicturus sum, sed tamen verum. Ea maxime quisque patet, qua petitur. Fortasse enim ideo, quia 5) patet, petitur. Sic ergo formare, vt scias non posse te consequi, vt sis impenetrabilis. cum omnia caueris, per ornamenta 6) feriet. Alius adulatione clam vtetur, parce: alius ex aperto, palam, rusticitate simulata, quasi simplicitas illa, non ars sit. Plancus artifex ante Vitelleium 7) maximus, aiebat non esse occulte, nec ex dissimulato blandiendum. Perit, in-

2. *Singuli*] soli, nam in frequenti vitiorum contubernio viuimus. *Fromond.*

3. *Latus præbeas*] ne illos propius admittas, & a latere tibi incedere patiaris.

4. *Hoc enim ipsum*] repulsam imputant, tanquam ideo postea debeant impetrare & accipere, quod antea captabant.

5. *Ideo quia*] *ideo quod* legit *Gronov.*

6. *Ornamenta*] *ornamenta* hic pro ipsis armis sumuntur, vt & Ep. 14. item apud Sueton. Titi c. 9. & alios. *Lips.* & *Gronov.*

7. *Vitelleium*] *Velleium* coniicit *Muretus*; ille enim adulator maximus. *Vitellium Lipsius*, qui suam coniecturam firmat ex Sueton, Vitell. c. 11. Tacito Annal. VI.

quit,

quit, procari, *8)* si latet. Plurimum adulator cum deprehensus est, proficit: plus etiamnum si obiurgatus est, si erubuit. Futuros multos in persona tua *9)* Plancos cogita: & hoc non esse remedium tanti mali, nolle laudari. Crispus Passienus, *10)* quo ego nil cognoui subtilius in omnibus rebus, maxime in distinguendis & curandis vitiis, sæpe dicebat, adulationi nos opponere, non claudere ostium. Et quidem sic, quemadmodum opponi amicæ solet. Quæ si impulit, grata est: gratior, si effregit. Demetrium *11)* egregium virum memini dicere cuidam libertino potenti, facilem sibi esse ad diuitias viam, quo die pœnituisset bonæ mentis. Nec inuidebo, inquit, vobis hanc artem, sed docebo eos quibus quæsito opus est, *12)* quemadmodum non dubiam fortunam maris, non emendi vendendique aleam subeant, non incertam fidem ruris, incertiorem fori tentent, quemadmodum non solum facili, sed etiam hilari via pecuniam faciant, gaudentesque dispolient. *13)* Te, inquit, *14)* longiorem Fido Annæo iurabo, & Apol-

8. *Perit procari*] i. e. frustra procaris: nullus enim procationis fructus, si amata se amari nesciat.

9. *In persona tua*] idem ac si dixisset in personam tuam. Sic Cic. princ. lib. I. in Verr. *Si fortes fueritis in eo, quem nemo ausus sit defendere. Gronov.*

10. *Crispus Passienus*] Neronis vitricus. de quo Plinius L. 16. c. 44. Hist. Nat.

11. *Demetrium*] Cynicum, de quo in Ep. 62. & L. VII. c. 8. de Benef.

12. *Quibus quæsito opus est*] qui opus sibi esse putant, vt pecuniam quærant.

13. *Gaudentesque dispolient*] ita spolient, vt gaudeant spoliati.

14. *Inquit*] Cynicus nimirum, adulatorias libertini artes satyrice perstringens.

lonio Pycta, quamuis staturam habeas Threcis cum Threce compositi. 15) Hominem quidem non esse vllum liberaliorem, non mentiar, cum possis videri omnibus donasse, quidquid dereliquisti. 16) Ita est, mi Iunior, quo apertior est adulatio, quo improbior, quo magis frontem suam perfricuit, cecidit alienam, 17) hoc citius expugnat. Eo enim iam dementiæ venimus, vt qui parce adulatur, pro maligno sit. Solebam tibi dicere, Gallionem fratrem meum (quem nemo non parum amat, etiam qui amare plus non potest) alia vitia non nosse, hoc etiam odisse. ab omni illum parte tentasti. Ingenium suspicere cœpisti; omnium maximum & dignissimum, quod consecrari mallet, 18) quam conteri: pedes abstulit. 19) Frugalitatem laudare cœpisti, qua sic a nummis resiluit, vt illos habere 20) nec damnare videatur: prima statim verba præcidit. Cœpisti mirari comitatem & incompositam suauitatem: quæ illos quoque, quos transit, abducit, gratuitum etiam in obuios meritum. Nemo enim mortalium vni tam dulcis est, quam hic omnibus: cum interim tanta naturalis boni vis est, vti artem simulationemque non redoleat. Nemo non imputari sibi bonitatem publicam patitur. Hoc quoque loco blanditiis tuis restitit, vt exclamares inue-

15. *Threcis cum Threce compositi*] Threces genus gladiatorum, qui in arena compugnantes nunc attollunt se, nunc desidunt & in parmam suam totos se colligunt. Threcis igitur cum Threce compositi, h. e. intra parmam suam dum cum Threce pugnaret contracti exigua erat statura.

16. *Dereliquisti*] quicquid auaritia tua ad se non rapuit.

17. *Cecidit alienam*] adulatione cæditur & flagellatur frons aliena, quia adulatores pudorem suffundunt iis quibus adulantur.

18. *Mallet*] *malim* scr. *Fromond.*

19. *Pedes abstulit*] a luctatoribus sumtum, recessit & ictum euitauit.

20. *Vt illos habere*] *vt illos nec habere Gronov.*

nisse

nisse te inexpugnabilem virum aduersus insidias, quas nemo non in sinum recipit. Eo quidem magis hanc eius prudentiam, & in euitando ineuitabili malo pertinaciam te suspicere confessus es, quia speraueras posse apertis auribus recipi, quamuis blanda diceres, quia vera dicebas. Sed eo magis intellexit obstandum. Semper enim falsis a vero petitur veritas. 21) Nolo tamen tibi displiceas, quasi male egeris mimum, & quasi ille aliquid iocorum aut doli suspicatus sit. Non deprehendit te, 22) sed repulit. Ad hoc exemplar componere. Cum quis ad te adulator accesserit, dicito: Vis tu ista verba, 23) quæ iam ab alio magistratu ad alium com lictoribus transeunt, ferre ad aliquem, qui paria facturus, 24) vult quidquid dixeris, audire? Ego nec decipere volo, nec decipi possum. Laudari me a vobis, nisi laudaretis etiam malos, vellem. Quid autem necesse est in hoc descendere, vt te petere cominus possint? 25) Longum inter vos interuallum sit. Cum cupieris bene laudari, quare hoc vlli debeas? Ipse te lauda. dic: Liberalibus me studiis tradidi, quamquam paupertas 26) alia suaderet, & ingenium eo abduceret, vbi præsens studii pretium est. Ad gratuita carmina deflexi me, & ad salutare philosophiæ studium contuli. Ostendi in omne pectus cadere virtutem: & eluctatus natalium angustias, nec sorte me, sed animo mensus, par maxi-

21. *Falsis a vero petitur veritas*] falsis quibus species a vero induitur, insidiæ veritati struuntur.

22. *Non deprehendit te*] tentantem scilicet.

23. *Vis tu ista verba ferre &c.*] i. e. feras potius ista verba.

24. *Qui paria facturus*] qui se ad adulationes tuas componat.

25. *Vt te petere cominus possint*] vt feras propius ad te accedentes, & cominus adeo petentes.

26. *Paupertas*] pauper ergo Lucilius, & virtute ad procurationem Lucilii peruenit. *Fromond.*

mis

mis ſteti. Non mihi inimicitia Gætulici Caii *27)* fidem eripuit, non in aliorum perſonam infeliciter amatorum, *28)* Meſſala & Narciſſus, diu publici hoſtes, antequam ſui, *29)* propoſitum meum potuerunt euertere. Ceruicem pro fide oppoſui. Nullum verbum mihi, quod non ſalua conſcientia procederet, excuſſum eſt. Pro amicis omnia timui, pro me nihil: niſi ne parum bonus amicus fuiſſem. Non mihi muliebres fluxere lacrimæ, non e manibus vllius ſupplex pependi. Nihil indecorum nec bono, nec viro feci. Periculis meis maior, paratus ire in ea quæ minabantur, egi gratias fortunæ, quod experiri voluiſſet, quanti æſtimarem fidem. Non debebat mihi paruo res tanta conſtare. Nec examinauit me *30)* quidem diu: neque enim paria pendebant, vtrum ſatius eſſet me perire pro fide, an fidem pro me. Non præcipiti impetu in vltimum conſilium, quo me eriperem furori potentium, miſi. Videbam apud Caium tormenta, videbam ignes. Sciebam olim ſub illo in eum ſtatum res humanas decidiſſe, vt inter miſericordiæ opera haberetur, occidi. Non tamen ferro incubui, nec in mare aperto ore deſilui, ne viderer pro fide tantum mori poſſe. Adiice nunc inuictum muneribus ani-

27. *Gætulici Caii*] Hiſtoricus & Poeta de quo Sueton. Calig. c. 8. Tacit. Annal. IV. fuit nimirum ap. Caium in gratia Gætulicus, hoſtis Lucilii, Lucilius tamen nihilominus fidem in Caium retinuit.

28. *Non in aliorum perſonam &c.*] ſenſus: Meſſala & Narciſſus, quorum hic Claudii libertus extitit, alter gnatus eſt, Meſſalinæ vxoris Claudii adulteros perdentes, propoſitum meum in amicos quoſdam meos, qui erant ex Meſſalinæ adulteris, adeoque infeliciter amati non potuere euertere.

29. *Antequam ſui*] ſibi ipſis enim exitum denique pepererunt.

30. *Examinauit me*] ſuſpenſum tenuit, vt examen in libra vbi paria ſunt pondera.

mum,

mum, & in tanto auaritiæ certamine numquam suppositam manum lucro. Adiice nunc victus parsimoniam, sermonis modestiam, aduersus minores humanitatem, aduersus maiores reuerentiam. Post hoc ipse te consule, verane an falsa memoraueris. Si vera sunt, coram magno teste 31) laudatus es: si falsa, sine teste derisus es. Possum & ipse nunc videri te aut captare, aut experiri. Vtrum libet crede, & omnes timere a me incipe. Virgilianum illud excute: *Nusquam tuta fides.* --- Aut Ouidianum,

--- *Qua terra patet, fera regnat Erinnys.*
In facinus iurasse putes. ---

Aut illud Menandri: (quis enim non in hoc magnitudinem ingenii sui concitauit, detestatus consensum humani generis, tendentis ad vitia?) Omnes, ait, malos viuere: & in scenam velut rusticus poëta prosiluit. Non senem excipit, non puerum, non feminam, non virum: & adiicit, non singulos peccare, nec paucos, sed iam scelus esse contextum. 32) Fugiendum ergo, & in se redeundum est, imo etiam a se recedendum. Hoc tibi, etsi diuidimur mari, præstare tentabo, vt dubium viæ, iniecta manu, ad meliora perducam. Et ne solitudinem sentias, hinc tecum miscebo sermones. Erimus vna, qua parte optimi sumus: dabimus inuicem consilia, non ex vultu audientis pendentia. Longe te ab ista prouincia abducam, ne forte magnam historiis esse fidem credas, & placere tibi incipias, quotiens cogitaueris. Hanc ego habeo sub meo iure prouinciam, quæ maximarum vrbium exercitus & sustinuit & fregit, cum inter Carthaginem & Romam

31. *Coram magno teste*] teipso. *Fromond.*
32. *Scelus esse contextum*] omnes vniuersim in vnum scelus conspirare, & vna quasi contexere. *Fromond.*

in-

ingentis belli pretium iacuit, cum quattuor Romanorum principum, *33)* id est, totius imperii vires contractas in vnum locum vidit, altamque Pompeii fortunam erexit, *34)* Cæsaris fatigauit, Lepidi transtulit, *35)* omniumque cepit: *36)* quæ illi ingenti spectaculo interfuit: ex quo liquere mortalibus posset, quam velox foret ad imum lapsus ex summo, quamque diversa via magnam potentiam fortuna destrueret. Vno enim tempore vidit Pompeium Lepidumque, ex maximo fastigio aliter *37)* ad extrema deiectos, cum Pompeius alienum exercitum fugeret, Lepidus suum.

CAP. I. Itaque vt te tota mente abducam, quamvis multa habeat Sicilia in se, circaque se mirabilia, omnes interim prouinciæ tuæ quæstiones præteribo, & in diuersum cogitationes tuas abstraham. Quæram enim tecum id quod libro superiore distuli. Quid ita Nilus æstiuis mensibus abundet. Cui Danubium similem natura philosophi tradiderunt, quod & fontis ignoti, & æstate quam hieme maior sit. Vtrumque apparuit falsum. Nam & caput eius in Germania esse comperimus: & æstate quidem incipit crescere, sed adhuc manente intra mensuram suam Nilo, primis caloribus, cum sol vehementior inter extrema veris niues emollit, quas ante consumit, quam intumescere Nilus incipiat. Reliquo vero æstatis minuitur, & ad

33. *Quatuor Romanorum Principum*] fuere illi Augustus, Antonius, Lepidus, Triumuiri. & Sex. Pompeius, Pompeii Magni filius.

34. *Erexit*] sex Pompeii partes in Sicilia præualebant. Vnde & Sicilia *fatigauit* Cæsaris Augusti fortunam, qui parum feliciter aliquando, cum partibus Pompeii, imo & Lepidi in Sicilia & mari Siculo conflixit.

35. *Lepidi transtulit*] victus enim in Sicilia ab Augusto Lepidus, & fortuna eius ad victorem translata.

36. *Omniumque cepit*] theatrum scilicet & sedes belli a quatuor illis Principibus gesti.

37. *Aliter*] diuerso modo,

hiber-

hibernam magnitudinem redit, atque ex ea demittitur.

CAP. II. At Nilus ante ortum Caniculæ augetur mediis æstibus, vltra æquinoctium. *1*) Hunc nobilissimum amnem natura extulit ante humani generis oculos, & ita disposuit, vt eo tempore inundaret Ægyptum, quo maxime vsta feruoribus terra vndam altius traheret, *2*) tantum hausura, quantum siccitati annuæ sufficere possit. Nam in ea parte, quæ in Æthiopiam vergit, aut nulli imbres sunt, aut rari, & qui insuetam aquis cælestibus terram non adiuuent. Vnam, vt scis, Ægyptus in hoc spem suam habet. Proinde aut sterilis annus *3*) aut fertilis est, prout ille magnus influxit, aut parcior. Nemo aratorum adspicit cælum. *4*) Quare non cum poëta meo *5*) iocor, & illi Ouidium suum *6*) impingo? qui ait:

- - - *Nec pluuio supplicat herba Ioui.*

Vnde crescere incipiat si comprehendi posset, caussæ quoque incrementi inuenirentur. Nunc vero magnas solitudines peruagatus, & in paludes diffusus, gentibus sparsus, circa Philas primum ex vago & errante colligitur. Philæ insula est aspera & vndique præru-

1. *Mediis æstibus vltra æquinoctium*] cum maximi sunt æstus, vsque dum æquinoctium præterierit. XL dierum spatio iuxta Strabonem, L. iuxta Herodotum. Ita vt incrementum & decrementum C dierum interuallo absoluatur.

2. *Altius traheret*] profundius sorberet. *Fromond.*

3. *Aut sterilis annus &c.*] explicat vlterius Plinius L. V. c. IX.

4. *Adspicit cælum*] vt nostri, sed Nilum vnde fertilitas pendet.

5. *Poeta meo*] Lucilio, ad quem scribit, eum enim Poetam fuisse, ex Præf. huius libri patet.

6. *Ouidium suum*] non Ouidii, sed Tibulli sunt ista L. I. Eleg. VII. *Fromond.*

pta;

pta: duobus in vnum coituris amnibus cingitur, qui Nilo mutantur, & eius nomen ferunt. Vrbem totam complectitur. Hanc 7) Nilus magnus magis quam violentus, egressus Æthiopiam arenasque, per quas iter ad commercia Indici maris est, prælabitur. Excipiunt eum cataractæ, nobilis insigni spectaculo locus. Ibi per arduas excisasque pluribus locis rupes Nilus insurgit, & vires suas concitat. Frangitur enim occurrentibus saxis, & per angusta eluctatus, vbicumque vincit, aut vincitur, fluctuat: & illic excitatis primum aquis quas sine tumultu leni alueo duxerat, violentus, & torrens per malignos transitus prosilit, dissimilis sibi. Quippe ad id lutosus & turbidus fluit. At vbi scopulos verberauit, 8) spumat: & illi non ex natura sua, sed ex iniuria loci 9) color est. Tandemque eluctatus obstantia, in vastam altitudinem 10) subito destitutus cadit, cum ingenti circumiacentium regionum strepitu. Quem perferre gens ibi a Persis collocata non potuit, obtusis assiduo fragore auribus, & ob hoc sedibus ad quietiora translatis. Inter miracula fluminis incredibilem incolarum audaciam accepi. Bini paruula nauigia conscendunt, quorum alter nauem regit, alter exhaurit. Deinde multum inter rapidam insaniam Nili, & reciprocos fluctus

7. *Hanc*] *ab hac* Mss. Bene *Fromend.*

8. *At vbi scopulos verberauit*] *Gronov.* ex Mss. restituit: *at vbi scopulorum fauces liberauit.* Dixerat præcedenti membro: *per malignos transitus prosilit dissimilis sibi.* Id ipsum aliter isto pronuntiat. *fauces* quæuis angustiæ Latinis. *liberare* vero *angustias*, est transire eas, vt docet ad Solin. Salmas. p. 9.

9. *Ex iniuria loci*] ex allisione ad saxa, qua attenuatur aqua, aërem accipit. & ebullit in spumas. *Fromond.*

10. *In vastam altitudinem*] cataractes ille apud *Catadupas* Æthiopiæ populum est. vide ea de re plura ap. Plin. H. N. V, 9. Stephanum de Vrbib. & alios.

volu-

volutati, tandem tenuissimos canales tenent, per quos angusta rupium effugiunt: & cum toto flumine effusi, nauigium ruens manu temperant, magnoque spectantium metu in caput nixi, cum iam adploraueris, mersosque atque obrutos tanta mole credideris, longe ab eo, in quem ciciderant, loco nauigant, tormenti modo missi. Nec mergit cadens vnda, sed planis aquis tradit. Primum incrementum Nili circa insulam quam modo retuli, Philas, noscitur. Exiguo ab hac spatio petra diuiditur, ἄβατον *11*) Græci vocant: nec illam vlli, nisi antistites calcant: illa primum saxa auctum fluminis sentiunt. Post magnum deinde spatium duo eminent scopuli; Nili venas vocant incolæ; ex quibus magna vis funditur, non tamen quanta operire posset Ægyptum. In hæc ora stipem sacerdotes, & aurea dona præfecti, cum solenne venit sacrum, jaciunt. Hinc iam manifestus nouarum virium Nilus, alto ac profundo alueo fertur, ne in latitudinem excedat obiectu montium pressus. Circa Memphim demum liber, & per campestria vagus, in plura scinditur flumina, manuque canalibus factis, vt sit modus *12*) in derivantium potestate, per totam discurrit Ægyptum. Initio diducitur, deinde continuatis aquis in faciem lati ac turbidi maris stagnat: cursum illi violentiamque eripit latitudo regionum, in quas extenditur, dextra læuaque totam amplexus Ægyptum. Quantum creuit Nilus, tantum spei in annum est. Nec computatio fallit agricolam: adeo ad mensuram fluminis respondet *13*), quam fertilem

11. *ἄβατον*] i. e. inaccessum.

12. *Modus*] i.e. quantitas, nam manu factis canalibus, in eos ex Nilo quantum videbatur deriuare quisque poterat.

13. *Respondet*] subintelligenda *terra*.

facit Nilus. Is arenoſo & ſitienti ſolo & aquam inducit & terram. Nam cum turbulentus fluat, omnem in ſiccis atque hiantibus locis fæcem relinquit: & quidquid pingue ſecum tulit, arentibus locis allinit: iuuatque agros duabus ex cauſſis, & quod inundat, & quod oblimat. Ita quidquid non adiit, ſterile ac ſqualidum iacet. Si creuit ſuper debitum, nocuit. Mira æque natura fluminis, quod cum ceteri amnes abluant terras & euiſcerent *14*), Nilus tanto ceteris maior, adeo nihil exedit, nec abradit, vt contra adiiciat vires, minimumque in eo ſit quod ſolum temperet. Illato enim limo, arenas ſaturat ac iungit. *15*) Debetque illi Ægyptus non tantum fertilitatem terrarum, ſed ipſas. *16*) Illa facies pulcherrima eſt, cum iam ſe in agros Nilus ingeſſit. Latent campi, opertæque ſunt valles: oppida inſularum modo exſtant. Nullum in mediterraneis, niſi per nauigia commercium eſt. Maiorque eſt lætitia gentibus, quo minus terrarum ſuarum vident. Sic quoque cum ſe ripis continet Nilus, per ſeptena oſtia in mare emittitur: quodcumque elegeris ex his, mare eſt. *17*) Multos nihilominus ignobiles ramos in aliud atque aliud littus porrigit. Ceterum belluas, marinis vel magnitudine vel noxa pares, educat. Et ex eo quantus ſit, æſtimari poteſt, quod ingentia animalia, & pabulo ſufficienti, & ad vagandum loco, continet. Balbillus virorum optimus, in omni litterarum genere rariſſimus, auctor eſt, cum ipſe præfe-

14. Euiſcerent] eluendo quicquid in poris fœcundum eſt & pingue. *Fromond.*

15. Saturat ac iungit] h. e. pingues facit & alligat denſaſque reddit.

16. Sed ipſas] ſc. terras quas adiecto limo extollit.

17. Mare eſt] tam amplum vt maris ſpeciem referat.

ctus

ctus obtineret Ægyptum, Heracleotico ostio Nili, quod est maximum, spectaculo sibi fuisse delphinorum a mari occurrentium, & crocodilorum a flumine aduersum agmen agentium, velut pro partibus prælium. Crocodilos ab animalibus placidis morsuque innoxiis victos. His superior pars corporis dura & impenetrabilis est etiam maiorum animalium dentibus; at inferior, mollis ac tenera: hanc delphini spinis *18*), quas dorso eminentes gerunt, submersi vulnerabant, & in aduersum enixi diuidebant. Recisis hoc modo pluribus, ceteri velut acie versa refugerunt. Fugax animal audaci, audacissimum timido. Nec illos Tentyritæ *19*) generis aut sanguinis proprietate superant, sed contemptu & temeritate. Vltro enim insequuntur, fugientesque iniecto trahunt laqueo: plerique pereunt, quibus minus præsens animus ad persequendum fuit. Nilum aliquando marinam aquam detulisse, Theophrastus est auctor. Biennio continuo, regnante Cleopatra, non ascendisse, decimo regni anno & vndecimo, constat. Significatam aiunt duobus rerum potientibus defectionem. Antonii enim Cleopatræque defecit imperium. Per nouem annos non ascendisse Nilum superioribus seculis, Callimachus est auctor. Sed nunc ad inspiciendas caussas, propter quas æstate Nilus crescat, accedam, & ab antiquissimis incipiam. Anaxagoras ait, ex Æthiopiæ iugis solutas niues ad Nilum vsque decurrere. In eadem opinione omnis vetustas fuit. Hoc Æschylus, Sophocles, Euripides, tradunt. Sed falsum esse, argumentis plurimis patet. Primo Æthiopiam feruentissimam esse,

18. Spinis] de his delphinorum contra Crocodilos armis vid. etiam Plin. L. VIII c. 25.

19. Tentyritæ] de quorum aduersus Crocodilos audacia Plinius L. XXIIX c. 3. & L. VIII. c. 25.

indicat hominum aduſtus color, & Troglodytæ, quibus ſubterraneæ domus ſunt. Saxa velut igni feruescunt, non tantum medio, ſed inclinato quoque die: ardens puluis, nec humani veſtigii patiens: argentum replumbatur 20): ſignorum coagmenta ſoluuntur: nullum materiæ ſuperadornatæ manet operimentum. Auſter quoque, qui ex illo tractu venit, ventorum calidiſſimus eſt. Nullum ex his animalibus quæ latent bruma, vnquam reconditur. Etiam per hiemem in ſummo & aperto ſerpens eſt. Alexandriæ quoque, quæ longe ab huiuſmodi immodicis caloribus eſt poſita, niues non cadunt: ſuperiora etiam pluuia carent. Quemadmodum ergo regio tantis ſubiecta feruoribus duraturas per totam æſtatem niues recipit? Quas ſane aliqui montes illic quoque excipiant 21): numquam tamen magis quam Alpes, quam Thraciæ iuga aut Caucaſus. Atqui horum montium flumina vere & prima æſtate intumeſcunt, deinde hibernis minora ſunt. Quippe vernis temporibus 22) imbres niuem diluunt: reliquias eius primus calor diſſipat. Nec Rhenus, nec Rhodanus, nec Iſter, nec Cayſtrus ſubiacent malo 23): æſtate proueniunt. Altiſſimæ ſunt & in illis Septemtrionalibus iugis niues. Phaſis quoque per id tempus & Boryſthenes creſceret, ſi niues flumina poſſent contra æſtatem 24) magna producere. Præterea ſi hæc cauſſa

20. *Replumbatur*] proprie plumbum *replumbari* dicimus, cum reſoluitur plumbi ferrumen, quod rei cuiuſpiam iungebat & alligabat partes. *Fromond.*

21. *Excipiant*] h. e. ponamus excipere.

22. *Temporibus*] *teporibus* mauult *Gronov.*

23. *Subiacent malo*] turbatum hic aliquid putat *Fromond.* legit: *ſubiacentes malo æſtate proueniunt.* nec ſic tamen acquieſcit.

24. *Contra æſtatem*] nequicquam renitentibus æſtiuis ſolis æſtibus.

attol-

attolleret Nilum, æstate prima plenissimus flueret. Tunc enim maximæ & integræ adhuc niues, ex mollissimoque tabes est. Nilus autem per menses quattuor liquitur, & illi æqualis accessio est. 25) Si Thaleti credis, Etesiæ discedenti 26) Nilo resistunt, & cursus eius acto contra ostia mari sustinent: ita reuerberatus in se recurrit: nec crescit, sed exitu prohibitus resistit, & quacumque mox potuit, inconcessus 27) erumpit. Euthymenes Massiliensis testimonium dicit: Nauigaui, inquit, Atlanticum mare. Inde Nilus fluit maior, quamdiu Etesiæ tempus obseruant: tunc enim eiicitur mare instantibus ventis. Cum resederint, & pelagus conquiescit: minorque discedenti inde vis Nilo est. Ceterum dulcis maris sapor est, & similes Niloticis belluæ. Quare ergo 28), si Nilum Etesiæ prouocant, & ante illos incipit incrementum eius, & post eos durat? Præterea non fit maior, quo illi flauere vehementius? Nec remittitur incitaturque, prout illis impetus fuit: quod fieret si illorum viribus cresceret. Quid quod Etesiæ littus Ægyptium verberant, & contra illos Nilus descendit, inde venturus, vnde illi, si origo ab illis esset? Præterea ex mari purus & cæruleus efflueret, non vt nunc turbidus venit. Adde, quod testimonium eius testium turba coarguitur. Tunc erat mendacio locus, cum ignota essent externa. Licebat illis fabulas mittere. Nunc vero tota exteri maris 29) ora mercatorum nauibus

25. *Æqualis accessio est*] paullatim & æqualibus incrementis ad plenitudinem venit, non prima statim æstate plenissimus, quando altissimæ & integræ adhuc niues. *Fromond.*

26. *Discedenti*] in mare defluenti.

27. *Inconcessus*] discedere prohibitus.

28. *Quare ergo*] iam Euthymenem, cuius verba hactenus exhibuit, confutare incipit Seneca.

29. *Exteri maris*] Oceani Atlantici quem exterum mare vocat, vt a mediterraneo distinguat. *Fromond.*

ſtringitur: quorum nemo narrat nunc cæruleum Nilum, aut mare ſaporis alterius. quod & natura credi vetat: quia dulciſſimum quodque & leuiſſimum ſol trahit. 30) Præterea quare hieme non creſcit? & tunc poteſt ventis concitari mare, aliquando quidem maioribus. Nam Eteſiæ temperati ſunt. Quod ſi e mari ferretur Atlantico, ſemel oppleret Ægyptum. At nunc per gradus creſcit. Oenopides Chius ait, hieme calorem ſub terris contineri: ideo & ſpecus calidos eſſe, & tepidiorem puteis aquam: itaque venas interno calore ſiccari. Sed in aliis terris augentur imbribus flumina. Nilum, quia nullo imbre adiuuetur, tenuari, deinde creſcere per æſtatem: quo tempore frigent interiora terrarum, & redit rigor fontibus. Quod ſi verum eſſet, æſtate flumina creſcerent, omneſque putei æſtate abundarent. Deinde non calorem hieme ſub terris eſſe maiorem. Aqua & ſpecus & putei tepent: quia aëra rigentem extrinſecus non recipiunt. Ita non calorem habent, ſed frigus excludunt. Ex eadem cauſſa æſtate refrigeſcunt: quia illo remotus ſeductuſque aër calefactus non peruenit. Diogenes Apolloniates ait: Sol humorem ad ſe rapit: hunc exſiccata tellus tum ex mari ducit, tum ex ceteris aquis. Fieri autem non poteſt, vt vna ſicca ſit tellus, alia abundet. Sunt enim perforata omnia, & in itinera peruia. Sicca ab humidis ſumunt aliquando. Niſi aliquid terra acciperet, exaruiſſet. Ergo vndas ſol trahit: ſed ex his quæ premunt 31), maxime hæc me-

30. *Dulciſſimum quodque & leuiſſimum ſol trahit*] particulæ ſalinæ grauiores ſunt, dulciſſimum itaque quoduis & adeo leuiſſimum ſol trahit, h. e. in vapores conuertit ſuaque adeo mari ſalſedo relinquitur.

31. *Premunt*] lego *premuntur* ſcilicet a ſole, qui maxime meridianis regionibus ſub zona torrida incumbit.

ridiana sunt. Terra cum exaruit, plus ad se humoris adducit. vt in lucernis oleum illo fluit, vbi exuritur: sic aqua illo incumbit, quo vis caloris & terræ æstuantis arcessit. Vnde ergo trahitur? ex illis scilicet partibus semper hibernis, Septemtrionalibus, vnde exundat. Ob hoc Pontus in infernum mare assidue fluit rapidus, non vt cetera maria, alternatis vltro citro æstibus, in vnam partem semper pronus & torrens. Quod nisi faceret, hisque itineribus, quod cuique deest, redderetur, quod cuique superest, emitteretur; iam aut siccata essent omnia, aut inundata. Iterrogare Diogenem libet, quare, cum pontus & amnes cuncti inuicem commeent, non omnibus locis æstate maiora sunt flumina? Ægyptum sol magis percoquit. Itaque Nilus magis crescit. Sed in ceteris quoque terris aliqua fluminibus fit adiectio. Deinde quare vlla pars terræ sine humore est, cum omnis ad se ex aliis regionibus trahit: eoque magis, quo calidior est? Deinde quare Nilus dulcis est, si illi e mari vnda est? Nec enim vlli fluminum dulcior gustus.

CAP. III. Grandinem hoc modo fieri, si tibi affirmauero, quo apud nos glacies fit, gelata nube tota, nimis audacem rem fecero. Itaque ex his me testibus numera secundæ notæ, qui vidisse quidem se negant, sed audisse. Aut quod historici faciunt, & ipse faciam. Illi cum multa mentiti sunt ad arbitrium suum, vnam aliquam rem nolunt spondere: sed adiiciunt, Penes auctores fides erit. Ergo si mihi parum credis, Posidonius tibi auctoritatem promittet, tam in illo quod præteriit, quam in hoc quod secuturum est. Grandinem enim fieri ex nube aquosa, etiam in humorem versa, sic affirmabit, tamquam interfuerit. Quare autem rotunda sit grando, etiam

etiam sine magistro scire potes, cum adnotaueris, stillicidium omne conglomerari. Quod & in speculis apparet, quæ humorem halitu colligunt, & in poculis sparsis, aliaque omni læuitate: nam & in herbarum vel arborum foliis, si quæ guttæ adhæserunt, in rotundum iacent.

Quid magis est saxo durum? quid mollius vnda?
Dura tamen molli saxa cauantur aqua.

aut, vt alius poëta ait:

Stillicidi casus lapidem cauat. - - -

& hæc ipsa excauatio rotunda fit. Ex quo apparet, illud huic quoque simile esse quod cauat. Locum enim sibi ad formam & habitum suum exsculpit. Præterea potest, etiam si non fuerit grando talis, cum defertur, corrotundari, & toties per spatium aëris densi deuoluta æquabiliter atque in orbem teri. Quod nix pati non potest: quia non est tam solida, imo quia tam fusa est, & non per magnam altitudinem cadit, sed circa terras initium eius est. Ita non longius illi per aëra, sed ex proximo lapsus est. Quare non & ego idem mihi permittam, quod Anaxagoras, cum inter nullos magis quam inter philosophos esse debeat æqua libertas? Grando nihil aliud est quam suspensa glacies. Nix, in pruina 1) pendens congelatio. Illud enim iam diximus, quod inter aquam & rorem interest, hoc inter pruinam & glaciem, necnon inter niuem & grandinem interesse.

CAP. IV. Poteram me, peracta quæstione, dimittere: sed bene emensum dabo 1): & quoniam cœpi tibi molestus esse, quidquid in hoc loco quæritur, dicam. Quæritur autem, quare hieme ningat, non grandinet: &

1. *Nix in pruina*] leg. *Nix & pruina*. *Pincian.*

1. *Bene emensum dabo*] adiecto ἐπιμέτρῳ & velut auctario. *Fromond.*

vere,

vere, iam frigore infracto, grando cadat. Nam vt fallar tibi 2), verum mihi quidem persuadetur, qui me vsque ad mendacia hæc leuiora, in quibus os præcidi, non oculi erui solent 3), credulum præsto. Hieme aër riget: & ideo nondum in aquam vertitur, sed in niuem, cui aër propior est. Cum ver cœpit, maior inclinatio aëris sequitur, & calidiore cælo maiora fiunt stillicidia. Ideo, vt ait Virgilius noster,

- - - cum ruit imbriferum ver,

vehementior immutatio est aëris vndique patefacti & soluentis se, ipso tempore adiuuante. Ob hoc nimbi graues magis vastique quam pertinaces 4) deferuntur. Bruma lentas pluuias habet & tenues: quales sæpe solent interuenire, cum pluuia rara & minuta, niuem quoque admixtam habet. Dicimus niualem diem, cum altum frigus, & triste cælum est. Præterea Aquilone flante, & suum cælum 5) habente, minutæ pluuiæ sunt: Austro imber improbior est, & guttæ pleniores sunt.

CAP. V. Rem a nostris positam 1) nec dicere audeo, quia infirma videtur: nec præterire. Quid enim mali est, aliquid & faciliori iudici scribere 2)? Imo si omnia argumenta ad obrussam cœperimus exigere, silentium indicetur. Pauca enim admodum

2. *Vt fallar tibi*] vt tu me falli existimes.

3. *Os præcidi, non oculi erui solent*] præcidere os audientibus videntur, qui ita mentiuntur, vt contradici non facile possit: at oculos eruere, qui non verentur ea pro veris affirmare, quæ adspectu ipso mendacii coargui possunt. Excæcare enim eos qui audiunt quantum in ipsis est videntur. *Muret.*

4. *Pertinaces*] diu durantes.

5. *Suum cælum*] frigidum scilicet.

1. *A nostris positam*] a Stoicis affirmatam.

2. *Aliquid & faciliori iudici scribere*] aliquid scribere quod æquitate iudicis opus habeat.

ſunt ſine aduerſario. Cetera etiam ſi vincunt, litigant. 3) Aiunt, quidquid circa Scythiam & Pontum & Septemtrionalem plagam glaciatum & adſtrictum eſt, vere relaxari. tunc flumina gelata diſcedere, tunc obrutos montes niuem ſoluere. Credibile eſt ergo, frigidos ſpiritus inde fieri, & verno cælo remiſceri. Illud quoque adiiciunt, quod nec ſum expertus, nec experiri cogito. Tu quoque, cenſeo, ſi volueris verum exquirere, niuem ita caue experiaris. Minus algere aiunt pedes eorum, qui fixam & duram niuem calcant, quam eorum qui teneram & labefactam. Ergo, ſi non mentiuntur, quidquid ex illis Septemtrionalibus locis, iam diſturbata niue, & glacie frangente ſe fertur, id meridianæ partis tepentem iam humidumque aëra alligat, & perſtringit. 4) Itaque cum pluuia futura erat, grando fit, iniuria frigoris.

CAP. VI. Non tempero mihi, quo minus omnes noſtrorum ineptias proferam. Quoſdam peritos obſeruandarum nubium eſſe affirmant, & prædicere, cum grando futura ſit: & hoc intelligere vſu ipſo potuiſſe, cum colorem nubium notaſſent, quem grando toties inſequebatur. Illud incredibile, Cleonis 1) fuiſſe publice præpoſitos χαλαζοφύλακας, ſpeculatores futuræ grandinis. Hi cum ſignum dediſſent, adeſſe iam grandinem, quid exſpectas? vt homines ad penulas diſcurrerent, aut ad ſcorteas 2)?

3. *Litigant*] exceptionibus tamen obnoxiæ ſunt.

4. *Perſtringit*] imo *ſtringit*, nam *perſtringere* aliud eſt *Gronov.*

1. *Cleonis*] memorat & Clem. Al. Strom. VI. vbi magos vocat iſtos qui Cleonis fuere, grandinis obſeruatores. *Fromond.*

2. *Scorteas*] genus penulæ pelliceæ ex *ſcorto*, h. e. pelle confectæ. ad has vero grandine imminente diſcuſſuri videbantur præmoniti, vt ſe aduerſus grandinem imminentem defenderent.

Imo pro se quisque alius agnum immolabat, alius pullum. Protinus illæ nubes alio declinabant, cum aliquid gustassent sanguinis. Hoc rides. Accipe, quod rideas magis. Si quis nec agnum nec pullum habebat, quod sine damno 3) fieri poterat, manus sibi afferebat. Et ne tu auidas aut crudeles existimes nubes, digitum suum bene acuto graphio pungebat, & hoc sanguine litabat. Nec minus ab huius agello grando se auertebat, quam ab illo, in quo maioribus hostiis exorata erat.

CAP. VII. Rationem huius rei quidam quærunt. Alteri, vt homines sapientissimos decet, negant posse fieri, vt cum grandine aliquis paciscatur, & tempestates munusculis redimat, quamuis munera etiam deos vincant. Alteri suspicari ipsos aiunt, esse in ipso sanguine vim quamdam potentem auertendæ nubis, ac repellendæ. Sed quomodo in tam exiguo sanguine potest esse vis tanta, vt in altum penetret, & eam sentiant nubes? Quanto expeditius erat dicere, Mendacium & fabula est? At Cleonis iudicia reddebant in illos, quibus delegata erat cura prouidendæ tempestatis: quod negligentia eorum vineæ vapulassent, aut segetes procidissent. Et apud nos in duodecim tabulis cauetur, ne quis alienos fructus excantassit. Rudis adhuc antiquitas credebat & attrahi imbres cantibus, & repelli: quorum nihil posse fieri, tam palam est, vt huius rei caussa nullius philosophi schola intranda sit.

CAP. VIII. Vnam rem adhuc adiiciam, & fauere ac plaudere te iuuabit. Aiunt niuem in ea parte aëris fieri, quæ prope terras est. Hanc enim plus habere caloris ex tribus caussis. Vna, quod omnis

3. *Sine damno*] sine iactura & impendio.

ter-

terrarum euaporatio, cum multum intra se feruidi aridique habeat, hoc est calidior, quo recentior. Altera, quod radii solis a terra resiliunt, & in se recurrunt. Horum duplicatio proxima quæque a terris calefacit. Quæ ideo plus habent teporis, quia solem bis sentiunt. 1) Tertia caussa est, quod magis superiora perflantur. at quæcumque depressa sunt, minus ventis verberantur.

CAP. IX. Accedit his ratio Democriti. Omne corpus quo solidius est, hoc calorem citius concipit, & diutius seruat. Itaque si in sole posueris æneum vas & vitreum & argenteum, æneo citius calor accedet, diutius hærebit. Adiicit deinde, quare hoc existimet fieri. His, inquit, corporibus, quæ duriora, & pressiora densioraque sunt, necesse est minora foramina esse, & tenuiorem in singulis spiritum. Sequitur vt quemadmodum minora balnearia & minora miliaria 1) citius calefiunt, sic hæc foramina occulta & oculos effugientia, & celerius feruorem sentiant, & propter easdem angustias quidquid receperunt, tardius reddant.

CAP. X. Hæc longe præparata ad id perducunt, de quo nunc quæritur. Omnis aër quo propior est terris, hoc crassior. Quemadmodum in aqua & in omni humore fæx ima est: ita in aëre spississima quæque desidunt. Iam autem probatum est, omnia quo crassioris solidiorisque materiæ sunt, hoc fidelius custodire calorem receptum: sed quo editior est aër, & quo longius a terrarum colluuie recessit, hoc sincerior puriorque est. Itaque solem non retinet, sed velut per inane transmittit: ideo minus calefit.

1. *Bis sentiunt*] radium scilicet eius directum & reflexum.
1. *Miliaria*] vasis genus de quo & supra.

CAP.

CAP. XI. Contra autem quidam aiunt, cacumina montium hoc calidiora esse debere, quo soli propiora sunt. Qui mihi videntur errare, quod Apenninum, & Alpes, & alios notos ob eximiam altitudinem montes intantum putant crescere 1), vt illorum magnitudo sentire solis viciniam possit. Excelsa sunt ista, quamdiu nobis comparantur: at vero vbi vniuersum respexeris, manifesta est omnium humilitas. Inter se vincuntur, & vincunt. 2) Ceterum intantum nihil attollitur, vt collatione totius nulla sit vel maximis portio: quod nisi esset, non diceremus, totum orbem terrarum pilam esse. Pilæ proprietas est, cum æqualitate quadam rotunditas: æqualitatem autem hanc accipe, quam vides in lusoria pila. Non multum illi commissuræ & rimæ earum nocent, quo minus par sibi ab omni parte dicatur. quomodo in hac pila, nihil illa interualla officiunt ad speciem rotundi, sic nec in vniuerso quidem orbe terrarum editi montes, quorum altitudo totius mundi collatione consumitur. 3) Qui dicit altiorem montem, quia solem propius excipiat, magis calere debere: idem dicere potest, longiorem hominem citius quam pusillum debere calefieri, & citius caput eius quam pedes. At quisquis mundum mensura sua 4) æstimauerit, & terram cogitauerit tenere puncti locum, intelliget nihil in illa posse ita eminere, vt cælestia magis sentiat, velut in propinquum illis accesserit. Montes isti quos suspicimus,

1. *In tantum putant crescere*] tantam earum altitudinem esse censent.

2. *Inter se vincuntur & vincunt*] vnus alteri comparatus excelsus magis dicitur vel depressus.

3. *Consumitur*] perit, & pro nulla reputatur, si ad totum orbem exiguas istas montium prominentias referas.

4. *Mensura sua*] i. e. iusta & vera.

&

ingentis belli pretium iacuit, cum quattuor Romanorum principum, *33)* id est, totius imperii vires contractas in vnum locum vidit, altamque Pompeii fortunam erexit, *34)* Cæsaris fatigauit, Lepidi transtulit, *35)* omniumque cepit: *36)* quæ illi ingenti spectaculo interfuit: ex quo liquere mortalibus posset, quam velox foret ad imum lapsus ex summo, quamque diversa via magnam potentiam fortuna destrueret. Vno enim tempore vidit Pompeium Lepidumque, ex maximo fastigio aliter *37)* ad extrema deiectos, cum Pompeius alienum exercitum fugeret, Lepidus suum.

CAP. I. Itaque vt te tota mente abducam, quamvis multa habeat Sicilia in se, circaque se mirabilia, omnes interim prouinciæ tuæ quæstiones præteribo, & in diuersum cogitationes tuas abstraham. Quæram enim tecum id quod libro superiore distuli. Quid ita Nilus æstiuis mensibus abundet. Cui Danubium similem natura philosophi tradiderunt, quod & fontis ignoti, & æstate quam hieme maior sit. Vtrumque apparuit falsum. Nam & caput eius in Germania esse comperimus: & æstate quidem incipit crescere, sed adhuc manente intra mensuram suam Nilo, primis caloribus, cum sol vehementior inter extrema veris niues emollit, quas ante consumit, quam intumescere Nilus incipiat. Reliquo vero æstatis minuitur, & ad

33. *Quatuor Romanorum Principum*] fuere illi Augustus, Antonius, Lepidus, Triumuiri. & Sex. Pompeius, Pompeii Magni filius.

34. *Erexit*] sex Pompeii partes in Sicilia præualebant. Vnde & Sicilia *fatigauit* Cæsaris Augusti fortunam, qui parum feliciter aliquando, cum partibus Pompeii, imo & Lepidi in Sicilia & mari Siculo conflixit.

35. *Lepidi transtulit*] victus enim in Sicilia ab Augusto Lepidus, & fortuna eius ad victorem translata.

36. *Omniumque cepit*] theatrum scilicet & sedes belli a quatuor illis Principibus gesti.

37. *Aliter*] diuerso modo,

hiber-

hibernam magnitudinem redit, atque ex ea demittitur.

CAP. II. At Nilus ante ortum Caniculæ augetur mediis æstibus, vltra æquinoctium. 1) Hunc nobilissimum amnem natura extulit ante humani generis oculos, & ita disposuit, vt eo tempore inundaret Ægyptum, quo maxime vsta feruoribus terra vndam altius traheret, 2) tantum hausura, quantum siccitati annuæ sufficere possit. Nam in ea parte, quæ in Æthiopiam vergit, aut nulli imbres sunt, aut rari, & qui insuetam aquis cælestibus terram non adiuuent. Vnam, vt scis, Ægyptus in hoc spem suam habet. Proinde aut sterilis annus 3) aut fertilis est, prout ille magnus influxit, aut parcior. Nemo aratorum adspicit cælum. 4) Quare non cum poëta meo 5) iocor, & illi Ouidium suum 6) impingo? qui ait:

- - - *Nec pluuio supplicat herba Ioui.*

Vnde crescere incipiat si comprehendi posset, caussæ quoque incrementi inuenirentur. Nunc vero magnas solitudines peruagatus, & in paludes diffusus, gentibus sparsus, circa Philas primum ex vago & errante colligitur. Philæ insula est aspera & vndique præru-

1. *Mediis æstibus vltra æquinoctium*] cum maximi sunt æstus, vsque dum æquinoctium præterierit. XL dierum spatio iuxta Strabonem. L. iuxta Herodotum. Ita vt incrementum & decrementum C dierum interuallo absoluatur.

2. *Altius traheret*] profundius sorberet. *Fromond.*

3. *Aut sterilis annus &c.*] explicat vlterius Plinius L. V. c. IX.

4. *Adspicit cælum*] vt nostri, sed Nilum vnde fertilitas pendet.

5. *Poeta meo*] Lucilio, ad quem scribit, eum enim Poetam fuisse, ex Præf. huius libri patet.

6. *Ouidium suum*] non Ouidii, sed Tibulli sunt ista L. I. Eleg. VII. *Fromond.*

pta;

pta: duobus in vnum coituris amnibus cingitur, qui Nilo mutantur, & eius nomen ferunt. Vrbem totam complectitur. Hanc 7) Nilus magnus magis quam violentus, egressus Æthiopiam arenasque, per quas iter ad commercia Indici maris est, prælabitur. Excipiunt eum cataractæ, nobilis insigni spectaculo locus. Ibi per arduas excisasque pluribus locis rupes Nilus insurgit, & vires suas concitat. Frangitur enim occurrentibus saxis, & per angusta eluctatus, vbicumque vincit, aut vincitur, fluctuat: & illic excitatis primum aquis quas sine tumultu leni alueo duxerat, violentus, & torrens per malignos transitus prosilit, dissimilis sibi. Quippe ad id lutosus & turbidus fluit. At vbi scopulos verberauit, 8) spumat: & illi non ex natura sua, sed ex iniuria loci 9) color est. Tandemque eluctatus obstantia, in vastam altitudinem 10) subito destitutus cadit, cum ingenti circumiacentium regionum strepitu. Quem perferre gens ibi a Persis collocata non potuit, obtusis assiduo fragore auribus, & ob hoc sedibus ad quietiora translatis. Inter miracula fluminis incredibilem incolarum audaciam accepi. Bini paruula nauigia conscendunt, quorum alter nauem regit, alter exhaurit. Deinde multum inter rapidam insaniam Nili, & reciprocos fluctus

7. *Hanc*] *ab hac* Mss. Bene *Fromond.*

8. *At vbi scopulos verberauit*] *Gronov.* ex Mss. restituit: *at vbi scopulorum fauces liberauit.* Dixerat præcedenti membro: *per malignos transitus prosilit dissimilis sibi.* Id ipsum aliter isto pronuntiat. *fauces* quæuis angustiæ Latinis. *liberare* vero *angustias*, est transire eas, vt docet ad Solin. Salmas. p. 9.

9. *Ex iniuria loci*] ex allisione ad saxa, qua attenuatur aqua, aërem accipit, & ebullit in spumas. *Fromond.*

10. *In vastam altitudinem*] cataractes ille apud *Catadupos* Æthiopiæ populum est. vide ea de re plura ap. Plin. H. N. V, 9. Stephanum de Vrbib. & alios.

volu-

volutati, tandem tenuissimos canales tenent, per quos angusta rupium effugiunt: & cum toto flumine effusi, nauigium ruens manu temperant, magnoque spectantium metu in caput nixi, cum iam adploraueris, mersosque atque obrutos tanta mole credideris, longe ab eo, in quem ceciderant, loco nauigant, tormenti modo missi. Nec mergit cadens vnda, sed planis aquis tradit. Primum incrementum Nili circa insulam quam modo retuli, Philas, noscitur. Exiguo ab hac spatio petra diuiditur, *ἄβατον* *11)* Græci vocant: nec illam vlli, nisi antistites calcant: illa primum saxa auctum fluminis sentiunt. Post magnum deinde spatium duo eminent scopuli; Nili venas vocant incolæ; ex quibus magna vis funditur, non tamen quanta operire posset Ægyptum. In hæc ora stipem sacerdotes, & aurea dona præfecti, cum solenne venit sacrum, iaciunt. Hinc iam manifestus nouarum virium Nilus, alto ac profundo alueo fertur, ne in latitudinem excedat obiectu montium pressus. Circa Memphim demum liber, & per campestria vagus, in plura scinditur flumina, manuque canalibus factis, vt sit modus *12)* in derivantium potestate, per totam discurrit Ægyptum. Initio diducitur, deinde continuatis aquis in faciem lati ac turbidi maris stagnat: cursum illi violentiamque eripit latitudo regionum, in quas extenditur, dextra læuaque totam amplexus Ægyptum. Quantum creuit Nilus, tantum spei in annum est. Nec computatio fallit agricolam: adeo ad mensuram fluminis respondet *13)*, quam fertilem

11. ἄβατον] i. e. inaccessum.

12. Modus] i.e, quantitas, nam manu factis canalibus, in eos ex Nilo quantum videbatur deriuare quisque poterat.

13. Respondet] subintelligenda *terra*.

facit Nilus. Is arenoso & sitienti solo & aquam inducit & terram. Nam cum turbulentus fluat, omnem in siccis atque hiantibus locis fæcem relinquit: & quidquid pingue secum tulit, arentibus locis allinit: iuuatque agros duabus ex caussis, & quod inundat, & quod oblimat. Ita quidquid non adiit, sterile ac squalidum iacet. Si creuit super debitum, nocuit. Mira æque natura fluminis, quod cum ceteri amnes abluant terras & euiscerent *14)*, Nilus tanto ceteris maior, adeo nihil exedit, nec abradit, vt contra adiiciat vires, minimumque in eo sit quod solum temperet. Illato enim limo, arenas saturat ac iungit. *15)* Debetque illi Ægyptus non tantum fertilitatem terrarum, sed ipsas. *16)* Illa facies pulcherrima est, cum iam se in agros Nilus ingessit. Latent campi, opertæque sunt valles: oppida insularum modo exstant. Nullum in mediterraneis, nisi per nauigia commercium est. Maiorque est lætitia gentibus, quo minus terrarum suarum vident. Sic quoque cum se ripis continet Nilus, per septena ostia in mare emittitur: quodcumque elegeris ex his, mare est. *17)* Multos nihilominus ignobiles ramos in aliud atque aliud littus porrigit. Ceterum belluas, marinis vel magnitudine vel noxa pares, educat. Et ex eo quantus sit, æstimari potest, quod ingentia animalia, & pabulo sufficienti, & ad vagandum loco, continet. Balbillus virorum optimus, in omni litterarum genere rarissimus, auctor est, cum ipse præfe-

14. *Euiscerent*] eluendo quicquid in poris fœcundum est & pingue. *Fromond.*

15. *Saturat ac iungit*] h.e. pingues facit & alligat densasque reddit.

16. *Sed ipsas*] sc. terras quas adiecto limo extollit.

17. *Mare est*] tam amplum vt maris speciem referat.

ctus

ctus obtineret Ægyptum, Heracleotico ostio Nili, quod est maximum, spectaculo sibi fuisse delphinorum a mari occurrentium, & crocodilorum a flumine aduersum agmen agentium, velut pro partibus prælium. Crocodilos ab animalibus placidis morsuque innoxiis victos. His superior pars corporis dura & impenetrabilis est etiam maiorum animalium dentibus; at inferior, mollis ac tenera: hanc delphini spinis *18)*, quas dorso eminentes gerunt, submersi vulnerabant, & in aduersum enixi diuidebant. Recisis hoc modo pluribus, ceteri velut acie versa refugerunt. Fugax animal audaci, audacissimum timido. Nec illos Tentyritæ *19)* generis aut sanguinis proprietate superant, sed contemptu & temeritate. Vltro enim insequuntur, fugientesque iniecto trahunt laqueo: plerique pereunt, quibus minus præsens animus ad persequendum fuit. Nilum aliquando marinam aquam detulisse, Theophrastus est auctor. Biennio continuo, regnante Cleopatra, non ascendisse, decimo regni anno & vndecimo, constat. Significatam aiunt duobus rerum potientibus defectionem. Antonii enim Cleopatræque defecit imperium. Per nouem annos non ascendisse Nilum superioribus seculis, Callimachus est auctor. Sed nunc ad inspiciendas caussas, propter quas æstate Nilus crescat, accedam, & ab antiquissimis incipiam. Anaxagoras ait, ex Æthiopiæ iugis solutas niues ad Nilum vsque decurrere. In eadem opinione omnis vetustas fuit. Hoc Æschylus, Sophocles, Euripides, tradunt. Sed falsum esse, argumentis plurimis patet. Primo Æthiopiam feruentissimam esse,

18. *Spinis*] de his delphinorum contra Crocodilos armis vid. etiam Plin. L. VIII c. 25.

19. *Tentyritæ*] de quorum aduersus Crocodilos audacia Plinius L. XXIIX c. 3. & L. VIII. c. 25.

indicat hominum aduſtus color, & Troglodytæ, quibus ſubterraneæ domus ſunt. Saxa velut igni ferueſcunt, non tantum medio, ſed inclinato quoque die: ardens puluis, nec humani veſtigii patiens: argentum replumbatur 20): ſignorum coagmenta ſoluuntur: nullum materiæ ſuperadornatæ manet operimentum. Auſter quoque, qui ex illo tractu venit, ventorum calidiſſimus eſt. Nullum ex his animalibus quæ latent bruma, vnquam reconditur. Etiam per hiemem in ſummo & aperto ſerpens eſt. Alexandriæ quoque, quæ longe ab huiuſmodi immodicis caloribus eſt poſita, niues non cadunt: ſuperiora etiam pluuia carent. Quemadmodum ergo regio tantis ſub ecta feruoribus duraturas per totam æſtatem niues recipit? Quas ſane aliqui montes illic quoque excipiant 21): numquam tamen magis quam Alpes, quam Thraciæ iuga aut Caucaſus. Atqui horum montium flumina vere & prima æſtate intumeſcunt, deinde hibernis minora ſunt. Quippe vernis temporibus 22) imbres niuem diluunt: reliquias eius primus calor diſſipat. Nec Rhenus, nec Rhodanus, nec Iſter, nec Cayſtrus ſubiacent malo 23): æſtate proueniunt. Altiſſimæ ſunt & in illis Septemtrionalibus iugis niues. Phaſis quoque per id tempus & Boryſthenes creſceret, ſi niues flumina poſſent contra æſtatem 24) magna producere. Præterea ſi hæc cauſſa

20. *Replumbatur*] proprie plumbum *replumbari* dicimus, cum reſoluitur plumbi ferrumen, quod rei cuiuſpiam iungebat & alligabat partes. *Fromond.*

21. *Excipiant*] h. e. ponamus excipere.

22. *Temporibus*] *teporibus* mauult *Gronov.*

23. *Subiacent malo*] turbatum hic aliquid putat *Fromond.* legit: *ſubiacentes malo æſtate proueniunt.* nec ſic tamen acquieſcit.

24. *Contra æſtatem*] nequicquam renitentibus æſtiuis ſolis æſtibus.

attol-

attolleret Nilum, æstate prima plenissimus flueret. Tunc enim maximæ & integræ adhuc niues, ex mollissimoque tabes est. Nilus autem per menses quattuor liquitur, & illi æqualis accessio est. 25) Si Thaleti credis, Etesiæ discedenti 26) Nilo resistunt, & cursus eius acto contra ostia mari sustinent: ita reuerberatus in se recurrit: nec crescit, sed exitu prohibitus resistit, & quacumque mox potuit, inconcessus 27) erumpit. Euthymenes Massiliensis testimonium dicit: Nauigaui, inquit, Atlanticum mare. Inde Nilus fluit maior, quamdiu Etesiæ tempus obseruant: tunc enim eiicitur mare instantibus ventis. Cum resederint, & pelagus conquiescit: minorque discedenti inde vis Nilo est. Ceterum dulcis maris sapor est, & similes Niloticis belluæ. Quare ergo 28), si Nilum Etesiæ prouocant, & ante illos incipit incrementum eius, & post eos durat? Præterea non fit maior, quo illi flauere vehementius? Nec remittitur inciraturque, prout illis impetus fuit: quod fieret si illorum viribus cresceret. Quid quod Etesiæ littus Ægyptium verberant, & contra illos Nilus descendit, inde venturus, vnde illi, si origo ab illis esset? Præterea ex mari purus & cæruleus efflueret, non vt nunc turbidus venit. Adde, quod testimonium eius testium turba coarguitur. Tunc erat mendacio locus, cum ignota essent externa. Licebat illis fabulas mittere. Nunc vero tota exteri maris 29) ora mercatorum nauibus

25. *Æqualis accessio est*] paulatim & æqualibus incrementis ad plenitudinem venit, non prima statim æstate plenissimus, quando altissimæ & integræ adhuc niues. *Fromond.*

26. *Discedenti*] in mare defluenti.

27. *Inconcessus*] discedere prohibitus.

28. *Quare ergo*] iam Euthymenem, cuius verba hactenus exhibuit, confutare incipit Seneca.

29. *Exteri maris*] Oceani Atlantici quem exterum mare vocat, vt a mediterraneo distinguat. *Fromond.*

stringitur: quorum nemo narrat nunc caeruleum Nilum, aut mare saporis alterius. quod & natura credi vetat: quia dulcissimum quodque & leuissimum sol trahit. 30) Praeterea quare hieme non crescit? & tunc potest ventis concitari mare, aliquando quidem maioribus. Nam Etesiae temperati sunt. Quod si e mari ferretur Atlantico, semel oppleret Ægyptum. At nunc per gradus crescit. Oenopides Chius ait, hieme calorem sub terris contineri: ideo & specus calidos esse, & tepidiorem puteis aquam: itaque venas interno calore siccari. Sed in aliis terris augentur imbribus flumina. Nilum, quia nullo imbre adiuuetur, tenuari, deinde crescere per aestatem: quo tempore frigent interiora terrarum, & redit rigor fontibus. Quod si verum esset, aestate flumina crescerent, omnesque putei aestate abundarent. Deinde non calorem hieme sub terris esse maiorem. Aqua & specus & putei tepent: quia aera rigentem extrinsecus non recipiunt. Ita non calorem habent, sed frigus excludunt. Ex eadem caussa aestate refrigescunt: quia illo remotus seductusque aer calefactus non peruenit. Diogenes Apolloniates ait: Sol humorem ad se rapit: hunc exsiccata tellus tum ex mari ducit, tum ex ceteris aquis. Fieri autem non potest, vt vna sicca sit tellus, alia abundet. Sunt enim perforata omnia, & in itinera peruia. Sicca ab humidis sumunt aliquando. Nisi aliquid terra acciperet, exaruisset. Ergo vndas sol trahit: sed ex his quae premunt 31), maxime haec me-

30. *Dulcissimum quodque & leuissimum sol trahit*] particulae salsinae grauiores sunt, dulcissimum itaque quodlis & adeo leuissimum sol trahit, h. e. in vapores conuertit suaque adeo mari salsedo relinquitur.

31. *Premunt*] lego *premuntur* scilicet a sole, qui maxime meridianis regionibus sub zona torrida incumbit.

ridi-

ridiana sunt. Terra cum exaruit, plus ad se humoris adducit. vt in lucernis oleum illo fluit, vbi exuritur: sic aqua illo incumbit, quo vis caloris & terræ æstuantis arcessit. Vnde ergo trahitur? ex illis scilicet partibus semper hibernis, Septemtrionalibus, vnde exundat. Ob hoc Pontus in infernum mare assidue fluit rapidus, non vt cetera maria, alternatis vltro citro æstibus, in vnam partem semper pronus & torrens. Quod nisi faceret, hisque itineribus, quod cuique deest, redderetur, quod cuique superest, emitteretur; iam aut siccata essent omnia, aut inundata. Iterrogare Diogenem libet, quare, cum pontus & amnes cuncti inuicem commeent, non omnibus locis æstate maiora sunt flumina? Ægyptum sol magis percoquit. Itaque Nilus magis crescit. Sed in ceteris quoque terris aliqua fluminibus fit adiectio. Deinde quare vlla pars terræ sine humore est, cum omnis ad se ex aliis regionibus trahit: eoque magis, quo calidior est? Deinde quare Nilus dulcis est, si illi e mari vnda est? Nec enim vlli fluminum dulcior gustus.

CAP. III. Grandinem hoc modo fieri, si tibi affirmauero, quo apud nos glacies fit, gelata nube tota, nimis audacem rem fecero. Itaque ex his me testibus numera secundæ notæ, qui vidisse quidem se negant, sed audisse. Aut quod historici faciunt, & ipse faciam. Illi cum multa mentiti sunt ad arbitrium suum, vnam aliquam rem nolunt spondere: sed adiiciunt, Penes auctores fides erit. Ergo si mihi parum credis, Posidonius tibi auctoritatem promittet, tam in illo quod præteriit, quam in hoc quod secuturum est. Grandinem enim fieri ex nube aquosa, etiam in humorem versa, sic affirmabit, tamquam interfuerit. Quare autem rotunda sit grando,

etiam ſine magiſtro ſcire potes, cum adnotaueris, ſtillicidium omne conglomerari. Quod & in ſpeculis apparet, quæ humorem halitu colligunt, & in poculis ſparſis, aliaque omni læuitate: nam & in herbarum vel arborum foliis, ſi quæ guttæ adhæſerunt, in rotundum iacent.

Quid magis eſt ſaxo durum? quid mollius vnda?
Dura tamen molli ſaxa cauantur aqua.

aut, vt alius poëta ait:

Stillicidî caſus lapidem cauat. - - - -

& hæc ipſa excauatio rotunda fit. Ex quo apparet, illud huic quoque ſimile eſſe quod cauat. Locum enim ſibi ad formam & habitum ſuum exſculpit. Præterea poteſt, etiam ſi non fuerit grando talis, cum defertur, corrotundari, & toties per ſpatium aëris denſi deuoluta æquabiliter atque in orbem teri. Quod nix pati non poteſt: quia non eſt tam ſolida, imo quia tam fuſa eſt, & non per magnam altitudinem cadit, ſed circa terras initium eius eſt. Ita non longius illi per aëra, ſed ex proximo lapſus eſt. Quare non & ego idem mihi permittam, quod Anaxagoras, cum inter nullos magis quam inter philoſophos eſſe debeat æqua libertas? Grando nihil aliud eſt quam ſuſpenſa glacies. Nix, in pruina 1) pendens congelatio. Illud enim iam diximus, quod inter aquam & rorem intereſt, hoc inter pruinam & glaciem, necnon inter niuem & grandinem intereſſe.

CAP. IV. Poteram me, peracta quæſtione, dimittere: ſed bene emenſum dabo 1): & quoniam cœpi tibi moleſtus eſſe, quidquid in hoc loco quæritur, dicam. Quæritur autem, quare hieme ningat, non grandinet: &

1. *Nix in pruina*] leg. *Nix & pruina. Pincian.*

1. *Bene emenſum dabo*] adiecto ἐπιμέτρῳ & velut auctario. *Fromond.*

vere,

vere, iam frigore infracto, grando cadat. Nam vt fallar tibi 2), verum mihi quidem persuadetur, qui me vsque ad mendacia hæc leuiora, in quibus os præcidi, non oculi erui solent 3), credulum præsto. Hieme aër riget: & ideo nondum in aquam vertitur, sed in niuem, cui aër propior est. Cum ver cœpit, maior inclinatio aëris sequitur, & calidiore cælo maiora fiunt stillicidia. Ideo, vt ait Virgilius noster,

- - - cum ruit imbriferum ver,

vehementior immutatio est aëris vndique patefacti & soluentis se, ipso tempore adiuuante. Ob hoc nimbi graues magis vastique quam pertinaces 4) deferuntur. Bruma lentas pluuias habet & tenues: quales sæpe solent interuenire, cum pluuia rara & minuta, niuem quoque admixtam habet. Dicimus niualem diem, cum altum frigus, & triste cælum est. Præterea Aquilone flante, & suum cælum 5) habente, minutæ pluuiæ sunt: Austro imber improbior est, & guttæ pleniores sunt.

CAP. V. Rem a nostris positam 1) nec dicere audeo, quia infirma videtur: nec præterire. Quid enim mali est, aliquid & faciliori iudici scribere 2)? Imo si omnia argumenta ad obrussam cœperimus exigere, silentium indicetur. Pauca enim admodum

2. *Vt fallar tibi*] vt tu me falli existimes.

3. *Os præcidi, non oculi erui solent*] præcidere os audientibus videntur, qui ita mentiuntur, vt contradici non facile possit: at oculos eruere, qui non verentur ea pro veris affirmare, quæ adspectu ipso mendacii coargui possunt. Excæcare enim eos qui audiunt quantum in ipsis est videntur. *Muret.*

4. *Pertinaces*] diu durantes.

5. *Suum cælum*] frigidum scilicet.

1. *A nostris positam*] a Stoicis affirmatam.

2. *Aliquid & faciliori iudici scribere*] aliquid scribere quod æquitate Iudicis opus habeat.

ſunt ſine aduerſario. Cetera etiam ſi vincunt, litigant. 3) Aiunt, quidquid circa Scythiam & Pontum & Septemtrionalem plagam glaciatum & adſtrictum eſt, vere relaxari. tunc flumina gelata diſcedere, tunc obrutos montes niuem ſoluere. Credibile eſt ergo, frigidos ſpiritus inde fieri, & verno cælo remiſceri. Illud quoque adiiciunt, quod nec ſum expertus, nec experiri cogito. Tu quoque, cenſeo, ſi volueris verum exquirere, niuem ita caue experiaris. Minus algere aiunt pedes eorum, qui fixam & duram niuem calcant, quam eorum qui teneram & labefactam. Ergo, ſi non mentiuntur, quidquid ex illis Septemtrionalibus locis, iam diſturbata niue, & glacie frangente ſe fertur, id meridianæ partis tepentem iam humidumque aëra alligat, & perſtringit. 4) Itaque cum pluuia futura erat, grando fit, iniuria frigoris.

CAP. VI. Non tempero mihi, quo minus omnes noſtrorum ineptias proferam. Quoſdam peritos obſeruandarum nubium eſſe affirmant, & prædicere, cum grando futura ſit: & hoc intelligere vſu ipſo potuiſſe, cum colorem nubium notaſſent, quem grando toties inſequebatur. Illud incredibile, Cleonis 1) fuiſſe publice præpoſitos χαλαζοφύλακας, ſpeculatores futuræ grandinis. Hi cum ſignum dediſſent, adeſſe iam grandinem, quid exſpectas? vt homines ad penulas diſcurrerent, aut ad ſcorteas 2)?

3. *Litigant*] exceptionibus tamen obnoxiæ ſunt.

4. *Perſtringit*] imo *ſtringit*, nam *perſtringere* aliud eſt *Gronov.*

1. *Cleonis*] memorat & Clem. Al. Strom. VI. vbi magos vocat iſtos qui Cleonis fuere, grandinis obſeruatores. *Fromond.*

2. *Scorteas*] genus penulæ pelliceæ ex *ſcorto*, h. e. pelle confectæ. ad has vero grandine imminente diſcuſſuri videbantur præmoniti, vt ſe aduerſus grandinem imminentem defenderent.

Imo

Imo pro se quisque alius agnum immolabat, alius pullum. Protinus illæ nubes alio declinabant, cum aliquid gustassent sanguinis. Hoc rides. Accipe, quod rideas magis. Si quis nec agnum nec pullum habebat, quod sine damno 3) fieri poterat, manus sibi afferebat. Et ne tu auidas aut crudeles existimes nubes, digitum suum bene acuto graphio pungebat, & hoc sanguine litabat. Nec minus ab huius agello grando se auertebat, quam ab illo, in quo maioribus hostiis exorata erat.

CAP. VII. Rationem huius rei quidam quærunt. Alteri, vt homines sapientissimos decet, negant posse fieri, vt cum grandine aliquis paciscatur, & tempestates munusculis redimat, quamuis munera etiam deos vincant. Alteri suspicari ipsos aiunt, esse in ipso sanguine vim quamdam potentem auertendæ nubis, ac repellendæ. Sed quomodo in tam exiguo sanguine potest esse vis tanta, vt in altum penetret, & eam sentiant nubes? Quanto expeditius erat dicere, Mendacium & fabula est? At Cleonis iudicia reddebant in illos, quibus delegata erat cura prouidendæ tempestatis: quod negligentia eorum vineæ vapulassent, aut segetes procidissent. Et apud nos in duodecim tabulis cauetur, ne quis alienos fructus excantassit. Rudis adhuc antiquitas credebat & attrahi imbres cantibus, & repelli: quorum nihil posse fieri, tam palam est, vt huius rei caussa nullius philosophi schola intranda sit.

CAP. VIII. Vnam rem adhuc adiiciam, & fauere ac plaudere te iuuabit. Aiunt niuem in ea parte aëris fieri, quæ prope terras est. Hanc enim plus habere caloris ex tribus caussis. Vna, quod omnis

3. *Sine damno*] sine iactura & impendio.

CAP. XI. Contra autem quidam aiunt, cacumina montium hoc calidiora esse debere, quo soli propiora sunt. Qui mihi videntur errare, quod Apenninum, & Alpes, & alios notos ob eximiam altitudinem montes intantum putant crescere 1), vt illorum magnitudo sentire solis viciniam possit. Excelsa sunt ista, quamdiu nobis comparantur: at vero vbi vniuersum respexeris, manifesta est omnium humilitas. Inter se vincuntur, & vincunt. 2) Ceterum intantum nihil attollitur, vt collatione totius nulla sit vel maximis portio: quod nisi esset, non diceremus, totum orbem terrarum pilam esse. Pilæ proprietas est, cum æqualitate quadam rotunditas: æqualitatem autem hanc accipe, quam vides in lusoria pila. Non multum illi commissuræ & rimæ earum nocent, quo minus par sibi ab omni parte dicatur. quomodo in hac pila, nihil illa interualla officiunt ad speciem rotundi, sic nec in vniuerso quidem orbe terrarum editi montes, quorum altitudo totius mundi collatione consumitur. 3) Qui dicit altiorem montem, quia solem propius excipiat, magis calere debere: idem dicere potest, longiorem hominem citius quam pusillum debere calefieri, & citius caput eius quam pedes. At quisquis mundum mensura sua 4) æstimauerit, & terram cogitauerit tenere puncti locum, intelliget nihil in illa posse ita eminere, vt cælestia magis sentiat, velut in propinquum illis accesserit. Montes isti quos suspicimus,

1. *In tantum putant crescere*] tantam earum altitudinem esse censent.

2. *Inter se vincuntur & vincunt*] vnus alteri comparatus excelsus magis dicitur vel depressus.

3. *Consumitur*] perit, & pro nulla reputatur, si ad totum orbem exiguas istas montium prominentias referas.

4. *Mensura sua*] i. e. iusta & vera.

&

& vertices æterna niue obseſſi, nihilominus in imo ſunt. & propius quidem ſoli eſt mons, quam campus aut vallis: ſed ſic, quo modo eſt pilus pilo craſsior. Iſto enim modo, & arbor alia magis quam alia dicetur vicina cælo: quod falſum eſt: quia inter puſilla non poteſt eſſe magnum diſcrimen, niſi dum inter ſe comparantur. Vbi ad collationem immenſi corporis ventum eſt, nihil intereſt quanto alterum altero ſit maius: quia etiamſi magno diſcrimine, tamen minima vincuntur. 5)

CAP. XII. Sed vt ad propoſitum reuertar, propter has quas retuli cauſſas, pleriſque placuit, in ea parte aëris niuem concipi, quæ vicina terris eſt: & ideo minus alligari, quia minore frigore coit. Nam vicinus aër & plus habet frigoris, quam vt in aquam & imbrem tranſeat, & minus quam vt duretur in grandinem. Hoc medio frigore non nimis intento niues fiunt coactis aquis.

CAP. XIII. Quid iſtas, inquis, ineptias, quibus nec litteratior ſit quiſquam, nec melior, tam operoſe perſequeris? Quomodo fiant niues, dicis: cum multo magis ad nos dici a te pertineat, quare emendæ non ſint niues. 1) Iubes me cum luxuria litigare. Quotidianum iſtud & ſine effectu iurgium eſt. Litigemus tamen: etiamſi ſuperior futura eſt, pugnantes ac reluctantes vincat. Quid porro? Hanc ipſam inſpectionem naturæ nihil iudicas ad id, quod vis, conferre? Cum quærimus, quomodo nix fiat, & dicimus illam pruinæ ſimilem habere naturam, plus illi ſpiritus quam aquæ ineſſe, non putas exprobrari illis;

5. *Etiamſi magno diſcrimine, tamen minima vincuntur*] licet inter ipſa magnum ſit diſcrimen in ſe ſpectata & ad ſe inuicem relata; diſcrimen tamen ipſum in minimis eſt, quod adeo ad totum mundum relatum magnum eſſe nequeat.

1. *Emendæ non ſint niues*] quod faciebant luxui dediti ad refrigeranda vina.

cum

cum emere aquam turpe ſit, ſi nec aquam quidem emunt 2)? Nos vero quæramus potius, quomodo fiant niues, quam quomodo ſeruentur: quoniam non contenti vina diffundere 3) veterana, & per ſapores ætateſque diſponere, inuenimus quomodo ſtiparemus niuem, vt ea æſtatem euinceret, & contra anni fervorem defenderetur loci frigore. Quid hac diligentia conſecuti ſumus? Nempe vt gratuitam mercemur aquam. 4) Nobis dolet, quod ſpiritum, quod ſolem emere non poſſumus, quod hic aër etiam delicatis diuitibuſque ex facili nec emptus venit. O quam nobis male eſt, quod quidquam a rerum natura in medio relictum eſt 5)! Hoc quod illa fluere & patere omnibus voluit, cuius hauſtum vitæ publicum fecit; hoc quod tam homini, quam feris auibuſque, & inertisſimis animalibus, in vſum large ac beate profudit, contra ſe ingenioſa luxuria 6) redegit ad pretium. Adeo nihil poteſt illi placere, niſi carum. Vnum hoc erat, quod diuites in æquum turbæ deduceret, quo non poſſent antecedere pauperrimum. Illi cui diuitiæ moleſtæ ſunt, excogitatum eſt, quemadmodum etiam aqua caperet luxuriam. Vnde ad hoc peruentum ſit, vt nulla nobis aqua ſatis frigida videretur quæ flueret, dicam.

2. *Nec aquam quidem*] ſed materiam tenuem magis & vilem aërem ſcilicet & ſpiritum, cuius plus quam aquæ niui ineſſe paullo ante dixit.

3. *Vina diffundere*] diffundi vinum dicitur, cum e maioribus dolijs in amphoras effunditur, quo ætatem ferat & ſeruetur.

4. *Vt gratuitam mercemur aquam*] vt aquam etiam, ſine pretio alias omnium vſui expoſitam, venalem faciamus & pretioſam.

5. *In medio relictum eſt*] omnibus patet.

6. *Contra ſe ingenioſa luxuria*] luxuria ipſi ſibi ingenio ſuo nocens, & pretioſa reddens quæ ad luxum pertinent.

Quam-

diluunt: quæ non e summo tollitur, sed vt vim maiorem habeat, & pertinacius frigus, ex abdito effoditur. Itaque ne vnum quidem eius est pretium: sed habet institores aqua, & annonam, *11)* pro pudor! variam. Vnguentarios Lacedæmonii vrbe expulerunt, & propere cedere finibus suis iusserunt, quia oleum disperderent. Quid illi fecissent, si vidissent reponendæ niuis officinas, & tot iumenta portandæ aquæ deseruientia, cuius colorem saporemque paleis, quibus custodiunt, inquinant? At dii boni, quam facile est exstinguere sitim sanam! Sed quid sentire possunt emortuæ fauces, & occallatæ cibis ardentibus? Quemadmodum nihil illis satis frigidum, sic nihil satis calidum est. Sed ardentes boletos, & raptim condimento suo mersatos, demittunt pene fumantes, quos deinde restinguant niuatis potionibus. Videbis, inquam, quosdam graciles, & palliolo focalique *12)* circumdatos, pallentes & ægros, non sorbere solum niuem, sed etiam esse, *13)* & frusta eius in scyphos suos deiicere, inter ipsam bibendi moram. Sitim istam esse putas? Febris est: & quidem eo acrior, quod non tactu venarum, nec in cutem effuso calore deprehenditur. Sed cor ipsum excoquit luxuria, inuictum malum, & ex molli fluidoque durum atque patiens. *14)* Non intelligis, omnia consuetudine vim suam perdere? Itaque nix ista, in qua etiam

11. Annonam] prout enim hyeme densa aut rara concreuisset glacies, caritas eius in æstate erat aut vilitas.

12. Palliolo focalique] quæ sunt vestes valetudinariorum. vid. Quintilian. L. XI. c. 3. Horat. L. II. Sat. III.

13. Esse] edere.

14. Ex molli fluidoque durum atque patiens] luxuriosi enim molles & fluxi, sed duri tamen ac pertinaces aduersus medicinam, qua reduci se ad sanam mentem non sinunt. *Fremond.*

num natatis, eo peruenit vsu, & quotidiana stomachi seruitute, vt aquæ locum obtineat. Aliquid adhuc quærite illi frigidius, quia pro nihilo est familiaris rigor.

LIBER QVINTVS.

In quo de ventis & aëris motu agitur.

Argumentum.

Disserit, quid ventus. Democritum refellit, qui censet ventum esse, cum multæ & confertæ atomi in angusto inani ita se comprimunt, vt superfundantur. Igitur ventum fieri potius, partim aere a sole extenuato ac diffuso, partim, quia aër animal est, & vim se mouendi ac flabellandi habet. Tota deinde doctrina ventorum, tam communium XII, quam prouincialium. Declinat denique sub finem suo more in hominum mores, qui ventis ad custodiendam cæli terrarumque temperiem, ad prudentiam comparandam & noscenda transmarina a Deo datis, ad bella, ambitionem, & auaritiam abutimur. Vnde in incerto ponit, an nasci magis ventos, quam non nasci, profuerit: quod de Iulio Cæsare Liuius olim dixit.

CAPVT I.

Ventus est fluens aër. Quidam ita definierunt. Ventus est aër fluens in vnam partem. Hæc definitio videtur diligentior: quia numquam aer tam immobilis est, vt non in aliqua sit agitatione. Sic tranquillum mare dicitur, cum leuiter commouetur, nec in vnam partem inclinatur, Itaque si legeris,

Cum

Cum placidum ventis staret mare:
scito illud non stare, sed succuti leuiter: & dici tranquillum, quia nec huc nec illo impetum capiat. Idem & de aëre iudicandum est, non esse vmquam immobilem, etiamsi quietus sit. Quod ex hoc intelligas licet. Cum sol in aliquem clausum locum infusus est, videmus corpuscula minima in aduersum ferri, alia sursum, alia deorsum, varie concursantia. Ergo parum diligenter comprehendet quod vult, qui dixerit, Fluctus est maris agitatio: quia tranquillum quoque agitatur. At ille abunde sibi cauerit, cuius hæc definitio fuerit: Fluctus est maris in vnam partem agitatio Sic in hac quoque re, de qua cummaxime quærimus, non circumscribetur: qui ita se gesserit, vt dicat: Ventus est fluens aër in vnam partem: aut, Ventus aër est fluens impetu, aut vis aëris in vnam partem euntis, aut cursus aëris aliquo concitatior. Scio quid responderi pro definitione altera possit. Quid necesse est adiicere te, in vnam partem fluens aër? Vtique enim quod fluit, in vnam partem fluit. Nemo aquam fluere dicit, si tantum intra se mouetur, sed si aliquo fertur. Potest ergo aliquid moueri, & non fluere: at e contrario non potest fluere, nisi in vnam partem. Sed siue hæc breuitas satis a calumnia tuta est, hac vtamur: siue aliquis circumspectior est, verbo non parcat, cuius adiectio cauillationem omnem poterit excludere. Nunc ad ipsam rem accedamus, quoniam satis de formula disputatum est.

CAP. II. Democritus ait, cum in angusto inani multa sunt corpuscula, quæ ille atomos vocat, sequi ventum. At contra, quietum & placidum aëris statum esse, cum in multo inani pauca sunt corpuscula. Nam quemadmodum in foro aut vico quamdiu paucitas est, sine tumultu ambulatur: vbi turba in angu-

 stum

ſtum concurrit, aliorum in alios incidentium rixa fit: ſic in hoc quo circumdati ſumus ſpatio, cum exiguum locum multa corpora impleuerint, neceſſe eſt alia aliis incidant, & impellantur ac repellantur, implicenturque & comprimantur, ex quibus naſcitur ventus, cum illa quæ colluctabantur, incubuere, & diu fluctuata ac dubia inclinauere ſe. At vbi in magna laxitate corpora pauca verſantur, nec arietare 1) poſſunt, nec impelli.

CAP. III. Hoc falſum eſſe, vel ex eo colligas licet, quod tunc interim minime ventus eſt, cum aër nubilo grauis eſt. Atqui tunc plurima corpora ſe in anguſtum contulere: & inde ſpiſſatarum nubium grauitas eſt. Adiice nunc, quod circa flumina & lacus frequens nebula eſt, arctatis congeſtiſque corporibus, nec tamen ventus eſt. Interdum vero tanta caligo effunditur, vt conſpectum in vicino ſtantium eripiat: quod non eueniret, niſi in paruum locum corpora ſe multa compellerent. Atqui nullum tempus magis, quam nebuloſum, caret vento. Adiice nunc, quod e contrario venit 1), vt ſol matutinum aëra ſpiſſum & humidum ortu ſuo tenuet. Tunc ſurgit aura, cum datum eſt laxamentum corporibus, & ſtipatio illorum ac turba reſoluta eſt.

CAP. IV. Quomodo, inquis, ergo venti fiunt, quos non negas fieri? Non vno modo. Alias enim terra ipſa magnam vim aëris eiicit, & ex abdito ſpirat: alias cum magna & continua ex imo euaporatio in altum agit 1) quæ emiſerat, immutatio ipſa halitus mixti in ventum vertitur. Illud enim nec vt credam, mihi perſuaderi poteſt, nec vt taceam: quo-

1. *Arietare*] in ſe mutuo arietum ad inſtar concurrere.

1. *Quod e contrario venit*] quod argumentum contrarii eſt, rarefacto ſcilicet potius aere ventum oriri.

1. *Agit*] *egit* ex MSS. reſtituit. *Gronov.*

mo-

modo in nostris corporibus ex cibo fit inflatio, quæ non sine magna narium iniuria emittitur, & ventrem interdum cum sono exonerat, interdum secretius: sic putant & hanc magnam rerum naturam alimenta mutantem emittere spiritum. Bene nobiscum agitur, quod semper concoquit 2): alioquin immundius aliquid timeremus. Numquid ergo hoc verius est, dicere, multa ex omni parte terrarum & assidua ferri corpuscula: quæ, cum coaceruata sunt, deinde extenuari sole cœperint, quia omne quod in angusto dilatatur, spatium maius desiderat, ventus exsistit?

CAP. V. Quid ergo? hanc solam esse caussam venti existimas, aquarum terrarumque euaporationes? Ex his grauitatem aëris fieri, deinde solui impetu, cum quæ densa steterant, vt est necesse, extenuata nituntur in ampliorem locum? Ego vero & hanc iudico. 1) Ceterum illa est longe verior caussa, valentiorque, habere aëra naturalem vim mouendi se: nec aliunde concipere, sed inesse illi vt aliarum rerum, ita huius potentiam. An hoc existimas, nobis quidem datas vires esse, quibus nos moueremus, aëra autem inertem, inagitabilem relictum esse? cum aqua motum suum habeat, etiam ventis quiescentibus: nec enim aliter animalia edere posset. Muscum quoque innasci aquis, & herbosa quædam videmus, summo innatantia.

CAP. VI. Est ergo aliquid in aqua vitale. De aqua dico? Ignis 1) qui omnia consumit, quædam

2. *Concoquit*] quod natura sic tetrum venti odorem consumit, non aliter quam in humanis corporibus fit. *Fromond.*

1. *Ego vero & hanc iudico*] hanc quidem & ipse caussam agnosco, sed non solam.

1. *Ignis*] plane gemina habet Aristot. Lib. XI. c. 36.

etiam creat: & quod videri non potest simile veri, sed tamen verum est, animalia igne generantur. Habet ergo aliquam vim talem aër, & ideo modo spissat se, modo expandit & purgat: alias contrahit, alias diducit, ac differt. Hoc ergo interest inter aëra & ventum, quod inter lacum & flumen. Aliquando per se ipse sol caussa venti est, fundens rigentem aëra, & ex denso coactoque explicans.

CAP. VII. In vniuersum de ventis diximus: nunc viritim incipiemus illos excutere. 1) Fortasse apparebit quemadmodum fiant, si apparuerit, quando & vnde procedant. Primum ergo antelucanos flatus inspiciamus, qui aut ex fluminibus, aut ex conuallibus, aut ex aliquo sinu feruntur. Nullus ex his pertinax 2) est, sed cadit fortiore iam sole: nec fertur vltra terrarum adspectum. 3) Hoc ventorum genus incipit vere, nec vltra æstatem durat. Et inde maxime venit, vbi aquarum plurimum & montium est. Plana licet abundent aquis, tamen carent aura: hanc dico, quæ pro vento valet. 4)

CAP. VIII. Quomodo ergo talis flatus concipitur, quem Græci ἐγκολπίαν 1) vocant? Quidquid ex se paludes & flumina emittunt (id autem & mul-

1. *Viritim incipiemus illos excutere*] de his omnibus, quæ hoc loco de ventorum varietate narrantur, vid. Plinium L. 2. a c. 45. vsque ad c. 50. & Gellium L. 2. c. 22. *Muret.*

2. *Pertinax*] durabilis.

3. *Nec fertur vltra terrarum adspectum*] non vltra terræ adspectum, i. e. quatenus oculus in terræ superficie adspectum extendit, fertur & exit. *Fromond.*

4. *Quæ pro vento valet*,] quæ venti nomen mereri possit. *Fromond.*

1. ἐγκολπίαν] quia e sinu erumpit. Meminit etiam Apulei. Lib. de mundo. *Id.*

tum

tum est, & assiduum) per diem solis alimentum est: 2) nocte non exhauritur, sed montibus inclusum, in vnam regionem colligitur. Cum illam impleuit, & iam se non capit, sed exprimitur aliquo, & in vnam partem procedit: hic ventus est. Itaque eo incumbit, quo liberior exitus inuitat, & loci laxitas, in quam coaceruata incurrant. Huius rei argumentum est, quod prima noctis parte non spirat. Incipit enim fieri tunc illa collectio, quæ circa lucem iam plena est, & onerata quærit quo defluat: & eo potissimum exit, vbi plurimum vacui est, & magna ac patens area. Adiicit autem ei stimulos ortus solis, feriens gelidum aera. Nam etiam antequam appareat, lumine ipso valet: & nondum quidem aëra radiis impellit, iam tamen lacessit & irritat, luce præmissa. 3) Nam cum ipse processit, alia superius rapiuntur, 4)alia diffunduntur tepore. Ideo non vltra matutinum illis datur flare. omnis illorum vis conspectu solis exstinguitur: etiamsi violentiores flauere, circa medium tamen diem relanguescunt: nec vmquam vsque in meridiem aura producitur. Alia autem imbecillior ac breuior est, prout valentioribus minoribusue collecta caussis est.

CAP. IX. Quare tamen tales venti vere & æstate validiores sunt? Leuissimi enim cetera parte anni, nec qui vela impleant, surgunt. Quia ver aquosius est, & ex plurimis aquis, locisue ob humidam cæli naturam saturis & redundantibus, maior euaporatio est. At quare æstate æque profunditur? Quia post

2. *Per diem solis alimentum est*] astra enim vaporibus pasci Stoicis creditum.

3. *Luce præmissa*] luce quæ ipsius adscensum supra horizontem antecedit.

4. *Superius rapiuntur*] nimio calore rarefacta. *Fremond.*

 occa-

occasum solis remanet diurnus calor, & magna noctis parte perdurat: qui euocat exeuntia, ac vehementius trahit, quidquid ex his sponte reddi solet 1): deinde non tantum habet virium, vt quod euocauit, absumat. Ob hoc diutius corpuscula emanare solita, & efflari, terra ex se atque humor emittit. Facit autem ventum sol ortus, non calore tantum, sed etiam ictu. Lux enim (vt dixi) quæ solem antecedit, nondum aëra calefacit, sed percutit tantum: percussus autem in latus cedit. Quamquam ego ne illud quidem concesserim, lucem ipsam sine calore esse, cum ex calore fiat. Non habet forsitan tantum teporis, quantum actu 2) appareat. Opus tamen suum facit, & densa diducit ac tenuat. Præterea loca, quæ aliqua iniquitate naturæ ita clausa sunt, vt solem accipere non possint, illa quoque nubila & tristi luce calefiunt, & per diem minus quam noctibus rigent. Etiamnum natura calor omnis abigit nebulas, & a se repellit. Ergo sol quoque idem facit. Et ideo quibusdam videtur, inde flatus esse, vnde sol. Hoc falsum esse ex eo apparet, quod aura in omnem partem vehit, & contra ortum plenis velis nauigatur. Quod non eueniret, si semper ventus ferretur a sole.

CAP. X. Etesiæ quoque, qui in argumentum a quibusdam aduocantur, non nimis propositum adiuuant. Dicam primum quid illis placeat: deinde, cur displiceat mihi. Etesiæ, inquiunt, hieme non sunt: quia breuissimis diebus sol desinit, priusquam frigus euincatur. Itaque niues & ponun-

1. *Quicquid ex his sponte reddi solet*] terra enim & aqua semper sponte sua corpuscula quædam heterogenea & leuiora exhalant.

2. *Actu*] *tactu* leg. *Fromond.*

tur

tur & durantur. Æstate incipiunt flare, cum & longius extenditur dies, & recti in nos radii diriguntur. Veri ergo simile est, concussas calore magno niues plus humidi efflare. Item terras exoneratas niue, retectasque spirare liberius. Itaque plura ex Septemtrionali parte cæli corpora exire, & in hæc loca quæ submissiora 1) ac tepidiora sunt, deferri. Sic impetum Etesias sumere: & ob hoc a solstitio illis initium est, vltraque ortum Caniculæ non valent: quia iam multum e frigida cæli parte in hanc egestum est. At sol mutato cursu 2) in nostram rectior tenditur: & alteram partem aëris attrahit, aliam vero impellit, Sic ille Etesiarum flatus æstatem frangit: & a mensium feruentissimorum grauitate defendit.

CAP. XI. Nunc, quod promisi, dicendum est, quare Etesiæ illos non adiuuent, nec quidquam huic conferant caussæ. Dicimus autem luce auram incitari, eandem subsidere, cum illam sol attigit. Atqui Etesiæ ob hoc somniculosi a nautis, & delicati vocantur, quod (vt ait Gallio) mane nesciunt surgere: eo tempore incipiunt prodire, quo ne pertinax quidem aura est. quod non accideret, si vt auras, ita illos sol comminueret. Adiice nunc, quod si caussa illis flatus est, spatium diei ac longitudo, etiam ante solstitium flarent, cum longissimi dies sunt, & cum ma-

1. *Submissiora*] ex opinione veterum, quam tradit Virgil. Georg. I.

Mundus vt ad Scythiam Riphaeasque arduus arces
Consurgit, premitur Libya deuexus in Austros, Gronov.

2. *At sol mutato cursu*] Seneca hoc vult: *at sol rectior* (quando in cancro directioribus radiis nos ferit) *mutato cursu* (cum iam versus æquatorem se reflectit) *a nostra* (parte Septemtrionali) *auertitur*, Tunc autem *alteram partem* (Septemtrionalem & nostram) *aeris attrahit* post se, *aliam vero* (meridionalem) *impellit* & agit ante se *Fremond.*

xime niues tabescunt. Iulio enim mense iam dispoliata sunt omnia, aut certe admodum pauca iacent adhuc sub niue.

CAP. XII. Sunt quædam genera ventorum, quæ ruptæ nubes & in pronum solutæ emittunt. Hos Græci ventos ἐκνεφίας vocant. Qui hoc (vt puto) modo fiunt. Cum magna inæqualitas ac dissimilitudo corporum, quæ vapor terrenus emittit, in sublime eat, & alia ex his corporibus sicca sint, alia humida: ex tanta discordia corporum inter se pugnantium, cum in vnum conglobata sunt, verisimile est quasdam cauas effici nubes, & interualla inter illas relinqui fistulosa, & in modum tibiæ angusta. His interuallis tenuis includitur spiritus: qui maius desiderat spatium, cum euerberatus cursu parum libero incaluit: & ob hoc amplior fit, sciditque cingentia, & erumpit in ventum: qui fere procellosus est, quia superne demittitur, & in nos cadit vehemens & acer: quod non fusus, nec per apertum venit, sed laborat, & iter sibi vi ac pugna parat. Hic fere breuis flatus est. Quia receptacula nubium per quæ ferebatur, ac munimenta perrumpit; ideo tumultuosus venit aliquando, non sine igne ac sono cæli. Hi venti multo maiores diuturnioresque fiunt, si alios quoque flatus ex eadem caussa ruentes in se abstulere, & in vnum confluxere plures: sicut torrentes modicæ magnitudinis eunt, quamdiu separatis suus cursus est: cum vero plures in se aquas conuertêre, fluminum iustorum ac perennium magnitudine excedunt. Idem credibile est fieri & in procellis, vt sint breues quamdiu singulæ sunt: vbi vero sociauere vires, & ex pluribus cæli partibus elisus spiritus eodem se contulit, & impetus illis accedit, & mora.

CAP. XIII. Facit ergo ventum resoluta nubes: quæ pluribus modis soluitur. Nonnumquam conglo-

globationem illam spiritus rumpit inclusi & in exitum nitentis luctatio: nonnumquam calor, quem modo sol fecit, modo ipsa arietatio magnorum inter se corporum, & attritus. Hoc loco, si tibi videtur, quæri potest, cur turbo fiat. Euenire in fluminibus solet, vt quam diu sine impedimento feruntur, simplex & rectum illis iter sit: vbi incurrêre in aliquod saxum ad latus ripæ prominens, retorqueantur, & in orbem aquas sine exitu flectant, ita vt circumlatæ in se sorbeantur, & vorticem efficiant. Sic ventus, quamdiu nihil obstitit, vires suas effundit. Vbi aliquo promontorio repercussus est, aut vi locorum coëuntium *1)* in canalem deuexum tenuemque collectus: sæpius in se volutatur, similemque illis, quas diximus conuerti, aquis facit vorticem. Hic ventus circumactus, & eumdem ambiens locum, & se ipsa vertigine concitans, turbo est. Qui si pugnacior est, ac diutius volutatur, inflammatur, & efficit quem πρηστῆρα *2)* Græci vocant. Hic est igneus turbo. Hi *3)* fere omnia pericula venti erupti de nubibus produnt, quibus armamenta rapiantur, & totæ naues in sublime tollantur. Etiamnum quidam venti diuersos ex se generant, & impulsum aëra in alias quoque partes, quam in quas ipsi inclinauere, dispergunt. Illud quoque dicam, quod mihi occurrit, quemadmodum stillicidia, quamuis iam inclinent se & labantur, nondum tamen effecere lapsum, sed vbi plura coiere, & turba vires dedit, tunc fluere & ire dicuntur: sic quamdiu leues sunt aëris motus, agitati pluribus locis, nondum ventus est;

1. Coeuntium] sese contrahentium.

2 πρηστῆρα] quasi dicas ventum inflammatum. vid. de eo Aristoteles Lib. III. Meteor. c. 1.

3. Hi] sc. presteres, produnt omnia argumenta, ex quibus pateat eos ex nubibus erupisse,

tunc

tunc esse incipit, cum omnes illos miscuit, & in vnum impetum contulit. Spiritum a vento modus 4) separat: vehementior enim spiritus ventus est; inuicem spiritus leuiter fluens aër.

CAP. XIV. Repetam nunc quod in primo 1) dixeram, edi e specu ventos, recessuque interiore terrarum. Non tota solido contextu terra in vnum 2) vsque fundatur, sed multis partibus caua,

- - - - & cæcis suspensa latebris.

alicubi habet inania sine humore. Ibi etiam si nulla lux 3) discrimen aëris monstrat, dicam tamen nubes nebulasque in obscuro consistere. Nam ne hæ quidem supra terras, quia videntur, sunt: sed qui sunt, videntur. Illic quoque nihilominus ob id sunt, quod non videntur. Flumina illic scias licet, nostris paria, sublabi: alia leuiter ducta, alia in confragosis locis præcipitando sonantia. Quid ergo? non illud æque dabis, esse aliquos & sub terra lacus, & quasdam aquas sine exitu stagnare? Quæ si ita sunt, necesse est & illud, aëra onerari 4), oneratumque incumbere, & ventum propulsu suo concitare. Et ex illis ergo subterraneis nubibus sciemus nutriri inter obscura flatus, cum tantum virium fecerint, quanto aut terræ obstantia auferant, aut aliquod apertum ad hos efflatus iter occupent, & per hanc cauernam in nostras sedes efferantur. Illud vero manifestum est, magnam esse sub terris vim sulphuris, & alio-

4. *Modus*] magnitudo & quantitas. *Fromond.*

1. *In primo*] in principio, vt *a primo*. *Gronov.*

2. *Vnum*] *imum* legit *Fromond.*

3. *Etiamsi nulla lux &c.*] etiamsi lucis defectus discrimen aëris oculis ibi non sistat, ratione tamen persuasus dico nubes & nebulas ibi esse.

4. *Onerari*] impleri vapore & halitu aquarum illarum subterr anearum. *Fromond.*

rum

rum non minus ignem alentium. Per hoc loca cum se, exitum quærens, spiritus torsit, accendat flammam ipso affrictu necesse est. Deinde flammis latius fusis, etiam si quid ignaui aëris erat, extenuatum moueri, & viam cum fremitu vasto atque impetu quærere. Sed hoc diligentius persequar, cum quæram de motibus terræ.

CAP. XV. Nunc mihi permitte narrare fabulam. Asclepiodotus 1) auctor est, demissos quam plurimos a Philippo in metallum antiquum olim destitutum, vt exploraret quæ vbertas eius esset, qui status, an aliquid futuris reliquisset vetus auaritia: descendisse illos cum multo lumine, & multos duraturo dies: deinde longa via fatigatos, vidisse flumina ingentia, & conceptus aquarum inertium vastos, pares nostris, nec compressos quidem terra supereminente 2), sed liberæ laxitatis, non sine horrore visos. Cum magna hæc legi voluptate. intellexi enim seculum nostrum, non nouis vitiis, sed iam inde antiquitus traditis laborare: nec nostra ætate primum auaritiam, venas terrarum lapidumque rimatam, in tenebris male abstrusa quæsisse. Illi quoque maiores nostri, quos celebramus laudibus, quibus dissimiles querimur nos esse, spe ducti, montes ceciderunt, & supra lucrum sub ruina steterunt. 3) Ante Philippum Macedonem reges fuere, qui pecuniam in altissimis vsque latebris sequerentur, & reli-

1. *Asclepiodotus*] de quo & L. VI. c. 17.

2. *Supereminente*] leg. *superimminente*. Hoc est, quibus terra non de proximo incumberet, sed ingenti & alto fornice supersuspenderetur. *Gronov.*

3. *Supra lucrum sub ruina steterunt*] in specubus illis subterraneis supra aurum quidem & metalla, sed sub ruina impendentium fornicum cum periculo steterunt. *Fromond.*

cto spiritu libero, in illos se demitterent specus, in quos nullum noctium dierumque perueniret discrimen, & a tergo lucem relinquerent. Quæ tanta spes fuit? Quæ tanta necessitas hominem ad sidera erectum incuruauit, & defodit, & in fundum telluris intimæ mersit, vt erueret aurum, non minore periculo quærendum, quam possidendum? Propter hoc cuniculos egit, & circa prædam lutulentam incertamque reptauit, oblitus dierum, oblitus naturæ melioris, a qua se auertit. Nulli ergo mortuo terra tam grauis est, quam istis supra quos auaritia vrgens terrarum pondus iniecit, quibus abstulit cælum, quos in imo, vbi illud malum virus latitat, infodit. Illo descendere ausi sunt, vbi nouam rerum positionem, terrarumque pendentium habitus, ventosque per cæcum inane experirentur, & aquarum nulli fluentium 4) horridos fontes, & altam perpetuamque noctem. Deinde cum ista fecerint, inferos metuunt.

CAP. XVI. Sed vt ad id, de quo agitur, reuertar, venti quattuor sunt, in ortum, occasum, meridiem, septemtrionemque diuisi. Ceteri, quos variis nominibus appellamus, his applicantur.

Eurus ad auroram Nabathæaque regna recessit,
Persidaque, & radiis iuga subdita matutinis.
Vesper & occiduo quæ littora sole tepescunt,
Proxima sunt Zephyro. Scythiam septemque triones
Horrifer inuasit Boreas. contraria tellus
Nubibus assiduis, pluuioque madescit ab Austro.

Vel, si breuius illos complecti mauis, in vnam tempestatem (quod fieri nullo modo potest 1)) congregentur.

4. *Nulli fluentium*] i. e. neminis vsui fluentium.

1. *Quod fieri nullo modo potest*] nam venti contrarii simul flare nequeunt.

Vna Eurusque Notusque ruunt, creberque procellis
Africus: - - - -

& qui locum in illa rixa 2) non habuit, Aquilo. Quidam illos duodecim faciunt. Quattuor enim cæli partes in ternas diuidunt, & singulis ventis binos suffectos 3) dant. Hac arte Varro, vir diligens, illos ordinat: nec sine caussa. Non enim eodem semper loco sol oritur, aut occidit. Sed alius est ortus occasusque æquinoctialis (bis autem æquinoctium est:) alius solstitialis 4), alius hibernus. Qui surgit ab oriente æquinoctiali, subsolanus apud nos dicitur: Græci illum ἀφηλιώτην vocant. Ab oriente hiberno Eurus exit: quem nostri vocauere Vulturnum. Et Liuius hoc illum nomine appellat, in illa pugna Romanis parum prospera, in qua Hannibal & contra solem orientem exercitum nostrum, & contra ventum constituit: cum venti adiutorio ac fulgoris præstringentis oculos hostium vicit. Varro quoque hoc nomen vsurpat. Sed & Eurus 5) iam ciuitate donatus est, & nostro sermoni non tamquam alienus interuenit. Ab oriente solstitiali excitatum, Græci Καικίαν appellant: apud nos sine nomine est. 6) Æquinoctialis occidens Fauonium mittit: quem Zephyrum esse dicent tibi, etiam qui Græce nesciunt loqui.

2. *In illa rixa*] qui omissus est in isto quem Poeta describit ventorum concursu.

3. *Suffectos*] quos collaterales quidam vocant.

4. *Solstitialis*] solstitium fere æstiuam solis stationem notat, quamuis & hyberna detur, quam *bruma* nomine plerumque designant.

5. *Eurus*] nam Græcum hoc nomen origine est.

6. *Apud nos sine nomine est*] Aquilonem tamen appellat Gellius Lib. II. c 22. & Apuleius: at Plinius H. N. L. II c. 47 Aquilonem medium inter septemtrionem & ortum solstitialem constituit.

A solstitiali occidente Corus venit, qui apud quosdam Argestes dicitur. Mihi non videtur: quia Cori violenta vis est, & in vnam partem rapax; Argestes fere mollis est, & tam euntibus communis, quam redeuntibus. Ab occidente hiberno Africus furibundus & ruens, apud Græcos λὶψ dicitur. A septemtrionali latere summus est Aquilo, medius Septemtrio, imus Thrascias. Huic deest apud nos vocabulum. A meridiano axe Euronotus est. deinde Notus, Latine Auster. deinde Libonotus, qui apud nos sine nomine est.

CAP. XVII. Placet autem duodecim ventos esse: non quia vbique tot sint (quosdam enim inclinatio terrarum excludit) sed quoniam plures nusquam sunt. Sic casus sex dicimus: non quia omne nomen sex recipit, sed quia nullum plures quam sex. Qui duodecim ventos esse dixerunt, hoc secuti sunt, totidem ventorum esse, quot cæli discrimina. Cælum enim diuiditur in circulos quinque, qui per mundi cardines eunt. Est septemtrionalis, 1) est solstitialis, 2) est æquinoctialis, 3) est brumalis, 4) est contrarius septemtrionali. 5) His sextus accedit, qui superiorem partem mundi ab inferiore secernit. Vt scis enim, dimidia pars mundi semper supra, dimidia infra est. Hanc lineam, quæ inter aperta & occulta est, Græci ὁρίζοντα vocant: nostri finitorem dixere, alii finientem. Adiiciendus est ad hunc meridianus circulus, qui horizonta rectis angulis secat. Ex his quidam circuli in transuersa

1. *Septemtrionalis*] qui nobis dicitur Circulus Arcticus.
2. *Solstitialis*] Tropicus Cancri.
3. *Æquinoctialis*] æquator.
4. *Brumalis*] Tropicus Capricorni.
5. *Contrarius septemtrionali*] Circulus Antarcticus.

cur-

currunt, & alios interuentu suo scindunt. Necesse autem est, tot aëris discrimina esse, quot partes. Ergo horizon siue finiens circulus, quinque illos orbes, quos modo dixi fieri, secat, 6) & efficit decem partes, quinque ab ortu, quinque ab occasu. Meridianus circulus, qui in horizonta incurrit, regiones duas 7) adiicit. Sic duodecim aër discrimina accipit, & totidem facit ventos. Quidam sunt quorumdam locorum proprii, qui non transmittunt, sed in proximum ferunt. 8) Non est illis a latere vniuersi mundi impetus. 9) Atabulus Apuliam infestat, Calabriam Iapyx, Athenas Sciron, Pamphyliam Catægis, Galliam Circius: cui ædificia quassanti, tamen incolæ gratias agunt, tamquam salubritatem cæli sui debeant ei. Diuus certe Augustus templum illi, cum in Gallia moraretur, & vouit & fecit. Infinitum est, si singulos velim persequi. Nulla enim propemodum regio est, quæ non habeat aliquem flatum ex se nascentem, & circa se cadentem.

CAP. XVIII. Inter cetera itaque Prouidentiæ opera, hoc quoque aliquis, vt dignum admiratione suspexerit. Non enim ex vna caussa ventos, aut invenit, aut per diuersa disposuit: sed primum vt aëra non sinerent pigrescere, sed assidua vexatione vtilem redderent, vitalemque tracturis. Deinde vt imbres terris subministrarent, iidemque nimios compescerent. Nam modo adducunt nubes, modo diducunt, vt per totum orbem pluuiæ diuidi possent. In Italiam Auster impellit, Aquilo in Africam reiicit: Ete-

6. *Secat*] in sphæra nimirum obliqua.

7. *Regiones duas*] Septemtrionis sc. & Austri. *Fromond.*

8. *Ferunt*] potius *feruntur*, ibique, deficiunt & exspirant. *Id.*

9. *Non est illis a latere vniuersi mundi impetus*] non veniunt ab vltimo Horizonte, sed e vicino nascuntur. *Id.*

siæ non patiuntur apud nos nubes consistere. Iidem totam Indiam & Æthiopiam continuis per id tempus aquis irrigant. Quid, quod fruges percipi non possunt, nisi flatu superuacua admixta seruandis ventilarentur, nisi esset quod segetem excitaret, & latentem frugem, ruptis velamentis suis, quæ folliculos agricolæ vocant, adaperiret? Quid, quod omnibus inter se populis commercium dedit, & gentes dissipatas locis miscuit? Ingens naturæ beneficium, si illud in iniuriam suam non vertat hominum furor. Nunc quod de Cæsare olim maiore vulgo dictitatum est, & a Tito Liuio positum, in incerto esse, vtrum illum magis nasci reip. profuerit, an non nasci 1); dici etiam de ventis potest: adeo quidquid ex illis vtile & necessarium est, non potest his repensari, quæ in perniciem suam generis humani dementia excogitat. Sed non ideo non sunt ista natura sua bona, si vitio male vtentium nocent. Nimirum in hoc Prouidentia, ac dispositor ille mundi Deus aëra ventis exercendum dedit, & illos ab omni parte, ne quid esset situ squalidum, effudit: non vt nos classes partem freti occupaturas compleremus milite armato, & hostem in mari aut post mare inquireremus. Quæ nos dementia exagitat, & in mutuum componit exitium? Vela ventis damus bellum petituri, & periclitamur periculi caussa. 2) Incertam fortunam experimur: vim tempestatum nulla ope humana superabilem, mortem sine spe sepulturæ. Non erat tanti, si ad pacem per ista veheremur. Nunc autem cum

1. *Vtrum illum magis nasci Reipub. profuerit, an non nasci*] illud ob auctum Gallia Romæ imperium, hoc ob libertatem eius oppressam. *Gronov.*

2. *Periclitamur periculi caussa*] per vnum periculum aliud quærimus. *Fromond.*

eua-

euaserimus tot scopulos latentes, & insidias vadosi maris; cum effugerimus procellosos desuper montes, in quos præceps nauigantes ventus impingit; cum involutos nubilo dies, & nimbis ac tonitruis horrendas noctes, cum turbinibus diuulsa nauigia: quis erit huius laboris ac metus fructus? quis nos fessos tot malis portus excipiet? Bellum scilicet, & obuius in littore hostis, & trucidandæ gentes tracturæ magna ex parte victorem, & antiquarum vrbium flamma. Quid in arma cogimus populos? quid exercitus scribimus, directuros aciem in mediis fluctibus? quid maria inquietamus? Parum videlicet ad mortes nostras terra late patet. Nimis delicate fortuna nos tractat: nimis dura dedit nobis corpora, felicem valetudinem. Non depopulatur nos casus incurrens: emetiri cuique annos suos ex commodo licet, & ad senectutem decurrere. Itaque eamus in pelagus, & vocemus in nos fata cessantia. Miseri, quid quæritis? mortem, quæ vbique superest? Petet illa vos & ex lectulo; sed vtique innocentes petat: occupabit vos in vestra domo; sed occupet nullum molientes malum. Hoc vero quid aliud quis dixerit, quam insaniam, circumferre pericula, & ruere in ignotos, iratum sine iniuria occurrentia deuastantem, ac ferarum more occidere, quem non oderis? Illis tamen in vltionem, aut ex fame morsus est: nos sine vlla parsimonia nostri alienique sanguinis, mouemus maria, & nauigia deducimus, salutem committimus fluctibus, secundos optamus ventos, quorum felicitas est ad bella perferri. Quousque nos malos mala nostra rapuere? Parum est, intra orbem suum furere. Sic Persarum rex stolidissimus in Græciam traiicit, quam exercitus non vicit, cum impleuerit. 3) Sic Alexander vlterior

3. *Impleuerit*] adeo nimirum erat numerosus.

Bactris & Indis volet quærere, quid sit vltra magnum mare, & indignabitur aliquid esse vltimum sibi. Sic Parthis auaritia Crassum dabit. Non horrebit reuocantis diras tribuni 4), non tempestates longissimi maris, non circa Euphratem præsaga fulmina 5), & deos resistentes. Per hominum deorumque iras ad aurum ibitur. Ergo non immerito quis dixerit, rerum naturam melius acturam fuisse nobiscum, si ventos flare vetuisset, & inhibito discursu furentium, in sua quemque terra stare iussisset. Si nihil aliud, certe suo quisque tantum ac suorum malo nasceretur. Nunc parum vi domestica 6), externis quoque laborandum est. Nulla terra tam longe remota est, quæ non mittere aliquo suum malum possit. Vnde scio an nunc aliquis magnæ gentis in abdito dominus, fortunæ indulgentia tumens, non contineat intra terminos arma, an paret classes ignota moliens? Vnde scio, hic mihi, an ille ventus bellum inuehet? Magna pars erat pacis humanæ, maria præcludi. Non tamen (vt paullo ante dicebam) queri possumus de auctore nostri Deo, si beneficia eius corrumpimus, & vt essent contraria, efficimus. Dedit ille ventos ad custodiendam cæli terrarumque temperiem, ad euocandas supprimendasque aquas, ad alendos satorum atque arborum fructus: quos ad maturitatem, cum aliis caussis adducit ipsa iactatio, attrahens cibum in summa, & ne torpeant, mouens. Dedit ventos ad vlteriora noscenda. fuisset enim imperitum animal, & sine magna experientia rerum homo,

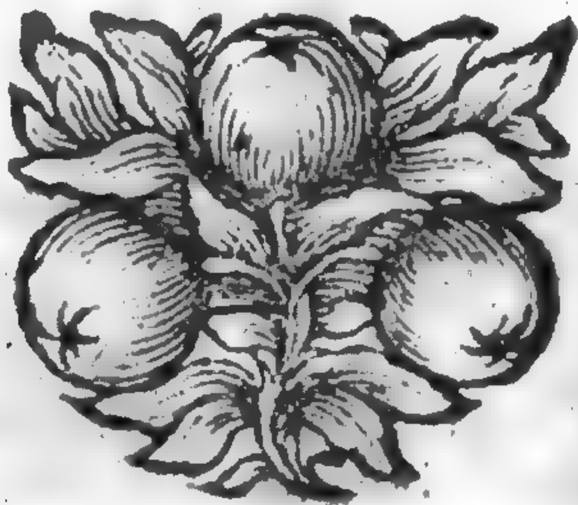
4. *Diras tribuni*] Atteii Metelli, qui Crassum contra populi voluntatem aduersus Parthos exercitus ducentem diris deuouit.

5. *Præsaga fulmina*] quibus deiectus pons fuit quo Euphratem strauerat.

6. *Vi domestica*] subintelligo *laborare*.

si circumscriberetur natalis soli fine. Dedit ventos vt commoda cuiusque regionis fierent communia: non vt legiones equitemque gestarent, nec vt perniciosa gentibus arma transueherent. Si beneficia naturæ vtentium prauitate perpendimus, nihil non nostro malo accepimus. Cui videre expedit? cui loqui? Cui non vita tormentum est? Nihil inuenies tam manifestæ vtilitatis, quod non in contrarium transferat culpa. Sic ventos quoque natura bonos futuros inuenerat: ipsi illos contrarios fecimus. Omnes in aliquod nos malum ducunt. non eadem est his & illis caussa soluendi: sed iusta nulli. diuersis enim irritamentis ad tentandum iter impellimur. Vtique alicui vitio nauigatur. Egregie Plato dicit, qui nobis circa exitum iam testium loco dandus est; minima esse quæ homines emant vita. Imo, Lucili carissime, si bene furorem illorum æstimaueris, id est, nostrum (in eadem enim turba volutamur) magis ridebis, cum cogitaueris vita parari ea, in quibus vita consumitur. 7)

7. *Vita parari ea &c.*] i. e. vitæ periculo quæri quæ vitæ cum maxime nocent, qualia sunt omnia luxus instrumenta, quæ trans mare quæruntur.

LIBER SEXTVS.

In quo de terræ motu agitur.

Argumentum.

NAturam & caussas terræ motus docte & explicate enarrat. Ipso iam sene sub Imperio Neronis, Pompeii celebre Campaniæ oppidum terræ motu desedit, in iuuentute eius & Imperio Tiberii, XII vrbes Asiæ perditæ. Non metuendus tamen terræ motus; quia magnificum a tam magna caussa perire. In caussas, deinde terræ motus inquirit. Thales terram, ceu nauigium, aqua ferri & fluctuari, alii aquarum sub terra latentium fluctu agitari crediderunt. Hac occasione ad quæstionem famosam digreditur, de Origine Nili. Aristoteles, Theophrastus, Callisthenes (æternum Alexandri crimen, a quo iniuriose necatus) spiritum terræ motorem faciunt: quibus noster accedit. Ex motu Campano pestilentia orta, quæ ouium ibi greges exanimauit: quidam etiam terrore lymphatici errauere. Denique in mores relapsus, non terræ motus, non fluctus, non arma metuenda docet; quia rem pusillam, hominis vitam tantum petunt, quam auriculæ dolor, aut pes leuiter offensus, auferre potest.

CAPVT I.

POmpeios, celebrem Campaniæ vrbem, in quam ab altera parte Surrentinum Stabianumque littus, ab altera Herculanense, conueniunt, mareque ex aperto reductum *1)* amœno sinu cingunt, desedisse terræ motu, vexatis quæ-

1. Reductum] reducta dicuntur interiora, abdita, vt quæ in sinu sunt.

cum-

cumque adiacebant regionibus, Lucili virorum optime, audiuimus: & quidem diebus hibernis 2): quos vacare a tali periculo maiores nostri solebant promittere. Nonis Febr. fuit motus hic, Regulo & Virginio Consulibus, qui Campaniam numquam securam huius mali, indemnem tamen, & totiens defunctam metu, magna strage vastauit. Nam & Herculanensis oppidi pars ruit, dubieque stant etiam quæ relicta sunt. Et Nucerinorum colonia, vt sine clade, ita non sine querela est. Neapolis quoque priuatim multa, publice nihil amisit, leuiter ingenti malo perstricta. Villæ vero præruptæ passim sine iniuria tremuere. Adiiciunt his sexcentarum ouium 3) gregem exanimatum, & diuisas statuas: motæ post hoc mentis aliquos atque impotes sui errasse. Quorum vt caussas excutiamus, & propositi operis contextus exigit, & ipse in hoc tempus congruens casus. Quærenda sunt trepidis solatia, & demendus ingens timor. Quid enim cuiquam satis tutum videri potest, si mundus ipse concutitur, & partes eius solidissimæ labant? Si, quod vnum immobile est in illo fixumque, vt cuncta in se intenta sustineat, fluctuat: si quod proprium habet terra, perdidit, stare: vbi tandem resident metus nostri? Quod corpora receptaculum inuenient? quo solicita confugient, si ab imo metus nascitur, & funditus trahitur? Consternatio omnium est, vbi tecta crepuere, & ruina signum dedit: tunc præceps quisque se proripit, & penates suos deserit, ac se publico credit. Quam latebram prospicimus, quod auxilium, si orbis ipse ruinas agitet? si hoc, quod nos tuetur ac sustinet, supra quod vrbes sitæ sunt, quod fundamen-

2. *Hybernis*] quo tempore rariores terræ motus esse observant.

3. *Sexcentarum ouium*] quas halitus teter interemit.

tum quidam orbis esse dixerunt, discedit ac titubat? Quid tibi esse non dico auxilii, sed solatii potest, ubi timor fugam perdidit? Quid est, inquam, satis munitum? quid ad tutelam alterius ac sui firmum? Hostem muro repellam: præruptæ altitudinis castella vel magnos exercitus difficultate aditus morabuntur. A tempestate nos vindicant portus: nimborum vim effusam, & sine fine cadentes aquas tecta propellunt: fugientes non sequitur incendium: aduersus tonitrua & minas cæli, subterraneæ domus, & defossi in altum specus, remedia sunt. Ignis ille cælestis non transuerberat terram, sed exiguo eius obiectu retunditur. In pestilentia mutare sedes licet. Nullum malum sine effugio est. Numquam fulmina populos perusserunt. Pestilens cælum exhausit vrbes, non abstulit. Hoc malum latissime patet, ineuitabile, auidum, publice noxium. Non enim domos solum, aut familias, aut vrbes singulas haurit, sed gentes totas, regionesque subuertit: & modo ruinis operit, modo in altam voraginem condit: ac ne id quidem relinquit, ex quo appareat, quod non est, saltem fuisse: sed supra nobilissimas vrbes, sine vllo vestigio prioris habitus, solum extenditur. Nec desunt qui hoc genus mortis magis timeant, quo in abruptum cum sedibus suis eunt, & e viuorum numero viui auferuntur, tamquam non omne fatum ad eumdem terminum veniat. Hoc habet inter cetera iustitiæ suæ natura præcipuum, quod cum ad exitum ventum est, omnes in æquo sumus. Nihil itaque interest, vtrum me lapis vnus elidat, an monte toto premar: vtrum supra me domus vnius onus veniat, & sub exiguo eius tumulo ac complanatione exspirem, an totus caput meum terrarum orbis abscondat: in luce hunc & in aperto spiritum reddam, an in vasto

terra-

terrarum dehiſcentium ſinu: ſolus in illud profundum, an cum magno comitatu populorum concidentium ferar. Nihil intereſt mea, quantus circa mortem meam tumultus ſit. ipſa vbique tantumdem eſt. Proinde magnum ſumamus animum adverſus iſtam cladem, quæ nec euitari, nec prouideri poteſt. Deſinamus audire iſtos, qui Campaniæ renuntiauere, quique poſt hunc caſum emigrauerunt, negantque ſe vmquam ipſam regionem acceſſuros. quis enim illis promittet melioribus fundamentis hoc aut illud ſolum ſtare? Omnia eiuſdem ſortis ſunt, & ſi nondum mota, tamen mobilia: hunc fortaſſe in quo ſecurius conſiſtis locum, hæc nox, aut hic ante noctem dies ſcindet. Vnde ſcies an melior eorum locorum conditio ſit, in quibus iam vires ſuas fortuna conſumpſit; & quæ in futurum ruina ſua fulta ſunt 4)? Erramus enim, ſi vllam terrarum partem exceptam immunemque ab hoc periculo credimus. Omnes ſub eadem iacent lege. Nihil ita, vt immobile eſſet, natura concepit. Alia temporibus aliis cadunt. Et quemadmodum in vrbibus magnis, nunc hæc domus, nunc illa ſuſpenditur 5): ita in hoc orbe terrarum nunc hæc pars facit vitium, nunc illa. Tyros aliquando infamis ruinis fuit. Aſia duodecim vrbes ſimul perdidit. Anno priore Achaiam & Macedoniam, quæcumque eſt iſta vis mali quæ incurrit; nunc Campaniam læſit. Circuit fatum, & ſi quid diu præteriit, repetit. Quædam rarius ſollicitat, ſæpius quædam. Nihil immune eſſe & innoxium ſinit. Non homines tantum, qui breuis & ca-

4. *Ruina ſua fulta ſunt*] vacua enim ante loca & hiantia ſuperiorum ruina implentur & fulciuntur. *Fremond.*

5. *Suſpenditur*] extra perpendiculum inclinata in ruinam. *Id.*

duca res nascimur; vrbes oræque terrarum & littora, & ipsum mare in seruitutem fati venit. Quo ergo nobis permansura promittimus bona fortunæ; & felicitatem, cuius ex omnibus rebus humanis velocissima est leuitas, habituram in aliquo pondus ac moram credimus? Perpetua sibi omnia promittentibus in mentem non venit, idipsum, supra quod stamus, stabile non esse. Neque enim Campaniæ istud aut Achaiæ, sed omnis soli vitium est, male cohærere, & ex caussis pluribus resolui; & summa manere 6), partibus ruere.

CAP. II. Quid ago? Solatium aduersus pericula dare promiseram: ecce vndique timenda denuntio. Nego quidquam esse quietis æternæ: quod & perire non possit, & perdere. Ego vero hoc ipsum solatii loco pono, & quidem valentissimi: quandoquidem sine remedio 1) timor stultus est. ratio terrorem prudentibus excutit: imperitis fit magna ex desperatione securitas. Hoc itaque generi humano dictum puta, quod illis subita captiuitate inter ignes & hostem stupentibus dictum est,

Vna salus victis, nullam sperare salutem.

Si vultis nihil timere, cogitate omnia esse timenda: circumspicite quam leuibus caussis discutiamur. 2) Non cibus nobis, non humor, non vigilia, non somnus, sine mensura quadam salubria sunt. Iam intelligitis nugatoria nos esse corpuscula, & imbecilla, fluida, non magna molitione perdenda. Sine dubio id vnum periculi satis esset, quod tremunt terræ,

6. *Summa manere &c.*] hoc est totam terram manere, partes quasdam eius fatiscere.

1. *Sine remedio*] id quod remedium non admittit, quod mutari nequit, stulte timetur.

2. *Discutiamur*] intereamus, anima & corpore solutis.

quod

quod ſubito diſſipantur, ac ſuperpoſita diducunt. Magni ſe æſtimat, *3)* qui fulmina & motus terrarum hiatusque formidat: vult ille imbecillitatis ſuæ ſibi conſcius timere pituitam? ita videlicet nati ſumus, tam felicia ſortiti membra, & in hanc magnitudinem creuimus, & ob hoc niſi mundi partibus motis, niſi cælum intonuerit, niſi terra ſubſederit, perire non poſſumus. Vnguiculi nos, & ne totius quidem dolor, ſed aliqua a latere eius ſciſſura conficit: & ego timeam terras trementes, quem craſſior ſaliua ſuffocat? Ego extimeſcam emotum ſedibus ſuis mare, & ne æſtus, maiore quam ſolet curſu, plus aquarum trahens ſuperueniat; cum quoſdam ſtrangulauerit potio, male lapſa per fauces. Quam ſtultum eſt, mare horrere: cum ſcias, ſtillicidio *4)* perire te poſſe? Nullum eſt maius ſolatium mortis, quam ipſa mortalitas. nullum autem omnium iſtorum quæ extrinſecus terrent, quam quod innumerabilia pericula in ipſo ſinu ſunt. Quid enim dementius, quam ad tonitrua ſuccidere, & ſub terram correpere fulminum metu? Quid ſtultius, quam timere nutationem aut ſubitos montium lapſus, irruptiones maris extra littus eiecti, cum mors vbique præſto ſit, & vndique occurrat; nihilque ſit tam exiguum, quod non in perniciem generis humani ſatis valeat? Adeo non debent nos iſta confundere, tamquam plus in ſe mali habeant, quam vulgaris mors: vt contra, cum ſit neceſſarium e vita exire, & aliquando emittere animam, maiore perire ratione iuuet. Neceſſe eſt mori vbicumque, quandoque. Stet licet iſta humus, & ſe

3. *Magni ſe aſtimat &c.*] dum putat ab iſtis maioribus cauſſis ſibi interitum tantum imminere, cum leuiſſima quæuis eum, perdere poſſint vt *pituita*, *vnguiculi dolor* &c.

4. *Stillicidio*] paucis guttis male per fauces lapſis,

tene-

teneat suis finibus, nec vlla iactetur iniuria: supra me quandoque erit. Interest ergo, illam ego mihi, an ipsa se mihi imponat? Diducitur ingenti potentia nescio cuius mali: rumpitur, & me in immensam altitudinem abducit. Quid porro? Mors leuior in plano est? Quid habeo quod querar, si rerum natura non vult me iacere in ignobili loco? si mihi iniicit sui partem? Egregie Vagellius meus in illo inclyto carmine:

Si cadendum est, inquit, *mihi*, *cælo cecidisse velim.* Idem licet dicere. Si cadendum est, cadam orbe concusso: non quia fas est optare publicam cladem, sed quia ingens mortis solatium est, terram quandoque videre mortalem.

CAP. III. Illud quoque proderit præsumere animo, nihil horum deos facere; nec ira numinum, aut cælum concuti, aut terram. Suas ista caussas habent: nec ex imperio sæuiunt, sed ex quibusdam vitiis, vt corpora nostra, turbantur: & tunc, cum facere videntur iniuriam, accipiunt. Nobis autem ignorantibus verum, omnia terribilia sunt, vtpote quorum metum raritas auget. Leuius accidunt familiaria: ex insolito formido est maior. Quare autem quidquam nobis insolitum est? quia naturam oculis, non ratione comprehendimus: nec cogitamus, quid illa facere possit, sed tantum quid fecerit. Damus itaque huius negligentiæ pœnas, tamquam nouis territi: cum illa non sint noua, sed insolita. Quid ergo? Non religionem incutit mentibus, & quidem publice, siue deficere sol visus est, siue luna, cuius obscuratio frequentior, aut parte sui, aut tota, delituit? longeque magis illæ actæ in transuersum faces, & cæli magna pars ardens, & crinita sidera, & plures solis orbes, & stellæ per diem visæ, subitique transcursus ignium, multam post se lucem trahentium? Nihil horum sine timore miramur: & cum timendi

sit

sit caussa, nescire; non est tanti scire, ne timeas. Quanto satius est, caussas inquirere, & quidem toto in hoc intentum animo? Neque enim illo quidquam inueniri dignius potest, cui se non tantum commodet, sed impendat.

CAP. IV. Quæramus ergo, quid sit quod terram ab infimo moueat, quid tanti molem ponderis impellat, quid sit illa valentius, quid tantum onus vi sua labefactet: cur modo tremat, modo luxata subsidat, nunc in partes diuisa discedat: & alias interuallum ruinæ suæ diu seruet, alias cito comprimat: nunc amnes magnitudinis notæ conuertat introrsus, nunc nouos exprimat: aperiat aliquando aquarum calentium venas, aliquando refrigeret: ignesque nonnumquam per aliquod ignotum antea montis aut rupis foramen emittat, aliquando notos & per secula nobiles comprimat. Mille miracula mouet, faciemque mutat locis, & defert montes, subrigit plana, valles extuberat, nouas in profundo insulas erigit. Hæc ex quibus caussis accidant, digna res est excuti. Quod, inquis, erit pretium operæ? quo nullum maius est, nosse naturam. Neque enim quidquam habet in se huius materiæ tractatio pulcrius, cum multa habeat futura vsui, quam quod hominem magnificentia sui detinet; nec mercede, sed miraculo colitur. Inspiciamus ergo quid sit, propter quod accidant hæc: quorum est adeo mihi dulcis inspectatio, vt quamuis aliquando de motu terrarum volumen iuuenis ediderim, tamen tentare me voluerim, & experiri, an ætas aliquid nobis aut ad scientiam, aut certe ad diligentiam adiecerit.

CAP. V. Caussam, qua terra concutitur, alii in aqua esse, alii in ignibus, alii in ipsa terra, alii in spiritu putauere: alii in pluribus, alii in omnibus his. Quidam liquere ipsis aliquam ex istis caussam esse dixerunt;

xerunt; sed non liquere, quæ esset. Nunc singula persequamur. Illud ante omnia mihi dicendum est, opiniones veteres parum exactas esse,& rudes. Circa verum adhuc errabatur. Noua omnia erant primo tentantibus, post eadem illa limata sunt: & si quid inuentum est, illis nihilominus referri debet acceptum. Magni animi res fuit, rerum naturæ latebras dimouere, nec contentum exteriori eius conspectu, introspicere, & in deorum secreta descendere. Plurimum ad inueniendum contulit, qui sperauit posse reperiri. Cum excusatione itaque veteres audiendi sunt. Nulla res consummata est, dum incipit. Nec in hac tantum re omnium maxima atque inuolutissima, in qua etiam cum multum actum erit, omnis tamen ætas quod agat, inueniet; sed in omni alio negotio, longe semper a perfecto fuere principia.

CAP. VI. In aqua caussam esse, nec ab vno dictum est, nec vno modo. Thales Milesius totam terram subiecto iudicat humore portari & innatare: siue illud oceanum vocas, siue magnum mare, siue alterius naturæ simplicem adhuc aquam & humidum elementum. Hac, inquit, vnda sustinetur orbis, velut aliquod grande nauigium & graue his aquis quas premit. Superuacuum est reddere caussas, propter quas existimat, grauissimam partem mundi non posse spiritu tam tenui fugacique gestari *1*): non enim nunc de situ terrarum, sed de motu agitur. Illud argumenti loco ponit, aquas esse in caussa, quibus hic orbis agitatur, quod in omni maiore motu erumpunt fere noui fontes: sicut in nauigiis quoque euenit, vt

1. *Spiritu tam tenui fugacique gestari*] quasi eum gestari ætheri innatantem vulgo credimus.

si inclinata sunt, & abiere in latus, aquam sorbeant; quæ in omni onere eorum quæ vehit, si immodice depressa sunt 2), aut superfunditur, aut certe dextra sinistraque solito magis surgit. Hanc opinionem falsam esse, non est diu colligendum. Nam si terram aqua sustineret, tota aliquando concuteretur, semper moueretur: nec agitari illam miraremur, sed manere. Tum tota concuteretur, non ex parte: numquam enim nauis dimidia iactatur. nunc vero non terrarum vniuersarum, sed ex parte motus est. Quomodo ergo fieri potest, vt quod totum vehitur, totum non agitetur, si id quo vehitur, agitatum est? At quare aquæ erumpunt? Primum omnium sæpe tremuit terra, & nihil humoris noui fluxit. Deinde si ex hac caussa vnda prorumperet, a lateribus terræ circumfunderetur: sicut in fluminibus ac mari videmus accidere, vt incrementum aquarum, quotiens nauigia desidunt, in lateribus maxime appareat. Ad vltimum non tam exigua fieret quam dicis eruptio, nec velut per rimam sentina subreperet, sed fieret ingens inundatio, vt ex infinito liquore, & ferente vniuersa.

CAP. VII. Quidam motum terrarum aquæ imputauere: sed non ex eadem caussa. Per omnem, inquiunt, terram, multa aquarum genera decurrunt. Alicubi perpetui amnes, quorum nauigabilis etiam sine adiutorio imbrium magnitudo est. Hinc Nilus per æstatem ingentes aquas inuehit: hinc qui medius inter pacata & hostilia fluit, Danubius ac Rhenus, alter Sarmaticos impetus cohibens, & Europam Asiamque disterminans 1), alter Germanos, auidam gen-

2. *Sunt*] lego *fuerit*, pertinet enim hoc ad *aquam*, quæ depressa quocunque onere vel superfluit, vel a latere surgit.

1. *Europam Asiamque disterminans*] ingens error, Danubio tribuit quæ Tanais sunt.

tem

tem belli, repellens. Adiice nunc patentiſſimos lacus, & ſtagna populis inter ſe ignotis circumdata, & ineluctabiles nauigio paludes, nec ipſis quidem inter ſe peruias, quibus incoluntur. Deinde tot fontes, tot capita fluminum, ſubitos, & ex occulto amnes vomentia. Tot deinde ad tempus collectos torrentium impetus: quorum vires quam repentinæ, tam breues. Omnis hæc aquarum, etiam intra terram, natura faciesque eſt. Illic quoque aliæ vaſto curſu deferuntur, & in præceps volutæ cadunt: aliæ languidiores in vadis refunduntur, & leniter ac quiete fluunt. Quis autem neget, vaſtis illas receptaculis concipi, & ceſſare multis inertes locis? Non eſt diu probandum, ibi multas aquas eſſe, vbi omnes ſunt. Neque enim ſufficeret tellus ad tot flumina edenda, niſi ex repoſito multoque funderet. Si hoc verum eſt, neceſſe eſt aliquando illic amnis excreſcat, & relictis ripis violentus in obſtantia incurrat. Sic fiet motus alicuius partis, in quam flumen impetum dedit, & quam donec decreſcat verberabit. Poteſt fieri, vt aliquam regionem riuus affluens exedat, ac ſecum trahat aliquam molem: qua lapſa, ſuperpoſita quatiantur. Iam vero nimis oculis permittit, nec vltra illos ſcit producere animum, qui non credit eſſe in abſcondito terræ ſinus maris vaſti. Nec enim video, quid prohibeat vel obſtet, quo minus illic habeatur aliquod etiam in abſcondito littus, & per occultos aditus receptum mare, quod illic quoque tantumdem loci tenet, aut fortaſſis hoc amplius, quod ſuperiora cum tot animalibus erant diuidenda: abſtruſa enim, & ſine poſſeſſore deſerta, liberius vndis vacant. Quas quis vetat illic fluctuare, & ventis, quos omne interuallum terrarum, & omnis aër creat, impelli? Poteſt ergo maior ſolito exorta tempeſtas aliquam partem terrarum impulſam vehe-

vehementius mouere. Nam apud nos quoque multa, quæ procul a mari fuerant, subito eius accessu vapulauere; & villas in conspectu collocatas, fluctus, qui longe audiebatur, inuasit. Illic quoque potest accedere ac decedere pelagus infernum: quorum neutrum fit sine motu superstantium.

CAP. VIII. Non quidem existimo diu te hæsitaturum, an credas esse subterraneos amnes & mare absconditum. Vnde enim ista prorumpunt, vnde ad nos veniunt, nisi quod origo humoris inclusa est? Age, cum vides interruptum Tigrim in medio itineris siccari, & non vniuersum auerti, sed paullatim, non apparentibus damnis, minui primum, deinde consumi: quo illum putas abire nisi in obscura terrarum; vtique cum videas emergere iterum, non minorem eo qui prior fluxerat? Quid cum vides Alpheum, celebratum poëtis, in Achaia mergi, & in Sicilia rursus transiecto mari effundere amœnissimum fontem Arethusam? Nescis autem, inter opiniones, quibus narratur Nili æstiua inundatio, & hanc esse, a terra illum erumpere, & augeri non supernis aquis, sed ex intimo redditis? Ego quidem centuriones duos, quos Nero Cæsar, vt aliarum virtutum, ita veritatis in primis amantissimus, ad inuestigandum caput Nili miserat; audiui narrantes, longum illos iter peregisse, cum a Rege Æthiopiæ instructi auxilio, commendatique proximis regibus, penetrassent. Ad vlteriora quidem, aiebant, peruenimus, ad immensas paludes; quarum exitum nec incolæ nouerant, nec sperare quisquam potest, ita implicitæ aquis herbæ sunt, & aquæ nec pediti eluctabiles, nec nauigio, quod nisi paruum & vnius capax, limosa & obsita palus non ferat. Ibi, inquit, vidimus duas petras, ex quibus ingens vis fluminis excidebat. Sed siue caput illa, siue accessio est Nili, siue

tunc nascitur, siue in terras ex priore recepta cursu redit 1): nonne tu credis, illam, quidquid est, ex magno terrarum lacu ascendere? Habeant enim oportet pluribus locis sparsum humorem, & in imo coactum, vt eructare tanto impetu possint.

CAP. IX. Ignem caussam motus quidam, & quidem non eamdem iudicant. Inprimis Anaxagoras, qui existimat, simili pene ex caussa & aëra concuti, & terram: cum in inferiore parte spiritus crassum aëra, & in nubes coactum, eadem vi qua apud nos quoque nubila frangi solent, rumpit; & ignis ex hoc collisu nubium, cursuque elisi aëris, emicuit. Hic ipse in obuia incurrit, exitum quærens, ac diuellit repugnantia: donec per angusta aut nactus est viam exeundi ad cælum, aut vi atque iniuria fecit. Alii in igne caussam quidem esse, sed non ob hoc, iudicant: sed quia pluribus obrutus locis ardeat, & proxima quæque consumat. Quæ si quando exesa ceciderint, tunc sequi motum earum partium, quæ subiectis adminiculis destitutæ labant, donec corruêre: nullo occurrente, quod onus exciperet. Tunc chasmata, tunc hiatus vasti aperiuntur: aut cum diu dubitauerunt, 1) super ea se, quæ supersunt stantque, componunt. 2) Hoc apud nos quoque videmus accidere, quotiens

1. *In terras ex priore recepta cursu redit*] in terras redit & conspicua fit, cum antea, quod fit in fluuiis nonnullis, post emensum aliquot in terræ superficie spatium in eam se abdidisset.

1. *Cum diu dubitauerunt*] cum diu motu incerto agitata fuerunt: explico enim ista ex præcedentibus: *tunc sequi motum earum partium quæ subiectis adminiculis destitutæ labant.* item ex sequentibus: *cum exusta trabes &c.*

2. *Super ea quæ supersunt stantque*] se componunt & coeunt super ea quæ superimposita sunt & stant, vt ita obruant ea, qualia sunt ædificia. turres *&c.* quod enim Fromondus hic *quæ* accusatiuum non nominatiuum esse vult, id ratione mihi carere videtur.

in-

incendio pars ciuitatis laborat: cum exustæ trabes sunt, aut corrupta quæ superioribus firmamentum dabant; tunc diu agitata fastigia concidunt, & tam diu differuntur atque incerta sunt, donec in solido resederunt.

CAP. X. Anaximenes ait, terram ipsam sibi esse caussam motus, nec extrinsecus incurrere quod illam impellat: sed intra ipsam & ex ipsa quasdam partes eius decidere, quas aut humor soluerit, aut ignis exederit, aut spiritus violentia excusserit. Sed his quoque cessantibus non deesse, propter quod aliquid abscedat aut reuellatur. Nam primum omnia vetustate labuntur, nec quidquam tutum a senectute est. Hæc solida quoque & magni roboris carpit. Itaque quemadmodum in ædificiis veteribus quædam non percussa tamen decidunt, cum plus ponderis habuere quam virium: ita in hoc vniuerso terræ corpore euenit, vt partes eius vetustate soluantur, solutæ cadant, & tremorem superioribus afferant: primum dum abscedunt (nihil enim vtique magnum sine motu eius, cui hæsit, absciditur) deinde cum deciderunt, solido exceptæ resiliant, pilæ more; quæ cum cecidit exultat, ac sæpius pellitur, totiens a solo in nouum impetum missa. Si vero in stagnantibus aquis delata sunt, hic ipse casus vicina concutit fluctu, quem subitum vastumque illisum ex alto pondus eiicit.

CAP. XI. Quidam ignibus quidem assignant hunc tremorem, sed aliter. Nam cum pluribus locis ferveant, necesse est ingentem vaporem sine exitu volvant, qui vi sua spiritum intendit: & si acrius institit, opposita diffundit: si vero remissior fuit, nihil amplius quam mouet. Videmus aquam spumare, igne subiecto. Quod in hac aqua facit inclusa & angusta, multo magis illum facere credamus, cum violentus

ac vastus ingentes aquas excitat. Tunc ille vaporatione inundantium aquarum, quidquid pulsauerit, agitat.

CAP. XII. Spiritum esse qui moueat, & plurimis & maximis auctoribus placet. Archelaus antiquitatis diligens, ait ita: Venti in concaua terrarum deferuntur: deinde vbi iam omnia spatia plena sunt, & inquantum aër potuit, densatus est, is qui superuenit spiritus, priorem premit & elidit, ac frequentibus plagis primo cogit, deinde perturbat. Tunc ille quærens locum, omnes angustias 1) dimouet, & claustra sua conatur effringere. Sic euenit, vt terræ, spiritu luctante, & fugam quærente, moueantur. Itaque cum terræ motus futurus est, præcedit aëris tranquillitas & quies: videlicet, quia vis spiritus, quæ concitare ventos solet, in inferna sede detinetur. Nunc quoque cum hic motus in Campania fuit, quamuis hiberno tempore, & inquieto, per superiores dies aër stetit. Quid ergo? Numquam flante vento terra concussa est? Admodum raro duo flauere simul venti. Fieri tamen & potest, & solet. quod si recipimus, & constat duos ventos rem simul gerere: quid ni accidere possit, vt alter superiorem aëra agitet, alter inferum?

CAP. XIII. In hac sententia licet ponas Aristotelem, & discipulum eius Theophrastum, non, vt Græcis visum est, diuini, tamen & dulcis eloquii virum, & nitidi sine labore. Quid vtrique placeat, exponam. Semper aliqua euaporatio est e terra, quæ modo arida est, modo humido mixta. Hæc ab infimo edita, & in quantum potuit, elata, cum vlteriorem locum in quem exeat non habet, retro fertur, atque in se reuoluitur: dumque rixa spiritus recipro-

1. *Angustias*] Codex Britannicus *obstacula* legit. *Gronov.*

can-

cantis iactat obstantia, & siue interclusus, siue per angusta enisus est, motum ac tumultum ciet. Straton ex eadem schola est, qui hanc partem philosophiæ maxime coluit, & rerum naturæ inquisitor fuit. Huius tale decretum est: Frigidum & calidum semper in contraria abeunt, & vna esse non possunt: eo frigidum confluit, vnde vis calida discessit: & inuicem ibi calidum est, vnde frigus expulsum est. Hoc quod dico verum est: sed vtrumque in contrarium agi, ex hoc tibi appareat. Hiberno tempore, cum supra terram frigus est, calent putei, nec minus specus, atque omnes sub terra recessus; quia eo se calor contulit, superiora possidenti frigori cedens: qui cum in inferiora peruenit, & eo se quantum poterat ingessit, quo densior, hoc validior est: huic alius superuenit, cui necessario congregatus ille iam & in angustum pressus, loco cedit. Idem e contrario euenit, cum vis maior frigidi illata in cauernis est. Quidquid illic calidi latet, frigori cedens abit in angustum, & magno impetu agitur: quia non patitur vtriusque natura concordiam, nec in vno moram. Fugiens ergo, & omni modo cupiens excedere, proxima quæque remolitur ac iactat. Ideoque antequam terra moueatur, solet mugitus audiri, ventis in abdito tumultuantibus. nec enim aliter posset, vt ait noster Virgilius,

Sub pedibus mugire solum, & iuga celsa moueri:

nisi hoc esset ventorum opus. Vices deinde huius pugnæ sunt; desinit calidi congregatio, ac rursus eruptio 1).

1. *Rursus eruptio*] æstate cum in subterraneis congregatus calor dissoluitur, & rursus in auras per dehiscentes terræ poros fit eruptio, tunc in aere compescitur frigus, & in viscera terræ compellitur succeditque calori, mox ibi futurum potentius. *Rursus* igitur valet *retro sursum* in auras, vnde calor ille descenderat in viscera terræ. *Fremond.*

Tunc frigida compescuntur & succedunt, mox futura potentiora. Dum ergo alterna vis cursat, & vltro citroque spiritus commeat, concutitur.

CAP. XIV. Sunt qui existiment, spiritu quidem, & nulla alia ratione tremere terram, sed ex alia caussa, quam Aristoteli placuit. Quid sit quod ab his dicatur, audi. Corpus nostrum & sanguine irrigatur, & spiritu, qui per sua itinera discurrit. Habemus autem quædam angustiora animæ receptacula, per quæ nihil amplius quam meat: quædam patentiora, in quibus colligitur, & vnde diuiditur in partes. Sic hoc totum terrarum omnium corpus, & aquis, quæ vicem sanguinis tenent, & ventis, quos nihil aliud quis quam animam vocauerit, peruium est. Hæc duo alicubi concurrunt, alicubi consistunt. Sed quemadmodum in corpore nostro, dum bona valetudo est, venarum quoque imperturbata mobilitas modum seruat; vbi aliquid aduersi est, micat crebrius, & suspiria atque anhelitus, laborantis ac fessi signa sunt: ita terræ quoque, dum illis positio naturalis est, inconcussæ manent. Cum aliquid peccatur, tunc velut ægri corporis motus est, spiritu illo qui modestius perfluebat, icto vehementius, & quassante venas suas: nec, vt illi paullo ante dicebant, quibus animal placet esse terram. nam si hoc est quemadmodum animal, tota vexationem sentiet. Neque enim in nobis febris alias partes moratius impellit, sed per omnes pari æqualitate discurrit. Vide ergo, numquid intret in illam spiritus ex circumfuso aëre? qui quamdiu habet exitum, sine iniuria labitur: si offendit aliquid, & incidit quod viam claudat, tunc oneratur primo infundente se a tergo aëre. Deinde per aliquam rimam maligne fugit, & hoc acrius fertur, quo angustius. Id sine pugna non potest fieri, nec pugna sine motu.

At si nec rimam quidem per quam effluat inuenit, conglobatus ille furit, & huc atque illo circumagitur, aliaque deiicit, alia intercidit: cum tenuissimus, idemque fortissimus, & irrepat quamuis in obstructa, & quidquid intrauit, vi sua diducat & dissipet; tunc terra iactatur. Aut enim datura vento locum discedit; aut cum dedit, in ipsam, qua illum emisit, cavernam fundamento spoliata considit.

CAP. XV. Quidam ita existimant. Terra multis locis perforata est, nec tantum primos illos aditus habet, quos velut spiramenta ab initio sui recepit, sed multos illic casus imposuit. 1) Alicubi diduxit, quidquid superne terreni erat, aqua: alia torrentes excedere, illa æstibus magnis dirupta patuere. Per hæc interualla intrat spiritus: quem si inclusit mare, & altius adegit, nec fluctus retro abire permisit, tunc ille exitu simul redituque præcluso, volutatur. Et quia in rectum non potest tendere, quod illi naturale est, in sublime se intendit, & terram prementem diuerberat.

CAP. XVI. Etiamnum dicendum est, quod plerisque auctoribus placet, & in quod fortasse fiet discessio. 1) Non esse terram sine spiritu, palam est. Non tantum illo dico, quo se tenet, ac partes sui iungit, qui inest etiam saxis mortuisque corporibus: sed illo dico vitali, & vegeto, & alente omnia. Hunc nisi haberet, quomodo tot arbustis spiritum infunderet, non aliunde viuentibus, & tot satis? Quemadmodum tam diuersas radices aliter atque aliter in se mersas foueret, quasdam summa receptas parte, quas-

1. *Imposuit*] addidit.

1. *In quod fortasse fiet discessio*] quod approbationem forte merebitur. Pedibus nimirum in senatu discedebatur in sententias.

dam altius tractas, nisi multum haberet animæ, tam multa, tam varia generantis, & haustu atque alimento suo educantis? Leuibus adhuc argumentis ago. Totum hoc cælum, quod igneus æther, mundi summa pars, claudit, omnes hæ stellæ, quarum iniri non potest numerus, omnis hic cælestium cœtus, & (vt alia prætercam) hic tam prope a nobis agens cursum sol, omni terrarum ambitu non semel maior, alimentum ex terreno trahunt, & inter se partiuntur: nec vllo alio scilicet, quam halitu terrarum sustinentur. Hoc illis alimentum, hic pastus est. Non posset autem tam multa, tantaque, & seipsa maiora, terra nutrire, nisi plena esset animæ, quam per diem & noctem ab omnibus partibus suis fundit. Fieri enim non potest, vt non multum illi supersit, ex qua tantum petitur ac sumitur: & ad tempus quidem, quod exeat, nascitur. *z*) Nec enim esset perennis illi copia suffecturi in tot cælestia spiritus, nisi inuicem ista excurrerent, & in aliud alia soluerentur. Sed tamen necesse est abundet ac plena sit, & ex condito proferat. Non est ergo dubium, quin multum spiritus interlateat, & cæca sub terra spatia aër latus obtineat. Quod si verum est, necesse est id sæpe moueatur, quod re mobilissima plenum est. Numquid enim dubium esse potest cuiquam, quin nihil sit tam inquietum quam aër, & tam versabile & agitatione gaudens?

CAP. XVII. Sequitur ergo, vt naturam suam exerceat, & quod semper moueri vult, aliquando & alia

z. *Et ad tempus quidem, quod exeat, nascitur*] quicquid videatur Fromondo, integrum locum eiusque hunc sensum esse puto: nascitur ex terra ad tempus, hoc est eo quo opus est tempore tantum quantum opus est, vt exeat, hoc est adscendat sursum & sidera pascat.

mo-

moueat. Id quando fit? Quando illi cursus interdictus est. Nam quamdiu non impeditur, placide fluit: cum offenditur & retinetur, insanit, & moras suas abrumpit, non aliter, quam ille

- - - *pontem indignatus Araxes.*

Quamdiu illi facilis & liber est alueus, primas quasque aquas explicat. Vbi saxa manu vel casu illata pressere venientem, tunc impetum mora quærit: & quo plura opposita sunt, plus inuenit virium. Omnis enim illa vnda quæ a tergo superuenit, & in se crescit, cum onus suum sustinere non potuit, vim ruina parat, & prona cum ipsis quæ obiacebant fugit. Idem spiritu fit: qui quo valentior agiliorque est, citius rapitur, & vehementius septus omnes disturbat. Ex quo motus fit scilicet eius partis, sub qua pugnatum est. Quod dicitur, verum esse ex illo probatur: sæpe enim cum terræ motus fuit, si modo pars eius aliqua dirupta est, inde ventus per multos dies fluxit; vt traditur factum eo terræmotu, quo Chalcis laborauit: quod apud Asclepiodotum inuenies, auditorem Posidonii, in ipsis quæstionum naturalium caussis. Inuenies & apud alios auctores, hiasse vno loco terram; & inde non exiguo tempore spirasse ventum: qui scilicet illud iter ipse sibi fecerat, per quod ferebatur.

CAP. XVIII. Maxima ergo caussa est, propter quam terra moueatur, spiritus natura citus, & locum e loco mutans. Hic quamdiu non impellitur, & in vacanti spatio latet, iacet innoxius, nec circumiectis molestus est. Vbi illum extrinsecus superueniens caussa solicitat, compellitque & in arctum agit, scilicet adhuc cedit tantum, & vagatur. Vbi erepta discedendi facultas est, & vndique obsistitur, tunc

- - - *magno cum murmure montis*
Circum claustra fremit, - - -

quæ

quæ diu pulsata conuellit ac iactat: eo acrior, quo cum valentiore mora luctatus est. Deinde cum circa perlustrauit omne quo tenebatur, nec potuit euadere, inde quo maxime impactus est, resilit: & aut per occulta diuiditur, ipso terræmotu raritate facta, aut per nouum vulnus emicuit. Ita eius vis tanta non potest cohiberi, nec ventum tenet vlla compages: soluit enim quodcumque vinculum, & omne onus fert secum, infususque per minima laxamentum sibi parat, indomita naturæ potentia liber, vtique concitatus, sibi ius suum vindicat. Spiritus vero inuicta res est: nihil enim erit quod

Luctantes ventos, tempestatesque sonoras
Imperio premat, ac vinclis & carcere frænet.

Sine dubio poëtæ hunc voluerant videri carcerem, in quo sub terra clausi laterent. Sed hoc non intellexerunt, nec id quod clausum est, esse adhuc ventum: nec id quod ventus est, posse iam claudi. Nam quod in clauso est, quiescit, & aëris statio est. omnis in fuga ventus est, 1) Etiamnum & illud accedit his argumentis, per quod appareat, motum effici spiritu, quod corpora quoque nostra non aliter tremunt, quam si spiritum aliqua caussa conturbat: cum timore contractus est, cum senectute languescit, & venis torpentibus marcet, cum frigore inhibetur, aut sub accessionem cursu suo deiicitur. Nam quamdiu sine iniuria perfluit, & ex more procedit, nullus est tremor corpori. cum aliquid occurrit quod inhibeat eius officium, tunc parum potens perferendis 2) his quæ suo vigore tenebat, deficiens concutit, quidquid integer tulerat.

1. *Omnis in fuga ventus est*] fuga & motus venti naturam absoluunt.

2. *Perferendis*] sustinendis atque intendendis, quod neruis, venis & arteriis præstat.

CAP. XIX. Metrodorum Chium necesse est audiamus, quod vult sententiæ loco dicentem. Non enim permitto mihi nec eas quidem opiniones præterire, quas improbo: cum satius sit omnium copiam fieri, & quæ improbamus, damnare potius, quam præterire. Quid ergo dicit? Quomodo in dolio cantantis vox, per totum cum quadam discussione percurrit ac resonat, & tam leuiter mota, tamen circuit, non sine tactu eius tumultuque, quo inclusa est: sic speluncarum sub terra pendentium vastitas habet aëra suum; quem simul alius superne incidens percussit, agitat non aliter, quam illa de quibus paullo ante retuli, inania indito clamore sonuerunt.

CAP. XX. Veniamus nunc ad eos, qui omnia ista quæ retuli, in caussa esse dixerunt, aut ex his plura. Democritus plura putat. Ait enim, motum aliquando spiritu fieri, aliquando aqua, aliquando vtroque: & id hoc modo prosequitur. Aliqua pars terræ concaua est, & in hanc aquæ magna vis confluit. Ex hac est aliquid tenue, & ceteris liquidius. Hoc cum superueniente grauitate reiectum est, terris illiditur, & illas mouet. Nec enim fluctuari potest sine motu eius, in quod impingitur. Etiamnum quod modo de spiritu dicebamus, de aqua quoque dicendum est. Vbi in vnum locum congesta est, & capere se desiit, aliquo incumbit, & primo viam pondere aperit, deinde impetu. Nec enim exire nisi 1) per deuexum potest, diu inclusa; nec in directum cadere moderate, aut sine concussione eorum, per quæ & in quæ cadit. Si vero cum iam rapi cœperit, aliquo loco substitit, & illa vis fluminis in se reuoluta est, in occurrentem terram repellitur, & illam, qua parte maxime pendet, exagitat. Præterea aliquando madefacta tellus, liquore penitus accepto

1. *Nisi*] abundare videtur τὸ *nisi*. *Grenov.*

altius

altius sidit, & fundus ipse vitiatur: tunc ea pars premitur, in quam maxime aquarum vergentium pondus inclinat. Spiritus vero nonnumquam impellit vndas; & si vehementius institit, eam scilicet terræ partem mouet, in quam coactas aquas intulit. Nonnunquam in terrena itinera a) coniectus, & exitum quærens, mouet omnia: terra autem penetrabilis ventis est, & spiritus subtilior est, quam vt possit excludi; & vehementior, quam vt sustineri concitatus ac rapidus. Omnes istas esse posse caussas Epicurus ait, pluresque alias tentat: & alios, qui aliquid vnum ex istis esse affirmauerunt, corripit; cum sit arduum, de iis quæ coniectura sequenda sunt, aliquid certi promittere. Ergo, vt ait, potest terram mouere aqua, si partes aliquas eluit, & abrasit, quibus desiit posse extenuatis sustineri, quod integris ferebatur. Potest terram mouere impressio spiritus. Fortasse enim aër extrinsecus alio intrante aëre agitatur. Fortasse aliqua parte subito decidente percutitur, & inde motum capit. Fortasse aliqua parte terræ velut columnis quibusdam ac pilis sustinetur: quibus vitiatis ac recedentibus, tremit pondus impositum. Fortasse calida vis spiritus in ignem versa, & fulmini similis, cum magna strage obstantium fertur. Fortasse palustres & iacentes aquas aliquis flatus impellit, & inde aut ictus terram quatit, aut spiritus agitatio, ipso motu crescens, & se incitans, ab imo in summa vsque perfertur: nullam tamen illi placet caussam motus esse maiorem, quam spiritum.

a. *In terrena itinera*] i. e. spiramenta, foramina & fistulas, per quas spiritus penetrat in terram. Sensus est, quod spiritus non tantum impellendo aquas & cogendo terram per eas quatiat, sed ipse quandoque per caua terræ diffusus & exitum non inueniens omnia moueat. *Gronov.*

CAP.

CAP. XXI. Nobis quoque placet, hunc spiritum esse, qui tanta possit conari, quo nihil est in rerum natura potentius, nihil actius, sine quo nec illa quidem, quæ vehementissima sunt, valent. Ignem spiritus concitat: aquæ, si ventum detrahas, inertes sunt. Tunc demum impetum sumunt, cum illas agit flatus: qui potest dissipare magna spatia terrarum, & nouos montes subrectos extollere, & insulas non ante visas, in medio mari ponere. Theren, & Therasiam, & hanc nostræ ætatis insulam 1), spectantibus nobis in Ægæo mari enatam; quis dubitat, quin in lucem spiritus vexerit? Duo genera sunt (vt Posidonio placet) quibus mouetur terra: vtrique nomen est proprium. Altera succussio est, cum terra quatitur, & sursum ac deorsum mouetur: altera inclinatio, qua in latura nutat nauigii more. Ego & tertium illud existimo, quod nostro vocabulo signatum est: non enim sine caussa tremorem terræ dixere maiores, qui vtrique dissimilis est. nam nec succutiuntur tunc omnia, nec inclinantur nec 2) vibrantur. Res minime in huiusmodi casu noxia, sicut longe perniciosior est inclinatio concussione. Nam nisi celeriter & ex altera parte properabit motus, qui inclinata restituat, ruina necessario sequitur. Cum dissimiles ii motus inter se sint, caussæ eorum diuersæ sunt.

CAP. XXII. Prius ergo de motu quatiente dicamus. Si quando magna onera per vices vehiculorum 1) plurium tracta sunt, & rotæ maiore nisu in salebras inciderunt, terram concuti senties. Asclepiodotus tradit, cum petra e latere montis abrupta cecidisset,

1. *Et hanc nostræ ætatis insulam*] inter Theren & Therasiam Senecæ ætate natam, quæ *Thia* nomen obtinuit.

2. *Nec*] leg. *sed. Gronov.*

1. *Per vices vehiculorum*] i. e. longo vehiculorum ordine.

ædifi-

ædificia vicina tremore collapsa. Idem sub terris fieri potest, vt ex his quæ impendent rupibus aliqua resoluta, magno pondere ac sono in subiacentem cavernam cadat, eo vehementius, quo aut plus ponderis venit, aut altius. Et sic commouetur omne tectum cauatæ vallis. Nec tantum pondere suo abscindi saxa credibile est, sed cum flumina supra ferantur, assiduus humor commissuras lapidis extenuat, & quotidie his ad quæ religatus est aufert, & illam (vt ita dicam) cutem qua continetur, abradit. Deinde longa per æuum diminutio vsque eo infirmat illa, quæ quotidie attriuit, vt desinant esse oneri ferendo. Tunc saxa vasti ponderis decidunt, tunc illa præcipitata rupes, quidquid ab imo repercussit 2), non passura consistere,

--- *sonitu venit, & ruere omnia visa repente:*

vt ait Virgilius noster. Huius motus succutientis terras hæc erit caussa. Ad alteram transeo.

CAP. XXIII. Rara terræ natura est, multumque habens vacui. per has raritates spiritus fertur: qui vbi maior influxit, nec emittitur, concutit terram. Hæc placet & aliis, vt paullo ante retuli, caussa: si quid apud te profectura testium turba est. Hanc etiam Callisthenes probat non contemptus vir. Fuit enim illi nobile ingenium, & furibundi regis 1) impatiens. Hoc est Alexandri crimen æternum, quod nulla virtus, nulla bellorum felicitas redimet. Nam quotiens quis dixerit, Occidit Persarum multa millia: opponetur, Et Callisthenem. Quotiens dictum erit, Occidit

2. *Repercussit*] obstitit.

1. *Furibundi Regis*] Alexandri M. quem in Asia m comitabatur, cuiusque ira ob dicendi libertatem periit.

cidit Darium, penes quem tunc magnum regnum erat: opponetur, Et Callisthenem. Quotiens dictum erit, Omnia oceano tenus vicit, ipsum quoque tentauit nouis classibus, & imperium ex angulo Thraciæ vsque ad Orientis terminos protulit: dicetur, Sed Callisthenem occidit. Omnia licet antiqua ducum regumque exempla transierit, ex his quæ fecit, nihil tam magnum erit, quam scelus Callisthenes. Hic Callisthenes in libris, quibus describit quemadmodum Helice Burisque mersæ sunt, quis illas casus in mare, vel in illas mare immiserit, dicit id quod in priore parte dictum est. Spiritus intrat terram per occulta foramina, quemadmodum vbique, ita & sub mari. Deinde cum est obstructus ille trames, per quem descenderat, reditum autem illi a tergo resistens aqua abstulit, huc & illuc fertur, & sibi ipse occurrens terram labefactat. Ideo frequentissime mari opposita vexantur, & inde Neptuno hæc assignata est mouendi potentia. Quisquis primas litteras Græcas didicit, scit illum apud Homerum ἐνοσίγαιον vocari.

CAP. XXIV. Spiritum esse huius mali caussam & ipse consentio: de illo disputabo, quomodo intret hic spiritus: vtrum per tenuia foramina, nec oculis comprehensibilia, an per maiora ac patentiora: & vtrum ab imo, an etiam per summa terrarum. Hoc incredibile est. Nam in nostris quoque corporibus cutis spiritum respuit: nec est illi introitus, nisi per quem trahitur: nec consistere quidem a nobis receptus potest, nisi in laxiore corporis parte. Non enim inter neruos pulpasue, sed in visceribus & patulo interioris partis recessu commoratur. Idem de terra suspicari licet, vel ex hoc, quod motus non in summo terræ, circaue summa est, sed subter & ab imo. Huius indi-

indicium est, quod altitudinis profundæ maria iactantur, motis scilicet his, supra quæ fusa sunt. Ergo verisimile est, terram ex alto moueri, & illic spiritum in cauernis ingentibus concipi. Imo, inquit, ceu cum frigore inhorruimus, tremor sequitur, sic terras quoque spiritus extrinsecus accidens quassat. Quod nullo modo potest fieri. Algere enim debet, vt idem illi accidat, quod nobis, quos externa caussa in horrorem agit. Accidere autem terræ simile quiddam nostræ affectionis, sed non ex simili caussa, concesserim. Illam interior & altior iniuria debet impellere cuius rei argumentum vel maximum hoc potest esse, quod cum vehementi motu adapertum ingenti ruina solum est, totas nonnumquam vrbes & recipit hiatus ille, & abscondit. Thucydides ait, circa Peloponnesiaci belli tempus, Atalantam insulam aut totam, aut certe maxima ex parte superfusam. Idem Sidoni accidisse, Posidonio crede. Nec ad hoc testibus opus est. Meminimus enim, terris interno motu diuulsis, loca disiecta, & campos interisse. Quod iam dicam, quemadmodum existimem, fieri.

CAP. XXV. Cum spiritus magnum & vacuum terrarum locum penitus oppleuit, cœpitque rixari, & de exitu cogitare; latera ipsa intra quæ latet, sæpius percutit, supra quæ vrbes interdum sitæ sunt: hæc nonnumquam adeo concutiuntur, vt ædificia superposita procumbant: nonnumquam in tantum, vt parietes quibus fertur omne tegimen caui, decidant in illum subteruacantem locum, totæque vrbes in immensam altitudinem vergant. Si velis credere, aiunt aliquando Ossam Olympo cohæsisse, deinde terrarum motu recessisse, & scissam vnius magnitudinem montis in duas partes. tunc effugisse Peneum, qui paludes quibus laborabat Thessalia, siccauit, abdu-

ductis in se quæ sine exitu stagnauerant aquis. Ladon flumen inter Helim & Megalenpolin medius est, quem terrarum motus effudit. Per hoc quid probo? In laxos specus (quid enim aliud appellem loca vacua sub terris?) spiritum conuenire. Quod nisi esset, magna terrarum spatia commouerentur, & vna multa titubarent. Nunc exiguæ partes laborant, nec vmquam per ducenta milliaria 1) motus extenditur. Ecce hic qui impleuit fabulis orbem, 2) non transcendit Campaniam. Quid dicam, cum Chalcis tremuit, Thebas stetisse? cum laborauit Ægium, tam propinquas illi Patras de motu solum audisse? Illa vasta concussio, quæ duas suppressit vrbes Helicen & Burin, citra Ægium constitit. Apparet ergo, in tantum spatium motum protendere, quantum illa sub terris vacantis loci inanitas pateat.

CAP. XXVI. Poteram ad hoc probandum abuti auctoritate magnorum virorum, qui Ægyptum numquam tremuisse tradunt. Rationem autem huius rei hanc reddunt, quod ex limo tota concreuerit. 1) Tantum enim (si Homero 2) fides est) aberat a continenti Pharos, quantum nauis diurno cursu metiri plenis lata velis potest: sed continenti admota est. Turbidus enim defluens Nilus, multumque secum limum trahens, & eum subinde apponens prioribus terris, Ægyptum annuo incremento semper vltra tulit. Inde pinguis & limosi soli est, nec vlla inter-

1. *Per ducenta milliaria*] imo latius extendi sæpe vel nostra memoria experientia docuit.

2. *Qui impleuit fabulis orbem*] qui Pompeios euertit, de quo huius libri initio.

1. *Quod ex limo tota concreuerit*] qui magis constipatus Spiritui subterraneo locum non relinquit.

2. *Homero*] odyss. Ψ.

valla in se habet, sed creuit in solidum arescente limo: cuius pressa erat & sedens structura, cum partes glutinarentur, nec quidquam inane interuenire poterat, cum solido liquidum ac molle semper accederet. Sed mouetur 3) & Ægyptus & Delos, quam Virgilius stare iussit,

Immotamque coli dedit, & contemnere ventos.

Hanc philosophi quoque, credula natio, dixerunt non moueri, auctore Pindaro. Thucydides ait, antea quidem immotam fuisse, sed circa Peloponnesiacum bellum tremuisse. Callisthenes & alio tempore ait hoc accidisse: Inter multa, inquit, prodigia, quibus denuntiata est duarum vrbium Helices & Buris euersio, fuere maxime notabilia columna ignis immensi, & Delos agitata. Quam ideo stabilem videri vult, quia mari imposita, habeat concauas rupes & saxa peruia, quæ dent deprehenso aëri reditum. Ob hoc etiam insulas esse certioris soli, vrbesque eo tutiores, quo propius ad mare accesserunt. Falsa hæc esse: Pompeii & Herculaneum sensere. Adiice nunc, quod omnis ora maris obnoxia est motibus. Sic Paphos non semel corruit, sic nobilis & huic iam familiaris malo Nicopolis. Cyprum ambit altum mare & agitatur. Tyros & ipsa tam mouetur, quam diluitur. Hæ fere caussæ redduntur, propter quas tremit terra.

CAP. XXVII. Quædam tamen propria in hoc Campano motu accidisse narrantur, quorum ratio reddenda est. Aiunt enim sexcentarum ouium gregem exanimatum in Pompeiana regione. Non est

3. *Sed mouetur*] dicit: poteram istis vti ad præsens argumentum, nisi moueri Ægyptum terræmotu constaret, non minus ac Delum, vt vt hanc Virgilius, vt illam Homerus immotam esse tradiderit.

quare

quare hoc putes ouibus illis timore accidisse. Diximus solere post magnos terrarum motus pestilentiam fieri. Nec id mirum est: multa enim mortifera in alto latent. At aër ipse, qui vel terrarum culpa vel pigritia, & æterna nocte torpescit, grauis haurientibus est: vel corruptus internorum ignium vitio, cum est longo situ emissus, purum hunc liquidumque maculat ac polluit, insuetumque ducentibus spiritum, affert noua genera morborum. Quid, quod aquæ quoque inutiles pestilentesque in abdito latent, vt quas numquam vsus exerceat, numquam aura liberior euerberet 1)? Crassæ itaque, & graui caligine sempiternaque tectæ, nihil nisi pestiferum in se & corporibus nostris contrarium habent. Aër quoque qui mixtus est illis, quique inter illas paludes iacet, cum emersit, late vitium suum spargit, & haurientes necat. Facilius autem pecora sentiunt, in quæ pestilentia incurrere solet quo auidiora sunt: aperto cælo plurimum vtuntur, & aquis, quarum maxima in pestilentia culpa est. Oues vero mollioris naturæ, quo propiora terris ferunt capita, correptas esse non miror, cum afflatus diri aëris circa ipsam humum exceperint. Nocuisset ille & hominibus, si maior exiisset: sed illum copia aëris sinceri exstinxit, antequam vt ab homine posset trahi, surgeret.

CAP. XXVIII. Multa autem terras habere mortifera, vel ex hoc intellige, quod tot venena nascuntur, non manu sparsa, sed sponte: solo scilicet habente, vt boni, ita mali semina. Quid, quod pluribus Italiæ locis per quædam foramina pestilens exhalatur va-

1. *Euerberet*] sic L. V. c. 12. *Spiritus qui maius desiderat spatium, cum euerberatus cursu parum libero incaluit.* Ouid. L. 14. Metam. de ardea ex vrbe combusta enascente: *& ci, neros plausis euerberat alis*, *Gronov.*

por, quem non homini ducere, non feræ tutum est? Aues quoque si in illum inciderint, antequam cælo meliore leniatur, in ipso volatu cadunt, liuentque corpora, & non aliter quam per vim elisæ fauces tument. Hic spiritus quamdiu terris continetur, tenui foramine fluens, non plus potentiæ habet, quam vt despectantia 1) & vltro sibi illata conficiat. Vbi per secula conditis tenebris ac tristitia loci creuit in vitium, ipsa ingrauescit mora; peior, quo segnior. Cum autem exitum nactus est, æternum illud vmbrosi frigoris malum, & infernam noctem soluit, ac regionis nostræ aëra infuscat. Vincuntur enim meliora prioribus. 2) Tunc etiam illi spiritus purior transit in noxium. Inde subitæ continuæque mortes, & monstrosa genera morborum, vt ex nouis orta caussis. Breuis aut longa clades est, prout vitia valuere. Nec prius pestilentia desinit, quam spiritum illum grauem exercuit laxitas cæli 3), ventorumque iactatio.

CAP. XXIX. Nam quod aliquot insanis attonitisque similes discurrere fecit metus, qui excutit mentes, vbi priuatus ac modicus est: quid vbi publice terret, vbi cadunt vrbes, populi opprimuntur, terra concutitur; quid mirum est, animos inter dolorem & metum destitutos aberrasse? Non est facile, inter magna mala consipere. Itaque leuissima fere ingenia in tantum venere formidinis, vt sibi exciderent. Nemo quidem sine aliqua iactura sanitatis expauit; similisque furenti, quisquis timet: sed alios cito timor sibi reddit, alios vehementius perturbat, & in dementiam transfert. Inde inter bella errauere lymphatici: nec vsquam plura exempla vaticinantium inueni-

1. *Despectantia*] in terram prona.
2. *Prioribus*] f. *peioribus*,
3. *Laxitas cæli*] in quo tandem dissipatur noxius halitus.

es,

es, quam vbi formido mentes religione mixta percussit. Statuam diuisam non miror, cum dixerim montes a montibus recessisse, & ipsum diruptum esse ab imo solum.

Hæc loca, vi quondam & vasta conuulsa ruina,
(Tantum æui longinqua valet mutare vetustas)
Dissiluisse ferunt, cum protinus vtraque tellus
Vna foret; venit medio vi pontus, & vndis
Hesperium Siculo latus abscidit, aruaque & vrbes
Littore diductas, angusto interluit æstu.

Vides totas regiones a suis sedibus reuelli, & trans mare iacere, quod in confinio fuerat; vides & vrbium fieri gentiumque discidium, cum pars naturæ concitata est de se *1*), vel aliquod *2*) mare ingens spiritus impegit, quorum mira, vt ex toto *3*), vis est. Quamvis enim parte sæuiat, mundi tamen viribus sæuit. Sic & Hispanias a contextu Africæ, mare eripuit. Sic hac inundatione, quam poëtarum maximi celebrant, ab Italia Sicilia resecta est. Aliquanto autem plus impetus habent, quæ ex infimo veniunt. Acriora enim sunt, in quibus nisus est per angusta. Quantas res ii terrarum tremores, quamque mira spectacula ediderint, satis dictum est.

CAP. XXX. Cur ergo aliquis ad hoc stupet, quod æs vnius statuæ, ne solidum quidem, sed concauum ac tenue, diruptum est; cum fortasse in illud se spiritus, quærens fugam, incluserit? Illud vero quis nescit?

1. *Concitata est de se*] nam mundum esse animal quod se a se moueat Stoici credunt. *Fremend.*

2. *Aliquod*] legit *Gronov. alique impegit*, ad aliquam terrarum partem offendit, eam obstantem sensit, & dimouere conatur.

3. *Vt ex toto*] pars enim mundi ab anima totius excitata magnas habet vires, vt brachium hominis nisu totius animæ se mouens. *Fremend.*

scit? Diductis ædificia angulis vidimus moueri, iterumque componi. Quædam vero parum aptata positu suo, & a fabris negligentius solutiusque composita, terræmotus sæpius agitata compegit. Quod si totos parietes & totas findit domos, & latera magnarum turrium, quæ solida sunt, scindit, & pilas operibus subditas dissipat, quid est, quare quisquam dignum adnotari putet, sectam esse æqualiter ab imo ad caput in partes duas statuam? Quare tamen per plures dies motus fuit? Non desiit enim assidue tremere Campania, clementius quidem 1), sed ingenti damno, quia quassa 2) quatiebat: quibus ad cadendum male stantibus, non erat impelli 3), sed agitari. Nondum videlicet spiritus omnis exierat, sed adhuc emissa parte maiore oberrabat.

CAP. XXXI. Inter argumenta quibus probatur, spiritu ista fieri, non est quod dubites & hoc ponere. Cum maximus editus tremor est, quo in vrbes terrasque sæuitum est, non potest par illi subsequi alius, sed post maximum leues motus sunt, quia vehementius 1) exitum ventis luctantibus fecit. Reliquiæ deinde residui spiritus non idem possunt, nec illis pugna est: cum iam viam inuenerint, sequanturque ea qua prima vis ac maxima euasit. Hoc quoque dignum memoria iudico, ab eruditissimo & grauissimo viro cognitum: forte enim cum hoc euenit, lauabatur, vidisse se affirmabat in balneo tessellas, quibus solum erat stratum, alteram ab altera separari, ite-

1. *Clementius quidem*] quam initio.

2. *Quassa*] antea scilicet dum vehementius fureret terræ motus.

3. *Non erat impelli*] non opus erat fortiore motu, quo impellerentur iam ad lapsum procliuia, sed agitatio sufficiebat.

1. *Vehementius*] vi maiore adhibita exitum ventis fecit.

rum-

rumque committi: & aquam modo recipi in commisſuras, pauimento recedente; modo, compreſſo, bullire & elidi. Eumdem audiui narrantem, vidiſſe ſe, molles materias mollius crebriuſque tremere, quam natura duras.

Cap. XXXII. Hæc, Lucili virorum optime, quantum ad ipſas cauſſas. Illa nunc quæ ad confirmationem animorum pertinent: quos magis refert noſtra, fortiores fieri, quam doctiores. Sed alterum ſine altero non fit. Non enim aliunde animo venit robur, quam a bonis artibus, quam a contemplatione naturæ. Quem enim non hic ipſe caſus aduerſus omnes firmauerit & erexerit? Quid eſt enim cur ego hominem aut feram, quid eſt cur ſagittam aut lanceam tremam? maiora me pericula exſpectant. Fluminibus & terris, & magnis naturæ partibus petimur. Ingenti itaque animo mors prouocanda eſt, ſiue nos æquo vaſtoque impetu aggreditur, ſiue quotidiano & vulgari exitu: nihil refert quam minax veniat, quantumque ſit, quod in nos trahat: quod a nobis petit, minimum eſt. Hoc ſenectus a nobis ablatura eſt, hoc auriculæ dolor, hoc in nobis humoris corrupti abundantia, hoc cibus parum obſequens ſtomacho, hoc pes leuiter offenſus. Puſilla res eſt hominis anima: ſed ingens res eſt contemptus animæ. Hanc qui contempſerit, ſecurus videbit maria turbari: etiam ſi illa omnes excitauerint venti; etiamſi æſtus, aliqua perturbatione mundi, totum in terras verterit oceanum. Securus adſpiciet fulminantis cæli trucem & horridam faciem; frangatur licet cælum, & ignes ſuos in exitium omnium, in primis ſuum 1), miſceat. Securus ad-

1. *Inprimis ſuum*] i. e. ipſius cæli exitium.

ſpiciet ruptis compagibus dehiſcens ſolum. Illa licet inferorum regna retegantur, ſtabit ſuper illam voraginem intrepidus: & fortaſſe quo debet cadere, deſiliet. Quid ad me, quam ſint magna quibus pereo? Ipſum perire non eſt magnum. Proinde ſi volumus eſſe felices, ſi nec hominum, nec deorum, nec rerum timore vexari, ſi deſpicere fortunam ſuperuacua promittentem; leuia minitantem, ſi volumus tranquille degere, & ipſis diis de felicitate controuerſiam facere, anima in expedito eſt habenda. Siue illam inſidiæ, ſiue morbi petent, ſiue hoſtium gladii, ſiue inſularum cadentium fragor, ſiue ipſarum ruina terrarum, ſiue vaſta vis ignium, vrbes agroſque pari clade complexa, cum libet illi, eam accipiat. Quid aliud debeo, quam exeuntem hortari, & cum bonis ominibus emittere: Vade fortiter, vade feliciter. Nihil dubitaueris reddere. Non de re, ſed de tempore eſt quæſtio. Facis quod quandoque faciendum eſt. Nec rogaueris, nec timueris, nec te velut in aliquod malum exiturum tuleris retro. Rerum natura te 2), quæ genuit, exſpectat, & locus melior ac tutior. Illic non tremunt terræ, nec inter ſe venti cum magno nubium fragore concurrunt, non incendia regiones vrbeſque vaſtant, non naufragiorum totas claſſes ſorbentium metus eſt, non arma contrariis diſpoſita vexillis, & in mutuam perniciem multorum millium par furor, non peſtilentia, & ardentes promiſcue, communes populis cadentibus rogi. 3) Iſtud leue eſt: quid timemus? Graue eſt: potius ſemel incidat, quam ſemper impendeat. Ego

2. *Rerum natura te*] in quam ſcilicet es reſoluendus.

3. *Communes populis cadentibus rogi*] nam ſuus cuique defuncto ſtruebatur rogus: peſtis vero tempore multi promiſcue in vnum coniiciebantur, ob cadentium multitudinem.

au-

autem perire timeam, cum terra ante me pereat, cum ista quatiantur quæ quatiunt, & in iniuriam nostram non sine sua veniunt? Helicen Burinque totas mare accepit: ego de vno corpusculo timeam? Supra oppida duo nauigatur: duo autem, quæ nouimus, quæ in nostram notitiam memoria litteris seruata perduxit. Quam multa alia aliis locis mersa sunt? quot populos aut terra in se, aut mare inclusit? Ego recusem mei finem, cum sciam me sine fine non esse? imo cum sciam omnia esse finita? Ego vltimum suspirium timeam? Quantum potes itaque ipse te cohortare, Lucili, contra metum mortis. Hic est qui nos humiles facit: hic est qui ipsam vitam, cui parcit, inquietat ac perdit. Hic omnia ista dilatat, 4) terrarum motus, & fulmina. Quæ omnia feres constanter, si cogitaueris nihil interesse inter exiguum tempus & longum. Horæ sunt quas perdimus. Puta dies esse, puta menses, puta annos: perdimus illos, nempe perituros. Quid, oro te, refert, num perueniam ad illos? 5) fluit tempus, & auidissimos sui deserit. Nec quod futurum est meum est, nec quod fuit. In puncto fugientis temporis pendeo: & magni est, modicum fuisse. Eleganter Lælius ille sapiens dicenti cuidam, Sexaginta annos habeo: Hos, inquit, dicis sexaginta, quos non habes? 6) Ne ex hoc quidem intelligimus incomprehensibilis 7) vitæ conditionem & for-

4. *Dilatat*] auget, & terribiliora nobis quam in se sunt reddit.

5. *Num perueniam ad illos*] num attingam, & expleam, viuendo dies illos & annos.

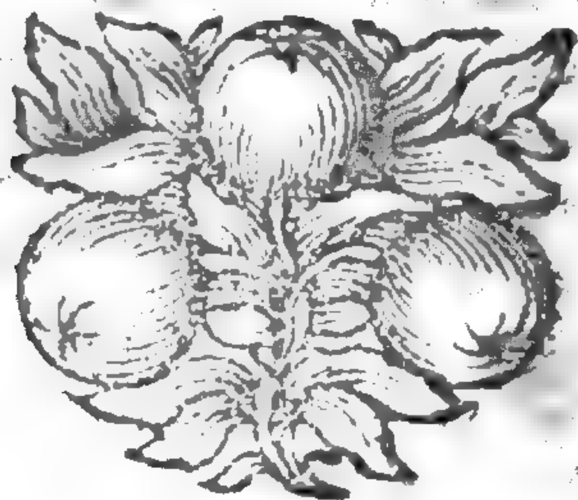
6. *Quos non habes*] vtpote iam elapsos.

7. *Incomprehensibilis*] quæ teneri nequeat, cum semper sit in fuga.

tem temporis semper alieni, quod annos annumeramus omissos. 8) Hoc affigamus animo, hoc nobis subinde dicamus: Moriendum est. Quando? Quid tua? Mors naturæ lex est, mors tributum officiumque mortalium, malorumque omnium remedium est. Optabit illam, quisquis timet. 9) Omnibus omissis, hoc vnum, Lucili, meditare, ne mortis nomen reformides: effice illam tibi cogitatione multa familiarem: vt si ita tulerit, possis illi & obuiam exire.

8. *Omissos*] leg. *amissos*. Hoc, inquit, est argumentum annorum semper alienorum, quod etiam computamus quos non habemus annos, quia habere desiimus. *Gronov.*

9. *Optabit illam, quisquis timet*] vt per quam ab illo timore sit liberandus.

LIBER

LIBER SEPTIMVS & VLTIM.

In quo agitur de Cometis.

Argumentum.

Liber hic totus in Cometarum pertractatione consumitur, pleraque ab Aristotele mutuatus. Sententiam tamen eius, vti Democriti, Epigenis, Apollonii Myndii, Callisthenis, Artemidori, Ephori, imo Zenonis sui refellit: ac tandem in opinionem veterum Chaldæorum discedit. Cometam verum sidus esse ex illis æternis, ex altitudine ætheris ingenti in oculos mortalium submitti, deinde rursum recipi. Motus quidem Cometarum nondum satis certos & comprehensos esse, sed futurum olim auguratur tempus, quo posteri tam aperta maiores suos nesciuisse mirentur. Quædam etiam ex duobus æui sui Cometis discit, quorum prior sub Claudio, alter sub Nerone effulsit. Denique solenni more cum vitiis in rixam descendit. Non mirum ista & plura alia nesciri, cum nemo nisi libidini, ganeis, histrionibus & pantomimis studeat, vacuis & desertis philosophorum scholis.

CAPVT I.

NEmo vsque eo tardus, & hebes, & demissus in terram est, vt ad diuina non erigatur, ac tota mente consurgat: vtique vbi nouum aliquod e cælo miraculum fulsit. Nam quamdiu solita decurrunt, magnitudinem rerum consuetudo subducit. Ita enim compositi sumus, vt nos quotidiana, etiamsi admiratione digna sunt, transeant: contra minimarum quoque rerum, si insolitæ prodierunt, spectaculum dulce fiat. Hic itaque cœtus astro-

rum,

rum, quibus immensi corporis pulcritudo distinguitur, populum non conuocat. At cum aliquid ex more mutatum est, omnium vultus in cælo est. Sol spectatorem, nisi cum deficit, non habet. Nemo obseruat lunam, nisi laborantem. 1) Tunc vrbes conclamant, 2) tunc pro se quisque superstitione vana trepidat. Quanto illa maiora sunt, quod sol totidem (vt ita dicam) gradus, 3) quot dies habet, & annum circuitu suo claudit: quod a solstitio statim inclinat, & dat spatium noctibus: quod sidera abscondit: quod terras, cum tanto maior sit illis, non vrit, sed calorem suum intensionibus ac remissionibus temperando fouet: quod lunam numquam implet, nisi aduersam sibi, nec obscurat. 4) Hæc tamen non annotamus, quamdiu ordo seruatur. Si quid turbatum est, aut præter consuetudinem emicuit, spectamus, interrogamus, ostendimus. Adeo naturale est, magis noua, quam magna mirari. Idem in Cometis fit. Si ratus & insolitæ figuræ ignis apparuit, nemo non scire quid sit, cupit: & oblitus aliorum, de aduentitio quærit; ignarus, vtrum debeat mirari, an timere. Non enim desunt qui terreant, qui significationes eius graues prædicent. Sciscitantur itaque, & cognoscere volunt, prodigium sit, an sidus. At mehercules non aliud quis aut magnificentius quæsierit, aut didicerit vtilius, quam de stellarum siderumque natura: vtrum flamma contracta, quod & visus noster affirmat, & ipsum ab illis fluens lumen, & calor inde

1. *Laborantem*] Eclipsin patientem.

2. *Conclamant*] clamoribus enim & tinnitu dissono aeris putabant laboranti lunæ se succurrere. *Fremond.*

3. *Gradus*] quos in Ecliptica facit.

4. *Nec obscurat*] nisi aduersam, tum enim terra intercedere inter lunam & solem potest.

de-

descendens: an non sint flammei orbes, sed solida quædam terrenaque corpora, quæ per igneos tractus labentia inde splendorem trahant, coloremque, non de suo clara. In qua opinione magni fuere viri, qui sidera crediderunt ex duro concreta, & ignem alienum pascentia. Nam per se, inquiunt, flamma diffugeret, nisi aliquid haberet quod teneret, & a quo teneretur, conglobatamque nec stabili inditam corpori, profecto iam mundus turbine 5) suo dissipasset.

CAP. II. Ad hæc inuestiganda proderit quærere, num Cometæ eius conditionis sint, cuius superiora. Videntur enim cum illis quædam habere communia, ortus & occasus, ipsam quoque, quamuis spargantur & longius exeant, 1) faciem. æque enim ignei splendidique sunt. Itaque si omnia terrena sidera sunt, his quoque eadem sors erit. Si vero nihil aliud sunt quam purus ignis, manentque mensibus senis, nec illos conuersio mundi soluit & velocitas: illa quoque possunt & tenui constare materia, nec ob hoc discuti assiduo cæli circumactu. Illo quoque pertinebit hoc excussisse, vt sciamus, vtrum mundus 2) terra stante circumeat, an mundo stante terra vertatur. Fuerunt enim qui dicerent, nos esse, quos rerum natura nescientes ferat, 3) nec cæli motu fieri ortus & occasus, sed ipsos oriri & occidere. 4) Digna res est

5. *Turbine*] impetu & gyratione rapida.

1. *Longius exeant*] in caudam aut comas. *Fremond.*

2. *Mundus*] cœlum, quod ab ornatu κόσμον Pythagoras vocauit.

3. *Nescienter ferat*] qui cum hac terra nostra moueamur, licet id non sentiamus, circa solem &c. quæ Pythagoræ & Philolai hodieque Copernicanorum est sententia.

4. *Ipsos oriri &c.*] dum scilicet nos cum orbe nostro circumvoluimur, non sol circa nos.

con-

contemplatione, vt ſciamus in quo rerum ſtatu ſimus: pigerrimam ſortiti, an velociſſimam ſedem: circa nos Deus omnia, an nos agat. Neceſſarium eſt autem, veteres ortus Cometarum habere collectos. Deprehendi enim propter raritatem eorum curſus adhuc non poteſt, nec explorari, an vices ſeruent, & illos ad ſuum diem certus ordo producat. Noua hæc cæleſtium obſeruatio eſt, & nuper in Græciam inuecta.

CAP. III. Democritus quoque, ſubtiliſſimus antiquorum omnium, ſuſpicari ait ſe, plures ſtellas eſſe quæ currant: ſed nec numerum illarum poſuit, nec nomina, nondum comprehenſis quinque ſiderum 1) curſibus. Eudoxus primus ab Ægypto hos motus in Græciam tranſtulit. Hic tamen de Cometis nihil dicit. Ex quo apparet, ne apud Ægyptios quidem, quibus maior cæli cura fuit, hanc partem elaboratam. Conon poſtea diligens & ipſe inquiſitor, defectiones quidem ſolis ſeruatas ab Ægyptiis collegit, nullam autem mentionem fecit Cometarum: non prætermiſſurus, ſi quid explorati apud illos compeiſſet. Duo certe, qui apud Chaldæos ſtuduiſſe ſe dicunt, Epigenes & Apollonius Myndius, peritiſſimus inſpiciendorum naturalium, inter ſe diſſident. Hic enim ait, Cometas in numero ſtellarum errantium poni a Chaldæis, tenerique curſus eorum. Epigenes contra ait, Chaldæos nihil de Cometis habere comprehenſi, ſed videri illos accendi turbine quodam 2) aëris concitati & intorti.

1. *Quinque ſiderum*] planetarum, cum quibus hic non computantur ob excellentiam ſol & luna.

2. *Accendi turbine quodam &c.*] Plut. L. II, de placit. c. 3. Epigenes ait Cometam eſſe *πνεύματος ἀναφορὰν γεωμιγοῦς πεπυρωμένην*. *Fromond.*

CAP. IV. Primum ergo, si tibi videtur, opiniones huius ponamus, ac refellamus. Huic videtur plurimum virium habere, ad omnes sublimium motus, stella Saturni. Hæc cum proxima signa Marti premit, aut in Lunæ vicinam transit, aut in Solis incidit radios, natura ventosa & frigida contrahit pluribus locis aëra, conglobatque. Deinde si radios Solis assumpsit, tonat, fulguratque. Si Martem quoque consentientem habet, fulminat. Præterea, inquit, aliam materiam habent fulmina, aliam fulgurationes. Aquarum enim & omnis humidi euaporatio, splendores tantum cæli citra ictum minaces mouet: illa autem calidior ficciorque terrarum exhalatio, fulmina extundit. Trabes vero & faces, quæ nullo alio inter se quam magnitudine distant, hoc modo fiunt. Cum humida terrenaque in se globus aliquis aëris clausit, quem turbinem dicimus, quacumque fertur, præbet speciem ignis extenti. Quæ tam diu durat, quamdiu mansit aëris illa complexio, humidi intra se terrenique multum vehens.

CAP. V. Vt a proximis mendaciis incipiam, falsum est, faces & trabes exprimi turbine. Turbo enim circa terras concipitur ac fertur. Ideoque arbusta radicitus vellit, & quacumque incubuit, solum nudat: siluas interim & tecta corripiens, inferior fere nubibus, vtique numquam altior. At contra trabes editior cæli pars ostentat. Ita numquam nubibus obstiterunt. *1)* Præterea turbo omni nube velocior rapitur, & in orbem vertitur. Super ista *2)* velo-

1. *Numquam nubibus obstiterunt*] vt eorum conspectum nobis eriperent, quod argumento est supra nubes eas positas esse.

2. *Super ista*] insuper, præterea.

citer

citer desinit, & ipse se sua vi rumpit. Trabes autem non transcurrunt, nec præteruolant, vt faces, sed commorantur, & in eadem parte cæli collucent. Charimander quoque, in eo libro quem de Cometis composuit, ait, Anaxagoræ visum grande insolitumque cælo lumen magnitudine amplæ trabis, & id per multos dies fulsisse. Talem effigiem ignis longi fuisse, Callisthenes tradit, antequam Burin & Helicen mare absconderet. Aristoteles ait, non trabem illam, sed Cometam fuisse: ceterum ob nimium ardorem non apparuisse sparsum ignem, 3) sed procedente tempore, cum iam minus flagraret, redditam suam Cometæ faciem. In quo igne multa quidem fuerunt digna quæ notarentur: nihil tamen magis, quam quod vt ille fulsit in cælo, statim supra Burin & Helicen mare fuit. Numquid ergo Aristoteles non illam tantum, sed omnes trabes Cometas esse credebat? Hanc habet is differentiam, quod iis continuus ignis est, ceteris sparsus. Trabes enim flammam æqualem habent, nec vllo loco intermissam aut languidam, in vltimis vero partibus coactam; qualem fuisse illam, quam modo retuli, Callisthenes tradit.

CAP. VI. Duo, inquit Epigenes, Cometarum genera sunt. Alii ardorem vndique effundunt, nec locum mutant: alii in vnam partem ignem vagum in modum comæ porrigunt, & stellas prætermeant: quales duo ætate nostra visi sunt. Illi priores criniti vndique, etiam immoti, humiles fere sunt, & eisdem caussis quibus trabes facesque conflantur, & ex intemperie aëris turbidi, multa secum arida humidaque terris exhalata versantis. Potest enim spiritus per angusta elisus accendere supra se positum aëra,

3. *Sparsum ignem*] comantem, & in caudam dispersum.

ple-

plenum alimentis idoneis igni: deinde propellere ex nitido 1), ne ex aliqua caussa refluat rursus, ac remittatur: deinde iterum proximo die ac sequentibus consurgere, & eumdem locum inflammare. Videmus enim ventos per complures dies ad constitutum redire. Pluuiæ quoque, & alia tempestatum genera, ad præscriptum reuertuntur. Vt breuiter autem voluntatem eius exprimam, eadem fere ratione hos fieri Cometas existimat, qua fiunt ignes turbine eiecti. Hoc vnum interest, quod illi turbines ex superiori parte in terras deprimuntur, hi de terra in superiora eleuantur.

CAP. VII. Aduersus hæc multa dicuntur. Primum si ventus in caussa esset, numquam Cometes sine vento appareret. nunc autem & quietissimo aëre apparet. Deinde si vento fieret, cum vento caderet: & si vento inciperet, cresceret vento; eoque esset ardentior, quo ille incitatior. His accedit illud quoque. Ventus multas aëris partes impellit, Cometes in vno loco apparet: ventus in sublime non peruenit, Cometæ autem visuntur supra quam ventis ire licet. Transit deinde ad illos quos ait certiorem habere stellarum speciem, qui & procedunt, & signa prætereunt. Hos ait ex iisdem caussis fieri, quibus illos, quos dixit humiliores. hoc tantum interesse, quod terrarum exhalationes multa secum arida ferentes, celsiorem petant partem, & in editiora cæli aquilone pellantur. Deinde 2) si illos aquilo propelleret, ad meridiem semper

1. *Propellere ex nitido*] ex aeris illa parte purgata, consumtis ibi alimentis idoneis igni, in partem sequentem, vbi inueniat flamma aliud alimentum. *Fromond.*

2. *Deinde*] excidisse hic nonnulla videntur; præcessisse enim quædam, quibus Epigenis sententia de Cometis secundæ speciei confutaretur, vox *deinde* innuit.

agerentur, quo ventus hic nititur. Atqui varie concurrunt, alii in ortum, alii in occasum, omnes in flexum 2): quod iter non daret ventus. Deinde si aquilones illos impetus a terris in altum leuaret, aliis ventis non orirentur Cometæ. atqui oriuntur.

CAP. VIII. Illam nunc rationem eius (vtraque enim vtitur) refellamus. Quidquid humidi aridique terra efflauit, cum in vnum coit: ipsa discordia corporum, spiritum versat in turbinem. Tunc illa vis venti circumeuntis quidquid intra se comprehendit, cursu suo accendit, & leuat in altum: ac tam diu manet splendor ignis expressi, quamdiu alimenta sufficiunt: quibus desinentibus, & ipse subsidit. Qui hoc dicit, non notat qualis sit turbinum cursus, & qualis Cometarum. Illorum rapidus ac violentus, & ipsis ventis citatior est: Cometarum lenis: & quod 1) per diem & noctem quantum transierit, abscondat. Deinde turbinum motus vagus est & disiectus, & (vt Sallustii vtar verbis) verticosus: Cometarum autem compositus, & destinatum iter carpens. Num quis nostrum crederet, aut lunam, aut quinque sidera rapi vento, aut turbine rotari? Non, vt puto. Quare? quia non est illis perturbatus & impotens cursus. Ad Cometas idem transferamus. Non confuse nec tumultuose eunt, vt aliquis credat illos caussis turbulentis & inconstantibus pelli. Deinde etiam vertices isti comprehendere terrena humidaque & ex humili in altum exprimere possent: non tamen supra lunam efferrent. Omnis illis vsque in nubilum vis

2. *In flexum*] oblique, nullus enim recta a polo ad polum vel ab ortu ad occasum & vice versa progreditur.

1. *Et quod*] legerem: *&* *qui*. Dicit *lenem* esse cometarum motum, adeo vt vix notabile sit spatium, quod die & noctu conficiunt.

est. Cometas autem immixtos stellis videmus per superiora labentes. Ergo verisimile non est, in tantum spatium perseuerare turbinem: qui quo maior est, maturius corrumpitur.

CAP. IX. Vtrumlibet itaque eligat: aut vis leuis tam alte peruenire non poterit, aut magna & concitata citius ipsa se franget. Præterea humiliores illi Cometæ ob hoc (vt putant) non exeunt altius, quia plus terreni habent. Grauitas illos sua in proximo tenet. Atqui necesse est, his Cometis diuturnioribus & celsioribus, plenior materia sit. Neque enim diutius apparerent, nisi maioribus nutrimentis sustinerentur. Dicebam modo, non posse diu verticem permanere, nec supra lunam, aut vsque in stellarum locum crescere. Nempe efficit turbinem, plurium ventorum inter ipsos luctatio. Hæc diu non potest esse. Nam cum vagus & incertus spiritus conuolutatus est, nouissime vni vis omnium cedit. Nulla autem tempestas magna perdurat. Procellæ quanto plus habent virium, tanto minus temporis. Venti cum ad summum venerunt, remittuntur omni violentia. Necesse est ista concitatione in exitium sui tendant. Nemo itaque turbinem toto die vidit, ne hora quidem. Mira velocitas eius, & mira breuitas est. Præterea violentius celeriusque in terra circaque eam voluitur: quo celsior, eo solutior, laxiorque est, & ob hoc diffunditur. Adijce nunc, quod etiamsi in summum pertenderet, vbi sideribus iter est, vtique ab eo motu, qui vniuersum trahit, solueretur. Quid enim est illa conuersione mundi citatius? hac omnium ventorum in vnum coniecta vis dissiparetur, & terræ solida fortisque compages, nedum particula aëris torti.

CAP. X. **Præterea in alto manere non poteſt ignis** turbine illatus, niſi ipſe quoque permaneret turbo. Quid porro tam incredibile eſt, quam in turbine longior mora? Vtique motus motu contrario vincitur: habet enim ſuam locus ille vertiginem, quæ rapit cælum,

Sideraque alta trahit, celerique volumine torquet.

Et vt det eis aliquam aduocationem 1), quod fieri nullo modo poteſt: quid de his Cometis dicetur, qui ſenis menſibus apparuerunt? Deinde duo debent eſſe motus eodem loco: alter ille diuinus & aſſiduus, ſuum ſine intermiſſione peragens opus: alter nouus & recens, & turbine illatus. Neceſſe eſt ergo alter alteri impedimento ſit. Atqui lunaris illa orbita, ceterorumque ſupra lunam meantium motus irreuocabilis eſt: nec hæſitat vſquam, nec reſiſtit, nec dat vllam nobis ſuſpicionem obiectæ ſibi moræ. Fidem non habet, turbinem, violentiſſimum & perturbatiſſimum tempeſtatis genus, in medios ſiderum ordines peruenire, & inter diſpoſita ac tranquilla verſari. Credamus ignem circumacto turbine accendi, & hunc expulſum in ſublime, præbere nobis opinionem ſpeciemque ſideris longi. At puto tale eſſe debet, quale eſt id quod ignem efficit. Turbinis autem rotunda facies eſt. In eodem enim veſtigio verſatur, & columnæ modo circumagentis ſe voluitur. Ergo ignem quoque qui incluſus eſt, ſimilem eſſe illi oportet. Atqui longus eſt, & diſiectus, minimeque ſimilis in orbem coacto.

CAP. XI. Epigenem relinquamus, & aliorum opiniones perſequamur. Quas antequam exponere incipiam, illud inprimis præſumendum eſt, Cometas

1. *Aduocationem*] moram & conſiſtendi tempus: Vox Senecæ frequens, & alibi explicata.

non

non in vna parte cæli adſpici, nec in ſignifero tantum orbe, ſed tam in ortu quam in occaſu frequentiſſime tamen circa Septemtrionem. Forma eis non eſt vna. Quamuis enim Græci diſcrimina fecerint eorum quibus in morem barbæ flamma dependet, & eorum qui vndique circa ſe velut comam ſpargunt, & eorum quibus fuſus quidem eſt ignis, ſed in verticem tendens 1): tamen omnes iſti eiuſdem notæ ſunt, Cometæque recte dicuntur. Quorum cum poſt longum tempus appareant formæ, inter ſe eos comparare difficile eſt. Illo ipſo tempore, quo apparent, inter ſpectantes de habitu illorum non conuenit: ſed prout cuique acrior acies aut hebetior, ita dicit aut lucidiorem eſſe aut rubicundiorem & crines aut in interiora deductos 2), aut in latera diuiſos Sed ſiue ſint aliquæ differentiæ illorum, ſiue non ſint, eadem fiant ratione neceſſe eſt Cometæ, Illud vnum conſtare debet, præter ſolitum adſpici nouam ſideris faciem, circa ſe diſſipatum ignem trahentis Quibusdam antiquorum hæc placet ratio. cum ex ſtellis errantibus altera ſe alteri applicuit, confuſo in vnum duarum lumine, faciem longiorisſideris reddi. Nec hoc tunc tantum euenit, cum ſtella ſtellam attigit, ſed etiam cum appropinquauit. Interuallum enim, quod inter duas eſt, illuſtratur ab vtraque, inflammaturque, & longum ignem efficit.

CAP. XII. His illud reſpondebimus, certum eſſe numerum ſtellarum mobilium. Solere autem eodem tempore & has apparere, & Cometen. Ex quo manifeſtum fit, non illarum coitu fieri Cometen, ſed proprium & ſui iuris eſſe. Etiamnum frequentes

1. *In verticem tendens*] tales xiphiæ dicuntur. Plinius II, 25.

2. *In interiora deductos*] f. *reductos*, h. e. interius ſinuoſos. *Gronov.*

ſtella ſub altioris ſtellæ veſtigium venit: & Saturnus aliquando ſupra Iouem eſt, & Mars Venerem aut Mercurium recta linea deſpicit: nec tamen propter hunc curſum, cum alter alterum ſubit, Cometes fit: alioquin annis omnibus fieret: omnibus enim aliquæ ſtellæ in eodem ſigno ſimul ſunt. Si Cometam faceret ſtella ſtellæ ſuperueniens, momento eſſe deſineret. Summa enim velocitas tranſeuntium eſt. Ideo omnis ſiderum defectio breuis eſt: quia cito illas idem curſus, qui admouerat, abſtrahit. Videmus ſolem & lunam intra exiguum tempus, cum obſcurari cœperint, liberari: quanto celerior debet fieri in ſtellis digreſſio, tanto minoribus? Atqui Cometæ ſenis menſibus manent. quod non accideret, ſi duarum ſtellarum conuentu gignerentur. Illæ enim diu cohærere non poſſunt, & neceſſe eſt illas lex celeritatis ſeparet. Præterea iſta nobis vicina videntur, ceterum interuallis ingentibus diſſident. Quomodo ergo poteſt altera ſtella vſque ad alteram ſtellam ignem mittere, ita vt vtraque iuncta videatur, cum ſint ingenti regione diductæ? Stellarum, inquit, duarum lumen miſcetur, & præbet vnius ſpeciem. Nempe ſic, quemadmodum rubicunda fit nubes ſolis incurſu, quemadmodum veſpertina 1) aut matutina flaueſcunt, quemadmodum alterne arcus ſolis viſitur. 2) Hæc omnia primum magna vi efficiuntur. Sol enim eſt, qui iſta ſuccendit. Stellarum non eſt eadem potentia. Deinde nihil horum, niſi infra lunam in terrarum vicinia naſcitur. Superiora pura & ſincera

1. *Veſpertina*] ſc. crepuſcula.

2. *Viſitur*] *pingitur* leg. *Gronov.* & *Fromond.* Ille etiam præcedentia ex Cod. Brit. mutat: *quemadmodum arcus alterne nec niſi ſole pingitur.*

ſunt,

ſunt, & coloris ſui ſemper. Præterea ſi quid tale acciderет, non haberet moram, ſed exſtingueretur cito: ſicut coronæ, quæ ſolem lunamue cingunt, intra breuiſſimum ſpatium exoleſcunt. Nec arcus quidem diu perſeuerat. Si quid eſſet tale, quo medium inter duas ſtellas ſpatium confunderetur, æque cito dilaberetur. Vtique non in tantum maneret, quantum morari Cometæ ſolent. Stellis intra Signiferum curſus eſt, hunc gyrum premunt: at Cometæ vbique cernuntur. Non magis certum eſt illis tempus quo appareant, quam locus vllus, vltra quem non exeant.

CAP. XIII. Aduerſus hoc ab Artemidoro illa dicuntur, non has tantum ſtellas quinque diſcurrere, ſed ſolas obſeruatas eſſe. Ceterum innumerabiles ferri per occultum, aut propter obſcuritatem luminis nobis ignotas, aut propter circulorum poſitionem talem, vt tunc demum, cum ad extremam eorum venere, viſantur. Ergo intercurrunt quædam ſtellæ, vt ait, nobis nouæ, quæ lumen ſuum cum ſtantibus miſceant, & maiorem quam ſtellis mos eſt, porrigant ignem. hoc ex his quæ mentitur, leuiſſimum eſt: tota eius narratio mundi, mendacium impudens eſt. Nam ſi illi credimus, ſumma cæli ora ſolidiſſima eſt, in modum tecti durata, & alti craſſique corporis, quod atomi congeſtæ coaceruatæque fecerunt. Huic proxima ſuperficies eſt ignea, ita compacta, vt ſolui vitiarique non poſſit. Habet tamen ſpiramenta quædam & quaſi feneſtras, per quas ex parte exteriore mundi influant ignes, non tam magni, vt interiora conturbent. Rurſus ex mundo in exteriora labuntur. itaque hæc quæ præter conſuetudinem apparent, influxerunt ex illa vltra mundum ia-

cente materia. Soluere ista quid aliud est, quam manum 1) exercere, & in ventum iactare brachia?

CAP. XIV. Velim tamen mihi dicat iste, qui mundo tam firma lacunaria imposuit, quid sit quare credamus illi tantam esse crassitudinem cæli. quid fuit, quod illo tam solida corpora adduceret, & ibi detineret? Deinde quod tantæ crassitudinis est, necesse est & magni ponderis sit. Quomodo ergo in summo manent grauia? Quomodo illa moles non descendit, & se onere suo frangit? Fieri enim non potest, vt tanta vis ponderis, quantam ille substituit, pendeat, & leuibus innixa sit. Nec illud quidem potest dici, extrinsecus aliqua esse retinacula, quibus cadere prohibeatur. nec rursus de medio aliquid esse oppositi, quod imminens corpus excipiat, ac fulciat. Illud etiamnum nemo dicere audebit, mundum ferri per immensum 1), & cadere quidem, sed non apparere an cadat: quia præcipitatio eius æterna est, nihil habens nouissimum, in quod incurrat. Hoc quidam de terra dixerunt, cum rationem nullam inuenirent, propter quam pondus in aëre staret. Fertur, inquiunt, semper: sed non apparet an cadat, quia infinitum est in quod cadit. Quid est deinde quo probes; non quinque tantum stellas moueri, sed multas esse, & in multis mundi regionibus? Aut si hoc sine vllo probabili argumento licet respondere, quid est, quare non aliquis aut omnes stellas moueri, aut nullam dicat? Præterea nihil te adiuuat ista stellarum passim euntium turba. Nam quo plures fuerint, sæpius in alias incident: rari autem Cometæ, & ob hoc mirabiles sunt.

1. *Manum*] *inane* leg. Gruter. h. e. *ἀέρα δέρειν*, vt Paulus 1. Cor. IX ait, cum aere pugnare.

1. *Mundum fieri per immensum*] per spatium imaginarium infinitum in vnum partem perpetuo decidere. *Fremond.*

Quid,

Quid, quod testimonium dicet contra te omnis ætas, quæ talium stellarum exortus & annotauit, & posteris tradidit?

CAP. XV. Post mortem Demetrii Syriæ regis, cuius Demetrius & Antiochus liberi fuere; paullo ante Achaicum bellum Cometes effulsit, non minor sole. Primo igneus ac rubicundus orbis fuit, clarumque lumen emittens, quanto vinceret noctem. Deinde paullatim magnitudo eius districta est, & euanuit claritas. Nouissime autem totus intercidit. Quot ergo coire stellas oportet, vt tantum corpus efficiant? Mille in vnum licet congreges, numquam hunc habitum solis æquabunt. Attalo regnante, initio Cometes apparuit modicus. Deinde sustulit se 1) diffuditque, & vsque in æquinoctialem circulum venit, ita vt illam plagam cæli, cui lactea nomen est, in immensum extentus æquaret. Quot ergo conuenisse debent erraticæ, vt tam longum cæli tractum occuparent igne continuo?

CAP. XVI. Contra argumentum dictum est: contra testes dicendum est. Nec magna molitione detrahenda est auctoritas Ephoro: historicus est. Quidam incredibilium relatu commendationem parant, & lectorem aliud acturum, si per quotidiana duceretur, miraculo excitant. Quidam creduli, quidam negligentes sunt: quibusdam mendacium obrepit, quibusdam placet. Illi non euitant, hi appetunt. Et hoc in commune de tota natione: 1) quæ approbari opus suum, & fieri populare non putet posse, nisi illud mendacio asperserit. Ephorus vero non religiosissimæ fidei, sæpe decipitur, sæpe de-

1. *Sustulit se*] superiora petiit, atque ibi se explicauit & diffudit.

1. *De tota natione*] Historicorum.

cipit. Sicut hic Cometen 2), qui omnium mortalium oculis custoditus est, quia ingentis rei traxit euentus, cum Helicen & Burin ortu suo merserit 3), ait illum discessisse in duas stellas: quod præter illum nemo tradidit. Quis enim posset obseruare illud momentum, quo Cometes solutus, & in duas partes redactus est? Quomodo autem si est qui viderit Cometen in duas dirimi, nemo vidit fieri ex duabus? Quare autem non adiecit, in quas stellas diuisus sit, cum aliqua ex quinque stellis esse debuerit?

CAP. XVII. Apollonius Myndius in diuersa opinione est. Ait enim, Cometen non vnum ex multis erraticis effici, sed multos Cometas erraticos esse. Non est, inquit, species falsa, nec duarum stellarum confinio ignis extentus: sed & proprium sidus Cometes est, sicut solis aut lunæ. Talis forma est, non in rotundum restricta, sed procerior, & in longum producta. Ceterum non est illi palam cursus: altiora mundi secat: & tunc demum apparet, cum in imum cursus sui venit. Nec est quod putemus, eumdem visum esse sub Claudio, quem sub Augusto vidimus: nec hunc qui sub Nerone Cæsare apparuit, & Cometis detraxit infamiam 1), illi similem fuisse, qui post necem diui Iulii, ludis Veneris genitricis, circa vndecimam horam diei emersit. Multi variique sunt, dispares magnitudine, dissimiles colore: aliis rubor est sine vlla luce: aliis candor, & purum liquidumque lumen: aliis flamma, & hæc

2. *Sicut hic Cometen*] f. excidit *circa.* vt sensus sit: sicut hic quoque circa cometen decipitur.

3. *Merserit*] si obtineat *circa*, vel colon vel punctum post *merserit* ponendum.

1. *Cometis detraxit infamiam*] dum scilicet nihil funestum eum consecutum est.

non

non sincera, nec tenuis, sed multum circa se voluens fumidi ardoris. Cruenti quidam, minaces, qui omen post se futuri sanguinis ferunt. hi minuunt augentque lumen suum, quemadmodum alia sidera: quæ clariora, cum descendere, sunt, maioraque ex loco propiore visuntur; minora, cum redeunt & obscuriora, quia abducunt se longius.

CAP. XVIII. Aduersus hoc protinus respondetur, non idem accidere in Cometis, quod in ceteris. Cometæ enim quo primum die apparuerint, maximi sunt. Atqui deberent crescere, quo propius accederent. Nunc autem manet illis prima facies, donec incipiant exstingui. Deinde quod aduersus priores, etiam aduersus hunc dicitur: Si erraret Cometes, essetque sidus, intra signiferi terminos moueretur, intra quod omne sidus cursus suos colligit. Numquam apparet stella per 1) stellam. Acies nostra non potest per medium sidus exire, vt per illud editiora prospiciat. Per Cometen autem non aliter quam per nubem vlteriora cernuntur: ex quo apparet, illum non esse sidus, sed leuem ignem ac tumultuarium.

CAP. XIX. Zenon noster in illa sententia est: congruere iudicat stellas 1), & radios inter se committere: hac societate luminis exsistere imaginem stellæ longioris. Ergo quidam nullos esse Cometas existimant, sed species illorum per repercussionem vicinorum siderum, aut per coniunctionem cohærentium reddi. Quidam aiunt esse quidem, sed ha-

1. *Per*] Gronouius mauult *super*.

1. *Congruere iudicat stellas*] in talem aspectum mutuum venire, vt radii earum in aliqua parte cæli ita se mutuo decussent, & in nodum luminis conuoluantur, vt imaginem noui astri repræsentent. *Fromond.*

bere

bere cursus suos, & post certa lustra in conspectum mortalium exire. Quidam esse quidem, sed non quibus siderum nomen imponas: quia dilabuntur, nec diu durant, & exigui temporis mora dissipantur.

CAP. XX. In hac sententia sunt plerique nostrorum 1): nec id putant veritati repugnare. Videmus enim, in sublimi varia ignium concipi genera, & modo cælum ardere, modo

Longos a tergo flammarum albescere tractus,

modo faces cum igne vasto rapi: iam ipsa fulmina, etsi velocitate mira, simul & perstringunt aciem, & remittunt, ignes sunt aëris triti, & impetu inter se maiore collisi. Ideo ne resistunt quidem, sed expressi fluunt, & protinus pereunt. Alii vero ignes diu manent: nec ante discedunt, quam consumptum est omne, quo pascebantur, alimentum. Hoc loco sunt illa a Posidonio scripta miracula, columnæ, clypeique flagrantes, aliæque insigni nouitate flammæ: quæ non aduerterent animos, si ex consuetudine & lege decurrerent. Ad hæc stupent omnes, & repentinum ignem ex alto efferunt 2), siue emicuit aliquid & fugit, siue compresso aëre & in ardorem coacto, loco miraculi stetit. 3) Quid ergo? Non aliquando lacuna cedentis retro ætheris patuit, & vastum in concauo lumen? Exclamare posses: Quid est hoc?

- - - - medium video discedere cælum,
Palantesque polo stellas. - - - -

quæ aliquando non exspectata nocte fulserunt, & per

1. *Nostrorum*] Stoicorum.

2. *Et repentinum ignem ex alto efferunt*] leg. *cum quid repentinum ignem ex alto effert. Gronov.*

3. *Stetit*] vt trabes, quæ non emicant & fugiunt, sed stant, in materia pertinaciore ardentes.

medi-

medium eruperunt diem. Sed alia huius rei ratio est 4), quare alieno tempore apparent, quas esse, etiam cum laterent, constat. Multos Cometas non videmus, quod obscurantur radiis solis: quo deficiente, quemdam Cometen apparuisse, quem sol vicinus obtexerat, Posidonius tradit. Sæpe autem cum occidit sol, sparsi ignes non procul ab eo videntur. Videlicet ipsa stella sole perfunditur, & ideo adspici non potest: Cometæ 5) autem radios solis effugiunt.

CAP. XXI. Placet ergo nostris, Cometas, sicut faces, sicut turbas, trabesque, & alia ostenta cæli, denso aëre creari. Ideo circa Septemtrionem frequentissime apparent, quia illic plurimum est aëris pigri. Quare ergo non stat Cometes, sed procedit? dicam. Ignium modo alimentum suum sequitur. quamuis enim illi ad superiora nisus est: tamen deficiente materia retroiens ipse descendit. In aëre quoque non dexteram læuamque premit partem. Nulla enim illi via est: sed qua illum vena pabuli sui duxit, illo repit, nec vt stella procedit, sed vt ignis pascitur. Quare ergo per longum tempus apparet, & non cito exstinguitur? Sex enim mensibus hic, quem nos Neronis principatu lætissimo vidimus, spectandum se præbuit, in diuersum illi Claudiano circumactus. Ille enim a Septemtrione in verticem surgens, Orientem petiit semper obscurior: hic ab eadem parte cœpit, sed in Occidentem tendens, ad Meridiem flexit, & ibi se subduxit oculis. Videlicet ille humidiora habuit, & aptiora ignibus, quæ prosecutus est: huic rursus vberi-

4. *Sed alia huius rei ratio &c.*] Hæc & sequentia perturbata mihi esse videntur, vel deest aliquid, vel suo loco illa posita non sunt.

5. *Cometa*] Gronov. legit *coma*. Scilicet stellam cometæ sol tegit, comis interea ex disco solis protensis.

or fuit & plenior regio. Huc itaque descendunt, inuitante materia, non itinere. Quod apparet duobus quos spectauimus, fuisse diuersum: cum hic in dextrum motus sit, ille in sinistrum. Omnibus autem stellis in eamdem partem cursus est, id est, contrarius mundo. Hic enim ab ortu voluitur in occasum, illæ ab occasu in ortum eunt. Et ob hoc duplex his motus est: ille quo eunt 1), & hic quo auferuntur. 2)

CAP. XXII. Ego nostris non assentior. Non enim existimo Cometen subitaneum ignem, sed inter æterna opera naturæ. Primum quæcumque aër creat, breuia sunt. Nascuntur enim in re fugaci & mutabili. Quomodo potest enim in aëre aliquid idem diu permanere, cum ipse aër numquam idem maneat? fluit semper, & breuis illi quies est. Intra exiguum momentum in alium, quam in quo fuerat, statum vertitur. Nunc pluuius, nunc serenus, nunc inter vtrumque varius: nubesque illi familiarissimæ, in quas coit, & ex quibus soluitur, modo congregantur, modo digeruntur: numquam immotæ iacent. Fieri non potest, vt ignis certus in corpore vago sedeat, & ita pertinaciter hæreat, quam quem natura, ne vmquam excuteretur, aptauit. Deinde si alimento suo hæreret, semper descenderet. Eo enim crassior aër est, quo terris propior: numquam Cometes in imum vsque demittitur, neque appropinquat solo. Etiamnum ignis aut it quo illum natura sua ducit, id est, sursum: aut eo quo trahit materia, cui adhæsit, & quam depascitur.

CAP. XXIII. Nullis ignibus ordinariis & cælestibus iter flexum est. Sideris proprium est, ducere

1. *Eunt*] suo & proprio motu.
2. *Auferuntur*] motu alieno primi mobilis.

orbem. Atqui hoc an Cometæ alii fecerint, nescio: duo nostra ætate fecerunt. Deinde omne quod caussa temporalis accendit, cito intercidit. Sic faces ardent, dum transeunt: sic fulmina in vnum valent ictum: sic quæ transuersæ dicuntur stellæ & cadentes, præteruolant & secant aëra. Nullis ignibus nisi in suo mora est. Illis dico diuinis, quos habet mundus æternos, quia partes eius sunt, & opera. Hi autem aliquid agunt, & vadunt, & tenorem suum seruant paresque sunt. Nam alternis diebus maiores minoresue fierent, si ignis esset collectitius, & ex aliqua caussa repentinus. Minor enim esset ac maior, prout plenus aleretur aut malignius. Dicebam modo, nihil diuturnum esse, quod exarsit aëris vitio: nunc amplius adiicio. Morari ac stare nullo modo potest. Nam & fax & fulmen & stella transcurrens, & quisquis alius est ignis aëre expressus, in fuga est: nec apparet, nisi dum cadit. Cometes habet suam sedem: & ideo non cito expellitur, sed emetitur spatium suum: nec extinguitur, sed excedit. Si erratica, inquit, stella esset, in Signifero esset. Quis vnum stellis limitem ponit? Quis in angustum diuina compellit? Nempe hæc ipsa sidera, quæ sola moueri credis, alios & alios circulos habent. Quare ergo non aliqua sint, quæ in proprium iter & ab istis remotum secesserint? Quid est, quare in aliqua parte cælum peruium non sit? Quod si iudicas, non posse vllam stellam nisi signiferum attingere: Cometes potest sic latum habere circulum, vt in hunc tamen parte aliqua sui incidat: quod fieri non est necessarium, sed potest.

CAP. XXIV. Vide ne hoc magis deceat magnitudinem mundi, vt in multa itinera diuisus sit: nec hanc vnam deterat semitam, ceteris partibus torpeat. Credis autem in hoc maximo & pulcherrimo corpore,

pore, inter innumerabiles stellas, quæ noctem decore vario distinguunt, quæ aëra minime vacuum & inertem esse patiuntur, quinque solas esse, quibus exercere se liceat, ceteras stare, fixum & immobilem populum? Si quis hoc loco me interrogauerit: Quare ergo non quemadmodum quinque stellarum, ita harum obseruatus est cursus? Huic ego respondebo: Multa sunt quæ esse concedimus: qualia sint, ignoramus. Habere nos animum, cuius imperio & impellimur & reuocamur, omnes fatebuntur: quid tamen sit animus ille rector dominusque nostri, non magis tibi quisquam expediet, quam vbi sit. Alius illum dicet esse spiritum *1*), alius concentum *2*) quemdam, alius vim diuinam *3*) & Dei partem, alius tenuissimum aërem *4*), alius incorporalem potentiam *5*) Non deerit qui sanguinem dicat, qui calorem. Adeo animo non potest liquere de ceteris rebus, vt adhuc ipse se quærat.

CAP. XXV. Quid ergo miramur, Cometas, tam rarum mundi spectaculum, nondum teneri legibus certis: nec initia illorum finesque notescere, quorum ex ingentibus interuallis recursus est? Nondum sunt anni mille quingenti, ex quo Græcia

- - - - *stellis numeros & nomina fecit.*

Multæque hodie sunt gentes, quæ tantum facie nouerint cælum, quæ nondum sciant cur luna deficiat, quare obumbretur. Hoc apud nos quoque nuper ratio ad certum perduxit. Veniet tempus, quo ista quæ nunc latent, in lucem dies extrahat, & longioris

1. *Spiritum*] vt Stoici.
2. *Concentum*] vt Plato & Dicæarchus.
3. *Vim diuinam*] Stoicorum quidam cum Zenone.
4. *Tenuiss. aërem*] Anaxagoras.
5. *Incorporalem potentiam*] Aristoteles & alii.

aui

æui diligentia. Ad inquisitionem tantorum ætas vna non sufficit, vt tota cælo vacet. Quid, quod tam paucos annos inter studia ac vitia non æqua portione diuidimus? Itaque per successiones ista longas explicabuntur. Veniet tempus, quo posteri nostri tam aperta nos nescisse mirentur. Harum quinque stellarum, quæ se ingerunt nobis, quæ alio atque alio occurrentes loco, curiosos nos esse cogunt, qui matutini vespertinique ortus sint, quæ stationes 1), quando in rectum 2) ferantur, quare agantur retro 3), modo cœpimus scire. Vtrum emergeret Iupiter, an occideret, an retrogradus esset, (nam hoc illi nomen imposuere cedenti) ante paucos annos didicimus. Inuenti sunt qui nobis dicerent: Erratis, qui vllam stellam aut supprimere cursum iudicatis, aut vertere. Non licet stare cælestibus, nec auerti: prodeunt omnia: vt semel missa sunt, vadunt. Idem erit illis cursus, qui sui finis. Opus hoc æternum irreuocabiles habet motus: qui si quando constiterint, alia ex aduerso incident, quæ nunc tenor & æqualitas seruat.

CAP. XXVI. Quid est ergo, cur aliqua redire videantur? Solis occursus speciem illis tarditatis imponit, & natura viarum circulorumque sic positorum, vt certo tempore intuentes fallant. Sic naues quamvis plenis velis eant, videntur tamen stare. Erit qui demonstret aliquando, in quibus Co-

1. *Stationes*] Planeta stare dicitur, cum motum proprium ab occasu in ortum sistere videtur. *Fromond.*

2. *In rectum*] quando directi sunt & motum proprium sine statione vel reflexione in occasum, recta versus orientem incitant. *Id.*

3. *Agantur retro*] versus occasum, vnde motus suos proprios & periodicos incipiunt. *Id.*

metæ partibus errent, cur tam seducti a ceteris eant, quanti qualesque sint. Contenti simus inuentis: aliquid veritati & posteri conferant. Per stellas, inquit, vlteriora non cernimus, per Cometas aciem transmittimus. Primum si fit istud, non in ea parte fit, qua sidus ipsum est spissi ac solidi ignis, sed qua rarus splendor excurrit,& in crines dispergitur. Per interualla ignium,non per ipsos vides. Stellæ,inquit,omnes rotundæ sunt. Cometæ porrecti: ex quo apparet, stellas non esse. Quis enim tibi concedet, Cometas longos esse? Quorum natura quidem, vt ceterorum siderum, globus est, ceterum fulgor extenditur. Quemadmodum sol radios suos longe lateque dimittit, ceterum ipsi alia est forma, alia ei quod ex ipso fluit lumini: sic Cometarum corpus ipsum corrotundatur, splendor autem longior quam ceterorum siderum apparet.

CAP. XXVII. Quare? inquis. Dic tu mihi prius, quare luna dissimillimum soli lumen accipiat,cum accipiat a sole. quare modo rubeat, modo palleat. quare liuidus illi & ater color sit, cum a conspectu solis excluditur. Dic mihi, quare omnes stellæ inter se dissimilem habeant aliquatenus faciem, diuersissimam soli. Quomodo nihil prohibet, ista sidera esse, quamuis similia non sint: ita nihil prohibet, Cometas æternos esse & sortis eiusdem, cuius cetera, etiamsi faciem illis non habent similem. Quid porro? mundus ipse, si consideres illum, nonne ex diuersis compositus est? Quid est quare in Leone semper sol ardeat, & terras æstibus torreat: in Aquario adstringat hiemem, flumina gelu claudat? Et hoc tamen & illud sidus eiusdem conditionis est,cum effectu & natura dissimile sit. Intra breuissimum tempus

Aries

Aries extollitur, Libra tardissime iungitur 1): & tamen hoc sidus & illud eiusdem naturæ est: cum illud exiguo tempore adscendat, hoc diu proferatur. Non vides, quam contraria inter se elementa sint? grauia & leuia sunt, frigida & calida, humida & sicca. Tota huius mundi concordia ex discordibus constat. Negas Cometen stellam esse, quia forma eius non respondeat ad exemplar, nec sit ceteris similis. Vides enim quam simillima 2) sit illa, quæ tricesimo anno reuertitur ad locum suum, huic quæ intra annum reuisit sedem suam. Non ad vnam natura formam opus suum præstat, sed ipsa varietate se iactat. Alia maiora, alia velociora aliis fecit; alia validiora, alia temperatiora: quædam autem eduxit a turba, vt singula & conspicua procederent; quædam in gregem misit. Ignorat naturæ potentiam, qui illi non putat aliquando licere nisi quod sæpius facit. Cometas non frequenter ostendit, attribuit illis alium locum, alia tempora, dissimiles ceteris motus. Voluit & his magnitudinem operis sui colere, quorum formosior facies est, quam vt fortuitam putes, siue amplitudinem eorum consideres, siue fulgorem, qui maior est ardentiorque quam ceteris. Facies vero habet insigne quiddam & singulare, non in angustum coniecta & arctata, sed dimissa liberius, & multarum stellarum amplexa regionem.

CAP. XXVIII. Aristoteles ait, Cometas significare tempestatem, & ventorum intemperantiam atque imbrium. Quid ergo? non iudicas sidus esse, quod futura denuntiat? Non enim sic hoc tempestatis signum est, quomodo futuræ pluuiæ,

1. *Iungitur*] tota & iunctis lancibus integra exoritur. *Gronov.*

2. *Quam simillima*] ironice, scilicet parum similis Saturno sol est.

Scintillare oleum, & putres concrescere fungos:
aut quomodo indicium est sæuituri maris, si marinæ
In sicco ludunt fulicæ; notasque paludes
Deserit, atque altam supra volat ardea nubem:
sed sic, quomodo æquinoctium in calorem frigusque flectentis anni, quomodo illa quæ Chaldæi canunt, quid stella nascentibus triste lætumue constituat. Hoc vt scias ita esse, non statim Cometes ortus ventos & pluuias minatur, vt Aristoteles ait, sed annum totum suspectum facit. Ex quo apparet, illum non ex proximo, quæ in proximum daret, signa traxisse, sed habere reposita & compressa legibus mundi. Fecit is Cometes, qui Paterculo & Vopisco consulibus apparuit, quæ ab Aristotele Theophrastoque sunt prædicta. Fuerunt enim maximæ & continuæ tempestates vbique. At in Achaia, Macedoniaque, vrbes terrarum motibus prorutæ sunt. Tarditas, inquit, illorum argumentum est, grauiores esse, multumque in se habere terreni: ipsi præterea cursus. fere enim compelluntur in cardines. *1)*

CAP. XXIX. Vtrumque falsum est. De priore dicam prius. Quiane tardius feruntur, grauia sunt? Quid ergo? Stella Saturni, quæ ex omnibus iter suum lentissime efficit, grauis est? Atqui leuitatis argumentum habet, quod super ceteras est. Sed maiore, inquis, ambitu circuit, nec tardius it quam ceteræ, sed longius. Succurrat tibi, idem me de Cometis posse dicere, etiamsi segnior illis cursus sit. Sed mendacium est, ire eos tardius. Nam intra sextum mensem dimidiam cæli partem transcurrit hic proximus; prior intra pauciores menses recepit se. Sed quia graues sunt, inferius deferuntur. Primum non

1. *Compelluntur in cardines*] versus mundi polos.

de-

defertur, quod circumfertur. Deinde hic proximus a Septemtrione motus sui initium fecit, & per Occidentem in Meridiana peruenit, erigensque suum cursum oblituit. Alter ille Claudianus a Septemtrione primum visus, non desiit in rectum assidue celsior ferri, donec excessit. Hæc sunt quæ aut alios mouere ad Cometas pertinentia, aut me. Quæ an vera sint, dii sciunt, quibus est scientia veri. Nobis rimari illa & coniectura ire in occulta tantum licet, nec cum fiducia inueniendi, nec sine spe.

CAP. XXX. Egregie Aristoteles ait, numquam nos verecundiores esse debere, quam cum de diis agitur. Si intramus templa compositi, si ad sacrificium accessuri vultum submittimus, togam adducimus, si in omne argumentum modestiæ fingimur: quanto hoc magis facere debemus, cum de sideribus, de stellis, de deorum natura disputamus, ne quid temere, ne quid impudenter, aut ignorantes affirmemus, aut scientes mentiamur? Nec miremur tam tarde erui, quæ tam alte iacent. Panætio, & his qui videri volunt, Cometen non esse ordinarium sidus, sed falsam sideris faciem, diligenter tractandum est, an æque omnis pars anni edendis Cometis satis apta sit: an omnis cæli regio idonea in qua creentur: an quacumque ire, ibi etiam concipi possint: & cetera, quæ vniuersa tolluntur, cum dico illos fortuitos non esse ignes, sed intextos mundo, quos non frequenter educit, sed in occulto mouet. Quam multa præter hos per secretum eunt, numquam humanis oculis orientia? Neque enim omnia Deus homini fecit. 1) Quota pars operis tanti nobis committitur? Ipse qui ea tractat, qui

1. *Homini fecit*] vt eorum siue vsu siue adspectu frueretur.

condidit, qui totum hoc fundauit, deditque circa se, *2*) maiorque est pars operis sui, ac melior, effugit oculos, cogitatione visendus est.

CAP. XXXI. Multa præterea cognata numini summo, & vicinam sortita potentiam, obscura sunt. Aut fortasse, quod magis mireris, oculos nostros & implent & effugiunt *1*): siue illis tanta subtilitas est, quantam consequi acies humana non possit: siue in sanctiore secessu maiestas tanta delituit, & regnum suum, id est, se, regit, nec vlli aditum dat, nisi animo. Quid sit hoc, sine quo nil est, scire non possumus: & miramur, si quos igniculos parum nouimus, cum maxima pars mundi Deus lateat? Quam multa animalia hoc primum cognouimus seculo? & quidem multa venientis æui populus ignota nobis sciet. Multa seculis tunc futuris, cum memoria nostri exoleuerit, reseruantur, Pusilla res mundus est, nisi in illo quod quærat omnis mundus habeat. Non semel quædam sacra traduntur: Eleusis seruat *2*), quod ostendat reuisentibus. Rerum natura, sacra sua non simul tradit. Initiatos nos credimus: in vestibulo eius hæremus. Illa arcana non promiscue nec omnibus patent: reducta & in interiore sacrario clausa sunt. Ex quibus aliud hæc ætas, aliud quæ post nos subibit, adspiciet. Quando ergo ista in notitiam nostram perducentur? Tarde magna proueniunt, vtique si labor cessat. Id quod vnum toto agimus animo, nondum perfecimus, vt pessimi essemus. Ad-

2. *Deditque circa se*] eo se induit. Stoicis enim Deus mundi est anima.

1. *Implent & effugiunt*] vt lumen.

2. *Eleusis seruat*] scilicet in Sacris Eleusiniis ad ἐποπτείαν non statim admittebantur qui sacris illis initiari cupiebant, sed per gradus mysteria illis patefiebant.

huc

huc in processu vitia sunt. 3) Inuenit luxuria aliquid noui, in quod insaniat. Inuenit impudicitia nouam contumeliam sibi. Inuenit deliciatum dissolutio & tabes aliquid tenerius molliusque, quo pereat. Nondum satis robur omne proiecimus. Adhuc quidquid est boni moris, exstinguimus leuitate & politura corporum. 4) Muliebres munditias antecessimus; colores meretricios, matronis quidem non induendos, viri sumimus. Tenero & molli ingressu suspendimus gradum: non ambulamus, sed incedimus. 5) Exornamus annulis digitos, in omni articulo gemma disponitur. Quotidie comminiscimur, per quæ virilitati fiat iniuria, vt traducatur, quia non potest exui. Alius genitalia excidit, alius in obscœnam partem ludi 6) fugit, & locatus ad mortem, infamiæ armatur. Egenus etiam 7), in quo morbum suum exerceat, legit.

CAP. XXXII. Miraris, si nondum sapientia omne opus suum impleuit? Nondum tota se nequitia protulit. Adhuc nascitur, & huic omnes operam damus: huic oculi nostri, huic manus seruiunt. Ad sapientiam quis accedit? quis dignam iudicat, nisi quam in transitu nouerit? Quis philosophiam, aut vllum liberale respicit

3. *In processu vitia sunt*] incrementa vitiis damus.

4. *Leuitate & politura corporum*] barbam vellendo ac crura, & pumice ad læuorem poliendo. conf. nostrum L. 1. c. 17. *Fromond.*

5. *Incedimus*] incedunt qui tardo & graui gressu eunt.

6. *In obscœnam partem ludi*] maxime placet quod Lips. Saturnal. L. 18. licet subdubitans habet, vbi ἀποδυτήριον, *spoliarium*, locum vbi exuebantur gladiatores intelligit, quo se conferebant nonnulli insane libidinosi, vt gladiatoribus ad mortem armatis pudorem quoque eriperent.

7. *Egenus etiam*] illi quoque qui indigi sunt eligunt tamen & inueniunt, vbi fœdæ libidini satisfaciant.

ſtudium, niſi cum ludi intercalantur 1), cum aliquis pluuius interuenit dies, quem perdere licet? Itaque tot familiæ philoſophorum ſine ſucceſſore deficiunt. Academici & veteres & minores 2) nullum antiſtitem reliquerunt. Quis eſt qui tradat præcepta Pyrrhonis? Pythagorea illa inuidioſæ turbæ 3) ſchola præceptorem non inuenit. Sextiorum noua 4) & Romani roboris ſecta, inter initia ſua, cum magno impetu cœpiſſet, exſtincta eſt. At quanta cura laboratur, ne cuius pantomimi nomen intercidat? Stat per ſucceſſores Pyladis & Bathylli domus: harum artium multi diſcipuli ſunt, multique doctores. Priuatim vrbe tota ſonat pulpitum. 5) In hoc viri, in hoc feminæ tripudiant. Mares inter ſe vxoreſque contendunt, vter det latus illis. 6) Deinde ſub perſona, cum diu trita frons eſt, tranſitur ad galeam. 7) Philoſophiæ nulla cura eſt. Itaque adeo nihil inuenitur ex his quæ parum inueſtigata antiqui reliquerunt, vt multa quæ

1. *Cum ludi intercalantur*] cum inter dies negotioſos ludis aliquis deſtinatur, qui negotioſis quaſi intercalatur.

2. *Veteres & minores*] nota Academiæ in veterem, cuius caput Plato fuit, mediam item & nouam diſtinctio.

3. *Inuidioſa turba*] h. e. ad inuidiam vsque frequentata olim.

4. *Sextiorum noua*] vtpote quæ cum Stoicis Pythagorica quoque placita ſequeretur. vid Ep. CVIII. *Fremond.*

5. *Pulpitum*] proſcenium in quo ſaltabant & canebant hiſtriones, qualia non publica tantum in iſto Romanorum luxu habebantur, ſed & apud priuatos.

6. *Illis*] *Hyla* legendum ſuſpicatur Gronov. quod Pantomimi nomen, cuius generis hominum tanta exiſtimatio, vt latus quoque eorum tegere, & in eorum comitatu eſſe nobiles ciues vellent.

7. *Galeam*] ad arenam, ad quam, vbi perſonatæ fæminæ ſaltaſſent, deſcendere non verebantur. Iuuenal. Sat. II.

Quem præſtare poteſt mulier galeata pudorem.

Fremond.

inuen-

inuenta erant, oblitterentur. At mehercules si hoc totis membris premeremus, si in hoc iuuentus sobria incumberet, hoc maiores docerent, hoc minores addiscerent, vix ad fundum 8) veniretur: in quo veritas posita est, quam nunc in summa terra & leui manu quærimus.

L. ANNAEI SENECAE

CLAVDII CÆSARIS

ΑΠΟΚΟΛΟΚΥΝΤΩΣΙΣ. 1)

QVid actum sit in cælo ante diem tertium Idus Octobris, Asinio Marcello, Acilio Aniola Coss. anno nouo 2), initio seculi felicissimi, 3) volo memoriæ tradere. Nihil offensæ vel gratiæ dabitur. Hæc ita vera si quis quæsierit vnde sciam: primum, si noluero, non respondebo. Quis coacturus est? Ego scio me liberum factum, ex quo suum diem obiit ille 4), qui verum prouerbium fecerat, Aut regem, aut fatuum nasci oportere. Si libuerit respondere, dicam quod mihi in buccam venerit. Quis vmquam ab historico iurato res exegit? Tamen si necesse fuerit auctorem pro-

8. *Ad fundum*] alludit ad Democriti dictum qui veritatem in puteo latere dicebat.

1. Ἀποκολοκύντωσις] quasi dicas *incucurbitatio*: allusum autem ad vocem ἀποθέωσις: Nimirum Claudium in cucurbitam, non in deum post mortem abiisse innuit.

2. *Anno nouo*] h. e. primo anno imperii Neronis. Vid. Turneb. Aduers. XXIII. c. 8.

3. *Felicissimi*] ita blanditur Neroni, qui tunc imperii habenas capessiuit.

4. *Ille*] Claudius.

ducere, quærite ab eo qui Drusillam 5) euntem in cælum vidit. Idem Claudium vidisse se dicet iter facientem, non passibus æquis. 6) Velit, nolit, necesse est illi omnia videre, quæ in cælo agantur. Appiæ viæ curator 7) est: qua scis & diuum Augustum, & Tiberium Cæsarem, ad deos isse. Hunc si interrogaveris, soli narrabit: coram pluribus numquam verbum faciet. Nam ex quo in senatu iurauit se Drusillam vidisse cælum adscendentem, & illi pro tam bono nuntio nemo credidit quid viderit, verbis conceptis adfirmauit, se non indicaturum etiamsi in medio foro hominem vidisset occisum. Ab hoc ego quæcumque audiui, certe clara 7) affero, ita illum saluum & felicem habeam. 8)

Iam Phœbus breuiore via contraxerat ortum 9)
Lucis, & obscuri crescebant cornua somni: 10)
Iamque suum victrix augebat Cynthia regnum; 11)

5. *Drusillam*] Caligulæ sororem & pellicem, quam ex adulatione in Caligulam iurauit se vidisse in cælum adscendere L. Geminius Senator. vt est apud Dionem.

6. *Non passibus æquis*] ad tarditatem pedum Claudii alludit.

7. *Appiæ viæ curator est*] fingit hunc Seneca sibi dixisse quæ de Claudio in cælum adscendente habet: quasi scilicet per viam Appiam ei in cælum iter fuerit.

7. *Certe clara*] *certa & clara. Gronov.*

8. *Ita illum saluum & felicem habeam*] Appiæ viæ curatori ridicule ita salutem & felicitatem apprecatur, vt ista de Claudii diuinitate certa & clara ab eo denarrata essent. *Fromond.*

9. *Contraxerat ortum*] h. e. in angustiori cæli spatio ortus fuerat, qualis, adspectu nostri, est pars illa cæli circa capricornum. *Id.*

10. *Cornua somni*] Poetæ fingunt Somnum *cornu* aqua lethæa plenum persundere & soporare homines. Statius Theb. VI. Hoc vero crescere & largius impleri dicitur, cum longioribus noctibus est dormiendum. *Turneb.*

11. *Augebat Cynthia regnum*] lunæ diuturnum magis regnum est nocte multa, nam præest nocti, vt sol diei.

Et

Et deformis hiems gratos carpebat honores
Diuitis autumni, iussoque senescere Baccho
Carpebat raras serus vindemitor vuas.

Puto magis intelligi si dixero, mensis erat October, dies tertius Eidus Octobris. Horam non possum tibi certam dicere. facilius inter philosophos *12*), quam inter horologia conueniet. Tamen inter sextam & septimam erat. Nimis rustice *13*) acquiescunt oneri poëtæ, non contenti ortus & occasus describere, vt etiam medium diem inquietent. Tu sic transibis horam tam bonam?

Iam medium cursu Phœbus diuiserat orbem,
Et propior nocti fessas quatiebat habenas,
Obliquo flexam deducens tramite lucem.

Claudius animam agere cœpit, nec inuenire exitum poterat. Tum Mercurius, qui semper ingenio eius delectatus esset, vnam de tribus Parcis educit *14*), & ait: Quid, femina crudelissima, hominem miserum torqueri pateris, nec vnquam meritum, vt tamdiu cruciaretur *15*)? Annus sexagesimus & quartus est, ex quo cum anima luctatur. Quid huic inuides?

12. *Facilius inter Philosophos &c.*] oblique Philosophos perstringit, vt quorum non minor quam horologiorum sit dissensus.

13. *Nimis rustice*] hæc quasi ab altero, Senecæ simplicem nimis temporis notationem exprobrante, dicta proferri putat *Gronov.* qui & sequentia ita restituit: *Nimis rustice inquies tu nunc. Horni Poeta non contenti ortus & occasus describere etiam medium diem inquietant: tu sic transibis horam tam bonam.* Ludereque inprimis in Iulium Montanum Senecam putat, de quo Ep. 122.

14. *Educit*] leg. *seducit* scilicet colloquendi caussa. *Gronov.*

15. *Vt tamdiu cruciaretur*] citius enim interfici & mori debuit. *Fremond.*

Pate-

Patere mathematicos aliquando verum dicere, qui illum ex quo princeps factus est, omnibus annis, omnibus mensibus efferunt. Et tamen non est mirum si errant: horam eius *16)* nemo nouit. Nemo enim illum vmquam natum putauit. *17)* Fac quod faciendum est.

Dede neci. melior vacua sine regnet in aula. 18)

Sed Clotho: Ego mehercule, inquit, pusillum temporis adiicere illi volebam, dum hos pauculos, qui supersunt, ciuitate donaret. *19)* Constituerat enim omnes Græcos, Gallos, Hispanos, Britannos, togatos *20)* videre. Sed quoniam placet aliquos peregrinos in semen relinqui *21)*, & tu ita iubes fieri, fiat. Aperit tum capsulam, & treis fusos profert. Vnus erat Augurini, alter Babæ *22)*, tertius Claudii. Hos, inquit, treis vno anno exiguis interuallis temporum diuisos mori iubebo: nec illum incomitatum dimittam. Non oportet enim eum, qui modo se tot millia hominum sequentia videbat, tot præcedentia, tot circumfusa, subito solum destitui. Contentus erit his interim conuictoribus.

---

16. *Horam eius*] qua scilicet natus sit, ex qua Horoscopus & totius vitæ fatum concipi debet. *Id.*

17. *Nemo illum natum putauit*] huc facit Sueton. in Claud. c. 3. *Antonia mater portentum eum hominis dictabat, nec absolutum a natura, sed tantum inchoatum. Id.*

18. *Melior vacua sine regnet in aula*] permitte vt *melior*, Nero, regnet in aula, quam vacuam reliquerit Claudius.

19. *Ciuitate donaret*] in qua indignis hominibus conferenda nimis liberalem Claudium fuisse passim queruntur Romani.

20. *Togatos*] toga enim ingenuorum & ciuium erat.

21. *In semen relinqui*] ne omnibus ciuitate donatis tota peregrinitas extinguatur.

22. *Baba*] fatui istis temporibus celebris. vid. Epist. XV. *Fromond.*

Hæc

Hæc ait: & turpi conuoluens stamina fuso,
Abrupit stolidæ regalia tempora vitæ.
At Lachesis 23) redimita comas, ornata capillos,
Pieria crinem lauro frontemque coronans,
Candida de niueo subtemina vellere sumit,
Felici moderanda manu: quæ ducta colorem
Assumpsere nouum: mirantur pensa sorores.
Mutatur vilis pretioso lana metallo:
Aurea formoso descendunt secula filo.
Nec modus est illis, felicia vellera ducunt,
Et gaudent implere manus, sunt dulcia pensa.
Sponte sua festinat opus, nulloque labore
Mollia contorto descendunt stamina fuso.
Vincunt Tithoni, vincunt & Nestoris annos.
Phœbus adest, cantuque iuuat, gaudetque futuris.
Et lætus nunc plectra mouet, nunc pensa ministrat.
Detinet intentas cantu, fallitque laborem.
Dumque nimis citharam, fraternaque carmina laudant,
Plus solito neuere manus: humanaque fata
Laudatum transcendit opus. Ne demite, Parcæ,
Phœbus ait: vincat mortalis tempora vitæ,
Ille mihi similis vultu, similisque decore,
Nec cantu, nec voce minor 24): felicia lassis
Secula præstabit, legumque silentia rumpet.
Qualis discutiens fugientia lucifer astra,
Aut qualis surgit redeuntibus hesperus astris:
Qualis cum primum tenebris aurora solutis
Induxit rubicunda diem, sol adspicit orbem
Lucidus, & primos e carcere concitat axes:

23. *Lachesis*] postquam Clotho filum vitæ Claudianæ abrupit, Lachesis altera Parcarum auspicata magis Imperii Neronis stamina ducere incipit.

24. *Nec cantu, nec voce minor*] notum insanum Neronis in Musicam studium,

Talis Cæsar adest, talem iam Roma Neronem
Adspiciet; flagrat nitidus fulgore remisso
Vultus; & effuso ceruix formosa capillo.

Hæc Apollo. At Lachesis, quæ & ipsa homini fortissimo *25)* faueret, fecit, & plena orditur manu), & Neroni multos annos de suo donat. Claudium autem iubent omnes χαίροντας, εὐφημοῦντας ἐκπέμπειν δόμων. Et ille quidem animam ebulliit, & eo desiit viuere videri. *26)* Exspirauit autem dum comœdos audit, vt scias me non sine caussa illos timere. Vltima vox eius hæc inter homines audita est, cum maiorem sonitum emisisset illa parte, qua facilius loquebatur: *27)* Væ me, puto, concacaui me. quid autem fecerit, nescio: omnia certe concacauit. *28)* Quæ in terris postea sint acta, superuacuum est referre. Scitis enim optime: nec periculum est, ne excidant, quæ memoriæ publicum gaudium impresserunt. *29)* Nemo felicitatis suæ obliuiscitur. In cælo quæ acta sint, audite: fides penes auctorem erit. Nuntiatur Ioui, venisse quemdam bonæ staturæ *30)*, bene canum, nescio quid illum minari: assidue enim caput mouere, *31)* pedem dextrum trahere. *32)* quæsisse se cuius na-

25. *Fortissimo*] *formosissimo* legit Lips. nam a forma magis quam a fortitudine Nero fuit commendabilis.

26. *Viuere videri*] vtpote qui nunquam vere vixerit, vitam agens morti propiorem.

27. *Facilius loquebatur*] vnde & edictum meditatus est, quo venia daretur liberius ea parte loquendi. Sueton. in Claud. cap 32.

28. *Concacauit*] vitiis suis contaminauit.

29. *Impresserunt*] leg. *impressit*. *Gronov.*

30. *Bonæ staturæ*] sic formam corporis eius describit etiam Sueton. c. 30.

31. *Caput mouere*] *caput cum semper tum in quantulocunque actu vel maxime tremulum* tribuit ei Sueton. l. c.

32 *Pedem dextrum trahere*] poplites minus firmi Sueton. l. c.

ti-

tionis esset? respondisse nescio quid perturbato sono, & voce confusa, non intelligere se linguam eius 33): nec Græcum esse, nec Romanum, nec vllius gentis notæ. Tum Iupiter Herculem, quia totum orbem terrarum pererrauerat, & nosse videbatur omnes nationes, iubet ire & explorare, quorum hominum esset. Tum Hercules primo adspectu sane perturbatus est, vt qui etiam non omnia monstra timuerit 34): vt vidit noui generis faciem, insolitum incessum, vocem nullius terrestris animalis, sed (qualis esse marinis belluis solet) raucam & implicatam, putauit sibi tertium decimum laborem venisse. Diligentius intuenti, visus est quasi homo. Accessit itaque, & quod facillimum fuit Græculo, ait: *Τίς πόθεν εἰς ἀνδρῶν, πόθι τοι πόλις* 35); Vbi hæc Claudius, gaudet esse illic philologos homines, sperat futurum aliquem historiis suis 36) locum. Itaque & ipse Homerico versu Cæsarem se esse significans, ait:

Ἰλιόθεν με φέρων ἄνεμος Κικόνεσσι πέλασσεν. 37)

Erat autem sequens versus verior, æque Homericus:

Ἔνθα δ' ἐγὼ 38) *πόλιν ἔπραθον, ὤλεσα δ' αὐτούς.*

---

33. *Linguam eius*] ἀσαφῶς eum loqui, Augustus quoque in Ep. ad Liuiam testatur ap. Sueton.

34. *Vt qui etiam non omnia monstra timuerit*] Forte: vncunque etiam Iunonia monstra domuerit. *Gronov.*

35. τίς πόθεν] Versus Homeri est ex Odyss. A. *Quis? unde es hominum? vbi tibi ciuitas?*

36. *Historiis suis*] nam Græcas scripserat Historias, vt auctor est Suetonius.

37. ἰλιόθεν &c.] est versus Homeri ex eodem libro: *Ab Ilio me ferens ventus Ciconibus appulit.* Quo Claudium Cæsarem se esse & ab Iulo Troiano Aeneæ filio oriundum significat. *Fromond.*

38. ἔνθα δ' ἐγὼ] scilicet hic versus apud Homerum paullo post secutus optime in Claudii sæuitiam cadit: Latine: *Ibi ego vrbem depopulatus sum, interfeci autem ipsos. Id.*

Et

Et imposuerat Herculi homini minime vafro, nisi fuisset illic Febris 39), quæ fano suo relicto sola cum illo venerat: ceteros omnes deos Romæ reliquerat. Iste, inquit, mera mendacia narrat. Ego tibi dico, quæ cum ipso tot annos vixi: Lugduni natus est. Marci 40) municipem vides: quod tibi narro, ad sextumdecimum lapidem a Vienna natus est. Gallus germanus. Itaque quod Gallum facere oportebat, Romam cepit. 41) Hunc ego tibi recipio 42) Lugduni natum, vbi Licinius 43) multos annos regnauit. Tu autem qui plura loca calcasti, quam vllus mulio perpetuarius 44), Lugdunenses scire debes, & multa millia inter Xanthum 45) & Rhodanum interesse. Excandescit hoc loco Claudius, & quanto potest murmure irascitur. Quid diceret, nemo intelligebat. Ille autem Febrim duci iubebat, illo gestu solutæ manus, & ad hoc vnum satis firmæ, quo decollare homines solebat. Iusserat illi collum præcidi. Putares omnes illius esse libertos 46), adeo illum nemo curabat. Tum Hercules: Audi me, inquit, tu, & desine fatuari: venisti huc, vbi mures ferrum

39. *Febris*] quam omni ætate sua infestam teste Suetonio habuit, & præter quam nemo deorum eam sequitur, vtpote quos omnes parum habeat sibi fauentes.

40. *Marci*] *Munatii* legit Rhenanus. *Planci* Gronov. Nam L. Munatius Plancus Coloniam Lugdunum deduxerat.

41. *Romam cepit*] vt hostis occupauit, quod veteres Galli fecere, a Camillo vrbe iterum depulsi.

42. *Recipio*] asseuero.

43. *Licinius*] Iulii Cæsaris quondam libertus, ab Augusto Galliis quas pessime habuit præpositus. vid. Dio L. LIV.

44. *Mulio perpetuarius*] qui ad magna & longinqua itinera, non ad paucas proximas mansiones seque & mulas præbet. *Gronov.*

45. *Xanthum*] nam Ἰλιόθεν se venire dixerat Claudius vbi Xanthus, cum Lugduni prope Rhodanum natus esset.

46. *Libertos*] quorum ipse in vita erat mancipium.

ro-

rodunt. *47)* Citius mihi verum *48)*, ne tibi alogias *49)* excutiam. Et quo terribilior esset, tragicus fit, & ait:

Exprome propere, sede qua genitus cluas,
Hoc ne peremptus stipite, ad terram accidas.
Hæc claua reges sæpe mactauit feros.
Quid nunc profatu vocis incerto sonas?
Quæ patria, quæ gens mobile eduxit caput,
Edissere. equidem regna tergemini petens
Longinqua regis, vnde ab Hesperio mari
Inachiam ad vrbem nobile aduexi pecus,
Vidi duobus imminens fluuiis iugum 50)
Quod Phœbus ortu semper obuerso videt:
Vbi Rhodanus ingens amne prærapido fluit,
Ararque dubitans quo suos cursus agat,
Tacitus quietis alluit ripas vadis.
Estne illa tellus spiritus altrix tui?

Hæc satis animose & fortiter. Nihilominus mentis suæ non est, & timet *μωρῦ πληγήν. 51)* Claudius vt vidit virum valentem, oblitus nugarum, intellexit neminem parem sibi Romæ fuisse: illic non habere se idem gratiæ: Gallum in suo sterquilinio plurimum posse. Itaque quantum intelligi potuit *52)*, hæc visus est dicere: Ego te, fortissime deorum Hercules, speraui mihi affuturum apud alios: & si quis a me notorem *53)* petisset, te fui nominaturus, qui me o-

47. *Mures ferrum rodunt*] imbecillia animalia: quales itaque dentes, qualis ferocia nobis diis! *Fromond.*

48. *Citius mihi verum*] subintell. dicito.

49. *Alogias*] ineptias.

50. *Duobus imminens fluuiis iugum*] descriptio vrbis Lugdunensis.

51. *μωρῦ πληγὴν*] *stulti ictum.* Nam stulti lacessiti ad verbera prorumpunt.

52. *Quantum intelligi potuit*] balbutiens scilicet.

53. *Notorem*] notor est qui aliquem cognoscit, Ciceroni

ptime nosti. Nam si memoria repetis, ego eram, qui tibi ante templum tuum ius dicebam totis diebus mense Iulio & Augusto. 54) Tu scis quantum illic miseriarum pertulerim, cum caussidicos audirem, & diem & noctem: in quos si incidisses, valde fortis licet, maluisses Cloacas Augiæ purgare: multo plus ego stercoris exhausi. Sed quoniam volo 55), non mirum, quod impetum in curiam fecisti: nihil tibi clusi est. Modo dic nobis, qualem deum istum fieri velis: ἐπικούρειος θεὸς 56) non potest esse: οὔτε αὐτὸς πρᾶγμα ἔχει, οὔτε ἄλλοις παρέχει. Stoicus? quomodo potest rotundus esse 57) (vt ait Varro) sine capite, sine præputio 58)? Est aliquid in eo Stoici Dei: iam video, nec cor, nec caput habet. Si mehercules a Saturno petisset hoc beneficium, cuius mensem 59) toto anno celebrauit 60) Saturnalia

---

cognitor dicitur Verr. 7. Sic & Petron. *At ego ne mea quidem vestimenta ab officioso recepissem, nisi notorem dedissem.* *Gronov.*

54. *Mense Iulio & Augusto*] tempore messis adeoque feriato. vid. Sueton. c. 14.

55. *Sed quoniam volo*] turbata hic esse quædam videre facile, medelam afferre difficile est. Sequentia aperte deliberationem de ἀποθεώσει Claudii habent.

56. ἐπικούρειος θεὸς] dicit non posse Claudium Epicureum esse Deum, cum Deus ex Epicuri sententia nec ipse negotium gerat, nec aliis præbeat: id quod non competat in Claudium. Sensus non obscurus est, mirorque ista nonnullos solicitasse.

57. *Rotundus esse*] Stoici enim mundum, quem rotundum esse dicebant, Deum esse statuebant.

58. *Sine capite, sine præputio*] cum ea quoque ipsi desint, quorum adhuc aliqua cum rotunda figura cognatio caput, & præputium.

59. *Mensem*] Saturni mensis erat Decembris.

60. *Toto anno celebrauit*] vtpote qui seruis suis, vt in Saturnalibus fieri solebat, perpetuo pareret, perpetuum eorum mancipium. Sueton c. 32. 33.

eius

eius princeps 61), non tulisset. Illum Deum 62) ab Ioue, quem quantum quidem in illo fuit, damnavit incesti. L. Silanum enim generum suum occidit. Oro propter quid? sororem suam, festiuissimam omnium puellarum, quam omnes Venerem vocarent, maluit Iunonem vocare. 63) Quare, inquit, quæro enim, sororem suam stulte studere 64)? Athenis dimidium licet, Alexandriæ totum? Quia Romæ, inquit, mures molas lingunt: hic nobis curua corrigit. 65) Quid in cubiculo suo faciat, nescio: etiam cæli scrutatur plagas, deus fieri vult. Parum est quod templum in Britannia habet, quod hunc barbari co-

61. *Eius princeps*] Fromond eliminat τὸ *eius*. Sensus est: dum princeps diceretur, Romæque præesset.

62. *Non tulisset Illum Deum &c.*] perturbatissima hæc esse omnes vident. Sensum tamen facile assequimur. Scilicet a Saturno facilius ἀποθεώσεως honorem Claudium consecutum dicit quam a Ioue, nam Saturnum assidue coluerat, Iovem vero damnauit incesti, vt qui sorore Iunone coniuge vteretur. Sane enim dum contra L. Silanum generum suum ob vsum sororis Iuniæ Caluinæ sententiam dixit, vt est ap Sueton. c. 29. & Tacit. annal XII Iouem quoque damnauit.

63. *Maluit Iunonem vocare*] maluit in matrimonio habere Silanus ille.

64. *Quare, inquit, quæro enim, sororem suam stulte studere*] *Fromond.* legit *quare, inquit, quare sororem suam?* istaque Claudii esse vult se excusantis, quod Silanum damnauerit. Cui respondens procaculus aliquis Deus: *stulte stude* (sic enim *Fromond.* legit: vel quod mallet *Gronovius stude istud*) ait: Claudium monens vt litterarum monumenta inspiciat, quæ doceant *Athenis* vel germanas vel vterinas sorores, *Alexandria* eas quoque quæ ex vtroque parentum sorores sint licitum esse amare.

65. *Quia mures molas lingunt: hic nobis curua corrigit*] Claudius res exiguas censura sua seuerius notabat. vid. Sueton. c. 16. hinc alius Deus ait: *quia mures molas lingunt*, quod est exiguum delictum, *hic nobis curua*, i. e. mores deprauatos corrigit.

lunt, & vt deum orant. Ἀλώρε φιλάτε χύιν. *66)* Tandem Ioui venit in mentem, priuatis intra curiam morantibus sententiam dicere, nec disputare. *67)* Ego, inquit, P. C. interrogare vobis permiseram, vos mera mapalia fecistis. *68)* Volo seruetis disciplinam curiæ. Hic qualiscumque est, quid de nobis existimabit? Illo dimisso, primus interrogatur sententiam Ianus pater: is designatus erat in Kal. Iulias postmeridianus Cos. *69)* homo quantumuis vafer, qui semper videt ἅμα πρόσσω καὶ ὀπίσσω. Is multa diserte, quod in foro viuat, *70)* dixit, quæ notarius persequi non potuit: & ideo non refero: ne aliis verbis ponam, quæ ab illo dicta sunt. Multa dixit de magnitudine deorum: non debere hunc vulgo dari honorem. Olim, inquit, magna res erat, deum fieri: iam fama nimium *71)* fecisti. Itaque ne videar in personam, non in rem sententiam dicere, censeo ne quis post hunc diem deus fiat ex his, qui ἀρούρης καρπὸν ἔδουσι *72)*: aut ex his, quos

66. Ἀλώρε φιλάτε χύιν] *Gronov.* totum locum ita legit: *Hunc Barbari colunt & vt Deum orant* μωρὸς Μόρυχος. vel μωρότερος Μορύχου, & Græcos Parœmiographos consuli iubet.

67. *Nec disputare*] *indignum putare.* Gronov. optime ad sensum. Senatores enim sententiam non dicunt turba populi in curia præsente.

68. *Vos mera mapalia fecistis*] i. e. non obseruata disciplina cœlestis curiæ, perturbate vt rustici in mapalibus suis Claudii caussam tractatis. *Fromond.*

69. *Postmeridianus Cos.*] nimirum templum Iani Romæ erat in foro Iani, circa quod fœneratorum turbæ, qui pomeridianis maxime horis æs locabant. Eorum igitur præsidem & Consulem Ianum Seneca fingit. *Fromond.*

70. *Quod in foro viuat*] ibi enim templum eius, vbi caussidicorum turba, a quibus diserte loqui didicit.

71. *Nimium fecisti*] leg. *minimum fecit. Fromond.*

72. ἀρούρης &c.] i. e. qui agrorum prouentus edunt. Hemistichion est ex Homer. Il. Z.

alit

alit ζείδωρος ἄρουρα. 73) Qui contra hoc SC. deus factus, fictus, pictusue erit, eum dedi laruis 74), & proximo munere inter nouos auctoratos 75), ferulis vapulare placet. Proximus interrogatur sententiam Diespiter Vicæ Potæ 76) filius, & ipse designatus Cos nummulariolus. 77) Hic quæstu se sustinebat, vendere ciuitatulas 78) solebat. Ad huncce belle accessit Hercules, & auriculam ei tetigit. Itaque in hæc verba censet: Cum Diuus Claudius Diuum Augustum sanguine contingat, nec minus Diuam Augustam auiam suam, quam ipse Deam esse iussit, longeque omnes mortales sapientia antecellat, sitque e rep. esse aliquem, qui cum Romulo 79) possit

- - - - *feruentia rapa vorare:*

censeo, vt D. Claudius ex hac die deus fiat, ita vti ante eum quis optimo iure factus sit: eamque rem ad μεταμορφώσεις Ouidii adiiciendam. Variæ erant sententiæ, & videbatur Claudius sententia vincere. Hercules enim, qui videret ferrum suum in igne esse 80),

73. ζείδωρος ἄρουρα] rus victum suppeditans.

74. *Laruis*] vmbris infernalibus ad cruciatum. *Fremond.*

75. *Auctoratos*] auctorati sunt gladiatores qui pretio operam locabant arenæ, qui si nouitii essent ferulacea rude, siue gladio e ligno ferulæ a lanistis magistris exercebantur, & aberrantes ferulis vapulabant. Lips. L. I. Saturn. c. 15.

76. *Vica Pota*] Dea a vincendo & potiendo dicta, cuius templum Romæ. *Fremond.*

77. *Nummulariolus*] quoniam forte eius templum iuxta forum & mensas nummulariorum. *Id.*

78. *Vendere ciuitatulas*] pretio accepto ius ciuitatum dare, quod faciebant qui apud Claudium erant potentes.

79. *Cum Romulo*] qui scilicet feruentia rapa, vt Fabricius & alii pro temporum illorum simplicitate vorare solebant, adeoque adhuc in cœlo illa appetere fingitur.

80. *Ferrum suum in igne esse*] i. e. propriam caussam periclitari, vt qui etiam ex homine factus fuerit Deus. *Fremond.*

modo huc, modo illuc cursabat: & aiebat: Noli mihi inuidere, mea res agitur: deinde si quid volueris, invicem faciam: Manus manum lauat. Tunc Diuus Augustus surrexit sententiæ suæ dicendæ, & summa facundia disseruit. P. C. vos testes habeo, ex quo deus factus sum, nullum verbum me fecisse. semper meum negotium ago. Sed non possum amplius dissimulare, & dolorem quem grauiorem pudor facit, continere. In hoc terra marique pacem peperi? ideo ciuilia bella compescui? ideo legibus vrbem fundaui, operibus ornaui? Et quid dicam, P. C. non invenio: omnia infra indignationem verba sunt. Confugiendum est itaque a me ad Messalæ Coruini disertissimi viri illam sententiam: Præcidit ius imperii. 81) hic, P. C qui nobis non posse videtur muscam excitare, tam facile homines occidebat, quam canis excidit 82) Sed quid ego de tot acribus viris dicam? Non vacat deflere publicas clades, intuenti domestica mala. Itaque illa omittam, hæc referam. Etiamsi Phormea Græce nescit, ego scio. ENTIKONTONYKHNΔIHΣ. 83) senescit. Iste, quem videtis, per tot annos sub meo nomine latens, 84), hanc mihi gratiam retulit, vt duas Iulias proneptes

81. Præcidit ius imperii] Claudius ius imperii eneruauit.

82. Quam canis excidit] *canis* vocatur infelix tesserarum iactus. tam facile igitur Claudius Tyrannus homines interimere dicitur quam ille cadit. *Fromond.*

83. Etiamsi Phormea Græce nescit, ego scio ἐνλικοντονυκηνδίης] Omnes hic cœcutiunt. locus certissime corruptus. Fromondus legit: *Nam etiamsi φορμίζειν nescit, scio ego αὐτὸ νῦν.* h.e. etsi sit ignarissimus, ita vt, quod in Græcorum prouerbio est, ne citharam quidem tangere valeat, adeoque nesciat ipse cædes quas patrauit, ego tamen illas narrabo.

84. Sub meo nomine latens] ab Augusto enim omnes insecuti Cæsares Augusti dicti.

meas

neas occideret, alteram ferro, alteram fame: vnum abnepotem L. Silanum. Videris Iupiter, an in caussa mala, certe in tua, si h c inter nos futurus est. 85) Dic mihi, Diue Claudi, quare quemquam ex his, quos, quasque occidisti, antequam de caussa cognosceres, antequam audires, damnasti? hoc fieri solet? in cælo non fit. Ecce Iupiter, qui tot annos regnat, vni Vulcano crus fregit, quem

Ῥίψε ποδὸς τεταγὼν ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο 86),

& iratus fuit vxori, & suspendit illam 87): numquid occidit? Tu Messalinam, cuius æque auunculus maior eram, quam tuus, occidisti. Nescio, 88) inquis? Dii tibi malefaciant: adeo istud turpius est, quod nescis, quam quod occidisti. Iste C. Cæsarem 89) non desiit mortuum persequi. Occiderat ille socerum: hic & generum. Caius Cæsar Crassi filium vetuit Magnum vocari: 90) hic nomen illi reddidit, caput tulit. Occidit in vna domo Crassum Magnum: Scriboniam, Tristioniam, Assarionem, nobiles ta-

85. *Videris Iupiter, an in caussa mala, certe in tua, si hic inter nos futurus est*] h. e. an mala caussa fuerit, ob quam Silanum interemit, (quæ erat stuprum sorori illatum.) Tu Iupiter videris: certe tua est, qui ipse quoque Iunone sorore vxore vteris. vltima autem verba ita legenda: *is hic inter nos futurus est?* *Gronov.*

86. Ῥίψε ποδὸς &c.] arreptum pede de limine diuino deiecit. Est versus Homeri Il. A.

87. *Iratus fuit vxori, & suspendit illam*] fabula est Il. A.

88. *Nescio*] nam a Narcisso liberto nesciente Claudio accelerata eius mors fuit. Vid. Tacit. ad fin. XI annal. *Fremond.*

89. *C. Cæsarem*] Caligulam, Tyrannum, cui Claudium post fau fauisse constat ex Dione.

90. *Vetuit magnum vocari*] vetera enim familiarum insignia nobilissimo cuique ademit. Sueton. Calig. c. 35.

men: Crassum vero tam fatuum, vt etiam regnare posset. *91*) Cogitate, P. C. quale portentum in numerum deorum se recipi cupiat. Hunc nunc deum facere vultis? Videte corpus eius, diis iratis natum Ad summam, tria verba cito dicat, *92*) & seruum me ducat. Hunc deum quis colet? quis credet? denique dum tales deos facitis, nemo vos deos esse credet. Summa rei P.C. si honeste inter vos gessi, si nulli durius respondi, vindicate iniurias meas. Ego pro sententia mea hoc censeo. Atque ita ex tabella recitauit: *93*) Quandoquidem Diuus Claudius occidit socerum suum Appium Silanum, generos duos, Pompeium Magnum & L. Silanum, socerum filiæ suæ Crassum, frugi hominem, tam similem sibi, quam ouo ouum, Scriboniam socrum filiæ suæ, Messalinam vxorem suam, & ceteros, quorum numerus iniri non potuit: placet mihi in eum seuere animaduerti, nec illi rerum iudicandarum vacationem dari *94*), eumque quamprimum exportari, & cælo intra dies XXX excedere, Olympo *94*) intra diem tertium. Pedibus in hanc sententiam itum est. Nec mora, Cyllenius illum collo obtorto trahit ad inferos,

Illuc vnde negant redire quemquam.

91. Vt etiam regnare posset] illo enim tempore in fatuorum fere manus, quales Caligula, Claudius &c. incidebat imperium.

92. Cito dicat] nimirum hoc linguæ prohibebat balbuties.

93. Ex tabella recitauit] ex veterum more qui de scripto etiam dicebant sententias.

94. Vacationem dari] vult statim deos in consilium mitti, vt contra Claudium sententiam dicant, sine vacatione, vt alias mense vindemiali, qua Claudius animam ebulliuit, vacatio esset. *Fromond.*

95. Olympo] qui est sedes fixarum, cum cœli nomine omnes reliqui orbes abinde vsque ad terram comprehendantur. *H.*

Dum

Dum descendunt per viam sacram 96), interrogat Mercurius, quid sibi velit ille concursus hominum, num Claudii funus esset? Et erat omnium formosissimum, & impensa cura plenum, vt scires deum efferri, tibicinum, cornicinum, omnisque generis æneatorum tanta turba, tantus conuentus, vt etiam Claudius 97) audire posset. Omnes læti, hilares, P. Ro. ambulabat tamquam liber. Agatho & pauci caussidici 98) plorabant, sed plane ex animo. Iurisconsulti e tenebris procedebant 99), pallidi, graciles, vix habentes animam, tamquam qui cum maxime reuiuiscerent. Ex his vnus cum vidisset capita conferentes, & fortunas suas deplorantes caussidicos, accedit, & ait: Dicebam vobis, Non semper Saturnalia erunt. Claudius vt vidit funus suum, intellexit se mortuum esse. Ingenti enim μεγαληγορίᾳ nænia cantabatur anapæstis:

Fundite fletus,
Edite planctus,
Fingite luctus:
Resonet tristi
Clamore forum:
Cecidit pulcre
Cordatus homo,
Quo non alius
Fuit in toto
Fortior orbe.
Ille citato
Vincere cursu 100)
Poterat celeres,
Ille rebelles
Fundere Parthos,
Leuibusque sequi
Persida telis,
Certaque manu

96. *Per viam sacram*] quam cliuum sacrum vocat Horatius, & qua in Capitolinam arcem adscendebatur. Plin. L. XIX. c. I. *Id.*

97. *Etiam Claudius*] senex licet & surdaster.

98 *Pauci caußidici*] quia Claudius assiduus in foro fuerat, etiam diebus feriatis, vnde illis lucrum.

99. *Iuriscon sulti &c.*] quia scilicet responsorum ab iis dari solitorum nullus sub Claudio fuerat vsus. *Fromond.*

100. *Vincere cursu*] ridiculum de sene podagrico.

Tendere neruum:
Vulnere paruo
Pictaque Medi 101)
Ille Britannos
Littora ponti,
Scuta Brigantas
Colla catenis
Noua Romana
Tremere Oceanum.
Quo non alius
Discere caussas,
Parte audita,
Quis nunc iudex
Audiet anno? 102)
Sede relicta,
Iura silenti,
Oppida centum.
Pectora palmis,
Venale genus,
Lugete noui; 104)
Qui concusso

Qui præcipites
Figeret hostes,
Terga fugacis.
Vitra noti
Et caeruleos
Dare Romuleis
Iussit, & ipsum
Iura securis
Deflete virum,
Potuit citius
Vna tantum
Sæpe & neutra.
Toto lites
Tibi iam cedet
Qui dat populo 103)
Cretæa tenens
Cædite mæstis
O caussidici,
Vosque Poëtæ,
Vosque in primis
Magna parastis
Lucra fritillo. 105)

Delectabatur laudibus suis Claudius, & cupiebat diutius spectare. Iniicit illi manum Talthybius 106)

101. *Pictaque Medi*] pictis enim sagulis illi amicti, vel etiam fugientes picta scuta in terga reiiciebant. *Fremond.*

102. *Toto lites audiet anno*] sine vacatione etiam festis diebus.

103. *Qui dat populo &c.*] Minois descriptio Regis Cretæ, qui apud inferos iudiciis præest.

104. *Vosque Poetæ lugete noui*] ob studia communia, nam Claudius multa scriptitauit. Sueton. c. 41. 42.

105. *Fritillo*] ludus enim alearum & talorum Romæ præeunte Claudio vigebat.

106. *Talthybius deorum*] erat Talthybius Græcorum ad Troiam nuntius, eleganter igitur vocat Mercurium *Talthybium deorum*, nam vocem *nuncius* expungi vult *Gronov.*

deo-

deorum nuntius, & trahit capite obuoluto, ne quis eum possit agnoscere, per campum Martium: & inter Tiberim & viam Tectam descendit ad inferos. Antecesserat iam compendiaria via Narcissus libertus, ad patronum excipiendum, & venienti nitidus, vt erat a balineo *107)*, occurrit, & ait: Quid dii ad homines *108)*? Celerius, inquit Mercurius, & venire nos nuntia. Ille autem patrono plura blandiri volebat. quem Mercurius iterum festinare iussit, & virga morantem impulit. Dicto citius Narcissus euolat. Omnia procliua sunt, facile descenditur. Itaque quamuis podagricus esset, momento temporis peruenit ad ianuam Ditis: vbi iacebat, vt ait Horatius, bellua centiceps, sese mouens, villosque horrendos excutiens. pusillum subperturbatur (albam canem in deliciis habere consuerat) vt illum vidit canem nigrum villosum sane: quem non velis tibi in tenebris occurrere. Et magna inquit voce: Claudius Cæsar venit. Ecce extemplo cum plausu procedunt cantantes: Εὑρήκαμεν, συγχαίρωμεν. *109)* Hic erat C. Silius Cos. desig. Iunius Prætorius, Sex. Trallus, M. Heluius Trogus, Cotta Tectus, Valens, Fabius, Equ. Rom. quos Narcissus duci iusserat. *110)* Medius erat in hac cantantium turba Mnester Pantomimus, quem Claudius decoris caussa,

107. *Vt erat a balineo*] nam Agrippina vt tutius cædem Claudii patraret, libertorum eius fidelissimum Narcissum ad balinea Campaniæ, podagræ qua conflictabatur prætextu amandauerat, vnde redux non diu post mori est iussus.

108. *Quid dii ad homines*] subint. redeunt. Nam Narcissus ἀποθεώσει Claudii interfuerat.

109. Εὑρήκαμεν, συγχαίρωμεν] verba solennia in sacris Osiridis, quæ inuento illo boue Deo cantabant. Significant enim: *Inuenimus, congaudeamus. Fremund.*

110. *Duci iusserat*] ad supplicium.

mi-

minorem fecerat *111*) Nec non ad Messalinam cito rumor percrebuit, Claudium venisse. Conuolarunt primum omnium liberti, Polybius, Myron, Harpocras, Amphæus & Pheronactes quos omnes, necubi imparatus esset, præmiserat. Deinde præfecti duo, IustusCatonius, & RuffusPompeiiF. Deinde amici, SaturniusLuscius, & Pedo Pompeius, & Lupus, &CelerAsinius, consulares. Nouissime fratris filia, sororis filia, gener, socer, socrus, omnes plane consanguinei. Et agmine facto Claudio occurrunt. Quos cum vidisset Claudius, exclamat, Πάντα φίλων πλήρη. *112*) Quomodo vos huc venistis? Tum Pedo Pompeius: Quid dicis, homo crudelissime? Quæris, quomodo? Quis enim nos alius huc misit quam tu, omnium amicorum interfector? In ius eamus: ego tibi hic sellas ostendam. Ducit illum ad tribunal Æaci. is lege Cornelia, quæ de sicariis lata est, quærebat *113*): postulat, nomen eius recipi, *114*) edit subscriptionem *115*: Occisos Senatores XXX, Equites Rom. CCCXV, atque plures: ceteros CCXXI. ὅσα ψάμαθός τε κόνις τε. *116*) Exterritus Claudius oculos vndecumque circumfert, vestigat aliquem patronum qui se defenderet. Aduocatum non inuenit. Tandem procedit P. Petronius, vetus conuictor eius, homo Claudiana lingua disertus *117*),

111. *Minorem fecerat*] capite minuerat: *decoris caussa*, forte quod longa nimis esset statura.

112. Πάντα φίλων πλήρη] *omnia amicis plena*. acerbe Claudio exprobratur eum inferos amicis impleuisse.

113. *Quærebat*] rerum ista lege prohibitarum quæstionibus præsidebat.

114. *Recipi*] inter reos.

115. *Edit subscriptionem*] accusatores libellos accusatorios nomine suo subscripto conficiebant.

116. ὅσα ψάμαθός τε κόνις τε] Hemistich. Homerii Iliad I. *quantum pulueris est & arena.*

117. *Claudiana lingua disertus*] æque ac ipse Claudius Balbus.

&

& postulat aduocationem. Non datur. Accusat Pedo Pompeius magnis clamoribus. Incipit Petronius velle respondere. Æacus, homo iustissimus, vetat. Illum tantum altera parte audita condemnat, & ait: Εἴκε πάθοι τὰ κ' ἔρεξε, δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο. *118)* Ingens silentium factum est. Stupebant omnes, nouitate rei attoniti: negabant hoc vmquam factum. Claudio iniquum magis videbatur, quam nouum. *119)* De genere pœnæ diu disputatum est, quid illum pati oporteret. Erant qui dicerent, si vni dii laturam *120)* fecissent, Tantalum siti periturum, nisi illi succurreretur: non vnquam Sisyphum onere releuaris aliquando Ixionis miseri rotam sufflaminandum. Non placuit vlli ex veteranis missionem dari, ne vel Claudius vmquam simile speraret. Placuit nouam pœnam excogitari debere, instituendum illi laborem irritum, & alicuius cupiditatis species sine fine & effectu. Tum Æacus iubet illum alea ludere pertuso fritillo. Et iam cœperat fugientes semper tesseras quærere, & nihil proficere.

Nam quotiens missurus erat resonante fritillo,
Vtraque subducto fugiebat tessera fundo:

118. Εἴκε πάθοι &c.] *si passus fuerit quæ fecit, optima illa erit iustitia.* Scilicet supra Claudius quoque sæpe altera tantum parte audita ius dixisse accusabatur.

119. Iniquum magis quam nouum] nouum enim ei non videbatur, quod ipse fecerat sæpe, *iniquum* quod ipsi mala hac ratione consuleretur.

120. Laturam] Gronov. legit *gratiam*. Hinc quum de genere pœnæ disputaretur, incessit opinio aliquem ex veteranis rude donatum iri, & succedaneum ei fore Claudium. Itaque erant qui dicerent: Si dii qui in consilio erant Aeaco, vni ex antiquis inferorum cruciariis veniam dare voluissent, vel Tantalo, vel Sisypho vel Ixioni successorem Claudium esse dandum.

Cum-

Cumque recollectos auderet mittere talos,
Lusuro similis semper, semperque petenti,
Decepere fidem: refugit, digitosque per ipsos
Fallax assiduo dilabitur alea furto.
Sic cum iam summi tanguntur culmina montis,
Irrita Sisyphio voluuntur pondera collo.

Apparuit subito C. Cæsar, & petere illum in seruitutem cœpit: producit testes, qui illum viderant ab illo flagris, ferulis, colaphis vapulantem. Adiudicatur C. Cæsari: illum Æacus donat. Is Menandro liberto suo tradidit, vt a cognitionibus *121)* ei esset.

---

121. A cognitionibus] ab epistolis, a studiis. Scilicet doctus Claudius dum viueret voluerat videri. *liberto* autem traditus est, quia totus in vita *a libertis* pendebat.

EXCERPTA QUÆDAM
E LIBRIS SENECÆ.

Honesta, inquit Epicurus, res est, paupertas læta. Illa vero iam paupertas non est, si læta est. Cui cum paupertate bene conuenit, diues est. Non qui parum habet, sed qui plura cupit, pauper est. Quid enim refert, quantum illi in arca, quantum in horreis lateat, quantum pascat aut feneret, si alieno imminet, si non acquisita, sed acquirenda concupiscit? Quis sit diuitiarum modus, quæris? Primo, habere quod necesse est: secundo, quod satis est. Nulli potest secura vita contingere, qui de producenda nimis cogitat. Nullum bonum iuuat habentem, nisi ad cuius amissionem præparatus est animus. Magnæ diuitiæ sunt, lege naturæ composita paupertas. Lex autem naturæ, scis quos terminos nobis statuit? Non esurire, non sitire, non algere. Vti famem sitimque depellas, non est necesse maria tentare, nec castra sequi. Parabile est quod natura desiderat, & cito apponitur. Ad superuacua sudatur: illa sunt quæ togam terunt, quæ nos senescere cogunt, quæ in aliena littora impingunt. Ad manum est, quod satis est. Si cui sua non videntur amplissima, licet totius mundi dominus sit, miser est. Miser est, qui se beatissimum non iudicat, licet toti mundo imperet. Non est beatus, qui se id non putat esse. Nihil habeamus, quod cum magno emolumento insidiantis eripi possit. Quam minimum in corpore tuo sit spoliorum. Nemo ad humanum sanguinem venit propter ipsum, vel admodum pauci. Nudum latro transmittit: etiam in obsessa via pauperi pax est. Is maxime diuitiis fruitur, qui minime indiget. Si ad naturam viues, numquam eris pauper: si ad opinio-

nionem, numquam diues. Exiguum natura desiderat, immensum opinio. Si congeratur in te quidquid multi locupletes possederunt, si vltra priuatum pecuniæ modum fortuna te prouehat, auro tegat, purpura vestiat, eo deliciarum opumque perducat, vt terram marmoribus abscondas, non tantum liceat habere, sed calcare diuitias; accedant statuæ & picturæ, & quidquid ars vlla luxuriæ auro & argento elaborabit; maiora cupere ab his disces. Desideria naturalia, finita sunt: ex falsa opinione nascentia, vbi desinant, non habent. nullus enim terminus falso est. Veritati aliquid extremum est: error immensus est. Retrahe te ergo a vanis: & cum voles scire, an naturalem, an vanam habeat cupiditatem, considera num alicubi consistat. Si longe progresso semper aliquid longius restat, scito id naturale non esse. Paupertas expedita, secura est. cum classicum cecinit, scit non se peti: cum aliquo conclamatum est, quomodo exeat, non quid efferat, quærit. At cum nauigandum est, non strepitu portus, non vnius comitatu inquieta sunt littora. Non circumstat illum turba hominum, ad quos pascendos transmarinarum regionum optanda est fertilitas. Facile est pascere paucos ventres, & bene institutos, & nihil aliud desiderantes quam impleri. Paruo fames constat, magno fastidium. Paupertas contenta est desideriis instantibus satisfacere. Sanus diues est, qui licet habeat diuitias, eas tamen vt fugientes habet. Quid ergo est, quare recuses eam contubernalem, cuius mores sanus diues imitatur? Si vis vacare animo, aut pauper sis oportet, aut pauperi similis. Non potest studium salutare fieri sine frugalitatis cura. Frugalitas, paupertas voluntaria est. Perpessi sunt multotiens exercitus inopiam omnium rerum, vixerunt herbarum radicibus, & dictu fœdam tulerunt famem. & hæc omnia perpessi

sunt

sunt pro regno, quo magis mireris, alieno. Dubitabit aliquis ferre paupertatem, ut animum a furoribus liberet? Multis, diuitias parasse, non finis miseriarum fuit, sed mutatio. Nec hoc miror. Non in rebus vitium, sed in animo ipso est. Illud quod paupertatem grauem nobis fecerat, & diuitias graues faciet. Quemadmodum nihil refert, vtrum agrum in lecto ligneo, an in aureo colloces; quocumque illum transtuleris, morbum suum secum transferet: sic nihil refert, vtrum æger animus in diuitiis an in paupertate sit; malum suum illum sequitur. Ad securitatem non est opus fortuna. quod enim necessitati sat est, dabit, licet irata. Ne imparatos nos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. Securius diuites erimus, si sciemus quam non sit graue pauperes esse. Incipe cum paupertate habere contubernium.

Aude hospes contemnere opes, & te quoque dignum
Finge Deo. ----

Nemo alius dignus Deo est, nisi qui opes contempsit. Quare possessiones, tibi non interdico, sed efficere volo, vt illas intrepide possideas. quod vno consequeris modo, si te etiam sine illis bene victurum speraueris, & si illas tamquam exituras adspexeris. Discedat quisquis non te, sed aliud in te sequebatur. ob hoc vnum est amanda paupertas, quod a quibus ameris, ostendit. Multum est, non corrumpi diuitiarum contubernio. Magnus ille est, qui in diuitiis pauper est. Nemo nascitur diues. Quisquis exit in lucem, iussus est pane & lacte esse contentus. ab his initiis regna nos non capiunt. Panem & aquam natura desiderat. nemo ad hæc pauper est. intra quæ si quis desiderium suum clusit, cum ipso Ioue de felicitate contendat. Res in-

quieta, felicitas est; ipsa se exagitat, mouet cerebrum, non in vno genere. alios in cultum irritat, alios in potentiam, alios inflat, alios mollit. Si vis scire quam nihil mali sit in paupertate, compara inter se vultum pauperis & diuitis. Sæpius pauper & fidelius ridet: nulla solicitudine concutitur, in alto est. cura velut nubes leuis transit. Horum qui felices vocantur, hilaritas ficta est: huic grauis & suprema superbia, licet non palam, tristitia est; eo quidem grauior, quod interdum non licet palam esse miseros, sed inter ærumnas cor ipsum exedentes, necesse est agere felicem. Abstrahunt a recto diuitiæ, honores, potentia, & cetera: quæ opinione hominum cara sunt, pretio suo vilia. Nescimus æstimare res, de quibus non cum fama, sed cum rerum natura deliberandum est. Nihil habent ista magnificum, quod mentes nostras in se trahat, præter hoc quod mirari illa consueuimus. non enim quia concupiscenda sunt, laudantur: sed quia concupiscuntur. Hanc præcedentem caussam habent diuitiæ. mutant animos, superbiam, & arrogantiam pariunt, inuidiam trahunt; eo vsque mentem alienant, vt fama pecuniæ nos etiam nocitura delectet. Bona omni culpa carere decet: pura sunt, non corrumpunt animos, non solicitant: extollunt quidem animos & delectant, sed sine tumore. Quæ bona sunt, fiduciam faciunt; diuitiæ audaciam. Quæ bona sunt, magnitudinem animi dant, diuitiæ insolentiam.

EXCERPTA ALIA.

Licet cunctorum poëtarum carmina gremium tuum semper illustrent; aliquando deliberans, hoc tibi opusculum pro accidentibus casibus dirigere curaui, quod non præcedentes, sed posteri narrabunt. Vnde

ergo

ergo primum incipimus? Si tibi videtur, a morte. Ab vltimo, inquis? Imo a maximo. Ad hoc praecipue gens humana contremit: nec immerito tibi videtur hoc facere. Ceteri timores habent aliquem post se locum: mors omnia abscindit. Alia nos torquent: mors omnia deuorat. Omnium quae horremus, ad hanc exitus spectat, aliorum quae per circuitum. Etiam qui alioqui se nihil timere indicant, hoc timent. Quidquid aliud extimescimus, habet aut remedium, aut solatium. Sic ergo te forma, vt si quis tibi palam mortem minetur, omnes terriculas eius deludas.

Morieris. Ista hominis natura est, non poena. Morieris. Hac conditione intraui, vt exirem. Morieris. Gentium ius est, quod acceperis, reddere. Morieris. Peregrinatio est vita. Multum cum deambulaueris, domum redeundum est. Morieris. Putabam te aliquid noui dicere. ad hoc veni, hoc ago, huc me singuli dies adducunt. Nascenti mihi natura protinus hunc posuit terminum. Quid habeo quod indigner? in haec verba iuraui. Morieris. Stultum est timere, quod vitare non possis. Istud non effugit, etiam qui distulit. Morieris. Nec primus, nec vltimus. multi me antecesserunt, omnes sequentur. Morieris. Hic est humani officii finis. Quis sanus exauctorari moleste tulit? Quo transit orbis, ego transibo. ad hanc conditionem cuncta gignuntur. Quod coepit, & desinit. Morieris. Nihil graue est, quod semel est. Aes alienum meum noui. hoc quidem cum eo creditore contraxi, cui decoquere non possum. Morieris. Dii melius. Nemo hac re melius mortalibus minari potest.

Sed decollaberis. Quid interest, vtrum caesim moriar, an punctim? Sed saepe ferieris, & multi in te gladii concurrent. Quid refert, quam multa sint

vulnera? non potest amplius quam vnum esse mortiferum.

Peregre morieris. Vndecumque ad inferos. vna via est. Peregre morieris. Ego quod debeo, soluere paratus sum. videat fœnerator, vbi me appellet. Peregre morieris. Nulla terra est aliena mortuo. Peregre morieris. Non est grauior foris quam domi somnus. Peregre morieris. Hoc est, in patriam sine viatico peruenire.

Sed iuuenis morieris. Optimum est, antequam optes, mori. Iuuenis morieris. Hoc vnum est, quod æque ad iuuenem quam ad senem pertinet. Non citamur ex censu, nec exigitur numerus annorum. & adolescentes & impuberes eadem fati necessitas ducit. Optimum est mori, cum iuuat viuere. Iuuenis morieris. Quicumque ad extremum fati sui venit, senex moritur. Non enim refert quæ sit hominis ætas, sed quæ sit meta: Iuuenis morieris. Fortasse alicui malo subducit me fortuna: si nulli alii, vel senectuti. Iuvenis morieris. Non refert, quot annos habeam, sed quot acceperim. si plus viuere non possum, hæc est senectus mea.

Insepultus jacebis. Quid aliud respondeam, quam illud Maronis?

--- Facilis iactura sepulcri.

Si nihil sentio, non pertinet ad me iactura corporis insepulti. Si sentio, omnis sepultura tormentum est. Insepultus iacebis.

--- Cælo tegitur, qui non habet vrnam.

Quid interest, ignis me an fera consumat, an tellus omnium sepultura? Istud non sentienti superuacuum est, sentienti onus. Insepultus iacebis. At tu combustus, at tu obrutus, at tu inclusus, at tu putridus, at tu euisceratus & constrictus, at traditus lapidi, qui te paulatim edat & exsiccet. Nulla est sepultura. non sepelimur, sed proiicimur. Non sepelieris. Quid inter tutissima trepidas?

Vltra

Vltra pœnarum omnium terminum iste locus est. Vitæ multa debemus, morti nihil. Non defunctorum caussa, sed viuorum inuenta est sepultura, vt corpora & visu & odore fœda, amouerentur. alios terra obruit, alios flamma consumsit, alios lapis ossa redditurus inclusit. Non defunctis, sed nostris oculis parcimus.

Ægroto. Venit tempus quo experimentum mei caperem. Non in mari tantum, aut in prælio vir fortis apparet. exhibetur etiam in lectulo virtus. Ægroto. Non potest istud toto seculo fieri. aut ego febrem relinquam, aut ipsa me: semper vna esse non possumus. Cum morbo mihi res est: aut vincetur, aut vincet.

Male de te loquuntur homines. Sed mali. Mouerer, si de me Marcus Cato, si Lælius sapiens, si alter Cato, si duo Scipiones ista loquerentur. Nunc malis displicere, laudari est. Non potest vllam auctoritatem habere sententia, vbi qui damnandus est, damnat. Male de te loquuntur. Mouerer, si iudicio hoc facerent: nunc morbo faciunt. non de me loquuntur, sed de se. Male de te loquuntur. Bene nesciunt loqui: faciunt, non quod mereor, sed quod solent. quibusdam enim canibus sic innatum est, vt non pro feritate, sed pro consuetudine latrent.

Exsulabis. Erras: cum omnia fecerim, patriam meam transire non possum. Omnium vna est. extra hanc nemo proficisci potest. Exsulabis. Non patria mihi interdicitur, sed locus. In quamcumque terram venio, in meam venio. Nulla terra exsilium est, altera patria est. Non eris in patria. Patria est, vbicumque bene est. Illud autem per quod bene est; in homine, non in loco est. in ipsius potestate est, quæ sit illi fortuna. Si enim sapiens est, peregrinatur; si stultus, exsulat. Exsulabis. Hoc dicis: alterius loci ciuitate donaberis.

Dolor imminet. Si exiguus est, feramus: leuis est patientia. Si grauis est; feramus: non leuis est gloria. Dolor clamorem exprimat, dum secreta non exprimat. Non potest homo par dolori esse. Nec rationi dolor. Dura res est dolor. Imo tu mollis. Pauci dolorem ferre potuerunt. Simus ex paucis. Imbecilles natura sumus. Naturam infamare nolite. Illa nos fortes genuit. Fugiamus dolorem. Quid, quod ille sequitur fugientes?

Paupertas mihi grauis est. Imo tu paupertati. Non in paupertate vitium est, sed in paupere. Illa expedita est, hilaris, tuta. Pauper sum. Nescis te opinione, non re, laborare. pauper es, quia videris. Pauper sum. Nihil deest auibus. pecora in diem viuunt. feris ad alimenta solitudo sua sufficit.

Non sum potens. Gaude; impotens non eris. Iniuriam accipere potero. Gaude; facere non poteris. Magnam pecuniam habet. Hominem illum iudicas? arca est. Quis ærario, quis plenis loculis inuidet? Et iste quem dominum pecuniæ existimas, loculus est. Multum habet. Vtrum auarus, an prodigus est? Si auarus, non habet; si prodigus, non habebit. Iste quem beatum credis, sæpe dolet, sæpe suspirat. Multi illum comitantur. Mel muscæ sequuntur, cadauera lupi, frumenta formicæ. prædam sequitur ista turba, non hominem.

Pecuniam perdidi. Fortasse te illa perdidisset. Pecuniam perdidi. Sed habuisti. Pecuniam perdidi. Sed habebis inde periculi minus. Pecuniam perdidi. O te felicem, si cum illa auaritiam perdidisti! Sed si manet illa apud te, es tamen vtcumque felicior, quod tanto malo materia subducta est. Perdidi pecuniam. Et illa quidem quam multos? Eris nunc in via expeditior, domi tutior. Non habebis, sed non timebis heredem.

Exo-

Exonerauit te fortuna, si intelligis, & tutiore loco posuit. Damnum putas? remedium est. Defles, gemis, miserum te clamitas, quod opibus excussus es? Tuo vitio ista tibi iactura tam tristis est. Non tam moleste ferres, si tamquam perditurus habuisses. Perdidi pecuniam. Nempe quam vt tu haberes, alius ante perdiderat.

Oculos perdidi. Habet & nox suas voluptates. Oculos perdidi. Quam multis cupiditatibus visa incisa est? quam multis rebus carebis, quas ne videres, vel eruendi erant? Non intelligis partem innocentiae esse caecitatem. Huic oculi adulterium monstrant, huic incestum, huic domum quam concupiscat, huic vrbem & mala omnia. Certe irritamenta sunt vitiorum ducesque scelerum.

Amisi liberos. Stultus es, qui defleas mortem mortalium. Quid istud aut nouum, aut mirum est? Quam rara est sine isto casu domus? Quid si infelicem voces arborem, quod stante ipsa cadunt poma? & hic tuus fructus est. Nemo extra ictum vulneris positus est. Ducuntur ex plebeia domo immatura funera, ducuntur & ex regia. Non est idem ordo fati, qui & aetatis. Non quomodo quisque venit, emittitur. Quid tamen est quod indigneris? Quid contra exspectationem tuam euenit? Periere perituri. Sed ego illos superstites optabam. Verum hoc nemo tibi promiserat. Perierunt liberi mei. Habebant illi cuius essent magis quam tui: apud te precario morabantur. Educandos tibi fortuna mandauerat. recepit illos, non abstulit.

Naufragium feci. Cogita non quid perdideris, sed quod euaseris. Nudus exii. Sed existi. Omnia perdidi. Sed perire potuisti vna cum omnibus.

In latrones incidi. Sed alius in accusatores, alius in fures, alius in fraudatores. Plena est insidiis via.

Noli conqueri quod incideris: gaude quod euaseris. Inimicos graues habeo. Quomodo aduersus feras munimenta conquiris, quomodo aduersus serpentes: sic aduersus inimicos auxilia circumspice, quibus illos aut arceas, aut compescas, aut quod optimum est, places. Inimicos habeo. Illud est peius, quod amicos non habes.

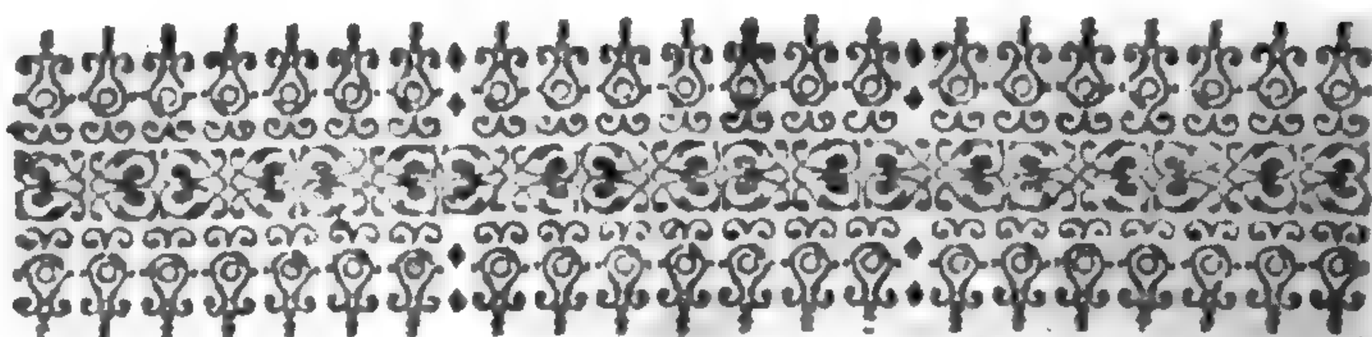
Amicum perdidi. Iam enim te habuisse certum est. Amicum perdidi. Alium quære: & ibi eum quæras, vbi inuenire possis. Quære inter liberales artes, inter honesta & recta officia, quare in laboribus. Ad mensam ista res non quæritur. quære aliquem frugi. Perdidi amicum. Fortem animum habe, si vnum: erubesce, si vnicum. quid tu in tanta tempestate ad vnam anchoram stabas?

Vxorem bonam amisi. Vtrum inueneras bonam, an feceras? Si inueneras, habere adhuc te posse ex hoc intelligas licet, quod habuisti. si feceras, bene spera. res periit. saluus est artifex. Amisi vxorem bonam. Quid in illa probabas? Pudicitiam? Quam multæ diu custoditam perdidere? Decus? Quam multæ inter probatas matronalis ordinis, esse cœperunt postea inter exempla mutatarum? Delectabat te fides eius? Quam multas ex optimis coniugibus pessimas videmus, ex diligentissimis solutissimas? Omnium quidem imperitorum animus, maxime tamen muliebris, in lubrico est. Si bonam vxorem habuisti, non potes affirmare in illo eam permansuram fuisse proposito. Nihil tam mobile quam fœminarum voluntas; nihil tam vagum. Nouimus veterum matrimoniorum repudia; &, fœdiores diuortio male cohærentium rixas. Quam multæ quos in adolescentia amauerunt, in communi reliquere senectute? quoties anile diuortium risimus? quam multarum notus amor odio notiore mutatus est? Sed hæc & fuit

fuit bona, & fuisset, si vixisset. Mors effecit, ut affirmare id sine periculo possis. Bonam uxorem amisi. Inuenies, si nihil quaeris nisi bonam. Tu modo ne imagines proauosque respexeris, nec patrimonium, cui iam ipsa nobilitas cessit. Ista diu cum forma non repugnabunt. Facilius reges animum nulla vanitate tumentem. Non multum abest a contemptu viri, quae se nimis suspicit. Duc bene institutam, nec maternis inquinatam vitiis: non cuius auriculis utrimque bina patrimonia dependeant: non quam margaritae suffocent, cui minus sit in dote quam in veste: quam in patente sella circumlatam per urbem populus ab omni parte aeque ut maritus inspexerit: cuius sarcinis domus sit angusta. Hanc facile ad tuos mores rediges, quam nondum corruperunt publici. Vxorem bonam amisi. Non erubescis flere, & intolerabilem vocare iacturam? Hoc unum deest; utrum illam lugeas, an non. Cum maritum te cogitaueris, cogita & virum. Amisi uxorem bonam. Soror bona non potest recuperari, nec mater. Vxor aduentitium bonum est: non est inter illa, quae semel unicuique contingunt. Amisi uxorem bonam. Multos tibi numerare possum, quibus bonam uxorem lugentibus successit melior.

Mors exsilium, luctus, dolor, non sunt supplicia, sed tributa viuendi. Neminem illaesum fata transmittunt. Felix est, non qui aliis videtur, sed qui sibi.

Haec excerpta libenter omisissem. Senecae enim non esse, vel caeco perspicuum est. Sed veritus sum, nequis ea, cuicuimodi sunt, sublata quereretur. Et in eis tamen multa ex vetere libro emendauimus.

RERVM ET VERBORVM IN L. ANNAEA SENECA MEMORABILIVM INDEX CERTISSIMVS.

Numeri maiusculi indicant tomum, minoribus pagina designatur.

Æschyli

anima

Aridaus

ani-

F, Fa-

F.

formido

Gemi-

H.

I.

inha-

in

pater

Philo-

T.

non

F I N I S.

